

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

KIADVA A M. TUD. AKADÉMIÁNAK CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

GAIUS

RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK
NÉGY KÖNYVE.

LATÍNUL ÉS MAGYARUL.

MAGYARRA FORDÍTOTTA S JEGYZETEKKEK KISÉRTE

Dr BOZÓKY ALAJOS,

A NAGYVÁRADI KIR. JOGAKADÉMIA IGAZGATÓJA S A RÓMAI JOG NY. R. TANÁRA.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1887.

Ára 3 forint.

GÖRÖG ÉS LATIN NYELVEK

ELŐZŐ KÖNYV: A GÖRÖG NYELV TANULÁSÁNAK ALKALMAZÁSA

GALUS

NYELVTANULÁSI KÖNYV

ALKALMAZÁSA

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

NYELVTANULÁSI KÖNYV

ALKALMAZÁSA

NYELVTANULÁSI KÖNYV

NYELVTANULÁSI KÖNYV

ALKALMAZÁSA

NYELVTANULÁSI KÖNYV

ALKALMAZÁSA

NYELVTANULÁSI KÖNYV

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

GÖRÖG ÉS LATÍN
REMEKÍRÓK.

KIADJA

A M. TUD. AKADEMIÁNAK
CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

GAIUS
RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK
NÉGY KÖNYVE.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1886.

GAIUS

RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

LATÍNUL ÉS MAGYARUL

MAGYARRA FORDÍTOTTA S JEGYZETEKKEK KISÉRTE

DR. BOZÓKY ALAJOS,

A NAGYVÁRADI KIR. JOGAKADÉMIA IGAZGATÓJA S A RÓMAI JOG NY. R. TANÁRA.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1886.

del-

8

103977

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TARSULAT NYOMDÁJA

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

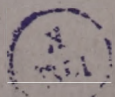
ELŐSZÓ.

Gaius commentárjainak nagyobb olvasókört szerezni volt fő-célja a jelen fordításnak.

Első sorban általában véve a magyar jogászközönséget, különösen pedig a hazai jogtanuló ifjúságot óhajtottam ezen római jogász híres commentárjainak behatóbb tanulmányozására ösztönözni. De meg vagyok róla győződve, hogy a classica-philológiával foglalkozó hazai tudósaink is élvezetet fognak találni e ritka teljességben reánk maradt munka olvasásában.

A Magyar Tudományos Akadémia igen bőlesen cselekedett, hogy az általa megindított, valóban korszerű vállalatánál tekintettel volt a római *jogi* írókra is, kiknek munkáiban kimeríthetetlen anyag rejlik az ítélőtehetség megélesítésére és gyakorlására, miért is ezen művek szorgalmas olvasása kiszámíthatatlan hasznot fog hajtani a tudományos szellem felköltésére és ápolására, főkép az ifjabb nemzedékben, mely bizonyára nagyobb kedvvel fog az annyira nélkülözhetetlen forrástanulmányokhoz nyulni, ha e kétségtelenül sok nehézséggel járó foglalkozásánál megbízható útmutatóra támaszkodhatnak.

Szövegül Huschke Eduárdnak 1878. évben Lipcsében megjelent kiadását (editio separata tertia) fogadtam el, nemcsak azért, mert Huschke elévülhetetlen érdemeket szerzett magának a Gaius-szöveg helyreállítása körül, hanem azért is, mert az említett kiadás legtapintatosabban értékesítette azokat az újabb vívmányokat, melyeket Studemund Vilmos az eredeti kézirat ismételt megtekintése és szorgos áttanulmányozása után a berlini tudományos akadémia ritka

bőkezűségéből készített és 1874. évben Lipcsében megjelent apographumjában oly páratlan hűséggel visszaadott. Azonkívül kellő figyelemmel kísértem a Studemund- és Krueger-féle legújabb (1884. évi) kiadást is. A különféle conjecturákról a szövegkritikai jegyzetek adnak bővebb fölvilágosítást.

A fordításnál használtam a Beckhaus-féle német fordítást is, de csak a legnagyobb óvatossággal, mert ezen fordítás még a negyedik Böcking-féle kiadáson alapul, melyet Studemund apographumja számtalan helyen halomra döntött.

Fordítási segédeszközeim voltak Finály H. legújabb latin-magyar szótára és Heumann H. Handlexiconja zu den Quellen des römischen Rechts; az utóbbi különösen a római jogi műkifejezések helyes megértéséhez valóban nélkülözhetetlen.

Hogy az olvasás minél hasznosabb legyen, a fordítás szövegét mindenütt, a hol csak szükségesnek véltem, fölvilágosító jegyzetekkel kísértem, melyekben azonfölül részint magának Gaiusnak párhuzamos helyeire, részint Vécsey Tamás római jogi institutióira és saját institutióimra történik hivatkozás, de helykimélés szempontjából csak egész röviden V. I. és S. I. (1886. kiadás); itt ott a Köteles Részről írt munkámra (1874.) és Római Perjogomra (második kiadás 1885.) is utalom a szives olvasót.

Tekintettel hazai monografiai irodalmunk csekély terjedelmére, szükségesnek véltem egy kimerítő Bevezetés-ben miudaszt előadni, a miből a magyar olvasó a Gaiusra vonatkozó irodalom mai állását elég alaposan megismerhesse.

Ezen Bevezetés megírásánál nem szándékoztam valami egészen új fölfedezésekkel meglepni az olvasót, egyedüli czélom az volt, hogy a már meglevőt egybegyűjtsem és könnyen áttekinthetővé tegyem. Nem töretlen ösvényre, hanem járt útra vezetem az olvasót.

Jól esik constatólnom, hogy volt nekünk már eddig is egy Gaius-ra vonatkozó becses monografiánk, t. i. Rentmeister Antal pozsonyi k. jogakadémiai tanáré, melyet ugyancsak a Magyar Tudományos Akadémia adott ki még 1869. évben. Erre több helyütt magam is támaszkodtam, de ezen értekezésen kívül tanulmányoztam mindazokat a forrásokat is, melyekből maga Rentmeister Antal is merített, valamint azokat a munkákat és értekezéseket is, melyek

Rentmeister fendicsért monografiájának megjelenése óta napvilágot láttak és a Gaius-irodalmat jelentékenyen gazdagították. Ezek közül kiválóan követésre méltónak találtam Dernburg művecskéjét: *Die Institutionen des Gaius, ein Collegienheft aus dem Jahre 161 nach Christi Geburt*, Halle 1869, 132 lap, mely igazi eleganciával és valószínűsággal tárgyalja a Gaius-ügyet, ámbár a kritika némi tartózkodással fogadta ezt a dolgozatot (lásd Degenkolb bírálatát a *Kritische Vierteljahrsschrift* XIV. köt. 489—517. lapjain). De figyelemmel voltam Asher, Bluhme, Bethmann-Hollweg, Fitting és más szerzőknek a különféle szakfolyóiratokban elszórtan megjelent becses értekezéseire, valamint Muirhead, Huschke és Studemund dolgozataira is.

A fordításomhoz csatolt kimerítő Név- és Tárgymutató, úgy hiszem, szintén emelni fogja a jelen Gaius-kiadás használhatóságát.

Végül hálás köszönetemet kell kifejeznem a bécsi cs. kir., a budapesti és a kolozsvári m. k. t. egyetemi könyvtárak tisztelt igazgatóságainak, a miért a kívánt műveket készségesen rendelkezésemre bocsátani szivesek voltak.

Irtam Nagyváradon 1885 október 20-án.

Bozóky Alajos.

BEVEZETÉS.

Nincs egyetlen munka sem, mely a római classicus jogászok irataiból oly teljesen maradt volna reánk, mint Gaius commentárjai. A többi classicus jogászok iratait csak összefüggéstelen töredékekből s jobbadán csak más művekben, ezek között pedig leginkább Iustinianus császár pandektaiban foglalt idézetekből vagy szemelvényekből ismerjük, míg Gaius commentárjai eredeti alakjukban és csaknem teljesen szállottak reánk. Már ez az egy körülmény is nagyon emeli szemeinkben az ó-kori szellemi műveltség ezen ereklyéjének értékét; de van ezen kívül még számos egyéb körülmény is, melynél fogva fölötte érdemes e művel foglalkozni.

Kellő áttekinthetőség végett bizonyos rendbe akarjuk szedni mondani valónkat.

Szólni fogunk ugyanis 1. magáról Gaiusról, 2. irodalmi működéséről általában s jelen művéről különösen, 3. e mű fölfedezésének jelentőségéről, 4. a Gaiusra vonatkozó irodalomról.

I.

Nagyon kevés az, a mit Gaius felől tudunk.

1. Mindjárt a nevénel fennakadunk, mert nem tudjuk bizonyosan, előnév volt-e az, avagy családnév? ¹ Legtöbb író előnévnek tartja és Puchta épen ebben a körülményben, hogy ezt a mi jogá-

¹ *Padeletti*, de nome di Gaio. Roma 1874. cz. értekezésében családi névnek tartja a Gaius-nevet és Huschke is (3. Gaius-kiadása 4. lapján) e nézet felé hajlik.

szunkat csupán előnevénél szólították volna, érvet keres arra nézve, hogy Gaius alacsony származású lehetett, mert a főrangú római családok nagyon is büszkéek voltak családi nevökre. De Puchtának ezt a következtetését túlhajtásnak kell tartanunk, legfeljebb annyit mondhatni, hogy Gaius nem származott főrangú aristokrata családból, nem pedig mindjárt azt, hogy alacsony származású volt. Arra, hogy a Gaius-név mint családnév is előfordult, megczáfолhatatlan bizonyítékunk is van.² Ebből természetesen még nem következik, hogy a Gaius-név irónknak is családi neve lett volna, de másrészt mai nap is akárhány példa van, hogy máskülönben csak keresztnévek gyanánt szerepelni szokott nevek családi nevekként is fordulnak elő, például Sándor Béla, Antal Miklós, István József stb. Ilyenforma lehetett per absolutum a Gaius-név is. Ha pedig a Gaius-név irónk családi neve volt, akkor mi lehetett az előneve? Egy ideig azt hitték, hogy *Titus*, mert a visigóth codexben a Gaius-név előtt itt-ott Titi-szó áll, de ma már kétségtelennek tartjuk, hogy ez a szó meg van rongálva és *tituli*-nak olvasandó. Bizonyos tehát csak az, hogy irónk általában Gaius név alatt ismeretes, tanítványai is csak így szólították, művei csak ezen név alatt forogtak közkézen, a későbbi időben is csak ezen név alatt idézték őket. Ellenben azt a kérdést, vajjon ez a név csupán elő-, avagy családi neve volt-e, ma már nem lehet egész bizonyossággal eldönteni.

2. Honnan származott Gaius? hol élt és micsoda állást foglalt el?

Ezekre a kérdésekre is csak merő föltevésekkel felelhetünk.

Mommsen azt igyekezett bebizonyítani, hogy nem is római, hanem kis-ázsiai jogász volt, és nem Rómában, hanem Troasban, Asia tartomány egyik legnevezetesebb városában élt mint jogtanító.³ Ezt a hypothesisit elfogadták Bluhme,⁴ Glasson,⁵ Rentmeister,⁶ igen

² V. ö. Mommsen, I. R. N. 3390: Caelius Victor Gaius; továbbá Marquardt, Röm. Alterthümer V. k. 26. lap.

³ Jahrb. d. gem. deutsch. R's. 1859. évf.

⁴ Zeitschrift f. Rechtsgesch. 1864. évf. 452. l.

⁵ Etude sur Gaius, Paris 1867.

⁶ Gaius, a m. t. Akadémia értekezései között. Pest 1869. 11—17. l. Ugyanott olvashatni Mommsen érveit is.

valószínűnek tartja Bremer,⁷ feléje hajol Böcking⁸ is, hozzájárul Kuntze,⁹ ki szintén csak vidéki jogászt lát benne, egy görög származású szabadost, vagy legalább is szabadostól származót, egy ügyes embert, ki görög vérével együtt a görög szónoklati és tanítói tehetséget örökölte, ezt nyilván latin nyelven is gyakorolta, előadásait Ázsiában tartotta s utóbb Rómában közrebocsátotta, vagy pedig Róma csak költött helye volt közrebocsátásának. Még tovább megy Lenz,¹⁰ ki azt mondja Gaiusról, hogy «a többiekkel szemben még csak jogász sem volt». Ellenben Huschke¹¹ és Rudorff¹² Mommsen érveit fölötte kéteseknek, sőt üreseknek tartják s kiemelik, hogy Gaius irataiban mi sem foglaltatik, a miből azoknak keletkezési helyére lehetne következtetni, de igenis föltalálható bennök számos vonatkozás, mely csakis római és itáliai állapotokra illik. Dernburg¹³ nem tagadja ugyan, hogy Gaiusnak közelebbi viszonya valamely tartományhoz, névszerint Ázsia tartományhoz valamennyire valószínű, de abból még egyáltalában nem következik, hogy Gaius Troasban Kis-Ázsiában tanított volna. Lehet, hogy Ázsia volt a hazája s hogy épen azért főmunkájában (ad edictum provinciale) tüzetesebben tárgyalta annak viszonyait, de az sincs kizárva, hogy Ázsia tartománynak jogviszonyait fiatalabb éveiből ismerte, midőn ott talán valami hivatalt viselt, s ez indíthatta őt arra, hogy a helyett, hogy ad edictum urbanum irt volna egy hosszabb commentárt, inkább az edictum provincialet óhajtotta bővebben földolgozni s e közben az ama tartományban szerzett személyes tapasztalatait értékesíteni, de jogtanítóul minden bizonynyal Rómában kellett működnie, mert hihetetlen, hogy egy olyan jeles tanítói capacitas, mint Gaius, ne iparkodott volna a legnagyobb és hajlamainak legmegfelelőbb helyen, t. i. a fővárosban érvényesülni. Ámbár nem birt is a ius responden-

⁷ Die Rechtslehrer und Rechtsschulen im röm. Kaiserreich, Berlin 1868. 77. l.

⁸ Ötödik Gaius-kiadása V. lapján 1866.

⁹ Der Provinzialjurist Gaius, wissenschaftlich abgeschätzt, Leipzig 1883. 5. lap.

¹⁰ Das Recht des Besitzes, 1860. 70. lap.

¹¹ Harmadik Gaius-kiadása 6. s köv. l.

¹² Zeitschrift für Rechtsgesch. 1864. évf. 17. l.

¹³ Id. munkája 82. lapján,

divel, az ő korában mint elméleti jogtanító és mint jogi író sem lett volna képes hathatósan működni, ha Rómától elvágva egy félreeső tartományi városban tengődött volna csupán. Az utóbbit Mommsen is hinni látszik, mert azt mondja, hogy Gaius figyelmét a már Hadrianus császár alatt kibocsátott nagyfontosságú *Senatusconsultum Tertullianum* tartományi városában könnyebben kikerülhette, mint ha Rómában él, a hol lehetetlen lett volna tudomást nem vennie róla.¹⁴ Gaius sok helyen a gyakorlatra hivatkozik s arra, hogy közvetlen tapasztalásból ismeri.¹⁵ Már pedig bajosan hihető, hogy ez alatt a troasi magistratus, vagy a kis-ázsiai tartományi helytartó gyakorlatát értette volna, mert ép erre a gyakorlatra támaszkodva csatlakozik császári leiratokhoz, vagy Iulianus tekintélyéhez, vagy mond ellen nekik.

Ha némelyek (így Kuntze¹⁶) Gaius műveiből, különösen institúcióiból bebizonyíthatónak vélik, hogy ezeket a műveket a tartományban kellett szerkesztenie,¹⁷ úgy másrésről ugyancsak az ő műveiből az ellenkezőt is állíthatni, t. i. hogy Rómában szerkesztette őket.

Hadrianus császár idejében a multnak a jelennel, következőleg a régi idők jogállapotának a megváltozott idők jogállapotával, neve-

¹⁴ *Dernburg*, id. m. 83. l.

¹⁵ *Inst.* II. 280.

¹⁶ *Der Provinzialjurist Gaius* cz. értekezésében.

¹⁷ Például: hogy egyes latin szavak értelmezésére a rokon görög szavakat hozza föl (D. 50. 16. 30, 233. §. 2., 236. pr. §. 1.), de ezt a szokást más latin íróknál is találjuk, s hogy egy római író ilyesmit tehessen, arra csak nem szükséges görög tartományba költöznie; hogy a görög törvényhozást ismeri, mert a XII táblás törvényt összehasonlítja Solon törvényeivel (D. 10. 1. 13, 47.), de hát tudtunkkal maguk a római hagyományok is beszéltek arról, hogy a XII táblás törvény szerkesztése előtt küldöttség ment volna Athenaebe Solon törvényeinek tanulmányozása végett, ezt is tehát Rómában ép oly jól lehetett papírra vetni, mint egyebütt; hogy a tartományi jogot különös figyelmére méltatja, erre már fentebb reflectáltunk s alább is lesz még szó róla; hogy III. 193 alatt a XII táblás törvény által elrendelt házkutatást nevetségesnek találja, a mit Rómában bajosan mert volna tenni, de hát Gaius idejében a XII táblás törvény egyes elavult rendelkezései fölötti élezéledős ép oly kevésbé kelthetett botrányt, mintha p. mai nap valaki nálunk a régi testcsonkító büntetésekről és boszorkányperekről rendelkező törvények fölött élezéledőnék stb.

zetesen a tartományok jogával való összehasonlítása ama kornak egyik jellemző vonását tette.¹⁸ De practicus szempontok is javasolták akkor Rómában a tartományok jogának figyelembe vételét. Tudunkkal nemcsak született fővárosiak és itáliaiak hallgatták a jogot Rómában (s így Gaiusnál is), hanem számos tartománybeli is;¹⁹ a rómaiak viszont a tartományokban kiterjedt fekvőségeket birtak, rajtuk nagy gazdaságot folytattak, tehát csak hasznos dolog lehetett reájuk nézve, ha a tartományi jogból is hallhatnak egyetmást, és bizonyára szívesen vették ezt azok a fiatal rómaiak is, kik valamely a tartományban viselendő hivatallal kezdték meg nyilvános pályájukat.

Egyébiránt a tartományi jogból is inkább csak a feltűnőbb és a közönséges jogtól eltérő intézményeket emelte ki Gaius az ő institutióiban. Ha Gaius a tartomány számára irt volna, okvetetlenül rövidebben tárgyalta volna a fiducia s az evvel kapcsolatos usureceptio intézményét és behatóbban a hypothecat, de épen ezt nem fejtegeti sehol sem;²⁰ tartományiak számára írva nem elégedett volna meg avval a kijelentéssel sem, hogy az usucapio nem vonatkozik a tartományi telkekre, hanem bővebben kellett volna írnia valamit a longi temporis præscriptióról is.²¹

Hogy Gaius Rómában tanított, nem pedig valamely tartományban, szintén kimutatható az ő institutióiból.

Mommsen, ki az ellenkezőt vitatja, főkép arra hivatkozik, hogy ebben a műben nagyon gyakran van említve a tartományi helytartó.

Azonban Dernburg igen helyesen jegyzi meg, hogy ne csak azt nézzük, hogy Gaius a tartományi helytartót említi, hanem azt is, miként említi. Rendesen a római prætor mellett említi. Mindjárt a mű elején, a hol a ius edicendirel szól (I. 6.), nem elégszik meg csupán a római magistratusok hirdetményeivel, hanem azonfölül bőven fejtegeti a hirdetmények kibocsátási módját a tartományok-

¹⁸ *Gervinus*, Der Kaiser Hadrian.

¹⁹ V. ö. *Kuhn*, die städt. u. bürgerl. Verfassung des röm. Reichs, Leipzig 1864. I. köt. 88. lap.

²⁰ Irt azonban egy külön munkát erről a tárgyról (ad formulam hypothecarium), melyből töredékek vannak Iustinianus digestáiban.

²¹ *Dernburg*, id. m. 84. s. köv. lapját.

ban is. Valahányszor továbbá a római magistratusok ténykedéséről és joghatóságáról szól, a hogy illik, a tartományi helytartóról sem feledkezik meg,²² de soha sem magában, hanem mindig a praetor mellett és utána. Csak itt-ott az első könyv vége felé látszik, hogy ezen aggályos pedanteriával némileg föl hagy.²³ S így van aztán a második könyv elejéig, a hol a 24. és 25. §§-okban még egyszer az addig szokott pontossággal fejtegeti, hogy az in iure cessio-t a római nép valamely magistratusa, névszerint a praetor, vagy a tartományi helytartó előtt kell véghez vinni, s hogy ezt a cselekvényt legis actionak nevezik, mely a tartományokban azoknak helytartói előtt végezhető, és hogy ott, a hol a mancipatio is elegendő, nem szoktak annyi teketóriát csinálni s a praetor vagy a tartományi helytartó elé járulni. És ezzel vége is van a tartományi helytartó különös fölemlítésének. Azontúl mindig csak a praetort említi;²⁴ «a tartományi helytartó a második könyv folyamán eltűnik a színpadról és a harmadik és negyedik könyvben sem játszik többé szerepet».²⁵

Nem a környezete tehát s nem is helyi körülmények indították Gaiust a tartományi helytartónak fölemlítésére, hanem saját tanterve, melytől azonban előadása folyamán eltért. Ha Gaius a tartományban tanított volna, igenis érthetőnek találnók, hogy kezdetben csakis a praetorról értekezett s azután a tartományi helytartóra tért volna át, kinek működése folytonosan szeme előtt lebegett volna. De mi az ellenkezőt tapasztaljuk, a tartományi helytartót lassankint egészen elejti, ez pedig bajosan eshetett volna meg egy tartományi jogtanítón.

²² I. 20. 29. 98. 100. 102. 105. 134. 183. 185. 198. 200. §§.

²³ I. 178. 190. 199. §§.

²⁴ Még pedig elég gyakran: II. 125. 135. 136. 138. 158. 160. 163. 167. 170. 253. 258. III. 25. 28. 32. 33. 41. 49. 50. 56. 71. 78. 79. 82. 84. 189. 190. 191. 192. 209. 224. IV. 11. 46. 47. 53. 57. 70. 71. 72. 76. 102. 109. 110. 111. 112. 118. 141. 150. 155. 159. 160. 164. 165. 166. 170. 172. 177. 185. 187. §§.

²⁵ Csak két helyen találjuk még fölemlítve, nyilván azért, mert nem lehetett kikerülni, t. i. II. 278, a hol a hitbizományok körüli eljárásról van szó, melyek Rómában a consul és a praetor fideicommissarius, ellenben a tartományokban a helytartó elé tartoztak, és IV. 139. az interdictumoknál, a hol szintén föl kellett említeni, hogy azok a tartományokban a helytartó joghatóságához tartoznak. *Dernburg* id. m. 87. l.

Figyelmet érdemel továbbá az a körülmény is, hogy Gaius igen gyakran nem csupán az állandó hirdetményről (*edictum perpetuum*) szól, melynél az, hogy csak a római praetort említi, eléggé megfogható lenne, hanem arról a módról, mely szerint a joghatóság tényleg gyakoroltatott, azt mondja p., hogy az *actio iniuriarum aestimatoria* nál szabadságában áll a sértett félnek a sértést keresetében pénzben megbecsülni, a bíró pedig belátásához képest vagy a beperelt összeget ítélheti meg, vagy ennél kevesebbet. De mert a praetor súlyos sértéseknél a sértés pénzértékét a per elején szokta megbecsülni az által, hogy a *vadimonium* nagyságát meghatározza, melyet az alperes a felperesnek az első határidő után állítani tartozik, a kereseti összeg ezen becslését veszik alapul. Ámbár tehát a bíró annak daczára ebben az esetben is kisebb becslési összeget ítélhetne meg, ezt többnyire még sem meri tenni a praetortól kiinduló *praecedens* miatt.²⁶

Már most hogyan képzeljük azt, hogy egy tartományi jogász ilyen tényleges észleleteknél azon bíróság helyett, melynél azokat tennie kellett, a távol Rómában ügyködő praetor gyakorlatáról szólt volna.²⁷

Szintoly kevéssé érthetnők, hogy egy tartományi jogász mind azon esetekben, melyekben *in integrum restitutio* kérésének helye van,²⁸ miért is szólt volna mindig csak a restitúciónak a praetor általi megadásáról.

Egy tartományi jogász bajosan hozott volna föl hallgatói előtt (IV, 46) illetén keresetmintát: «Legyetek *recuperatorok*! Ha kiderül, hogy ama szabados azt a patronust *ama praetor*-nak hirdetménye ellenére törvénybe idézte stb.», mert a tartományi helytartó hirdetményében bizonyosan a római szerkezetnek megfelelő «a *proconsul* vagy a császár helytartója hirdetménye ellenére» állott. És minek tanította volna az *interdictumbeli* perben előforduló *sponsióknak* illetén szerkezetét: «ha (a dolgot) a praetor hirdetménye ellenére elő nem mutatta», vagy «ha rajtunk, midőn birtokban voltunk, a praetor hirdetménye ellenére nem követtetett volna el erőszak», holott a tartományokban kétségtelenül ekkép kellett stipu-

²⁶ III. 224.

²⁷ *Dernburg*, id. m. 89 s. köv. lapjait.

²⁸ II. 163. IV. 53. 57.

lálni: «ha (a dolgot) a proconsul hirdetménye ellenére elő nem mutatta.»²⁹ Ne mondja erre valaki, hogy a praetor fölemlítése ilyen formulában csak általános megjelölése volt a római nép bármely magistratusának, mert akkor meg miért említette volna Gaius műve elején a praetor mellett mindig a tartományi helytartót is?

Méltán mutat Huschke³⁰ a Gaius által használt következő példákra is, ha a hajó Ázsiából visszatért, továbbá tuscolumi telek, campaniai bor stb., melyek magokban véve ugyan csekély argumentumnak látszhatnak, de a fentebbiekkel kapcsolatban még is inkább a mellett bizonyítanak, hogy Gaius Rómában, nem pedig Troasban tanított.

De Gaius institutióiban előfordulnak oly részletek is, melyek a tartományi viszonyokra nem is voltak alkalmazhatók a nélkül, hogy a szerző e miatt bármely megjegyzést szükségesnek látott volna. A római praetor hirdetményének egyik szabálya szerint (IV, 37) peregrinusok ellen csak oly módon lehetett perelni, hogy a performula ama fictio iktattatott: «ha római polgárok lennének»³¹ s megfordítva peregrinus is csak hasonló fictiót tartalmazó formulával léphetett föl mint felperes. Világos, hogy ez az eljárás csak Rómára illett és hogy a tartományokban alig használták, kivált vétségekből eredő kereseteknél, mert ott az esetek gyakorisága mellett alkalmatlan, a tartományokban élő rómaiakra nézve a tartománybeliek nagy tömegével szemben épenséggel sértő lett volna. És Gaius mégis csak egyetlen keresetet ismer a peregrinusok ellen és csak evvel a fictióval és csak annyit mond, hogy ezt a formulát ekkép kell szerkeszteni: «ha igaz, hogy Dio vagy maga, vagy az ő tanácsára más valaki lopást követett el, a miért, ha római polgár lenne, kártérítéssel tartoznék stb.»

Két ízben szól Gaius az exceptio rei dividuæ et residuæról, mint ama közönséges ellenvetésről, melylyel azt, ki kevesebbet kért, mint a mennyit követelnie joga volt, ha a maradványt is ugyanazon praetor alatt akarta beperelni, továbbá azt, ki ugyanazon alperes ellen öt megillető több keresetet egymástól elkülönítve támasztott, egysze-

²⁹ IV. 165. 166.

³⁰ Harmadik Gaius-kiadása előszavában a 7. lapon.

³¹ V. ö. Római Perjogom 2. kiad. 88. lap.

rően vissza lehetett verni.³² Ennek a kifogásnak nincs értelme a tartományokban, mert ott nem volt sem praetor, sem más évenkénti takozó magistratus. Lehet, hogy a tartományokban ezen kifogás valamelyes (előttünk különben ismeretlen) pótlékszere volt gyakorlatban, de az már csak világos, hogy ezt a gyakori exceptiót hozhatta föl helyesen példakép egy tartományi jogtanító.

Az eddig mondottakat röviden összefoglalva, bátran állíthatjuk tehát, hogy Gaius ismeretlen származású (tán görög eredetű), Rómában, a praetor joghatósága alatt működő jogtanító volt.³³

3. Mikor élt Gaius?

Erre a kérdésre már könnyebben és biztosabban felelhetünk.

Saját műveiből vett adatok fonalán állíthatjuk, hogy Hadrianus Antoninus Pius és M. Aurelius Antoninus császárok uralkodása idejében, tehát 117 és 192 között élt, de sem születése, sem halála évét sem életkorát nem vagyunk képesek meghatározni.³⁴

Hogy Hadrianus idejében már élnie kellett, azt onnan következtethetjük, hogy Hadrianus császár uralkodása alatti eseményeket mint saját korában történeteket beszél el.³⁵

Hogy institutióinak első könyvét és a másodiknak egy részét Antoninus Pius uralkodása alatt kellett írnia, helyesen következtethető abból, hogy ezt a császárt előbb mindig csak imperatornak nevezték, utóbb azonban a «divus» (megdicsőült) melléknévvel említett, melyet csak elhunyt császároknak szoktak volt megadni. Ebből észersz mind az tűnik ki, hogy Gaius a maga institutióit 161. évben, azaz Kr. sz. u.,³⁸ t. i. Antoninus Pius halála évében; ³⁹ ennél később.

³² U. o. a 127. lapon.

³³ Erre vallanak a IV. 109. §. szavai is: «ha a tartományok perelnek — ha Rómában perlekedünk». Így csak Rómában beszélhet Gaius, nem valamely tartományban.

³⁴ Lásd *Huschke* Gaius-kiad. előszavában 4. lap.

³⁵ A digesták 34. könyvének 5. címében (de rebus dubiis) a 7. fragmentumban Gaius ezeket mondja: «A mi korunkban pedig egy Alexandria-ból való Serapias nevű nőt vezettek megdicsőült Hadrianus elé gyermekeivel, kiket egy szüléssel hozott a világra». V. ö. *Bozóky*, R. Világ I. köt. 40. l.

³⁶ V. ö. I. 53. 74. 102. II. 126. 151.

³⁷ V. ö. II. 195.

³⁸ Így *Dernburg* id. m. 67. lap.

³⁹ II. 126. még Antoninus imperatornak egy minapi leiratáról

bajosán, mert Antoninus Piusra tudvalevőleg a divi fratres együtt uralkodása következett, kikről azonban a műben nem történik említés.

Mindazáltal Gaiusnak még jó darab ideig kellett élni. Bizonyos ugyanis, hogy a hitbizományokról írt munkája (az index Florentinusban 9. sz. a.) csak Pius halála után keletkezhetett,⁴⁰ szintúgy a lex Iulia et Papiahoz írt terjedelmes munkája (az index Florentinusban 3. sz. a. idézve),⁴¹ és a Senatusconsultum Tertullianum, úgy nem különben a Senatusconsultum Orphitianumról írt monografiája is.⁴² Az utóbbi tanácsvézgemény 178. évben keletkezett s az institutiókban nyilván azért, mert ezek akkor már ki voltak adva, sehol sincs említve, az érintett monografiát pedig természetesen csak később írta meg Gaius. Végre a rerum quotidianarum libri VII. című munkáját is valószínűleg csak az institutiók megjelenése után írta.⁴³

4. Gaius viszonya kortársaihoz.⁴⁴

Bármekkora népszerűségnek örvendett is Gaius tanítványainál, kortársai alig emlékeznek meg róla, a későbbi jogászok pedig munkáiknak reánk maradt töredékeiben egyáltalában nem is említik. Ebből némelyek azt igyekeztek bebizonyítani, hogy Gaius nem is lehetett jogásztekintély. Puchta⁴⁵ és Rudorff⁴⁶ ezt a mindenestre feltűnő körülményt onnan magyarázzák, hogy Gaius alkalmasint soha sem bírt a ius respondendivel, melyet a császárok egyes kiváló jogászoknak különös kiváltságképen szoktak volt adományozni, hogy véleményeiknek a bírák előtt nagyobb súlyt kölcsönözzenek.⁴⁷ Ő maga is sokkal szerényebben nyilatkozik a jogtudósok eme jogáról, mint a hogy egy ezen joggal fölruházott jogász tette volna.⁴⁸ E jognak

szó, de midőn Gaius a hagyományok tanához eljutott II. 195, a jámbor császár már meghalt.

⁴⁰ V. ö. D. 35. 1. 90. D. 32. 96. D. 36. 1. 63. §. 5.

⁴¹ V. ö. D. 31. 56.

⁴² V. ö. D. 38. 17. S. 9.

⁴³ Így vélekedik *Huschke* legújabb Gaius-kiadása előszavában az 5. lapon.

⁴⁴ *Dernburg* id. m. 99 s köv. lapjai.

⁴⁵ *Cursus der Institutionen* I. k. 99. §.

⁴⁶ *Röm. Rechtsgeschichte* I. k. 173. 1.

⁴⁷ V. ö. S. I. 4. kiad. 61. lap.

⁴⁸ I. 7.

hiánya miatt alkalmasint az ő jogi nézeteinek sem lehetett valami különös tekintélyök. Lehet, hogy van némi igazság ebben az érvelésben. De az már határozottan túlhajtás, midőn Puchta azt állítja, hogy a római jogi írók *elvből* csak a kiváltságos (t. i. véleményadási joggal fölruházott) jogászok véleményeit és nézeteit szokták volt idézni, mert csak ezeknek a megismerése volt gyakorlati jelentőségű. Hiszen ha ez áll, akkor csak ezek a kiváltságolt jogászok foglalkozhattak volna a jogirodalommal, mert kívülök bizonyára senki sem írt volna jogi műveket, ha előre kellett tudnia, hogy nézetei úgy sem bírhatnak semmiféle súlylyal és befolyással. Hol kezdődik a tekintély és hol végződik? Emelni igenis emelhatték a császárok az általuk osztogatott kiváltsággal egyik-másik jogász tekintélyét, de hatalomszóval ilyent teremteni még a római császároknak sem lehetett. Sőt positive tudjuk, hogy kivált kezdetben a nép szívesebben kereste föl a nem patentált jogászokat⁴⁹ és hogy később is mindig akadtak egyesek, kik nem is kértek ilyen császári patenst, mert nem is akartak a jogszolgáltatás menetébe tetteleg befolyni, hanem inkább az irodalomnak és a tanításnak szentelték minden idejüket; ezeknek iratai és véleményei nem bírtak ugyan akkora jelentőséggel, mint a patentált jogászok véleményei (nem valának legis vicem-féle erővel fölruházva), de azért még is volt bizonyos közelebből meg nem határozott tekintélyök, a mennyiben a bírakra belső meggyőző erejükkel hatottak, valahányszor az eldöntendő jogesetre nézve a kiváltságolt jogászoktól vagy semmiféle, vagy egymásnak ellenmondó vélemények feküdtek előttük.⁵⁰ Gaius is az utóbbiak közzé tartozik; az ő tevékenysége inkább az iskola és az elmélet, mint a forum felé fordult; főfeladatát nem bonyolult jogesetek megfejtésében, hanem minél világosabban szerkesztett művek írásában kereste. Saját ítéletét nagy szerénységgel mondja ki, de mesterileg tudja nehéz vitakérdéseknél az eltérő véleményeket nemcsak egymással szembe, hanem egymás mellé is állítani.⁵¹ Ez részben oka, hogy a classicus jogászok

⁴⁹ V. ö. S. I. 4. kiad. 68. lap 2. sz. jegyz.

⁵⁰ V. ö. S. I. 4. kiad. 61. lap.

⁵¹ V. ö. Verhandlungen der 26. Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner, Leipzig 1869, 123. lap.

műveikben nem idézik Gaiust. Ennek azonban nem kell kiváló fontosságot tulajdonítanunk.

Ugy látszik, hogy nem is volt általánosan bevett szokás, hogy egykorú jogászok egymást kölcsönösen idézzék. E tekintetben csak Iulianus a kivétel; őt mindenki idézte, nyilván azért, mert ő szerkesztette vala az edictum perpetuumot. Viszont Iulianus is idézi néhányszor Pomponiust, tán mert szorosabb barátságban állott vele.⁵² Ellenben Ulpianus sehol sem idézi Paulus kortársát, jóllehet az ő művei sok tekintetben a compilatio jellegét viselik s részben ugyanazon tárgyakról szólnak, melyeket Paulus is fejtegetett korábbi műveiben.⁵³ Megfordítva Paulus csak egyszer idézi Ulpianust, de nem valamely munkáját, hanem egy véleményét, melyet Ulpianus bizonyos perben adott s melyet Paulus bírálgatott.⁵⁴ Tehát ne csodálkozunk valami nagyon, hogy Gaiust, kinek elterjedt institutiói és res quotidianæi nem is tartoztak a tulajdonképi controvers irodalomhoz, az ő kortársai nem idézik. Pomponiusnál előfordul ugyan egyetlen egyszer ez a kifejezés: *Gaius noster*, de ez nem vonatkozhatott a mi Gaiusunkra, hanem Caius Cassius Longinusra, a Cassianusok fejére, Pomponius tanítójára. Gaius 20—30 évvel fiatalabb volt Pomponiusnál s már ezért is bajosan idézhette az utóbbi az előbbit.⁵⁵

De a későbbi jogászok sem idézik Gaiust!

⁵² V. ö. *Asher*, *Gaius noster*, a Rudorff-féle Zeitschrift f. Rechtsgesch. 5. k. 101. lapon.

⁵³ P. o. Paulus műve ad Sabinum minden valószínűséggel régibb, mint Ulpianus hasoncímű munkájának második kiadása. V. ö. const. Cordi §. 3.

⁵⁴ D. 19. 1. 4.

⁵⁵ Meggyőző érvekkel bizonyítja be ezt *Asher* az 52. sz. jegyzetben idézett értekezésében, Zeitschrift f. Rechtsgesch. V. k. 85—103. lap; fejtegetéseit *Rentmeister* is követte Gaius-a 21—27. lapjain. Gaius maga rendszeren csak régibb jogászokat idéz institutióiban, a köztársaság idejéből Q. Muciust I. 188. III. 149. Serviust I. 188. II. 244. III. 149. 179. 183. Ofiliust III. 140. Cornelius Maximust és Tuberot I. 136., a császárság idejéből Labeot I. 135. 188. II. 231. III. 183. IV. 59. Nervat II. 15. 195. III. 133. Proculust I. 21. (?). II. 15. 195. 231. III. 140. Pegasus III. 64. Massurius Sabinust I. 196. II. 79. 154. 195. 218. 244. III. 133. 156. (?). 161. 183. 218. IV. 79. 114. Cassiust I. 196. II. 79. 195. 244. III. 71. 133. 140. 147. 161. IV. 79. 114. Caelius Sabinust III. 70. Iavolennust III. 70., kortársai közül Iulianust II. 218. 280. V. ö. *Dernburg* id. m. 102. s k. 1.

Ennek a magyarázatára sem hozhatunk föl egyebet, mint azt, hogy a rendesen idézett jogászok száma soha sem volt valami túlságos. Itt van p. Papirius Iustus, ki a divi fratres alatt 20 könyvet írt a császári constitutiókhoz, továbbá Callistratus és Tryphoninus, kik szintén jogi munkákat írtak, de a többi classicus jogászok közül egyik sem idézi őket. Africanust a későbbiek mindössze csak kétszer idézik, egyszer Paulus, azután Ulpianus.⁵⁶ Azt mondhatná erre valaki, ámde Gaius termékenyebb és népszerűbb író volt amazoknál. Csakhogy Gaius művei, mint már fentebb említők, nem tartoztak a tulajdonképi controvers irodalomhoz, hanem inkább tankönyvek valának, tehát az idézésre kevésbé alkalmasak, mit már az is bizonyít, hogy más jogászok hasonló tankönyvei p. Florentinus, Marcianus institutiói sincsenek idézve sehol.

Abban az időben egyébiránt Iulianus minden más írótt háttérbe szorított. A míg ennek a híres jogásznak 90 könyvnyi digestáit forgatták, tanulmányozták, commentálták és idézték, s a míg a fiatalabb jogásznemzedék is őt követte leginkább, addig más, ha mindjárt jelentékenyebb kortársainak művei az utókornál nem igen juthattak érvényre és pedig annál kevésbé, mert az Antoninus Pius korabeli nagy szellemeket csakhamar más szintoly kitűnők követték. Egyedül Pomponius művei maradtak később is Iulianuséi mellett forgalomban, miért is őt gyakran idézték. Iulianus kivonatai óta a tekintélyesebb és nélkülözhetetlen régibb jogászok iratait inkább ebben a tetszetős rövidségben, mint eredetiben kezdték olvasni.⁵⁷

A mit azonban Gaiustól megtagadtak volt az ő kortársai, t. i. az elismerés babérját, azt bőven kipótolta a későbbi utókor. A Kr. sz. utáni V. században, nevezetesen 426. évben hozott u. n. idézési törvény Gaiust is az elismert öt jogászi főtekintély sorába iktatta.⁵⁸ Ez

⁵⁶ D. 19. 1. 45., 38. 17. 2. §. 8.

⁵⁷ Többek között írt volt Pomponius 39 könyvet Muciusához, 35-öt Sabinushoz, 7-et Plautius műveiből s kiadta Aristo iratait. V. ö. *Dernburg* id. m. 107. l.

⁵⁸ Ezen II. Theodosius és III. Valentinianus császárok által kiadott törvény, melynek szövegét minden római jogi tankönyvben olvashatni, Papinianus, Paulus, Gaius, Ulpianus és Modestinus jogászok valamennyi jogi tartalmú munkáit törvényes erővel ruházta föl. A részletek felől v. ö. S. I. 4. kiad. 78. l. V. I. 114. lapját.

bizonyára nem történik vala, ha Gaius művei nem lettek volna általánosán elterjedve, vagy ha azok a művek már a törvény megalkotása előtt nem bírtak volna bizonyos nyomatékkkal. Mostantól természetesen még becsesebbeknek tartották Gaius műveit, annál is inkább, mert tudtunkkal épen ebben az időben teljes pangás állott be a jogirodalom terén, újat már nem is producáltak, hanem az ú. n. idézési törvény útmutatása szerint a római jog virágzási korszakában élt classicus jogászok, első sorban pedig az öt főtekintély műveihez folyamodtak. Bátran nevezhették ezentúl Gaiust noster-nek, mert nemcsak a jogiskolákban, hanem a törvényszékeknél is egyik első rangú vezérökké lett s kivüle jóformán még csak Paulust, névszerint ennek sententiáit használták; legalább egy V. századbeli, véletlenül reánk is maradt jogásznak vélelmeiben (*consultatio veteris iuris consulti cuiusdam*) mindvégig csak Paulus sententiái vannak idézve, a góthok és burgundok római jogkönyveiben pedig szintén csak ezek és Gaius institutiói vannak fölhasználva.⁵⁹ Iustinianus császár nagy törvénygyűjteményeinek megjelenéséig Gaius institutióival kezdték a jogtanítást, Iustinianus pedig ezeket az institutiókat a magáéivá tette, lényeges változtatásokat csak ott tett rajtuk, a hol a megváltozott viszonyok következtében szükségesnek látta. De mert a most már császári institutióknak az volt a rendeltetésök, hogy ne csak tan-, hanem törvénykönyvül is szolgáljanak, az alapul vett Gaius-féle institutióknak bizonyos metamorphosison kellett keresztül menniök,⁶⁰ mindazáltal egy szerencsés véletlen megmentette számunkra e becses műnek eredeti alakját is, miként alább részletesen elbeszéljük. (Bevezetés II. 2.)

⁵⁹ V. ö. S. I. 4. kiad. 78. lapját. *Bruns* a *Holtzendorff-féle encyclopaedia* I. k. 115. lapj. és *Dernburg* id. műv. 111. s köv. lapj.

⁶⁰ V. ö. *Muirhead* Gaius-kiadásának előszavát VIII. l.

II.

Gaius irodalmi munkássága.

1. Általában.

Ámbár Gaius művei a fentebbiek szerint nem tartoztak a tulajdonképi controvers irodalomhoz, a fönmaradt töredékek elég világosan bizonyítják, hogy szerzőnk nem szorítkozott csupán a tankönyvi irodalomra, hanem a tételes jognak összes ágait művelte s kétségtelenül nem kevesebb sikerrel, mint más azon korbeli classicus jogászok.

Az index Florentinus az institutiókat is beleértve tizenhárom, a Digesták ezeken fölül még hat munkájáról emlékeznek meg,⁶¹ ezek a következők: 1. Ad edictum provinciale (32 könyv), 2. ad edictum urbicum (s. Prætoris urbani, melyből Iustinianus már csak 10 könyvet talált), 3. ad legem Iuliam et Papiam (15 könyv), 4. Aureon, s. Res quotidianæ (7 könyv), 5. ad legem XII tabularum (6 könyv), 6. az institutiók (4 könyv), 7. de verborum obligationibus (3 könyv), 8. de manumissionibus (3 könyv), 9. Fideicommissum (fideicommissorum 2 könyv), 10. de casibus (1 könyv), 11. liber singularis regularum (1 könyv), 12. Dotalicion s. de re uxoria (1 könyv), 13. ad formulam hypothecariam (1 könyv), 14. ad edictum ædilium curulium (2 könyv), 15. ad legem Gliciam (Falcidiam) (1 könyv), 16. Regulæ (3 könyv), 17. liber singularis de tacitis fideicommissis (1 könyv), 18. ad Setum Tertullianum (1 könyv), 19. ad Setum Orphitianum (1 könyv).

Iustinianus digestáiban 535 töredék van Gaius különféle műveiből.

Lássunk ezekből egynehány érdekes szemelvényt.

⁶¹ V. ö. *Rentmeister* Gaius-át a 27. és 28. lapon, *Rudorff* Röm. Rechtsgesch. I. k. 175. s köv. lapját. Az itt felsoroltakon kívül Gaius maga utal (I. 188.) egy ily című munkájára: Libri ex Q. Mucio.

Ad edictum provinciale.

Tudvalevő dolog, hogy a római birodalom tartományaiban a helytartó (*proprætor*, *proconsul*) volt az, ki az összes közigazgatást és igazságszolgáltatást a maga kezeiben összpontosítja. Hivatalba léptekor ő is szokott volt, miként a római *prætor*, hirdetményt kibocsátani, melyben eljárásának irányelveit a tartomány lakosságával már előre közölte. Ezt a hirdetményt aztán rendesen az utód is megerősítette és csak oly módosításokat tett rajta, melyeket a tapasztalás javasolt. Több igen nevezetes tétele ennek a tartományi hirdetménynek a Hadrianus parancsára *Salvius Iulianus* által szerkesztett örökös hirdetménybe is ment át s a jogászok nagyon is hasznos dolgot műveltek avval, hogy ezt az annyira fontos hirdetményt bő magyarázatokkal, gyakorlati útmutatásokkal kísérték. *Gaius commentárja* igen terjedelmes volt, igen számos hely ebből a munkából még ma is olvasható *Iustinianus digestáiban*. P.

1. Egy rabszolga birtokosát az igazi tulajdonos megtámadja a *rei vindicatio*val. Az alperes részén megvoltak az *usucapio* föltételezései, s az *usucapio* be is töltetik a per folyama alatt. Kérdés — árt-e ezen körülmény a vindicáló felperesnek? *Gaius* azt mondja, hogy alperes ilyen esetben a rabszolgát ki tartozik adni felperesnek s azonfölül netaláni csalárdságáért kellő biztosítékot adni, mert a rabszolgát esetleg elzalogosíthatná vagy felszabadíthatná. A római perjog elvei szerint ugyanis felperesnek nem árthat az a körülmény, hogy az ítélet nem hozatik nyomban a *litis contestatio* után, miért is alperes köteles a dolgot a *litis contestatio*kor létezett jogállapothoz képest felperesnek kiadni, a nélkül hogy az *usucapionak* a per folyama alatt történt betöltésére hivatkozhatnék.⁶²

2. Valamely örökhagyó örökösét hagyományokkal róttá meg. Mely időpont szerint számítandó a *quarta Falcidia*, t. i. az a negyed, melyet az örökös a *lex Falcidia* értelmében magának tarthat meg, ha a hagyaték a hagyományok kifizetése előtt gyarapodik, avagy kevesbedik? *Gaius* szerint a hagyaték s illetőleg a *falcidiai* negyed

⁶² D. 6. 1. 18.

kiszámításánál mindig az örökhagyó halálának időpontjában létezett állapot irányadó. Ennek illusztrálására két példát hoz fel. *a)* Valaki 100-at hagyott hátra, egyúttal azonban ugyanannyi értékű hagyományokkal terhelte a hagyatékot. Az örökség elfogadásáig a hagyaték a rabszolgák szerzeménye, a rabszolganők által született gyermekek, a marha szaporodása stb. következtében annyira gyarapodott, hogy az örökösnek, még ha a hagyományokat teljesen kifizetné is, még mindig megmaradna a hagyaték egy negyedrésze. Mindazáltal a hagyományok 75-ig leszállítandók, mert az örökhagyó halálakor csak ennyire rúghattak. *b)* Ha megfordítva az örökhagyó 100-at érő hagyatékát csak 75-ig terhelte meg hagyományokkal, s ha a hagyaték az örökség elfogadása előtt tűzvész, hajótörés, a rabszolgák halála stb. következtében 75-re vagy még kevesebbre olvad le, a hagyományok még is teljesen (csonkítatlanul) kifizetendők, habár az örökösnek miye sem maradna, mert a falcidiai negyed az örökhagyó halálakor teljesen kikerült volna. Tevélegesen kárt az örökös nem szenved, a mennyiben szabadságában áll az örökséget el nem fogadni, mely esetben a testamentum destitutum főnforgása miatt a hagyományosok sem kapnak semmit s így az örökössel inkább kiegyeznek.⁶³

3. Két ember, kiknek mindegyike a hagyatékhhoz tartozó tárgyak birtokában van, kölcsönösen léphet föl egymás ellen az örökségi keresettel (*hereditatis petitio*). De ha az egyik csak akkor lép föl támadólag, minek utána a másik által indított perben már jogerejű ítélet hozatott, akkor nézni kell, kinek a javára szól az ítélet? Ha az első perben felperes győzött, az akkori alperes (s mostani felperes) keresetének az *exceptio rei iudicatæ* áll ellen, mert amaz ítélet által egyzersmind ki lett mondva, hogy a hagyaték nem illeti meg alperest. Ha ellenben az első perben felperes keresetével csupán elutasított, úgy evvel az alperes (a mostani felperes) örökjoga iránt mi sem határozottatott, mert habár a felperes az első perben nem volt is örökös, ebből még nem következik, hogy tehát alperes az örökös, sőt az sem lehetetlen, hogy egyikök sem az. Ha tehát az előbbi alperes ama hagyatéki dolgok miatt, melyek az előbbi felperes birtokában vannak, az utóbbi ellen föllép, be kell bizonyítania örökjogát s nem hivat-

⁶³ D. 35. 2. 73.

kozhatik, a mennyiben ezt kétségbe vonnák, az első perben hozott ítéletre.⁶⁴

4. Római jog szerint a házastársak közötti ajándékozások érvénytelenek; azért mondja Gaius, hogy azt, mit valaki ilyen meg nem engedett ajándékozás alapján visszatart, minden jogalap nélkül (sine causa), vagy épenséggel jogtalanul (ex iniusta causa) bírni látszik, miért is ilyen esetben *condictiónak* van helye.⁶⁵

Ad edictum urbicum.

A *prætor urbanus edictuma* a *ius honorarium* forrása volt. A *prætorok* szereztek érvényt a méltányossági elvnek a *ius naturale* és a *ius gentium* alapján; működésök által igen nagy részben járultak a *ius civile* fejlesztéséhez, mert egészséges tapintatuknál fogva kitűnően értettek ahhoz, mint kelljen a mindennapi élet gyakorlati követelményeinek eleget tenni. Könnyen érthető tehát, hogy a jogászok kiváló előszeretettel foglalkoztak a *prætori edictummal*. Tán erre a munkára vonatkozik az institúciók III. könyvének 33. §-ában foglalt megjegyzés.

1. Tisztán a hagyománynyal terhelt örökös akaratától függő hagyomány nem állhat meg. Ilyennek azonban nem tekinthető, midőn az örökös utasítva lett, hogy csinálja, hogy Luciusnak 100 forintja legyen. Világos, hogy az örökhagyó Luciusnak 100 ftot akart juttatni; az örökös tehát arra kényszerítendő, hogy Luciusnak 100 ftot adjon, mert, úgymond Gaius, senki sem csinálhatja ki azt, hogy nekem 100 ftom legyen, hacsak ide nem adja.⁶⁶

2. A *falcidiai* negyed nem vonható le a hagyományosoktól, ha az örökös azt már az örökhagyó saját akaratából (*ex iudicio defuncti*) megkapta, ez esetben tehát a hagyományokat minden levonás nélkül kell kifizetni. Ámde ilyen eset nem forog fön akkor, midőn az örökös p. örököstársától kap valamit hagyományképen, habár ugyanabból a hagyatékából; ez a *falcidiai* negyedbe be nem tudható, következőleg

⁶⁴ D. 44. 2. 15.

⁶⁵ D. 24. 1. 6.

⁶⁶ D. 30. 73.

ha csak ezen utólagos szerzemény egészítené ki a negyedét, az örökös a hagyományosoktól a teljes negyedét van jogosítva levonni.⁶⁷

3. A női hozomány pénzén vásárolt dolgok a hozományhoz tartozóknak tekintendők, következésképp a női hozományra vonatkozólag fenálló szabályok alá esnek.⁶⁸

Ad legem Iuliam et Papiam.

Ez volt ama híres törvény, mely által Augustus az erkölcs-hanyatlást föltartóztathatni, a családi élet tisztaságát helyreállíthatni vélte. Egyrészt a házasságkötéseket mindenkép előmozdítani, másrészt a gyermektelen és nőtlen embereket mindenféle vagyoni hátrányokkal sújtani akarta, mert azt hitte, hogy a jutalom és büntetés eme combinatioja által sikerülni fog a társadalmat megjavítani. A törvény határozmányai mélyen belevágtak az életbe, kivált a házassági, családi és örökjogba, úgy hogy a leghíresebb jogtudósok (p. Paulus, Ulpianus, Marcellus, Mauricianus, Terentius Clemens s a mi Gaiusunk is) érdemesnek tartották arra, hogy vele behatóan foglalkozzanak.⁶⁹ E commentárjára maga Gaius is utal institutióiban. (III. 54.)

1. Az örökség megszerzése és elvesztésének kérdése sok tekintetben volt evvel a törvénnyel összeszöve. Igen gyakran az örökség megszerzése föltételhez volt kötve, s mindig akadtak örökséghajhászok, kik a törvény által fölbiztatva leskelődtek, vajjon nem lehetne-e ahhoz az örökséghez jutni, melytől a kinevezett örökös a föltétel megfogyatkozása következtében elesett? Gaius egyik helyen így nyilatkozik: A ki két örökrészre lett kinevezve, még pedig az egyikre föltétlenül, a másikra valamely föltétel alatt s elfogadván azt a részt, melyre föltétlenül lett kinevezve meghal, minekutána a föltétel teljesült, az megszerezte a másik részt is, mely ennélfogva most az ő saját örökösét illeti. A ki egyszer valamely részből örökössé lett, akaratlanul is megszerzi ez által az elesők részét, vagyis az elesők részei

⁶⁷ D. 35. 2. 74.

⁶⁸ D. 23. 3. 54.

⁶⁹ V. ö. *Vécsey* Marcellusát az 50. s k. lapokon.

akarata ellenére is hallgatag szintén neki jutnak (hozzászaporodnak). Így tehát *caducorum vindicatió*ról szó sem lehet.⁷⁰

2. Az annyira elharapózott mérgezések miatt divatba jött az a szokás, hogy az örökös-helyettesítést külön lepecsételt okmányba foglalták, melyet csak a kinevezett örökös halála után volt szabad felbontani. Nyilván találkoztak olyanok, a kik ezen fenakadtak, de Gaius határozottan kimondá: «valamint a fiókvégrendelet a fővégrendelet egy részeként tekintendő, úgy a külön lepecsételt okmány (*secundæ tabulæ*) is a fővégrendelet kiegészítő része gyanánt veendő.»⁷¹

Aureon s. *Res quotidianæ*.

Ezt a könyvet, melyben Gaius naponként előforduló alapigazságokat fejtegetett, kortársai aranykönyvnek nevezték el. E hízelgő czím idővel a tulajdonképi czímet (*res quotidianæ*) egészen kiküszöbölte, úgy hogy az *index Florentinus* csak az «aureon» névvel említi, melyet még *Iustinianus compilerai* is mindig a tulajdonképi czímhez oda ragasztanak, nyilván azért, mert különben *Iustinianus* idejében nem tudta volna a jogászközönség, hogy Gaiusnak melyik munkájáról van szó.⁷² Ebben a munkában is Gaius minden valószínűség szerint ugyanazt a rendszert követte, melyet institutióinál is alapul vett;⁷³ az institutiók valószínűleg bevezetésül, a *res quotidianæ* pedig további magántanulásra szolgáltak.

1. Ha valamely folyam eddigi medrét teljesen elhagyva új irányt vesz, a kiszáradt meder a szomszédos parttulajdonosoké lesz. A folyam közepén egy képzeleti vonalat kell húzni, s minden egyes parttulajdonos telkének végpontjaitól ama felező vonalra egy-egy függélyes vonal bocsátandó, s a mi mindegyik tulajdonos saját partja előtt a felező vonal és a függélyes vonalak között fekszik, az az ő része a

⁷⁰ D. 29. 2. 53.

⁷¹ D. 29. 3. 11.

⁷² *Dernburg* id. m. 98. l. Ez a czím is azt bizonyítja, hogy Gaius művei leginkább nyugaton, nem pedig a keleten forogtak közkezen, keleten görög nevet adtak volna e műnek.

⁷³ V. ö. *Rudorff*, Röm. Rechtsgesch. I. k. 175. lapját. *Buchholtz* érték. a *Hugo-féle Civil. Magaz.* VI. k. 232. 261. l.

kiszáradt mederből. Az új meder ép úgy ítélendő meg, mintha a folyam már régóta arra folyt volna, és a mennyiben nyilvános folyamról van szó, szintén nyilvánosnak (*res communis omnium*) tekintendő. Ha pedig a folyam idővel ezen új medrét is elhagyja, a kiszáradt meder nem a korábbi földtulajdonosé, hanem a mostani parttulajdonosoké lesz az imént mondott elv szerint. Ha tehát a folyam valakinek a telkét teljesen elfoglalja, úgy hogy semmi sem marad fön belőle, a mit partnak lehetne nézni, az illető tulajdonos nem csak most, hanem mindenkorra veszti el tulajdonát ama telken, s a tulajdon akkor sem éled föl újra, ha a folyam régi medrébe visszatérne. Így áll szorosán véve (*stricta ratione*), de ez a nézet, úgymond Gaius, a valóságban alig tarthat igényt az elismerésre.⁷⁴

2. Növedék útján való tulajdonszerzés. Általános elv, hogy a növedék tulajdona a földolog tulajdonosát illeti. A kié a papír, azé az írás. De a festménynél, melyet valaki idegen táblára festett, a római jogászok között vita folyt, hogy melyik a földolog, a festmény-e, avagy a tábla? már csak inkább a festmény, mert nevetséges dolog lenne, hogy egy Appelles vagy egy Parrhasius festményét valamely hitvány tábla járuléka gyanánt tekintsék. Ha a festész birtokban van, a tábla eddigi tulajdonosa *utilis rei vindicati*ot indíthat ellene a tábla kiadására, vagy legalább is értékének megtérítésére; a festész pedig kitérhet e kereset elől a tábla értékének megtérítése által, mit ha nem tenne, a tulajdonos ama keresettel a tábla kiadását követelheti. Minden esetre felelhet azonban a festész, ha jóhiszemben forog, ama keresetre doli *exceptio*val, a festmény értékének megtérítése végett. Ha megfordítva a tábla eddigi tulajdonosa van birtokban, akkor a festész, mint az egésznek tulajdonosa, *directa rei vindicati*o-val léphet föl ellene, tartozik azonban alperesnek doli *exceptió*jára a tábla értékét megtéríteni.⁷⁵

3. Valaki egy aranyművesnél bizonyos számú gyűrűt rendelt meg s ezekért 300 frtot fizetett. Adás-vevés, avagy munkabéri szerződés forog-e fön? A két jogügylet annyira hasonló egymáshoz, hogy gyakran nehéz őket egymástól megkülönböztetni. Döntő az a

⁷⁴ D. 41. 1. 7. §. 5.

⁷⁵ D. 41. 1. 9. §. 2.

körülmény, vajjon a mű elkészítésére szükséges anyagot a megrendelő adta-e, vagy az aranyműves; az első esetben az ügylet munkabéri szerződés, a másodikban adás-vevés.⁷⁶

Ad legem duodecim tabularum.

A XII táblás törvény a római birodalom legkésőbbi idejéig az összes jogrendszer alapját, egységének és összhangjának kiinduló pontját képezte. Még Cicero korában a gyermekek az iskolában könyv nélkül tanultak, minden későbbi jogfejlődés úgy tüntettetett föl, hogy annak csírája már a XII táblás törvényben rejlett, a jogászok (Sextus Aelius Catus, L. Acilius, Valerius Messala, Servius Sulpicius, Antistius Labeo, Gaius) commentáltak, és csak Iustinianus szüntette meg annak formai érvényét. Gaius művéből 20 töredék van a digestákban, 1 Ioannes Lydus munkájában.⁷⁷

Kérdés: elmarasztalható-e alperes mindenképen a gyümölcsökben? Felelet: igenis aktor, ha vagy természeti gyümölcsökről vagy egyéb polgári hasznokról lehet szó. P. a ki haszonélvezés iránt pereltetett be, Proculus szerint a beszedett gyümölcsök, a ki ruha vagy egy serleg iránt pereltetett, Aelius Gallus nézete szerint ama haszon kiadásában marasztalható el, melyet ezeknek bérbeadásából húzhatott. Ha valaki ellen gyalogösvény vagy marhacsapás jogosulatlan használata miatt indítanak pert, alig lehet szó gyümölcsökről, ha csak valaki azt az előnyt nem számítja haszonnak, melylyel felperes bírt volna, ha őt a gyalogjárás- vagy marhahajtásban meg nem gátolják vala s ez helyes is, mondja Gaius.⁷⁸

De verborum obligationibus.

A stipulatio, vagyis élő szavak általi köteleztetés a rómaiaknál általánosan elterjedt, mert kényelmes voltánál fogva igen kedvelt szerződési alak volt. A római jogászok a kötelmi jog általános tanai-

⁷⁶ D. 19. 2. 2. §. 1.

⁷⁷ V. ö. Rudorff, Röm. Rechtsgesch. I. k. 261. l.

⁷⁸ D. 22. 1. 19.

nak fejtegetésénél rendszerint a stipulatioból, mint a kötelmek fő- és szabályszerű esetéből indulnak ki. Gaiusnak e monografiája is a stipulatióval foglalkozott. A jogtudomány igen sokat köszön a stipulatio tanának.

1. Midőn magam vagy Titius számára stipulálok valamit, nem lehet mindegyikünk számára más-más szolgáltatást kijelölni, p. magamnak tíz forintot, vagy Titiusnak egy rabszolgát; ha pedig Titius azt a szolgáltatást, mely számára ki volt jelölve, megkapta, az adós (promissor) kötelezettsége alól felszabadul, nem ugyan ipso iure, (mert ehhez még acceptilatio kívántatik), de legalább ope exceptionis, vagyis oly formán, hogy a stipulatio alapján ellene indított keresetmre doli exceptióval felelhet.⁷⁹

2. Ha két együttes hitelező közül az egyik az adós ellen már pert indított, az utóbbinak mit sem használ az, hogy a másik hitelezőnek a fizetést följánlja, nyilván azért, mert amannak litis contestatiója következtében az a kötelem, melyet az adós az utóbbinak följánlott fizetés által teljesíteni akar, már elenyészett s most a litis contestatio által az elenyészett kötelem helyébe léptetett új (az eredetnél valamivel súlyosabb, mert perköltségek- és késedelmi kamatokkal növekedett) kötelem teljesítendő.⁸⁰

De manumissionibus.

Az ó-világban a rabszolgák vagyont képviseltek, a szabad polgárok minden munkát velök végeztek, általuk szereztek, ügyességeket saját hasznukra fordították. Azért a rabszolgáknak fölszabadítása iránt számos törvény intézkedett, hogy úgy az urak, mint a hitelezők érdekei kellőkép meg legyenek óva. Ez oknál fogva a manumissionok is érdekes és gyakorlati themául szolgáltak a jogászoknak, melyet többek között Gaius is egy külön monografiában földolgozott.

1. Kérdés: Ki szabadíthatja föl az elzálogosított rabszolgát? Gaius azt mondja, hogy az elzálogosított rabszolga teljes joggal az adósé, a ki ennél fogva formasierőleg föl is szabadíthatja, hacsak a

⁷⁹ D. 45. 1. 141. §. 5.

⁸⁰ D. 45. 2. 16.

lex Aelia Sentia nem áll útjában, az adós fizetéképes s a hitelezők kijátszástól nem tarthatnak. Ez igen természetes, mert az elzálogosítás még nem fosztja meg a tulajdonost a dolga (ilyen volt jogilag a rabszolga) felőli rendelkezéstől.

2. És ki szabadíthatja föl az elhagyományozott rabszolgát? Gaius szerint a föltételelesen elhagyományozott rabszolga a föltétel függőben léte alatt az örökösé ugyan, de ez még sem szabadíthatja fel őt, nehogy a hagyományosnak esetleg igazságtalanságot okozzon.⁸¹

Fidei commissorum libri II.

A hitbizományok, melyek Augustus óta gyorsan elterjedtek, azért voltak nagyon kedveltek a rómaiaknál, mert nem valának annyi formaszerűséghez kötve, mint a rendes hagyományok. Gaius az institúciókban hosszasan elősorolja (II. 260—289) azokat a könnyebbségeket, melyeket a hitbizományok nyújtottak; de írt azonfölül egy külön monografiát is erről a tárgyról, melylyel tudvalevőleg más jogászok is foglalkoztak.

Jogeset. Valaki végrendelevén száműzetik és végrendeletébe az örökösnevezés és néhány hagyomány elrendelése után ezeket a szavakat szúrja közbe: «ha valaki az én örököseim vagy többi barátjaim közül, kikről végrendeletemben megemlékeztem, vagy bárki más kieszközli számomra a fejedelemségnél, hogy visszatérhessek és meg talállok halni, mielőtt neki ezt a szívességet megköszönhettem volna, úgy akarom, hogy annak, a ki ezt tette, többi örököseim ennyi meg ennyi aranyat adjanak.» Kinevezett örökösei közül az egyik kieszközlé számára a visszatérhetést, de ő, mielőtt ezt megtudta volna, meghalt. Midőn később az illető a hitbizomány alapján pert indított, megkérdezték Iulianust, ki kell-e amannak fizetni a hagyományt, a jogász igenlőleg felelt, mert hiszen akkor is ki kellett volna azt fizetni, ha nem valamelyik örökös vagy hagyományos, hanem bármelyik barátja az elhunynak eszközölte volna ki a fejedelem bocsánatát.⁸²

⁸¹ D. 40. 9. 29.

⁸² D. 34. 5. 5.

De casibus.

Ez a monografia nem tulajdonképi jogeseteket, hanem kivételes eseteket tartalmazott, mert Gaius nem bírt a ius respondendivel.⁸³ P.:

Néha megesik, úgymond Gaius, hogy bizonyos föltétel alatt rendelt hagyomány föltétlennek tekintendő, p. o. midőn valami ugyanazon föltétel alatt lett hátrahagyva, mely alatt egyúttal egy másik örökös kineveztetett, vagy midőn így szól a hagyomány: «ha az (örökös) az örökséget elfogadta», és megfordítva föltétlen hagyomány néha föltételesnek látszik, p. o. midőn az örökhagyó valamit bizonyos föltétel alatt elvesz, a mit az ellenkező föltétel alatt hátrahagyott.⁸⁴

Liber singularis és libri III Regularum.

A római jogászok szerették a leggyakrabban előforduló jogszabályokat gyűjteményekbe foglalni. A digesták 50. könyvének 17. czíme is a régi jogászok különféle műveiből kiszedett 211 ilyen szabályt tartalmaz, melyek még a magyar Corpus Iurisba is utat találtak.⁸⁵

Gaius fentebbi két munkájából vett ilyen szabályok p. hogy fejedelmi leirat alapján nők is arrogálhatók⁸⁶ (ezek t. i. régi jog szerint az arrogatióból ki voltak zárva), vagy hogy minden, a mi jogszerűleg létrejön, ellenkező jognál fogva megsemmisül.⁸⁷

Dotalitio s. de re uxoria.

Ezen a női hozomány jogára vonatkozó munkáját Gaiusnak fölemlíti Iustinianus az Omnem rei publicæ-kezdetű constitutiójának 1. §-ában, de reánk nem jutott.

⁸³ V. ö. Rudorff, Röm. Rechtsgesch. I. k. 176. l.

⁸⁴ D. 35. 1. 107.

⁸⁵ V. ö. Vecsey Marcellusát, 136. lap.

⁸⁶ D. 1. 7. 21.

⁸⁷ D. 50. 17. 100.

Ad formulam hypothecarium.

Ez a munka, miként címe is mutatja, a zálogjoggal foglalkozott; elvesztét méltán fájlalhatjuk, mert épen a zálogjog tanában még sok homályos tétel lenne felderítendő.

1. A záloghitelező csak akkor érezheti magát kellőkép biztosítottnak, ha tudja, hogy szerzett jogát a zálog tárgyán semmiféle későbbi egyezmény az ő adása és egy harmadik hitelezője között nem alterálhatja (prior tempore potior iure). De ezen elsőbbség csak arra szolgál, hogy a hitelező követelése minden más követelés előtt biztosítva legyen, és nincs többé értelme, mihelyt egy későbbi hitelező késznek nyilatkozik, hogy az ő követelését kielégíti.⁸⁸

2. A ki oly nőért, ki kezességet vállalt, vagy oly családfiúért, kinek a *Senatusconsultum Macedonianum* tilalma ellenére hiteleztek, zálogot adott, ugyanazon kifogással élhet, mint a nő, vagy családfiú keze — természetesen, mert ha érvénytelen a követelés, kezesség vagy zálog által sem lehet azt biztosítani.⁸⁹

Ad edictum ædilium curulium.

A római ædilek hirdetménye jogilag azért fontos, mert ők a rendőri teendőkön kívül a vásári bíraskodással is valának megbízva. Főleg az adás-vevés tanára vonatkozólag becses fölvilágosításokat meríthetünk ama hirdetménynek bár csak elszórtan reánk maradt töredékeiből. Gaius munkája a digestákban is föl lett használva.

1. Ha a vevő úgy találja, hogy az általa megvett rabszolga nem bírt azokkal a tulajdonokkal, melyeket az eladó fölöle állított, az eladótól vagy *actio redhibitoriával* a szerződés teljes felbontását, vagy *actio æstimatoriával* a vételár aránylagos leszállítását s illetőleg a dolog igazi értékén fölül adott árkülömbözet visszaadását követelheti. P. midőn az eladó az eladott rabszolgáról azt állította, hogy

⁸⁸ D. 30. 4. 11. pr. §. 4.

⁸⁹ D. 20. 3. 2.

állhatatos, dolgos, gyors lábú, éber, mértékletes, holott a vevő épen ellenkezőleg azt látja, hogy léha, szemtelen, munkakerülő, álmos, rest, lassú, torkos. Mindez persze kellő mérséklettel értendő, mert a kit az eladó állhatatosnak mondott, attól nem kívánhatni, hogy egy bölcsész szigorú komolyságával bírjon, a kit dolgosnak állított, attól nem kívánhatni, hogy éjjel-nappal dolgozzék, hanem mindezeket a tulajdonokat csak kellő méltányossággal (*ex bono et æquo*) lehet követelni. Ha az eladó azt állította, hogy a szolgálja igen jó szakács, igen jól kell tudnia főzni, ha ellenben csak annyit mondott róla, hogy főzni tud, elég, ha csak középszerűen főz is; ha annyit mondott, hogy van megtakarított peculiumja, elég, ha bármi csekély peculiumja van.⁹⁰

2. Ha az eladó a vevő által ellene támasztott *actio redhibitoria* folytán elmarasztaltatik, az átvett vételárt kamatostúl s azonfölül minden egyebet is, a mit a szerződés értelmében netán a vételáron fölül a vevőtől kapott, ennek visszaadni tartozik; ha pedig akár a vevő, akár egy harmadik arra a dologra vonatkozólag kötelezettséget vállalt, őket ezen kötelezettség alól fölmenteni köteles. Ha az eladó a fentebbieket nem teljesíti, a kétszeres értékben marasztaltatik el, de elkerüli ezt a kétszeres értékben való elmarasztalást, ha teljesíti.⁹¹

Ad legem Gliciam.

Ez a monografia hihetőleg a *lex Falcidiaria* vonatkozott, ma legalább a czímet közönségesen *Falcidiam*-nak olvassák.

De tacitis fideicommissis.

A hitbizományokat nem ritkán arra használták, hogy valamely örökséget, vagy néhányad részét oly egyénnek juttassák, ki *titulo heredis* annak megszerzésére képtelen volt. Az ilyen hitbizományokat, melyek ennél fogva a törvény kijátszását czélozták, titkos hitbizományoknak (*fideicommissa tacita*) nevezték, s *Gaius* egy külön

⁹⁰ D. 21. 1. 18.

⁹¹ D. 21. 1. 45.

monografiát írt erről a tárgyról. A *Sctum Pegasianum* a *lex Falcidia* jogát a hitbizományokra is kiterjesztette, de a ki valamely titkos hitbizományt egy öröklésre képtelen egyénnek leendő kiszolgáltatás végett elfogadott, a *Sctum Plancianum* értelmében nemcsak a negyedre, hanem a *caducummá* lett hitbizományra való jogát is elvesztette.

Ha bármely örökös akármiféle végrendeletben titkon föl lett kérve, hogy a visszatartott negyedet az öröklésre képtelen egyénnek adja ki, szintén helye van a *senatusconsultum*nak, mert, úgy mond Gaius, nem nagy különbség van ilyen hitbizomány és amaz eset között, midőn valaki föl lett kérve, hogy a mit az örökségből kapni fog, adja vissza.⁹²

Ad *Sctum Tertullianum* és *Orphitianum*.

Ez a két tanácsvégzemény tudvalevőleg az anya és a gyermekek közötti törvényes örökjogot hozta be.⁹³ Gaius mindegyik tanácsvégzeményről külön monografiát írt, melyekből két töredék a digestákban olvasható.

1. Az anya joga (a *Sctum Tertullianum* alapján) függőben marad, ha az örökhagyónak emancipált fia még a *bonorum possessio* kérése fölött gondolkodik.⁹⁴

2. A végrendelet nélkül elhalt anyának hagyatéka gyermekeit illeti, habár idegen *potestas* alatt állának is.⁹⁵

Ezen sovány adatokból is bőven kitűnik, hogy Gaius tevékenysége nem szorítkozhatott csupán az elméleti jogtanításra, hanem a gyakorlatra is, legalább oly értelemben, hogy méltán megcsodált híres tankönyvein kívül a tételes jog minden ágára kiterjedő egyéb jogi munkák írása által a gyakorlatnak is tett hasznos szolgálatokat, a mennyiben az ügyes-bajos felek, a bírák, ügyvédek azokból a munkákból azonnal alapos fölvilágosítást meríthettek.

⁹² D. 34. 9. 23.

⁹³ V. ö. S. I. 4. kiad. 418. lapját.

⁹⁴ D. 38. 17. 8.

⁹⁵ D. 38. 17. 9.

2. Az institutiókról különösen.

Gaius művei közül egyedül az institutiók menekültek meg egész kiterjedésökben az enyészet elől. Alig volt valaha egy eredeti kéziratnak felfödözése a tudományra nézve nagyobb fontosságú, mint Gaius eredeti institutioinak napfényre hozatala, mert alig gazdagította más régi író a római ó-kor felőli ismereteinket oly mértékben, mint Gaius. Jogászok, nyelvészek és régészek nemes versenyben siettek az újonnan föltárt forrásból meríteni, hogy tudományukat bővítsék és előbbre vigyék.⁹⁶ Alább még rövid szemlét tartunk arról, mennyiben gazdagította ismereteinket e munka. Előbb azonban egész röviden el akarjuk beszélni felfödözésének történetét.

a) Az institutiók felfödözése s a szöveg helyreállításának rövid története.

A veronai káptalan könyvtárának igen gazdag kéziratgyűjteménye van. Már a 9. században alapíttatván a renaissance korában általánosan ismertté és híressé lőn, de a 17. században teljes feledésbe merült. Midőn t. i. 1630. évben a pestis az ottani káptalant kipusztította, a kéziratok eltűntek, úgy hogy azoknak nyoma utóbb teljesen elveszett. Mindazáltal 1731. évben Maffei Scipio, egy ottani kanonok névszerint Carinelli Carloval együtt egy jelentékeny maradványát fedezte föl a régi gyűjteménynek, melyet egy sötét és rejtett helyen állott szekrényben talált. Az így napfényre került kincseket a felfedező Verona illustrata cz. munkájában ismertette (Verona 1732.). Már Maffei Scipionak feltűnt, hogy a káptalani könyvtárban lévő, azelőtt XV most XIII számmal jelölt régi codex, melyből két levél az interdictumokról és a fiscus jogáról tartalmazott egy-egy töredéket, rescribálva van, az újabb írás mögül t. i. sok helyt kikandikáltak a régi betűk nyomai. Ezt a körülményt meg is jegyezte az általa összeírt könyv-lajstromban. 1816. évben véletlenül föleleveníté Haubold Gott-

⁹⁶ V. ö. Studemund id. ért. 121. l. *Fitting*, a Jenaer Literaturzeitung 1877. évf. 687. lapja.

lieb lipcei tanár téli félévi leczkerendjének programmjában, hogy Veronában létezik egy töredéke valamely régi munkának «de interdictis». Ugyanakkor Niebuhr, a híres történetbuvár, Rómába utaztában, a hová a szent szék mellé porosz követnek volt kinevezve, megállott Veronában is és két napi ott időzése alatt kikereste a káptalani könyvtárban ama régi codexet, melyről Maffei Scipio is említést tett volt, és a 97-ik lapon vegyészeti szerekkel tett sikeres kísérletek után fölismerete a régi írást s felfödözését az olvasáspróbákkal együtt Savignyval közölte, ki a neki küldött részleteket legott sajtó útján közzététén, egy tudományos alapossággal írt értekezésében ama nézetének adott kifejezést, hogy az említett régi codex Gaius institutióit foglalja magában s hogy a közölt fragmentum de interdictis hasonlóképp ebből a codexből van kivéve.

Gaius eredeti institutióit birhatni régóta táplált hő vágya volt a tudósoknak s ime most tizennégy század mulva napfényre kerültek azok Szt. Jeromos levelei alól, melyeket az 5. századbéli eredeti kéziratra az előbbi betűk lemosása után ráírtak!

A berlini tudományos akadémia két tudóst, névszerint Bekker philologust és Göschen jogászt küldötte Veronába, hogy, ha lehet, mentsék meg ezt a ritka kincset a tudomány számára. A két tudós 1817. évi május havában a hely színére érkezvén, csakhamar belátta, hogy erős vegyészeti szerek alkalmazása nélkül semmire sem mehet.⁹⁷

⁹⁷ Régi elhalványult írásnak újból való fölelevenítésére különféle reagentiákat szoktak alkalmazni, de nagyon vigyázni kell a pergamen minőségére; erősebb pergamen természetesen többet képes kiállani, mint finomabb s azonfölül a nedvesség következtében kissé elmállott pergamen. Piros s másszínű írásra nézve egyáltalában nem létezik megbízható reagens; ellenben a fekete tintára nézve három szer bizonyult eddig legsikeresebbnek, u. m. a kénmáj, a csersav-oldat és a Giobert-féle mixtura acidum muriaticum- és kali zootinicumból. Ezen szerek közül az első legkevesébbé árt a pergamennek, de penetrans szaga miatt nem kedvelik; a másik igen jó szolgálatot tesz, de a pergament sötét barnára festi, hacsak rögtön föl nem száríttatik; a harmadik még a csersav előző használata után is sikeresnek bizonyult, de egyszersmind legveszedelmesebbnek, mert a pergamen tőle egyre jobban elsötétül. Mind a három szernek megvan az a pillanatnyi haszna, hogy a megnedvesített írást fényessé teszi s ha az ember azután a napfénynél hirtelen ide-oda forgatja, sikerül néha a legnagyobb fejtörést okozó helyeket kibetűzni. V. ö. *Bluhme*, palæografische u. hist. Miscellen a Zeitschrift f. Rechtsgesch. III. köt. 450. l.

Engedélyt eszközöltek ki tehát magoknak, hogy a nagy tudományos cél iránti tekintetből csersav-oldatot használhassanak a könyvtárban. Ezt az engedélyt meg is nyerték. Beecsetelvén avval az oldattal az elhalaványult és ledörzsölt vonások helyét, ezek mintegy megelevenülve szabad szemmel lettek olvashatókká. Fáradozásuk eredménye fényesen igazolta Savigny feltevését, a codex csakugyan Gaius eredeti institutióit tartalmazta, melyeket sajtó útján leendő sokszorosítás céljából gondosan lemásoltak. Még ugyanazon évi október haváig a munkának ⁸/₉ részét sikerült restituálniok. Midőn Bekker a munkatársával töltött két havi együttlét után különféle régi kéziratok megvizsgálása végett Milanoba távozott, Bethmann-Hollweg (akkor IV. éves joghallgató a berlini egyetemen, utóbb ugyanazon egyetemnek tanára, végre porosz cultusminister) érkezett Veronába. Bethmann-Hollweg maga következőleg beszéli el ⁹⁸ a restitutio körül követett eljárást.

«Göschén a codex mindegyik negyedréti lapján olvasott szövegnek följegyzésére egy egész folio-ivet használt, melynek négy lapjain az eredeti kézirat 24 sora számára hat-hat vonalt húzott. Ez az eljárás lehetővé tette, hogy ezekre a vonalakra nemcsak a biztossággal olvasott szavakat és betűket vethette, hanem fölötte és alatta még egyéb lehető olvasás-módokat és gyanításokat is följegyezhetett. Az egyik olvasott és diktált, a másik a tollba mondottakat leírta, amaz pedig a leírtakat az eredeti kézirat ismételt megtekintése után kiigazította. Minden tehát négy szemnek saját észleletén alapszik, Göschén részén természetesen a szakértelem volt túlnyomó, nekem ellenben élesebb fiatal szemem segített egy-egy vonás- vagy kacsaringóból, mely a Szt. Jeromos-féle levelek írása mögül előtűnt, az egész uncialist fölismerni. Annyit mondhatok, hogy annál a közös munkánál a hűség és lelkiismeretesség volt a mi vezérünk».

E rendkívüli pontosság daczára a megfejtett munka oly tökéletlennek tetszett Göschennek, hogy nem merte a berlini akadémia elé terjeszteni. Ujra letisztázta tehát negyedréti levelekre és a miket az egésznek ismételt átolvasása után kitalált, piros tentával utána jegyezte. Re bene gesta már haza indulni készült, midőn a bucsú-

⁹⁸ Ugyanazon folyóirat V. k. 362. s k. lapjain.

zásnál a könyvtárnok, Guarienti kanonok gróf azt kívánta tőle, hagyná emlékül nála a tisztázatot s fogadjon el cserébe egy kispappal hamarjában készített hasznavehetetlen másolatot. Elképzelhető, mennyire meglepte Göschent ez a furcsa kívánság, négy havi fáradságos munkájának gyümölcse kérdésessé vált! Csak midőn Göschen kijelenté, hogy azt a tisztázatot, mely a berlini akadémia tulajdona, nem adhatja oda, de mihelyt haza érkezik, sajátkezűleg még egyszer le fogja azt másolni és a jó kanonok úrnak megküldeni, állott el ez utóbbi kívánságától és csupán amaz óhaját fejezte ki, hogy a veres betűk (quel rosso) ne hiányozzanak belőle.⁹⁹

E munkálat alapján adta ki először 1820. évben a berlini akadémia Gaius institutióit, egyúttal azonban Bluhmet küldte ki Veronába a kéziratnak újabb megvizsgálása és kiaknázása végett. Bluhme még erősebb vegyészeti szereket használt (a Gioberti-féle mixturát alkalmazta) és csakugyan újabb részleteket hozott napfényre (névszerint a 3. könyv végén és a 4-ikben), de a kézirat az olvashatatlanságig elsötétült, úgy hogy a legújabb időig¹⁰⁰ már-már mindenkorra hasznavehetetlennek ítélték.

Bluhme két nyarat töltött Veronában és Göschentől egészen függetlenül dolgozott, mert Göschen elaboratuma Berlinben maradt. Mihelyt valamit ki tudott halászni, legott papírszeletekre írta, a kétséges helyekből olykor csakis egyes betűket vagy vonásokat, melyeket azonban sem ő, sem más nem volt képes érthető szavakká kiegészíteni. A mit restituálni sikerült, azt letisztázta és darabonként Németországba küldte.¹⁰¹ Itt-ott tévedésekbe esett Bluhme, a mennyi-

⁹⁹ *Göschen* két másolatát, melyeket a berlini akadémia könyvtára őriz, Scheden vagy Chladde névvel jelölik. Az eredeti kéziratnak mindinkább előrehaladó elsötétülése miatt minden későbbi Gaius-kiadásnál természetesen Göschen munkálatából kellett kiindulni. Az 1874. évig megjelent kiadások csakugyan mind a Göschen- (és Bluhme-) féle schedákon alapulnak.

¹⁰⁰ V. ö. *Rentmeister* Gaiusát a 44. lapon. *Studemund* id. értekezését a 121. lapon. Már *Bluhme* újabb kísérletét *Kopp*, a híres palaeografus, örült és reménytelen erőlködésnek nyilvánította. Lásd *Bluhme*, palaeograf. u. hist. Miscellen a Zeitchrift f. Rechtsgesch. III. k. 448. lapján.

¹⁰¹ Egy ilyen szállítmány, mely Hugohoz Göttingába volt címezve, a postán elveszett és soha többé elő nem került; elsikkasztották, mert a titkos kabinetben felbontott levél a hírheft veronai congressus idejében gyanúsaknak tűnt fel, a Gaius legnehezebb helyeit utánzó fél- és egész betűk-, vonalak-, pontok- és kérdőjelektől hemzsgő correspon-

ben a tulsó lapról átc sillámló egyes vonások bizonytalan árnyékától félrevezetve, a kéziratból azt vélte kiolvashatni, a mit kiolvasni szeretett volna.¹⁰²

Göschen és Bluhme schedáinak felhasználásával adta ki Gaius institutiót Lachmann 1842. évben.

Ezután egymást érték a különféle Gaius-kiadások, de mert a jelen esetben más kéziratokkal való összehasonlításról szó sem lehet, s az egyetlen meglévő kézirat is csak desperabilis állapotban jutott reánk (a hártya tulsó oldalán az írás lemosva, a szőrös oldalán ledörzsölve s azután annak helye újra, 62 lapon plane kétszer egymásután teleírva), és ezt is csak négy tudós forgatta kezében, mindezen kiadások hemzsegték a különféle alakú betűktől, melyek által a kiadók kételyeiket, conjekturáikat és kiegészítéseiket jelezték. Szélesebb körökben lehetlenség volt a különféle conjecturákhoz hozzászólni, mert nem létezett alkalmas eszköz arra nézve, hogy valaki azoknak valószínűségét megbírálhassa, vagy egyáltalában a szöveg megrostálásában sikeresen közreműködhessek. Ez birta rá Böckinget, ki már szintén 5 ízben adta volt ki Gaiust, apographumjának készítésére. Sajatkezűleg leírta az egész codexet uncialiáival, betűtöredékeivel együtt másoló tentával s azután lithographiroztatta. Ez a munka, melyet maga Böcking «improbis labori» nevezett, 1866. évben jelent meg és egyszerre a legfényesebben világította meg a forgalomban lévő Gaius-kiadások alapjának elégtelenségét és megbízhatatlanságát.

Ugyanabban az évben a berlini tudományos akadémia Studemund Vilmost bízta meg, hogy a kézirat újbóli megtekintése által valahára szilárdabb alapot teremtsen a szöveg kritikája számára. Az eredmény nemcsak az újabb vizsgálat sikerébe, hanem a fentnevezett tudósba

dentia nem lehetett más, mint titkos írás, hiszen magában a levélben is a «görög constitutióról» volt szó, persze nem az új görög constitutióról, melyet a szabadságukért küzdő görögöktől a veronai congressus megtagadott, hanem Iustinianus császárnak egyik görög constitutiójáról, mely a iustiniani codexnek egyik veronai palimpsestesében födöztetett föl és csak nehezen volt kibetűzhető. V. ö. *Bluhme* id. ért. a 447. lapon.

¹⁰² V. ö. *Bethmann-Hollweg* cikkét a Zeitschrift f. Rechtsgesch. V. k. 366. lapon és *Studemund* apographumjának előszavát a XIII. s köv. lapon.

helyezett reményt is a legfényesebben igazolta. Jobb és avatottabb kezekbe nem is lehetett volna e fontos megbízást letenni.

Studemund előbb odahaza több ízben végig olvasta és behatóan tanulmányozta Gaius institutioit, azután Milanóban az Ambrus-féle, majd Rómában a vatikáni könyvtárban több rescribált codex olvasásában gyakorolta magát.

Azután Veronába indult, a hol Giuliani Károly kanonok gróf, a káptalan könyvtárnoka a legnagyobb előzékenységgel engedte meg neki, mit Bluhme óta mindenkitől megtagadtak volt, hogy t. i. a már tetemesen megrongált codexet újból elővehesse. 1866., 1867. és 1868. években dolgozott a nyári hónapokon át, a második évben Mommsen Tivadar, a harmadikban Krueger Pál társaságában, kik rokon természetű buvárlatok eszközlése végett ugyancsak a veronai káptalan könyvtárában időztek. A desperált helyek újbóli fölélesztése végett a külső lapokon kalium sulphuratumot, a belső lapokon pedig vízzel s néhány csepp acidum muriaticummal hígított kalium sulphocyanatumot használt. Fáradtságos munkájának gyümölcse az a páratlan apographum, mely Lipcsében 1874-ben Hirzel Salamon kiadásában jelent meg.

Ez a munka sokkal tökéletesebb, mint Böcking könyomatú apographumja, a mai könyvnyomtatás valóságos remeke és úgyszólván lehető legteljesebb helyreállítása és pótlása az oly sokat macerált eredeti Gaius-kéziratnak.

A betűket amaz egyetlen nem rescribált levél¹⁰³ hátulsó oldalának fényképe után metszették Breitkopf és Härtel nyomdájában, még pedig olyaténképen, hogy a kéziratnak két különböző kéztől eredő betűalakjai közül egy középalakot vettek föl, a mi hosszas kísérletek után többnyire sikerült is. Oly betűk, melyeknek olvasása nem volt elég biztos, valamivel halaványabb és csupán pontozott vonásokkal vannak föltüntetve. A hol ilyen kétes munka helyett esetleg más állhatott, ezen tán helyesebb betű apró cursiv írással a kétes betű fölébe van nyomtatva. A pergamenen levő lyukak és javítások is gondosan meg vannak jelölve. Sőt a pontosság annyira megy, hogy

¹⁰³ T. i. az, melyet már *Maffei* fedezett volt föl; ennek fényképe függelékül az apographumhoz van csatolva.

még a kissebbített írás is, melyet nem ritkán a sorok végén olvashatni, valamint egyes betűk diszitményei is, nemkülömben a kampók és vonalak, melyek a második és negyedik könyv végén láthatók, hűségesen reproducálvák. Minden lap végén a jegyzetekben meg van említve, vajjon könnyen, avagy csak nehezen olvasható volt-e, s azonkívül minden más a szöveg megállapításánál tekintetbe jöhető körülmény is. Különösen becses adalékot képez még az, hogy a kiadó hézagos vagy kétes helyeknél megmondja, hogy esetleg mi állhatott a kéziratban, vagy mi nem állhatott benne semmiképen sem. Az apographumra következik egy fölötte gondosan kidolgozott s igen tanulságos jegyzéke a szöveg kritikájára annyira fontos rövidítéseknek és sigláknak, melyeket a kézirat írói használtak. Összehasonlítás kedvéért a fragmenta Vaticanában és Ulpianus institutióinak bécsi fragmentumaiban előforduló siglák teljesen, más ismert jogász-siglák közül a Gaiuséival összevágók vagy legalább azokhoz hasonlók szintén közöltetnek (255—312. l.). Az egész mű végén a kézirat helyesírási sajátosságai vannak egybeállítva (313—325. l.).

Most tehát egy könnyen hozzáférhető s a legapróbb részletekig megbízható alappal birunk, hogy Gaius szövegének megállapítását megkísérthessük. Göschen és Bluhme munkái túlhaladt álláspontot jeleznek. Studemund nemcsak számtalan kétséget eloszlatott, hanem éles szemének sok olyan helyet is sikerült több-kevesebb biztossággal elolvasni, melyeket elődjei olvashatatlanoknak találtak.¹⁰⁴

Minden ezentúl megjelenő Gaius-kiadásnak a Studemund-féle apographumból kell kiindulnia.

A fényes siker Studemundot nem hagyja nyugodni. Időközben már ismét járt Veronában, u. m. 1878. tavaszán és az 1883. év nyarán. És megint sikerült neki egynehány kétséges helyre fényt derítenie.¹⁰⁵ Legújabb vívmányait a Krueger Pállal közösen rendezett 1884. évi Gaius-kiadásban értékesíté.

¹⁰⁴ A számtalan hely közül, melyek Studemund bűvárlatai folytán meg lettek igazítva, hadd idézzem csak a legfontosabbakat: I. 32a—35. 75—78. 95. 96. 112. II. 16. 134—135a. 151. 178. 205. 218. III. 66. 104. 155—157. 174. 201. 218. IV. 15. 17. 31. 82—84. 153—155. 163. 166. 170. 175. 183.

¹⁰⁵ V. ö. az 1884. évi Gaius-kiadása elején olvasható supplementakat, addendákat és corrigendákat a XVII—XXXIX. lapokon.

b) Kiadások.

Ámbár voltaképen csakis a Studemund-féle apographum után megjelent Gaius-kiadások állanak a tudomány mai színvonalán, mégis érdekesnek tartottam a régibb kiadásokat is,¹⁰⁶ a mennyiben hozzájuk férhettem, legalább röviden fölemlíteni, mert ezeknek tekintélyes számából is kiderül, mily mohósággal nyult a tudomány a XIX. századnak eme legbecsesebb leletéhez.

1. Gaii institutionum commentarii IV e codice rescripto bibliothecae capitularis Veronensis, auspiciis reg. scientiar. acad. Borussicae nunc primum editi a Jo. Frid. Lud. Göschel. Accedunt fragmenta veteris Icti de iure fisci ex aliis eiusdem bibl. membranis transcriptum. Cum tabulis æreis. Berolini 1820. Ez volt az editio princeps. Ennek két olesó utánnomata jelent meg Párisban 1822. és Lipcsében 1825.

2. *Bluhme* javítmányainak felhasználásával ugyancsak Berlinben jelent meg 1824. évben a második kiadás; LXXX. és 522 l. 3 rézmetsz. táblával.

3. Ezt a második kiadást francia fordítással megtoldva újra kiadta Boulet J. Párisban 1826.

4. Ugyancsak a berlini második kiadáson alapszik Hube Romuald kiadása Varsóban 1827.

5. Iustinianus császár institutioit párhuzamosan a Gaiuséival kiadták Klenze Á. és Böcking E. 4-rétben Berlinben 1829. XVI. és 292 l. (Ennek bírálata Unterholzner-től a tübingai Krit. Zeitschrift f. Rechtswissenschaft VI. köt. 29—40. l.)

6. Sokat használt kiadás volt a Heffter-féle 16-rétű 1830.

7. Ugyanez változatlanul csakhogy 4-rét alakban ki lett nyomtatva a bonni jogtanárok által kiadott Corpus iuris anteiustinianumban 1837.

8. Ugyancsak a bonni Corpus iuris anteiustinianumban utóbb a Heffter-féle szöveg helyébe a *Lachmann*-félét tették, Bonn 1841. VIII. és 246. l.

9. A *Böcking*-féle kis 8-rétű kiadás Bonnban 1837. évben; ennek második kiadása u. o. 1841. évben, harmadik kiadása u. o. 1850. évben, negyedik kiadása Lipcsében 1855. évben; ötödik kiadása u. o. 1868. évben.

¹⁰⁶ V. ö. *Rentmeister* Gaiusát a 46. lapon.

10. A *Lisius*-féle, Bononia 1839.
11. A *Lachmann*-féle, Berlinben 1842. LXXVI. és 512. l.
12. A *Blondeau*-féle Párisban, 1841. (Institutes, tom. II. p. 103—226.)
13. A *Pellat*-féle francia fordítással kísérve Párisban 1844. évben,
14. A *Gneist*-féle Institutionum et regularum iuris Romani syntagma, melyben Gaius művén kívül Iustinianus institutiói, Ulpianus liber sing. regularum-ja és Paulus receptæ sententiæi vannak, Lipszéban 1858. évben; ennek második kiadása u. o. 1880. évben.

15. A *Tedeschi*-féle 2 kötetben, olasz fordítással kísérve, Veronában, 1857. évben.

16. A merész, bár helylyel-közzel szerencsés conjecturáiról híres *Huschke*-féle Lipszéban 1861. évben, mint a Iurisprudentiæ anteiustinianæ quæ supersunt-féle gyűjtemény alkatrésze; ennek második kiadása u. o. 1867. évben; harmadik kiadása u. o. 1874. évben; negyedik kiadása 1879. évben; de külön is már három kiadásban, az utolsó 1878. évben és pedig már a *Studemund*-féle apographumhoz alkalmazva.¹⁰⁷

17. A már fentebb említett *Böcking*-féle apographum: Gaii institutiones. Codicii Veronensis apographum, Lipcse 1866.¹⁰⁸

18. A *Domenget*-féle francia fordítással kísérve, Párisban 1866.

19. A *Giraud*-féle az Enchiridion novum iuris civilis Romani cz. gyűjteményben Parisban 1873.

20. Az epochalis *Studemund*-féle apographum ily czím alatt: Gaii Institutionum commentarii quatuor Codicis Veronensis denuo collati apographum, conficit et iussu Academiæ Regiæ scientiarum Berolinensis edidit Guilelmus *Studemund*, accedit pagina Codicis Veronensis photographice efficta, Lipsiæ apud S. Hirzel, A. MDCCCLXXIV.¹⁰⁹

21. A *Tomkins*-féle ily czím alatt: Gaius' Commentaries on the Roman Law, with an English Translation and Annotations, By Tomkins and Lemon, London 1869.

22. A *Demangeat*-féle L'explication complète des Institutes de Gaius et des Institutes de Justinien, Páris 1876.

23. A *Polenaar*-féle, Lugd. Batav. 1876—1879.

¹⁰⁷ Ezt követi a jelen kiadás is.

¹⁰⁸ Behatóan ismertette és méltatta *Bethmann-Hollweg* a Zeitschr. f. Rechtsgesch. V. k. 357—379. lapján.

¹⁰⁹ Erről bővebben már fentebb szólottunk. V. ö. *Fitting* méltányoló ismertetését a Jenaer Literaturzeitung 1877. évf. 687—689. lapjain. Azonfölül minden későbbi Gaius-kiadó a legnagyobb elismeréssel szól róla.

24. A *Krueger* és *Studemund*-féle iskolai használatra, Berlin 1877; ennek második kiadása u. o. 1884.

25. A *Dubois*-féle *Institutes de Gaius d'après l'apographum de Studemund*, Páris 1881.

26. A *Muirhead*-féle *The Institutes of Gaius (and Rules of Ulpian)*. The former from Studemund's apograph of the Verona Codex, with translation and notes critical and explanatory, and copious alphabetical Digest; by James Muirhead. Edinburg 1880.¹¹⁰

27. A *Mears*-féle *Text of the Institutes of Justinian and Gaius*. In parallel columns with translation. London 1882.

28. A jelen kiadás, Budapest 1886.

Tehát összesen 42 kiadást ért Gaius 1820 óta. Fordítások is meg lehetős számban léteznek már.

Németre lefordították:

1. *Brockdorff* báró, Schleswig 1824, de csak az első füzet jelent meg belőle, VIII. és 710. l. (!)
2. *Beckhaus*, Bonn 1857.

Franziára:

3. *Boulet J.*, Páris 1826. (VIII. és 432. l.)
4. *Dumonjet*, Paris 1843.
5. *Pellat*, Paris 1844.
6. *Domenget*, Paris 1866.

Olaszra:

7. *Tedeschi*, Verona 1857.

Angolra:

8. *Tomkins* és *Lemon*, London 1869.
9. *Poste*, London 1875.
10. *Harris*, London 1875.
11. *Abdy* és *Walker*, London 1880.
12. *Muirhead*, Edinburgh 1880.
13. *Mears*, London 1882.

¹¹⁰ Ismertette a *Kritische Vierteljahrsschrift* 1884. évfolyamában. Gaiusra 355 lap esik, az angol fordítás mindjárt az eredeti szöveg után következik, mindig ugyanazon lapon, legalul vannak a jegyzetek.

Lengyelre :

14. (Ismeretlen) 1865.¹¹¹

Magyarra :

15. *Bozóky*, Budapest 1886.

Tehát 6 különböző nyelven 15 fordítás kering Gaiusról, s ezekkel együtt a Gaius-kiadások száma 57-re rúg.

Igen tekintélyes ama tudósoknak a száma, kik a szöveg helyreállításán fáradoztak és becses értekezéseikkel a különféle szakfolyóiratokat gazdagították, vagy nézeteiket önálló művekben fejtegették. Legyen szabad csak a nevezetesebbeket említenem: Göschen J. Fr. Lajos, Huschke Eduard, Lachmann Károly, Polenaar B., Bethmann-Hollweg M., Böcking E., Savigny Fr., Bluhme Fr., Heffter Ág. V., Andrean, Euler, Haubold, Dupont, Goudsmit J. E., Heise Gy., van der Hoeven, Fitting H., Klenze A., Rohrscheidt Fr., Scheurl A., Baumbach J., Caplick K., Niebuhr Gy., Puchta Fr. Gy., Rudorff Fr., Sander, Schmidt Ad., Brinkmann H., Buchholtz S., Cramer A., Dernburg H., Haloander Gy., Heimbach G., Kalb V., Lotmar F., Maffei Scipio, Muirhead J., Pithoeus P., Pöschmann K., Schoel Rudolf, Schopen L., Unterholzner K., Vangerow K., Wieding K., Mommsen Tivadar, Krueger P., d'Ablaing M., Studemund V., Rentmeister Antal, Finály H.; de ezen tisztes névsor korántsem teljes.

Csaknem a lehetetlenséggel határos feladat lenne pedig, ha kimerítően elő akarnám sorolni mindazokat a számtalan értekezéseket, monografiákat, kézikönyveket, vezérfonalakat, melyek Gaiusra vonatkozó tudományos fejtegetéseket tartalmaznak. Csak a nevezetesebbeket állítottam össze e bevezetés végén.

c) Az institutiók rendszere.¹¹²

Már fentebb (Bevezetés I. pont végén) említettem, hogy egész Iustinianusig Gaius institutióival kezdték a jogtanítást. Nyilván azért, mert valamennyi hasontárgyú munka közül a Gaiusét tartották legjobbnak és pedig legfőképen világos előadása és könnyen áttekinthető rendszere miatt, melyet kiváló tulajdonai miatt mások is, névszerint

¹¹¹ V. ö. *Rentmeister* Gaiusát a 48. lapon.

¹¹² V. ö. *Rentmeister* Gaiusát 88–102. l. *Böcking* *Institutioit* I. k.

Marcianus (institutióiban), Ulpianus (regularum liber singularisában), Hermogenianus (epitomejában) és Iustinianus compilerai (az institutiók s bizonyos tekintetben a pandekták szerkesztésénél is), habár némi kihagyásokkal, toldásokkal és áthelyezésekkel követtek. Mint-hogy pedig egyedül Gaiust birjuk lehető teljességben, most már hozzászólhatunk ehhez az egyetlen reánk maradt classicus rendszerhez. Alapeszméje, hogy minden tételes jog vagy a személyekre (personæ), vagy a dolgokra (res), vagy a keresetekre (actiones) vonatkozik (I. 8). Hogy Gaius maga találta volna föl ezt a trichotomiát, nem állíthatni, mert ilyen hármass felosztás nyomaira már Sextus Aelius jogász Tripertita című munkájában akadunk; de hogy ő volt az, ki e rendszert lényegesen javította, az kétséget nem szenved, a tökéletesbítés érdeme tehát őt illeti. Magasabb álláspontról tekintve kifogásolhatnók ugyan ezt a rendszert, de egyszerűségét és könnyű áttekinthetőségét senki sem tagadhatja, ez pedig egy oly könyvnél, mely kezdő jogászoknak volt szánva, a fődolog. Hármass igazság rejlik e rendszerben: 1. A közvetlenül megelőzőleg (I. 1—7.) tárgyalt jogalkotó tényezőkre vonatkoztatva azt jelenti, hogy az összes tételes jog vagy a személyek jogállását és a jogok megszerzését (ius civile, anyagi magánjog), vagy pedig mindkettőnek érvényesítését (ius honorarium, actio, perjog, alaki magánjog) határozza meg. Ennyiben Sextus Aelius Tripertitájára vezethető vissza, csak-hogy Gaius a régi ius civile fejletlen védrendszere helyébe (t. i. korlátolt önvédelem legis actio által) az edictum fejlettebb védrendszerét (hatósági védeszközök formulæ, exceptiones, interdicta, stipulationes által) lépteti s ekkép a ius civile-t a ius honorariummal kombinálva adja elő, amarról műve három első, az utóbbiról ugyanannak negyedik könyvében lévén szó.

2. Ha a jogrendszert a maga teljességében tekintjük, a jogalany (persona) szerepe lényegileg a maradandó anyagi világ küljavainak (res) megszerzésében és elidegenítésében, valamint a megszerzett javak megtartásában és megvédelmezésében (actio) áll. A szerzésnél Gaius a régi rendszerektől eltérőleg az élők közötti forgalmat előbb tárgyalja, mint az örökösödés és hagyomány útján való szerzést, mert a kivétel

27. 28. §§. *Puchta* Institutióit I. k. 401. l. és *Betrachtungen über alte u. neue Rechtssysteme a Rhein. Mus.* III. k. (1829.) 115—133. l., *Dernburg* id. m. 37. s köv. l., *Rudorff*, Röm. Rechtsgesch. I. k. 173—175. l.

és a szabály közötti viszony időközben az ellenkezőbe csapott át. Ugyanezen oknál fogva előrebocsátja a jogoknak isteni- és emberiekre (divini — humani iuris), forgalomban lévők- és nem lévőkre (in patrimonio — extra patrimonium), testiek- és testetlenekre (res corporales, tulajdon — res incorporales, szolgálat, örökjog, kötelelem), mancipatio útján átruházhatók- és át nem ruházhatókra (res mancipi — nec mancipi) való fölosztását s végül még egyszer emlékezik meg a kötelmekről, t. i. mint egyes dolgok megszerzésére vezető viszonyokról. Ezen fölosztásnak megfelelőleg (t. i. ius in re és ius ad rem) fölosztja a kereseteket is in personam és in rem actiokra, ahhoz képest, a mint szerzésre (dare), vagy a szerzemény megtartására irányulnak.

3. Végre minden egyes jogviszonyban (omne ius ebben az értelemben, alanyi jog) újra meg újra előtűnik ama három momentum t. i. a kérdéses jognak anyja, tárgya és védelme.

Az előadási módor jellemzésére kell még egyetmást fölhoznom.¹¹³

Míg szerzőnk egyes tanokat látható előszeretettel a legapróbb részletekig tárgyal p. a lex Aelia Sentiat, a lex Fufia Caniniát, a stipulationalis kezesekről és a furtumról szóló tant (I. 13. s k. III. 115—128. 183—208.), addig más fontos részleteket csak futólag érint, vagy teljes hallgatással mellőz. Így p. sehol sem tárgyalja institutióiban¹¹⁴ a hozományról szóló tant; ¹¹⁵ a peculium castrenset ¹¹⁶ alkalmilag említi ugyan, de tudtunkkal sehol sem fejtegeti; kimerítően adja elő a gyermekek örökösnevezésének és kitagadásának elméletét, de sehol sem szól a nem kevésbé fontos inofficiositásról (mellőzési rendszerről) és a köteles részről.¹¹⁷ A kötelmi jogban is csak a szerződéses és vétségekből eredő kötelmeket fejtegeti, ellenben a quasi ex contractu és quasi ex delicto eredőket¹¹⁸ hallgatással mellőzi. A realis contractusok közül egyedül a kölcsönről van szó (III. 90.), ellenben a haszonkölcsön-, letét-, a zálogszerződésről összefüggő elő.

¹¹³ V. ö. *Dernburg* id. m. 37. s k. lapjain.

¹¹⁴ De írt, mint fentebb érintők, egy külön monografiát erről a tárgyról.

¹¹⁵ V. ö. S. I. 4. kiad. 350. s k. l.

¹¹⁶ U. o. a 367. s k. l.

¹¹⁷ U. o. a 426—434. lapokat és a Köteles Részről írt értekezésemnek u. o. idézett lapjait.

¹¹⁸ V. ö. S. I. 315—319. lapjait.

adásban semmit sem mond. A névnélküli szerződések, melyek Gaius idejében már kétségtelenül el valának ismerve,¹¹⁹ sehol sem találhatók az ő művében. A consensualis szerződéseket szellemesen fejtegeti (III. 135. s k.), de még csak odáig sem viszi, hogy elősorolná az eladónak és vevőnek, a bérbeadónak és bérlőnek lényeges kötelezettségeit, vagy hogy az ædilisi edictumot s az ebből eredő kötelmeket¹²⁰ főlemlítené. A kezességből eredő jogviszonyok kimerítő fejtegetése daczára a nők kezességéről rendelkező fontos Setum Velleianum nincs főlemlítve,¹²¹ és hiába keressük a családfiúk kölcsöneire vonatkozó Setum Macedonianumot.¹²² Azért nem csodálkozhatunk azon sem, hogy az örökjog fejtegetésénél mit sem mond a Senatusconsultum Tertullianum-¹²³ s az anyának ez által teremtett örökjogáról gyermekeivel szemben, noha ez a Setum kétségen kívül már régen meg volt hozva.¹²⁴ Lehet, hogy Gaius elégségesnek tartotta, ha a régi civiljog törvényes örökösödési jogát adja elő hallgatóinak, a törvényes örökjognak egy harmadik tényezőjét, t. i. a Setum Tertullianumot pedig azért nem akarta belekeverni, nehogy ez által zavart okozzon, úgy is akadt erre még később alkalom az alapelvek biztos elsajátítása után, hiszen ez az új jog különben is csak kivételes jog volt a ius liberorummal bíró anyák részére, későbbben pedig megtanulhatták ezt a kivételes jogot az ezen senatusconsultumról írt külön tractatusából.¹²⁵

Egy további sajátsága az institutióknak, hogy egy és ugyanazon dolog csaknem ugyanazon szavakkal két különböző helyen fordul elő; p. I. 22 és III. 56 a formátlanul szabadonbocsátottak jogállásának fejtegetése, I. 156 és III. 10 az agnatióknak definitiója, II. 34—37 és III. 85—87 az in iure cessio hereditatis, II. 86 sk. és III. 163 sk.

¹¹⁹ U. o. a 301. lapon.

¹²⁰ U. o. a 295. lapon; de írt erről G. egy külön monografiát.

¹²¹ U. o. a 325. lapon.

¹²² U. o. a 286. lapon.

¹²³ U. o. a 418. lapon. Rentmeisternek Böcking alapján koczkáztott ama nézete (id. m. 28. lap. 3. jegyz.), mintha erről a Setumról egy igen megrongált helyen (III. 33.) szó lett volna, mely nézetet Huschke is táplálja, Studemund apographumja szerint tarthatatlan.

¹²⁴ Justinianus (I. §. 2. h. t.) szerint Hadrianus idejében.

¹²⁵ V. ö. fentebb a 35. lapot.

a mások általi szerzés, III 180, 181 és IV. 106—108 a kötelmek megszűnése *litis contestatio* következtében. Ezek az ismétlések korántsem elnézésből csúsztak a munkába, hanem minden valószínűség szerint szándékosak, mert többnyire fontosabb és nehezebb kérdésekre vonatkoztak, melyeknek emlékezetbe vésésére Gaius különös súlyt fektetett.¹²⁶

Avatott és tapasztalt tanítóra vall azon körülmény is, hogy Gaius mindenütt élesen megkülönbözteti a jogi elemet a laikus fel fogástól p. III. 139; mindenütt kiemeli összehasonlítás és ellentétbe helyezés által a *prægnans* dolgokat s ébren tartja a már mondottakra való folytonos utalás által a figyelmet, p. a *legatumok* és *fideicommissumok* egymással való összehasonlításánál, a *sponsorok*-, *fidepromissorok*- és *fideiussorok*nak egymással való szembeállításánál, a *compensatio*- s a *deductio*nak párhuzamos fejtegetésénél stb. (II. 268—289. III. 118—128. IV. 66—68.) De egyes magokban álló visszapillantások- s rövidebb egybefoglalásoknál is meglátszik a mélyen gondolkodó és tapasztalt tanítónak mesteri keze, a ki nagyon jól tudja, hogy az új és terjedelmes tananyagnak egyszeri letárgyalása nem elég arra, hogy a tanítványok elméjében élénk képzetek és szilárd fogalmak keletkezzenek.¹²⁷

Igazi művészettel ki tudja emelni egy-egy jogtételnek nemleges oldalát az által, hogy kijelöli alkalmaztatásának határait, p. minekutána elmondotta volna, hogy a *lex Fufia Caninia* által *certus modus constitutus est in servis testamenti manumittendis*, és minekutána ezen törvény egyes határozmányait fejtegette volna, ekkép folytatja (I. 44) *ac nec ad eos quidem omnino hæc lex pertinet, qui sine testamento manumittunt*, de evvel meg nem elégedve még egyszer ismételi mindent röviden, a mit a rabszolgák felszabadításáról mondott: így tehát szabad azoknak, kik *vindicta*, *censu*, vagy *inter amicos* szabadják fel szolgálkat, összes szolgálkat felszabadítani, ha t. i. más ok nem gátolja a szabadságot.

Hogy előadása száraz ne legyen, mindenféle történelmi kitéréseket enged meg magának, p. a *leges* és *plebiscita* (I. 3), a régi *ius*

¹²⁶ V. ö. *Dernburg* id. m. 44. s k. l.

¹²⁷ P. o. I. 40. 41. 153. II. 204. 210. III. 135. 171. 172.

Latii (I. 79), a gentes (I. 45, III. 17), a tulajdon (II. 40), a végrendeletek (II. 101—103), a régi legis actiók (IV, 10—33) felől; itt-ott kiterjeszkedik a régészetre (I. 122, IV. 24), vagy érdekes vitakérdések és vonzó példák beleszövése által igyekszik a figyelmet ébren tartani (p. III. 146, 147, 196, 198), sőt még az ironiához is folyamodik, miként a galatáknál található atyai hatalomra vonatkozó, különben sokat vitatott hely (I. 55) bizonyítja.

Mondatfűzése könnyed és keresetlen, előadásában nincs semmi mesterkéltség. Szereti halmozni az anakoluthákat, gyakran három-négy mondatot et-tel kapcsol össze, mint a biblia. Számos példait velut-tal vezeti be, nem ritkán épen példával kezdi fejtegetéseit (III. 176). Gyakran ugyanazon gondolatot egymásután csak csekély változtatással különbözőkép fejezi ki; midőn p. azt akarja mondani, hogy nem szükséges épen, hogy valamennyi formularész egy és ugyanazon keresetben előforduljon, nem elégszik meg evvel: még sem találhatók fel ama részek együtt valamennyi formulában, hanem hozzáteszi, némelyek feltalálhatók, mások fel nem találhatók (IV. 44). Sokszor használ antithesiseket, melyeknél ugyanazon szavak több tagban ismétlődnek (III. 120).

Ámbár Gaiusban nincs meg a gondolatnak ama mélysége és prægnaus rövidsége, mint Papinianusban, sem az az élesség és szabatoság, melyet Ulpianusban csodálunk,¹²⁸ azért még is kevesen rendelkeznek olyan találó szavakkal, mint ő. Avagy lehetett volna-e magát ott, a hol a további példázgatást szükségtelennek tartotta, jobban kifejeznie, mint a következő helyen: solvitur adhuc societas etiam morte socii, quia, qui societatem contrahit, certam sibi personam eligit (III. 152), vagy szabatosabban beszélnie, mint ezen a helyen: si quidem non exstiterit heres filius, substitutus patri fit heres, si vero heres exstiterit filius et ante pubertatem decesserit, ipso filio fit heres substitutus (II. 180.). Még ott is, a hol maga magát ismétli, többnyire csak egy-egy találó és szabatos kifejezést ismét.

Ezen modora által sikerült Gaiusnak egyesítenie azt, a mi csaknem összeférhetetlennek látszik, hogy t. i. roppant népszerűvé lett,

¹²⁸ Bethmann-Hollweg a Zeitschrift f. Rg. V. k. 370. l.

a nélkül, hogy póriassá vált volna, és hogy bő fejtegetései daczára még sem lett unalmassá.¹²⁹

d) A kézirat.

Előadásom nem lenne teljes, ha nem ismertetném legalább röviden az eredeti kéziratot.¹³⁰

Az az ócska codex, melyben Gaius institutiói oly sokáig Szt. Jeromos leveleinek szövege alá valának temetve, 127 közép nagyságú negyedréti hártylevélből áll, melyek 16 fogásban akként vannak összecsomagolva, hogy minden csomag négy-négy kettős levélből, vagyis 16 lapra terjedő egy-egy ívből készült; kivéve hogy az első és utolsó levél sem egymással, sem a tizenhat csomó egyikével sem függ össze és hogy az utolsó csomó 8 helyett csak 6 összehajtott levelet tesz ki.

A 258 lap közül, melyeknek mindegyikén 24 sor áll, 6 lap, vagyis 3 levél teljesen elveszett, t. i. a 80—81., a 126—127. és a 194—195. lapok közötti. A meglévők közül csak 2, t. i. a 235. és 236., melyeket már Maffei Scipio közölt volt 1732. évben, nincsen rescribálva; 62 lapon háromféle írásnak ugyanazon egy irányt tartó sorai voltak kivehetők (folia ter scripta). Harmincz lapon vagy épen semmit sem, vagy csak egyes betűket, vagy szavakat lehetett elolvasni.¹³¹

¹²⁹ *Dernburg*, id. m. 52. l: Azt a kérdést, hogy Gaius institutiói tankönyv voltak-e, vagy közzétett előadások, részemről meddőnek találom, mert a mű becse se nem nyer, se nem veszít semmit a mi szeminkben az által, hogy tankönyv, vagy pedig előadások után iratott le. *Dernburg* azt hiszi, hogy maga Gaius által publicált előadások valának az ő institutiói.

¹³⁰ V. ö. *Rentmeister* Gaiusát 35. s k. lapjait; *Bethmann-Hollweg* cikkét a *Zeitschrift f. Rg.* V. k. 359. s k. lapjait és *Muirhead* Gaiuskiadásának előszavát, XI. lap.

¹³¹ Többnyire oly lapok ezek, melyeken ledörzsölés s kétszeri rescribálás által az eredeti írás teljesen elpusztult. Az első könyvben 7, a másodikban és harmadikban 10, a negyedikben 13 olvashatatlan lap van. Azonkívül a második és harmadik könyvben 4, a negyedik könyvben pedig 2 levél teljesen elveszett. Az olvashatatlanok leginkább a bőrhátrák külső símább és puhább oldalai között fordulnak elő, míg a belső, kemény, szőrhagya oldalak rendszerint könnyebben olvashatók.

A kézirat, mely az V. vagy VI. században, még pedig a görög idézetek teljes hiányából ítélve valószínűleg Italiában készült, sok tekintetben esik kifogás alá. A kivitel csúnya. A másoló (librarius) igen hanyagul és gondatlanul írta le a szöveget; másolata, úgy látszik, nem hasonlítottatott össze nagyon lelkiismeretesen az eredetivel, legalább a ritkán előforduló igazítások ú. m. pótlólagos közbeszúrása kihagyott szavaknak kisebb írással a sorok fölött, vagy hibás szavaknak azok fölibe tett pontok által jelzett megsemmisítése, olyanok, melyeket a másoló legott maga eszközölhetett. U. n. *ομολογῆσεν*-ek nagyon gyakoriak, leírás közben a másoló szeme valamelyik szóról egy másik hasonló szóra a következő sorban téved, minek folytán egy vagy több sor egészen kimarad. Ezt a tévedést a három első könyvben legalább hússzor követte el a másoló, két ízben pedig ugyanazon mondatokat 2—3-szor ismételte, úgy hogy Göschén azt a nézetét kockáztatta, hogy a librarius akkor, midőn ezeket írta, álmos, vagy részeg (!) lehetett.¹³² Nem ritkán a szövegbe vette föl a sorok szélén, vagy azok között olvasott jegyzeteket (glossemákat), melyek nem is Gaiustól, hanem valamely későbbi glossatortól eredtek. Az eredeti példányban talált rövidítéseket (siglákat) itt-ott hibásan fejté meg és evvel a hibás megfejtéssel írta le,¹³³ a miért, ha simplex ember volt, méltán lehet őt gáncsolni, mert jobb lett volna azokat a rövidítéseket megfejtetlenül egyszerűen lemásolnia.¹³⁴

Czímét sem az egész kéziratnak, sem külön-külön az egyes könyveknek nem találták meg, noha a digestákban olvasható idézetekből egész bizonyossággal tudjuk, hogy Gaiusnak e műve négy könyvre volt osztva.

A munka kétségen kívül címekre volt tagolva, de a mi kéziratunkban csak az elején vannak egyes cím-főiratok, míg további folyamában a szakaszok végén rendesen egy sornyi hézag van hagyva, melybe a másoló csak később az egész könyv befejezése után czifrább betűvel fogta volna a megfelelő címrovatokat belepingálni.

¹³² Göschén megjegyzése Gaius I. 114. szakaszához.

¹³³ P. o. II. 155. a szövegbeli pro contractione helyett pro portione-t kell olvasni.

¹³⁴ Nyilván e jogosult gáncsok indítottak sokakat arra, hogy akár kell, akár nem, conjecturákhoz folyamodjanak.

A címőfölrát, vagy ennek üres helye után a szöveg rendesen egy a sorból kiálló nagyobb betűvel kezdődik. Igen sokszor a sorok a többinél apróbb betűkkel végződnek, vagy egy kis hézaggal. Pontozást azonban hiába keresünk, a betűk, szók, mondatok szakadatlan sorba egymás mellé vannak odapingálva p. Societatemcoiresolem' ā.totorumbonorumautuniusalicuiusnegotii ū. uti mēcioporemendor. ā ū dendorum (III. 148). Épen semmiféle szabályt sem követ a másoló a szótagok elválasztásában, a mi nem fér már az előbbi sorba, az a következőbe jön, az olvasónak tudnia kell, mi tartozik együvé p. han|c, damna|s, infan|s, P|R (prætor) stb.

Az egész szöveg uncialis írással van írva, mely hasonlít a florenzi pandecta-codex írásához, mégis avval a különbséggel, hogy az utóbbiban sokkal kevesebb sigla fordul elő, mint a Gaius-kéziratban, melyet ép ezen körülménynél fogva sokkal régibbnek kell tartanunk. Ezek a siglák is nem kis mértékben szaporítják a szöveg megfejtésének nehézségeit.

Hadd álljanak itt mutatóványkép ilyen rövidítések a Studemund-féle apographum nyomán:

ā = auc, auct, auctore, auctoritate, aut.

ā. = auctores, Aulus, aut.

ā. ā., vagy ā ā., vagy ā ā, vagy ā ā, vagy ā ā = Aulus Agerius.

ac = actio.

ap. = apud.

a. s, vagy as., vagy a. s. = Aelia Sentia.

at., vagy at, vagy a t = autem.

b = banum (urbanum szóban), vagy bene (beneficium szóban).

b. = ber (p. liber), berta (p. liberta), bis (p. nobis), bonorum, bularum (p. tabularum).

b vagy b = bona.

b. f. = bona fide, vagy bonæ fidei.

bp. vagy bp = bonorum possessio.

b p. = bonorum possessores.

c. vagy c, vagy c = capere, capio, causa, cautum, causas, causis, cem (p. iudicem), cepti (p. concepti), ciuili (p. iure ciuili), clam, cognita (p. causa cognita), commissum (p. fideicommissum), consul, condemna, cunia (p. pecunia).

c. r. = civis Romanus, Romana.

d. vagy d̄ = dare, dicto (p. edicto), dimidiæ (p. partis dimidiæ), diminutio, dinus stb.

dd, vagy dd̄, vagy dd̄. = deinde.

dsa. = diversæ scholæ auctores.

ē = est, esto.

ff = filius familias.

i = id, im, in, intendit.

is. = iudicatum solvi stb. stb.

3. Gaius latinsága.

A római jogászok iratairól tudjuk, hogy nyelvök nem kevésbé classicus, mint más római írók (főleg a szónokok és történetírók) műveié. Azért méltán költhetik fel nemcsak a jogtudósok, hanem a nyelvészek figyelmét is. Különösen Gaiust illetőleg már 1868. évben figyelmeztetett Studemund, hogy tekintettel arra, miszerint Gaius művének egyik legfőbb érdemét a világos, könnyed és folyékony előadás teszi, a classica philológiával foglalkozó tudósoknak elutasíthatatlan kötelességök, szerzőnk nyelvét behatóan tanulmányozni s a mai római jogtudományt e részben is hathatósan támogatni.¹³⁵

E felhívásnak már is eredménye lőn, a mennyiben Gaius latinsága a még csak 1884. évben megindult jeles «Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik» című folyóiratban Kalb V.-nak egy hosszabb értekezésében fejtegetve lett, mely a szerkesztőség megjegyzése szerint csak mutatvány akar lenni egy terjedelmesebb értekezésből.¹³⁶

Ezen dolgozat nyomán e helyen a következőket akarjuk constatálni.

Gaius latinsága általán véve Cicero classicitásával bír, a kifejezés világosságára nézve Ulpianust határozottan fölülmulja, és újabb

¹³⁵ Studemund id. értekezése a Verhandlungen der 26. Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner 124. lapon.

¹³⁶ W. Kalb, üb. d. Latinität des Gaius, az id. folyóirat I. évf. 82—92. lapjain.

bizonyítékául szolgál amaz állításnak, hogy a római jogászok nyelve sokkal későbbben fajult el, mint a többi római íróké.¹³⁷

Gaius gondosan kerüli az ellipsist (t. i. a könnyen pótolható főneveknek a melléknevek és részesülők mellől való kihagyását) nyilván azért, mert jogügyleteknél főgondot kell a világos kifejezésre fordítani. Míg a közönséges életben csak sestertius (a. m. semis tertius) volt használatban, addig Gaius hozzáteszi a nummus-szót is: *eaque sponsio sestertium CXXV nummum fit* (IV. 95).¹³⁸ Ugyancsak ebből a szempontból kell megítélni azt a fölösleges kifejezést a *lex Aquiliaban* Gaiusnál: *quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum as dare domino damnas esto*; ¹³⁹ továbbá a *pro rata parte* (II. 254. 255.) és *pro rata portione* (I. 122. IV. 72.) féle formulákban, holott ezeknél Ulpianus, Paulus és Papinianus ellipsist használnak.¹⁴⁰ Ellenben kevésbé szokatlan és Ulpianusnál is előforduló szólásmód a *data opera*, az *opera* szó kihagyásával csak barátok használták egymás között a *dedita*-féle ellipsist. Nagyon veszedelmes lett volna az *ellipsis alterninél* (*vicibus, diebus, mensibus, annis*), azért Gaius *alternis diebus*-féle kifejezést használ.

Dimidia t. i. *pars* olvasható Ulpianus- és Paulusnál, Plautus óta itt az *ellipsis* általános használatban volt és még Cicero is szentesítette, de Gaius óvatosságból *dimidia* után mindig *oda* teszi a *pars* szót (I. 43. 45. II. 124. 286a. és gyakran), csak *quarta* után nem, mert a *quarta Falcidia* jogi műkifejezéssé lett.

Gaius mindig *fera bestia*-t ír (II. 16. 67. III. 217.), ellenben más jogászok itt nemcsak ki nem kerülnek az ellipsist, de a teljes *fera bestia*-t vagy éppen nem, vagy csak nagyon ritkán használják.

A római jogásznyelv egyik sajátosságja, hogy a főnévi viszony-szót a rákövetkező mellékmondatban ismételni szereti; így tesz Gaius is, *p. eiusdem condicionis, cuius condicionis* (I. 13.), *eam*

¹³⁷ V. ö. S. I. 4. kiad. 68. lapját.

¹³⁸ Azonban lásd I. 33. III. 42. 161., hol a *sestercius*-szót Gaius is *elliptice* használja.

¹³⁹ Itt nemcsak az institutiókra, hanem Gaiusnak a *digestákban* levő *fragmentumaira* is reflectálunk.

¹⁴⁰ P. o. *Ulpianus* D. 2. 1. 9. §. 1., D. 6. 1. 3. §. 2., D. 7. 1. 25. §. 1., *Paulus* D. 20. 4. 13., D. 35. 1. 43. pr., *Papinianus* D. 21. 2. 64. §. 2., D. 36. 1. 56.

ætatem, cuius ætatis (I. 196.), pro ea parte, pro qua parte (III. 59. 61.), eo nomine, quo nomine (IV. 37.), ea res, cuius rei (IV. 131. 137.); de megfordítva is, p. quanta pecunia, tanta pecunia (IV. 32.), pro qua parte, pro ea parte; quibus modis, iisdem modis; qua ratione, eadem ratione; végre az önálló visszamutató mondatban is, p. tutela ad patronos pertinet, quæ et ipsa tutela legitima vocatur (I. 165.). Hasonló ismételésben fordulnak még elő Gaiusnál a következő szavak: comitia (II. 101.), verba (II. 128.), senatusconsultum (II. 253.), interdictum (III. 34.), bonorum possessio (III. 35.), lex (III. 122. 124.), potestas (I. 52.), latitudo, fideiussor, actio (III. 209.), pecunia (IV. 27.), exceptio (IV. 56.), formula (IV. 93.), periculum (IV. 98.), adiectio (IV. 126.).

Gaiusnál ez az ismételés a mutató névmás után is előfordul, p. si filium procreaverit et is filius etc. (I. 29.), si navem ædificaverit eaque navis etc. (I. 32c.) és egyebütt (I. 18. 29. 38. 165. etc.), valószínűleg a törvény betűjét követve.¹⁴¹

Még a particuláknál is találunk ilyen ismételéseket, p. eatenus-quaatenus (III. 161.), melyek azonban a többi jogászoknál is előfordulnak; más prozaicusok a particulákat nem igen ismételték,¹⁴² ebben is tehát a jogászok latinsága feltűnően különbözik a többi latin írókétól, mert az ismételt *tenuis* a jó classicusoknál tán teljesen hiányzik és a későbbi íróknál is csak ritkán található.

Állítólag Livius volt az első, ki a propositio nélküli classicus ablativus helyett így írt: sub ea condicione, sub iis condicionibus. Gaius következetesen használja ezt a kifejezésmódot (II. 144. 200. III. 98.), s vele együtt a többi jogász, Ulpianus, Paulus, Papinianus stb. is; csak egyszer ír pusztán ablativust: ea condicione (I. 27.), talán a lex Aelia Sentia betűjét követve, és egyszer cum quibusdam

¹⁴¹ P. o. a lex Papiria de Sacramentis: III. viros capitales rogato hique III. viri etc. Festus 344 M. Livius is utánozza ezt a stylus curialist p. XXIV. 37. 2., XXVI. 39. 1., XXIX. 17. 5. és Cæsar is, sőt Salustiusnak eme szavait: leges paratæ sunt, quibus legibus etc., melyeket Cæsar szájába ad, midőn ez a Catilinariusok megbüntetéséről beszélt, szintén úgy magyarázzák, mintha Salustius ezek által a hallgatóságot a szónoknak eme kedvencz szólásmódjára figyelmeztetni akarta volna.

¹⁴² Csak Salustiusnál fordul elő gyakrabban tametsi-tamen.

condicionibus (I. 102.), de valószínűleg állandó szólásmóddá vált : ea lege mégis mindig præpositio nélkül szerepel (I. 140. 172. III. 145.).

Ex præpositioval összetett igéknél szeret Gaius a pusztá ablativus helyett *de* præpositioval élni, például *exire de potestate*, *de iure*, *de hereditate*. (I. 130. 132. III. 114. IV. 78. 165.)

A pusztá ablativus helyett vagy *qua re* kikerülése végett szereti továbbá a *qua de causa*-féle kifejezést (p. I. 94. II. 161. III. 41. 143. 207.). *Causa* főnév tudvalevőleg részint főnév-, részint quasi-præpositioként használtatik ; az egymástól való megkülömböztetés kedvéért az első esetben a genitivus előtt, a másodikban utána áll és ehhez képest *donationis causa a. m.* ajándékképen, *causa donationis* ellenben ajándékozás (jog-) alapja. Ezt a szabályt Gaius is követi (p. I. 18. 19. 102.). Ha azonban a főnévhez *ex* præpositio járul, a félreértés ki van zárva, következőleg a *causa* szónak előrebecsátása fölösleges ; midőn tehát Gaius ily esetben a genitivust *ex* és *causa* közzé szúrja, evvel csak azt bizonyítja, hogy öntudatosan cselekszik és hogy valóban classicusan tud írni. Ebben a pontban az ő irmodora feltűnően eltér más jogászok p. Ulpianusétól ; mindketten következetesen ragaszkodnak saját szokásukhoz. A hol Gaius *ex venditionis causa*-t ír (II. 20.), Ulpianus *ex causa venditionis*-t használ ; a hol Gaiusnál *ex donationis causa*-t olvasunk (II. 20.), Ulpianusnál *ex causa donationis*-t találunk ; ha Gaius *ex emptionis causa*-t mond (III. 129.), Ulpianus bizonyosan *ex causa emtionis*-t ír ; a hol Gaius *ex iudicati causa*-t lát helyesebbnek (III. 173.), Ulpianus csak *ex causa iudicati*-t írhat ; ha Gaius következetesen inkább *ex fideicommissi causa*-t mond, Ulpianusnak jobban tetszik ép oly következetesen mindig *ex causa fideicommissi*-t írni. Hasonló következetességet tanusít Ulpianus még ezeknél a kifejezéseknél : *ex causa noxæ deditiois*, *substitutionis*, *fideiussionis*, *transactionis*, *redhibitionis*, *stipulationis*, *condictionis*, *accessionis*, *præceptionis*, *indebiti*, *mandati*, *commodati*, *dotis*, *interdicti*, *suspectæ personæ*, *tutalæ*, *furti*, *doli*, *maiestatis*, *damni infecti*, *pignoris*, *publici iudicii*, *hereditatis*, *alimentorum*, *legatorum*, *legati*.¹⁴³

¹⁴³ Csak elvértve olvasható *Ulpianusnál ex legati causa* (p. D. 12. 1. 9. §. 1.), miből azt kell következtetnünk, hogy Iustinianus compilatorai helyezték át a szavakat.

A hol a *causa* szóhoz még egy névmás jön, Gaius soha sem használja a *de præpositiōt* (ezen szólásmód: *qua de causa* kivételével), hanem így ír: *ex ea*, *hac*, *illa*, *eadem*, *alia*, *nulla causa*, vagy pedig közbe szúrja *p. aliqua*, *simili ex causa*. Itt is nyilvánult Gaius individualitása, mert a hol ő *ex iusta causa-t* mond (p. I. 82.), Ulpianus *iusta de causa-t* ír.

Az igék kötőmodját *p. velit*, *nolit* is szereti Gaius «sive velit sive nolit» által fölbontani (II. 153. 157.)

Valóságos virtuozitást fejt ki Gaius a particulák kezelése körül, melyeknek helyes lefordítása nem csekély nehézséget okoz. Az okot kifejező *quod* helyett szívesebben használ *quia-t*; a *cum . . tum* nem jelent nála a. m. úgymint (ezt inkább *tam — quam*-mal fejezi ki), hanem időviszonyt; *modo* ő nála vagy a *modus* szónak ablativusa, vagy időviszonyt fejez ki, *modo—modo* a. m. majd—majd; itt-ott előfordul *si modo*, vagy *qui modo*, de sohasem használja a *classicus* íróknál nem található *modo si-t*, holott Ulpianus, Paulus és Papinianus ezt igen is használják. Még kevésbé használja Gaius a *modo-t* abban az értelemben, hogy *tantum*, tehát ilyenformán sem: *non modo—sed* (nemcsak—hanem), vagy abban az értelemben, hogy *dummodo*, ilyenkor inkább *dum tamen-t* ír (p. II. 134.). Tagadó mondatban *dum ne-t* ír.

Roppant *subtilis* a mi Gaiusunk a *nec* és *neque* használatában. Közönségesen azt hiszik, hogy az előbbit akkor használták a rómaiak, midőn a *reá* következő szó magán-, az utóbbit pedig akkor, midőn a *reá* következő szó mássalhangzóval kezdődik, és a régi írók műveiben találunk is ezen *distinctiōt* megerősíteni látszó példákat. Gaius más, nevezetesen azt a *distinctiōt* látszik tenni, hogy *neque—neque-t* csak kéttagú mondatokban ír, *nec-et* pedig ott, hol nem következik *reá* még valami *responsum*, és azonfölül ebben a két összeköttetésben *res nec mancipi* és *furtum nec manifestum*¹⁴⁴ (az előbbit bajosan is lehetett volna másképp kifejezni, az utóbbi helyett pedig szintén nem mondhatott volna *immanifestum-ot*). Igaz, hogy találunk ugyan az itt kifejezett szabálytól való eltéréseket is, de ezek vagy igazi kivéte-

¹⁴⁴ Ulpianusnál *d* előtt is található a *nec p. nec datus, nec damnatus, de magánhangzók előtt is p. nec usus, nec audiendus*.

lek, melyeknek okát még nem tudjuk, vagy megrongált helyek, melyeket utóbb hibásan fejtettek meg.¹⁴⁵

Ez az ige *refert* Gaiusnál hiányzik, holott más jogászok irataiban számtalanszor előfordul; lehet, hogy azért került ki, mert *refert* kettős magyarázatra adhatott volna alkalmat, mi a világosság rovására ment volna.

Szintén csak a világosság kedvéért kerül Gaius a *reverti*-féle *classicus perfectumot* s inkább *reversus est*-tel fejezi ki gondolatát (I. 129. 132. 187.); szintűgy *pepigi* helyett inkább *pactus est*-féle kifejezést használ (II. 64. IV. 116. 126b., de IV. 147. már *pepigisset* olvasható).

Gaius soha sem használ, miként más jogászok, névszerint Ulpianus, melléknevek középfokából képzett igéket, p. *certiorare*, *meliorare*, *minorare*, melyeket semmiféle *classicus* írónál sem találunk, mi szintén világos bizonyítéka az ő classicitásának.

Gaius tisztább nyelvérzékéről tanúskodik az is, hogy példák főlhozásánál lehetőleg kerül a Cicero által is elvetett *ut puta*-féle kifejezést,¹⁴⁶ melyet más jogászok széltyiben használnak. Inkább *veluti*-t vagy *ecce*-t, *ut ecce*-t; az előbbit használják a *classicusok* is, az utóbbi, bár nem épen *classicus* kifejezés, Gaiusnál többször fordul elő, mint más jogászoknál, miből azt kell következtetnünk, hogy mégis jobb kifejezés volt, mint *ut puta*. Néhányszor *qualis est* fordul elő (I. 99. 196. II. 66.).

A római irodalom u. n. ezüstkörában gyakran használták ezt a *præpositiót citra* abban az értelemben, hogy *sine*, de Gaius nem adoptálta ezt a kétes értékű újítást; a hol p. Ulpianus *citra permissum prætoris*-t ír (IV. 183. 187.), vagy a hol Ulpianus *citra voluntatum alicuius*-t említ, Gaius inkább *invito domino*-t mond (II. 197. 209.). *Super*-t sem használja Gaius abban az értelemben, mint *de*, ellenben Papinianus, Paulus és Ulpianus igen is használják.

¹⁴⁵ Gyanúsak e szavak «*qui neque corporalis est*» (II. 54.), melyeket Polenaar mint későbbi glossemát törölendőknek vélt; IV. 151. pedig «*nec datur nec dari potest*» szavaknál ajánlatos volna «*nec datur*» h. «*non datur*»-t írni.

¹⁴⁶ *Putá* magában előfordul II. 147. III. 214. 220.

Csupa kényszerűségből, melyért tehát szemrehányás nem illetheti, engedi meg magának Gaius azt a szabadságot, hogy két *præpositio* egymásután használ, a mi a *classicus* latin nyelvben csak akkor lehetséges, ha az egyik *præpositio adverbium* gyanánt áll, p. in ante factis. Ha Gaius ettől a grammaticai szabálytól eltérőleg ilyen kifejezéseket használ, mint *in per vindicationem legato* (II. 206.), *per in manum conventionem* (III. 14. 24.), *per in iure cessionem* (II. 32.), *per in factum actionem*, minőket a többi jogászoknál is számtalanszor találunk,¹⁴⁷ úgy nem szabad felednünk, hogy a jogi műnyelvben a második *præpositio* a reá következő egy vagy két szóval *egy* fogalmat, tehát *egy* szót tett (*per vindicationem legatum, in manum conventio, in iure cessio, in factum actio*), s így az eltérés csak látszólagos. Annyira azonban még sem mentek a jogászok, hogy ugyanazt a *præpositio*t kétszer egymásután ismételték volna, Gaius ily esetben körülírással él p. in actione, qua in rem agitur. (IV. 100.)

A mondottakból, úgy hiszem, eléggé kitűnik, hogy Gaius ritka következetességgel, gondosan választott kifejezésekkel, elejétől végig egyforma nyelven irt, a mi oly tulajdonság, mely csak a *classicus* íróknál található.¹⁴⁸

Végül megjegyzendő, hogy Gaius műveinek a *Corpus iuris*ban álló szemelvényei a nyelvet illetőleg nem szolgáltatnak olyan alapos kritikai argumentumokat, mint a veronai codexből napfényre hozott institutiói, mert amazokat Iustinianus codificatorai (névszerint Tribonianus) többféleképp megváltoztatták, megtoldották, különféle interpolációk közbeszúrása által a következő szemelvények szó- és mondatfűzésével összekapcsolták.¹⁴⁹ Azért csak Gaius eredeti institutióiból lehet egész biztonsággal az ő latinságát megbírálani.¹⁵⁰

¹⁴⁷ P. o. ad, citra és per in integrum restitutionem, sine in manum conventionem (Ulpianusnál), ad, in, per, a, pro contra tabulas bonorum possessionem vagy possessione (Ulpianus és Papinianusnál) és számtalanszor a *Corpus iuris*ban.

¹⁴⁸ Feltűnő, hogy Gaius nem szereti a *sinere* igét használni, s még amaz egyetlen helyen is, a hol használta (II. 214.), szükségesnek tartotta azt más igével megmagyarázni: ut sinat, id est patiat. E részben Paulus és Ulpianus is Gaiussal tartanak, holott régibb jogászok, mint Labeo, Alfenus Varus, Celsus fenakadás nélkül használták a *sinere* igét (D. 8. 1. 9., D. 39., 3. 2. §§. 4. 5. 6.).

¹⁴⁹ V. ö. S. I. 86. lap.

¹⁵⁰ Megváltoztatott szórend példáiként álljanak itt a következők:

III.

Hátra van, hogy még erre a kérdésre feleljek: mivel gyarapította Gaius institutióinak fölfedezése a mi ismereteinket?

Általában véve részint újat tanultunk Gaiusból, részint más régi írók műveiből merített adatainkat megerősítve találtuk, vagy pedig a mennyiben azokat eddig homályosaknak kellett tartanunk, fölvilágosíthattuk és valódi értelmöket megállapíthattuk.¹⁵¹

1. Legtöbb újat a *perjogra* vonatkozólag tanultunk Gaiusból, olyannyira, hogy az ő művének fölfedezése előtti időből a római *perjogról* írt munkák ma már teljesen elavultaknak és hasznavehetetleneknek tekintendők.

Nemcsak egyes részleteket, hanem teljes képet nyertünk a római *perjogról*. Vonzó előadásban vázolja nekünk azt a módot, melylyel az emberek a legrégibb időben magánjogaikat érvényesítették, és azt a szembeötlő átmenetet a nyers önvédelemről a rendes hatóságok előtti tárgyalásra.

Még a *pignoris capio* egészen durva, mintha állam egyáltalában nem is léteznék, pusztá önhatalmaskodás uralkodik a legcsekélyebb hatósági intézkedés nélkül; csak az eseteknek taxativ felsorolása, melyekben a *pignoris capio*nak részint a szokásjognál, részint bizonyos törvények erejénél fogva helye volt, nemkülönben az ezeknél fönforgott vallási és erkölcsi tekintetek mérséklék némikép amaz önhatalmaskodás hatásait.

Nem kevésbé durva, sőt talán még kezdetlegesebb volt a *manus iniectio*, de a mint a XII táblában szabályozták, már némi haladást mutat, csak hogy még szintén komoly számba jön ugyan a magán-erőszak, de mégis már szelidítve azáltal, hogy az adósnak megraga-

Inst. II. 93. *alenum servum*, D. 41. 1. 10. §. 5; Inst. II. 51. *possessio-nem nancisci*, D. 41. 3. 37. Inst. I. 9. *summa divisio de iure personarum*, D. I. 5. 3. Inst. II. 114. D. 28. 1. 4.

¹⁵¹ Források: *Schrader*, was gewinnt die römische Rechtsgeschichte durch Gaius, *Heidelberger Jahrbücher* 1823. évf.; *Rentmeister* *Gaiusa* (szintén az előbbi szerző fejtegetéseit követve); *Studemund*, *üb. den antiquarischen Gewinn aus der neuen Collation des Gaius*, Würzburg 1869.

dása után abban az esetben, ha jótállója (vindex) akadt, az ő elhurczolása abbanmarad és az ügy rendes birói eljárás elé kerül.

Még szelidebb a meglehetősen széles alkalmazású legis actio sacramento, melynél már csak a fogadásra való kölcsönös fölhívás emlékeztet még az önhatalmaskodásra, valamint vindicatio esetében az azt megelőző színleges párbaj, mely alatt a felek dárdát (festuca) tartanak a kezökben, minek igazi jelentőségét csak Gaiusból tudjuk.

A még hátralévő két legis actio közül, melyek egy, fájdalom! most már elveszett levelen voltak leírva, legalább a condictióra nézve az a vélemény forog fönn, hogy ennél is még látszólag önhatalmaskodás fordulhatott elő, a mennyiben a condictio-név a háboru megizenését megelőzőtt s a régi ius fetialeban körülírt dárdavetésre emlékeztet, mely még az újabb jogban is az operis novi nuntiationál szokásos közhajtás (iactus lapilli) jelképi cselekvényében nyilvánul.¹⁵²

Annak előtte ama tudósítás nyomán, melyet Gellius a manus iniectióról közölt, ezt általában csak a régi végrehajtásra magyarázták, most azonban azt látjuk, hogy a manus iniectiónak még más rendeltetése is volt, a mennyiben például a perbeidézésnél, a tetten ért tolvaj és oly szabad ember ellen is, kit valaki rabszolgájának állított, használták.¹⁵³

A pignoris capio ellenérvet látszik szolgáltatni ama nézet megczáfolására is, mintha a legrégebb időben csakis személyi végrehajtást ismertek volna a rómaiak.

Teljesen ismeretlen volt annak előtte a iudicia legitima et quæ imperio continentur (IV. 103—109.) közötti különbség.¹⁵⁴

Már Plinius leveleiből (V. 1.) tudva volt, hogy a perlekedő felektől függött, vajjon ügyöket a közönséges, avagy a centumviralis bíróság elé akarták-e vinni. Ez az adat csak Gaius (IV. 95.) nyomán érthető meg kellőképen. A legis actiók ugyanis ennél a testületi bíróságnál tovább maradtak fön, mint a közönséges bíróságnál; ez az eljárás körülményes volta miatt többbe került ugyan a rendes eljárásnál, de a centumviralis bíróság testületi szervezete nagyobb

¹⁵² V. ö. S. I. 321. lapját.

¹⁵³ V. ö. Római Perjogom, 2. kiad. 65. lapját.

¹⁵⁴ U. o. a 127. s köv. l.

garantiát nyújtott az érettebb megfontolásra, úgy, hogy a nevezetesebb és bonyolultabb kérdéseket inkább ez elé terjesztették.¹⁵⁵

A cognitor és a Gaius korabeli egyszerű procurator litis közötti különbség is csak Gaius óta (IV. 83. 84. 97.) van kellőkép földelítve.¹⁵⁶

Szintúgy a formula-eljárás is, melyről azelőtt csak egyes homályos részletek valának ismeretesek. Hogy névszerint a demonstratio is a formula-részek (IV. 39. s k.) között előfordult, erről annakelőtte senkinek még csak sejtelve sem volt; valamint arról sem, hogy az adiudicationnak határozott vonatkozása van a duplex indiciumra (IV. 42.), és hogy az adiudicatio dolgokra is, ellenben a condemnatio csakis készpénzre szólhat (IV. 42. 48.); a praeiudicia (IV. 44.) is példák által kellőkép fölvilágosított bővebb értelmezést nyertek és Theophilusnak magyarázata (az institutiók IV. 6. cz. 13. §-ához) csak azóta vált érthetővé. Új adat az is, a mit Gaius a minus intendere-ről mond. (IV. 56.)¹⁵⁷ A formula rendkívüli alkatrészei közül a praescriptiókat¹⁵⁸ csak Gaiusból ismertük meg.

Az actiones in factum lényege csak azóta lett világossá, szintúgy a stricti iuris és bonae fidei actiók közötti különbség.¹⁵⁹

Az alaptalan és rosszlelkű perlekedés megakadályozására szolgáló eszközöket olyan teljesen, mint a hogy őket ma ismerjük, csak Gaius adja elő. (IV. 171—182.)

Az interdictumok felőli ismereteink is sok tekintetben gyarapodtak. (IV. 139. 165.)¹⁶⁰

Új adat az is, mely szerint oly személyeknél, kiket nem szabad a praetor engedelve nélkül törvénybe idézni, a hatóság előtt leendő újbóli megjelenés biztosítására szolgáló vadimonium sem követelhető (IV. 187.), valamint a vadimoniumokról általában is bővebb fölvilágosítást nyertünk.

2. Az anyagi magánjog is számos új adattal bővült Gaiusból.

¹⁵⁵ U. o. a 20. s k. l.

¹⁵⁶ U. o. a 34. lapon.

¹⁵⁷ U. o. a 127. lapon.

¹⁵⁸ U. o. a 114—119. lapokon.

¹⁵⁹ U. o. a 243—247. l.

¹⁶⁰ U. o. a 194—205. l.

A servus és adiudicatus (addictus, noxæ datus) közötti különbségről ő adott nekünk hirt legelőször. (III. 89.)

A mancipium fogalma és igazi jelentősége is csak Gaiusból vált érthetővé, ámbár most sem vagyunk vele egészen tisztában, mert az arról szóló cardinalis hely (I. 116. s k.) nem volt teljesen megfejthető. Annyi mégis kitűnik az ő előadásából, hogy a mancipium egy mellékfaja, vagy alosztálya volt a potestasnak, még pedig olyféle czélzattal, hogy átmenetül szolgáljon bizonyos családbatalmi viszonyok megalapítására vagy megszüntetésére, úgy mint a gyermekek adoptióba adásánál vagy az atyai hatalom alóli fölszabadításánál, vagy nőszemélynek az agnatusok gyámsága alól való kimentésénél, vagy családtagnak s illetőleg rabszolgának a végből való átengedésénél, hogy az általa okozott kárt saját munkájával a kárvallottnak házában lefaragja.

Több érdekes részlet került napfényre a rabszolgaság, a szabadonbocsátások és a római polgárjognak megszerzés módjai felől. Ámbár például a Senatusconsultum Claudianumot már Paulusból ismertük, annak néhány fővonatkozását mégis csak Gaiusból tanultuk meg; így arra nézve, hogy quid iuris abban az esetben, ha az úr rabszolgájának nemi összeköttetésébe beleegyezett, vagy ha az összeköttetés az úr beleegyezése nélkül ugyan, de egyszersmind az ő értesítése nélkül is létesült (I. 84. 86.) és hogy mi történt akkor, ha rabszolgánál szabad emberrel szövetkezett. (I. 85.) Eredetileg akárhányszor előadta magát olyan eset, hogy a gyermek nem anyjának állapotát követte, ezt azonban Hadrianus és Vespasianus császárok legtöbbször, egy ízben még a gyermek hátrányára is propter inelegantiam iuris megszüntették.

A lex Aelia Sentia most sokkal bővebben ismerjük, mint annak előtte. Most már tudjuk, hogy ez a törvény csak fölszabadító római polgárokról szólott és csupán azt a részét, mely a hitelezők kijátszását czélzó fölszabadításokat tiltja meg, terjeszté ki egy Hadrianus idejéből származó senatusconsultum a peregrinusokra is. (I. 47.) Továbbá megerősítve látjuk amaz eddig csak Theophilusból merített adatot, mely szerint a fölszabadítások csak a consilium manumissio-num előtt és csak bizonyos napokon történhettek meg (I. 20.). Újabb részletek például, hogy a causæ probatio tisztán a gyermek

kedvéért és az atya halála után is meg volt engedve (I. 32.), hogy a *deditici*nek nem volt szabad Rómában és ennek környékén tartózkodniok (I. 27.), hogy azonban a végrendelet alkotására vonatkozólag fennállott törvényes intézkedések nem voltak egészen szabatosak (III. 76.).

Csak Gaiusból tudtuk meg, hogy a *res Mancipi* és *nec Mancipi* között fenforgott jogi különbség már igen régi és már a XII táblás törvény idejében létezett (II. 47.).

Az egyes tulajdonszerzési módok közül legtöbb fölvilágosítást nyert a tudomány az *usucapio*ra vonatkozólag. Ide tartozik amaz általános jogtétel (II. 41. 43.),¹⁶¹ mely szerint az *usucapio* nem-teljes tulajdonnak *quiritar* tulajdonná leendő átváltoztatása végett lett behozva; továbbá, hogy régenten két kivételes esetben, úgy mint az *usucapio pro herede*-nél és a *fiducia causa* *Mancipált* dolgok *usu-receptio*jánál az a körülmény, miszerint az *usucapiáló* tudta, hogy a dolog másé, nem jött tekintetbe¹⁶² (II. 52. 59.); hogy az eddig már Cicero egyes helyeiből és a *fragmenta Vaticanaból* (259.) ismert amaz intézkedés, mely szerint az *agnatorum* tutela alatt állott nőszemély vagyonához tartozó *res Mancipi* az *usucapio* alól ki voltak véve, már a XII táblás törvényben is benne volt (II. 47.); végre hogy az *usucapio pro herede* körüli eredeti fölfogás, mely szerint az egyes hagyatéki dolgok birtoklása által maga az örökség *usucapiáltatott*, már régebben, alkalmasint még a köztársaság idején oda módosult, hogy nem többé maga az örökség mint egész, hanem csak a benne foglalt egyes dolgok képezték az *usucapio* tárgyát (II. 54.), és hogy másrészről egy Hadrianus császár idejében alkotott *Sctum* az *usucapio* ezen nemét a rendes örökségi keresettel fölbonthatónak nyilvánítá (II. 57.).

Az *in iure cessio*t, mint tulajdonszerzési módot már a *fragmenta Vaticanaból* (50.) ismertük ugyan, de azt a sajátzerűséget, hogy hatalom alatt álló személyek által mit sem lehetett ily módon szerezni, csak Gaiusból tudtuk meg (II. 96.). Mivel t. i. a tulajdonszerzés momentuma itt a *legis actio* alakjában véghezvitt színleges

¹⁶¹ Ennek azelőtt csak egyik folyományát tudtuk Paulusból (I. 16.).

¹⁶² V. ö. S. I. 220. lapját.

vindicatióban rejlik, a hatalom alatt levők pedig mint felperesek föl nem léphettek,¹⁶³ csak következetes, hogy ily módon általuk tulajdont szerezni nem lehetett.

Érdekes ama jogi kétely, lehet-e birtokot szerezni ama személyek által, kik bár hatalom, névszerint manus és mancipium alatt állanak, de egyúttal nincsenek birtokban? (II. 90.) Gaius nem felel rá, csak azt mondja, hogy ez a dolog kérdéses (*quæri solet*).

A tartományi telkeknek *prædia stipendiaria*- és *tributoria*-ra való fölosztása (II. 21.) annak előtte csak Theophilusból volt ismeretes.

A vétségből eredő kötelmek tanában érdekes fölvilágosítást nyertünk a *furtum conceptum* és *oblatum* felől, melyet Iustinianus institúciói mint valami elavult intézményt csak futólag érintenek. Legelőször tudjuk meg, hogy már a XII táblás törvény a lopás ezen két nemét egyaránt a háromszoros kártérítés büntetésével sújtotta (III. 191.), ha pedig a kárvallottat a tanuk előtt s bizonyos formások mellett (*lance et licio*) eszközlendő házmotozásban meggátolják s a dolog mindamellet ott megtaláltatik, a *furtum manifestum*ra szabott nagyobb büntetés, tudnillik a négyszeres kártérítés áll be (III. 193.).¹⁶⁴

Gaiusból tudtuk meg, hogy régenten *per æs et libram* nemcsak létrehozták, de el is enyészttették a *nexum*-beli kötelmet (III. 173. s k.), csak azóta értjük meg teljesen azt a régi jogszabályt, hogy a mely módon valaki kötelezettséget vállalt, annak ellenkezője által menekszik csak ugyanazon kötelezettség alól.¹⁶⁵ Most már világos előttünk, hogy miért lehetett *acceptilatio* által csupán *verborum obligatió*t elenyészttetni, mert ha a *stipulatio* alakjában való elenyészttetés a legformásabb lett volna, milyen különösnek kellett vala ezen megszorításnak látszania; most azonban, hogy Gaius a még formásabb és ünnepélyes *nexum*ról hasonlót mond, egészen természetesnek tűnik föl. Tehát a *nexum*beli s a hasonló szigorhoz kötött *obligatió*-kat csak ellentétes *mancipatio* által lehetett elenyészttetni (a fizetés

¹⁶³ V. ö. Római Perjogom 30. 74. lapjait.

¹⁶⁴ V. ö. S. I. 310. lapját.

¹⁶⁵ U. o. 327. lap.

magában nem lett volna elegendő), míg a kevésbbé szigorú kötelmek elenyésztetése acceptilatio által is történhetett meg.

A stipulatiók tanára vonatkozólag is igen fontos fölvilágosításokat nyertünk. Így, hogy a dari spondes 2-féle megszokottabb szólásforma csak római polgárok között volt szokásban és csak latin nyelven (III. 92. 93.); hogy az adstipulatornak ép oly érvényesen lehetett fizetni, mint a főhitelezőnek, az adstipulator örökösének azonban az adós ellen nem volt keresete, s hogy adstipulatort főkép a Gaius idejében még érvénytelennek tekintett stipulatio post mortem megkerülése végett vontak a kötelemből (III. 114. 116.); hogy a sponsor, fidepromissor és fideiussor a főadóssal együttesen vannak ugyan lekötelve, de a sponsorok és fidepromissorok állása több tekintetben előnyösebb volt, mint a fideiussoroké (III. 118. s k.).¹⁶⁶ Az adpromissorok e különböző fajairól csak Gaiusnál találtuk az első összefüggő fejtegetést. Most értjük, hogy miért is alkottak oly számos törvényt a kezések helyzetének könnyebbítésére, azért t. i., mert a kezesség fölvállalására nemcsak maga a törvénykezési eljárás, hanem a gyakori megvesztegetések is sűrű alkalmat adtak.

A litis contestationának, valamint a res iudicatanak kötelemszűntető és egyben újító hatásáról egyedül Gaius világosít föl bennünket alaposan és részletesen (III. 180. s k.).¹⁶⁷

A lex Aquilia második fejezete is csak most került meg (III. 215.), de senki sem gyanította volna, hogy az az adstipulatorra vonatkozik, ki a főstipulator kárára az adóst kötelezettsége alól föloldotta.¹⁶⁸

Új adat, hogy atrox iniuria esetében bizonyos tekintetben már a praetor s nem a iudex állapította meg az elmarasztalás összegét (III. 224.).

A stipulatio Aquiliana csak Gaius óta érthető meg teljesen s az újítás felől is oly érdekes részleteket kaptunk (III. 176—180.), melyeket Iustinianus institutiói még csak sejtetni sem engedtek.

A házasság megkötésére vonatkozólag megerősítve látjuk (I. 112.)

¹⁶⁶ U. o. 323. s k. l. Már most érthető, hogy Cicero szerint (in Pison. 9.) az adstipulatorok foglalkozásukat iparszerűleg űzték.

¹⁶⁷ V. ö. Római Perjogom 153. s k. 176. s k. lapjait.

¹⁶⁸ V. ö. S. I. 312. és 326. lapjait.

egy régibb adatunkat, melyet Servius hagyott fön,¹⁶⁹ s mely szerint «nuptiæ fiebant farre, cum per Pontificem Maximum et Dialem Flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur», vagyis a confarreatiónál a pontifex maximuson kívül Iupiter saját főpapijának is jelen kellett lennie, Iupiter tehát minden sacrális házasságnak oltalmazója és védistene volt. Gaius idejében a 3 flamen maior, valamint a reges sacrorum csak úgy voltak fölavathatók, ha confarreatio útján kötött házasságból származtak és papi hivatalukat is csak úgy gyakorolhatták, ha ilyen módon léptek házasságra.¹⁷⁰

Most teljesen tarthatatlan ama nézet a szigorúbb és enyhébb jellegű házasság felől, mert kétségtelen, hogy valamint egyrésről manus nélküli házasság is létezett, úgy másrésről a manus is házasság nélkül megállhatott; a manus nem házasság-, hanem tisztán vagyoni jogi jelentőséggel bírt, és a mennyiben capitis diminutioval járt, csakis a nő önjogúságára és cselekvési képességére hatott ki, ellenben a házasság jogait és kötelmeit legkevésbé sem érintette.¹⁷¹

Az atyai hatalomra vonatkozólag érdekesek Gaiusnak fejtegetései ama kérdésre nézve, vajjon a szülők által utólag nyert polgárjog következtében keletkezik-e a korábban nemzett gyermekeik fölött atyai hatalom vagy sem. (I. 65. s k. 87. 93. s k.)¹⁷² Erroris causa probationál a polgárjog megszerzésével szabály szerint egyúttal az atyai hatalom is szereztetett meg (I. 67.), míg abban az esetben, ha a házastársak császári leirat útján nyerték a polgárjogot, az atyai hatalom a már született, valamint a még anyjok méhében lévő gyermekek fölött csak különös császári engedély útján szereztetett meg, minek utána előbb még constataltatott volna, előnyös-e az a gyermekekre nézve, vagy sem? (I. 93. 94.) Gellius szerint az arrogationál közreműködtek a pontifices is (N. A. V. 19.), ezt Gaius is megerősítette (I. 102.); szintúgy megerősíté Gaius, hogy hajdanában a serdületlenek és a nők az arrogatióból ki voltak zárva. Új adatot találunk abban, a mit Gaius a mancipium alatt lévő által nemzet gyermekek fölötti atyai hatalomról mond. (I. 135.)

¹⁶⁹ Ad Vergilii Georg. I. 31.

¹⁷⁰ V. ö. S. I. 371. lapját.

¹⁷¹ U. o. 369. l.

¹⁷² Eddigi forrásaink ezt a pontot alig érintették.

A gyámsági jogra vonatkozólag is sok újat tanulhatunk.

Igy: hogy a tutela mulierum régentén nem annyira a nők gyengeségére s a jogban való járatlanságukra való tekintettel, hanem inkább az agnatusok érdekeinek biztosítása végett hozatott be (I. 192.); továbbá, hogy a nők részére is lehetett a végrendeletben gyámot kinevezni (ezt azelőtt kétségbe vonták); hogy az ünnepelt Vesta-szüzek már a XII táblás törvény értelmében mentesek valának minden gyámság alól (ezt már Plutarch is mondotta ugyan, de állításának helyes voltában kételkedtek); hogy a férj a manusában volt nejének ¹⁷³ megengedhette, hogy önmagának szemeljen ki gyámot, (I. 150. s k.); hogy a nők a fiduciarius tutort, mert tőlük függött, az auctoritatis interpositióra kényszeríthették; ¹⁷⁴ hogy az agnatusok a nők fölött őket megillető gyámságot in iure cessio útján egy harmadiknak átengedhették (I. 192. 168—170.); hogy csak serdületlenek fölötti gyámságnál lehetett helye a gyám elmozdításának (I. 182.), végre hogy a jogászok között vita volt, vajjon 5, 3, avagy csak 2 neme létezik-e a gyámságnak?

Az örökjog terén is bővültek eddigi ismereteink.

Gaiusból valószínűnek tartják, hogy a XII táblás törvény értelmében a nők a consanguinakon túl csakugyan nem bocsáttattak a törvényes örökléshez (III. 14. 18. 23.). ¹⁷⁵

Ugyancsak Gaius közli az első összefüggő tudósítást az usucapio pro herede felől (II. 52. s k.).

Most már világos előttünk, hogy a mancipationális végrendeletnél a familiae emtor eredetileg maga az örökös volt (II. 103.).

Gaius is megerősíti, hogy a törvényes örökös is fogadhatta el az örökséget a cretio ¹⁷⁶ ünnepélyes formájában (II. 167.).

Gaiusból tudtuk meg, hogy az örökösnevezés régentén csak ily formában: «heres esto!» volt érvényes (II. 117.); továbbá, hogy

¹⁷³ Itt nyílt kérdés marad, hogy miért nem tehette ugyanazt az atya is leányával szemben?

¹⁷⁴ Azért nem is volt, úgymond Gaius (I. 191.), a nőnek keresete az ő gyámja ellen.

¹⁷⁵ Theophilus hasonló tudósításának helyességét eddig kétségbe vonták, és még most is okoz némi nehézséget Paulus (Receptæ Sententiæ IV. 8. 22.).

¹⁷⁶ V. ö. S. I. 435. lapját.

miféle viszonyban állottak a *legatum sinendi modo* és *per præceptionem* egymáshoz, amannál t. i. csak személyes keresettel, emennél csak az örökösödési osztályperrel lehetett föllépni (II. 213. 214. 219. s k.); hogy a *prætor a secundum tabulas bonorum possessionál* egészen eltekintett az *auctoritatis interpositiótól*, ha a gyámot arra kényszeríteni lehetett (II. 121. 122.); hogy *Antoninus Pius* rendelete óta a *prætori előföltételek* szerint készült végrendelet alapján nyert *bonorum possessio* végleges jogot adott a *ius civile* szerinti örökös törvényes joga ellenében (II. 119. 120.); hogy a gyermekekkel bíró végrendeleti örökös a régi háramlási jogot (*ius antiquum in caducis*) igényelheti (II. 206. s k. 286. s k.), mi által nemcsak egy régi kétely el lett oszlatva, hanem egyszersmind végkép meg lőn állapítva, hogy nemcsak a gyermekekkel bíró örökösök, hanem hasonló feltételezés mellett a hagyományosok is, természetesen az örökösök után, igényelhetik a *caducumot* (II. 207.) ¹⁷⁷ hogy a *lex Papia* a gyermekjoggal bíró *patrona* fiának, habár csak egyetlen fia vagy leánya volt, a *patronust* illető jogot adta (III. 53.); ¹⁷⁸ hogy *Labeo* és *Proculus* jogászok véleménye szerint a gyámrendelés az örökösnevezés előtt is állhatott, mert a gyámrendelés által még semmi sem adatott oda az örökségből, ellenben a *Sabinianusok* szerint a gyámrendelés is csak az örökösnevezés után következhetik (II. 230.); és hogy hajdanában a *regula Catonianát* ¹⁷⁹ nem követték oly szorosan, mint a későbbi időben (II. 244.).

Végül igen részletes fölvilágosítást nyertünk a *legatumok* és *deicommissumok* közötti különbségre vonatkozólag, valamint a *Scutum Pegasianum* ¹⁸⁰ felől, melynek egy eddig ismeretlen szakaszát tudtuk meg (II. 286.).

3. De a történelem és régészet is sok érdekes adatot köszönhet *Gaiusnak*.

Hogy a katonák már a királyok idejében *zsoldot* kaptak, bizonyítja a *pignoris capio* eseteinek felsorolása (*æs militare, equestre*,

¹⁷⁷ U. o. 445. l.

¹⁷⁸ Ez most az egyetlen, bár kissé hiányos tudósításunk erre a pontra nézve.

¹⁷⁹ V. ö. S. I. 463. l.

¹⁸⁰ U. o. 461. l.

hordearium), melyek már a legrégibb korban szokásosak valának. (IV. 26. 27.)

Egyedül Gaius erősíté meg eddigelé azt a feltevést, hogy a quaestorok a tartományokban az aedilek hatáskörével és ius edicendivel is bírtak. (I. 6.)

Arra nézve, hogy a senatus consultumok törvényerővel bírnak-e, régentén kétség forgott föl. (I. 4.)

A császári tartományokban nem tettek közzé aedilisi hirdetményt. (I. 6.)

Eddigelé Iustinianus institutioinak a responsa prudentumra vonatkozó §-át a III. Valentinianus-féle u. n. idézési törvény intézkedéseire magyarázták, most azonban világos (I. 7.), hogy már Hadrianus óta nyertek egyes kiváló jogtudósok privilegiumot a véleményadásra.

Eddigelé csak négy controversiáról volt tudomásunk, melyek a két jogiskola között felmerültek. Gaius, az utolsó Sabinianus, tizenkilenczet említ föl művében.

Egynémely törvény nevét másképp kell olvasni, mint a hogy eddig olvasták, p. az állítólagos lex Mensia voltaképen lex Minicia, a lex Furia Caninia helyesebben lex Fufia Caninia (a Fufii nemzetsége a 7. század közepe óta mutatható ki a történelemből), a kezesek előleges értesítésére vonatkozó törvény nem lex Pompeia, hanem lex Cicereia volt.

Ama különféle módok közül, melyek útján a latinok a római polgárjoghoz juthattak,¹⁸¹ Gaiusnál (I. 32.) bővebb fölvilágosítást találunk a nave, aedificio és pistrino-félékre nézve, és így a vaticani fragmentum (Ulpianusnak liber singularis regularum című munkájából vett) tudósítása, mely épen a navisnál megszakad, kiegészítést nyer. Azon latinus, ki egy és ugyanazon hajóval, mely legalább 10,000 vékát képes befogadni, hat éven át Rómába gabonát szállított, Claudius császár edictuma értelmében a római polgárjogot nyerte még akkor is, ha az első hajó tönkre ment s ő annak helyébe egy másikat épített; továbbá azon latinus, ki legalább 200,000 sesterciusnyi vagyonából ennek felét, tehát legalább 100,000 sesterciust házépítésre

¹⁸¹ U. o. 123. l.

fordított Rómában, végre azon latinus, ki 3 évig Rómában molnár volt és naponként legalább 100 véka gabonát őrlött. (Azelőtt azt hitték, hogy már egy malomnak pusztá berendezése és naponként csak egy vékának őrlése is elég lett volna; most értjük csak Ulpianus «centenarium pistrium»-féle kifejezését, mely tehát olyan malmot jelent, melyben naponként legalább 100 vékát őrlnek.)¹⁸²

A *ius maius Latium* és *minus Latium* felől eddigelé az uralkodó nézet azt tartotta, hogy a *ius maius Latium* nemcsak a magistratusoknak, hanem azok legközelebbi rokonainak is szerezte a római polgárjogot, míg a *ius minus Latium* csak magoknak a magistratusoknak; csakhogy a magistratusoknak elszakítása családjuktól nagyon különös lett volna s mindjárt a patria potestas iránti kérdés mulhatatlanul mindenféle bonyodalmakat okozott volna. Gaius azt mondja (I. 95. 96.), hogy a *minus Latium* csak azoknak a latinoknak adta meg a római polgárjogot, a kik a tartomány fővárosában magistraturát vagy egyéb tisztséget (honor) viseltek, míg a *maius Latium* azonfölül még mindazoknak is, kik *decuri*óknak választattak. A *decuri*ói állás sem nem magistratura, sem nem honor, tehát a kettőtől bizvást elkülöníthető. Már számra nézve is a *municipalis curia* tagjai a *municipalis* tisztviselőket messze túlhaladják. E személyeknek gyermekei alkalmasint mindkét esetben apáikkal együtt lettek római polgárokká, úgy hogy abból, miszerint *Salpensa* városi jogában (ennek eleje fájdalom! nagyon meg van rongálva) a magistratusok gyermekeinek polgárjoga különösen föl van említve, még nem következik szükségképen, hogy *Malaca* és *Salpensa* hispaniai városok a *maius Latium*mal birtak volna.

IV.

A Gaius-irodalomban, mely évről-évre gyarapodik, természetesen a németek foglalják el az első helyet, övék ezen kincs felfödözésének dicsősége, nem lehet tehát csodálni, ha kellő kiaknázásánál is ők mennek elől. Közel hetven év óta foglalkoznak vele, emendálják, kritizálják, megvilágítják innen is; onnan is és mindenképen azon

¹⁸² V. ö. *Studemund* id. értekezését 128. s k. l.

vannak, hogy anyagát a tudomány különböző ágaiban értékesítsék. A negyvenes évek óta azonban más nemzetek is kezdtek Gaiusszal foglalkozni, u. m. a francziák, az olaszok, a hollandusok, az angolok, a lengyelek és a magyarok, mert Gaius műve utóvégre is az emberiségnek közkincese, az ókor classicai műveltségének egy ritka becsű tükördarabja, melybe mindnyájunknak szabad beletekintenünk, hogy az ó-kori társadalom és intézményei felőli ismereteinket gyarapítsuk és ezekből hasznos tanulságot merítsük.

Miként már fentebb érintettem, e helyen csak a nevezetesebb dolgozatokat akarom összeállítani, hogy hazámfiainak legalább némi tájékoztatást nyujtsak, melynek nyomán haladva, aránylag kevesebb idővesztéssel és fáradsággal szentelhetik szabad idejüket Gaius tanulmányozásának.

Az összeállításnál lehetőleg az illető művek megjelenési éveinek sorrendjét követtem.

1. *Dittmar G. A.* de nomine, ætate, studiis ac scriptis Gaii Icti Romani specimen I. Lipce 1820. 148. lap.

2. *Kopp*, Über das Alter der veronesischen Handschrift des Gaius, a Zeitschrift f. gesch. Rechtswissenschaft IV. kötetében (1820.) 473. s köv. lapjai.

3. *Lauth*, Note sur l'époque où Gaius a vécu; a Thémis I. köt. 294. s k. l. 1820.

4. *Bethmann-Hollweg*, de causæ probatione, Berolini 1820.

5. *Gans E.* Scholien z. Gaius, Berlin 1821. VIII. és 445. l.

6. *Brinckmann H. R.* Notæ subitaneæ ad Gaii institutionum commentarios, Schlesvici et Lipsiæ 1821.

7. *Van Swinderen*, Collatio institutionum Iustiniani cum institutionibus Gaii Veronæ inventis, inde ab initio usque ad locum de tutelis; a gröningi akadémia évkönyveiben 1821. Koszorúzott pályamű.

8. *Dupont*, Disquisitiones in commentarium IV. institutionum Gaii recenter repertarum, Lugd. Batav. 1822. VIII. és 227. l. Koszorúzott pályamű.

9. *Dupont*, Restitution de quelques passages corrompus du IVE livre des Commentaires de Gaius, a Thémis IV. k. 86—100. lapjain.

10. *Dupont*, De la procedure de Legis actiones chez les Romains, u. o. a 451—469. l.

11. *Wichers*, Dissertatio inauguralis ad locum Gaii de tutelis, Groeningen 1822.

12. *Unterholzner*, Conjecturæ de supplendis lacunis, quæ in Gaii institutionum commentario IV. occurrunt. Wratislawiæ 1823.

13. *Daly E.* De contractibus secundum ordinum Institutionum collatis cum Gaii commentariis, Lugd. Batav. 1823.

14. *Van Loon*, Collatio institutionum Iustinianearum cum Gaii institutionibus Veronæ inventis, Gröningæ 1823.

15. *Schrader E.* Was gewinnt die röm. Rechtsgeschichte durch Gaius? Külön lenyomat a Heidelberger Jahrbücher 1823. évfolyamából.

16. *Puchta*, Über den Namen des Juristen Caius 1823. (A Kleine civilistische Schriften gyűjteményében, Lipcse 1851. 152, s k. l.)

17. *Uslar*, Dissertatio de iure civili ex geminis Gaii commentariis hauriendo, Göttingæ 1823. IVr. 32 l.

18. *Van Maanen*, de muliere in manu et in tutela secundum Gaii Veronensis Institutionum principia. Lugd. Batav. 1823.

19. *Van Imhoff*, De furtis ad XII tabb. et institutiones tum Gaii tum Iustiniani, Gröningæ 1824.

20. *Van Hasselt*, Specimen de legis actionibus, Gröningæ 1824.

21. *Stars*, de contractu fiduciæ ex veteris iuris romani principiis, Leodii 1824. IVr.

22. *Hartmann*, de titulo pro herede, Cellis 1823.

23. *Elben*, De usucapione pro herede, Tubingæ 1823.

24. *Schröter*, De sponsoribus, fidepromissoribus et fideiussoribus, Jenæ 1823.

25. *Elvers*, Promptuarium Gaianum, sive doctrina et latinitas, quas Gaii institutiones (et Ulpiani fragmenta) exhibent, in alphabeti ordinem redactæ. Göttingæ 1824. 820. lap.

26. *Creuzer*, Abriss der röm. Antiquitæten, Darmstadt 1824.

27. *Paulsen*, De genio et indole iuris antiqui hereditarii Romanorum in eius cum aliis partibus imprimis cum iure familiæ nexu. Havniæ 1824.

28. *Dirksen*, Üb. die Schulen der röm. Juristen, a Beiträge zur Kunde des röm. R's cz. munkájában, Lipcse 1825.

29. *Haubold Chr. G.* Quantum fructum ceperit iurisprudentia romana et universa antiquitatis cognitio e recenter inventis Gaii institutionibus geminis. Akademiai beszéd, melyet szerző 1820. évi máj. 2. tartott Megjelent a Wenck által 1825. kiadott összes munkái 665—684. l.

30. *Gaius u. seine Bearbeiter*, a Jenaische Literaturzeitung 1825. évf. 210—243. l.

31. *Maciniowski*, Historia iuris Romani, Warsawiæ 1825.

32. *Zimmern*, Gesch. d. r. Privatrechts, Heidelberg 1826., a 341—350. l.

33. *Schröter*, Übersicht der seit 1813 neu entdeckten Stücke der griechischen u. römischen Literatur, a Schmid-féle *Hermes* cz. kritikai folyóirat 25. kötetében, 2. füz. 289—311. l. Lipcse 1826.

34. *Assen*, Adnotatio ad institutionum Gaii commentarios, Lugd. Batav. 1826. 128. l., 3-ik kiadás u. o. 1850. (Ennek bírálata Halltól Bydragen tot Rechtsgeleerdheit 1. deel. Amsterdam 1826. 468—481. l.)

35. *Schrader*, Caius, a tübing. Krit. Zeitschrift f. Rechtswissenschaft I. k. 1826. 138—145. l.

36. *Heffter*, Gaii iurisconsulti institutionum commentarius IV. sive de actionibus, Berolini 1827. LXX és 118. l. (Ennek bírálata Unterholzner-től, a tüb. krit. Zeitschrift für Rechtswissenschaft, IV. köt. 1828. 197—236. l.)

37. *Keller*, Litiscontestatio u. Urtheil nach class. röm. Recht, Zürich 1827.

38. *Puchta*, Eine Verbesserung der Ausgaben des Cajus, Rhein. Museum 1829. évf. 80. s k. l. (A Kleine civilist. Schriften cz. gyűjtemény 209. s k. l.)

39. *Puchta*, Nachtrag zur Verbesserung des Caius, IV. 43. u. o. a 488—490. l. (id. gyűjtemény 211. l.)

40. *Puchta*, Betrachtungen üb. alte u. neue Rechtssysteme, u. o. (1829), 115—133. l. (id. gy. 221. s k. l.)

41. *Huschke*, Beiträge zur Kritik u. Interpretation von Gaius Institutionen; a Studien des röm. R's cz. munkájában, Boroszló 1830. 168—337. l.

42. *Puchta*, Über das sog. Citirgesetz vom J. 426. A Rhein. Mus. 1832. évf. 141—155. l. (id. gy. 297. s k. l.)

43. *Vangerow*, Über die Latini Iuniani, Marburg 1833., 2. kiad. u. o. 1870.

44. *Puchta*, Verisimilium Capita V. (1837.) az id. gy. 358—381. l.

45. *Puchta*, Verisimilium Caput VI. (1839.) U. o. 381—392. l.

46. *Puchta*, Die Quellen des röm. R's 1843. U. o. 611. s k. l.

47. *Ersch- és Gruber-féle* Encyclopædia XIV. részében a Gaius-czikk.

48. *Gersdorf* S. Was haben die Quellen des röm. R's durch die krit. Bestrebungen der neueren Zeit gewonnen? I. Die Institutionen des Gaius. A Leipziger Repertorium der Literatur 1843. évf. 49—57. l.

49. *Puchta*, Übersicht der Institutionen des Caius 1845. Id. gy. 650. s k. l.

50. *Buchholtz*, Die neuesten Ausgaben der Institutionen des Gaius; a Richter-féle krit. Jahrbücher 17. köt. (1845.) 481—501. l.

51. *Leist*, Versuch einer Gesch. des röm. R'ssysteme, Lipses 1850.
52. *Pöschmann*, Studie zu Gaius, Lipses 1854.
53. *Huschke*, Üb. das Recht des Nexum u. d. alte röm. Schuldrecht, Lipses 1846.
54. *Giraud*, Des nexi ou de la condition des débiteurs chez les Romains, Paris 1847.
55. *Mayer*, Ad Gaii inst. comm. IV. §. 48. Tübingen 1853.
56. *Huschke*, Krit. Bemerkungen zum vierten Buch der Institutionen des Gaius, a Zeitschrift f. gesch. Rechtswiss. XIII. k. 248. s k. l.
57. *Schmidt*, Das Interdictenverfahren der Römer, Lipses 1853.
58. *Scheurl*, Beiträge zur Bearbeitung des röm. R's II. k. Erlangen 1854. 29. s k. l.
59. *Rudorff*, Röm. Rechtsgesch. I. k. 68. §.
60. *Rudorff*, Über die lexicalischen Excerpte aus den Institutionen des Gaius, a berlini tudományos Akadémia évf. V. k. 357. s k. l.
61. *Fitting*, Alter u. Schriften der röm. Juristen von Hadrian bis Alexander. 1860.
62. *Mommsen*, Gaius ein Provinzialjurist, a Jahrb. d. gem. deutschen R's III. kötétében.
63. *Bluhme*, Palæografische u. kritische Miscellen, a Zeitschrift f. Rechtsg. III. k. (1864) 446—460. l.
64. *Ascher*, Gaius noster, u. o. V. k. (1866) 85—104. l.
65. *Bethmann-Hollweg*, Bírálatos ismertetése a Böcking-féle apographumnak u. o. V. k. (1866) 357—379. l.
66. *Van der Hoeven*, Tentamina critica in Gaium, u. o. VII. k. (1868) 257—259. l.
67. *Huschke*, Krit. Bemerkungen zu Gaius u. o. a VII. köt. (1868) 161—192. l.
68. *Brehmer*, Die Rechtslehrer u. Rechtsschulen im röm. Kaiserreiche, Berlin 1868. a 77—82. l.
69. *Dernburg*, Die Institutionen des Gaius, ein Collegienheft aus dem J. 161. nach Chr. Geb. Halle 1869. (Ennek bírálata *Degenkolbtól* a Krit. Vierteljahrsschrift XIV. k. 489—517. l.)
70. *Rentmeister*, Gaius, kiadta a m. t. Akadémia 1869. 116. l.
71. *Studemund*, Über den antiquarischen Gewinn aus der neuen Collation des Gaius, a Verhandlungen der 26. Versammlung deutscher Philologen u. Schulmänner zu Würzburg cz. könyvben, Lipses 1869. 121—131. l.
72. *Krueger*, Krit. Versuche im Gebiete des röm. R's, Berlin 1870.

73. *Padeletti*, De nome di Gaio, az Archivio Giuridico XIII. köt. és külön lenyomatban, Róma 1874.

74. *Huschke*, Die Multa u. das Sacramentum in ihren verschiedenen Anwendungen, Lipse 1874.

75. *Goudsmit*, Krit. Bemerkungen zu Gaius Ultraiecti 1875. Németre fordítá *Sutro*.

76. *Harris*, Element of Roman Law, a concise Digest of the Institutes of Gaius and Justinian, London 1875.

77. *Jámbor Gy.* Adalék Gaius institutiói IV. könyvének 13. §-ához, az Erdélyi Muzeum 1879. évf. 65—82. és 98—104. l.

78. *Finály H.* megjegyzései ezen értekezésre u. o. 105—108. l.

79. *Vécsey Tamás*, Literarische Berichte aus Ungarn. 1880. October. Gai. IV. §. 13. Zeitschrift der Savigny-Stiftung. 1880. I. 90.

80. *Kuntze*, Der Provinzialjurist Gaius wissenschaftlich abgeschätzt. Lipse 1883. (Szerző ebben a 25 lapra terjedő értekezésében kétségre vonja Gaius művének nagy értékét és fontosságát).

81. *Kalb*, Über die Latinität des Gaius, az Archiv f. lat. Lexicographie I. k. 1884. a 82—92. l.

Ime egy egész kis könyvtár!

Rövidebben foglalkoznak Gaiusszal a közkézen forgó római jogi tankönyvek is, névszerint Puchta, Warnkönig, Kuntze, Hoffmann, Vécsey, Bozóky.

Megszámlálhatatlanok végre ama dolgozatok, értekezések és tanulmányok, melyek a római jog egyes tanait részint Gaiusra támaszkodva, részint az ő előadását más források adataival kombinálva tárgyalják s melyek vagy önálló könyvekben, vagy a különféle jogi folyóiratokban szétszórva megjelentek s mindannyian Gaius művének nagy jelentőségéről tanuskodnak.

GAIUS.

III

INSTITUTIONAL AND CIVIL COMPLEXITY

CONSTITUTIONAL PRINCIPLES

The first principle of the constitution is the separation of powers. This principle is based on the idea that the legislative, executive, and judicial powers should be vested in different branches of government. The second principle is the protection of individual rights. The constitution guarantees the rights of citizens, such as the right to life, liberty, and property. The third principle is the federalism. The constitution divides the powers between the central government and the state governments. The fourth principle is the rule of law. The constitution is the supreme law of the land, and all government actions must conform to it.

The constitution also establishes the structure of the government. It provides for a bicameral legislature, a single executive, and a judiciary. The constitution also sets out the process for amending the constitution. The constitution is a living document, and it must be able to adapt to the changing needs of the nation. The constitution is the foundation of the nation's legal system, and it is the source of the government's authority. The constitution is the embodiment of the nation's values and principles, and it is the cornerstone of the nation's identity.

GAII
INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS COMMENTARII
QVATTVOR.

COMMENTARIVS PRIMVS.

I. *De iure civili et naturali.*

1. Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur: nam quod quisque¹ populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium² est uocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ciuitatis; quod uero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peræque custoditur uocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. '(et)³ populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur. quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

2. Constat autem ius civile populi Romani⁴ ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, constitutionibus principum, edictis eorum, qui ius edicendi habent, responsis prudentium.

3. Lex est, quod populus iubet atque constituit. plebiscitum est, quod plebs iubet atque constituit. plebs autem a populo eo distat, quod populi appellatione uniuersi ciues significantur, connumeratis etiam⁵ patriciis; plebis autem appellatione sine patriciis ceteri ciues significantur; unde olim patricii dicebant, plebiscitis se non teneri, quia sine auctoritate eorum facta essent; sed postea | lex Hortensia lata est, qua cautum est, ut plebiscita uniuersum populum tenerent: itaque eo modo legibus exæquata sunt.

GAIUS

POLGÁRJOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

ELSŐ KÖNYV.

I. *A polgári és a természeti jogról.* 1. Minden nemzet, melyet 1
törvények és szokások kormányoznak, részint az ő saját, részint
a minden emberrel közös joggal él: az a jog ugyanis, melyet
minden nemzet önmaga adott magának, az ő saját joga s polgári
jog a neve, mintegy épen ezen államnak sajátságos joga; a mit
ellenben a természetes jogérzület állított föl (zsinórmértékül) az
összes emberek között, azt az összes nemzetek egyaránt követik,
miért is nemzetközi jognak nevezzük, melylyel mintegy az összes
nemzetek élnek. S így a római nemzet is részint saját jogával
él, részint az összes emberek közös jogával. Hogy minők már
most az egyes jogintézmények, az illető helyen fogjuk majd fej-
tegetni.

2. Áll pedig a római nemzet joga törvényekből, plebisci- 2
tumokból, tanácsvégzeményekből, fejedelmi rendeletekből, a
hirdetmények kibocsátására jogosult hatóságok hirdetményeiből,
a jogtudósok feleleteiből. 3. Törvény az, mit az egész nemzet 3
parancsol és megállapít. Plebiscitum az, mit csupán a plebs
parancsol és megállapít. A plebs pedig abban különbözik az egész
nemzettől, hogy az utóbbi elnevezésen az összes polgárokat ért-
jük, a patriciusokat is beleszámítva; míg plebs alatt csak a többi
polgárokat a patriciusok nélkül; azért mondák hajdan a patri-
ciusok, hogy a plebiscitumok őket nem kötelezik, mert azok az
ő hozzájárulásuk nélkül jöttek létre; később azonban megalkotta-
tott a lex Hortensia, mely azt határozta, hogy a plebiscitu-

- 4 4. Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit; idque legis vicem optinet, quamvis fuerit quaesitum.
- 5 5. Constitutio principis est, quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit. nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem optineat, cum ipse imperator per legem⁶ imperium accipiat.
- 6 6. '(Edicta sunt praecepta eorum, qui ius edicendi habent.)'⁷ ius autem edicendi habent magistratus populi Romani. sed amplissimum ius est in edictis duorum praetorum, urbani et peregrini, quorum in provinciis iurisdictionem praesides earum habent; item in edicto⁸ aedilium curulium, quorum iurisdictionem in provinciis populi Romani quaestores habent; nam in provincias Caesaris omnino quaestores non mittuntur, et ob id hoc edictum in his provinciis non proponitur.
- 7 7. Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id, quod ita sentiunt, legis vicem optinet; si uero dissentiunt, iudici licet quam velit sententiam sequi; idque rescripto diui Hadriani significatur.

II. De iuris diuisione.⁹

- 8 8. Omne autem¹⁰ ius, quo utimur, vel ad personas pertinet, V. C. uel | ad res, uel ad actiones. 'et prius uideamus de personis.
3. 1.

III. De condicione hominum.

- 9 9. Et quidem summa diuisio de iure personarum haec est quod omnes homines aut liberi sunt aut serui.
- 10 10. Rursus liberorum hominum alii ingenui sunt, alii libertini.
- 11 11. Ingenui sunt, qui liberi nati sunt; libertini, qui ex iusta servitute manumissi sunt.
- 12 12. Rursus libertinorum (tria sunt genera; nam aut ciues Romani, aut Latini aut dediticiorum)¹¹ numero sunt. de quibus singulis dispiciamus; ac prius de dediticiis.

mok az összes nemzetre nézve kötelezők legyenek: ily módon tehát (a plebiscitumok) a törvényekkel egyenlőkké lettek. 4. Tanács- végzemény az, mit a tanács parancsol és megállapít; s az törvény erejével bír, ámbár ezt kétségbe vonták. 5. Fejedelmi rendelet az, mit a császár határozat vagy hirdetmény, vagy leirat útján megállapít. Hogy az ilyen (rendelet) törvény erejével bír, soha sem vonták kétségbe, mert a császár maga is törvény útján nyeri imperiumát. 6. (Hirdetmények alatt értjük azoknak kibocsátványait, 6 a kiknek hirdetmény-kibocsátási joguk van.) Hirdetménykibocsátási joggal pedig a római nemzet hatóságai bírnak. De legfontosabb azon jog, melyet a két praetornak, t. i. a városi és a peregrinusnak hirdetményei foglalnak magukban, kiknek joghatóságával a tartományokban helytartóik bírnak; továbbá az, melyet a curulis aedilisek hirdetménye tartalmaz, kiknek joghatóságával a római nemzet tartományaiban a quaestorok bírnak; de a császár tartományaiba quaestorokat egyáltalában nem is küldenek, miért is ezen hirdetményt ezekben a tartományokban közzé sem teszik. 7. A jogtudósok feleletei alatt értjük azoknak véleményeit és nézeteit, a kik föl vannak hatalmazva jogtételek fölállítására. Ha mindnyájok véleményei egybetalálkoznak, az, a mit ilyformán vélnek, törvényerejű; míg ha véleményeik eltérők, a bírónak szabad saját belátása szerint azt követni, a melyiket akarja; így határozza meg ezt a megdicsőült Hadrianus császár egyik leirata.

II. *A jognak fölosztása.* 8. Már most minden jog, a melylyel élünk, vagy a személyekre vonatkozik, vagy a dolgokra, vagy a keresetekre. Legelőször lássuk azt, mely a személyekről intézkedik.

III. *Az emberek jogállása.* 9. A személyekre vonatkozó jognak legfőbb fölosztása pedig az, mely szerint az összes emberek vagy szabadok vagy rabszolgák. 10. A szabad emberek között vannak ismét szabadszületésűek és fölszabadultak. 11. Szabadszületésűek azok, a kik mint szabadok jöttek a világra; fölszabadultak azok, a kiket jogos rabszolgaságból elbocsátottak. 12. Viszont a fölszabadultaknak is három nemét ismerjük; mert vagy római polgárok, vagy latinok, vagy a föltétlenül meghódítottak közzé számíttatnak. Mindezekről egyenkint akarunk szólni; legelőször a meghódítottakról.

III. De dediticiis uel lege Aelia Sentia.

13 13. Lege itaque Aelia Sentia cauetur, ut qui serui a dominis poenae nomine uincti sint, quibusve stigmata inscripta sint, deue quibus ob noxam quaestio tormentis habita sit, et in ea noxa fuisse conuicti sint, 'quique (ut) aut¹² ferro aut cum bestiis depugnarent, traditi sint, inue ludum custodiamue coniecti fuerint, et postea uel ab eodem domino uel ab alio manumissi eiusdem condicionis liberi fiant, cuius condicionis sunt peregrini dediticii.

V. De peregrinis dediticiis.¹³

14 14. Vocantur autem peregrini dediticii hi, qui quondam aduersus populum Romanum armis susceptis pugnaverunt 'et deinde uicti¹⁴ se dediderunt.

15 15. Huius ergo turpitudinis seruos quocumque modo et cuiuscumque ætatis manumissos, etsi pleno iure dominorum fuerint, numquam aut ciues Romanos aut Latinos fieri dicemus, sed omnimodo dediticiorum numero constitui intellegemus.

16 16. Si uero in nulla tali turpitudine sit seruus, manumis-
V. C. sum modo ciuem Romanum, modo Latinum fieri dicemus.
4. l.

17 17. Nam in cuius persona tria hæc concurrunt, ut maior sit annorum triginta, et ex iure Quiritium domini, et iusta ac legitima manumissione liberetur, id est uindicta aut censu aut testamento, is ciuis Romanus fit; sin uero aliquid eorum deerit, Latinus erit.

VI. De manumissione uel causae probatione.¹⁵

18 18. Quod autem de ætate serui requiritur, lege Aelia Sentia introductum est. nam ea lex minores XXX annorum seruos non aliter uoluit manumissos ciues Romanos fieri, quam si uindicta, apud consilium iusta causa manumissionis adprobata, liberati fuerint.

19 19. Iusta autem causa manumissionis est ueluti si quis filium filiamue aut fratrem sororemue naturalem,¹⁶ aut alumnum, aut pædagogum,¹⁷ aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii causa apud consilium manumittat.

III. *A meghódoltakról vagy a lex Aelia Sentiaról.* 13. A lex 13
Aelia Sentia azt határozza, hogy rabszolgák, kiket uraik bünte-
tésből békóba verettek, vagy megbélyegeztettek, vagy büntett
miatt kínvallatásnak vetettek alá s az illető büntettben vétkesek-
nek találta, nemkülönben azok, a kiket gladiatori vagy állat-
viaskodói foglalkozásra szántak, vagy kiket a vivó-iskolába vagy
a börtönbe taszítottak, ha utóbb ugyanazon vagy más úr szaba-
donbocsátotta, mint szabadok ugyanazon jogképességhez jussa-
nak, melyben az idegen meghódoltak vannak.

V. *Az idegen meghódoltakról.* 14. Így nevezzük azokat, a kik 14
hajdan fegyveres kézzel a római nemzet ellen harczoltak, azután
meggyőzve meghódoltak. 15. Az ilyen gyalázatos rabszolgákról 15
mondjuk tehát, akármily módon és korban nyerték is szabadsá-
gukat s habár uroknak teljes tulajdonában állottak volna is, hogy
soha sem válhatnak római polgárokká vagy latinokká, hanem
hogy minden tekintetben a meghódoltak sorába tartozóknak kell
őket tekintenünk.

16. De ha a rabszolga nem forog semmiféle ilynemű gyalá- 16
zatosságban, akkor azt fogjuk róla mondani, hogy szabadonbocsá-
tása után majd római polgárrá, majd latinussá lesz. 17. Mert 17
a kinek a személyében a következő három kellék egyesül, t. i.
hogy harmincz évnél idősebb, hogy urának quirítár tulajdonában
áll, s hogy jogos és törvényes módon nyer szabadságot, úgy mint
vindicta, census vagy végrendelet által, az római polgárrá lesz;
ha pedig ezen kellékek valamelyike hiányzik, latinussá lesz.

VI. *A szabadonbocsátásról vagy valamely fölszabadításra való 18
ok kimutatásáról.* 18. A rabszolgának korára vonatkozó kelléket 18
a lex Aelia Sentia hozta be. Ama törvény ugyanis azt kívánta,
hogy 30 évnél fiatalabb rabszolgák szabadonbocsátás által ne
válhassanak római polgárokká, ha csak törvényes fölszabadításra
való ok kimutatása alapján (az ennek megvizsgálására hivatott)
tanács előtt vindicta útján nem szabadultak föl. 19. Törvényes 19
fölszabadító ok pedig, ha pl. valaki természetes fiát vagy leányát, fi-
vagy nőtestvérét, vagy növendékét, vagy gyermekeinek fölügyelő-
jét vagy rabszolgáját azért, hogy procuratorává tegye, vagy rabszol-
ganőjét azért, hogy nőül vegye, a tanács előtt szabadonbocsátja.

VII. De consilio adhibendo.¹⁸

20 20. Consilium autem adhibetur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quinque equitum Romanorum puberum: in prouinciis autem uiginti recuperatorum ciuium Romanorum. idque fit ultimo die conuentus; sed Romæ (serui) certis diebus apud consilium manumittuntur. Maiores uero triginta annorum serui semper manumitti solent, adeo ut uel in transitu manumittantur, ueluti cum prætor aut pro consule in balneum uel in theatrum eat.

21 21. Præterea minor triginta annorum seruus 'manumissus'¹⁹ potest ciuis Romanus fieri, si ab eo domino, qui soluendo non erat, testamento cum liberum et²⁰ heredem relictum²¹ — — — most a kéziratban 24 olvashatatlan sor következik * — — —

22 — — — — — — — — — — [22] homines Latini Iuniani appellantur; Latini ideo, quia adsimulati sunt Latinis coloniariis; Iuniani ideo, quia per legem Iuniam libertatem acceperunt, cum olim serui uiderentur esse.

23 23. Non tamen illis permittit²² lex Iunia uel ipsis testa-

* Huschke conjecturája: 'relictum seruus similiter cum libertate heres scriptus testamento non præcedat, et nemo alius ex eo testamento heres sit. idque eadem lege Aelia Sentia cautum est. idem fauore libertatis de eo seruo Proculus existimat, qui sine libertate heres scriptus sit'. — '§. 21a. Cum uero lege Aelia Sentia testamento primus scriptus solus ciuis Romanus fiat, placuit, si quis forte ex ancilla sua natos spurios' 'liberos et heredes scripserit, omnes seruos manere, quia quis primus sit, ex ea oratione non intellegitur, nec in fraudem creditorum plures ex patrimonio debent decedere; denique senatus consulto ad legem Fufiam Caninianam facto prouisum est, ne in potestate debitoris esset eius legis auctoritatem per hanc artem euertere'. 21b. 'Ex iure Quiritium fit seruus noster non per hoc solum, quod pecunia nostra comparatur', 'sed ulterius requiritur iusta serui acquisitio propterea quod quædam etiam non iustæ sunt acquisitiones; nam ea, quæ traditione alienantur, quamuis mancipi sint, nec uel mancipatione uel in iure cessione uel usucapione acquiruntur, tantum in bonis fiunt'. 22. 'Latinus fit ex lege Aelia Sentia seruus minor XXX annorum, qui testamento uel inter amicos causa probata liberatur: quanquam Latinum ipsa lex Aelia Sentia nondum fecit; item qui ea ætate maior a domino, cuius est in bonis, quamuis iusta manumissione manumittitur, uel qui inter amicos liberatur', 'si modo alia | causa libertatem non impediât'. [cf. §. 44.] 'hi omnes tamen olim quidem in forma libertatis seruabantur, cum prætor eos, licet | serui ex iure Quiritium essent, in libertate tueretur. nunc uero hi'.

VII. *A tanács közbejöttéről.* 20. A mi a tanácsot illeti, az 20
 Róma városában öt senator- és öt serdült római lovagból, ellen-
 ben a tartományokban húsz recuperatorból alakul, a kik római
 polgárok. S az az ülés utolsó napján történik; de Rómában bizonyos
 napokon a tanács előtt szabadítják föl a rabszolgákat. Harmincz
 évnél idősebb rabszolgákat ellenben bármikor föl szoktak szaba-
 dítani, úgy, hogy még menet közben is fölszabadíthatók, például
 midőn a praetor vagy proconsul a fürdőbe vagy a színházba megy.
 21. Azonkívül valamely még nem harmincz éves rabszolga föl- 21
 szabadítás esetén római polgárrá válhatik, ha ura, a ki fizetés-
 képtelen vala, a végrendeletben szabadnak nyilvánítja s örökösé-
 nek jelöli ki — — — *

— — — — — 22. Latini Iuniani- 22
 nak nevezzük; latinoknak azért, mert a gyarmatbeli latinokkal
 egyenlők lettek; júnianoknak azért, mert a lex Iunia által nyer-
 ték meg szabadságukat, holott hajdan rabszolgáknak látszottak.
 23. Még sem adja meg nekik a lex Iunia sem azt a jogot, hogy 23
 magok végrendeletet alkothassanak, sem azt, hogy idegen vég-

* *Huschke* conjecturája: «föltéve, hogy valamely szintén a
 szabadság egyidejű megadásával a végrendeletben örökösül kineve-
 zett szolga őt meg nem előzi, és más sincs, a ki abból a végrende-
 letből örökölné. Ezt is ugyanazon lex Aelia Sentia határozta. A sza-
 badság hasonló kedvezményében részesítendőnek tartja Proculus azt
 a rabszolgát, a ki a szabadság egyidejű megadása nélkül neveztetett
 ki örökösnek. 21. §. *a.* Midőn pedig a lex Aelia Sentia értelmében a
 végrendeletben első helyen örökösnek nevezett rabszolga egyedül
 lehet római polgárrá, egyúttal határozatba ment, hogy azon esetben, ha
 valaki netán a rabszolgánőjétől született törvénytelen gyermekeit is
 örököseinek nevezi, mindnyájan rabszolgák maradjanak, mert azt,
 hogy ki legyen az első, abból a kifejezésből kivenni nem lehet,
 többnek pedig nem szabad a hitelezők kijátszására a vagyonból
 elvesznie; végre a lex Fufia Caniniahhoz alkotott tanácsvégzemény
 által arról történt gondoskodás, nehogy az adósnak módjában legyen
 ama törvény intézkedését ilyféle mesterfogás által kiforgatni. 21. *b.*
 Polgári jog szerint rabszolgánkká lesz valaki nemcsak azért, mert
 a mi pénzünkön vettük, hanem azonfölül még a rabszolgának tör-
 vényes szerzőismódja is szükséges, miután léteznek nem-törvényes
 szerzőismódok is; a mely dolgokat ugyanis pusztá átadás által idege-
 nítünk el, ámbár *res mancipi* legyenek is, vagy a melyeket nem man-
 cipatio vagy in iure cessio vagy usucapio segélyével szerzünk meg,
 azok csupán bonitár tulajdonunkban vannak. Most pedig ezek az —».

mentum facere, uel ex testamento alieno capere, uel tutores testamento dari.

24 24. Quod autem diximus, ex testamento eos capere non posse, ita intellegemus, 'ut ne quid directo²³ hereditatis legatorumue nomine eos posse capere dicamus; alioquin per fideicommissum capere possunt.

25 25. Hi uero, qui dediticiorum numero sunt, nullo modo ex testamento capere possunt, non magis quam quilibet peregrinus; ²⁴ quin²⁵ nec ipsi testamentum facere possunt secundum 'id quod magis placuit.

26 26. Pessima itaque libertas eorum est, qui dediticiorum numero sunt; nec ulla lege aut senatus consulto aut constitutione principali aditus illis ad ciuitatem Romanam datur.

27 27. Quin et in urbe Roma uel intra centesimum urbis Romæ miliarium morari prohibentur; et 'si qui contra ea fecerint, ipsi bonaque eorum publice uenire iubentur ea condicione, ut ne in urbe Roma uel intra centesimum urbis Romæ miliarium seruiant, neue umquam manumittantur, et si manumissi fuerint, serui populi Romani esse iubentur. et hæc ita lege Aelia Sentia comprehensa sunt.

V. C.

7. 1. *Quibus modis Latini ad ciuitatem Romanam perueniant.*²⁶

²⁸ 28. Latini uero multis modis ad ciuitatem Romanam perueniunt.

29 29. Statim enim ex lege Aelia Sentia minores triginta annorum manumissi et Latini facti si uxores duxerint uel ciues Romanas uel Latinas coloniarias uel eiusdem condicionis, cuius et ipsi essent, idque testati fuerint adhibitis non minus quam septem testibus ciuibus Romanis puberibus, et filium procreauerint, cum is filius anniculus esse cœperit, datur eis potestas per eam legem, adire prætorem uel 'in prouinciis præsidem prouinciæ et adprobare, se ex lege Aelia Sentia uxorem duxisse et ex ea filium anniculum habere: et si is, apud quem causa probata est, id ita esse pronuntiauerit, tunc et ipse Latinus²⁷ et uxor eius, si et ipsa eiusdem (condicionis sit, et ipsorum filius, si et ipse eiusdem)²⁸ condicionis sit, ciues Romani esse iubentur.

30 30. Ideo autem 'in ipsorum filio²⁹ adiecimus 'si et ipse

rendeletből valamit szerezhessenek; sem azt, hogy végrendeleti-
leg gyámok legyenek. 24. A mit pedig mondottunk, hogy végren- 24
deletből nem szerezhhetnek, azt úgy kell érteni, hogy nem szer-
hetnek semmit közvetlenül örökség vagy hagyomány czímén;
máskülönben igenis szerezhhetnek hitbizomány útján.

25. Azok ellenben, a kik a meghódoltak közzé vannak sorozva, 25
semmikép sem szerezhhetnek végrendeletből, ép oly kevéssé, mint
bármely peregrinus; sőt a legtöbbnek véleménye szerint magok
sem alkothatnak végrendeletet. 26. A legrosszabb szabadság 26
tehát azoké, a kik a meghódoltak sorába tartoznak; és semmiféle
törvény, tanácsvégzemény vagy császári rendelet útján sem jut-
hatnak római polgárjoghoz. 27. Sőt meg van nekik tiltva, hogy 27
Róma városában, vagy Róma városának századik mértföldkövén
belől időzhessenek; s ha kik ez ellen vétenének, magok is, vagy-
nuk is nyilvánosan eladandó azon föltétel alatt, hogy mint rab-
szolgák se élhessenek Róma városában, vagy Róma városának
századik mértföldkövén belől és hogy soha föl ne lehessen őket
szabadítani; ha pedig mégis fölszabadulnának, a római nemzet
rabszolgái legyenek. Így van ez meghatározva a lex Aelia Sentia
által.

Miféle módokon juthatnak a latinok római polgárjoghoz. 28. A 28
latinok sokféle módon jutnak római polgárjoghoz. 29. Mert mind- 29
járt ugyanazon lex Aelia Sentia szerint a harmincz évnél fiatalabb
fölszabadultaknak, kik latinokká lettek, ha feleséget vettek a római
polgárnők, vagy gyarmatbeli latin nők, vagy saját jogképességük
szerinti nők közül, s ha ezt nem kevesebb, mint hét serdült római
polgár tanúsága előtt igazolták, és ha fiút nemzettek és ama fiú már
egy éves lett, megengedik nekik, hogy a praetorhoz vagy a tarto-
mányokban a tartományi helytartóhoz fordulhassanak és igazol-
hassák, hogy a lex Aelia Sentia értelmében megnősültek és fele-
ségöktől egyéves fiok van: és ha az, a ki előtt ezt igazolták,
kinyilatkoztatja, hogy valóban így áll a dolog, akkor mind maga
a latinus, mind az ő felesége, ha ő is ugyanazon (jogképességgel
bír, mind az ő fiok, ha szintén ugyanazon) jogképességgel bír,
római polgárokká kell, hogy váljanak. 30. Azt pedig azért tettük 30
hozzá mindkettejük fiára nézve, «ha ő is ugyanazon jogképesség-

eiusdem condicionis sit», quia si uxor Latini ciuis Romana est, qui ex ea nascitur, ex nouo senatus consulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, ciuis Romanus nascitur.

31 31. Hoc tamen ius adipiscendæ ciuitatis Romanæ etiamsi soli minores triginta annorum manumissi et Latini facti ex lege Aelia Sentia habuerunt, tamen postea senatus consulto, quod Pegaso et Pusione consulibus factum est, et maioribus triginta annorum manumissis latinis factis concessum est.

32 32. Ceterum etiamsi ante decesserit Latinus, quam anniculi filii causam probarit, potest mater eius causam probare, et sic et ipsa fiet | ciuis Romana, 'si Latina³⁰ est, et filius, isque tamquam
V. C. iustis | nuptiis procreatus, quasi suus postumus heres patris bona
8. l. apiscitur. 'si uero et pater et mater decesserint, | ipse filius, 'cuius interest cum ciuitate Romana bona consequi, quæ ab eis relicta sunt, | debet causam probare, ut tamen pupilli tutor causam agat.

32a 32a. Quæ supra diximus de filio anniculo, dicta intellegemus et de | filia annicula.

32b 32b. Præterea ex lege Visellia tam maiores quam minores XXX annorum manumissi et Latini facti ius Quiritium adipiscuntur,³¹ id est fiunt ciues Romani, si Romæ inter uigiles sex annis militauerint. postea dicitur factum esse senatus consultum, quo data est illis ciuitas Romana, si triennium militiæ expleuerint.

32c 32c. Item edicto (diui)³² Claudii Latini ius Quiritium consequuntur, si nauem marinam ædificauerint, quæ non minus quam decem milia modiorum frumenti capiat, eaque nauis uel quæ in eius locum substituta sit, sex annis frumentum Romam portauerit.

33 33. Præterea a Nero|ne constitutum est edicto,³³ ut, si Latinus, qui patrimonium sestertium CC milium plurisue habebit, in urbe Roma domum ædificauerit, in quam non minus quam partem dimidiam patrimonii sui impenderit, ius Quiritium consequatur.

34 34. Denique (diuus) Traianus constituit, ut si Latinus in urbe

gel bír», mert ha egy latinusnak a felesége római polgárnő, az, ki tőle születik, egy megdicsőült Hadrianus indítványára alkotott új tanácsvégzemény értelmében, mint római polgár jön a világra.

31. Ámbár evvel a joggal a római polgárjog elnyerhetésére egy-
 dül azon harmincz éven innen levő fölszabadultak bírtak, kik a
 lex Aelia Sentia értelmében latinokká lettek, utóbb egy Pegasus és
 Pusio consulok alatt keletkezett tanácsvégzemény a harmincz
 éven túl levő fölszabadultaknak is megadta azt, ha latinokká let-
 tek. 32. Egyébiránt ha a latinus előbb halt volna is el, semmint 32
 egyéves fia érdekében a fentebbi igazolást megejthette volna,
 ennek anyja is megejtheti az igazolást, és így mind ő maga is
 római polgárnővé lesz, ha még latin lenne, mind az ő fia és az
 utóbbi mintha a ius civile által elismert házasságból származott
 volna, utószülött szükségörökös gyanánt megkapja az atya hagyatékát. Ha pedig úgy az atya, mint az anya meghaltak volna, szükséges, hogy (esetleg) maga a fiú, a kinek érdekében áll, a római polgárjoggal együtt szülei vagyonának megtarthatása, ejtse meg az igazolást, úgy azonban, hogy a serdületlennek ügyét az ő gyámja képviselje. 32 a. De nézzük, vajjon a mit fentebb az egy-32a
 éves fiúgyermekről mondtunk, nem kell-e az egyéves leány-
 gyermekről is mondanunk? 32 b. Azonfölül a lex Visellia értel-32b
 mében úgy a harmincz évnél idősebbek, mint a harmincz évnél
 fiatalabbak is, ha fölszabadultak és latinokká lettek, megnyerik a
 ius Quiritiumot, azaz római polgárokká lesznek, ha Rómában az
 éjjeli örök között hat évig szolgáltak. Mondják, hogy későbbben egy
 tanácsvégzemény keletkezett, mely három évi katonai szolgálat
 kitöltése után (is) megadta nekik a római polgárjogot. 32 c. Szint-32c
 úgy megnyerik a latinok (megdicsőült) Claudiusnak edictuma
 szerint a ius Quiritiumot, ha tengeri hajót építettek, mely nem
 kevesebb, mint tízezer mérő gabonát képes befogadni, s ha ez a
 hajó, vagy a mely azt helyettesíti, hat éven át Rómába gabonát
 szállított. 33. Azonkívül Nero elrendelte egyik edictumában, hogy 33
 azon latinus, kinek 200 ezer sesterciusnyi, vagy még több vagyona
 van, ha Rómában házat épít, melybe nem kevesebbet, mint va-
 gyonának felét beruházta, nyerje meg a ius Quiritiumot. 34. Végre 34
 (megdicsőült) Traianus azt határozta, hogy, ha latinus a vá-

triennio pistrinum exercuerit, quod in ³⁴ dies singulos non minus quam centenos modios frumenti * pinseret, ³⁵ ad ius V. C. 9. 1. Quiritium perueniret. | ³⁶ — — — — vv. 1—3 — — — —

35 ' 35. . . . . ³⁷ minores XXX annorum manumissi, si Latini facti sunt, quod ³⁸ inter amicos manumissis causa apud consilium V. C. 10. 1. probata est, postea uero maiores XXX annorum facti, ³⁹ item maiores XXX annorum ideo Latini facti, quod uel inter amicos uel quocunque modo ab eo, cuius tantum in bonis erant, manumissi sunt, iteratione ius Quiritium consequi possunt, id est fiunt ciues Romani, | si is, cuius ex iure Quiritium sunt, iuste manumissionem iterauerit. ergo si seruus in | bonis quidem tuis, ex iure Quiritium autem meus est, Latinus quidem | a te solo fieri potest, nec pariter tamen iterum a te uel | a me ullo modo manumissus ciuis Romanus libertus fit. ⁴⁰ sed si postea | ius Quiritium consecutus in manumisso fuerit is, a quo | Latinus factus est, iterando eum ad ius Quiritium perducere ⁴¹ potest, idque ius ei | datur, quocumque modo ius Quiritium fuerit consecutus. cuius autem non modo in bonis set et ex iure Quiritium sit manumissus, ab eodem scilicet et Latinus fieri potest et ius Quiritium consequi. ⁴²

36 36. Non tamen cuicumque uolenti manumittere licet.

37 37. Nam is, qui ⁴³ in fraudem creditorum uel in fraudem patroni manumittit, nihil agit, quia lex Aelia Sentia inpediit libertatem.

38 38. Item eadem lege minori XX annorum domino non aliter manumittere permittitur, quam si uindicta apud con|silium iusta causa manumissionis adprobata 'manumiserit.

39 39. Iustæ autem causæ manumissionis sunt ueluti si quis patrem aut matrem aut pædagogum aut con|actaneum manumittat. sed et illæ causæ, quas superius in seruo minore XXX annorum exposuimus, ad hunc quoque casum, de quo loquimur, adferri possunt. item ex diuerso hæ causæ, quas in minore XX annorum domino rettulimus, porrigi possunt et ad seruum minorem XXX annorum.

rosban három éven át malmot tart fön, mely naponkint nem kevesebb, mint száz mérő gabonát őröl, a ius Quiritiumhoz jusson. (A kézirat 9. lapjának három első sora, s a negyediknek eleje teljesen olvashatatlan.) 35. . . a harmincz évnél fiatalabb korban elbocsátottak, ha latinokká lettek, mert uraiknak barátai előtt történt elbocsátásuk oka a tanácsnál igazoltatott, azután pedig a harmincz évesnél nagyobb korúak, továbbá a harmincz évnél idősebbek, ha szintén latinokká lettek, mert vagy (előbbi urok) barátai előtt vagy bármiféle más módon attól, kinek csupán bonitár tulajdonában állottak, elbocsátást nyertek, ismétlés által kaphatják meg a ius Quiritiumot, azaz római polgárokká lesznek, ha az, a kinek quiritár tulajdonában állanak, az elbocsátást jogszerűen ismétli. Ha tehát valamely rabszolga a te bonitár tulajdonodban áll ugyan, de quiritár tulajdona engem illet, általában csakis latinussá válhatik, de nem egyszersmind római polgárrá, akár te szabadítottad föl ismételve, akár én bármi módon. De ha később az, a ki által az illető az elbocsátás következtében latinussá lett, a quiritár tulajdont is megszerzi, ismétlés által a ius Quiritiumhoz juttathatja őt, és ugyanazon jog adatik neki, bármiféle módon szereztetett is ama quiritár-tulajdon. Midőn azonban a rabszolga valakinek nemcsak bonitár, hanem quiritár tulajdonában is áll, ugyanaz által nemcsak latinussá válhatik, hanem a római polgárjogot is megnyerheti.

36. De nem lehet ám bárkinek, mihelyt akarja, a rabszolgát fölszabadítani. 37. Mert az, a ki a hitelezők, vagy a patronus kijátszása végett szabadítja föl, evvel mit sem ér el, mert a lex Aelia Sentia meggátolja a szabadságot. 38. Továbbá ugyanezen törvény értelmében húsz évnél fiatalabb úrnak sem engedtetik meg a fölszabadítás másképp, mint ha a törvényes fölszabadítási okot a tanács előtt igazolván vindicta útján szabadítja föl a rabszolgát. 39. Törvényes fölszabadítási okok pedig, ha pl. valaki atyját, vagy anyját, vagy felügyelőjét vagy tejtestvérét szabadítja föl. De azok az okok is, melyeket fentebb a harmincz évnél fiatalabb rabszolgára nézve felsoroltunk, szintén vonatkoztathatók a szóban forgó esetre is. Megfordítva ezek az okok, melyeket a húsz évnél fiatalabb úrra nézve említettünk, a harmincz évnél

40 40. Cum ergo certus modus manumittendi minoribus XX annorum dominis per legem Aeliam Sentiam constitutus sit, evenit, ut qui XIII annos ætatis expleuerit, licet testamentum facere⁴⁴ et in eo heredem sibi instituere legataque relinquere possit, tamen si adhuc minor sit annorum XX, libertatem seruo dare non possit.

41 41. Et quamvis⁴⁵ Latinum facere uelit minor XX annorum dominus, tamen nihilo minus debet apud consilium causam probare, et ita postea inter amicos manumittere.

42 42. Præterea lege Fufia⁴⁶ Caninia certus modus constitutus est in seruis testamento manumittendis.

V. C.
11. 1. 43 43. Nam ei, qui plures quam duos neque plures quam decem seruos habebit, usque ad partem dimidiam eius numeri manumittere permittitur; ei uero, qui plures | quam X neque plures quam XXX seruos habebit, usque ad tertiam partem eius numeri manumittere permittitur. at ei, qui plures quam XXX neque plures quam centum habebit, usque ad partem quartam potestas manumittendi datur. nouissime ei qui plures quam C habebit nec plures quam D, non plures manumittere permittitur quam quintam partem, neque plures '(quam D habentis ratio habetur, ut ex eo numero pars defini)atur,⁴⁷ sed præscribit lex, ne cui plures manumittere liceat quam C. quod⁴⁸ si quis unum seruum omnino⁴⁹ aut duos habet, ad hanc legem non pertinet, et ideo liberam habet potestatem manumittendi.

44 44. Ac nec ad eos quidem omnino hæc lex pertinet, qui sine testamento manumittunt. itaque licet iis, qui uindicta aut censu aut inter amicos manumittunt, totam familiam suam liberare, scilicet si alia causa non inpediat libertatem.

45 45. Sed quod de numero seruorum testamento manumittendorum diximus, ita intellegemus, ne unquam ex eo numero, ex quo dimidia aut tertia aut quarta aut quinta pars liberari potest, pauciores manumittere liceat quam⁵⁰ ex antecedenti numero licuit. et hoc ipsa 'lege⁵¹ prouisum est: erat enim sane absurdum, ut X seruorum domino quin-

fiatalabb rabszolgára is kiterjeszthetők. 40. Miután tehát a hús 40
évnél fiatalabb uraknak a lex Aelia Sentia bizonyos felszabadítási
módot szab elő, annál fogva megesik, hogy az, a ki életének tizen-
negyedik évét már betöltötte, bár végrendeletet csinálhat s abban
magának örököst nevezhet és hagyományokat rendelhet, mégis
valameddig hús évnél fiatalabb, rabszolgáját föl nem szabadít-
hatja. 41. S habár valamely hús évnél fiatalabb úr csupán lati- 41
nussá akarná is tenni rabszolgáját, mindazonáltal köteles a tanács
előtt fölszabadítási okot kimutatni s így azután barátjai között
szabadíthatja föl a rabszolgát.

42. Azonkívül a lex Fufia Caninia bizonyos mértéket állapí- 42
tott meg a végrendeletileg kívánt fölszabadításokra nézve. 43. An- 43
nak ugyanis, a kinek kettőnél több rabszolgája van, de tíznél több
nincs, egész ezen számnak feléig, annak pedig, a kinek tíznél több
rabszolgája van, de harmincznál több nincs, ezen számnak egy
harmadáig, annak, a kinek harmincznál több rabszolgája van, de
száznál több nincs, ezen számnak egy negyedéig lehet őket sza-
badon bocsátani; végre annak, a kinek száznál több, de ötszáznál
nem több rabszolgája van, meg van engedve, hogy egy ötödrészt
szabadon bocsáthasson; arra, a kinek több (mint ötszáz rabszol-
gája van, nincs tekintet, hogy abból a számból határozottassék
meg a fölszabadítható rész), de a törvény megszabja, hogy száz-
nál többnek a szabadonbocsátása senkinek se legyen megengedve.
De ha valakinek egyáltalában csak egy vagy két rabszolgája van,
ez az eset nem tartozik ehhez a törvényhez, miért is az illetőnek
korlátlan hatalma van a fölszabadításra. 44. Azokra meg épen- 44
séggel nem vonatkozik ez a törvény, kik végrendelet nélkül sza-
badítják föl rabszolgáikat. Azért lehet azoknak, kik vindicta vagy
census útján vagy barátjaik előtt szabadítják föl szolgálkat,
valamennyi rabszolgáikat is fölszabadítaniok, föltéve, hogy más
ok nem gátolja a szabadságot. 45. A mit pedig a végrendeletileg 45
fölszabadítható rabszolgák számáról mondtunk, azt úgy kíván-
juk érteni, hogy abból a számból, melyből fele, harmad, negyed,
vagy ötödrészt lehet fölszabadítani, kevesebbet is lehessen fölsza-
badítani, mint a mennyit az előbbi számból lehetett. És erről
maga a törvény gondoskodott, mert nyilván képtelenség vala,

que liberare liceret, quia usque ad dimidiam partem eius numeri manumittere ei conceditur, ulterius autem ⁵² XII seruos habenti non plures liceret manumittere quam IIII; 'at eis, ⁵³ qui plures quam X neque | plures quam XXX habent, eadem ratione utique etiam quinque, quot X habenti licuit, manumittere licet. * — — — — — vv. 1—24. — — — — —

46. nam et si testamento scriptis in orbem seruis libertas data sit, quia nullus ordo manumissionis inuenitur, nulli liberi erunt; quia lex Fufia Caninia, quæ in fraudem eius facta sint, rescindit. sunt etiam specialia senatusconsulta, quibus rescissa sunt ea, quæ in fraudem eius legis excogitata sunt.

47. In summa sciendum est, (quod) ⁵⁴ lege Aelia Sentia cautum 'est, ut ⁵⁵ (patroni) aut creditorum fraudandorum causa manumissi liberi non fiant, etiam hoc ad peregrinos pertinere, ((nam) senatus ⁵⁶ ita censuit ex auctoritate '(diui) ⁵⁷ Hadriani) cetera uero iura eius legis ad peregrinos non pertinere. ⁵⁸

48. Sequitur de iure personarum alia diuisio. nam quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri sunt subiectæ.

49. Sed rursus earum personarum, quæ alieno iuri subiectæ sunt, aliæ in potestate, aliæ in manu, aliæ in mancipio sunt.

50. Videamus nunc de iis, quæ alieno iuri subiectæ sint: '(nam) ⁵⁹ si cognouerimus, quæ istæ personæ sint, simul intellegemus, quæ sui iuris sint.

51. Ac prius dispiciamus de iis, qui in aliena potestate sunt.

52. In potestate itaque sunt serui dominorum. quæ quidem

* Huschke emendatioja. Az ezután következő hézagra nézve összehasonlítandó Gai. Epit. I., 2. Si aliquis ex testamento plures manumittere uoluerit quam continet numerus supra scriptus, ordo seruandus est: ut illis tantum libertas ualeat qui prius manumissi sunt, usque ad illum numerum quem explanatio continet superius comprehensa: qui uero postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, integre in seruitute eos certum est permanere. Quodsi non nominatim serui uel ancillæ in testamento manumittantur, sed confuse omnes seruos uel ancillas is qui testamentum facit liberos facere uoluerit, nulli penitus firma esse iubetur hoc ordine data libertas, sed omnes in seruili conditione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebant.

hogy tíz rabszolgával bíró úrnak ötöt lehessen fölszabadítani, mert neki a fölszabadítás ezen számnak feléig meg van engedve, ellenben tizenkét rabszolgával bírónak ne lehessen többet fölszabadítani négynél, de azoknak, kiknek tíznél több rabszolgájuk van, de harmincznál több nincs, ugyanazon számítás mellett mindenképen ötöt is lehessen fölszabadítani, mint a mennyit a tíz rabszolgával bírónak szabad volt.* 46. Ha t. i. a végrendeletben 46 körben megnevezett rabszolgáknak adatott meg a szabadság, egyikök sem lesz szabaddá; mert a lex Fufia Caninia mindazt, a mi kijátszása végett történt, megfosztja érvényességétől. Egyéb-iránt vannak még különös tanácsvégzemények is, melyek minden ama törvény kijátszására kigondolt intézkedést megsemmisítettek.

47. Általában véve meg kell jegyezni, hogy a lex Aelia Sentia 47 arról gondoskodott, hogy a (patronus) vagy a hitelezők kijátszására fölszabadultak nem lesznek szabadokká, és ez az intézkedés a peregrinusokra is vonatkozik, mert így határozta ezt a tanács (megdicsőült) Hadrianus parancsára, de ama törvénynek többi jogszabványai nem vonatkoznak a peregrinusokra.

48. Következik a személyekre vonatkozó jognak egy másik 48 fölosztása. Bizonyos személyek ugyanis önjoguak, mások idegen jognak vannak alávetve. 49. Azon személyek közül megint, a kik 49 idegen jognak vannak alávetve, némelyek potestas, mások manus, ismét mások mancipium alatt állanak. 50. Lássuk most azokat, 50 a kik idegen jognak vannak alávetve, (mert) ha megtudtuk, kik ama személyek, egyszersmind tudni fogjuk, kik az önjoguak. 51. Legelőször tehát azokról, kik idegen potestas alatt állanak. 51

52. Uraik potestasában vannak a rabszolgák. Ezen potestas 52

* A 45. csonka, de a kézirat 12. lapjának huszonnégyszorosa, néhány értelmetlen betű, szótag és szó kivételével, teljesen olvashatatlan. A hézag pótlására szolgálhat némiképp, a mit *Gaius* epitome című munkája I. 2. §. 2—4. elmond. Ha t. i. valaki a fentebbi számnál többet akarna végrendeletileg fölszabadítani, az a szabály áll, hogy csak az elől megnevezetteknek fölszabadítása érvényes a törvényes számig, az azon túl megnevezetteknek fölszabadítása pedig érvénytelen; ha azonban az örökhagyó különös megnevezés nélkül (confuse) valamennyi rabszolgáját és rabszolganőjét nyilvánítá szabadnak, egyikök sem lesz szabaddá.

potestas iuris gentium est: nam apud omnes peræque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos uitæ necisque potestatem esse, et quodcumque per seruum acquiritur, id domino 'adquiri.

⁵³
V. C. 53. Sed hoc tempore neque ciuibus | Romanis, nec ullis
14. l. aliis hominibus, qui sub imperio populi Romani sunt, licet supra modum et sine causa in seruos suos sæuire: nam ex 'constitutione sacratissimi⁶⁰ imperatoris Antonini qui sine causa seruum suum occiderit, non minus teneri iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. sed et maior quoque asperitas dominorum per eiusdem principis constitutionem coërcetur: ⁶¹ nam consultus a quibusdam præsidibus prouinciarum de his seruis, qui ad fana deorum⁶² uel ad statuas principum confugiunt, præcepit, ut si intolerabilis uideatur dominorum sæuitia, cogantur seruos uendere. et utrumque recte fit: male⁶³ enim nostro iure uti non debemus; qua ratione et prodigis interdicitur bonorum suorum administratio.

54 54. Ceterum cum apud ciues Romanos duplex sit dominium (nam uel in bonis uel ex iure Quiritium uel ex utroque iure cuiusque seruus esse intellegitur), ⁶⁴ ita demum seruum in potestate domini esse dicemus, si in bonis eius sit, etiamsi simul ex iure Quiritium eiusdem non sit: nam qui nudum ius Quiritium in seruo habet, is potestatem habere non intellegitur.

55 55. Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreauimus. quod ius proprium ciuium Romanorum est: fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos
V. C. habent potestatem, qualem nos habemus. idque diuus Ha|dria-
15. l. nus⁶⁵ edicto, quod proposuit de his, qui sibi liberisque suis ab eo civitatem Romanam petebant, significauit. 'nec me præterit', ait, 'Galatarum gentem credere, in potestate parentum liberos esse'. ⁶⁶

56 56. 'Iustas autem nuptias contraxisse liberosque iis procreatos in potestate habere ciues Romani ita intelleguntur, ⁶⁷ si ciues Romanas uxores duxerint, uel etiam Latinas peregrinas-

pedig a nemzetközi jognak egyik intézménye: minden nemzetnél ugyanis egyaránt tapasztalhatjuk, hogy az urakat rabszolgáikkal szemben élet és halál fölötti jog illeti, és hogy bármit szerezzen is a rabszolga, az az úrnak szerzeményét teszi. 53. De ez időszert nem szabad sem a római polgároknak, sem semmiféle más embereknek, kik a római nemzet uralma alatt állanak, mód fölött és ok nélkül kegyetlenkedniök rabszolgáikkal: szentséges Antoninus császár egyik rendelete t. i. megparancsolja, hogy az, ki ok nélkül öli meg saját rabszolgáját, nem kevésbé felelős legyen, mint az, a ki idegen rabszolgát öl meg. De ugyanezen császár rendelkezése az uraknak bármely keményebb bánásmódját is megfenyíti: mikor ugyanis bizonyos tartományi helytartók kérdést intéztek hozzá azon rabszolgák ügyében, kik az istenek szentélyeibe vagy a császárok szobraihoz menekültek, megparancsolta, hogy az urak, ha kemény bánásmódjuk elviselhetetlennek látszik, rabszolgáik eladására kényszeríttessenek. És ez mindkét esetben helyesen történik: mert nem szabad jogunkkal visszaélni; ugyanezen okból a tékozlók is eltiltatnak saját vagyonuk kezelésétől. 54. Miután egyébiránt a tulajdon a római polgároknál kétféle lehet (a szolga ugyanis vagy bonitár, vagy quiritár, vagy egyidőben mindkét nemű tulajdonban állhat), azt fogjuk mondani, hogy a szolga csak akkor áll urának potestata alatt, ha annak bonitár, ámbár nem egyszersmind quiritár tulajdonában is van; a kinek t. i. csupán quiritár tulajdona van a szolgán, azt nem tekintjük a potestas birtokosának.

55. Potestasunk alatt állanak továbbá gyermekeink, a kiket a ius civile által elismert házasságban nemzettünk. És ez a jog a római polgároknak egyik sajátos intézménye: mert alig vannak más valahol emberek, kiknek gyermekeik fölött olyan hatalmuk volna, mint a minével mi birunk. Ugyanezt jegyezte meg a dicsőült Hadrianus is egyik rendeletében, melyet azokra nézve, a kik tőle magok és gyermekeikért a római polgárjogot kérték, kibocsátott. Nem kerüli ki, úgymond, figyelmemet, hogy a galata-nép azt hiszi, hogy a gyermekek szüleik potestasa alatt állanak. 56. Törvényes (azaz a ius civile által elismert) házasságot pedig úgy kötnek a római polgárok s az abban nemzett gyermekeik úgy

ue, cum quibus conubium habeant: cum enim conubium id efficiat, ut liberi patris condicionem sequantur, euenit, ut non (solum)⁶⁸ ciues Romani fiant set (et) in potestate patris sint.

57 57. Unde et ueteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisue, quas primas post missionem uxores duxerint; et qui ex eo matrimonio nascuntur, et ciues Romani et in potestatem parentum fiunt.

57a 57a. 'Cum seruilibus uero personis ne nuptiæ quidem sunt.

58 58. Sed nec liberas omnes nobis uxores ducere licet:⁶⁹ nam a quarundam nuptiis abstinere debemus.

V. C.
16. 1. 59 59. Inter eas enim personas, quæ parentum liberorumue locum inter se optinent, nuptiæ contrahi non possunt, nec inter eas conubium est, uelut inter patrem et filiam uel inter matrem et filium uel inter auum et neptem: et si tales personæ inter se coierint, nefarias | et incestas nuptias contraxisse dicuntur. et hæc adeo ita sunt, ut quamuis per adoptionem parentum liberorumue loco sibi esse cœperint, non possint inter se matrimonio coniungi, in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem iuris maneat; itaque eam, quæ mihi per adoptionem filiæ aut neptis loco⁷⁰ esse cœperit, non potero⁷¹ uxorem ducere, quamuis eam emancipauerim.

60 60. Inter eas quoque personas, quæ ex transuerso gradu cognatione iunguntur, est quædam similis observatio, sed non tanta.

61 61. Sane '(enim)⁷² inter fratrem et sororem prohibitæ sunt nuptiæ, siue eodem patre eademque matre nati fuerint, siue alterutro eorum: sed si qua per adoptionem soror mihi esse cœperit, quam diu quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiæ non possunt consistere; cum uero per emancipationem adoptio dissoluta sit, potero eam uxorem ducere; sed et si ego emancipatus fuero, nihil impedimento⁷³ erit nuptiis.

62 62. Fratris filiam uxorem ducere licet: idque primum in usum uenit, cum diuus Claudius Agrippinam, fratris sui filiam, uxorem

jutnak potestasuk alá, ha római polgárnőket, vagy latin s illetve peregrin nőket vesznek feleségül, kikkel szemben ius conubii illeti meg őket: mert miután ezen joguk (conubium) azt eredményezi, hogy a gyermekek atyjoknak jogállását követik, meg-
 esik, hogy nemcsak római polgárokká lesznek, hanem egyszers-
 mind atyjuk potestasa alá is jutnak. 57. Azért rendesen bizonyos 57
 veteránok is meg szokták kapni a conubiumot fejedelmi rende-
 tek útján azon latin vagy peregrin nőkkel, kiket először vesznek
 el, miután a katonaságtól elbocsáttattak; s a kik ebből a házassá-
 gból születnek, nemcsak római polgárokká lesznek, hanem
 egyszersmind atyjoknak potestasa alá is jutnak. 57. a. Rabszolga- 57a
 nőkkel nem léphetni házasságra. 58. De nem lehet bármely sza- 58
 bad polgárnőt sem feleségül venni, mert bizonyos személyekkel
 való házasságtól tartózkodnunk kell. 59. Azon személyek között 59
 ugyanis, kik szülői vagy gyermeki viszonyban állanak egymás-
 hoz, nem jöhet létre házasság, s közöttük nem áll fön conubium,
 úgymint az atya és leánya, vagy az anya és fia, vagy a nagyatya
 és unokaleány között; és ha ilyen személyek egymással nemileg
 közösülnek, azt mondjuk róluk, hogy istentelen és vérfertőztető
 házasságot kötöttek. És ez annyira terjed, hogy habár csak örök-
 befogadás útján jutottak volna szülői vagy gyermeki viszonyba
 egymáshoz, még sem köthetnek egymással házasságot, annyira,
 hogy még az örökbefogadási viszony fölbontása után is ugyanez
 áll; azért nem vehetem nőül azt, a ki örökbefogadás útján leányom
 vagy unokaleányommá lett, habár emancipáltam volna is. 60. Azon 60
 személyek között is, a kik oldalági rokonság által kötvék egymás-
 hoz, némikép hasonló tekintet van, habár nem is oly messzire
 terjedő. 61. Teljesen meg van (ugyanis) tiltva a házasság fi- és 61
 nőtestvér között, akár ugyanazon atyától és anyától származtak,
 akár mostoha testvérek: de ha közöttem és fogadó nővérem kö-
 zött, valameddig az örökbefogadási viszony tart, természetesen
 nem is jöhet létre házasság, az örökbefogadási viszonynak emanci-
 patio általi fölbontása után szabad öt nőül vennem; szintűgy ha
 magam leszek emancipálva, mi sem áll útjában a házasságnak.
 62. Unokahugát bárkinek szabad elvennie: ez akkor jött először 62
 szokásba, midőn dicsőült Claudius Agrippina unokahugát nőül

V. C. duxisset: sororis uero filiam uxorem ducere non licet. et hæc
17. l. ita principalibus constitutionibus significantur. | Item amitam
et materteram uxorem ducere non licet.

63 63. item eam, quæ mihi quondam socrus aut nurus aut priuigna aut nouerca fuit. ideo autem diximus 'quondam', quia si adhuc constant eæ nuptiæ, per quas talis adfinitas quæsita est, alia ratione mihi nupta esse non potest, quia neque eadem duobus nupta esse potest, neque idem duas uxores habere.

64 64. Ergo si quis nefarias atque incestas nuptias contraxerit, neque uxorem habere uidetur, neque liberos: itaque hi, qui ex eo coitu nascuntur, matrem quidem habere uidentur, patrem uero non utique, nec ob id in potestate eius sunt, (sed) 'sunt, quales⁷⁴ ii, quos mater uulgo concepit: nam et hi patrem habere non intelleguntur, cum is etiam incertus sit; unde solent spurii filii appellari, uel a Græca uoce quasi *σποράδην* concepti, uel quasi sine patre filii.⁷⁵

65 65. Aliquando autem euenit, ut liberi, qui statim quidem ut nati⁷⁶ sunt, parentum in potestate non fiant, ii postea tamen redigantur in potestatem.

66 66. Uelut si Latinus ex lege Aelia Sentia uxore ducta filium procreauerit, aut Latinum ex Latina aut ciuem Romanum ex ciue Romana, non habebit eum in potestate; sed
V. C. si postea causa probata ciuitatem Romanam | consecutus fuerit,
18. l. 'ciuem Romanum eum simul in potestate | sua habere incipit.

67 67. Item si ciuis Romanus Latinam aut peregrinam uxorem duxerit per ignorantiam, cum eam ciuem Romanam esse crederet, et filium procreauerit, hic non est in potestate eius, quia ne quidem ciuis Romanus est, sed aut Latinus aut peregrinus, id est eius condicionis, cuius et mater fuerit, quia non aliter quisque ad patris condicionem accedit, quam si inter patrem et matrem eius conubium sit: sed ex senatusconsulto permittitur causam erroris probare, et ita uxor quoque et filius ad ciuitatem Romanam perueniunt, et

vette: de nőtestvérünk leányát nem szabad nőül vennünk. Így van ez fejedelmi rendeletek által meghatározva. Apai vagy anyai nagynénénket sem szabad nőül vennünk. 63. Azt sem, a ki valamikor anyósunk vagy menyünk, vagy mostoha leányunk, vagy mostoha anyánk volt. Azért mondjuk pedig «valamikor», mert valameddig főnáll ama házasság, mely által ilyen közeli sógorság támadt, már más oknál fogva nem állhat főn közöttünk házasság, mert sem ugyanazon nő nem lehet (egydőben) két férfinak neje, sem ugyanazon férfinak nem lehet (egydőben) két felesége. 64. A ki tehát istentelen és vérfertőztető házasságot kötött, annak, a mint látszik, sem törvényes neje, sem gyermekei nincsenek: azoknak t. i., kik az ilyen nemi közösülésből származnak, van ugyan, a mint látszik, anyjok, de semmiképen sincsen atyjok, s azért nem is állanak az ő potestasa alatt, hanem olybá veendő, mint azok, kiket anyjok házasságon kívül fogantatott; mert ezek is atyátlanoknak tekintetnek, miután atyjok különben is bizonytalan; azért az ilyeneket törvénytelen gyermekeknek (spurii) nevezzük, vagy a görög *σποράδην* szótól mintegy szórványosan megfogantatottaknak, vagy mintegy atyátlan fiuknak.

65. Megesik azonban néha, hogy olyan gyermekek, kik mindjárt születésükkor nem jutottak atyjoknak (s illetőleg agnaticus felmenőik) potestasa alá, később mégis alája helyezettnek. 66. Így ha egy latinus a lex Aelia Sentia értelmében megnősült és fiút nemzett, vagy latinust egy latinnővel, vagy római polgárt egy római polgárnővel, nem illeti őt fia fölött a potestas; de ha utólag e törvényes ok igazolása mellett megnyeri a római polgárjogot, fia mint római polgár egyúttal az ő potestasa alá kerül. 67. Továbbá, ha római polgár tévedésből latin vagy peregrinnőt, kit római polgárnőnek tartott, vesz feleségül és vele fiút nemzett, ez nem áll az ő potestasa alatt, mert még csak nem is római polgár, hanem vagy latinus vagy peregrinus, vagyis ugyanazon jogképességgel bíró, mint az anyja, mert az atya jogképességéhez csak úgy juthat valaki, ha atyja és anyja között conubium áll főn: mindazáltal tanácsvégzemény erejénél fogva meg van engedve a fenforgott tévedés okának kimutatása, minek folytán a nő is, meg a fiú is római polgárjoghoz jutnak, és azon időponttól

ex eo tempore incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est, si eam per ignorantiam uxorem duxerit, quæ dediticiorum numero est, nisi quod uxor non fit ciuis Romana.

68 68. Item si ciuis Romana per errorem nupta sit peregrino tamquam cui Romano, permittitur ei causam erroris probare, et ita filius quoque eius et maritus ad ciuitatem Romanam perueniunt, et æque simul incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est, si peregrino tamquam Latino ex lege Aelia Sentia nupta sit; nam et de hoc specialiter senatusconsulto cauetur. idem iuris est aliquatenus, si ei, qui dediticiorum numero est, tamquam cui Romano aut Latino e lege Aelia Sentia nupta sit; nisi quod scilicet qui dediticiorum numero est, in sua condicione permanet, et ideo filius, quamuis fiat ciuis Romanus, in potestatem patris non redigitur.

69 69. Item si Latina peregrino, quem Latinum esse crederet,
V. C. '(e lege) Aelia Sentia⁷⁷ nupserit, potest ex senatusconsulto filio
19. 1. nato causam erroris probare: ex quo omnes fiunt ciues Romani, et filius in potestate patris esse incipit.

70 70. Idem 'constitutum est et si Latinus per errorem peregrinam quasi Latinam aut ciuem Romanam e lege Aelia Sentia uxorem duxerit.

71 71. Præterea si ciuis Romanus, qui se credidisset Latinum 'esse, ob id Latinam tamquam e lege Aelia Sentia uxorem duxerit,⁷⁸ permittitur ei filio nato erroris causam probare: item 'iis, qui cum ciues Romani essent, peregrinos se esse credidissent et peregrinas uxores duxissent, permittitur ex senatusconsulto filio nato causam erroris probare. quo facto fiet uxor ciuis Romana et filius 'quoque ex ea⁷⁹ non solum ad ciuitatem Romanam peruenit, sed etiam in potestatem patris redigitur.

72 72. Quæcumque de filio esse diximus, eadem et de filia dicta intellegemus.

73 73. Et quantum ad erroris causam probandam attinet, nihil

fogva a fiú atyjának potestasa alatt kezd állani. Ugyanezen szabály áll, ha tévedésből olyat vett volna nőül, a ki a dediticiusok sorába tartozik, csak hogy ez esetben az utóbbi nem lesz római polgárnővé. 68. Szintűgy meg van engedve, hogy azon római polgárnő, ki tévedésből peregrinushoz, kit római polgárnak tartott, ment volna férjhez, a fenforgott tévedés okát igazolhassa, minek folytán fia is, férje is római polgárjoghoz jutnak s a fiú hasonlóan ezen időponttól kezdve atyjának potestasa alatt kezd állani. Ugyane szabály követendő, ha peregrinushoz, mintha ez latinus lenne, ment volna férjhez a lex Aelia Sentia értelmében; mert erről az esetről is intézkedett különösen a tanácsvégzemény. Ugyanezen jogszabály áll bizonyos tekintetben, ha a dediticiusok sorába tartozó férfiúhoz, mintha római polgár vagy latinus lenne, a lex Aelia Sentia értelmében ment volna férjhez; csak hogy t. i. a dediticiusok sorába tartozó férj továbbra is megmarad jogállásában, s így a fiú, jóllehet római polgárrá lesz, nem helyeztetik atyjának potestasa alá. 69. Ha továbbá egy latin nő peregrinushoz, kit latinusnak tartott, ment volna férjhez a lex Aelia Sentia értelmében, úgy szabad a tanácsvégzemény alapján fia születése után tévedésének okát igazolni: minek folytán mindnyájan római polgárokká lesznek, a fiú pedig ezen időponttól kezdve atyjának potestasa alatt kezd állani. 70. Ugyanez a határozat arra az esetre is, ha egy latinus tévedésből peregrinát vett volna el latin nő vagy római polgárnő gyanánt a lex Aelia Sentia értelmében. 71. Azon kívül meg van engedve azon római polgárnak, ki magát tévesen latinusnak tartván, latinát vett volna el, hogy fiának születése után a tévedés okát igazolhassa, mintha a lex Aelia Sentia értelmében nősült volna meg. Szintűgy meg van a tanácsvégzemény erejénél fogva engedve, hogy azok, kik, noha római polgárok, magokat tévesen peregrinusoknak tartották és peregrin feleséget vettek el, a fiú születése után a tévedés okát igazolhassák: minek megtörténtével a peregrinus feleség római polgárnővé lesz és a tőle való fiú is nemcsak római polgárjoghoz jut, hanem egyszerűen mind az atya potestasa alá helyeztetik. 72. Mindaz, a mit a fiúról mondtunk, épúgy értendő a leánygyermekre is. 73. A mi pedig a tévedés okának igazolását illeti, semmi különbséget sem tesz,

interest, cuius ætatis filius sit filiaue,⁸⁰ 'cum senatusconsulto nihil de ea re caueatur: nisi forte | Latinus 'uel Latina proponatur, 'quia etiam ex ipsa lege Aelia Sentia Latini, si minor anniculo sit filius filiaue, causa probari non potest. nec me præterit, in aliquo rescripto diui Hadriani ita esse constitutum, tamquam quod ad erroris quoque | causam probandam 'anniculum filium factum necesse sit;⁸¹ | 'sed non semper uideri debet generale ius inductum, cum⁸² imperator 'epistolam ad quendam⁸³ dedit. |

V. C. 20. l.

74 74. 'Si peregrinus ciuem Romanam uxorem duxerit, an ex senatus consulto causam probare possit, quæritur. 'et si quidem solius senatus consulti uerba spectentur, quin non posse uideri debeat, dubium non est, si non a principe⁸⁴ | hoc ei specialiter concessum est. sed cum peregrinus ciuem Romanam uxorem duxisset et filio nato alias ciuitatem Romanam consecutus esset, deinde cum quæreretur, an causam probare posset, rescripsit imperator Antoninus, perinde posse eum causam probare, atque si peregrinus mansisset. ex quo colligimus, etiam peregrinum causam probare posse.

75 75. Ex iis, quæ diximus, apparet, 'siue ciuis Romanus peregrinam siue peregrinus ciuem Romanam uxorem duxerit, eum qui nascitur peregrinum esse; sed si quidem per errorem tale matrimonium contractum fuerit, emendari (potest eius)⁸⁵ uitium secundum ea, quæ superius diximus; si uero nullus error interuenerit, (set) scientes suam condicionem ita coierint, nullo casu emendatur uitium eius matrimonii.

76 76. Loquimur autem de his scilicet, (inter) quos conubium non sit; nam alioquin si ciuis Romanus peregrinam, cum qua ei conubium est, uxorem duxerit, sicut supra quoque diximus, iustum matrimonium contrahit et tunc ex iis qui nascitur, ciuis Romanus est et in potestate patris erit.

77 77. 'Itemque si ciuis Romana peregrino, cum quo ei conubium est, nupserit,⁸⁶ peregrinus sane procreatur et is iustus patris filius est, tamquam si ex peregrina eum procreasset. | hoc tamen tem-

V. C. 21. l.

hogy milyen idős a fiú vagy a leány, mert a tanácsvégzeményben erről nincsen szó, hacsak nem latinus vagy latina állíttatik oda, mert magánál a lex Aelia Sentia erejénél fogva is latinusoknak, míg a fiú vagy leány még nincs egy éves, a törvényes okot nem lehet igazolniok. E mellett nem kerüli el figyelmemet, hogy dicsőült Hadrianus valamelyik leiratában olyféle intézkedés foglaltatik, mintha a tévedés okának igazolására is szükség volna, hogy a fiú már egy éves legyen; de nem szabad azt hinni, hogy valahányszor a császár valakihez leiratot intéz, ez által mindig általános jogszabályt állít föl. 74. Kérdés, élhet-e a tanácsvégze- 74
mény értelmében igazolással azon peregrinus is, ki római polgár-
nőt vett el? Ha különben egyedül a tanácsvégzemény szavait tekintjük, melyekből az látszik következni, hogy nem élhet vele, erre nézve nincs kétség, hacsak a fejedelem az igazolást neki különösen meg nem engedte. De midőn peregrinus római polgár-
nőt vett nőül és fia születése után más uton nyerte el a polgár-
jogot s azután kétségesse vált, vajjon élhet-e igazolással, erre vonatkozólag Antoninus császár egyik leiratában kimondá, hogy ép úgy élhet az igazolással, mintha peregrinus maradt volna. Ebből méltán azt következtetjük, hogy peregrinus is élhet igazola-
lással. 75. A mondottakból kitűnik, hogy akár római polgár pe- 75
regrinnőt, akár peregrinus római polgárnőt vett légyen el, az, a ki születik, peregrinus lesz; de ha különben ilyen házasságot tévedésből kötöttek volna, annak hiányosságát helyre lehet hozni a fentebb mondottak szerint; ha pedig semmiféle tévedés sem jött közbe, hanem ismerve saját jogállásukat keltek egybe, semmi esetre sem hozható helyre annak hiányossága.

76. Szólunk pedig természetesen azokról, kik között nem áll 76
főn conubium; máskülönb t. i., ha római polgár peregrinnőt vesz el, kivel neki conubiumja van, miként fentebb is mondtuk, a ius civile által elismert házasságot köt és ekkor az általuk nemzett gyermek római polgár lesz és az atya potestasa alatt fog állani. 77. Ha továbbá egy római polgárnő peregrinushoz ment 77
férjhez, a kivel neki conubiumja van, az általa születendő gyermek természetesen peregrinus és atyjának a ius civile elvei szerint elismert fia lesz, mintha őt peregrin nővel nemzette volna.

pore e senatusconsulto, quod auctore diuo sanctissimo Hadriano factum est, etiam si non fuerit conubium inter ciuem Romanam et peregrinum, qui nascitur, iustus patris filius est.

78 78. Quod autem diximus, inter ciuem Romanam peregrinumque 'si conubium non sit, qui | nascitur, peregrinum esse, 'e lege Minicia uenit, qua cautum⁸⁷ | 'est, ut is quidem deterioris parentis condicionem sequatur. | eadem lege ex diuerso cautum est, ut etiam si peregrinam, cum | qua ei conubium non sit, uxorem duxerit ciuis Romanus, peregrinus ex eo coitu nascatur. sed '(non) hoc maxime casu necessaria lex Minicia (fuit); nam remota ea lege qui nascebatur condicionem sequebatur matris ciuis Romanæ, quia 'semper ex iis, inter quos non⁸⁸ | est conubium, qui nascitur iure gentium matris conditioni accedit. qua parte autem iubet lex, ex ciue Romano et peregrina peregrinum nasci, superuacua uidetur; | nam etiam remota ea lege hoc utique iure gentium | futurum erat.

79 79. Adeo autem hoc ita est, ut 'si ciui Romano Latina nupta sit, qui nascitur, matris conditioni accedat; nam in lege Minicia quidem peregrinorum nomine comprehenduntur non⁸⁹ | solum exteræ nationes et gentes, sed etiam qui Latini nominantur; sed ad alios Latinos pertinet, qui proprios populos propriasque ciuitates habebant et erant peregrinorum numero.

80 80. Eadem ratione ex contrario ex Latino et ciue Romana, siue ex lege Aelia Sentia siue aliter | contractum fuerit matrimonium, ciuis Romanus nascitur. fuerunt | tamen, qui putauerunt, ex lege Aelia Sentia contracto matrimonio Latinum nasci, quia uidetur eo casu per legem Aeliam Sentiam et Iuniam conubium inter eos dari, et semper conubium efficit, ut qui nascitur, patris conditioni accedat; aliter uero contracto matrimonio eum, qui nascitur, iure gentium matris condicionem sequi et ob id esse ciuem Romanum; sed hoc iure utimur,

Mainap azonban egy, dicsőült Hadrianus császár kezdeményezésére hozott tanácsvézgemény értelmében még azon esetben is, ha a római polgárnő és a peregrinus között nem forgott fön conubium, az, a ki születik, az atyának törvényes fia. 78. A mit pedig fentebb mondtunk, hogy t. i. az, ki egy római polgárnőnek peregrinussal kötött házasságából születik, ha a szülők között nem áll fön conubium, mint peregrinus jön a világra, a lex Minicia szerint van így, mely azt határozta, hogy a gyermek a csekélyebb jogállásu szülőnek jogállását kövesse. Ugyanezen törvény viszont arról is gondoskodott, hogy abban az esetben, ha római polgár peregrinnőt vesz el, a kivel neki conubiumja nincs, az ezen házasságból származó gyermek peregrinus legyen. De (nem) főképp erre az esetre volt a lex Miniciara szükség; mert e törvény nem léteben (is) a gyermek római polgárnő anyjának jogállását követé, miután azoknak a gyermeke, kik között conubium nincsen a nemzetközi jog szabálya szerint az anya jogállását követi. A mely részben azonban a törvény azt határozza, hogy római polgárnak peregrinnővel kötött házasságából peregrinus születik, fölöslegesnek látszik; mert ama törvény nélkül is a nemzetközi jog szabálya szerint ugyanez állott vala fön. 79. Annyira így áll pedig a dolog, hogy latin nőnek római polgárral kötött házasságából született gyermek is az anya jogállását követi; mert a lex Miniciában peregrinusok neve alatt nemcsak a külnemzeteket és népeket értjük, hanem azokat is, kiket latinusoknak nevezünk; de vonatkozik az más latinusokra is, kik saját törzsükhöz tartoznak és saját politikai közösségekkel birtak és kiket a peregrinusok közzé soroltak. 80. Ugyanazon elvnél fogva megfordítva a latinusnak római polgárnővel nemzett gyermeke akár a lex Aelia Sentia értelmében, akár másképen kötötte légyen amaz a házasságot, római polgárnak születik. Mégis akadtak némelyek, kik azt hiték, hogy a lex Aelia Sentia értelmében kötött házasságból származó gyermek latinusnak születik, mert erre az esetre a lex Aelia Sentia és Iunia conubiumot látszik nekik adni, a conubium pedig mindig azt idézi elő, hogy a gyermek az atya jogállapotát követi; másképp kötött házasságnál pedig a gyermek a nemzetközi jog szerint az anyáét és hogy ez oknál fogva római polgárnak szüle-

(quod) et senatus consulto, quod auctore diuo Hadriano (factum est) significatur, ut quo(quo)modo⁹⁰ ex Latino et ciue Romana natus ciuis Romanus nascatur.

81 81. His conuenienter⁹¹ etiam illud. 'senatusconsulto diuus Hadrianus auctor significauit, ut ex Latino et peregrina, item contra ex peregrino et Latina (qui) nascitur, matris condicionem sequatur.

82 82. Illud quoque his consequens est, quod ex ancilla et libero iure gentium seruus nascitur, et contra ex libera et seruo liber nascitur.

83 83. Animaduertere tamen debemus, ne iuris gentium regulam uel lex aliqua uel quod legis uicem optinet, aliquo casu commutauerit.

84 84. Ecce enim ex senatusconsulto Claudiano poterat ciuis Romana, quæ alieno seruo uolente domino eius coiiit, ipsa ex pactione libera permanere, sed seruum procreare; nam quod inter eam et dominum istius serui conuenerit, 'eo⁹² senatusconsulto ratum esse iubetur. sed postea diuus Hadrianus, iniqui
V. C. 23. 1. tate rei et inelegantia iuris motus, restituit iuris gentium regulam, ut cum ipsa mulier libera permaneant, liberum pariat.

85 85. '(Item e lege Latina)⁹³ ex ancilla et libero poterant liberi nasci; nam ea lege cauetur, ut si quis cum aliena ancilla, quam credebat liberam esse, coierit, siquidem masculi nascentur, liberi sint, si uero feminae, ad eum pertineant, cuius mater ancilla fuerit. sed et in hac specie diuus Vespasianus, inelegantia iuris motus, restituit iuris gentium regulam, ut omnimodo, etiamsi masculi nascentur, serui sint eius, cuius et mater fuerit.

86 86. Sed illa pars eiusdem legis salua est, ut ex libera et seruo alieno, quem sciebat seruum esse, serui nascentur. itaque

tik; élünk pedig ezen joggal, mely egyszersmind egy, dicsőült
 Hadrianus indítványára alkotott tanácsvégzeményben lelte kife-
 jezését, hogy a latinus által római polgárnővel nemzett gyermek
 mindenképen római polgárnak szülessék. 81. Ennek megfelelőleg 81
 a dicsőült Hadrianus indítványára keletkezett tanácsvégzemény-
 ben az is ki van mondva, hogy a latinusnak peregrinnővel, s
 megfordítva peregrinusnak latin nővel kötött házasságból szár-
 mazó gyermek az anya jogállását kövesse. 82. E határozmányok- 82
 nak megfelel az is, hogy a rabszolganő által szabad embertől szü-
 letett gyermek a nemzetközi jog szerint mint rabszolga, a szabad
 nő által rabszolgától született gyermek pedig mint szabad jó a
 világra. 83. Mégis meg kell figyelnünk, vajjon a *ius gentium*nak 83
 emez elvét nem változtatta-e meg egyik-másik esetben valamely
 törvény, vagy törvényerejű határozmány? 84. Mert imé a Claudius- 84
 féle tanácsvégzemény értelmében egy római polgárnő, a ki idegen
 rabszolgával, ez utóbbi urának tudtával és beleegyezésével, nemi-
 leg közösült, a szerződés alapján önmaga szabad maradhatott
 ugyan, de szolgát szült; úgy lévén rendelve ama tanácsvégzemény
 által, hogy a miben ő és ama szolgának ura egymással megegyez-
 tek, épségben maradjon. Később azonban dicsőült Hadrianus a
 dolognak méltatlansága s ezen jogszabály izetlensége által indít-
 tatva, helyreállítá a nemzetközi jognak azon szabályát, hogy a
 nő, miután ő maga szabad marad, szabadokat szüljön. 85. Latin 85
 jog szerint továbbá rabszolganőtől és szabad férfiútól szabadok
 származhattak; a törvény ugyanis azt határozza, hogy ha valaki
 idegen rabszolganővel, kit szabadnak tartott, nemileg közösült,
 az innen származó gyermekek szabadok, ellenben a leánygyer-
 mekek azéi legyenek, kinek az anya rabszolganője volt. De ebben
 az esetben is dicsőült Vespasianus császár, ezen szabály izetlen-
 sége által indítatva, helyreállítá a nemzetközi jog szabályát,
 mely szerint a gyermekek mindenképen, még ha gyermekek len-
 nének is, annak rabszolgái legyenek, a kié az anya is volt. 86. Érin- 86
 tetlen maradt azonban a törvény ama része, mely szerint szabad
 nőnek idegen rabszolgától született gyermekei, a kit rabszolgának
 tudott, mint rabszolgák szülessenek. Így tehát azoknál, kikre

apud quos talis lex non est, qui nascitur, iure gentium matris condicionem sequitur et ob id liber est.

87 87. Quibus autem casibus matris et non patris condicionem sequitur qui nascitur, iisdem casibus in potestate eum patris, etiamsi is ciuis Romanus sit, non esse plus quam manifestum est. et ideo superius rettulimus, quibusdam casibus per errorem non iusto contracto matrimonio senatum interuenire et emendare uitium matrimonii, eoque modo 'plerumque efficere, ut in potestatem patris filius redigatur.

V. C. 88 88. Sed si ancilla ex ciue Romano conceperit, deinde
24. 1. manumissa ciuis Romana facta sit, et tunc pariat, licet ciuis Romanus sit qui nascitur, | sicut pater eius, non tamen in potestate patris est, quia neque ex iusto coitu conceptus est, neque ex ullo senatusconsulto talis coitus quasi iustus constituitur.

89 89. Quod autem placuit, si ancilla ex ciue Romano conceperit, deinde manumissa pepererit, qui nascitur, liberum nasci, (na)turali ratione fit; nam hi, qui illegitime concipiuntur, statum sumunt ex eo tempore, quo nascuntur; itaque si ex libera nascuntur, liberi fiunt, nec interest, ex quo mater eos conceperit, cum ancilla fuerit: at hi, qui legitime concipiuntur, ex conceptionis tempore statum sumunt.

90 90. Itaque si cui mulieri ciui Romanæ prægnanti aqua et igni interdictum fuerit, eoque modo peregrina 'facta tunc⁹⁴ pariat, complures distinguunt et putant, si quidem ex iustis nuptiis conceperit, ciuem Romanum ex ea nasci, si uero uulgo conceperit, peregrinum ex ea nasci.

91 91. Item si qua mulier ciuis Romana prægnas ex senatusconsulto Claudiano ancilla facta sit ob id, quod alieno seruo inuito et denuntiante domino eius (coiit),⁹⁵ complures distinguunt⁹⁵ et existimant, si quidem ex iustis nuptiis conceptus sit, ciuem Romanum ex ea nasci, si uero uulgo conceptus sit, seruum nasci eius, cuius mater facta esset ancilla.

nézve ily törvény nem létezik, a gyermek a nemzetközi jog szerint az anya jogállapotát követi és ehhez képest szabad.

87. Több mint világos már most, hogy a mely esetekben a 87 gyermek az anya és nem az atya jogállapotát követi, ugyanazon esetekben nem állhat az atya potestasa alatt, ha ez mindjárt római polgár lenne is. Azért mondtuk fentebb, hogy némely esetekben, midőn tévedésből nem köttetik meg a házasság a ius civile által elismert módon, a tanács közbelép s megorvosolja a házasság megkötésénél elkövetett hibát, mi által többnyire azt idézi elő, hogy a fiú az atya potestasa alá helyeztetik. 88. De ha 88 egy rabszolgán római polgártól fogant meg, s azután szabadonbocsátás által római polgárnővé lesz s ekkor szül, a gyermek, jóllehet miként az atya, római polgár, még sem áll az atya potestasa alatt, mert sem a ius civile által elismert nemi szövetezésből nem származik, sem semmiféle tanácsvégzemény nem rendel, hogy az illetén nemi szövetekezés úgy tekintessék, mintha a ius civile által elismertetett volna.

89. Azon tétel pedig, mely szerint az a gyermek, kit a 89 rabszolgán római polgártól fogant meg s szabadonbocsáttatása után szült, mint szabad jó a világra, természetes jogérzületen alapszik: mert azok, kik törvénytelenül fogantatnak, jogállásukat születésök időpontjától veszik; azért ha szabad nőtől születnek, szabadok lesznek, s nem tesz különbséget, hogy kitől fogadá azokat méhébe, midőn még rabszolgán volt: ellenben a törvényes házasságban nemzettek fogantatásuk perczétől nyerik jogállásukat. 90. Azért abban az esetben, ha egy terhes római nő szám- 90 üzetik, s ennek folytán peregrinnővé lesz és azután szül, többen különbséget tesznek s úgy vélekednek, hogy ha a ius civile által elismert házasságban fogant meg, gyermeke mint római polgár, míg ha házasságon kívül fogant volna meg, mint peregrinus születik. 91. Szintűgy abban az esetben, ha egy terhes római polgárnő 91 a Senatusconsultum Claudianum értelmében azért lett rabszolgánővé, mert idegen rabszolgával, az utóbbi urának intése daczára, viszonya volt, többen különbséget tesznek s azt hiszik, hogy ha a ius civile által elismert házasság alatt esett teherbe, római polgárt, míg ha házasságon kívül, rabszolgát hoz a világra, még

- 92 92. Peregrina quoque si uulgo conceperit, deinde ciuis Romana 'facta tunc⁹⁶ pariat, ciuem Romanum parit; si uero ex V. C. peregrino | secundum leges moresque peregrinorum concepit, ita
25. 1. uidetur ex senatusconsulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, ciuem Romanum parere, si et patri eius ciuitas Romana donetur.
- 93 93. Si peregrinus sibi liberisque suis ciuitatem Romanam petierit, non aliter filii in potestate eius fiunt, quam si imperator eos in potestatem redegerit; quod ita demum is facit, si causa cognita aestimauerit, hoc filiis expedire: diligentius autem exactiusque causam cognoscit de impuberibus absentibusque: et hæc ita edicto diui Hadriani significantur.
- 94 94. Item si quis cum uxore prægnante ciuitate Romana donatus sit, quamuis is, qui nascitur, ut supra dixi, ciuis Romanus sit, tamen in potestate patris non fit: idque subscriptione diui 'sanctissimi Hadriani significatur. qua de causa qui intellegit, uxorem suam esse prægnatam, dum ciuitatem sibi et uxori ab imperatore petit, simul ab eodem petere debet, ut eum, qui natus erit, in potestate sua habeat.
- 95 95. Alia causa est eorum, qui 'Latii iure cum liberis suis ad ciuitatem Romanam perueniunt; nam horum in potestate fiunt liberi.
- 96 96. Quod ius quibusdam peregrinis 'ciuitatibus datum est uel a populo Romano uel a senatu uel a Cæsare⁹⁷ — — — — aut maius est Latium aut minus; maius est Latium, cum et hi, qui decuriones leguntur, et ei, qui honorem aliquem V. C. aut | magistratum gerunt, ciuitatem Romanam consecuntur;
26. 1. minus Latium⁹⁸ est, cum hi tantum, qui uel magistratum uel honorem gerunt, ad ciuitatem Romanam perueniunt. idque compluribus epistulis principum significatur.
- 97 97. Non solum tamen naturales liberi secundum ea quæ⁹⁹ diximus, in potestate nostra sunt, uerum et hi, quos adoptamus.

pedig annak számára, akinek rabszolganőjévé az anya lett. 92. Továbbá a peregrinnő, ha házasságon kívül esett teherbe, 92
 aztán római polgárnővé lett és akkor szül, római polgárt szül;
 de ha peregrinustól fogadott méhébe, a kinek ő a peregrinusok
 törvényei és szokásai szerint le van kötve, a dicsőült Hadrianus
 indítványára hozott tanácsvégzemény értelmében csak akkor lát-
 szik római polgárt szülni, ha atyja is a római polgárjoggal aján-
 dékoztatik meg.

93. Ha valamely peregrinus maga és gyermekei számára a 93
 római polgárjogot kérte, gyermekei nem jutnak másképp az ő
 potestas alá, mint ha abba a császár juttatja őket: ezt pedig
 csak akkor teszi meg a császár, ha a tényállás megvizsgálása alap-
 ján a fiúkra nézve hasznosnak találja: kiváló gonddal és tüze-
 sen vizsgálja a serdületlenek és a távollevők ügyét: így van ez
 határozva a dicsőült Hadrianus hirdetményében. 94. Ha továbbá 94
 valaki terhes nejével együtt ajándékozott meg a római polgár-
 joggal, úgy, ámbár a születendő gyermek, mint fentebb mondot-
 tuk, mint római polgár jön a világra, azért még sem jut atyjának
 potestas alá: így van ez határozva Hadrianusnak egyik leiratá-
 ban. Azért kell annak, a ki tudja, hogy neje más állapotban van,
 akkor, midőn a császárhoz a maga és neje számára a római pol-
 gárjogért folyamodik, ugyanattól azt is kérni, hogy születendő
 gyermekét potestas alatt tarthassa. 95. Másképp áll a dolog azok 95
 kal, a kik a latin jog alapján gyermekeikkel együtt jutnak római
 polgárjoghoz; mert ezeknek gyermekei egyúttal az ő potestasuk
 alá kerülnek. 96. Ezen jog némely peregrin államnak is adomá- 96
 nyoztatott a római nemzet, vagy a tanács, vagy a császár által —
 — — a latin jog vagy nagyobb vagy kisebb; nagyobb latin
 jog az, midőn nemcsak azok, kik decurióknak választatnak, ha-
 nem azok is, kik valamely tisztséget vagy hivatalt viselnek, római
 polgárjogot nyernek; a kisebb latin jog az, midőn csupán azok,
 kik valamely hivatalt vagy tisztséget viselnek, jutnak római pol-
 gárjoghoz. Így van ez több fejedelmi leirat által meghatározva.
 (a következő sor olvashatatlan.)

97. De nemcsak vérszerinti gyermekeink állanak azok sze- 97
 rint, a miket mondottunk, a mi potestasunk alatt, hanem azok is,

98. Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate, aut imperio magistratus, uelut prætoris.
99. Populi auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an uelit eum, quem adoptaturus sit, iustum filium esse: et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur; et populus rogatur, an id fieri iubeat. imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentum sunt, siue primum gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, siue inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis.
100. Et quidem illa adoptio, quæ per populum fit, nusquam nisi Romæ fit; at hæc etiam in prouinciis apud præsides earum fieri solet.
101. Item per populum feminæ non adoptantur, nam id magis placuit; apud prætorem¹⁰⁰ uero uel in prouinciis apud proconsulem¹⁰¹ legatumue etiam feminæ solent adoptari.
102. Item inpuerem apud populum adoptari aliquando prohibitum est, aliquando permissum est: nunc¹⁰² ex epistula optimi imperatoris Antonini, quam scripsit pontificibus, si iusta causa adoptionis esse uidebitur, cum quibusdam condicionibus permissum est. apud prætorem uero et in prouinciis apud proconsulem legatumue cuiuscumque '(quemque)¹⁰³ ætatis adoptare possumus.
103. Illud¹⁰⁴ utriusque adoptionis commune est, quod¹⁰⁵ et hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt.
104. Feminæ uero nullo modo adoptare possunt, quia ne quidem naturales liberos in potestate habent.
105. Item 'si(ue) quis per populum siue apud prætorem uel apud præsidem prouinciæ adoptauerit, potest eundem alii in adoptionem dare.
106. 'Sed et illud, (quod) quæsitum¹⁰⁶ est, an minor natu maiorem natu adoptare possit, utriusque adoptionis commune est.
107. 'Hoc uero proprium est eius adoptionis, quæ per

a kiket örökbefogadunk. 98. Az örökbefogadás pedig kétféle módon 98
történik, vagy az összes nemzet hozzájárulásával, vagy a hatóság,
mint például a praetor, parancsára. 99. Az összes nemzet hozzá- 99
járulásával azokat fogadjuk örökbe, a kik önjoguk: ezen nemét az
örökbefogadásnak arrogatióknak nevezzük, mert nemcsak az, a ki
örökbe fogad, kérdeztetik, azaz nyilatkozatra fölszólíttatik, akarja-e,
hogy az, kit örökbefogadni óhajt, az ő törvényes fia legyen? hanem
az is, a kit örökbefogadnak, megkérdeztetik, megengedi-e, hogy ez ő
vele történjék; és a nemzet is kérdeztetik, az ő rendeletére történ-
jék-e ez? A hatóság parancsára azokat fogadjuk örökbe, kik saját
szüleik potestas alatt állanak, akár első fokú gyermekek legyenek,
úgy mint a fiú és a leány, akár távolabbiak, úgy mint az unoka és
unokaleány, vagy a kisunoka és kisunokaleány. 100. Az az örök- 100
befogadás pedig, mely az összes nemzet színe előtt megy végbe,
csak Rómában történik sehol másutt; az utóbbi ellenben a tarto-
mányokban is szokott, azoknak helytartói előtt végbemenni.
101. Nők nem fogadtatnak örökbe az összes nemzet színe előtt, 101
mert ezt megfelelőbbnek tartották; a praetornál ellenben vagy a
tartományokban a proconsulnál, vagy az ő legatusánál nőket is
szokás örökbefogadni. 102. Továbbá serdületlent az egész nemzet 102
előtt örökbefogadni majd tiltva van, majd pedig meg van en-
gedve: most a mi legjobb császáruk-, Antoninusnak egy leirata
alapján, melyet a pontifexeknek irt, ha csak valamely törvényes
örökbefogadási ok nem látszik fönforogni, bizonyos föltételek alatt
meg van engedve. A praetor színe előtt ellenben és a tartományok-
ban a proconsul vagy legatusa előtt bármely korú egyént lehet
örökbefogadnunk. 103. Mindkét örökbefogadásnál közös az, hogy 103
még azok is, kik nemzéseképtelenek, miként a spadok, örökbe-
fogadhatnak; 104. de a nők semmiképen sem fogadhatnak örökbe, 104
hisz' saját gyermekeik sincsenek potestasuk alatt. 105. Továbbá 105
az, ki akár az egész' nemzet, akár a praetor, vagy a tartományi
helytartó színe előtt fogadott valakit örökbe, ugyanazt másnak
adhatja örökbe. 106. De az is közös mindkét örökbefogadásnál, 106
hogy kérdés, vajjon örökbefogadhat-e fiatalabb egy öregebbet?
107. Az összes nemzet színe előtt történő örökbefogadásnak saját- 107
szerűsége, hogy az, kinek gyermekei vannak az ő potestas alatt, ha

populum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes. |

108 108. ¹⁰⁷ Nunc de his personis uideamus, quæ in manu nostra
V. C. sunt. quod et ipsum ius proprium ciuium Romanorum est.
28. 1.

109 109. Sed in potestate quidem et masculi et feminae esse solent; in manum autem feminae tantum conueniunt.

110 110. Olim itaque tribus modis in manum conueniebant, usu, farreo, coëmptione.

111 111. Usu in manum conueniebat, quæ anno continuo nupta perseuerabat;¹⁰⁸ quia enim¹⁰⁹ uelut annua possessione usu capiebatur, in familiam uiri transibat filiaque locum optinebat. itaque lege duodecim tabularum cautum est, ut si qua nolle eo modo in manum mariti conuenire, ea quotannis trinotio abesset atque eo modo cuiusque anni (usum)¹¹⁰ interromperet. sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est.

112 112. Farreo in manum conueniunt per quoddam genus sacrificii, quod Ioui¹¹¹ Farreo fit (et)¹¹² in quo farreus panis adhibetur, unde etiam confarreatio dicitur; complura præterea huius iuris ordinandi gratia cum certis et sollempnibus uerbis, præsentibus decem testibus aguntur et fiunt. quod ius etiam nostris temporibus in usu est: nam flamines maiores, id est
V. C. Diales, Martiales, Quirinales, item | reges sacrorum, nisi '(qui)¹¹³
29. 1. ex farreatis nati sunt, non leguntur: ac ne ipsi quidem sine confarreatione sacerdotium habere possunt.

113 113. Coëmptione uero in manum conueniunt per mancipationem, id est per quandam imaginariam uenditionem: 'nam adhibitis non minus quam V testibus ciuibus Romanis puberibus, item 'libripende, asse emit eum (mulier et is) mulierem,¹¹⁴ cuius in manum conuenit.

114 114. Potest autem coëmptionem facere mulier non solum cum marito suo, sed etiam cum extraneo; scilicet aut matrimonii causa facta coëmptio dicitur, aut fiducia; quæ enim cum marito suo facit coëmptionem, (ut) apud eum filia loco sit, dicitur matrimonii causa fecisse coëmptionem; quæ uero

arrogatióba adja magát, nemcsak maga kerül fogadó-atyja potestas alá, hanem az ő gyermekei is, mintha unokái lennének.

108. Most hadd lássuk azon személyeket, kik manusunk¹⁰⁸ (férji hatalmunk) alatt állanak. Ez is a római polgároknak egyik sajátyszerű joga. 109. Míg a potestas alatt mind fi-, mind nőnemű¹⁰⁹ személyek szoktak állani, addig manus alá csupán nők jutnak. 110. Hajdan háromféle módon jutottak manus alá, ú. m. usus,¹¹⁰ farreum, coemptio útján. 111. Usus által jutott manus alá, ki egy¹¹¹ évig szakadatlanul férje házában maradt, mert férje t. i. egy évi folytonos birtoklás által mintegy elbirtokolta őt, s ennek következtében férjének familiájába ment át és leánya gyanánt tekintett. Azért határozta a XII táblás törvény, hogy a nő, ha nem akart ily módon férje manusa alá jutni, évenként három egymásra következő éjszakán át távol maradjon férje házából, s így minden egyes évnek folytonos birtoklását félbeszakítsa. De ezt a jogot egész terjedelmében részint a törvény, részint ellenkező szokásjog eltörölte. 112. Farreum által manus alá jutnak (a nők) az áldozás¹¹² bizonyos neme útján, melyet Iupiter Farreusnak mutatnak be s melyhez fehér buzakenyeret (panis farreus) használnak, a honnan (ezt a cselekvényt) confarreatiónak is nevezték; de ezenkívül még egyebet is tesznek és visznek véghez eme jogviszony megalapítása végett bizonyos ünnepélyes szavakkal tíz tanu jelenlétében. Ezen jog még napjainkban is használatban van, mert főpapokká ú. m. Iupiter, Mars, Quirinus istenek papjaivá, úgy nemkülönben áldozó főpapokká csak azok lehetnek, kik confarreatio útján kötött házasságból származnak: szintúgy magok sem bírhatnak papi hivatalt ilyen confarreationalis házasság nélkül. 113. Coemptio útján¹¹³ pedig manus alá jutnak (a nők) mancipatio, vagyis bizonyos színelges vásár által: t. i. nem kevesebb mint öt serdült korú római polgár tanuskodása mellett, és egy mérlegtartó előtt, egy assért veszi magának őt (a nő, és viszont) a nőt az, a kinek manusa alá jut. 114. A nő azonban nem csupán férjével, hanem egyszersmind¹¹⁴ egy harmadikkal is köthet coemptiót; azért mondjuk, hogy a coemptio vagy házasság végett történik vagy bizalomkép; a mely nő ugyanis férjével köti meg a coemptiót, hogy ő nála leánya gyanánt legyen, arról azt mondjuk, hogy a coemptiót a házasság kedvéért

alterius rei causa facit coëmptionem¹¹⁵ aut cum uiro suo aut cum extraneo, uelut tutelæ euitandæ causa, dicitur fiduciæ causa fecisse coëmptionem.

V. C. 115. Quod est tale: si qua uelit quos habet tutores 'deponere et alium nancisci, illis tutoribus (auctoribus) coëmptionem facit; deinde a coëmptionatore remancipata ei, cui ipsa uelit, et ab eo uindicta | manumissa incipit eum habere tutorem, (a) 30. l. quo manumissa est; qui tutor fiduciarius dicitur, sicut (ex) inferioribus apparebit.

115a 115a. 'Olim quidem¹¹⁶ etiam testamenti faciendi gratia fiduciaria fiebat coëmptio: tunc enim non aliter feminæ testamenti faciendi ius habebant, exceptis quibusdam personis, quam si coëmptionem fecissent remancipatæque et manumissæ fuissent; set hanc necessitatem coëmptionis faciendæ ex auctoritate diui Hadriani senatus remisit; censentur enim ipso iure | feminæ capite deminutæ.¹¹⁷

115b 115b. Si tamen mulier¹¹⁸ fiduciæ causa cum uiro suo fecerit coëmptionem, nihilominus filiæ loco incipit esse: nam si omnino qualibet ex causa uxor in manu uiri sit, placuit eam filiæ iura nancisci.¹¹⁹

116 116. Superest, ut exponamus, quæ personæ in mancipio sint.

117 117. Omnes igitur liberorum personæ, siue masculini siue feminini sexus, quæ in potestate parentis sunt, mancipari ab hoc eodem modo possunt, quo etiam serui mancipari possunt.

V. C. 118 118. Idem iuris est in earum personis, quæ in manu sunt: 31. l. nam feminæ a coëmptionatoribus eodem modo possunt (mancipari, quo liberi a parente 'possunt, in tantum)¹²⁰ quidem, ut quamuis ea sola¹²¹ apud coëmptionatorem filiæ loco sit, quæ ei¹²² nupta sit, tamen nihilo minus etiam | quæ ei nupta non sit nec ob id filiæ loco sit, ab eo mancipari possit.

118a 118a. (Set)¹²³ plerumque solum et a parentibus et a coëmptionatoribus mancipantur, cum uelint parentes coëmptionatoresque e suo iure eas personas dimittere, sicut inferius euentius apparebit.

119 119. Est autem mancipatio, ut supra quoque diximus,

kötötte, míg ha más okból köti meg a coemptiót, vagy férjével vagy egy harmadikkal, például a gyámság kikerülése végett, akkor azt mondjuk, hogy a coemptiót bizalomkép kötötte. 115. Az 115 utóbbi dolog így áll: ha valamely nő mostani gyámjait el akarja távolítani, hogy más gyámot kapjon, amazoknak közreműködése mellett coemptiót köt; azután a coemptionator megint eladja őt annak, a kinek ő maga is akarja, hogy eladassék, ez pedig vindicta útján szabadonbocsátja, s azon időtől fogva azt nyeri gyámjául, a ki őt szabadonbocsátotta; ezen gyám bizalmi gyámnak nevezetik, mint a hogy még alább ki fog tűnni. 115. a. Hajdan még a 115 a végrendelet megalkotása szempontjából is kötöttek ily bizalmi coemptiót: mert akkoron a nőknek csak úgy volt, bizonyos személyeket kivéve, végrendeletalkotási joguk, ha előbb coemptiót kötöttek, azután a coemptionator őket viszont eladta, a vevő pedig elbocsátotta; azonban a coemptio megkötésének ezen szükségét elengedte a tanács dicsőült Hadrianus parancsára; ehhez képest a nőkről az a vélelem áll, hogy közvetlenül szenvedték volna a megkivántató capitis deminutiót. 115. b. Egyébiránt, ha valamely 115 b nő férjével csupán bizalomkép kötött volna coemptiót, ez időtől fogva mégis az ő leánya gyanánt tekintetik, mert ha a nő bármi oknál fogva egyáltalában férjének manusa alatt áll, úgy a leány jogait nyeri, a mint közönségesen hiszik.

116. Hátra van még, hogy fejtegyük, miféle személyek állnak 116 mancipium alatt. 117. Minden szabad ember tehát, legyen az 117 akár fi-, akár nőnemű, ha atyjának hatalma alatt áll, ez által, ugyanazon módon, miként a rabszolgák, másnak eladható. 118. Ugyanezen szabály áll azon személyek tekintetében, kik 118 manus alatt vannak: mert a nők a coemptionatorok által ugyanazon módon, mint a gyermekek az atya által, eladhatók annyira, hogy, ámbár csupán azon nő foglalja el a coemptionatornál az ő leánya helyét, a ki neki felesége, mindazáltal az is eladható ő általa, a ki neki nem felesége s azért az ő leánya gyanánt sem tekintetik. 118. a. Többnyire azonban csak agnaticus felmenők 118 a és coemptionatoraik által mancipáltatnak, midőn t. i. ezek őket saját hatalmuk alól el akarják bocsátani, miként ez még alább világosabban ki fog tűnni. 9. A mancipatio pedig, mint már 119

imaginaria quædam uenditio: quod et ipsum ius proprium ciuium Romanorum est; eaque res ita agitur: adhibitis non minus quam quinque testibus ciuibus Romanis puberibus et præterea alio eiusdem condicionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens, is, qui mancipio accipit, æs ¹²⁴ tenens ita dicit: HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO ISQVE MIHI EMPTVS ESTO HOC AERE AENEAQVE LIBRA; deinde ære percutit libram idque æs dat ei, a quo mancipio accipit, quasi pretii loco.

120 120. Eo modo et seruiles et liberæ personæ mancipan-
tur; ¹²⁵ animalia quoque, quæ mancipi sunt, quo in numero habentur boues, equi, muli, asini; item prædia tam urbana quam rustica, quæ et ipsa mancipi sunt, qualia sunt Italica, eodem modo solent mancipari.

121 121. In eo solo prædiorum ¹²⁶ mancipatio a ceterorum mancipatione differt, quod personæ seruiles et liberæ, item animalia, quæ mancipi sunt, nisi in præsentia sint, mancipari
V. C. non possunt; adeo quidem, | ut eum, (qui) ¹²⁷ mancipio accipit,
32. I. adprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur, necesse sit; unde etiam mancipatio dicitur, quia manu res capitur: prædia uero 'in absentia solent mancipari.

122 122. Ideo autem æs et libra adhibetur, quia olim æreis tantum nummis utebantur; et erant asses, dupondii, semisses, quadrantes nec ullus aureus uel argenteus nummus in usu erat, sicut ex lege XII tabularum intellegere possumus; eorumque nummorum uis et potestas non in numero erat, sed in pondere; 'namque ¹²⁸ ueluti asses librales erant, et dupondii duarum librarum, unde etiam dupondius dictus est, quasi duo pondo: quod nomen adhuc in usu retinetur. semisses quoque et quadrantes pro rata scilicet portione ad pondus examinati erant. tunc igitur et qui dabat alicui pecuniam, non adnumerabat eam, sed appendebat; unde serui, quibus permittitur administratio pecuniæ, dispensatores appellati sunt et 'ad hunc diem dicuntur. ¹²⁹

fentebb is mondtuk, színleges eladás, s ez is a római polgároknak sajátzerű jogintézménye; ez a dolog pedig ekkép megy végbe: az átvevő (a ki mancipiumba fogad) nem kevesebb, mint öt serdült korú római polgár tanuskodása mellett s azonfölül még egy hasonló jogképességű ember jelenlétében, ki az érczmérleget fogja és mérlegtartónak neveztetik, a rezet kezében tartva, így szól: «állítom, hogy ez az ember (rabszolga) a quiritek joga szerint az enyém, megvettem ezért az érczért és érczmérleg által»; azután megrázza a rézzel a mérleget s odaadja azt az érczdarabot az átadónak (a kitől mancipiumba fogad), mintegy vételár fejében. 120. Ezen módon úgy rabszolgákat, mint 120 szabad embereket adunk mancipiumba; állatokat is, ha res mancipi, melyek közzé a marhákat, lovakat, öszvéreket, szamarakat számítjuk; úgy nemkülönben a városi és mezei telkeket, a meny nyiben szintén res mancipi, minők az itáliai telkek, hasonlóan ily módon szoktuk mancipiumba adni s illetőleg fogadni. 121. Egye- 121 dül abban különbözik a telkek mancipatiója egyéb dolgok mancipatiójától, hogy szolgákat és szabadokat, továbbá mancipálható állatokat csak úgy mancipálhatunk, ha jelen vannak; még pedig annyira, hogy az átvevőnek (a ki mancipiumba fogad), azt, a mit neki mancipiumba (át-)adnak, meg kell ragadnia; innen ezt a cselekvényt mancipatióznak is nevezzük, mert a dolgot kézzel ragadjuk meg: de a telkeket távollétben (nem épen a hely színén) szokták mancipálni. 122. Rezet és mérleget pedig azért használ- 122 nak, mert hajdan csak rézpénzek voltak forgalomban; nevezetesen ass-, kettős ass-, fél és negyed ass-darabok, sem arany, sem ezüstpénz nem volt használatban, miként ezt a XII táblás törvényből megtudhatjuk; és ama pénzdarabok értéke nem számuk, hanem súlyuk szerint volt meghatározva; miként ugyanis az ass-darabok egy font súlyúak valának, a kettős ass-darabok két fontot nyomtak; innen származott a dupondius-féle kifejezés is, mintegy két font nehéz: s ezen elnevezés egészen a mai napig fentartotta magát. A fél és negyed ass-darabok is a font ércz arányához voltak szabva. A ki tehát akkoron pénzt adott valakinek, ezt nem leolvasta, hanem megmérte; azért ama rabszolgákat, kiknek a pénzkezelés meg van engedve, dispensatoroknak (mérlegelőeknek)

- 123 123. ¹³⁰ Si tamen quærat aliquis, qua re si qua coëmptio-
nem fecit, differat a mancipatis, illa quidem, quæ coëmptionem
facit, non deducitur in seruilem condicio-
nem, at a parentibus
et a coëmptionatoribus mancipati mancipataeue seruorum loco
constituuntur, adeo quidem, ut ab eo, cuius in mancipio | sunt,
neque hereditatem, neque legata aliter capere possint, quam si
simul eodem testamento liberi esse iubeantur, sicuti iuris est
in persona seruorum. sed differentiae ratio manifesta est, cum
a parentibus et a coëmptionatoribus iisdem uerbis mancipio
'accipiantur, ¹³¹ quibus seruui; quod non similiter fit in coëmptio-
tione. ¹³²
- 124 124. Videamus nunc, quo modo ii, qui alieno iuri subiecti
sunt, eo iure liberentur.
- 125 125. Ac prius de his dispiciamus, qui in potestate sunt.
- 126 126. Et quidem serui quemadmodum potestate liberentur,
ex his intellegere possumus, quæ de seruis manumittendis su-
perius exposuimus.
- 127 127. Hi uero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo
sui iuris fiunt. sed hoc distinctionem recipit; nam mortuo
patre sane omnimodo filii filiaeue sui iuris efficiuntur; mortuo
uero auo non omnimodo nepotes neptesue sui iuris fiunt, sed
ita si post mortem aui in patris sui potestatem recasuri non
sunt. itaque si moriente auo pater eorum et uiuat et in potes-
tate patris fuerit, tunc post obitum aui in patris sui potestate
fiunt; si uero is, quo tempore auus moritur, aut iam mortuus
est aut exiit de potestate (patris, tunc hi, quia in potestatem)
eius cadere non possunt, sui iuris fiunt. ¹³³
- 128 128. Cum | autem is, cui ob aliquod maleficium 'ex lege
(uelut ex lege) Cornelia ¹³⁴ aqua et igni interdicitur, ciuitatem
Romanam amittat, sequitur, ut quia eo modo ex numero cinium
Romanorum tollitur, proinde ac mortuo eo desinant liberi in
potestate eius esse: nec enim ratio patitur, ut peregrinae con-
dicionis homo ciuem Romanum in potestate habeat, pari ratione

V. C.
33. 1.

V. C.
34. 1.

nevezték s még mai nap is így nevezik. 123. Ha mégis kér-¹²³
dené valaki, hogy miben különbözik az a nő, ki coemptiót kötött,
a mancipáltaktól, hát az, a ki coemptiót köt, nem jut rabszolgai
állapotra, holott az agnaticus felmenők, vagy a coemptionato-
raiktól mancipált mindkét nemű személyek a rabszolgákéhoz
hasonló állapotba jutnak, annyira, hogy attól, kinek manci-
piumában állanak, sem örökséget, sem hagyományokat másképp
nem nyerhetnek, mintha őket egyúttal ugyanabban a végren-
deletben fölszabadítja, miként ez a rabszolgáknál van. De a
különbségnek oka nyilvánvaló, mert agnaticus felmenők s a
coemptionatorok ugyanazon szavakkal fogadják őket mancipiumba,
mint a rabszolgákat; s épen ez nem történik hasonlóképen a
coemptionál.

124. Lássuk most, miféle módokon szabadulnak föl a másnak ¹²⁴
hatalma alatt állók ezen hatalom alól.

125. Először is szóljunk azokról, kik potestas alatt állanak. ¹²⁵

126. Hogy mikép szabadulnak föl a rabszolgák uraik potestasa ¹²⁶
alól, abból láthatjuk, a mit fentebb a rabszolgák fölszabadításáról
fejtegettünk. 127. Azok pedig, a kik atyjok hatalma alatt állanak, ¹²⁷

ennek halálával önjoguakká lesznek. De itt különbséget kell tenni;
az atya halálával t. i. a fiúk és leányok mindenképen önjoguakká
válnak; a nagyatya halálával azonban az unokák és unokaleányok
nem lesznek mindenképen önjoguakká, hanem csak akkor, ha a
nagyatya halálával nem esnek vissza atyjok potestasa alá. Ha
tehát a nagyatya halálakor az atya még él s atyjának potestasa
alatt állott, akkor a nagyatya halála után atyjok potestasa alá
jutnak; de ha ez a nagyatya halálakor szintén vagy meghalt már,
vagy atyjának potestasa alól már kikerült, minthogy nem eshet-
nek amannak (t. i. saját atyjoknak) potestasa alá, önjoguakká
válnak. 128. Mivel pedig az, a ki valamely büntett miatt a ¹²⁸
törvény, például a lex Cornelia értelmében száműzetik, a római
polgárjogot elveszti, ebből az következik, hogy, mert ily módon a
római polgárok sorából kitoröltetik, gyermekei ép úgy megszűn-
nek az ő potestasában állani, mintha meghalt volna: a (polgári)
jog elve ugyanis nem tűri, hogy egy római polgár peregrin jog-
állású ember potestasának legyen alávetve. Ugyanezen jogelvnél

et si ei, qui in potestate parentis sit, aqua et igni interdictum fuerit, desinit in potestate parentis esse, quia æque ratio non patitur, ut peregrinæ condicionis homo in potestate sit ciuis Romani parentis.

129 129. Quodsi ab hostibus captus fuerit parens, quamuis seruus hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminii, 'quo ¹³⁵ hi, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omnia pristina iura recipiunt; itaque reuersus habebit liberos in potestate: si uero illic mortuus sit, erunt quidem liberi sui iuris; sed utrum ex hoc tempore, quo mortuus est apud hostes parens, an ex illo, quo ab hostibus captus est, dubitari potest. ipse quoque filius neposue si ab hostibus captus fuerit, similiter dicemus, propter ius postliminii potestatem quoque parentis in suspensio esse.

130 130. Præterea exeunt liberi uirilis sexus de parentis potestate, si flamines Diales inaugurentur, et | feminini sexus, si uirgines Vestales capiantur.

131 131. Olim 'quidem, quo tempore populus Romanus in Latinas regiones ¹³⁶ colonias deducebat, (et) qui iussu parentis in coloniam Latinam nomen dedissent, ¹³⁷ desinebant in potestate parentis esse, quia efficerentur alterius ciuitatis ciues.

132 132. 'Præterea ¹³⁸ emancipatione desinunt liberi in potestate parentum esse. set filius quidem tribus mancipationibus, ceteri uero liberi, siue masculini sexus siue feminini, una mancipatione exeunt de parentum potestate: lex enim XII tabularum tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his uerbis: 'si pater (ter) filium uenum duit, filius (a) patre liber esto'. ¹³⁹ eaque ¹⁴⁰ res ita agitur: mancipat pater filium alicui; is eum uindicta manumittit: eo facto reuertitur in potestatem patris; is eum iterum mancipat uel eidem uel alii (set in usu est, eidem mancipari) isque eum postea similiter uindicta manumittit, quo facto cum rursus in potestatem patris fuerit reuersus, ¹⁴¹ tertio pater eum mancipat uel eidem uel alii (set hoc in usu est, ut eidem mancipetur) eaque mancipatione desi-

fogva megszűnik az, a ki atyja potestas alatt áll, ha ő maga száműzetik, tovább is atyja potestas alatt állani, mert ép oly kevésbé türi a (polgári) jog elve, hogy egy peregrin jogállású ember atyjának potestas alatt álljon, a ki római polgár. 129. Ha azonban az atya ellenséges fogságba esett, úgy, ámbár (időközben) az ellenség rabszolgájává lesz, a gyermekei fölötti hatalma mégis függőben marad a *ius postliminii* miatt, melynél fogva az ellenséges fogságba esettek visszatérésök után minden előbbi jogaitat visszanyerik; a visszatértnek tehát ismét hatalma lesz gyermekei fölött: ha pedig ott meghalt, a gyermekek önjoguakká lesznek ugyan, de kétség támadhat az iránt, vajjon attól az időtől fogva-e, midőn atyjok az ellenségnél meghalt, avagy attól fogva, midőn fogságba esett. Hasonlag mondjuk, hogy a *ius postliminii* miatt az atya potestas függőben marad, ha maga a fiú, vagy unoka ellenséges fogságba esik. 130. Azonkívül kijönnek a figyermekek atyjok potestas alól, ha Iupiter főpapjaivá avattatnak, a leánygyermekek, ha a Vesta-szűzek közzé fölvétetnek. 131. Hajdanában, midőn a római nép a latin vidékekre gyarmatokat telepített, azok is kiléptek a potestastól, a kik atyjok parancsára latin gyarmatba költöztek, mert egy más állam polgáraivá lettek. 132. Azonkívül megszűnnek a gyermekek atyjok potestas alatt állani emancipatio által. De a fiú csak három *mancipatio*, míg a többi, akár fi-, akár nőnemű gyermekek, már egyszeri *mancipatio* által jönnek ki atyjok potestas alól: a XII táblás törvény ugyanis csak a fiú személyét illetőleg szól három *mancipatió*ról a következő szavakkal: «ha az atya fiát háromszor eladja, a fiú atyjától szabad legyen». Ez a dolog pedig ekkép történik: az atya fiát valakinek *mancipálja*, ez pedig a fiút *vindicta* útján elbocsátja; ennek megtörténtével visszatér atyja potestasába. Ez őt másodszor *mancipálja*, vagy ugyanannak, vagy más valakinek (de szokásban van ugyanannak *mancipálni*) s ez őt azután hasonlóképen *vindicta* útján elbocsátja, minek megtörténtével újra visszatért atyjának potestas alá; ekkor az atya őt harmadszor *mancipálja* vagy ugyanannak, vagy más valakinek (de szokásban van, hogy ugyanannak *mancipáltassék*) és evvel a *mancipatió*val megszűnik az atya potestas alatt állani, habár még nem bocsátatott is sza-

V. C. nit in potestate patris esse, etiamsi nondum manumissus sit,
36. l. set adhuc in causa mancipii | * 142 — — — — —

133 133. ¹⁴³ Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium et ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate dimittere, nepotem uero in potestate retinere: uel ex diuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem uero manumittere, uel omnes sui iuris efficere. eadem et de pronepote dicta esse intellegemus.

V. C. 134 134. ¹⁴⁴ Præterea parentes etiam liberos in adoptionem datos
37. l. in potestate habere desinunt. et in filio quidem, si in adoptionem datur, tres mancipationes | et duæ intercedentes manumissiones proinde fiunt, ac fieri solent, cum ita eum pater de potestate dimittit, ut sui iuris efficiatur. deinde aut patri remancipatur, et ab eo is, qui adoptat, uindicat apud prætorem, filium suum esse, et illo contra non uindicante a prætore uindicanti filius addicitur, aut 'non remancipatur patri, 'sed | ab eo uindicat is qui adoptat, apud quem in tertia mancipatione est: set sane commodius est patri remancipari. ¹⁴⁵ in ceteris uero liberorum personis, seu masculini seu feminini sexus, una scilicet mancipatio sufficit, et aut remancipantur parenti aut non remancipantur. ¹⁴⁶ eadem et in prouinciis apud præsidem prouinciæ solent fieri.

135 135. Qui ex filio semel iterumue mancipato conceptus est, licet post tertiam mancipationem patris sui nascatur, tamen in aui potestate est, et ideo ab eo et emancipari ¹⁴⁷ et in adoptio-

* *Huschke* szérint a *mancipii* szó után még ez állhatott: «apud eum cui mancipatus est. quo si rursus manumittatur, sui iuris fit». Az ezután következő hézag kitölthető *Gaius* epitomejából (I. 6. § 3.): 'Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur, et a naturali patre manumittatur, ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius, succedat. Feminae uel nepotes masculi ex filio una emancipatione de patris uel aui exeunt potestate et sui iuris efficiuntur. Et hi ipsi quamlibet una mancipatione de patris uel aui potestate exeant, nisi a patre fiduciario remancipati fuerint et a naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater non potest, nisi fiduciarius, a quo manumissi sunt. Nam si remancipatum eum sibi naturalis pater uel auus manumiserit, ipse eius in hereditate succedit'.

badon, hanem egyelőre még mancipium viszonyában*— — — —

133. Figyeljünk arra, hogy annak, a kinek egy fiú s ettől származó unoka áll hatalmában, szabad a fiút ugyan a hatalom alól elbocsátani, az unokát pedig abban visszatartani, vagy megfordítva a fiút ugyan a hatalom alól visszatartani, az unokát pedig abból elbocsátani, vagy mindnyájokat önjoguakká tenni. Ugyanazt a kisunokáról is kell értenünk.

134. Azonkívül megszűnnek a szülők örökbeadott gyermekeiket is potestasuk alatt tartani. Még pedig a fiúra nézve, adoptióba adás esetén három mancipatio és azok közben két elbocsátás mellett, mint a hogy akkor szokott történni, midőn az atya őt azért bocsátja el potestasa alól, hogy önjoguvá legyen. Azután vagy az atyának remancipáltatik s ettől a fogadó atya őt a prætornál vindicálja, állítván, hogy a fiú az övé, s ha amaz nem szól ellent, a prætör őt a vindicálónak fia gyanánt oda itéli, vagy pedig nem remancipáltatik az atyának, hanem attól vindicálja őt a fogadó atya, kinél a harmadik mancipatio után van: de persze kényelmesebb őt ismét az atyának remancipálni. A többi gyermekek tekintetében, legyenek azok akár fi-, akár nőneműek, egy mancipatio is elégséges s vagy remancipáltatnak az atyának, vagy nem remancipáltatnak. Ugyanez szokott a tartományokban a helytartónál történni. 135. A fiú által az első vagy a második mancipatio után nemzett gyermek, jöllehet atyjának harmadik mancipáltatása után születik, mégis a nagyatya potestasában áll, s ugyan-

* *Huschke* szerint: «(marad) annál, a kinek mancipáltatott. Ha ez őt újra elbocsátja, önjoguvá lesz.» A *Gaius* epitomejából vett hely pedig fordításban ekkép hangzik: «De midőn az atya a fiút a fiduciarius atyának harmadszor mancipálta, az édes atyának arról kell gondoskodnia, hogy a fiduciarius atya a fiút ő neki remancipálja, ő maga (t. i. az édes atya) pedig elbocsátja, hogy a fiú halála esetében az ő hagyatékában az édes atya örököljön, ne pedig a fiduciarius atya. Nők vagy a fiútól származó finemű unokák már egyszeri mancipatio által lépnek ki az atya vagy nagyatya potestasából és önjoguakká lesznek. De habár ezek már egyszeri mancipatio folytán lépnek is ki az atya vagy nagyatya potestasából, ha csak nem lettek a fiduciarius atya által remancipálva és az édes atya által elbocsátva, nem örökölhet utánuk az édes atya, hanem a fiduciarius atya, a ki őket elbocsátotta. Ha t. i. az édes atya vagy nagyatya a neki remancipáltat elbocsátja, ő maga örököl annak hagyatékában.»

nem dari potest. at si, qui ex eo filio conceptus est, qui in tertia mancipatione est, non nascitur in aui potestate: set eum Labeo quidem existimat in¹⁴⁸ eiusdem mancipio esse, cuius et pater sit: utimur autem hoc iure, ut quamdiu pater eius in mancipio sit, pendeat ius eius; et si quidem pater eius ex mancipatione manumissus erit, 'cadat in eius potestatem; si uero is, dum in mancipio sit, de|cesserit, sui iuris fiat.

135a 135a. Eadem scilicet' intellegemus in nepote, cum semel
V. C. is manc|patus fuerit, ac in filio, qui in tertia mancipatione est,
38. 1. nam¹⁴⁹ ut supra diximus, quod in filio faciunt tres mancipa-
tiones, hoc facit una mancipatio in nepote.

136 136. 'Mulier | eo, quod in manum conuenit, non semper,
nisi coemptionem fecerit, parentis potestate hodie liberatur;
nam de flaminica Diali le|ge Asinia Antistia ex auctoritate
Cornelii Maximi et | Tiberonis cautum est,¹⁵⁰ ut hæc quod ad
sacra tantum uideatur in manu esse, quod uero ad ceteras
causas perinde habeatur, atque si in manum non conuenisset.¹⁵¹
'eæ | uero mulieres, quæ in manum conueniunt per coemp|tio-
nem, potestate parentis liberantur; nec interest, an in uiri sui
manu sint an extranei, quamuis hæ solæ loco filiarum habeant-
tur, quæ in uiri ma|nu sunt.

137 137. 'Feminæ, quæ in manu sunt, similiter eo iure libe-
rantur atquæ filiæ, quæ in potestate sunt, uelut morte eius,
cuius in ma|nu sunt, siue ei aqua et igni interdictum fue|rit.¹⁵²

137a 137a. Sed et remancipatione desinunt in manu esse, et si
ex | ea mancipatione manumissæ fuerint, sui iuris efficiuntur.¹⁵³
et ea quidem, quæ fiduciæ causa cum extraneo coemp|tionem
fecerit, cogere coempti|onatore potest, ut se remancipet, cui
ipsa uelit; at uirum, cuius in manu¹⁵⁴ est, nihilo magis potest
C. cogere, | quam et filia patrem. sed filia quidem nullo modo
39. 1. patrem potest cogere. etiam si adoptiua sit: hæc autem (ui-
rum)¹⁵⁵ repudio misso proinde compellere potest, atque si ei
numquam nupta fuisset.

azért általa úgy mancipálható, mint örökbe adható. De ha a fiú harmadik mancipáltatása közben nemzi a gyermeket, ez már nem születik a nagyatya potestas alatt, sőt Labeo azon nézetben van, hogy az is annak a mancipiumában áll, a kiében az atya is van: követjük pedig ezt a szabályt, hogy valameddig a gyermek atya mancipiumban van, az ő hatalma függőben legyen; és ha atya a mancipiumból elbocsáttatott, ennek potestas alá jusson; ha pedig, míg a mancipium alatt állott, meghalt, önjoguvá legyen.

135.a. Ugyanezt tartjuk természetesen az unokáról is, ha már ^{135 a} egyszer mancipálva volt, sőt a fiúról is, ki már a harmadik mancipatio alatt áll. Mert, miként fentebb mondtuk, azt, a mit a fiúnál három mancipatio eredményez, az unokánál egyetlen mancipatio idézi elő.

136. A nő azért, mert manus alá jutott, mai nap ¹³⁶ még nem kerül ki mindig atya potestas alól, ha csak coemptiót nem kötött; Iupiter papnőjére vonatkozólag ugyanis Cornelius Maximus és Tubero jogtudósok nézete alapján a lex Asinia Antistia azt határozta, hogy csupán a sacra (családi áldozatok) ügyében látszik manus alatt állani, holott egyebekben ép úgy kell tekinteni, mintha nem jutott volna manus alá. Oly nők pedig, kik coemptio útján jutottak manus alá, atyjok potestas alól fölszabadulnak; és nem tesz különbséget, vajjon férjök avagy egy harmadiknak manusa alatt állanak-e, ámbár csupán azokat tekintjük férjök leányai gyanánt, kik az ő manusa alatt állanak.

137. Azok a nők, kik manus alatt vannak, hasonló módon ¹³⁷ szabadulnak föl ezen hatalom alól, mint a leányok, kik potestas alatt állanak, úgy mint annak halálával, kinek manusa alatt vannak, vagy ugyanannak száműzetésével.

137.a. De remancipatio ^{137 a} által is megszűnnek manus alatt lenni és mihelyt abból a manciatióból elbocsáttatnak, önjoguakká lesznek. Az a nő pedig, a ki bizalomképen egy harmadikkal coemptiót kötött, a coemptionatort arra kényszerítheti, hogy őt annak remancipálja, a kinek ő maga akarja; férjét azonban, kinek manusa alatt áll, ép oly kevésbé kényszerítheti reá, mint a leány sem atyját. A leány azonban semmikép sem kényszerítheti atyját, még ha fogadott leánya lenne sem: míg a nő az ő férjét a válólevél megküldése után rákényszerítheti, mintha soha sem lett volna az ő felesége.

138 138. Ii, qui in causa mancipii sunt, quia seruorum loco habentur, uindicta, censu, testamento manumissi sui iuris fiunt.

139 139. Nec tamen in hoc casu lex Aelia Sentia locum habet: itaque nihil requirimus, cuius ætatis sit is, qui manumittit et qui manumittitur; ac ne illud quidem, an patronum creditoremue manumissor habeat; ac ne numerus quidem lege Fufia Caninia¹⁵⁶ finitus in his personis locum habet.

140 140. Quin etiam inuito quoque eo, cuius in mancipio sunt, censu libertatem consequi possunt, excepto eo, quem pater ea lege mancipio dedit, ut sibi remancipetur; nam quodammodo tunc pater potestatem propriam reservare sibi uidetur eo ipso, quod mancipio recipit. ac ne is quidem dicitur inuito eo, cuius in mancipio est, censu libertatem consequi, quem pater ex noxali causa mancipio dedit,¹⁵⁷ uelut quod furti eius nomine damnatus est, et eum mancipio actori dedit: nam hunc actor pro pecunia habet.

V. C. 141 141. In summa admonendi sumus, aduersus eos, quos in
40. I. mancipio habemus', nihil nobis | contumeliose facere licere; alioquin 'iniuriarum actione¹⁵⁸ tenebimur. ac ne diu quidem in eo iure detinentur homines, set plerumque hoc fit dicis gratia 'modo uno momento; nisi scilicet ex noxali causa manciparentur.

142 142. Transeamus nunc ad aliam diuisionem. nam ex his personis, quæ neque in potestate neque in manu neque in mancipio sunt, quædam uel in tutela sunt uel in curatione, quædam neutro iure tenentur. uideamus igitur, quæ in tutela, quæ in curatione sint: ita enim intellegemus ceteras personas, quæ neutro iure tenentur.

143 143. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt.

144 144. Permissum est itaque parentibus, liberis, quos in potestate sua habent, testamen(to tu)tores dare: masculini quidem sexus 'inpueribus, (feminini uero inpueribus puberibus)que, uel cum nuptæ sint.¹⁵⁹ ueteres enim uoluerunt femi-

138. Azok, kik *mancipium* viszonyában állanak, minthogy 138
 rabszolgák gyanánt tekintjük őket, *vindicta census*, végrendelet
 útján való fölszabadítás által önjogúakká válnak. 139. De ebben 139
 az esetben a *lex Aelia Sentia* alkalmazásának helye nincs: azért
 nem is kérdezzük, milyen idős a fölszabadító és fölszabadítandó;
 de még azt sem, van-e a fölszabadítónak *patronusa* vagy hitelezője;
 sőt a *lex Fufia Caninia* által megállapított szám sem jön
 ezen személyeknél tekintetbe. 140. De sőt annak akarata ellenére 140
 is, kinek *mancipium*ában állanak, *census* által nyerhetik meg a
 szabadságot, kivéven, a kit az atya azon föltétel alatt adott *manci-*
*pium*ba, hogy az ő neki *remancipáltassék*; mert ekkor az atya
 bizonyos tekintetben tulajdon *potestas*át az által látszik magának
 föntartani, hogy fiát *mancipium*képen visszaveszi. Arról sem
 mondjuk, hogy annak akarata ellenére, kinek *mancipium*ában áll,
census útján nyerhetné a szabadságot, kit atyja valamely vétség
 miatt adott volt *mancipium*ba, például mert lopás miatt lett elma-
 rasztalva, és (az atya) őt felperesnek *mancipium*ba odaadta, mert
 ezt a felperes pénz gyanánt birja. 141. Általában meg kell jegyez- 141
 nünk, hogy azok ellen, a kik saját *mancipium*unk alatt állanak,
 nem szabad semmi gyalázatosságot elkövetnünk, mert különben
 becsületsértési keresettel vagyunk lekötelezve. Az emberek nem
 is szoktak hosszasabban ezen hatalmi viszony alatt állani, hanem
 többnyire ez csak jelképes cselekvényképen egy pillanatra törté-
 nik; kivéven, ha valamely vétség miatt adatnak *mancipium*ba.

142. Térjünk át most egy másik fölosztásra. Azon személyek 142
 közül t. i., kik sem *potestas*, sem *manus*, sem *mancipium* alatt
 nincsenek, némelyek vagy gyámság, vagy gondnokság alatt álla-
 nak, némelyek pedig egyike alatt sincsenek e két hatalomnak.
 Lássuk tehát, kik állanak gyámság, kik gondnokság alatt: így
 megtudjuk egyszersmind a többi személyeket, a kik nincsenek
 egyike alatt sem e két hatalomnak. 143. Először is azokról, kik 143
 gyámság alatt állanak.

144. Meg van ugyanis az *agnaticus* felmenőknek engedve, 144
 hogy gyermekeiknek, kik az ő *potestas*uk alatt állanak, végrende-
 letökben gyámokat rendelhessenek: még pedig serdületlen finemű,
 nemkülönben úgy a serdületlen, mint a serdült nőneműeknek,

nas, etiamsi perfectæ ætatis sint, propter animi leuitatem in tutela esse.

145 145. Itaque si quis filio filiæque testamento tutorem dederit, et ambo ad pubertatem peruenerint, filius quidem desinit habere tutorem, filia uero nihilominus in tutela permanet: tantum enim ex lege Iulia et Papia Poppæa iure liberorum a tutela liberantur feminae. loquimur autem | exceptis uirginibus Vestalibus, quas etiam ueteres in honorem sacerdotiū (tutela)¹⁶⁰ liberas esse uoluerunt: itaque etiam lege XII tabularum cautum est.

V. C.
41. 1.

146 146. Nepotibus autem neptibusque ita demum possumus testamento tutores¹⁶¹ dare, si post mortem nostram in patris sui potestatem¹⁶² recasuri non sint. itaque si filius meus mortis meæ tempore in potestate mea sit, nepotes, quos ex eo (habeo), non 'poterunt ex testamento meo habere tutorem, quamuis in potestate mea fuerint; scilicet quia mortuo me in patris sui potestate futuri sunt.

147 147. Cum tamen in compluribus aliis causis postumi pro iam natis habeantur, et in hac causa placuit, non minus postumis quam iam natis testamento tutores dari posse, si modo in ea causa sint, ut si uiuis nobis nascantur, in potestate nostra fiant. hos '(enim) etiam heredes instituere possumus, cum extraneos postumos heredes instituere permissum non 'sit.

148 148. (Vxori),¹⁶³ quæ in manu est, proinde ac filiæ, item nurui, quæ in filii manu est, proinde ac nepti tutor dari potest.

149 149. Rectissime autem tutor sic dari potest: LVCIVM TITIVM LIBERIS MEIS TVTOREM 'DO (uel) VXORI (MEAE) TVTOREM DO.¹⁶⁴ sed et et si ita scriptum sit: LIBERIS MEIS uel VXORI MEAE TITIVS TVTOR ESTO, recte datus intellegitur.

150 150. In persona tamen | uxoris, quæ in manu est, recepta est etiam tutoris optio, id est, ut liceat ei permittere, quem uelit ipsa, tutorem sibi optare, hoc modo: TITIAE VXORI MEAE TVTORIS OPTIONEM DO. quo casu licet uxori '(tutorem optare)¹⁶⁵ uel in omnes res uel in unam forte aut duas.

V. C.
42. 1.

151 151. Ceterum aut plena optio datur aut angusta.

vagy midőn férjnél vannak. Mert a régiek azt akarták, hogy a nők, még ha teljes korúak is, könnyelmű gondolkozásmódjuk miatt gyámság alatt legyenek. 145. Ha tehát valaki fia- vagy¹⁴⁵ leányának végrendeletében gyámot rendelt, és mindketten elérik serdültségüket, úgy a fiú megszűnik ugyan gyámmal birni, a leány azonban mindamellett gyámság alatt marad: csak a *lex Iulia et Papia Poppæa* értelmében szabadítja föl a nőt a *ius liberorum* a gyámság alól. De itt a Vesta-szűzek kivételével szólnak, kiket már a régiek templomi szolgálatuk tiszteletére (a gyámság alól) fölmenteni kívántak: így van ez már a XII táblás törvényben megírva. 146. Az unokák- és unokaleányoknak csak akkor ren-¹⁴⁶ delhetünk gyámokat a végrendeletben, ha a mi halálunk után nem esnek vissza atyjok potestasá alá. Ha tehát az én fiam halálom pillanatában az én potestasom alatt áll, a tőle származó unokáimnak nem lehet gyámjok az én végrendeletem alapján, ámbár az én potestasom alatt állottak is; az én halálom után t. i. saját atyjok potestasá alatt fognak állani. 147. Valamint mégis¹⁴⁷ több más esetben az utószülötteket már megszületetteknek tekintjük, ebben az esetben is áll, hogy az utószülötteknek is ép úgy lehet a végrendeletben gyámokat rendelni, mint a már megszületetteknek, hacsak abban a helyzetben vannak, hogy ha még a mi életünkben születnének, a mi potestasunk alá kerülnének. Hisz' ezeket örökösökké is kinevezhetjük, holott idegen utószülöttek örökösökkül való kinevezése nincs megengedve. 148. Gyám¹⁴⁸ rendelhető továbbá a *manus* alatt levő nőnek ép úgy, mint a leánynak, s a fiú *manusában* levő menynek ép úgy, mint az unokaleánynak. 149. Leghelyesebben pedig így rendelhetjük a gyámot: ¹⁴⁹ «Lucius Titiust gyermekeimnek gyámul adom; (vagy) feleségemnek gyámul adom»; de ha így lenne is írva: «Gyermekeimnek, vagy feleségemnek Titius legyen a gyámja», helyesen történtnek tekintendő. 150. A *manus* alatt álló nő ügyében azonban el van¹⁵⁰ fogadva a gyámválasztás is, azaz, hogy meg lehet neki engedni, hogy azt válaszza gyámul, a kit ő maga akar, ily módon: «Titia feleségemnek megengedem, hogy gyámot válasszon». Ily esetben szabad a nőnek gyámot választani vagy minden ügyeire, vagy csak egyre, esetleg kettőre. 151. Egyébiránt vagy teljesen¹⁵¹

152 152. Plena ita dari solet, ut proxime supra diximus. angusta ita dari solet: *TITIAE VXORI MEAE 'TUTORIS OPTIONEM DVMTAXAT* ¹⁶⁶ SEMEL DO, aut DVMTAXAT BIS DO.

153 153. Quæ optiones plurimum inter se differunt; nam quæ plenam optionem habet, potest semel et bis et ter et sæpius tutorem optare: quæ uero angustam habet optionem, si duntaxat semel data est optio, amplius quam semel optare non potest; si tantum bis, amplius quam bis optandi facultatem non habet. ¹⁶⁷

154 154. Vocantur autem hi, qui nominatim testamento tutores dantur, datiui, qui ex optione sumuntur, optiui.

155 155. Quibus testamento quidem tutor datus non sit, iis ex lege XII '(tabularum)' ¹⁶⁸ agnati sunt tutores, qui uocantur legitimi.

156 156. Sunt autem agnati per uirilis sexus personas cognitione iuncti, quasi a patre cognati, ueluti frater eodem patre
V. C. natus, fratris filius neposue ex eo, item patruus et patrui |
43. 1. filius et nepos ex eo. at hi qui per feminini sexus personas cognitione coniunguntur, non sunt agnati, sed alias naturali iure cognati. itaque inter auunculum et sororis filium non agnatio est, sed cognatio. item amitæ, materteræ filius non est mihi agnatus, set cognatus, et inuicem 'scilicet ego illi eodem iure coniungor, quia qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur.

157 157. Sed olim quidem, quantum ad legem XII tabularum attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores. sed postea lex Claudia lata est, quæ quod ad feminas attinet, tutelas (illas) ¹⁶⁹ sustulit: itaque masculus quidem inpubes fratrem puberem aut patrum habet tutorem; femina uero talem habere tutorem non potest.

158 158. Set agnationis quidem ius capitis diminutione perimitur, cognationis uero ius eo modo non commutatur; quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia uero non potest.

szabad gyámválasztási jogot nyer, vagy korlátoltat. 152. A szabad 152
 gyámválasztási jog akként szokott engedtetni, mint a hogy imént
 mondtuk, a korlátolt pedig illetésképen: «Titia feleségemnek
 megengedem, hogy magának gyámot válasszon, de csak egyszer,
 vagy kétszer». 153. Ezen választások abban különböznek nagyon 153
 egymástól, hogy míg azon nő, kinek teljesen szabad választási joga
 van, egyszer, kétszer, háromszor és még többször választhat
 magának gyámot, addig azon nő, kinek csupán korlátolt választási
 joga van, abban az esetben, ha csak egyszer engedtetett meg
 neki a választás, egyszernél, s ha csak kétszerre engedtetett, két-
 szernél többször nem választhat. 154. A végrendeletben adott 154
 gyámokat kinevezett, a választás útján kiszemelteket pedig vá-
 lasztott gyámoknak nevezzük.

155. A kik nem kaptak már végrendeletileg gyámot, azoknak 155
 a XII táblás törvény értelmében az ő agnatusaik a gyámjaik,
 kiket azért törvényes gyámoknak nevezünk. 156. Agnatusok pedig 156
 a finemű személyek által rokonilag egybekötöttek, mintegy az
 atyai oldalról való vérrokonok, ú. m. az ugyanazon atyától nem-
 zett fitestvér, a fitestvérnek fia vagy az ettől származó unoka,
 továbbá az atya fitestvére (nagybátya) és ennek fia vagy az ettől
 származó unoka. Azok ellenben, kik nőnemű személyek által
 vannak rokonilag egybekötve, nem agnatusok, hanem máskép a
 természeti jog szerint rokonok egymással. Így az anya fitestvére
 (anyai nagybátya) és a nőtestvér fia között nem forog fön agna-
 tio, hanem csak vérrokonság. Hasonlóképen atyai vagy anyai
 nagynéném fia sem az én agnatusom, hanem cognatusom, és
 megfordítva én is ugyanazon jogon vagyok az ő rokonuk, mert a
 gyermekek az atya, nem pedig az anya familiáját követik. 157. Haj- 157
 dan ugyan, a mi a XII táblás törvényt illeti, a nőknek is az ő
 agnatusaik voltak gyámjaik. Később azonban a lex Claudia hozat-
 tott, mely a nőket illetőleg ama gyámságokat megszüntette:
 ehhez képest serdületlen fiúnak az ő serdült bátyja vagy atyai
 nagybátyja a gyámja ugyan, de nőnek nem lehet ilyen gyámja.

158. De az agnatio jogát a capitis diminutio elenyészteti, 158
 míg a cognatio jogát meg nem változtatja; mert a polgári jog
 elve polgári jogokat megsemmisíthet ugyan, de nem a természeti

- 159 159. Est autem capitis diminutio prioris 'status¹⁷⁰ permutatio: eaque tribus modis accidit: nam aut maxima est capitis diminutio, aut minor, quam quidam mediam uocant, aut minima.
- 160 160. Maxima est capitis diminutio, cum aliquis simul et ciuitatem et libertatem amittit; 'quæ accidit incensis, qui ex
 V. C. forma censuali uenire iubentur: quod ius pridem desuetudine
 44. l. abolitum est. eandem patiuntur dediticii ex lege Aelia Sentia,¹⁷¹ qui contra eam legem in urbe Roma domicilium habuerint; item feminae, quæ ex senatus consulto | Claudiano ancillæ fiunt eorum dominorum, quibus inuitis et denuntiantibus 'nihilominus cum seruis eorum coierint.
- 161 161. Minor siue media est capitis diminutio, cum ciuitas amittitur, libertas retinetur; quod accidit ei, cui aqua et igni interdictum fuerit.
- 162 162. Minima est capitis diminutio, cum et ciuitas et libertas retinetur, sed status hominis commutatur; quod accidit in his, qui adoptantur, item in his, quæ coemptionem faciunt, et in his, qui mancipio dantur quique ex mancipatione manumittuntur; adeo quidem, ut quotiens quisque mancipetur, '(aut ut remancipetur)¹⁷² aut ut¹⁷³ manumittatur, totiens capite diminuat.
- 163 163. Nec solum maioribus (capitis)¹⁷⁴ diminutionibus ius agnationis corrumpitur, set etiam minima; et ideo si ex duobus liberis alterum pater emancipauerit, post obitum eius neuter alteri agnationis iure tutor esse poterit.
- 164 164. Cum autem ad agnatos tutela pertineat, non simul ad
 V. C. omnes pertinet, set ad eos tantum, qui proximo gradu sunt.¹⁷⁵ |
 45. l. ¹⁷⁶ — — — — — vv. 17. — — — — —
- 165 165. Ex eadem lege duodecim tabularum libertarum et inpuberum libertorum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet; quæ et ipsa tutela legitima uocatur, non quia nominatim¹⁷⁷ ea lege de hac tutela cauetur, sed quia proinde accepta est per interpretationem, atque si uerbis legis 'introducenda¹⁷⁸ esset: eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarum-

jogokat. 159. A capitis diminutio pedig megmásítása a korábbi 159 jogállapotnak, mi háromféle módon történik: vagy legnagyobb ugyanis a capitis diminutio, vagy kisebb, melyet némelyek középnek neveznek, vagy legkisebb. 160. Legnagyobb a capitis dimi- 160 nutio, midőn valaki egyszerre mind a polgárjogot, mind a szabadságát veszti el s ez történik a census alól kibujt egyénekkel, kiket az adótörvények külföldre eladatni rendelnek, mely jog már régen kiment szokásból; ugyanezt (a capitis diminutiót) szenvedik a lex Aelia Sentia értelmében azon dediticiusok, kik a törvény ellenére Rómában telepedtek le; továbbá a nők, kik a Senatusconsultum Claudianum értelmében rabszolgálová lesznek azon uraknak, kiknek rabszolgáival amazoknak akarata ellenére és intésök daczára nemi viszonyt folytattak. 161. Kisebb vagy közép a capitis 161 diminutio, midőn a polgárjog veszendőbe megy, de a szabadság megmarad; mi a száműzöttel történik. 162. Legkisebb a capitis 162 diminutio, midőn úgy a polgárjog, mint a szabadság megmarad, de az illetőnek jogállása változást szenved; a mi azokkal történik, kiket örökbe fogadnak, továbbá azokkal, kik coemptiót kötnek és azokkal, kiket mancipiumba adnak és a kiket a mancipatióból elbocsátanak; s ez annyira áll, hogy valahányszor valakit mancipálnak vagy azért, hogy remancipáltassék, vagy hogy a mancipiumból elbocsátassék, ugyanannyiszor egyszersem capitis diminutiót szenved. 163. És nemcsak a nagyobb capitis diminu- 163 tiók semmisítik meg az agnatio jogát, hanem a legkisebb is, úgy hogy ha az atya két fia közül az egyiket emancipálta, az ő halála után egyik sem lehet az agnatio jogánál fogva a másiknak gyámja. 164. Ha pedig az agnatusokat illeti meg a gyámság, ez 164 nem illeti egyszerre mindnyájokat, hanem csupán azokat, a kik fokra nézve legközelebb állanak. — — — — —

165. Ugyanazon XII táblás törvénynél fogva a főlsszabadult 165 nők és a serdületlen főlsszabadultak fölötti gyámság azoknak patronusait s ezek gyermekeit illeti; és ezen gyámságot is törvényesnek nevezzük, nem mintha ama törvény erről a gyámságról világos intézkedést foglalna magában, hanem azért, mert ép úgy el van az fogadva magyarázat útján, mintha a törvény szavai

V. C. 46. 1. que, si | intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberos-ue eorum pertinere, crediderunt ueteres, uoluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere, quia et agnatos, quos ad hereditatem uocauit, eosdem et tutores esse iusserat.¹⁷⁹

166 (*De fiduciaria tutela.*) 166. Exemplo patronorum recepta est¹⁸⁰ et alia tutela, quæ et ipsa legitima uocatur, nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio et deinceps impubes, filiamue vel neptem ex filio et deinceps et iam puberes alteri ea lege mancipio dedit, ut sibi remanciparentur, remancipatosque manumisit, legitimus eorum tutor erit.

166a 166a. (Sed) sunt et aliæ tutelæ, quæ fiduciariæ uocantur, id est, quæ ideo nobis competunt, quia liberum caput mancipatum nobis uel a parente uel a coemptionatore manumiserimus.

167 167. Set Latinarum et Latinorum impuberum tutela non omnimodo ad manumissores libertorum eorum pertinet, sed ad eos, quorum ante manumissionem ex iure Quiritium (fuerunt: unde si ancilla ex iure Quiritium)¹⁸¹ tua sit, in bonis mea, a me quidem solo, non etiam a te manumissa Latina fieri potest, et bona eius ad me pertinent, sed eius tutela tibi competit: nam ita lege Iunia cauetur: itaque si ab eo, cuius et in bonis et ex iure Quiritium ancilla fuerit, facta sit Latina, ad eundem et bona et tutela pertinent.

168 168. Agnatis et patronis et liberorum capitum manumissoribus permissum est feminarum tutelam alii in iure cedere; pupillorum autem tutelam non est permissum cedere, quia non uidetur 'one|rosa,¹⁸² cum tempore pubertatis finiatur.

169 169. Is autem, cui ceditur tutela, cessicius tutor uocatur.

170 170. Quo mortuo aut capite diminuto reuertitur ad eum tutorem tutela, qui cessit; ipse quoque, qui cessit, si mortuus aut capite diminutus sit, a cessicio tutela discedit et reuerti-

hozták volna be: mert abból, hogy a végrendelet nélkül elhalt fölszabadultak és fölszabadult nők hagyatéka a törvény rendelete szerint a patronusokra és ezek gyermekeire száll, azt következették a régiak, hogy a törvény azt akarta, hogy a gyámság is ő reájuk szálljon, mert azt rendelte, hogy az agnatusok, kiket a törvényes örökségre meghívott, egyszersmind gyámok is legyenek.

[*A fiduciarius gyámságról.*] 166. A patronusok példájára még 166 egy másik neme a gyámságnak jött divatba, melyet szintén törvényesnek nevezünk. Ha t. i. valaki fiát vagy leányát, fiától származó unokáját, vagy unokaleányát és így tovább serdületlen korban, vagy a fiától származó leányt vagy unokaleányt és így tovább már serdült korukban másnak mancipiumába adta oly kikötéssel, hogy azok neki remancipáltassanak, és (ha) a remancipáltakat a mancipiumból elbocsátja, azoknak törvényes gyámja lesz. 166 a. De vannak még más gyámságok is, melyeket *fiduciarius* 166. a (bizalomképeni) gyámságoknak nevezünk, azaz melyek azért illetnek meg bennünket, mert egy nekünk az atya vagy *coëmpnator* által mancipált szabad jogállású egyént elbocsátottunk. 167. De a 167 serdületlen latin nők és latinusok fölötti gyámság nem illeti mindig azokat, kik őket szabadonbocsátották, hanem azokat, a kiknek, mielőtt őket szabadonbocsátották volna, *quiritar* tulajdonában állottak: azért ha valamely rabszolganőn neked *quiritar*, nekem pedig *bonitar* tulajdonom van s az a rabszolganő csupán általam, nem egyszersmind te általad is fölszabadíttatik, latin nővé lehet, hagyatéka engem illet, a fölötte való gyámság téged; mert így határozza meg a *lex Iunia*. Ha tehát a rabszolganő az által, kinek nemcsak *bonitar*, hanem egyszersmind *quiritar* tulajdonában állott, latin nővé tétetik, egy és ugyanazt illeti mind annak hagyatéka, mind a fölötte való gyámság.

168. Az agnatusoknak, a patronusoknak és azoknak, kik 168 szabad jogállású egyéneket bocsátanak el a mancipiumból, meg van engedve, hogy a nők fölötti gyámságot másra ruházzák át; a serdületlenek fölötti gyámságot azonban nem szabad másra átruházni, mert úgy sem tetszik terhesnek, miután a serdültség beálltával véget ér. 169. Azt pedig, a kire a gyámságot átruhá- 169 zuk, *cessicius tutor*nak nevezzük. 170. Ha ez meghal, vagy capi- 170

tur ad eum, qui post eum, qui cesserat, secundum gradum in ea tutela habuerit.

171 171. Set quantum ad agnatos pertinet, nihil hoc tempore de cessicia tutela quæritur, cum agnatorum tutelæ in feminis lege Claudia sublata sint.

172 172. Sed fiduciarios quoque (tutores)¹⁸³ quidam putauerunt cedendæ tutelæ ius non habere, cum ipsi se oneri subiecerint, quod etsi placeat, in parente tamen, qui filiam neptemue aut proneptem alteri ea lege mancipio dedit, ut sibi remanciparetur, remancipatamque manumisit, idem dici non debet, cum is et legitimus tutor habeatur, et non minus huic quam patronis honor præstandus sit.¹⁸⁴

173 173. Præterea senatus consulto mulieribus permissum est in absentis tutoris locum alium petere; quo petito prior desinit; nec interest, quam longe aberit¹⁸⁵ is tutor.

174 174. Set excipitur, ne in absentis patroni locum liceat libertæ tutorem petere.

V. C. 48. 1. 175 175. Patroni | autem loco habemus etiam parentem, qui ex eo, quod ipse sibi remancipatam filiam neptemue aut proneptem manumisit, legitimam tutelam nactus est. cuius quidem liberi fiduciarii tutoris loco numerantur; patroni autem liberi eandem tutelam adipiscuntur, quam et pater eorum habuit.

176 176. Sed aliquando etiam in patroni absentis locum permittitur¹⁸⁶ tutorem petere, ueluti ad hereditatem adeundam.

177 177. Idem senatus censuit et in persona pupilli patroni filii.

178 178. 'Nam et¹⁸⁷ lege Iulia de maritandis ordinibus ei, quæ in legitima tutela pupilli sit, permittitur dotis constituendæ gratia a prætore urbano tutorem petere.

179 179. Sane patroni filius, etiamsi impubes sit, ta(men)¹⁸⁸ libertæ efficietur tutor, quamquam¹⁸⁹ in nulla re auctor fieri

tis diminutiót szenved, a gyámság arra a gyámra száll vissza, a ki átruházta; ha az átruházó is meghalt vagy capitis diminutiót szenvedett, az átruházott gyámság a tutor cessiciustól elválk és visszatér arra, ki az átruházó után mint fokra nézve legközelebb álló kapná meg a gyámságot. 171. De az agnatusokra vonatkozólag mai nap szóba sem jön többé a tutela cessicia, miután az agnatusok gyámságát a nők ügyében a lex Claudia megszüntette. 172. A fiduciarius gyámokról is azt tartották némelyek, hogy nincsen joguk a gyámságot, melynek terhét önkényt magokra vállalták, másra átruházni. Habár azonban ezt elfogadjuk is, még sem lehet ugyanezt állítani az agnaticus felmenőről, ki a leányt, unokaleányt vagy kisunokaleányt másnak adta mancipiumba oly kikötéssel, hogy nekie remancipáltassék, azután pedig a remancipáltat elbocsátotta, mert őt is törvényes gyámnak kell tekinteni, s ő neki nem kevésbbé teljesítendő a tisztelet, mint a patronusoknak.

173. Azonkívül tanácsvégzemény megengedte a nőknek, hogy távollevő gyámjok helyébe mást kérhessenek; ennek kikérése után az előbbi megszűnik gyám lenni, tekintet nélkül arra, hogy meddig lesz ő távol. 174. Mégis áll az a kivétel, hogy a távollevő patronus helyébe nem szabad a fölszabadult nőnek gyámot kérnie. 175. Patronus gyanánt tekintjük azonban az atyát is, a ki a mancipiumból nekie remancipált leány, vagy unokaleány, vagy kisunokaleány fölött, az elbocsátás után, a törvényes gyámságot nyerte. Ennek gyermekei pedig fiduciarius gyámokként számitanak; de a patronus gyermekei ugyanazt a gyámságot kapják, melylyel atyjok is birt. 176. Bizonyos okokból azonban megengedtetett, hogy a távollevő patronus helyébe is lehessen gyámot kérni, mint például az örökség elfogadása szempontjából. 177. Ugyanezt rendelte a tanács a patronus serdületlen fiának személyére vonatkozólag is. 178. Mert a lex Iulia de maritandis ordinibus (házassági törvény) is megengedte annak, ki valamely serdületlennek törvényes gyámsága alatt áll, hogy hozomány rendelkezése szempontjából a városi prætortól gyámot kérhessen. 179. Természetesen a patronus fia lesz, habár serdületlen, mégis a fölszabadult nőnek gyámja, ámbár egyetlen dologban sem adhatja

potest, cum ipsi nihil permissum sit sine tutoris auctoritate agere.

180 180. Item si qua in tutela legitima furiosi aut muti sit, permittitur ei senatus consulto dotis constituendæ gratia tutorem petere.

181 181. Quibus casibus saluam manere tutelam patrono patronique filio manifestum est.¹⁹⁰

182 182. Præterea senatus censuit, ut si tutor pupilli pupillæ suspectus a tutela remotus sit, siue ex iusta causa fuerit excusatus, in locum eius alius tutor detur, quo facto prior tutor amittit tutelam.

V. C. 183. Hæc omnia similiter et Romæ et in provinciis ob-
49. l. seruantur, scilicet ut in provinciis a præside provinciæ tutor peti debeat.¹⁹¹

184 184. Olim cum legis actiones in usu erant, etiam ex illa causa tutor dabatur, si inter tutorem et mulierem 'pupillumue lege¹⁹² agendum erat: nam quia ipse tutor¹⁹³ in re sua auctor esse non poterat, alius dabatur, quo auctore legis actio perageretur: qui dicebatur prætorius 'tutor,¹⁹⁴ quia a prætore urbano da(ba)tur. set post sublatas legis actiones quidam putant, hanc speciem dandi tutoris in usu esse desisse; aliis autem¹⁹⁵ placet; 'et nunc in usu esse, si legitimo iudicio agatur.

185 185. Si cui nullus omnino tutor sit, ei datur in urbe Roma ex lege Atilia a prætore urbano et maiore parte tribunorum plebis, qui Atilianus tutor uocatur; in provinciis uero a præsidibus provinciarum (ex) lege Iulia et Titia.

186 186. Et ideo si cui testamento tutor sub condicione aut ex die certo datus sit, quamdiu condicio aut dies pendet, tutor dari potest: item si pure datus fuerit, quamdiu nemo heres existat, tamdiu ex iis legibus tutor petendus est; qui desinit

gyámi beleegyezését, mert neki magának sincs megengedve saját gyámjának beleegyezése nélkül bármit is véghezvinnie. 180. To-180 vábbá a valamely örültnek vagy némának törvényes gyámsága alatt álló nőnek is megengedi a tanácsvégzemény, hogy hozomány rendelkezése szempontjából gyámot kérhessen. 181. Hogy azon-181 ban ezen esetekben a patronus és a patronusnak fia számára a gyámság sértetlenül megmarad, az nyilvánvaló. 182. Azonkívül 182 azt határozta a tanács, hogy ha a serdületlen fiú- vagy leánynak gyámja, mint aggályos, a gyámságtól elmozdítottatik, vagy ha valamely törvényes okból magát a gyámság átvállalása alól kimentette, az ő helyébe más gyám adassék, minek megtörténtével a korábbi gyám a gyámságot elveszti. 183. Mindezt egyaránt köve-183 tik nemcsak Rómában, hanem a tartományokban is, úgy t. i., hogy a tartományokban a tartományi helytartótól kell gyámot kérni.

184. Hajdan, midőn még a legis actiók voltak használatban, 184 abból az okból is adtak gyámot, ha a gyám és a nő vagy a serdületlen között kellett valamit legis actio útján elvégezni: mert miután a gyám maga az ő saját ügyében nem adhatta gyámi beleegyezését, más gyámot kellett kirendelni, kinek beleegyezése mellett ama legis actio véghez vitetett s ezt praetori gyámnak nevezték, mert a városi praetor rendelte ki őt. A legis actiók eltörlése után némelyek abban a véleményben vannak, hogy a gyámrendelésnek ezen esete megszűnt gyakorlatinak lenni; mások azonban más nézetben vannak; és még most is gyakorlatban van az, ha legitimum iudicium esete forog fön.

185. Ha valakinek egyáltalában nincs semmiféle gyámja, úgy 185 Róma városában a lex Atilia értelmében a városi praetor s a néptribunok többsége ú. n. atiliusi gyámot, a tartományokban pedig a lex Iulia és Titia értelmében a tartományi helytartók rendelkeznek számára gyámot. 186. Azért, ha valakinek a végrende-186 letben föltétel vagy időhatározás alatt rendeltetett volna gyám, addig míg a föltétel vagy időhatározás függőben van, gyám rendelkezhető számára; kell továbbá ama törvények értelmében, ha a gyám minden kikötés nélkül (föltétlenül vagy az időpont meghatározása nélkül) rendeltetett, valameddig még senki sem lett örö-

tutor esse, posteaquam aliquis ex testamento tutor esse coeperit.

187. Ab hostibus quoque tutore capto ex his legibus tutor peti debet, qui desinit tutor esse, si is, qui captus est, in ciuitatem reuersus fuerit: nam reuersus recipit tutelam iure postliminii. |

V. C.
50. 1.

188. Ex his apparet, quot sint species¹⁹⁶ tutelarum. si uero quæramus, in quot genera hæ species deducantur, longa erit disputatio: nam de ea re ualde ueteres dubitauerunt. Nos 'quia¹⁹⁷ diligentius hunc tractatum exsecuti sumus et in edicti interpretatione, et in his libris, quos ex Quinto Mucio fecimus, hoc 'solum¹⁹⁸ tantisper sufficit admonuisse, quod quidam quinque genera esse dixerunt, ut Quintus Mucius; alii tria, ut Seruius Sulpicius; alii duo, ut Labeo; alii tot genera esse crediderunt, quot etiam species essent.

189. Sed inpuberes quidem in tutela esse, omnium ciuitatum iure contingit; quia id naturali rationi conueniens est, ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur, nec fere ulla ciuitas est, in qua non licet parentibus liberis suis inpuberibus testamento tutorem dare; quamuis, ut supra diximus, soli ciues Romani uideantur tantum liberos in potestate habere.

190. Feminas uero perfectæ ætatis in tutela esse, fere nulla pretiosa ratio suasisse uidetur: nam quæ uulgo creditur, quia leuitate animi plerumque decipiuntur et æquum erat, eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa uidetur quam uera; mulieres enim, quæ perfectæ ætatis sunt, ipsæ¹⁹⁹ sibi negotia tractant, et in quibusdam | causis dicis gratia tutor interponit auctoritatem suam; sæpe etiam inuitus auctor fieri a prætore cogitur.

V. C.
51. 1.

191. Unde cum tutore nullum ex tutela iudicium mulieri

kössé, ama törvények értelmében gyámot kérni, a ki megszűnik gyám lenni, mihelyt valaki a végrendelet alapján foglalja el a gyámságot. 187. Ellenséges fogságba esvén a gyám, szintén kérni 187 kell ama törvényeknél fogva egy másik gyámot, ki megszűnik gyám lenni, mihelyt amaz a fogságból visszatért, mert visszatérése után a postliminium jogánál fogva veszi át ismét a gyámságot.

188. Ezekből kitűnik, hány faja van a gyámságnak ; de ha 188 kérjük, hogy hány nemre vezethetők vissza eme fajok, hosszasan kellene vitatkoznunk, mert ez iránt a régiek is fölötte kétségeskedtek. Mi, mert ezen tárgyat nemcsak a praetori hirdetményhez irt magyarázatban, hanem a Quintus Mucius irataiból szerkesztett könyveinkben is bővebben fejtegettük, e helyütt csak annak megemlítésére szorítkozunk, hogy némelyek, mint p. Quintus Mucius állítása szerint öt, mások mint p. Servius Sulpicius szerint három, ismét mások mint p. Labeo szerint két, végre még mások szerint annyi neme van a gyámságnak, a hány faja létezik.

189. Hogy a serdületlenek gyámság alatt állanak, azt termé- 189 szetesen minden állam joga állapítja meg, mert a természetes jogérzületnek felel meg az, hogy a még nem teljes korút gyám vezesse. Alig is van állam, a hol a szülőknek meg ne lenne engedve, hogy serdületlen gyermekeiknek végrendeletökben gyámot nevezhessenek ; ámbár, miként fentebb mondottuk, úgy látszik, hogy egyedül a római polgároknál állanak a gyermekek potestas alatt. 190. Hogy azonban a teljes koru nők is gyámság alatt legye- 190 nek, azt úgyszólván semmiféle nyomósabb ok nem látszik tanácsolni : mert ama közönségesen elfogadott ok, hogy könnyelmű gondolkozásmódjuk miatt gyakori rászedetéseknek lévén kitéve, méltányosnak látszott, hogy a gyámok beleegyezéséhez legyenek kötve, inkább csak látszólagos, mint igazi ok, miután a teljes korú nők magok látják el ügyeiket és bizonyos esetekben csak jelképi cselekvényképen veti közbe a gyám a maga beleegyezését, gyakran akarata ellenére is kényszeríti a praetor, hogy beleegyezését adja. 191. Azért nincs is a nőnek semmiféle gyámsági keresete az 191 ő gyámja ellen, míg ott, a hol a gyámok serdületlen fiúk vagy

datur: at ubi pupillorum pupillarumue negotia tutores tractant, eis post pubertatem tutelæ iudicio rationem reddunt.

192 192. Sane patronorum et parentum legitimæ tutelæ uim aliquam habere intelleguntur eo, quod hi neque ad testamentum faciendum, neque ad res Mancipi alienandas, neque ad obligationes suscipiendas auctores fieri coguntur, præterquam si magna causa alienandarum rerum Mancipi²⁰⁰ obligationisue²⁰¹ suscipiendæ interueniat. eaque omnia ipsorum causa constituta sunt, ut quia ad eos intestatarum mortuarum hereditates pertinent, neque per testamentum excludantur ab hereditate, neque alienatis pretiosioribus rebus susceptoue²⁰² ære alieno minus locuples ad eos hereditas perueniat.

193 193. Apud peregrinos non similiter, ut apud nos, in tutela sunt feminae; set tamen plerumque quasi in tutela sunt: ut ecce lex Bithynorum, si quid mulier contrahat, maritum auctorem esse iubet aut filium eius puberem.

194 194. Tutela autem liberantur ingenuæ quidem trium (liberorum iure, libertinae uero quattuor, si²⁰³ in patroni) liberorumue eius legitima tutela sint;²⁰⁴ nam ceteræ,²⁰⁵ quæ alterius generis tutores habent,²⁰⁶ uelut Atilianos aut fiduciarios, etiam²⁰⁷
 V. C. 52. 1. trium liberorum | iure tutela liberantur.

195 195. Potest autem pluribus modis liberta tutorum²⁰⁸ alterius generis haber, ueluti si a femina manumissa sit; tunc enim e lege Atilia petere debet tutorem, uel in prouincia e lege (Iulia et) Titia: nam in patronæ tutela esse non potest.

195a 195a. Item si (sit a) masculo manumissa, et auctore eo coemptionem fecerit, deinde remancipata et manumissa sit, patronum quidem habere tutorem desinit, incipit autem habere eum tutorem, a quo manumissa est, qui fiduciarius dicitur.

195b 195b. Item si patronus eiusue filius in adoptionem se dedit, debet liberta e lege Atilia uel Iulia et Titia tutorum s(ibi)²⁰⁹ petere.

195c 195c. Similiter ex iisdem legibus petere debet tutorem li-

leányok ügyeit látják el, ezeknek a serdültség elérével a gyámsági per során számot adni tartoznak. 192. A patronusok és agnatikus 192 felmenők törvényes gyámságának van azonban némi jelentősége, mit onnan láthatunk, hogy nem kényszeríthetők arra, hogy akár végrendelet készítéséhez, akár mancipálható dolgok elidegenítéséhez, akár kötelmek átvállalásához beleegyezéseket adják, kivéven, ha valami nyomós ok forogna fön, mely miatt mancipálható dolgok elidegenítendőek vagy kötelmek átvállalandók lennének. És mindez az ő saját érdekekben van így megállapítva, azért hogy, miután a végrendelet nélkül elhalt nők öröksége reájuk száll, se végrendelet őket az örökségből ki ne zárja, se pedig az örökség az értékesebb dolgok eladása s az adósságok fölvállalása folytán meg ne csonkuljon és ne szálljon rájuk megrövidítve. 193. A peregrinusoknál nem állanak a nők úgy, miként nálunk, 193 gyámság alatt; de azért mégis többnyire a gyámsághoz hasonló viszonyban állanak, mint p. a bithyniai jog szerint, mely előírja, hogy ha a nő szerződést köt, férje vagy serdült fia adja meg ehhez beleegyezését.

194. A gyámság alól föl lesznek azonban mentve a szabad-194 születésű nők három, a fölszabadult nők pedig négy gyermek jogánál fogva, ha a patronus vagy gyermekeinek törvényes gyámsága alatt állanak; miután a többiek is, kiknek egyébnemű gyámjaik vannak, pl. atiliusi vagy fiduciarius, már három gyermek jogánál fogva is fölmentvék a gyámság alól. 195. Fölszabadult nő-195 nek pedig többféle módon lehet egyébnemű gyámja, mint p. ha a nő által bocsáttatott el; mert ekkor a lex Atilia értelmében tartozik gyámot kérni, vagy a tartományokban a lex (Iulia és) Titia értelmében: mert a patronanak gyámsága alatt nem állhat. 195. a. Továbbá, ha férfi által bocsáttatott el és ennek beleegyezé-195a sével coemptiót kötött, azután pedig remancipáltatott és szabadonbocsáttatott, megszűnik ugyan a patronust gyámjául birni, egyúttal azonban az lesz az ő gyámja, a ki őt szabadonbocsátotta s a kit fiduciarius gyámnak neveznek. 195. b. Köteles továbbá a 195 b szabadosnő, ha a patronus vagy az ő fia magát más által örökbe fogadtatta, a lex Atilia vagy Iulia és Titia értelmében maga számára gyámot kérni. 195. c. Hasonlóképen köteles a szabadosnő 195 c

berta,²¹⁰ si patronus decesserit nec ullum uirilis sexus liberorum in familia reliquerit.

196 196. Masculi 'autem cum²¹¹ puberes esse coeperint, tutela liberantur: puberem autem Sabinus quidem, Cassius ceterique nostri praeceptores eum esse 'putant,²¹² qui habitu corporis pubertatem ostendit, id est eum, qui generare potest; sed in his, qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt; sed diuersae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam, id est, eum puberem esse existimant, qui | XIII annos expleuit. *—
— — — — — vv. 2—24. — — — — —

V. C. 197 . . . . | aetatem peruenerit, in qua res suas tueri pos-
53. l. sit, sicuti apud peregrinas gentes custodiri, superius indicauimus.

198 198. Ex iisdem causis et in prouinciis a praesidibus earum curatores dari 'uoluit.²¹³

199 199. Ne tamen et pupillorum et eorum, qui in curatione sunt, negotia a tutoribus curatoribusque consumantur aut diminuantur, curat praetor, ut et tutores (et) curatores eo nomine satisfient.

200 200. Set hoc non est perpetuum; nam et tutores testamento dati satisfacere non coguntur, quia fides eorum et diligentia ab ipso testatore probata est; et curatores, ad quos non e lege curatio pertinet, sed (qui) uel a consule uel a praetore uel a praeside prouinciae dantur, plerumque non coguntur satisfacere, scilicet quia satis 'honesti²¹⁴ electi sunt.²¹⁵

*. Ez már az 53. lapon állhatott, de ez a lap teljesen olvashatatlan; itt alkalmasint a gyámság megszűnésének többi eseteit (v. ö. I. 22. §. 2—6. tárgyalta *Gaius* s azután áttérhetett a gondnokságra, melyről *Epitoméjában* (I. 8.) ezeket mondja: 'Peractis pupillaribus annis, quibus tutores absoluuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores aetate, maiores euersores, insani. Hi, qui minores sunt usque ad uiginti et quinque annos impletos sub curatore sunt. Qui uero euersores aut insani sunt, omni tempore uitae suae sub curatore esse iubentur, qui substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.'

ugyanezen törvények értelmében gyámot kérni, ha a patronus meghalt, s gyermekei között egyetlen finemű utódot sem hagyott hátra. 196. A finemű gyermekek fölszabadulnak a gyámság alól, 196 mihelyt serdültekké válnak: serdültnék mondják pedig Sabinus, Cassius s a többi mestereink azt, ki testi fejlettségénél fogva serdültségét árulja el, vagyis a ki nemzéseképes; azoknál, kik, miként a spadok, nem válhatnak serdültekké, arra a korra kell tekinteni, melyben a serdültség beállani szokott; de az ellenkező iskolának jogtudósai a korévek szerint vélik a serdültséget megállapítandónak, vagyis szerintök serdültnék azt kell tekinteni, ki tizenhatedik évét már betöltötte.* — — — — —

24 üres sor (olvashatatlan). — — — — —

197. . . . korba jutott, melyben önnönmaga is képes ügyeit 197 ellátni, s hogy azt a szabályt a peregrinus népek is követik, fen-
tebb jeleztük. 198. Ugyanezen okokból akarta (a törvény). hogy a 198
tartományokban is rendeltessék ezeknek gondnok a helytartó által.

199. Nehogy pedig a serdületlenek és a gondnokság alatt 199
állóknak vagyona a gyámok és gondnokok keze alatt elkallódjék
vagy megkevesbedjék, arról gondoskodik a praetor, hogy a gyámok
és gondnokok e czímen biztosítékot adjanak. 200. De ezen kötele- 200
zettség nem terjed ki minden egyes esetre, mert a végrendeleti
gyámok sem kötelesek biztosítékot adni, miután az ő hűségök- és
igyekezetöket már maga a végrendelkező bizonyította; és több-
nyire azon gondnokokat sem szokták biztosíték adására szorítani,
a kikre a gondnokság nem törvéynél fogva tartozik, hanem a kiket
vagy a consul, vagy a praetor, vagy a tartományi helytartó rendel
ki, mert többnyire mint elég tisztességeseket választották meg őket.

* Az epitomból a hézag pótlására átvett hely fordításban ekkép
hangzik: «A serdületlenség éveinek betöltésével, mi által a gyámok
fölmentetnek, a kiskoruakról való gondoskodás a gondnokokhoz kezd
tartozni. Gondnokság alatt állanak a kiskoruak, nagykoru tékozlók
és örültek. A kiskoruak huszonötödik évök betöltéséig állanak gond-
nokság alatt. Ellenben a tékozlók és örültek, kik vagyonukat ész-
szerűen kezelni képtelenek, életök fogytáig tartoznak gondnokság
alatt állani.»

COMMENTARIVS SECVNDVS.

1. Superiore commentario de iure personarum¹ exposuimus;
V. C. modo uideamus de rebus: quæ uel in nostro patrimonio sunt,
54. 1. uel extra nostrum patrimonium habentur.
2. Summa itaque rerum diuisio in duos articulos diducitur: nam aliæ sunt diuini iuris, aliæ humani.
3. Diuini iuris sunt ueluti res sacræ et religiosæ.
4. Sacræ sunt, quæ Diis superis consecratæ sunt; religiosæ, quæ Diis Manibus relictæ sunt.
5. Sed sacrum quidem hoc solum existimatur, quod ex² auctoritate populi Romani consecratum est, ueluti lege de ea re lata aut senatus consulto facto.
6. Religiosum uero nostra uoluntate facimus mortuum inferentes in locum nostrum, si modo eius mortui funus ad nos pertineat.
7. Set in prouinciali solo placet plerisque solum religiosum non fieri, quia in eo 'solo dominium populi Romani est uel Cæsaris, nos autem possessionem tantum uel usumfructum habere uidemur; utique tamen, etiamsi non sit religiosus, pro religioso habetur: item quod in prouinciis non ex auctoritate populi Romani consecratum est, proprie sacrum non 'est, at tamen³ pro sacro habetur.
8. Sanctæ quoque res, uelut muri et portæ, quodammodo diuini iuris sunt.
9. Quod autem diuini iuris est, id nullius in bonis est: id

MÁSODIK KÖNYV.

1. Az előbbi könyvben a személyekre vonatkozó jogot fejtettük; most (szó lesz) a dolgokról, melyek részint a mi vagyunkban vannak, részint azon kívül léteznek.

2. A dolgok legfőbb fölosztása tehát két tagra szakad : némely 2
dolgok az isteni, mások az emberi joghoz tartoznak. 3. Az isteni 3
joghoz tartoznak p. a felszentelt dolgok és a temetőhelyek.
4. Felszentelt dolgok azok, melyek a felvilági isteneknek vannak 4
szentelve, temetőhelyek azok, melyek az alvilági isteneknek szán-
vák. 5. De felszenteltnek is csak azt tartjuk, a mi a római nemzet 5
hozzájárulásával lett megszentelve u. m. arra vonatkozólag hozott
törvény, vagy tanácsvégzemény alapján. 6. Temetőhelylyé ellen 6
ben saját akaratunkkal teszünk valamely helyet halottnak saját
földünkön való eltemetése által, föltéve, hogy ama halottnak
eltemetése is minket illet meg.

7. De tartományi telken a legtöbbnek véleménye szerint nem 7
lesz a föld temetőhelylyé, mert a tulajdonjog ama földön a római
nemzetet vagy a császárt illeti, mi pedig csak birni vagy haszon-
élvezni látszunk azt; mégis mindenképen temetőhelynek tekint-
hetjük az ilyen földet, ámbár nem lenne is az. Továbbá a mi
a tartományokban nem a római nemzet hozzájárulásával szentel-
tetett meg, az tulajdonképen nem is felszentelt, de azért mégis
felszenteltnek tekintjük. 8. A szent dolgok is, mint p. a falak és 8
kapuk, bizonyos tekintetben az isteni joghoz tartoznak. 9. A mi 9
pedig az isteni joghoz tartozik, az nem áll senkinek vagyonában :

V. C. 56. 1. uero, quod humani | ⁴ iuris est, plerumque alicuius in bonis est; potest autem et nullius in bonis esse: nam res hereditariæ, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt, — — — vv. fere 8 — — — — ne domino.⁵

10 10. Hæ autem (res), quæ humani iuris sunt, aut publicæ sunt aut priuatæ.

11 11. Quæ publicæ sunt, nullius uidentur in bonis esse; ipsius enim uniuersitatis esse creduntur. priuatæ sunt, quæ singulorum sunt.

12 12. Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales.

13 13. (Corporales) hæ (sunt), quæ tangi possunt, uelut fundus, homo, uestis, aurum, argentum et denique aliæ res innumerabiles.

14 14. Incorporales sunt, quæ tangi non possunt, qualia sunt ea, quæ (in) iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractæ. nec ad rem per(tinet, quod in hereditate res corporales con)tinentur;⁶ (nam) et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id quod ex aliqua

V. C. 57. 1. obligatione nobis debetur, | plerumque corporale est, ueluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendifruendi et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt iura prædiorum urbanorum et rusticorum, quæ etiam seruitutes uocantur.⁷ 'urbanorum, uelut altius tollendi ædes, licet | inde luminibus uicini noceatur, aut non extollen|di, ne luminibus uicini officiatur: | item fluminum et stillicidiorum idem ius ut ⁸ .. — — — — vv. 10—14 — — — — | ...

14a 14a. Res præterea aut mancipi sunt aut nec mancipi. |

14b 14b. Mancipi sunt serui, boues, equi, muli, asini et fundi item ædes, in Italico solo * — — v. 17. dim. | — — — — vv. 18. 19 — — — ... prædiorum urbanorum nec mancipi sunt. | item stipendiaria prædia et tributaria nec mancipi sunt.

* A 17. sor másik fele olvashatatlan, szintúgy a következő két sor is. Huschke szerint ezek állhattak a kéziratban: «itemque iter, actus, via, aquæductus prædiorum in hoc solo; nam si quæ aliæ sunt, numero seruitutum prædiorum rusticorum et omnes»

az ellenben, a mi az emberi joghoz tartozik, többnyire valakinek vagyonában áll; de lehet az is, hogy nem áll senkinek a vagyonában sem: a hagyatéki dolgok t. i. mielőtt valaki örökössé lett volna, senkinek a vagyonában nincsenek. — — — — —

— — — — körülbelül 8 sor hiányzik — — — — — se a tulajdonosnak. 10. Az emberi joghoz tartozó dolgok pedig vagy köz- 10 vagy magándolgok. 11. A közdolgokat olyanokul tekintjük, mint 11 a melyek senki vagyonában sem állanak, mert azok magát az összeséget illetik. Magándolgok azok, melyek egyesekéi.

12. Némely dolgok azonfölül testiek, mások testetlenek. 12
13. (Testiek) azok, melyeket megérinteni lehet, mint p. telek, 13 rabszolga, ruha, arany, ezüst és számtalan más dolog. 14. Testet- 14 lenek azok, melyeket megérinteni nem lehet, minők azok, melyek bizonyos jogból állanak, mint p. az örökség, a haszonélvezés, a bármely módon létrejött kötelmek. És mit sem tesz, hogy az örökség testi dolgokat is foglal magában; a telekből húzott gyümölcsök t. i. szintén testiek, valamint a bármely kötelelem alapján nekünk járó szolgáltatás is többnyire testi dolog, mint p. a telek, a rabszolga, a pénz; de maga az örök-jog, maga a haszonélvezési jog és maga a kötelmi jog testetlen. Ugyanide kell sorolnunk a városi és mezei telkekre vonatkozó jogokat, melyeket másképp szolgalmaknak nevezünk. A városiakra vonatkozik p. az épület feljebb emelésére való jog, bár e miatt a szomszédtól elvonnók is a világosságot, vagy a feljebb nem emelhetésre való jog, nehogy a szomszédnál a világosságot csökkentsek, továbbá szintilyen a folyóvízre és a csepegőre vonatkozó jog, (a 10—14-ik sorig a szöveg meg van csonkítva). . . . . — — — —

14a. A dolgok azonkívül vagy res Mancipi, vagy nec Mancipi. 14a
14b. Mancipi res a rabszolgák, marhák, lovak, öszvérek, szama- 14b rak és telkek, továbbá az épületek, itáliai telken * — — a 17. sor — — — — 18. 19. sorok csonkák — — — . . . a városi telkekre vonatkozók nem Mancipálhatók. Továbbá a föld- és egyéb adó-

* (Hézag.) «Továbbá a szekérút, marhacsapás, gyalogösvény, vízvezetési szolgalmak, ezen a földön lévő telkeken; mert a hány más a mezei szolgalmak közzé sorolandó még van és valamennyi»

15. Sed quod diximus, boues, equos, mulos et asinos res
 V. C. 58. 1. *mancipi esse,* n — — — | — — v. 24. — — | statim ut*
nata sunt, Mancipi esse putant; Nerua uero et Proculus et
ceteri diuersæ scholæ auctores non aliter ea Mancipi esse putant,
quam si domita sunt; et si propter nimiam feritatem domari
non possunt, tunc uideri Mancipi esse incipere, cum ad eam
ætatem peruenerint, 'qua' domari solent.
16. At feræ bestię nec Mancipi sunt, uelut ursi, leones;
 item ea animalia, quæ fere bestiarum numero sunt, uelut elefanti
 et cameli, et ideo ad rem non pertinet, quod hæc animalia etiam
 collo dorsoue domari solent; nam 'nec (notitia)¹⁰ quidem eorum
 animalium illo tempore fuit, quo constituebatur, quasdam res
 Mancipi esse, quasdam nec¹¹ Mancipi.
17. Sed item fere omnia, quæ incorporalia sunt, nec Mancipi
 sunt, exceptis seruitutibus prædiorum rusticorum; nam eas Man-
 cipi esse constat, quamuis sint ex numero rerum incorporalium.
18. Magna autem differentia est Mancipi rerum et nec Mancipi.
19. Nam res nec Mancipi ipsa traditione pleno iure alterius
 fiunt, si modo corporales sunt et ob id recipiunt traditionem.
20. Itaque si tibi uestem uel aurum uel argentum tradidero
 siue ex uenditionis causa siue ex donationis siue quauis alia ex
 causa, statim tua fit ea res, si modo ego eius dominus sim.
21. 'Iure ciuili in eadem | causa sunt prouincialia prædia,
 V. C. 59. 1. *quorum alia stipendiaria, alia tributaria uocamus: stipendiaria*
sunt ea, quæ in his prouinciis sunt, quæ propriæ populi Romani
esse intelleguntur; tributaria sunt ea, quæ in his prouinciis
sunt, quæ propriæ Cæsaris esse creduntur.
22. Mancipi uero 'res'¹² per Mancipationem ad alium trans-
 feruntur; unde etiam Mancipi res sunt dictæ. quod autem ualet
 Mancipatio, idem ualet et in iure cessio.¹³
23. Et Mancipatio quidem quemadmodum fiat, superiore
 commentario tradidimus.

* A 24. sor teljesen olvashatatlan, abban Huschke emendatiója
 szerint ezek állhattak: «nostri quidem præceptores, omnia hæc ani-
 malia, quæ collo dorsoue domantur».

köteles telkek sem mancipálhatók. 15. A mit pedig mondottunk, 15
 hogy a marhák, lovak, öszvérek és szamarak mancipálhatók,*
 — — a 24. sor olvashatatlan — — legott megszületésök után tart-
 ják mancipálhatóknak; Nervaazonban és Proculus és az ellenkező
 iskolának többi jogtudósai csak akkor tartják azokat mancipál-
 hatóknak, ha meg vannak szelidítve; ha pedig túlságos vadságuk
 miatt nem szelidíthetők, attól az időponttól látszanak mancipál-
 hatókká válni, midőn már elérték azt a kort, melyben szelidíteni
 szokták. 16. De a vadállatok nem mancipálhatók, mint p. 16
 a medvék, oroszlánok; továbbá azok az állatok sem, melyek
 jóformán a vadállatokhoz tartoznak, mint p. az elefántok és
 a tevék s azért mit sem tesz, hogy ezeket az állatokat iga és zabla
 által meg szokták szelidíteni, mert akkoron amaz állatokat még
 nem is ismerték, midőn meg lett állapítva, hogy némely állatok
 res Mancipi, mások nec Mancipi. 17. De továbbá majdnem vala- 17
 mennyi testetlen dolog is a nem-mancipálhatók közzé tartozik,
 kivéven a mezei szolgalmakat; mert tény, hogy ezeket man-
 cipálni lehet, ámbár szintén a testetlen dolgok sorába tartoznak.

18. Nagy különbség van pedig a res Mancipi és a nec man- 18
 cipi között. 19. Az utóbbiak t. i. már a pusztá átadás által teljes 19
 joggal mennek át másnak a tulajdonába, hacsak testiek s azért az
 átadásra alkalmasak. 20. Ha tehát ruhát, vagy aranyat, vagy 20
 ezüstöt adok át neked akár eladás, akár ajándékozás, akár bármi-
 féle más okból, azonnal a tied lesz, hacsak magam is tulajdonosa
 vagyok ama dolgoknak. 21. Polgári jog szerint ugyan így áll 21
 a tartományi telkekkel, melyek közül némelyeket stipendiarius-,
 másokat tributariusoknak nevezünk; stipendiariusok az olyan
 tartományokban fekvők, melyek a római nemzet, tributariusok
 ellenben az olyan tartományokban fekvők, melyek a császár
 tulajdonát teszik. 22. A res Mancipi pedig Mancipatio által 22
 ruháztatnak át másra, innen a nevök is, mancipálható dolgok.
 A Mancipatioval azonos hatása van az in iure cessione. 23. Hogy 23

* (Hézag:) «a mi mestereink ugyan mindezeket az állatokat,
 melyeket az emberek iga és zabla által szoktak megszelidíteni».

24 24. In iure cessio autem hoc modo fit: apud magistratum populi Romani uel (ut) prætorem,¹⁴ is, cui res in iure ceditur, rem tenens ita 'dicit:¹⁵ HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITVM MEVM ESSE AIO; deinde postquam hic uindicauerit, prætor interrogat eum, qui cedit, an contra uindicet; quo negante¹⁶ aut tacente tunc ei, qui uindicauerit, eam rem addicit; idque legis actio uocatur. hoc fieri potest etiam in prouinciis apud præsides earum.

25 25. Plerumque tamen et fere semper mancipationibus utimur: quod enim ipsi per nos præsentibus amicis agere possumus, hoc non interest (nec) necesse¹⁷ cum maiore difficultate apud prætorem aut apud præsidem prouinciæ agere.

26 26. Quod si neque mancipata, neque in iure cessa sit
 V. C. mancipi¹⁸ | — — — — —
 60. 1. — — — — —
 61. 1. — — — — — | — — — — — vv. 1—5 med. — — — |

26a 26a. . . . . 'in prouinciis uero non modo prædium nullum possessorum proprium, sed ne quidem ulla libera ciuitas est.

27 27. Præterea hoc loco¹⁹ admo[n]endi sumus, 'etiam dumtaxat Italici soli nexum²⁰ | esse, prouincialis soli nexum non 'esse: nam recipit nexus²⁰ | significationem solum non aliter 'quam si²⁰ mancipi 'est; ²¹ at prouinciale nec mancipi est. aliter enim ueteri lingua 'a | — — —²¹ de rebus mancipatis. |

28 28. Incorporales (res) traditionem non recipere manifestum est.

29 29. Sed iura prædiorum urbanorum in iure (tantum) cedi possunt; rusticorum uero etiam mancipari possunt.

30 30. Ususfructus in iure cessionem tantum recipit: nam dominus proprietatis alii usumfructum in iure cedere potest, ut ille usumfructum habeat et ipse nudam proprietatem retineat.²² ipse usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis usumfructum efficit, ut a se discedat et conuertatur in proprietatem; alii uero in iure cedendo nihilominus ius suum retinet: creditur enim ea cessione nihil agi.

mikép megy végbe a *mancipatio*, azt már az előbbi könyvben
adtuk elő. 24. Az *in iure cessio* pedig ekkép történik: az, kinek 24
a dolog *in iure* átengedtetik, a római nemzet tisztviselője, a praetor
előtt a dolgot kezébe fogja s így szól: «állítom, hogy ezen rab-
szolga a *quirites* joga szerint az enyém»; erre a *vindicatio*ra kérdi
a praetor azt, a ki a dolgot átengedi, vajjon avval szemben nem
vindicál-e ő is; s ha ez tagadólag felel vagy hallgat, akkor a praetor
a dolgot amannak, a ki *vindicálta*, oda ítéli; s ezen cselek-
vénynek *legis actio* a neve. Ez végbe mehet a tartományokban és
ezeknek helytartói előtt. 25. Többnyire mégis, sőt majdnem min- 25
dig a *mancipatio*óval élünk, a mit t. i. magunk vihetünk véghez
barátaink jelenlétében, azt nem fogjuk, de nem is szükséges
nagyobb nehézséggel a praetor vagy tartományi helytartó előtt
véghezvinnünk. 26. Ha pedig valamely *mancipálható* dolog 26
sem nem *mancipáltatott*, sem nem *in iure cedáltatott* — — —

— — — — — 1—6. sorig olvashatatlan — — — — —

26a. . . . . a tartományokban nemcsak egyetlen tulajdon tel- 26a
lök nincs a birtokosoknak, de sőt egyetlen szabad város sincs.
27. Azonkívül meg kell e helyen jegyeznünk, hogy a *nexus* csak 27
az itáliai földnek egyik sajátzerű viszonya, a tartományi földnek
pedig ilyen *nexusa* nincsen, mert a *nexus*-féle jelzőt a föld csak
akkor veszi föl, ha *mancipálható*, de a tartományi föld nem *manci-
pálható*; máskép régi nyelven — — — — a *mancipált* dolgokról.

28. Hogy a *testetlen* dolgok nem alkalmasak az átadásra, 28
világos. 29. De a városi telkekre vonatkozó (dologbeli) jogok csak 29
*in iure cedálható*k, míg a mezeiekre vonatkozók egyszersmind
*mancipálható*k. 30. A *haszonélvezés* csak *in iure cessio* útján 30
ruházható át; a dolog állagának tulajdonosa t. i. átengedheti
másnak *in iure cessio* útján a *haszonélvezést*, úgy hogy ezé legyen
a *haszonélvezés*, ő maga pedig csak a dolog állagának puszta
tulajdonát tartja meg. Az által, hogy a *haszonélvező* maga
a *haszonélvezést* *in iure cessio* útján a tulajdonosra ruházza, azt
idézi elő, hogy a *haszonélvezés* tőle megválízik és tulajdonná válto-
zik át; míg ha másra (nem a tulajdonosra) ruházza át, a *cessio*
daczára megtartja a maga jogát: azt hiszik ugyanis, hogy ezen

- 31 31. Sed hæc scilicet in Italicis prædiis ita sunt, quia et
 V. C. ipsa prædia mancipationem | et in iure cessionem recipiunt.
 62. 1. alioquin in prouincialibus prædiis siue quis usumfructum siue
 ius eundi, agendi aquamue ducendi uel altius tollendi ædes aut
 non tollendi, ne luminibus uicini officiatur, ceteraque similia
 iura constituere uelit, pactionibus et stipulationibus id efficere
 potest; quia ne ipsa quidem prædia mancipationem aut (in)
 iure cessionem recipiunt.
- 32 32. Set cum ususfructus et hominem et ceterorum anima-
 lium constitui possit, intellegere debemus, horum usumfructum
 etiam in prouinciis per in iure cessionem constitui posse.
- 33 33. Quod autem diximus, usumfructum in iure cessionem
 tantum recipere, non est temere dictum, quamuis etiam per
 mancipationem constitui possit eo, quod in mancipanda propri-
 etate detrahi potest; non enim ipse ususfructus mancipatur,
 sed cum in mancipanda proprietate deducatur, eo fit, ut apud²³
 alium ususfructus, apud alium proprietas sit.²⁴
- 34 34. Hereditas quoque in iure cessionem tantum recipit.
- 35 35. Nam si is, ad quem ab intestato legitimo iure pertinet
 hereditas, in iure eam alii ante aditionem cedat, id est ante-
 quam heres extiterit, proinde fit heres is, cui in iure cesserit, ac
 si ipse per legem ad hereditatem uocatus esset: post obligatio-
 nem uero si cesserit, nihilominus ipse | heres permanet, et ob id
 V. C. creditoribus tenebitur, debita uero pereunt, ecque modo debitores
 63. 1. hereditarii lucrum faciunt; corpora uero eius hereditatis perinde
 transeunt ad eum, cui cessa est hereditas, ac si ei singula in
 iure cessa fuissent.
- 36 36. Testamento autem scriptus heres ante aditam quidem
 hereditatem in iure cedendo eam alii nihil agit; postea uero
 quam adierit si cedat, ea accidunt, quæ proxime diximus de eo,
 ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, si post
 obligationem (in) iure cedat.

cessio mit sem eredményezett. 31. De ez csak az itáliai fekvőse- 31
gek tekintetében áll, mert ezek magok is a mancipatoria és in
iure cessióra alkalmasak. Ha ellenben valaki tartományi telkek
ügyében óhajtana magának akár haszonélvezést, akár átjárási,
marhacsapási, vízvezetési, feljebb emelési vagy feljebb nem eme-
lési szolgalmat, vagy ama jogot, hogy a szomszéd (építkezései)
által tőle a világosságot el ne vonja, vagy más hasonló jogokat
rendelni, ezt csak egyezmények és stipulatiók által teheti, mert
ezen telkek magok sem alkalmasak a mancipatióra vagy in iure
cessióra. 32. Minthogy pedig rabszolgákon és egyéb állatokon is 32
rendelhető haszonélvezés, át kell látnunk, hogy az ezeken való
haszonélvezés a tartományokban is in iure cessio útján rendelhető. 33
33. Amaz állításunk, hogy a haszonélvezés csak in iure cessio útján
ruházható át, nem meggondolatlanul van kiejtve, ámbár manci-
pacio útján is rendelhető oly formán, hogy a tulajdonátruházás
alkalmával fentartjuk (levonjuk); mert nem maga a haszonélvezés
az, a mit mancipálunk, hanem, a midőn a tulajdonátruházás
alkalmával fentartjuk, azt érjük el, hogy az egyiknél a haszon-
élvezés, a másiknál a tulajdon van.

34. Az örökség is csak in iure cessio útján ruházható át. 34
35. Ha t. i. az, a kit az örökség végrendelet nem léteben törvényes 35
jognál fogva megillet, mielőtt még elfogadta, azaz mielőtt még
örökössé lett volna, azt in iure cessio útján másra ruházza át, az,
a kire átruházza, ép úgy lesz örökössé, mintha maga hivatott
volna meg a törvény által az örökségre; de ha a kötelezettség
átvállalása után ruházná át az örökséget, ő maga az átruházás
daczára örökös marad s ez oknál fogva a hitelezőknek le
lesz kötelezve, holott az adósságok elenyésznek s így az
örökség adóssai nyereségre tesznek szert; az egyes hagyatéki
dolgok pedig ép úgy mennek át arra, a kire az örökség in
iure cessio útján átruháztatott, mintha nekie egyenként cedál-
tattak volna. 36. Ha azonban a végrendeleti örökös cedálja 36
elfogadása előtt más valakinek az örökséget, ezen cessiónak
semmiféle hatálya nincs; míg ha az elfogadás után cedálja, ugyanaz
történik, a mit imént arról mondtunk, a kit végrendelet nem
léteben törvényes jognál fogva illet meg az örökség, ha azt

37 37. Idem et de necessariis heredibus diuersæ scholæ auctores existimant, quod nihil uidetur interesse, utrum (aliquis) adeundo hereditatem fiat heres an inuitus 'statim²⁵ existat, quod quale sit, suo loco apparebit; sed nostri præceptores putant, nihil agere necessarium heredem, cum in iure cedat hereditatem.

38 38. Obligationes quoquo modo contractæ nihil eorum²⁶ recipiunt: nam quod mihi ab aliquo debetur, id si uelim tibi deberi, nullo eorum modo, quibus res corporales ad alium transferuntur, id efficere possum; sed opus est, ut iubente me tu ab eo stipuleris; quæ res efficit, ut a me liberetur et incipiat tibi teneri. quæ dicitur nouatio obligationis.

39 39. Sine hac uero nouatione non poteris²⁷ tuo nomine
V. C. agere, sed debes ex persona mea quasi cognitor | aut procura-
64. 1. tor²⁸ meus experiri.

40 40. Sequitur, ut admoneamus, apud peregrinos quidem unum esse dominium; nam aut dominus quisque est, aut dominus non intellegitur. quo iure etiam populus Romanus olim utebatur: aut enim ex iure Quiritium unusquisque dominus erat, aut non intellegebatur dominus. set postea diuisionem accepit dominium, ut alius possit esse ex iure Quiritium dominus, alius in bonis habere.

41 41. Nam si tibi rem Mancipi neque Mancipauero neque in iure cesserō, set tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium uero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias: semel enim impleta usucapione proinde pleno iure incipit, id est et in bonis et ex iure Quiritium tua res esse, ac si ea Mancipata uel in iure cessa '(esset.

42 42. Usucapio autem)²⁹ mobilium quidem rerum anno completur, fundi uero et ædium biennio; et ita lege XII tabularum cautum est.

a kötelezettség átvállalása után cedálja. 37. Ugyanezt tartják az 37
ellenkező iskolának jogtudósai a szükségbeli (mellőzhetetlen)
örökösökről, mert nem látszik különbséget tenni az, vajjon valaki
elfogadás útján lesz-e örökössé, vagy pedig legott akarata ellenére.
Hogy mikép áll ezen dolog, alább fog kiderülni; a mi mestereink
legalább azt hiszik, hogy semmi foganatja sincs annak, ha szük-
ségbeli örökös az örökséget in iure cedálja.

38. A kötelmek, bármi módon jöttek is létre, ezen átruházási 38
formák egyikére sem alkalmasak: ha t. i. azt akarnám, hogy
a mivel valaki nekem tartozik, ugyanavval neked tartozzék, úgy
ezt egyike által sem idézhetem elő azon módoknak, melyek által
testi dolgokat szoktunk másra átruházni, hanem szükséges, hogy
az én parancsomra te ígertesd meg magadnak ugyanazt az adóssal;
ennek azután az a hatása van, hogy az adós velem szemben fel-
szabadul kötelezettsége alól és ezentúl neked lesz lekötelve. Ezt
nevezzük a kötelelem megújításának. 39. Ezen újítás nélkül azonban 39
nem léphetsz föl saját nevedben, hanem neked az én nevemben
kell perelned, mintha az én cognitorom vagy procuratorom volnál.

40. Most arra kell figyelnünk, hogy a peregrinusoknál csak 40
egyetlen faja van a tulajdonnak; vagy tulajdonos ugyanis valaki,
vagy nem tekinthető tulajdonosnak. E joggal élt hajdan a római
nemzet is, a mennyiben mindenki vagy tulajdonos volt a quiritek
joga szerint, vagy nem tekintették tulajdonosnak. Később azonban
a tulajdont akként oszták föl, hogy lehetővé vált, mikép az egyik
tulajdonos a quiritek joga értelmében (quiritar tulajdonos), egy
másiknak pedig (a dolog) csak vagyonában van (bonitar tulaj-
donos). 41. Ha t. i. neked valamely mancipálható dolgot 41
sem nem mancipáltam, sem nem in iure cedáltam, hanem pusztán
átadtam, úgy átmegy ugyan ama dolog a te vagyonodba,
mindazáltal a quiritek joga szerint az enyém marad, míg
birtoklás által nem usucapiáltad, mert ha az usucapiót betöltöt-
ted, ép úgy kezdődik a dolog teljes jogon, azaz nemcsak bonitar,
hanem quiritar tulajdonodban is állani, mintha mancipatio vagy
in iure cessio útján ruháztam volna át te reád. 42. Ingó dolgok 42
usucapialását pedig betöltjük egy, telek- vagy épültét két év alatt;
így rendelte ezt a XII táblás törvény.

43 43. Ceterum etiam earum rerum usucapio nobis competit quæ non a domino nobis traditæ fuerint, siue mancipi sint eæ res siue nec mancipi, si modo 'eas³⁰ bona fide acceperimus, cum crederemus, eum, qui 'traderet, dominum esse.

44 44. Quod ideo receptum uidetur, ne rerum dominia diutius in incerto essent, cum sufficeret domino ad inquirendam rem
V. C. suam anni aut | biennii spatium, quod tempus ad usucapionem
65. 1. possessori tributum est.

45 45. Set aliquando etiamsi maxime quis bona fide alienam rem possideat, non tamen illi usucapio procedit, uelut si qui rem furtiuam aut ui possessam possideat; nam furtiuam lex XII tabularum usucapi prohibet, ui possessam lex Iulia et Plautia.

46 46. Item prouincialia prædia usucapionem (non) recipiunt.

47 47. '(Item olim)³¹ mulieris, quæ in agnatorum tutela erat, res mancipi usucapi non poterant, præterquam si ab ipsa tutore (auctore) traditæ essent: 'quod ita lege XII tabularum 'cautum erat.³²

48 48. Item liberos homines et res sacras et religiosas usucapi non posse manifestum est.

49 49. Quod ergo uulgo dicitur, furtiuarum rerum et ui possessorum usucapionem per 'legem prohibitam esse, non eo pertinet, ut ne ipse fur quique per uim possidet, usucapere possit³³ (nam huic alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possidet); sed nec ullus alius, quamquam ab eo bona fide emerit, usucapiendi ius habeat.

50 50. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessori usucapio³⁴ competat, quia qui alienam rem uendidit et tradidit, furtum committit; idemque accidit etiam si ex alia causa tradatur. set tamen hoc aliquando aliter se habet; nam si heres rem defuncto commodatam aut locatam uel apud
V. C. eum depositam³⁵ existimans eam esse hereditariam, uendiderit
66. 1. aut donauerit, furtum non committit; item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum 'etiam suum esse credens uendiderit aut donauerit, furtum non committit: furtum enim sine affectu furandi non committitur. aliis quoque modis accidere

43. Egyébiránt lehet azokat a dolgokat is usucapiálnunk, 43
melyeket nekünk a nemtulajdonos adott át, akár res Mancipi
legyenek azok, akár res nec Mancipi, hacsak jóhiszemben vettük
át azokat, mert azt hittük, hogy az, a ki átadja, a tulajdonos.

44. Ezt úgy látszik azért fogadták el, nehogy a dolgok tulajdona 44
iránt hosszas ideig kétség forogjon fön, mert az 1—2 évi idő,
mely alatt a birtokos a dolgot usucapiálhatja, éppen elég a tulaj-
donosnak, hogy a maga dolgát fölkutassa.

45. Némelykor azonban nem illeti meg az embert az usucapio, 45
ha még oly jóhiszemben bírja is az idegen dolgot, mint p. ha
valaki lopott vagy rablott dolgot bír, mert a lopott dolog usucapia-
lását tiltja a XII táblás törvény, a rablott dologét a lex Iulia et
Plautia. 46. Továbbá a tartományi telkek sem usucapiálhatók. 46
47. Nem lehetett továbbá hajdanában atyafiai gyámsága alatt 47
álló nőnek dolgait, a mennyiben res Mancipi valának, usucapiálni,
kivéven ha ő maga adta volna át azokat gyámjának beleegyezésé-
vel: így volt ez a XII táblás törvényben meghatározva. 48. Vilá- 48
gos továbbá, hogy szabad embereket és a felszentelt dolgokat és
temetőhelyeket sem lehet usucapiálni. 49. Ha tehát közönségesen 49
azt mondjuk, hogy a lopott és rablott dolgok usucapiálása törvény
által tiltva van, úgy ez nem vonatkozik arra, hogy a tolvaj vagy
rabló maga nem usucapiálhatja el azokat (mert ezt már más
oknál fogva sem illeti meg az usucapio, azért nem t. i., mert rossz-
hiszemű birtokos); hanem arra, hogy egyáltalában senkinek sincs
joga azokat usucapiálni, habár jóhiszemben vette volna is amattól
a dolgot. 50. Ugyanazért nem egy könnyen történik meg ingó 50
dolgoknál, hogy a jóhiszemű birtokost az usucapio megilletné,
mert a ki idegen dolgot adott el és át, lopást követ el; ugyanez
áll akkor is, ha a dolog más jogalaphoz fogva adatik át. Némely-
kor azonban mégis másképp áll; ha t. i. az örökös oly dolgot,
melyet az elhunynak haszonkölcsönbe vagy bérbe adtak, vagy
nála letéteményeztek vala, elad vagy elajándékoz azon hiszemben,
hogy az az örökséghez tartozik, nem követ el lopást; továbbá ha
az, kit valamely rabszolganőn haszonélvezés illet, annak gyerme-
két, azon hiszemben, hogy az is az övé, eladja vagy elajándé-
kozza, szintén nem követ el lopást, mert a lopás arra irányzott

potest, ut quis sine uitio furti rem alienam ad aliquem transferat et efficiat, ut a possessore usucapiatur.

51 51. Fundi quoque alieni potest aliquis sine ui possessionem nancisci, 'cum ea uel ex negligentia domini uacet, uel quia dominus sine successore decesserit uel longo tempore afuerit: 'quam³⁶ si ad alium bona fide accipientem transtulerit, poterit usucapere possessor; et quamuis ipse, qui uacantem possessionem nactus est, intellegat, alienum esse fundum, tamen nihil hoc bonæ fidei possessori ad usucapionem nocet, (cum) inprobata sit eorum sententia, qui putauerint, furtiuum³⁷ fundum fieri posse.

52 52. Rursus ex contrario accidit, ut qui sciat, alienam rem se possidere, usucapiat, uelut si rem hereditariam, cuius possessionem heres nondum nactus est, aliquis possiderit; nam ei concessum (est usu)capere,³⁸ si modo ea res est, quæ recipit usucapionem, quæ species possessionis et usucapionis pro herede uocatur.³⁹

53 53. Et in tantum hæc usucapio concessa est, | ut et res,
V. C. quæ solo continentur, anno usucapiantur.
67. 1.

54 54. Quare autem 'hoc casu etiam soli rerum annua constituta sit usucapio, illa ratio est, quod olim rerum hereditarium possessione 'uelut⁴⁰ ipsæ hereditates usucapi credebantur, scilicet anno: lex enim XII tabularum soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras uero anno: ergo hereditas in ceteris rebus uidebatur esse, quia soli non est 'neque corporalis quidem est: (et) quamuis postea creditum sit, ipsas hereditates usucapi non posse, tamen in omnibus rebus hereditariis, etiam quæ solo tenentur, annua usucapio remansit.

55 55. Quare autem omnino tam improba possessio et usucapio concessa sit, illa ratio est, quod uoluerunt ueteres maturius hereditates adiri, ut essent, qui sacra facerent, quorum illis temporibus summa observatio fuit, 'et ut⁴¹ creditores haberent, a quo suum consequerentur.

szándék nélkül el nem követhető. Más módon is megeshetik, hogy valaki valamely idegen dolgot a lopás vétsége nélkül ruház át valakire és azt eredményezi vele, hogy a birtokos usucapiálhatja. 51. Idegen teleknek birtokába is juthat valaki erőszak 51 nélkül, midőn az vagy a tulajdonos hanyagsága miatt el van hagyva, vagy mert a tulajdonos örökös nélkül elhalt, vagy mert hosszú időn át távol volt: ha ilyenkor a birtokot másra ruházza át, ki jóhiszemben elfogadja, a birtokos usucapiálhatja; és habár az, ki az elhagyott birtokot megnyerte, megtudja is, hogy a telek másé, ez mindamellett mit sem árt az usucapio körül a jóhiszemű birtokosnak, mert azoknak a nézete, kik azt hitték, hogy telek is tárgya lehetne a lopásnak, nem nyert megerősítést.

52. Megfordítva előadhatja magát olyan eset is, hogy az, a ki 52 tudja, hogy idegen dolgot bír, ezt usucapiálja, mint p. midőn valaki valamely a hagyatékhöz tartozó dolgot birtokol, mely még nem jutott az örökös birtokába; meg van t. i. neki engedve, hogy azt a dolgot, hacsak különben usucapiálásra alkalmas, usucapiálja és ezen fajtát a birtoklásnak és usucapiónak pro herede usucapiónak (az örökös helyett való usucapiónak) nevezzük. 53. Sőt ezen usu- 53 capio annyira megy, hogy általa még a földdel összefüggő dolgok is egy év alatt usucapiálhatók. 54. Annak pedig, hogy miért lett 54 ebben az esetben még az ingatlanok usucapiálására nézve is egy év megszabva, az az oka, hogy hajdan a hagyatéki dolgok birtoklása által mintegy magát az örökjogot vélték usucapiálhatni, t. i. egy év alatt; mert a XII táblás törvény az ingatlanokra nézve ugyan két, de minden egyéb dolgokra egy évi usucapiálási időt határozott, az örökjog pedig az «egyéb» dolgokhoz tartozónak látszott, mert az nem ingatlan, de még csak nem is testi dolog; és habár később azt tartották is, hogy maga az örökjog nem usucapiálható, mindazáltal mindennemű hagyatéki dolgokra, még a telekkel összefüggőkre nézve is, megmaradt az egy évi usucapio. 55. Hogy a hagyatéknak öröklési jogalap nélküli birtokbavételét 55 és usucapioját megengedték, oka az, mert a régiek azt akarták, hogy az örökségeket mentül hamarabb fogadják el (az örökösök), hogy legyenek, a kik a családi áldozatokat bemutassák, melyekre amaz időkben legfőbb gondot fordítottak, és hogy legyen a hitele-

56 56. Hæc autem species possessionis et usucapionis etiam lucratiua uocatur: nam sciens quisque rem alienam lucrifacit.

57 57. Sed hoc tempore iam⁴² non est lucratiua: nam ex auctoritate diui Hadriani senatus consultum factum est, ut tales usucapiones renocarentur; et ideo potest heres ab eo, qui rem usucepit, hereditatem petendo perinde eam rem consequi, atque si usucapta non esset.

58 58. (Suo)⁴³ et | necessario tamen herede extante 'nihil ipso
V. C. iure pro herede usucapi potest.
68. 1.

59 59. Adhuc etiam ex aliis causis sciens quisque rem alienam usucapit: nam qui rem alicui fiduciæ causa mancipio dederit uel in iure cesserit, si eandem ipse possederit, potest usucapere, anno scilicet, (etiam) soli si sit. quæ species usucapionis dicitur usureceptio, quia id, quod aliquando habuimus, recipimus per usucapionem.

60 60. Sed cum fiducia 'contrahatur aut cum creditore pignoris iure, aut cum amico, quo⁴⁴ tutius nostræ res apud eum sint, si quidem cum amico contracta sit fiducia, sane omnimodo competit 'ususreceptio;⁴⁵ si uero cum creditore, soluta quidem pecunia omnimodo competit, nondum uero soluta ita demum competit, si neque conduxerit eam rem a creditore debitor, neque precario rogauerit, ut eam rem possidere liceret: quo casu lucratiua 'ususcapio⁴⁶ competit.

61 61. Item si rem obligatam sibi populus uendiderit, eamque dominus possiderit, concessa est 'ususreceptio: sed hoc casu prædium biennio usurecipitur: et hoc est, quod uulgo dicitur, ex prædiatura possessionem usurecipi: nam qui mercatur a populo, prædiator appellatur.

65 65. Ergo ex his, quæ diximus, adparet, quædam naturali iure alienari, qualia sunt ea, quæ traditione alienantur, quædam ciuili; nam mancipationis et in iure cessionis et usucapionis ius proprium est ciuium Romanorum.

zőknek, kitől követeléseiket behajthassák. 56. Ezen fajtát a birtok- és usucapiónak nyereségesnek is nevezik, mert általa bárki tudva idegen dolgot nyer. 57. De mai nap nem nyereséges többé, mert a dicsőült Hadrianus indítványára alkotott tanácsvégzemény értelmében az efféle usucapiók ártalmatlanokká tehetők; s azért az örökös ama dolgot attól, ki usucapiálta, az örökségi keresettel ép úgy követelheti, mintha nem lett volna usucapiálva. 58. Ha azonban saját és szükségbeli (mellőzhetetlen) örökös létezik, semmit sem lehet ipso iure az örökös helyett usucapiálni. 59. Azonfölül még egyéb okokból is usucapiálhat bárki tudva idegen dolgot: a ki t. i. a maga dolgát valakinek fiduciakép (a visszaruházás kikötése mellett) mancipálta, vagy in iure cedálta, azt, ha maga bírta, usucapiálhatja, még pedig egy év alatt, habár ingatlan lenne is. Ezen fajtát az usucapiónak usureceptiónak (usucapio általi visszaszerzésnek) nevezik, mert azt, a mink már megvult, usucapio által visszaszerezzük. 60. Miután azonban a fiduciát vagy a hitelezővel szokás kötni zálogjog alapján, vagy valamely barátunkkal, hogy a mi dolgaink nála annál nagyobb biztosságban legyenek, azért azon esetben, midőn barátunkkal kötöttük meg a fiduciát, az usureceptio mindenképen illet meg bennünket, míg ha hitelezővel kötöttük meg, a tartozás lefizetése után szintén mindenképen, lefizetése előtt csak akkor illeti meg az adóst, ha ama dolgot a hitelezőtől se nem bérelte, se nem csupán a visszakövetelés fenntartása mellett kérte; mely esetben a nyereséges usucapiónak van helye. 61. Meg van továbbá engedve az usureceptio, midőn a nemzet valamely neki lekötött dolgot elad s a tulajdonos azt bírta, de ebben az esetben a telek két év alatt szerezte-tik vissza usureceptio útján, s ez az, a mit közönségesen a birtok visszaszerzésének nevezünk állam-jószág megvásárlása alapján; a ki t. i. a nemzettől vesz, állam-jószág-vásárlónak nevezetik.

65. A mondottakból kitűnik tehát, hogy némely dolgok elidegenítése a természeti jogban gyökerezik, mint p. az átadás, más dolgoké ellenben a polgári jogban; a mancipatio, in iure cessio és usucapio joga ugyanis a római polgároknak sajátyszerű jogát alkotják.

66 66. Nec tamen ea tantum, quæ traditione nostra fiunt, naturali nobis ratione adquiruntur, sed etiam cum occupando ideo 'res adquisierimus,⁴⁷ quia antea nullius essent, qualia sunt omnia, quæ terra, mari,⁴⁸ cœlo capiuntur.

67 67. Itaque si feram bestiam aut uolucrum aut piscem 'ce-
V. C. perimus, simul atque captum fuerit hoc animal, | statim nostrum
70. 1. fit, et ⁴⁹ eousque nostrum esse intellegitur, | donec nostra custodia
coerceatur; cum uero custodiam nostram euaserit et in natu-
ralem libertatem se receperit, rursus occupantis fit, quia nostrum
esse 'desiuit: naturalem autem libertatem recipere uidetur, cum
aut oculos nostros euaserit, aut licet in conspectu sit nostro,
difficilis tamen in re eius persecutio ⁵⁰ sit.

68 68. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire
et redire solent, ueluti columbīs et apibus, item ceruis, qui in
siluas ire et redire solent, talem habemus regulam traditam, ut
si reuertendi animum habere desierint, etiam nostra esse desi-
nant et fiant occupantium: reuertendi autem animum uiden-
tur desinere habere, cum reuertendi consuetudinem deseruerint.

69 69. Ea quoque, quæ ex hostibus capiuntur, naturali ratione
nostra fiunt.

70 70. Sed et id, quod per alluionem nobis adicitur, eodem
iure nostrum fit: per alluionem autem id uidetur adici, quod
ita paulatim flumen agro nostro adicit, ut æstimare non pos-
simus, quantum quoque momento temporis adiciatur: (et) ⁵¹ hoc
est, quod uulgo dicitur, per alluionem id adici uideri, quod
ita paulatim adicitur, ut oculos nostros fallat.

71 71. Itaque si flumen partem aliquam ex tuo prædio rescii-
V. C. derit ⁵² et ad meum prædium pertulerit, hæc pars tua manet.

72 72. At si in medio flumine insula nata sit, hæc eorum
omnium communis est, qui ab utraque parte fluminis prope
ripam prædia possident; si uero non sit in medio flumine, ad
eos pertinet, qui ab ea parte, quæ proxima est, iuxta ripam
prædia habent.

73 73. Præterea id, quod in solo nostro ab aliquo ædificatum
est, quamuis ille suo nomine ædificauerit, iure naturali nostrum
fit, quia superficies solo cedit.

66. De nemcsak azt, a mi átadás folytán lesz a mienk, szerezzük meg a természetes jogérzületnél fogva, hanem azt is, a mit foglálás által szerzünk meg azért, mert azelőtt senkié sem volt, ilyen p. mind az, a mit a földön, a tengerben, a levegőben megfogunk. 67. Ha tehát vad állatot, vagy madarat, vagy halat fogunk, az ilyen állat, a mint megejtettük, legott a mienk lesz s addig tekintendő a miénknek, míg őrizetünkben tartjuk; de ha őrizetünkől kijött és természetes szabadságát visszanyerte, azé lesz, a ki ismét elfogja, mert a mienk lenni megszűnt: természetes szabadságát pedig akkor látszik visszanyerni, midőn vagy teljesen eltűnt szemeink elől, vagy ámbár még mindig a mi láthatárunkon van, üldözése nagyon nehéz. 68. Azon állatok tekintetében pedig, melyek szokás szerint eltávozni és visszatérni szoktak, miként a galambok és méhek, valamint a szarvasok, melyek az erdőbe menni és visszatérni szoktak, az a hagyományos szabályunk van, hogy ha egyszer visszatérési ösztönük megszűnik, egyszersmind a mieink lenni is megszűnnek s a foglalókéi lesznek: a visszatérési ösztönnel bírni pedig, úgy látszik, akkor szűnnek meg, midőn avval a szokással, hogy hazatérjenek, felhagytak. 69. Az is, a mit az ellenségtől elveszünk, természeti jogérzület szerint a mienk lesz.

70. Az is, a mivel telkünk áradvány folytán megnövekszik, ugyanazon jog szerint a miénk lesz: áradvány folytán pedig avval látszik a mi telkünk növekedni, a mit a folyó lassanként a mi földünkhöz sodor, úgy hogy nem vagyunk képesek megállapítani, mennyit rak le minden egyes pillanatban: és ez az, a miről közönségesen mondjuk, hogy áradvány folytán az látszik telkünkhöz hozzá nőni, a mi oly lassanként kerül oda, hogy szemeinket csalja. 71. Ha tehát a folyó egész darabot szakaszt el a té földtől és az enyémhez illeszti, az a darab a tied marad. 72. De ha a folyó közepén sziget támad, ez mindazoknak közös tulajdona lesz, kiknek a folyó mindkét oldalán a part mentén földjeik vannak; ha pedig nincs a folyó közepén, azoké lesz, kiknek azon oldalról, mely (a szigethez) legközelebb, a part mentén földjeik vannak. 73. Azonfölül az, mit valaki a mi telkünkön épített, habár magának építette volna is, természeti jog szerint a miénk lesz, mert

74 74. Multoque magis id accidit et in planta, quam quis in solo nostra posuerit, si modo radicibus terram complexa fuerit.

75 75. Idem contingit et in frumento, quod in solo nostro ab aliquo satum fuerit.

76 76. Sed si ab eo petamus fundum⁵³ uel ædificium, et inpensas in ædificium uel in seminaria uel in sementem factas ei soluere nolimus, poterit nos per exceptionem doli mali repellere, utique si bonæ fidei possessor fuerit.

77 77. Eadem ratione probatum est, quod in chartulis siue membranis meis aliquis scripserit, licet aureis litteris, meum esse, quia litteræ chartulis siue membranis cedunt: itaque (et) si ego eos libros easque membranas petam, nec inpensam scripturæ soluam, per exceptionem doli mali summoueri potero.

78 78. Sed si in tabula mea aliquis pinxerit ueluti imaginem
V. C. contra probatur: | magis enim dicitur, tabulam picturæ cedere;
72. 1. cuius diuersitatis uix idonea ratio redditur: certe secundum hanc regulam si me possidente petas, imaginem tuam esse, nec soluas pretium tabulæ, poteris per exceptionem doli mali summoueri; at si tu possideas, consequens est, ut utilis mihi actio aduersum te dari debeat; quo casu nisi soluam inpensam picturæ, poteris me per exceptionem doli mali repellere, utique si bona fide possessor fueris. illud palam est, quod siue tu subripuisses tabulam siue alius, competit mihi furti actio.

79 79. In aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur: proinde si ex uuis (aut oliuis aut spicis)⁵⁴ meis uinum aut oleum aut frumentum feceris, quæritur, utrum meum sit id uinum aut oleum aut frumentum, an tuum. item si ex auro aut argento⁵⁵ meo uas aliquod feceris, uel ex tabulis meis nauem aut armarium aut subsellium fabricaueris, item si ex lana mea uestimentum feceris, uel si ex uino et melle meo mulsum feceris, siue ex medicamentis meis emplastrum aut collyrium feceris, (quæritur, utrum tuum sit id, quod ex meo effeceris,)⁵⁶ an

az épület ugyanannak növedékét képezi. 74. Annál inkább áll ez 74
 a növényre nézve, melyet valaki a mi földünkbe ültetett, hacsak
 abban már gyökeret vert. 75. Ugyanez történik a gabonával, 75
 melyet valaki a mi földünkbe elvetett. 76. De ha amattól a telket 76
 vagy az épületet követeljük, az épületre, vetőmagra vagy vetésre
 tett költségeit pedig neki megfizetni nem akarjuk, visszaúzhet
 minket a csalárdság kifogásával, hacsak ő maga jóhiszemű birto-
 kos volt. 77. Ugyanazon jogelvnél fogva el van ismervé, hogy 77
 a mit valaki az én papiromra vagy pergamenemre, ha mindjárt
 arany betűkkel ír, az enyim, mert a betűk a papir vagy pergamen
 növedékét képezik: azért, ha ama könyveket vagy pergamenteker-
 cseket követelem, de az írás költségeit megfizetni nem akarom,
 el lehet engem (követelésemmel) utasítani a csalárdság kifogásával.
 78. De ha valaki az én táblámra p. képet festett, az ellenkező van 78
 elismerve, mert itt inkább a tábla képezi állítólag a festmény
 járulékát, mely különbségre nézve alig lehet elfogadható okot
 fölhozni. Ha ezen szabály szerint tölem mint birtokostól azt
 követeled, hogy a kép a tied, a tábla árát pedig megfizetni
 nem akarod, bizonyosan a csalárdság kifogása folytán el fognak
 téged utasítani; de ha te vagy a birtokos, csak következetes, hogy
 nekem is kell hasonszerű keresetet kapnom te ellened; és ezen
 esetben, ha nem akarnám neked a festés költségeit megtéríteni,
 a csalárdság kifogásával engem visszaúzhetnél, ha csak te magad
 jóhiszemű birtokos voltál. Az világos, hogy ha vagy te vagy más
 valaki a táblát ellopta volna, megillet engem a furti actio (lopás
 miatti kereset).

79. Más esetekben is találhatjuk a természeti jogérzületet: 79
 nevezetesen ha az én szőlőfürteimből (vagy olajbogyóimból vagy
 kalászaimból) bort, (vagy olajat, vagy gabonát) készítettél, kérdés
 merül föl, vajjon az enyém-e ama bor, olaj, gabona, vagy a tiéd?
 Továbbá ha az én aranyomból vagy ezüstömből edényt készítettél,
 vagy az én deszkáimból hajót, vagy szekrényt, vagy lóczát csinál-
 tál, úgy nemkülönben ha az én gyapjúból ruhát készítettél, vagy
 az én boromból és mézemből méhsert készítettél, vagy az én
 gyógyszerieimből tapaszt vagy kenőcsöt csináltál (kérdés, vajjon
 a mit az én anyagomból készítettél, a tied-e), vagy az enyém?

V. C.
73. 1.

meum. Quidam materiam et substantiam spectandam esse putant, id est, ut cuius materia sit, illius et res, quæ facta sit, uideatur esse, idque maxime placuit Sabino et Cassio; alii uero eius rem esse putant, qui fecerit, idque maxime diuersæ scholæ auctoribus uisum est: | sed eum quoque, cuius materia et substantia fuerit, furti aduersus eum, qui subripuerit, habere actionem; nec minus aduersus eundem conductionem ei competere, quia extinctæ res, licet uindicari non possint, condici tamen furibus et quibusdam aliis possessoribus possunt.

62 62. ⁵⁷ Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienandæ rei potestatem non habeat, et qui dominus non sit, | alienare possit.

63 63. Nam dotale prædium maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, quamuis ipsius sit uel mancipatum ei dotis causa uel in iure cessum uel usucaptum. quod quidem ius utrum ad Italica tantum prædia, an etiam ad prouincialia pertineat, dubitatur.

64 64. Ex diuerso agnatus furiosi curator rem furiosi alienare potest ex lege XII tabularum; item procurator iure ciuili, | cuius persona officio muneris eadem est; ⁵⁸ item creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res non sit. sed hoc forsitan ideo uideatur fieri, quod uoluntate debitoris intellegitur pignus alienari, qui olim pactus est, ut liceret creditori pignus uendere, si pecunia non soluatur.

80 V. *De pupillis an aliquid a se alienare possunt.* ⁵⁹ 80. Nunc admonendi sumus, neque feminam neque pupillam sine tutoris auctoritate rem mancipi alienare posse; nec mancipi uero feminam quidem posse, pupillum non posse.

81 81. Ideoque si quando mulier mutuam pecuniam alicui sine tutoris auctoritate dederit, quia facit eam accipientis, cum scilicet 'pecunia' ⁶⁰ res nec mancipi sit, contrahit obligationem.

82 82. At si pupillus idem fecerit, quia (pecuniam) 'non facit accipientis,' ⁶¹ sed dominus manet, nullam contrahit obligationem: unde pupillus uindicare quidem nummos suos potest,

Némelyek úgy vélekednek, hogy az anyagot és az állagot kell tekinteni, azaz, akié az anyag, azé, úgy látszik, a dolog is, mely belőle készült; ez volt főkép Sabinus és Cassius véleménye; mások ellenben azt hiszik, hogy a dolog azé, a ki készítette, s e véleményben voltak főkép az ellenkező iskola jogtudósai: de azt is, úgy mondák, a kié az anyag volt, megilleti a furti actio az ellen, a ki ellopta; emellett condictioja is van ugyanaz ellen, mert elenyészett dolgok, ha nem vindicálhatók is, a tolvajoktól és bizonyos más birtokosoktól condictio útján követelhetők.

62. Néha megesik, hogy a tulajdonosnak nincs elidegenítési 62
joga, a nem-tulajdonos pedig elidegeníthet. 63. A hozományi 63
telket t. i. a férjnek nem szabad neje akarata ellenére a lex Iulia
értelmében elidegenítenie, ámbár mint hozományi ő neki manci-
páltatván, vagy in iure cedáltatván, vagy általa usucapiáltatván
az övé. De kérdés, vajjon ezen jogszabály csupán az itáliai telkekre
vonatkozik-e, vagy egyszersmind a tartományiakra is? 64. Meg- 64
fordítva örültnék atyafia mint az ő gondnoka elidegenítheti az
örültnék dolgát a XII táblás törvény értelmében; továbbá polgári
jog szerint a procurator, kinek személye az ő tisztnél fogva azonos
az általa képviseltnek személyével, nemkülönben a hitelező is
a zálogot a szerződés alapján, ámbár a dolog nem az övé. Az
utóbbi azonban úgy látszik, talán azért történik, mert a zálog
elidegenítése az adós akaratával megegyezőleg történik, aki
valamikor akként szerződött, hogy a hitelezőnek szabadságában
álljon nem fizetés esetében a zálogot eladni.

*V. Elidegeníthetnek-e valamit a serdületlenek az ő vagyonuk-
ból?* 80. Most meg kell jegyeznünk, hogy sem nő, sem serdületlen 80
korú a gyám beleegyezése nélkül res Mancipit el nem idegeníthet-
nek; res nec Mancipi természetű dolgát a nő elidegenítheti, a gyám-
gyermek ellenben nem idegenítheti el. 81. Ugyanazért a nő, ha vala- 81
kinek a gyám beleegyezése nélkül kölcsönöz, kötelmet hoz létre,
mert a pénzt, mely res nec Mancipi, az elfogadónak tulajdonába
juttatja. 82. De ha serdületlenkorú tenné ugyanezt, nem hozna 82
létre kötelmet, mert a pénzt nem juttatja az elfogadó tulajdonába,
hanem ő maga marad annak tulajdonosa: azért a gyámgyermek
az ő pénzdarabjait vindicálhatja, a meddig megvannak, azaz köve-

sicubi extent, id est eos petere⁶² suos ex iure Quiritium esse; ⁶³ mulier uero per mutui | actionem a reo pecuniam⁶⁴ repetere potest, sed non suam esse petere.⁶⁵ unde de pupillo quidem quaeritur, an 'nummis iis, quos mutuos dedit, ab eo, qui accepit, consumtis, | aliqua actione eos persequi possit, quoniam ni|si a possidente uindicari non potest.⁶⁶

83   83. 'At ex contrario | omnes res tam Mancipi quam⁶⁷ nec
V. C. Mancipi mulieribus | et pupillis sine tutoris auctoritate solui
74. 1. possunt, quoniam meliorem condicionem suam facere iis etiam sine tutoris auctoritate concessum est.

84   84. Itaque si debitor pecuniam pupillo soluat, facit quidem pecuniam pupilli, sed ipse non liberatur, quia nullam obligationem pupillus sine tutoris auctoritate dissolvere potest, 'cui nec ullius⁶⁸ rei alienatio sine tutoris auctoritate concessa est; set tamen si ex ea pecunia locupletior factus sit, et adhuc petat, per exceptionem doli mali summoneri potest.

85   85. Mulieri uero etiam sine tutoris auctoritate recte solui potest: nam qui soluit, liberatur obligatione, quia res nec Mancipi, ut proxime diximus, a se dimittere mulier etiam sine tutoris auctoritate potest: quamquam hoc ita est, si accipiat pecuniam; at si non accipiat, set 'habere⁶⁹ se dicat et per acceptilationem uelit debitorem sine tutoris auctoritate liberare non potest.

86   86. Adquiratur autem nobis non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eos, quos in potestate, manu Mancipioe habemus; item per eos seruos, in quibus usum(fructum)⁷⁰ habemus; item per homines liberos et seruos alienos, quos bona fide posidemus: de quibus singulis diligenter dispiciamus.

87   87. Igitur (quod)⁷¹ liberi nostri, quos in potestate habemus item quod serui (nostr)i⁷² Mancipio accipiunt uel ex traditione nanciscuntur, sine quid stipulentur, uel ex aliquolibet causa 'adquirant, id nobis adquiratur: ipse 'enim, | qui in potestate nostra
V. C. est, nihil suum habere potest; et ideo si heres institutus sit,
75. 1. nisi nostro iussu hereditatem adire non potest; et si iubenti-

telheti azokat, mint a melyek a quiritek joga szerint az övéi; a nő pedig visszakövetelheti a pénzt a kölcsönkeresettel, de azt az igényt nem támaszthatja, hogy (a pénz) az övé. Ugyanazért kérdés, visszakövetelheti-e kereset útján a serdületlen azt a pénzt, melyet kölcsönkép odaadott, az elfogadótól, ha ez már elköltötte, mert vindicatioval csak a birtokos ellen lehet fordulni. 83. Megfordítva azonban mindenféle, úgy mancipálható, mint nem-mancipálható dolog fizethető a nőnek és serdületlenkorúaknak a gyám beleegyezése nélkül, miután meg van nekik engedve, hogy helyzeteket a gyám hozzájárulása nélkül is javíthassák. 84. Ha tehát az adós pénzt fizet a gyámgyermeknek, az utóbbit a pénz tulajdonosává teszi ugyan, maga azonban tartozása alól nem menekül, mert a gyámgyermek a gyám beleegyezése nélkül semmiféle kötelmet föl nem bonthat, hisz' semmiféle dolog elidegenítése sincs neki megengedve a gyám beleegyezése nélkül; ha mégis ama pénz által gazdagodott, s ennek daczára perelne, a csalárdság kifogása által keresetével elutasítható. 85. Nőnek ellenben a gyám beleegyezése nélkül is jogérvényesen fizethetni: a ki fizet, tartozása alól menekül, mert nec mancipi-féle dolgokat, mint már fentebb mondtunk, a nő a gyám beleegyezése nélkül is elidegeníthet: de ez csak akkor történik, ha a pénzt valóban is fölveszi, mert ha nem veszi föl és csak azt mondja, hogy úgy tekinti, mintha fölvette volna és acceptilatio által akarná a gyám beleegyezése nélkül az adóst fölmenteni, ezt ő sem teheti.

86. Szerzéseket pedig teszünk nemcsak saját magunk személyében, hanem azok által is, kiket potestasunk, manusunk vagy mancipiumunk alatt tartunk; továbbá azon rabszolgák által, kiknek haszonélvezeti jogunk van; úgy nemkülönben szabad emberek és idegen rabszolgák által, kiket jóhiszemben birunk: ezekről most egyenkint fogunk tüzetesen szólni. 87. A mit tehát a mi gyermeink, kiket potestasunk alatt tartunk, továbbá a mit a saját rabszolgáink mancipiumként kapnak vagy átadás folytán nyernek, akár stipuláljanak, akár bármiféle oknál fogva szerezzenek valamit, az (mind) sajátunkká válik: annak t. i., a ki potestasunk alatt áll, semmiféle saját vagyona nem lehet; ugyanazért ha örökösül nevezte ki őt valaki, csakis a mi parancsunkra fogad-

bus⁷³ nobis adierit, hereditatem nobis acquirit proinde atque si nosipsi heredes instituti essemus; et conuenienter scilicet et legatum per eos nobis acquiritur.

88. 88. Dum tamen sciamus, si alterius in bonis sit seruus, alterius ex iure Quiritium, ex omnibus causis ei soli per⁷⁴ eum adquiri, cuius in bonis est.

89. 89. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, acquiritur nobis, sed etiam possessio: cuius enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere uidemur; unde etiam per eos usucapio procedit.

90. 90. Per eas uero personas, quas in manu mancipioe habemus, proprietas quidem acquiritur nobis ex omnibus causis sicut per eos, qui in potestate nostra sunt; an autem possessio adquiratur, quæri solet, quia ipsas non possidemus.

91. 91. De his autem seruis, in quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit, ut quidquid ex re nostra uel ex operis suis 'adquirant,⁷⁵ id nobis adquiratur; quod uero extra eas causas, id ad dominum proprietatis pertineat: itaque si iste seruus heres institutus sit legatumue quod ei datum fuerit, non mihi, sed domino proprietatis acquiritur.

V. C. 92. 92. Idem placet de eo, qui a nobis bona fide possidetur, |
76. 1. siue liber sit siue alienus seruus: quod enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore: itaque quod extra duas istas causas acquiritur, id uel ad ipsum pertinet, si liber est, uel ad dominum, si seruus est.

93. 93. Sed si bonæ fidei possessor usuceperit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omni causa per eum sibi adquirere potest. usufructuarius uero usucapere non potest; primum quia non possidet, set habet ius 'utendifruendi, deinde quia scit, alienum seruum esse.

94. 94. De illo quæritur, an per eum seruum, in quo usumfructum habemus, possidere aliquam rem et usucapere possimus, quia ipsum non possidemus. per eum uero, quem bona fide possidemus, sine dubio et possidere et usucapere possumus. loquimur autem in utriusque persona secundum definitionem,

hatja el az örökséget; és ha a mi parancsunkra elfogadta, az örökséget ép úgy szerzi meg nekünk, mintha magunk lettünk volna örökösökül kinevezve; következésképp a hagyomány is ő általuk nekünk jut. 88. Midőn azonban azt tudjuk, hogy a rabszolga 88 az egyiknek bonitar, a másiknak quiritar tulajdonában áll, mindennemű jogalapnál fogva csupán annak szerez ő, a kinek bonitar tulajdonában van. 89. De nemcsak tulajdonhoz jutunk azok 89 által, kik potestasunkban állanak, hanem a birtokhoz is; a mely dolognak birtokába jutottak ugyanis, azt mi magunk látszunk birtokolni; azért az usucapiót is mi folytatjuk általuk. 90. Azon 90 személyek által azonban, kik manusunk vagy mancipiumunk alatt vannak, megszerezzük ugyan mindennemű jogalapnál fogva a tulajdont, miként azok által, a kik potestasunk alatt állanak; de vajjon a birtokot is-e, kérdés tárgya szokott lenni, miután őket magokat sem bírjuk. 91. Azon rabszolgák ügyében pedig, kiken 91 csak haszonélvezeti jogunk van, az a szabály áll, hogy mindent, a mit saját vagyonunkkal vagy az ő munkájokkal szereznek, nekünk szereznek meg; a mit pedig ezen jogalapokon kívül szereznek, az a tulajdonost illeti: ha tehát egy ilyen rabszolgát valaki örököséül nevezett ki, vagy részére hagyományt rendelt, nem nekem, hanem a tulajdonosnak jut az (t. i. az örökség vagy hagyomány). 92. Hasonló áll arról, a ki jóhiszemű birtokunkban van, legyen akár 92 szabad, akár idegen rabszolga: a minek t. i. helye van a haszonélvezőnél, ugyanazt kell a jóhiszemű birtokosra nézve is követni: a mit tehát a fentebbi két jogalapon kívül szerez, vagy őt magát illeti, ha szabad, vagy az ő urát, ha rabszolga. 93. De ha a jóhi- 93 szemű birtokos a rabszolgát usucapiálta, mert ilyen módon az ő urává lesz, mindenféle jogalapnál fogva magának szerezhet általa. De a haszonélvező nem usucapiálhatja a rabszolgát, először mert nem is bírja, hanem neki rajta csak haszonélvezeti joga van, másodszor, mert tudja, hogy a rabszolga másé. 94. Ugyanerre 94 nézve kérdés, vajjon a csupán haszonélvezésünkben lévő rabszolga által birtokolhatunk s usucapiálhatunk-e valamely tárgyat, miután őt magát nem bírjuk. Az által, kit jóhiszeműleg bírnunk, minden kétségen kívül birtokolhatunk és usucapiálhatunk. Azonban mi mindkettőnek személye tekintetében a fentebb fejtegetett meghatá-

quam proxime exposuimus, id est, si quid ex re nostra uel ex operis suis adquirant, 'id nobis adquiri.

95. Ex his⁷⁶ apparet, per liberos homines, quos neque iuri nostro subiectos habemus, neque bona fide possidemus, item per alienos seruos, in quibus neque usumfructum habemus neque iustam possessionem, nulla ex causa nobis adquiri posse, et hoc est, quod uulgo dicitur, per extraneam personam nobis adquiri non posse; tantum de possessione quæritur, an 'per personam liberam⁷⁷ nobis adquiratur.

V. C. 77. 1. 96. In summa sciendum est, his, qui in | potestate, manu mancipione sunt, nihil in iure cedi posse; cum enim istarum personarum nihil suum esse possit, conueniens est scilicet, ut nihil suum esse 'posse⁷⁸ in iure uindicare possint.⁷⁹

97. Haecenus tantisper admonuisse sufficit quemadmodum singulae res nobis adquirantur: nam legatorum ius, quo et ipso singulas res adquirimus, opportunius alio loco referemus. uideamus itaque nunc, quibus modis per uniuersitatem res nobis adquirantur.

98. Si cui heredes facti simus, siue cuius bonorum possessionem petierimus, siue cuius bona emerimus, siue quem adoptauerimus,⁸⁰ siue 'quam⁸¹ in manum ut uxorem receperimus, eius res ad nos transeunt.

99. Ac primum de hereditatibus dispiciamus, quarum duplex condicio est: nam uel ex testamento, uel ab intestato ad nos pertinent.

100. Et prius est, ut de his dispiciamus, quæ nobis ex testamento obueniunt.

101. Testamentorum autem genera initio duo fuerunt: nam aut calatis comitiis 'testamentum faciebant, quæ comitia bis in anno testamentis faciendis destinata erant, aut in procinctu, id est, cum belli causa arma sumebant; procinctus est enim expeditus et armatus exercitus. alterum itaque in pace et in otio faciebant, alterum in proelium exituri.

V. C. 78. 1. 102. Accessit deinde tertium | genus testamenti, quod per æs et libram agitur:⁸² qui '(enim)⁸³ neque calatis comitiis neque in procinctu testamentum fecerat, is si subita morte ur-

rozás szerint szólunk, vagyis hogy azt, mit saját vagyonunkkal vagy az ő munkájokkal szereznek, nekünk magunknak szerzik meg. 95. Világos tehát, hogy szabad emberek által, kiket sem hatal- 95 munk alatt nem tartunk, sem jóhiszemben nem birunk, továbbá idegen rabszolgák által, a kiken sem haszonélvezési jogunk, sem jogszerű birtokunk nincs, mitsem szerzünk meg semmiféle jog-alapnál fogva sem. Ez az, a miről közönségesen azt mondjuk, hogy harmadik személy által nem szerezhethünk; csupán a birtok ügyében kérdéses, vajjon megszerezhető-e számunkra szabad ember által. 96. Általában véve tudnunk kell, hogy azokra, kik 96 potestas, manus, vagy mancipium alatt állanak, mi sem ruházható át in iure cessio útján; mert miután ama személyek semmiféle saját vagyonnal nem bírhatnak, csak következetes, hogy mit sem követelhetnek magoké gyanánt a praetor előtt.

97. Idáig egyelőre elégséges arra figyelmeztetnünk, miféle 97 módon szerezzük meg egyes dolgok tulajdonát; a hagyományok jogát t. i., mely által szintén szerzünk meg egyes dolgokat, helyesebben másutt fogjuk tárgyalni. Lássuk most, miként szerezzük meg a dolgokat egyetemes módon. 98. Ha valakinek örök- 98 seivé lettünk, vagy valaki hagyatékának birtoklását kértük, vagy valakinek vagyonát megvettük, vagy valakit örökbefogadtunk, vagy valamely nőt feleségünk képen manusunk alá kaptunk, annak vagyona reánk száll át. 99. Először azonban lássuk köze- 99 lebből az örökségeket, melyek kétféle módon juthatnak reánk: azok t. i. vagy végrendelet, vagy ilyennek hiányában illetnek bennünket. 100. Legelől nézzük a végrendeletnél fogva reánk 100 szálló örökségeket.

101. A végrendeleteknek kezdetben két neme volt szokásban: 101 vagy alkották ugyanis a végrendeletet a calata comitia színe előtt, melyeket különösen e végből kétszer évenként hívtak volt egybe, vagy a csatasor előtt, azaz, midőn a háborúba indulandók, fegyvert fogtak; csatasor (procinctus) az indulásra kész felszerelt hadsereg. Az egyiket béke és nyugalom idejében alkották, a másikat, midőn csatába indultak. 102. Azután hozzájött egy harmadik neme 102 a végrendeletnek, melyet a mancipatio formájának alkalmazásával alkottak: a ki t. i. sem a calata comitia, sem a procinctus

guebatur, 'amico⁸⁴ familiam suam, 'id est patrimonium suum, mancipio dabat, eumque rogabat, quid cuique post mortem suam dari uellet. quod testamentum dicitur per æs et libram, scilicet quia per mancipationem peragitur.

103 103. Sed illa quidem duo genera testamentorum in desuetudinem abierunt; hoc uero solum, quod per æs et libram fit, in usu retentum est. sane nunc aliter ordinatur quam olim solebat; namque olim familiæ emptor, id est, qui a testatore familiam accipiebat mancipio, heredis locum optinebat, et ob id ei mandabat testator, quid cuique post mortem suam dari uellet; nunc uero alius heres testamento instituitur, a quo etiam legata relinquuntur, alius dicis gratia propter ueteris iuris imitationem familiæ emptor adhibetur.

104 104. Eaque res ita agitur: qui facit (testamentum), adhibitis, sicut in ceteris mancipationibus, V testibus ciuibus Romanis puberibus et libripende, postquam tabulas testamenti scripserit, mancipat alicui dicis gratia familiam suam; in qua re his uerbis familiæ emptor utitur: FAMILIAM PECVNIAQVE TVAM ENDO
V. C. 'MANDATELA, TVTELA CVSTODELAQVE MEA (EX IVRE QUIRITIVM ESSE
79. I. AIO, EAQUE),⁸⁵ QUO TV IVRE TESTAMENTVM | FACERE POSSIS SECVNDVM
LEGEN PVPLICAM, HOC AERE, et ut quidam adiciunt, AENEAQVE
LIBRA, ESTO MIHI EMPTA; deinde ære percutit libram, idque æs
dat testatori uelut pretii loco; deinde testator tabulas 'testa-
menti manu⁸⁶ tenens ita dicit: HAEC ITA VT IN HIS TABVLIS
CERISQVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQUE VOS,
QVIRITES, TESTIMONIVM MIHI 'PERHIBETOTE; et hoc dicitur nuncupatio: nuncupare est enim palam nominare, et sane quæ testa-
tor specialiter in tabulis testamenti scripserit, ea uidetur generali sermone nominare atque confirmare.

105 105. In testibus autem non debet is esse, qui in potestate est aut familiæ emptoris aut ipsius testatoris, quia propter ueteris iuris imitationem totum hoc negotium, quod agitur testa-

színe előtt nem készített vala végrendeletet, az, ha hirtelen halálveszély lepte meg őt, barátjának mancipiumba adta familiáját, azaz vagyonát s felkérte őt, hogy abból holta után kinek mit adjon. Ezen végrendeletet mancipationalis végrendeletnek nevezik, mert t. i. mancipatio útján csinálják. 103. De a végrende-¹⁰³teknek ama két neme elavult; csupán a mancipationalis végrendelet maradt használatban. Természetesen ezt is máskép csinálják most, mint a hogy hajdan szokásban volt; mert hajdan a familia vevője, t. i. az, ki a végrendelkezőtől a familiát mancipiumba átvette, örökösképen szerepelt s azért neki hagyta meg a végrendelkező, hogy kinek mit adjon holta után; most azonban mást nevezünk ki a végrendeletben örökösnek, a ki egyszersmind a hagyományokat kifizetni köteles, és mást alkalmazunk csupán jelképileg a familia megvevője gyanánt a régi jog utánzása kedvéért. 104. És ez a dolog következőleg megy végbe: miután a vég-¹⁰⁴rendelkező megírta volna végrendeletét, úgy miként a többi mancipatióknál szokás, itt is őt serdültkorú római polgár tanúskodása mellett s a mérlegtartó előtt jelképileg mancipálja valakinek az ő familiáját, a mely dolognál a familia vevője a következő szavakat mondja: «Azt állítom, hogy a te familiád- és vagyonodra nézve megbízatás, gyámság és felügyelet illet engem a quiritek joga értelmében és hogy te a köztörvény szerint jogosan végrendelkezhessél, legyen mindaz megvéve én általam ezen a rézen»; és miként némelyek hozzáadják «a rézmérleggel számomra megvásárolva»; azután megrázza a rézzel a mérleget s ugyanazon ércdarabot odaadja a végrendelkezőnek mintegy vételárképen; azután kezébe vevén a maga végrendeletét így szól a végrendelkező: «A miként meg vannak ezek írva ezekben a viasztáblákban, úgy adom, úgy hagyományozom, úgy végrendelkezem s kérlek titeket, quiritek, hogy tanúim legyetek!» És ezt nevezik nuncupationak: nuncupare t. i. annyi, mint nyilvánosan megnevezni, és természetesen a mit a végrendelkező részletesen beírt az ő végrendeletébe, azt általános szavakban megnevezni és megerősíteni látszik. 105. A tanúk között pedig nem lehet olyan, a ki vagy¹⁰⁵ a familia megvevőjének, vagy magának a végrendelkezőnek potestása alatt áll, mert a régi jog utánzása miatt úgy vesszük, mintha

tamenti ordinandi⁸⁷ gratia, creditur inter familiæ emptorem agi et testatorem, quippe olim, ut proxime diximus, is, qui familiam testatoris mancipio accipiebat, heredis loco erat; itaque reprobatum est in ea re domesticum testimonium.

106. Unde et si is, qui in potestate patris est, familiæ emptor adhibitus sit, pater eius testis esse non potest; ac ne is quidem, qui in eadem potestate est, uelut frater eius, sed si filiusfamilias ex castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater eius recte testis | adhibetur, nec is, qui in potestate patris 'est.⁸⁸

V. C.
80. 1.

107. De libripende eadem, quæ et de testibus, dicta esse intellegemus: nam et is testium numero est.

108. Is uero, qui in potestate heredis aut legatarii est, cuiusue heres ipse aut legatarius in potestate est, quique in eiusdem potestate est, adeo⁸⁹ testis et libripens adhiberi potest, ut ipse quoque heres aut⁹⁰ legatarius iure adhibeantur. sed tamen quod ad heredem pertinet, quique in eius potestate est, cuiusue is in potestate 'est, minime hoc iure uti debemus.

109. *De testamentis militum.* 109. Set hæc diligens observatio in ordinandis testamentis militibus propter nimiam inperitiam constitutionibus principum remissa est: nam quamuis neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque uendiderint familiam, neque nuncupauerint testamentum, recte nihilo minus testantur.

110. Præterea permissum est iis et peregrinos et Latinos instituere heredes uel iis legare; cum alioquin peregrini quidem ratione civili prohibeantur capere hereditatem legataque, Latini uero per legem Iuniam.

111. Cælibes quoque, qui lege Iulia hereditatem legataque capere uetantur, item orbi, id est, qui liberos non habent, quos lex | 'Papia plus quam dimidias partes hereditatis legatorumque capere vetat, ex militis testamento solidum capiunt.⁹¹ —

— — — — — [Fol. perd.] — — — — —

ezen egész ügylet, melyet a végrendelkezés szempontjából viszünk véghez, a familia megvevője és a végrendelkező között történék, mert hajdanában, miként fentebb mondtunk, az, ki a végrendelkező familiáját mancipiumba kapta, örökösként szerepelt; azért nem lehetett ebben a dologban a házhoz tartozóknak tanuskodását elfogadni. 106. Innen van az, hogy ha még atyai hatalom 106 alatt álló egyént alkalmazunk a familia megvevőjeképen, ennek atyja sem lehet tanú; de még az sem, ki, miként a fítestvér, egy és ugyanazon potestas alatt áll. De ha családfiú alkotna elbocsátása után az ő castrense peculiumáról végrendeletet, sem az ő atyját, sem azt, ki az atya potestasa alatt áll, nem alkalmazná helyesen tanúképen. 107. A mit a tanúkról mondtunk, az a mér- 107 legtartóra is értendő, mert ő is a tanúk sorába tartozik. 108. Az 108 ellenben, a ki az örökös vagy hagyományos potestása alatt áll, vagy a kinek potestasa alatt maga az örökös vagy hagyományos áll, és a ki vele ugyanazon potestas alatt áll, igenis szerepelhet tanú vagy mérlegtartóképen, úgy hogy még maga az örökös vagy hagyományos is jogérvényesen hívható meg tanúképen. Mégis a mi az örököst és az ő potestasa alatt állót vagy azt illeti, kinek potestása alatt ő maga áll, legritkábban kell ezen joggal élnünk.

A katonák végrendeleteiről. 109. Azonban az alaknak eme 109 szorgos megtartása a végrendeletek készítésénél fejedelmi rendele-
letek értelmében el van engedve a katonáknak a jogban való túl-
ságos járatlanságuk miatt; habár sem a törvényes számú tanúkat
meg nem hívták, sem familiájukat el nem adták, sem a nuncupatiót
végre nem hajtják vala, mindamelllett jogérvényesen végrendelke-
nek. 110. Azonfölül meg van nekik engedve peregrinusokat és latino- 110
kat is örökösökül kinevezni vagy részökre hagyományokat rendelni,
holott máskülönben a peregrinusok a polgári jog, a latinok pedig a
lex Iunia által örökségek és hagyományok megszerzésétől el vannak
tiltva. 111. Nőtlenek is, kiket a lex Iulia tilt el örökségek és 111
hagyományok megszerzésétől, továbbá gyermektelenek, kiket a lex
Papia örökségeknek és hagyományoknak a felén túl való megszer-
zésétől szintén eltilt, katonának végrendeletéből az egészet szere-
hetik meg. — — — — — egy elveszett levél — — — — —
— — — — — eltiltatnak azok — — — — —

112 112. . . . ex 'auctoritate diui Hadriani senatus consultum
factum est, quo permissum est capite non minutis⁹³ feminis
etiam sine coemptione testamentum 'tutore auctore⁹⁴ facere, si
V. C. modo non minores essent | annis XII; scilicet ut quæ tutela
82. 1. liberatæ non essent, ita testari deberent.

113 113. Videntur ergo melioris conditionis esse feminae quam masculi; nam masculus minor annis XIII testamentum facere non potest, etiamsi tutore auctore (testamentum) facere uelit, femina uero potest; (nam si est) ⁹⁵ XII annorum, testamenti faciendi tutore auctore ius nanciscitur.

114. Igitur si quæramus, an ualeat testamentum, inprimis advertere debemus, an is, qui id fecerit, habuerit testamenti factionem: deinde si habuerit, requiremus, an secundum iuris ciuilis regulam testatus sit, exceptis militibus, quibus propter nimiam inperitiam, ut diximus, quomodo uelint uel quomodo possint, permittitur testamentum facere.

115 115. Non tamen, ut iure ciuili ualeat testamentum, sufficit ea obseruatio, quam supra exposuimus de familiæ uenditione et de testibus et de nuncupatione.

116 [116.] sed ⁹⁶ ante omnia requirendum est, an institutio heredis sollemni more facta sit; nam aliter facta institutione nihil proficit, familiam testatoris ita venire 'testesque ita adhibere et nuncupare (ita) ⁹⁷ testamentum, ut supra diximus.

* Minekutána itt Gaius azokról szökött volna, kik nem önjogúak (v. ö. pr. I. h. t. Ulp. XX. 10. 11.), *Huschke* szerint körülbelöl így folytathatta előadását: 'Etiam mulieres et pupilli facere test. prohibetur, hi qđ etiam t(utore) a(uctore) il æ tt (tantum s(ine) t(utore) a(uctore) et i(ure) c(ivili); n(am) secund(um) tab(ulas) b(onorum) possessionem accipere potest, qui s. t. a. testamentó factó heres a muliere scriptus est.' V. ö. alább a 118. §-t Aztán a 8. és 9. sorban látható nyomok szerint ítélve áttérhetett a Latini Iunianira, kikeröl azt állíthatta, hogy ámbár a végrendelet készítésétől általában véve el voltak tiltva (v. ö. az I. könyv 23. §-át és Ulp. XX. 15.), mégis a commerciumnál fogva alighanem azon okból «quod certæ non sint civitatis, ut eius more faciant te|st. n(ec) mg (magis) p(er) uerba legis Iuniae prohiberi, quæ nominatim tantum minoribus XXX annorum manumissis testamentifactionem ademerit; sed etc. V. ö. alább a III. k. 218. §-át.

a 2—21. sorig hézag* — — — — — 112. . . . egy, dicsőült 112
 Hadrianus császár javaslatára alkotott tanácsvégzemény megengedte a nőknek, kik capitis diminutiót nem szenvedtek, hogy coemptio nélkül is csinálhassanak végrendeletet gyámjuk beleegyezésével, ha nem fiatalabbak 12 évnél; vagyis hogy a gyámság alól föl nem szabadított nők *így* tartoznak végrendelkezni. 113. A nők 113 ennél fogva jobb helyzetben látszanak lenni, mint a férfiak, mert 14 évnél fiatalabb férfi nem csinálhat végrendeletet, habár gyámja beleegyezésével akarná is csinálni, a nő ellenben csinálhat; mihelyt t. i. 12 éves, azon jogot nyeri, hogy gyámja beleegyezésével végrendeletet alkothat.

114. Ha tehát azt kérdezzük, hogy érvényes-e valamely vég- 114 rendelet, mindenekelőtt néznünk kell, vajjon az, a ki készítette, bírt-e végrendelkezési képességgel; azután, ha avval csakugyan bírt, vizsgálni fogjuk, vajjon a polgári jog szabálya szerint végrendelkezett-e, kivéven a katonákat, kiknek, miként már fentebb érintők, a jogban való túlságos járatlanságuk miatt meg van engedve, hogy úgy készítsék végrendeletüket, a hogy akarják, vagy a hogy tudják.

115. Ahhoz azonban, hogy valamely végrendelet a polgári 115 jog szerint megálljon, még nem elég ama kellékek megtartása, melyeket fentebb a familia eladása-, a tanúk- és a nuncupatióról fejtegettünk; [116.] hanem mindenek előtt meg kell vizs- 116 gálnunk, vajjon az örökös kinevezése ünnepélyes módon történt-e, mert ha másképp történt az örökös kinevezése, mit sem használ, hogy a végrendelkező familiája akként adatott el, hogy a tanúk

* A hézag kitöltésére közölt szöveg helyreállítási kísérlet fordításban ekkép hangzik: «A nők és a kiskorúak is el vannak tiltva a végrendelet készítésétől, ezek a gyám közreműködése mellett is, amazok csak a gyám közreműködése nélkül még pedig s polgári jog szerint, mert a hagyaték birtoklását a végrendelet tartalmához képest megkaphatja az, a ki egy a gyám közreműködése nélkül végrendelkezett nő által örökösül lett kinevezve». Továbbá: «mert nem tartoznak bizonyos államhoz, hogy ennek szokása szerint alkothatnának végrendeletet, a lex Iunia szavai annál kevésbé tiltják el őket, mert ez névszerint csak a 30 évnél fiatalabb elbocsátottaktól vette el a végrendelkezési jogot».

- 117 117. Sollemnis autem institutio hæc est: TITIVS HERES ESTO; V. C. sed et illa iam comprobata uidetur: TITIVM HEREDEM ESSE | 83. l. IVBEO; at illa non est comprobata: TITIVM HEREDEM ESSE VOLO; set et illæ a plerisque inprobatae sunt: HEREDEM INSTITVO, item HEREDEM FACIO.
- 118 118. Observandum præterea est, ut si mulier, quæ in tutela est, faciat testamentum, tutore auctore⁹⁸ facere debeat: alioquin inutiliter iure civili testabitur.
- 119 119. Prætor tamen si septem signis testium signatum sit testamentum, scriptis heredibus secundum tabulas testamenti bonorum possessionem⁹⁹ pollicetur, '(et) si nemo sit, ad quem ab intestato iure legitimo pertineat hereditas, uelut frater eodem patre natus aut patruus aut fratris filius, ita poterunt scripti heredes retinere hereditatem: nam idem iuris est et si alia ex causa testamentum non ualeat, uelut quod familia non uenierit, aut nuncupationis uerba testator locutus non sit.
- 120 120. Sed uideamus, an (non) etiam si frater aut patruus extent, potiores scripti his¹⁰⁰ heredibus habeantur: rescripto enim imperatoris Antonini significatur, eos, qui secundum tabulas testamenti non iure factas bonorum possessionem petierint, posse aduersus eos, qui ab intestato uindicant hereditatem, defendere se per exceptionem doli mali.
- 121 121. Quod sane quidem ad masculorum testamenta pertinere, certum est; item ad feminarum, quæ ideo non utiliter testatae sunt, quod uerbi gratia familiam non uendiderint, aut V. C. nuncupationis uerba locutæ non sint: | an autem et ad ea tes- 84. l. tamenta feminarum, quæ sine tutoris auctoritate fecerint, hæc constitutio pertineat, uidebimus.
- 122 122. Loquimur autem non¹⁰¹ de his scilicet feminis, quæ in legitima parentum aut patronorum tutela sunt, sed de his,¹⁰²

akként alkalmaztattak s hogy a végrendelet akként erősítettet meg, mint a hogy fentebb fejtegettük. 117. Az ünnepélyes örökösnevezés pedig ez: «Titius legyen örökösöm», de a következő is el van már, úgy látszik, ismerve: «parancsolom, hogy Titius legyen örökösöm», míg a következő: «akarom, hogy Titius legyen örökösöm» nincsen elismerve, valamint legtöbben elvetik ezeket is: «örökösömmül kinevezem» és «örökösömmé teszem».

118. Azonkívül ügyelni kell arra, hogy egy gyámság alatt álló nő, ha végrendeletet akar készíteni, azt gyámja beleegyezésével készítse: máskülönben polgári jog szerint érvénytelenül végrendelkezik. 119. A praetor mégis odaigéri a kinevezett örökösöknek a hagyaték birtoklását a végrendelet tartalma szerint, ha a végrendelet a hét tanú pecsétjével meg van erősítve, sőt ha senki sincs, kit az örökség végrendelet nem létében törvénynél fogva illetve, mint p. ugyanazon atyától származó fitestvér, vagy atyai nagybátya, vagy a fitestvér fia, az ekkép kinevezett örökösök meg is tarthatják az örökséget; ugyanez áll t. i. akkor is, ha a végrendelet más oknál fogva érvénytelen, p. mert a familia el nem adatott, vagy mert a végrendelkező a nuncupatiót végre nem hajtotta.

120. De lássuk, vajjon ha fitestvér vagy nagybátya él még, ezeknél nem előbbre valóknak tartandók-e a kinevezett örökösök? mert Antoninus császár egyik leiratában az van mondva, hogy azok, kik valamely a Mancipatio és Nuncupatio ünnepélyes alakszerűségének mellőzésével készített végrendelet tartalmához képest kérték a hagyaték birtoklását, azok ellen, kik törvénynél fogva követelik az örökséget, magokat a csaláldság kifogásával védhetik.

121. Hogy ez a férfiak végrendeletére vonatkozik, az természete-
sen kétségtelen, továbbá a nők végrendeleteire is, kik azért nem végrendelkeztek érvényesen, mert p. a familiát el nem adták, vagy a megerősítés szavait nem mondták; de lássuk csak, vajjon ezen rendelet vonatkozik-e azon nők végrendeleteire is, kik gyámjuk beleegyezése nélkül készítették végrendeletöket? 122. Termé-
szetesen nem szólunk itt azokról a nőkről, kik firokonaik, vagy patronusaik törvényes gyámsága alatt állanak, hanem azokról,

quæ alterius generis tutores habent, qui etiam inuiti coguntur auctores fieri: alioquin parentem et patronum sine auctoritate eius facto testamento non summoueri, palam est.

123 123. Item qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum uel heredem instituat, uel nominatim exheredet; alioquin si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut nostri præceptores existiment, etiamsi uiuo patre filius defunctus sit, neminem heredem ex eo testamento existere posse, 'scilicet¹⁰³ quia statim ab initio non constiterit institutio; sed diuersæ scholæ auctores, si quidem filius mortis patris tempore uiuat, sane impedimento eum esse scriptis heredibus et 'suum¹⁰⁴ ab intestato heredem fieri confitentur; si uero ante mortem patris interceptus sit, posse ex testamento hereditatem adiri putant, nullo iam filio impedimento; quia scilicet existimant, '(non)¹⁰⁵ statim ab initio inutiliter fieri testamentum filio præterito.

124 124. Ceteras uero liberorum personas si præterierit testator, ualet testamentum: '(quo)¹⁰⁶ præteritæ istæ personæ scriptis heredibus in | partem adcrescunt, si sui heredes sint, in uirilem; si extranei, in dimidiam: id est, si quis tres uerbi gratia filios heredes instituerit et filiam præterierit, filio adcrescendo pro quarta parte fit heres et ea ratione id consequitur, quod ab intestato patre mortuo habitura esset; at si extraneos ille heredes instituerit et filiam præterierit, filia adcrescendo ex dimidia parte fit 'heres. set quæ de filia diximus. eadem et de nepote deque omnibus liberorum personis seu masculini seu feminini sexus dicta intellegemus.

125 125. Quid ergo est? licet eæ secundum ea, quæ diximus, scriptis 'heredibus¹⁰⁷ dimidiam partem modo detrahant, tamen prætor eis contra tabulas bonorum possessionem promittit,¹⁰⁸ qua ratione extranei heredes a tota hereditate repelluntur.

126 [126.] et efficiuntur sine re heredes: et hoc iure uteba-

kiknek másnemű gyámjaik vannak, kik akaratuk ellenére is kényszeríthetők beleegyezésök megadására; mert az világos, hogy a firokon vagy patronus az ő beleegyezése nélkül készült végrendelet által félre nem szorítható.

123. Annak továbbá, kinek fia van az ő potestasa alatt,¹²³ ügyelnie kell arra, hogy azt vagy örökösül kinevezze, vagy névszerint kitagadja; mert ha őt hallgatással mellőzi, végrendelete érvénytelen lesz: annyira, hogy a mi mestereink véleménye szerint akkor sem lehet senki ezen végrendelet alapján örökössé, ha a fiú még atyja életében halt volna el, mert a kinevezés kezdettől fogva sem volt érvényes; de a másik iskola jogtudósai megengedik ugyan, hogy a fiú, ha az atya halálakor még él, természetesen útjokban áll a kinevezett örökösöknek és mintha végrendelet nem is léteznék, az örökhagyó saját örökösévé (mellőzhetetlen, szükségképi örökössé) lesz, ellenben ha még az atyjának halála előtt hűnyt volna el, azt hiszik, hogy az örökség a végrendelet alapján megszerezhető, mert a fiú többé nem szolgál akadályúl; az ő nézetők szerint t. i. nem válik a végrendelet mindjárt kezdettől fogva érvénytelenné a fiú mellőzése miatt. 124. Ha a végrendelkező a¹²⁴ többi gyermekeit mellőzte, az ő végrendelete megáll, csakhogy ama mellőzött személyek a kinevezett örökösökhöz egy-egy örökrész erejéig hozzácsatlakoznak, még pedig ha mellőzhetetlen örökösök lennének (t. i. a kinevezettek), egy fej szerinti részre, ha nem mellőzhetetlenek, fele részre; vagyis ha p. valaki három fiát nevezte volna ki örökösének, leányát pedig mellőzte volna, akkor a leány hozzácsatlakozás által a negyedrészt lesz örökössé s ép az az eredmény fog előállni, mint mikor az atya végrendelet nélkül hal el; de ha idegeneket nevezett volna ki s leányát mellőzte volna, a leány hozzácsatlakozás által a hagyaték fele része erejéig lesz örökössé. A leányról mondottakat azonban az unokára s valamennyi egyéb akár fi- akár nőnemű gyermekekre is kívánjuk érteni. 125. Mikép áll tehát a dolog? ámbár ama személyek a¹²⁵ mondottak szerint a kinevezett örökösöktől csak a hagyaték felét vonják el, mégis megigéri nekik a praetor a hagyaték birtoklását a végrendelet tartalma ellenére, mi által a családhoz nem tartozó örökösök megint az egész örökségből kizáratnak, (126.) és örök- 126

mur, quasi nihil inter feminas et masculos interesset; set nuper imperator Antoninus significauit rescripto, suas ¹⁰⁹ non plus nancisci feminas per bonorum possessionem, quam quod iure adcrendi consequerentur, quod in 'emancipatarum quoque persona obseruandum est, ut nimirum hæ quoque quod ¹¹⁰ adcrendi iure habituræ essent, si in potestate fuissent, id ipsum etiam per bonorum possessionem habeant.

127 127. Sed si quidem filius a patre exheredetur, nōminatim exheredari debet; alioquin non prodest exheredari. nomina-
 V. C. tim autem exheredari uidetur,¹¹¹ siue ita exhere|detur: TITIVS
 86. 1. FILIVS MEVS EXHERES ESTO, siue ita: FILIVS MEVS EXHERES ESTO, non adiecto proprio nomine: (scilicet si alius filius non exstet).¹¹²

128 128. 'Ceteræ uero liberorum personæ uel feminini sexus uel masculini satis inter ceteros exheredantur, id est his uerbis: CETERI OMNES EXHEREDES SVNT, quæ uerba statim post institutionem heredum adici solent, sed hoc ita est iure civili.¹¹³

129 129. Nam prætor omnes uirilis sexus liberorum personas, id est nepotes quoque et pronepotes 'nominatim | exheredari iubet, feminini uero sexus liberos, id est filias et neptes et | proneptes exheredari aut nominatim aut inter ceteros satis habet.¹¹⁴

130 130. Postumi quoque liberi nominatim heredes insti|tui debent uel exheredari.

131 131. Et 'in eo ¹¹⁵ par omnium condicio est, quod et in filio postumo et in quolibet ex ceteris li|beris siue feminini sexus siue masculini præte|rito ualet quidem testamentum, sed postea adgnatione postumi si|ue postumæ rumpitur, et ea ratione totum infir|matur, itaque si mulier, ex qua postumus aut postuma sperabatur, abortum fecerit, nihil impedimento est scrip|tis heredibus ad hereditatem adeundam.

132 132. Sed feminini | quidem sexus personæ uel nominatim uel inter ceteros exheredari solent, dum tamen, si inter ceteros exheredentur, aliquid eis legetur, ne uideantur per obliuio|nem præteritæ esse: masculini uero sexus liberorum perso|nas

joguk hatálytalanná válik: s ezzel a joggal folytonosan élünk, mintha a nők és a férfiak között mi különbség sem léteznék; de nem rég Antoninus császár egyik leiratában elrendelte, hogy szükségképeni nőörökösök a hagyaték birtoka útján ne kaphassanak többet, mint a mennyit a kinevezettekhez való csatlakozás útján nyernének. Ezen szabály az emancipált nők ügyében is követendő, hogy ezek is mindenestre megkapják bonorum possessio útján azt, a mit a hozzácsatlakozási jog alapján kaptak volna, ha potestas alatt állanak vala. 127. Ha pedig az atya fiát ki akarja tagadni, névszerint kell őt kitagadnia, máskülönben nem látszik őt kitagadni. Névszerint pedig akkor látszik fiát kitagadni, ha akár ily módon tagadja ki: «Titius fiam legyen kitagadva», akár így: «fiam legyen kitagadva» a tulajdonnév elhagyásával: (ha t. i. más fiú nem létezik). 128. A többi akár nő-, akár finemű lemenőket többek között is érvényesen lehet kitagadni, vagyis ilyen szavakkal: «a többiek legyenek mindnyájan kitagadva», mely szavakat legott az örökösnevezések után szokás hozzáfüggeszteni. De így van ez a polgári jog szerint. 129. A praetor ellenben azt rendeli, hogy az összes finemű gyermekek, t. i. az unokák és a kisunokák is, névszerint tagadtassanak ki, míg a nőnemű gyermekekre, vagyis a leányok, unokaleányok és kisunokaleányok ügyében elégségesnek tartja, ha akár névszerint, akár «többek között» tagadtatnak ki. 130. Az utószülött gyermekeket is névszerint kell vagy örökösökül kinevezni, vagy az örökségből kitagadni. 131. És itt annyiban egyforma mindnyájok helyzete, a mennyiben úgy az utószülött fiú, mint bármely más, akár nő-, akár finemű gyermek mellőzése esetében megáll ugyan a végrendelet, utólag azonban utószülött fiú vagy leány születésével lerontatik s ez által az egész megerőtlenítettik. Ha tehát a nő, kitől utószülött gyermeket várnak vala, életképtelent hozott a világra, a kinevezett örökösöknek semmiféle akadályul sem szolgál az örökség birtokba vételében. 132. De a nőnemű (utószülötteket) szokás vagy névszerint vagy többek között kitagadni, csak hogy azon esetben, ha «többek között» tagadtatnak ki, mégis valami csekélységet szokás nekik hagyományozni, nehogy úgy lássék, mintha az örökhagyó csupa feledékenységéből mellőzte volna őket. A finemű (utószülöttek) ellenben

V. C. placuit non aliter recte exheredari, nisi nominatim exhereden-
 87. 1. tur, hoc scilicet modo QUICVMQVE MIHI FILIVS GENITVS FVERIT,
 EXHERES ESTO. — — — a v. 2 — fere ad 11. — — — ¹¹⁶

133 133. Postumorum loco sunt et hi, qui in sui heredis locum
 succedendo quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut
 ecce si filium et ex eo nepotem neptemue in potestate habeam
 quia filius gradu praecedit, is solus iura sui heredis habet, quam-
 uis nepos quoque et neptis ex eo in eadem potestate sint;
 sed si filius meus me uiuo moriatur, aut qualibet ratione exeat
 de potestate mea, incipit nepos neptisue in eius locum succe-
 dere, et eo modo iura suorum heredum quasi adgnatione nan-
 ciscuntur.

134 134. Ne ergo eo modo rumpatur mihi testamentum, sicut
 ipsum filium uel heredem instituere uel exheredare (nomina-
 tim) debeo, ne non iure faciam testamentum, ita et nepotem
 neptemue ex eo necesse est mihi ¹¹⁷ uel heredem instituere uel
 exheredare, ne forte, me uiuo filio mortuo, succedendo in locum

V. C. eius nepos neptisue quasi adgnatione rumpat testamentum:
 88. 1. idque lege Iunia Vellæa ¹¹⁸ prouisum est, in qua simul exhere-
 dationis modus notatur, ut uirilis sexus (postumi) nominatim,
 feminini uel nominatim uel inter ceteros exheredentur, dum
 tamen iis, qui inter ceteros exheredantur, aliquid legetur.

135 135. Emancipatos ¹¹⁹ liberos iure civili neque heredes insti-
 tuere neque exheredare necesse est, quia non sunt sui here-
 des: sed praetor omnes tam feminini quam masculini sexus, si
 heredes non instituantur, exheredari iubet, uirilis sexus nomi-
 natim, feminini uero nominatim uel inter ceteros: quodsi ne-
 que heredes instituti fuerint, neque ita, ut supra diximus, ex-
 heredati, praetor promittit eis contra tabulas bonorum posses-
 sionem.

135a 135a. In potestate patris nec ¹²⁰ sunt, qui cum eo ciuitate
 Romana donati sunt, nec ¹²¹ in accipienda ciuitate Romana pa-

csakis névszerint tagadhatók ki jogérvényesen t. i. illetén módon: «bármely fiam, a ki nekem még születnék, legyen kitagadva». — — — — — a 2. sortól körülbelül a 11. sorig olvashatatlan — — — — — 133. Az utószülöttekkel egyenlőknek tekin- 133 tendők azok is, akik valamely suus heres helyét (az agnaticus kötelékben) mintegy ennek utódjaiképen foglalják el: így, ha p. egy fiút s egy tőle származott unokát, vagy unokaleányt tartok potestasom alatt, miután a fiú fokra nézve előbbre való, csak ő neki vannak meg a mellőzhetetlen örökösöt illető jogai, ámbár a tőle származott unoka és unokaleány is ugyanazon potestas alatt állanak; de ha az én fiam még az én életemben hal meg, vagy bármely okból potestasom alól kijő, akkor az unoka vagy unokaleány lépnek az ő helyébe s ekkép megnyerik a mellőzhetetlen örökösök jogait mintegy hozzászületés által. 134. Valamint tehát 134 a fiút magát vagy örökösömül kinevezni, vagy névszerint kitagadni tartozom, nehogy jogilag érvénytelen végrendeletet készítsek, azonképen szükséges végrendeletem hasonló módon való lerontásának megelőzése végett az unokát vagy unokaleányt is vagy örökösömül kineveznem, vagy kitagadnom, nehogy, ha netalán az én fiam még életében halna el, az ő helyébe való lépés által az unoka vagy unokaleány rontsa le végrendeletemet mintegy hozzászületés következtében. És erről a lex Vellæa által lett gondoskodva, mely egyszersmind a kitagadás módját állapítja meg olyképen, hogy a finemű (utószülötteket) névszerint, a nőneműeket akár névszerint, akár többek között kell kitagadni, úgy azonban, hogy a többek között kitagadottaknak mégis valami csekélység hagyományoztassék. 135. Az emancipált gyermekeket polgárjog 135 szerint sem örökösökül kinevezni, sem kitagadni nem szükséges, mert ők nem mellőzhetetlen (szükségképi) örökösök; ámde a prætor azt parancsolja, hogy mindnyájan, úgy a fi- mint a nőneműek, ha nem neveztetnek ki örökösökül, kitagadtassanak, a fineműek névszerint, a nőneműek vagy névszerint, vagy többek között: ha sem örökösökül kinevezve, sem, miként fentebb mondtuk, kitagadva nincsenek, megigéri nekik a prætor a hagyaték birtokát a végrendelet tartalma ellenére. 135a. Az atya potestasa alatt nincsenek 135a sem azok, a kik vele együtt nyerték a római polgárjogot, sem azok,

ter 'petiit statim¹²² aut post, ut eos in potestate 'haberet,¹²³ aut si petiit, non impertrauit; nam 'qui in potestatem¹²⁴ patris ab imperatore rediguntur, nihil differunt a 'sic natis.

136 136. Item¹²⁵ adoptiui filii, quamdiu manent in adoptione, naturalium loco sunt; emancipati uero '(a) patre¹²⁶ adoptiuo neque iure ciuili, neque quod ad edictum prætoris pertinet, inter liberos numerantur.

137 137. Qua ratione accidit, ut ex diuerso, quod ad naturalem parentem pertinet, quamdiu quidem sint in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur; si uero emancipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant | in ea causa esse, qua
V. C. 89. l. futuri essent, si ab ipso naturali patre emancipati¹²⁷ fuissent.

138 138. Si quis post factum testamentum adoptauerit sibi filium aut per populum eum, qui sui iuris est, aut per prætorem eum, qui in potestate parentis fuerit, omnimodo testamentum eius rumpitur quasi agnatione sui heredis.

139 139. Idem iuris est, si cui post factum testamentum uxor in manum conueniat, uel quæ in manu fuit, nubat: nam eo modo filix loco esse incipit et quasi sua '(heres) fit.

140 140. Nec prodest, siue hæc, siue ille, qui adoptatus est, in eo testamento sit (heres) institutus institutaue: nam de exheredatione eius superuacuum uidetur quærere, cum testamenti faciundi tempore suorum heredum numero non fuerint.

141 141. Filius quoque, qui ex prima secundaue mancipatione manumittitur, quia reuertitur in potestatem patriam, rumpit ante factum testamentum; nec prodest, (si)¹²⁸ in eo testamento heres institutus uel exheredatus fuerit.

142 142. Simile ius olim fuit in eius persona, cuius nomine ex senatus consulto erroris causa probatur, quia forte ex peregrina uel Latina, quæ per errorem quasi ciuis Romana uxor ducta

kikre nézve a római polgárjog megnyerése alkalmával nem kérte rögtön vagy később, hogy őket potestasa alá kaphassa, vagy a kikre nézve kérte ugyan, de kérelmével elutasított; a kik t. i. a fejedelem által adatnak az atya potestasa alá, semmiben sem különböznek azoktól, kik már így születtek. 136. Az örökbefoga-
dott gyermekek továbbá, valameddig az örökbefogadásban marad-
nak, a természetes gyermekek sorába számíttatnak, a fogadó atya
által emancipáltak azonban sem a polgári jog szerint, sem a mi a
prætori edictumot illeti, nem számíttatnak a gyermekek közzé.
137. Ugyanezen elvnel fogva megtörténik, hogy megfordítva, a mi
a természetes atyát illeti, valameddig az örökbefogadó familiában
vannak, a családhoz nem tartozók közzé számíttatnak; mihelyt
azonban fogadó atyjok által emancipáltattak, ugyanabba a hely-
zetbe jutnak, melyben akkor lettek volna, ha vérszerinti atyjok
őket emancipálja vala.

138. Ha valaki a végrendelet készítése után valakit fiává fogad,
még pedig vagy az összes nemzet színe előtt önjogú egyént,
vagy a prætor közreműködése mellett olyant, ki még saját apjá-
nak potestasa alatt áll, úgy ezen tény mindenképen lerontja az
ő végrendeletét, mintha mellőzhetetlen örököse támadt volna.
139. Ez a szabály áll akkor is, ha a férj a végrendelet tétele után
manusa alá veszi feleségét (a kivel eddig manus nélküli házasság-
ban élt), vagy azt veszi el nőül, a ki eddig csak fiducia causa állott
manusa alatt, mert ennek következtében leánya gyanánt kezd
szerepelni és mintegy suavá válik. 140. S mit sem használ, hogy
ez, vagy amaz, ki örökbe fogadtatott, abban a végrendeletben
örökösnek vagy örökös nőnek van kinevezve: mert a kitagadtatá-
suk iránti kérdés egészen fölöslegesnek látszik, miután a végren-
delet készítésekor nem tartoztak a mellőzhetetlen (szükségképi)
örökösökhöz. 141. A fiú is, a ki az első, vagy a második mancipa-
tióból elbocsáttatik, mert visszatér az atyai potestas alá, lerontja
az annak előtte készült végrendeletet; és szintén mit sem hasz-
nál, hogy abban a végrendeletben ki volt nevezve, vagy pedig
kitagadva. 142. Hasonló jog létezett hajdan annak személye ügyé-
ben, kiért tanácsvégzemény alapján a tévedés oka igazoltatott,
mert talán peregrin vagy latin nőtől született, kit valaki tévedésből

V. C. 90. 1. esset, natus esset: nam siue heres institutus esset a parente siue exheredatus, siue uiuo patre causa probata siue post mortem eius, omnimodo quasi adgnatione rumpebat testamentum.

143 143. Nunc uero ex nouo senatus consulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, si quidem uiuo patre causa probatur, æque ut olim omnimodo rumpit testamentum; si uero post mortem patris, præteritus quidem rumpit testamentum, si uero heres in eo scriptus est uel exheredatus, non rumpit testamentum, ne scilicet diligenter facta testamenta rescinderentur eo tempore, quo renouari non possent.

144 144. Posteriore quoque testamento, quod iure factum est, superius rumpitur; nec interest, an extiterit aliquis ex eo heres, an non extiterit: hoc enim solum spectatur, an existere potuerit: ideoque si quis ex posteriore testamento, quod iure factum est, aut noluerit heres esse, aut uiuo testatore, aut post mortem eius, antequam hereditatem adiret, decesserit, aut per cretionem¹²⁹ exclusus fuerit, aut condicione, sub qua heres institutus est, defectus sit, aut propter cælibatum ex lege Iulia summotus fuerit ab hereditate: quibus casibus paterfamilias intestatus moritur: nam et prius testamentum non ualet, ruptum a posteriore, et posterius æque nullas uires habet, cum ex eo nemo heres extiterit.

145 145. Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur, uelut (cum)¹³⁰ is, qui fecerit testamentum, capite diminutus sit;¹³¹ quod quibus modis accidat, primo commentario relatum est.

V. C. 91. 1. 146 146. Hoc autem casu inrita fieri testamenta dicemus, cum alioquin et quæ rumpuntur, inrita fiant, (et quæ statim ab initio non iure fiunt, inrita sint; sed et ea, quæ iure facta sunt et postea propter capitis diminutionem inrita fiunt,)¹³² possunt nihilominus rupta dici: sed quia sane commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo quædam non iure fieri dicuntur, quædam iure facta rumpi uel inrita fieri.

római polgárnő gyanánt vett vala el feleségül, mert akár örökösül neveztetett légyen ki atyja által, akár kitagadtatott, akár atyja életében igazoltatott a tévedés oka, akár az ő holtá után, mindenképen lerontá mintegy hozzászületés által a végrendeletet. 143. Most azonban a dicsőült Hadrianus császár indítványára hozott új tanácsvégzemény értelmében szintén lerontja, ha a tévedés oka atyja életében igazoltatik, úgy mint hajdan a végrendeletet; ha pedig az atya halála után (igazoltatott), csupán mellőztetése esetében rontja le, míg ha a végrendeletben ki volt nevezve, vagy ki volt tagadva, nem rontja le, nehogy t. i. a gondosan készített végrendeletek is lerontassanak oly időben, midőn azokat megújítani nem lehet. 144. Egy későbbi, jogérvényesen készült, végrendelet 144 is lerontja a korábbi; és nem tesz különbséget, vajjon lett-e valaki annak alapján örökössé vagy sem, csupán arra kell tekinteni, hogy lehetett volna-e? Ha tehát valaki a későbbi, jogérvényesen készült végrendelet alapján vagy nem akar örökössé lenni, vagy még az örökhagyó életében, vagy halála után ugyan, de mielőtt még az örökséget elfogadta volna, meghal, vagy a *cretio* által kizáratik, vagy ama föltétel, mely alatt örökösül kineveztetett, nem teljesült, vagy nőtlensége miatt esik el a *lex Iulia* értelmében az örökségtől — a családapa mindezen esetekben végrendelet nélkül hal el, mert sem a korábbi végrendelet nem áll meg, miután a későbbi leron-
totta, sem a későbbinek sincs semmi ereje, miután abból senki sem lett örökössé. 145. Más módon is megerőtleníttetnek a jog-
145 érvényesen készült végrendeletek, p. midőn az, a ki a végrendeletet készítette, *capitis diminutiót* szenved; hogy mikor történik ez, már az első könyvben előadtuk. 146. Ezen esetben azt mondjuk, 146
hogy a végrendeletek érvénytelenekké (*inrita*) válnak, ámbár egyb-
iránt a megsemmisített végrendeletek is azokká lesznek (a mind-
járt kezdetben hibásan alkotott végrendeletek is érvénytelenek;
de azokat is, melyek jogérvényesen alkottattak, azután pedig *capitis diminutio* miatt érvénytelenekké válnak), nem kevésbbé nevez-
hetjük megsemmisített végrendeleteknek: csakhogy nyilván azért,
mert megfelelőbb volt az egyes eseteket külön elnevezésekkel
megjelölni, némely végrendeletekről azt szoktuk mondani, hogy
nem készültek jogérvényesen, más jogérvényesen készült végren-

147 147. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ uel ab initio non iure facta sunt, uel iure facta postea inrita facta aut¹³³ rupta sunt: nam si septem testium signis signata sint testamenta, potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere, si modo defunctus testator et ciuis Romanus et suæ potestatis mortis tempore fuerit: nam si ideo inritum factum sit testamentum, quod puta ciuitatem uel etiam libertatem testator amisit, aut quod is¹³⁴ in adoptionem se dedit (et) mortis tempore in adoptiui patris potestate fuit, non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem pete(re).

148 148. 'Sed qui)¹³⁵ secundum tabulas testamenti, quæ aut statim ab initio non iure factæ 'sunt,¹³⁶ aut iure factæ postea ruptæ uel inritæ 'factæ sunt,¹³⁷ bonorum possessionem accipiunt, si modo possunt hereditatem optinere, habebunt bonorum possessionem cum re; si uero ab iis auocari hereditas potest, habebunt bonorum possessionem sine re.

149 149. Nam si quis heres iure ciuili institutus sit uel ex primo uel ex posteriore testamento, uel ab intestato iure legitimo
V. C. heres sit, is potest ab iis hereditatem auocare; si uero nemo | sit
92. 1. alius iure ciuili heres, ipsi retinere hereditatem possunt; 'licet (enim) nullum ius aduersus eos habent¹³⁸ 'cognati 'quiue legitimo¹³⁹ iure deficiuntur 'qualiquali de causa, tamen, ut supra |¹⁴⁰ quoque notauimus, etiam legitimus quoque heres tunc | potior scriptis habetur heredibus, si ideo non iure¹⁴¹ factum sit testamentum, quod familia non uenierit aut nuncupationis uerba testator locutus non sit. * . . |

150 150. — — — — vv. 8—11 — — — — e|a lege bona

* *Huschke* szerint a kézirat nagyon megrongált következő sorai-
ban körülbelül ezek állhattak: si s(unt (sint helyett) h(eredes) i(ure) |
c(iuili), ad ei non (vel n(on) et) petant hereditatem aut si petant
per | excon (= exceptionem) d(oli) m(ali) summo-
ueri p(os)s(unt), tum q(uo)q(ue) b. p. cum re e(st); nam si pr(ætor) eam t(ueri) pot(est),
n(ec) hert. (hereditas) eleg(e) Iulia caduca fit, etsi nullus h(eres) s(ed)
b. | possessores emptor(es)ue soli existant, quia scilicet) e|.

deletekről viszont, hogy megsemmisíttetnek vagy érvénytelenekké válnak.

147. Mindazáltal azok a végrendeletek, melyek mindjárt kez- 147
detben nem készültek jogérvényesen, vagy, bár jogérvényesen
készültek is, utóbb érvénytelenekké váltak vagy lerontattak, nem
teljesen haszontalanok; mert ha 7 tanú pecsétjével meg vannak
erősítve, a kinevezett örökös azok alapján a hagyaték birtoklását
kérheti, hacsak az elhunyt örökhagyó halálakor római polgár és
önjogú volt: mert ha a végrendelet azért válik érvénytelenné, mert
teszem a végrendeletkező elvesztette polgárjogát, vagy épenséggel
szabadságát, vagy mert magát örökbe fogadtatta és halálakor
fogadó atyja hatalma alatt állott, nem követelheti a kinevezett
örökös a végrendelet alapján a hagyaték birtoklását. 148. A kik 148
pedig oly végrendelet alapján, mely vagy mindjárt kezdettől
érvénytelenül alkottatott, vagy bár érvényesen alkottatott, utólag
érvénytelenné vált vagy lerontatott, nyerik a hagyaték birtokát,
azoknak, hacsak meg tudják tartani az örökséget, hatályos birtok-
lásuk lesz, míg azoké, a kiktől az örökség elperelhető, hatálytalan.
149. Ha t. i. polgárjog szerint kinevezett örökös létezik valamely 149
korábbi vagy későbbi végrendeletből, vagy pedig törvényes örökös,
ez perelheti el tőlük az örökséget; míg ha nincs más polgári jog
szerinti örökös, magok tarthatják meg maguknak az örökséget;
ámbár t. i. a vérrokonoknak vagy azon törvényes örökösöknek,
kik bármely oknál fogva elestek, ellenök semmiféle joguk
sincs, mégis, mint már fentebb megjegyeztük, a törvényes örökös
előnyvel bír a kinevezett örökösök fölött, ha a végrendelet azért
nem érvényes, mert a familia el nem adatott, vagy mert a végren-
delkező a nuncupatiót végre nem hajtotta.* 150. — — — — 150
a 8—11. sorig hézag — ama törvény szerint a hagyaték cadu-

* Hushkénak restitutiója fordításban így hangzik: «ha vannak polgárjog szerinti örökösök, de vagy nem kérik az örökséget, vagy ha kérik is, a családrdság kifogásával elmozdíthatók, akkor is hatályos a hagyaték birtoklása; mert ha a praetor meg tudja védeni, nem válik az örökség a *lex Iulia* szerint *caducummá*, habár nem létezik is örökös, hanem egyedül hagyatéki birtokosok vagy vevők, miután t. i. stb.»

caduca fiunt et ad populum deferri | iubentur, si defuncto nemo
heres uel bonorum possessor sit.¹⁴²

151 151. Potest,¹⁴³ ut iure facta testamenta uoluntas contraria postea infirmet. uerum apparet, non posse ex eo solo infirma | ri testa-
mentum, quod postea testator id noluerit¹⁴⁴ ualere, usque | adeo,
ut si linum eius inciderit, nihilo minus iure | ciuili ualeat. quin
etiam si deleuerit quoque aut obleuerit | tabulas testamenti,
'non ideo magis¹⁴⁵ desinent ualere, | 'quæ ibi fuerant scripta,
licet eorum probatio difficilis | sit. quid ergo est? si quis ab
intestato bonorum possessionem petierit et is, | qui ex eo testa-
mento heres est, petat hereditatem, potest eum per ex | ceptionem
V. C. doli mali repellere, si modo ea mens testatoris | fuisse probetur,
93. l. ut ad eos, qui ab intestato uocantur,¹⁴⁶ | perueniat hereditas:
et hoc ita rescripto imperatoris Antonini significatur.¹⁴⁷

152 152. Heredes autem aut necessarii dicuntur aut sui et
necessarii aut extranei.

153 153. Necessarius heres est seruus cum libertate heres insti-
tutus; ideo sic appellatus, quia, siue uelit siue nolit, omnimodo
post mortem testatoris protinus liber et heres est.

154 154. Unde qui facultates suas suspectas habet, solet seruum
primo aut secundo uel etiam ulteriore gradu liberum et here-
dem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius huius
heredis quam ipsius testatoris bona ueneant, id est, ut ignomi-
nia, quæ accidit ex uenditione bonorum, hunc potius heredem
quam ipsum testatorem contingat; quamquam apud Fufidium
Sabino placeat, eximendum eum esse ignominia, quia non suo
uitio, sed necessitate iuris bonorum uenditionem pateretur; sed
alio iure utimur.

155 155. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præsta-
tur, ut ea, quæ post mortem patroni sibi adquisierit, siue ante
bonorum uenditionem siue postea, ipsi reseruentur; et quamuis

cummá lett s a nemzetre háramlott, ha az elhúnyt után senki sem igényelhetette azt akár mint örökös, akár mint a hagyatékna egy-szerű birtokosa.

151. Lehet, hogy a jogérvényesen készült végrendeleteket a 151 későbbi ellenkező akarat erőtleníti meg. De úgy látszik, hogy a vég-rendelet nem erőtlenülhet meg csupán azért, mert a végrendelkező utólagosan nem akarja, hogy érvényes legyen, annyira, hogy ha elválna is annak összekötő fonalát, mindazáltal polgári jog sze-rint érvényes marad. Sőt, ha a végrendelet tábláit kitörülné is, vagy bepiszkítaná, nem szűnik meg érvényes maradni az, a mi oda volt írva, ámbár annak bebizonyítása nehéz. Mi már most a szabály? Ha valaki végrendelet nem létében kéri a hagyaték bir-tokát, az pedig, ki ily végrendeletben örökösnek van kinevezve, az örökséget követeli, amaz visszaúzheti az utóbbit a családság kifogásával, ha csak be tudja bizonyítani a végrendelkezőnek abbeli szándékát, hogy az örökség azoknak jusson, a kik végrendelet nem létében hívatnak meg. Így van ez Antoninus császár leiratában meghatározva.

152. Az örökösök pedig vagy szükségképiek-, vagy saját- és 152 szükségképiek-, vagy külörökösöknek nevezetnek. 153. Szükség- 153 képi örökös a szabadság megadásával örökösül kinevezett rab-szolga; azért neveztetik pedig így, mert akár akar, akár nem, a végrendelkező halála után mindenesetre legott szabaddá és örö-kössé lesz. 154. Azért szokta az olyan polgár, ki magát fizetés- 154 képtelennek tartja, a rabszolgát az első, második vagy még hát-rább levő helyen szabaddá (nyilvánítani) s egyúttal örökösévé ki-nevezni, hogy, ha a hitelezők ki nem elégíthetők, inkább ennek az örökösnek, mint a végrendelkezőnek vagyona adassék el, vagyis hogy a gyalázat, melylyel a vagyon nyilvános eladása jár, inkább ezt az örököst, mint magát a végrendelkezőt érje; ámbár Fufidius-nál Sabinus abban a nézetben van, hogy eme gyalázat alól ki kell venni azt, a ki a vagyon eladását nem saját hibája miatt, hanem jogi szükségnél fogva túrni kénytelen, mi mégis más joggal élünk. 155. De ezen hátrányért megadatik neki az az előny, hogy azt, a 155 mit a patronus halála után szerez, akár a vagyon eladása előtt, akár később, magának tarthatja meg; s habár a hagyaték az örök-

pro portione ¹⁴⁸ bona uenierint, iterum ex hereditaria causa bona eius non uenient, nisi si quid ei ex hereditaria causa fuerit
 V. C. adquisitum, | uelut si 'Latini bonis, (quem heres) adquisierit,
 94. 1. locupletior factus sit; cum ceterorum hominum, quorum bona uenierint pro portione, si quid postea adquirant, etiam sæpius eorum bona uenire solent.

156 156. Sui autem et necessarii heredes sunt uelut filius filiaue nepos neptisue ex filio (et) deinceps ceteri, qui modo in potestate morientis fuerunt: sed uti nepos neptisue suus heres sit, non sufficit, eum in potestate aui mortis tempore fuisse, sed opus est, ut pater quoque eius uiuo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus aut qualibet ratione liberatus potestate; tum enim nepos neptisue in locum sui patris succedunt.

157 157. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt et uiuo quoque parente quodammodo domini existimantur, unde etiam si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in successione liberorum: necessarii uero ideo dicuntur, quia omnimodo, (siue) uelint (si)ue (nolint, tam) ¹⁴⁹ ab intestato quam ex testamento heredes fiunt.

158 158. Sed his prætor permittit abstinere se ab hereditate, ut potius parentis bona ueneant.

159 159. Idem iuris est et (in) ¹⁵⁰ uxoris persona, quæ in manu est, quia filiæ loco est, et in nurus, quæ in manu filii est, quia neptis loco est.

160 160. Quin etiam similiter abstinendi potestatem facit prætor etiam 'ei, qui in causa mancipii est, id est mancipato, V. C. (qui) cum libertate heres institutus sit; 'quamuis ¹⁵¹ necessarius, 95. 1. non etiam suus heres sit, tamquam seruus.

161 161. Ceteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei heredes appellantur: itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti 'sicut extranei uidentur; qua de causa et qui a matre heredes instituuntur, eodem numero sunt, quia feminæ liberos in potestate non habent.

résarányában adatik el, viszont az ő örökösi minősége alapján csak akkor kerül az ő vagyona eladás alá, ha örökösi minőségénél fogva szerzett valamit, p. ha valamely latinusnak vagyona által, ki után örökölt, gazdagabbá lett; holott minden egyéb embereknél, kiknek vagyona ilyenénkép eladatik, az is, a mit később szereznek, sőt gyakran egész vagyonuk el szokott adatni. 156. Saját és szük- 156 ségképi örökösök pedig p. a fiú vagy a leány, a fiútól származó unoka vagy unokaleány és így tovább a többiek, hacsak a haldoklónak hatalma alatt állottak; arra azonban, hogy az unoka vagy unokaleány saját örökösök legyenek, nem elegendő, hogy a nagyatyja hatalma alatt állottak legyen annak halálakor, hanem azonfölül szükséges, hogy az ő atyjok is még saját atyjának életében megszűnt legyen (ez utóbbinak) tulajdon örököse lenni, akár a halál által ragadtatott ki, akár másféle oknál fogva szabadítottatott föl az atyai hatalom alól; mert csak akkor lépnek unoka vagy unokaleány atyjok helyébe. 157. Saját örökösöknek pedig azért 157 neveztetnek, mert a családhoz tartozó (u. n. házi) örökösök s már az atya életében bizonyos tekintetben tulajdonosoknak tartatnak, innen van az is, hogy, ha valaki végrendelet nélkül hal el, az öröklés sorrendjében az első hely a gyermekeket illeti; szükségképieknek azért, mert mindenképen, akár akarnak, akár nem, úgy a törvénynél, mint a végrendeletnél fogva örökösökké lesznek. 158. Nekik azonban megengedi a praetor, hogy az örökséget vissza- 158 utasíthassák, hogy az atya öröksége inkább eladassék. 159. Ugyanez 159 áll a manus alatt lévő nő ügyében, a ki (az örökhagyó) leánya s a fiú manusa alatt lévő meny ügyében, a ki unokaleánya gyanánt szerepel. 160. Sőt a praetor megengedi az örökségtől való tartóz- 160 kodást hasonlóképen a Mancipiumban lévőnek is, t. i. a Mancipálnak, a ki a szabadság egyidejű megadásával neveztetett ki örökösnek; ámbár t. i. szükségképi örökös, mert mintegy rab-szolga, még sem saját örökös. 161. A végrendelkező hatalma alatt 161 nem álló többi örökösök külörökösöknek neveztetnek: tehát azon gyermekeink is, kik nem állanak hatalmunk alatt, ha örököseinkül nevezzük őket, külörökösöknek látszanak; ugyanezen oknál fogva az anya által örökösökül kinevezett gyermekek is ugyanezen osztályba tartoznak, mert a nőknek nincsen gyermekeik fölött (atyai)

serui quoque, qui cum libertate heredes instituti sunt et postea a domino manumissi, eodem numero habentur.

162 162. Extraneis autem heredibus deliberandi potestas data est de adeunda hereditate uel non adeunda.

163 163. Sed siue is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditariis, siue is, cui de adeunda (hereditate)¹⁵² deliberare licet, adierit, postea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, nisi si minor sit annorum XXV: nam huius ætatis hominibus, sicut in ceteris omnibus causis deceptis, ita etiam si temere damnosam hereditatem susceperint, prætor succurrit. scio quidem, diuum Hadrianum etiam maiori XXV annorum ueniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, apparuisset. |

164 164. Extraneis heredibus solet cretio dari, id est finis de-
V. C. liberandi, ut intra certum tempus uel adeant hereditatem, uel
96. l. si non adeant, temporis fine summoueantur: ideo autem cretio
appellata est, quia cernere est quasi decernere et constituere.

165 165. Cum ergo ita scriptum sit: HERES TITIVS ESTO, adicere debemus: CERNITOQVE IN CENTVM DIEBVS PROXIMIS, QVIBVS SCIES POTERISQVE. QVODNI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO.

166 166. Et qui ita heres institutus est, si uelit heres esse, debet intra diem cretionis cernere, id est hæc uerba dicere: QVOD ME PVBLIVS MEIVS¹⁵³ TESTAMENTO SVO HEREDEM INSTITVIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE; quodsi ita non creuerit, finito tempore cretionis excluditur: nec quicquam proficit, si pro herede gerat, id est, si rebus hereditariis tamquam heres utatur.

167 167. At si, qui sine cretione heres institutus est¹⁵⁴ aut qui ab intestato legitimo iure ad hereditatem uocatur, potest aut cernendo aut pro herede gerendo uel etiam nuda uoluntate suscipiendæ hereditatis heres fieri: eique liberum est, quocumque

hatalmuk. A szabadság egyidejű megadásával örökösökül kinevezett s azután urok által elbocsátott rabszolgák is ugyanezen osztályba sorozandók. 162. A külörökösöknek alkalom adatik a¹⁶² meggondolásra, vajjon el akarják-e fogadni az örökséget vagy sem. 163. Mihelyt azonban akár az, kinek visszaütasítási joga¹⁶³ van, az örökségbe beavatkozott, akár az, kinek az örökség el- (vagy el-nem-) fogadása iránt gondolkodnia szabad, az örökséget elfogadta, utólag nem hagyhatja többé ott az örökséget, kivéven ha még nem töltötte be 25. életévét, ilyen korban lévő embereknek t. i. segítségökre jön a praetor, valamint a többi esetekben, midőn meg vannak csalva, úgy ebben is, ha könnyelműen elfogadták a magokra nézve káros örökséget. Azt is tudom azonban, hogy dicsőült Hadrianus 25 évnél idősebb egyéneknek is megadta ezt az engedélyt, ha az örökség elfogadása után nagy mérvű eladósodás jött napfényre, mely az elfogadás idejében még lapangott.

164. A külörökösöknek ú. n. cretio (elhatározás) szokott¹⁶⁴ adatni, vagyis záros határidő a meggondolásra, hogy bizonyos időn belől vagy elfogadják az örökséget, vagy ha nem fogadják el, ezen idő leteltével elmozdítottassanak: azért neveztetett pedig elhatározásnak, mert «meggondolni» annyit tesz, mintegy «elhatározni és végleg megállapítani». 165. Midőn tehát így van írva: «Titius¹⁶⁵ légy örökösöm», hozzá kell tennünk «s határozd el magadat a legközelebbi száz nap alatt, melyekben ezt megtudtad s magadat elhatározhatod. Ha nem határozod el magadat így, légy kitagadva». 166. És a ki ilyképen van örökösül nevezve, köteles, ha¹⁶⁶ valóban örökössé lenni akar, az elhatározási határidőn belől magát elhatározni, vagyis a következő szavakat mondani: «miután Publius Mevius engem az ő végrendeletében örökösül kinevezett, azt az örökséget elfogadom s magamat rászánom»; ha pedig nem határozza el magát így, az elhatározási határidő leteltével kizáratik s mit sem használ neki, hogy magát örökösként viseli, azaz, ha az örökségi dolgokat örökösként használja. 167. Az ellenben,¹⁶⁷ a ki a cretio hozzáfüggesztése nélkül neveztetett ki örökösnek, vagy a ki mint törvényes örökös hivatik meg az örökségre, vagy formális elhatározás, vagy örökösként való magaviselete,

tempore noluerit, adire hereditatem; (sed) solet prætor postulantibus hereditariis creditoribus tempus constituere, intra quod, si velit, adeat hereditatem, si minus, ut liceat, creditoribus bona defuncti uendere.

168. 'Sicut¹⁵⁵ autem (qui)¹⁵⁶ cum cretione | heres institutus est nisi creuerit hereditatem, non fit heres, ita non aliter excluditur quam si non creuerit intra id tempus, quo cretio finita sit; itaque licet ante diem cretionis constituerit hereditatem non adire, tamen pœnitentia actus superante die cretionis cernendo heres esse potest.

169. At is, qui sine cretione heres institutus est, 'quiue ab intestato per legem uocatur, sicut uoluntate nuda heres fit, ita et contraria destinatione statim ab hereditate repellitur.

170. Omnis autem cretio certo tempore constringitur. in quam rem tolerabile tempus uisum est centum dierum: potest tamen nihilo minus iure ciuili aut longius aut breuius tempus dari; longius tamen interdum prætor coartat.

171. Et quamuis omnis cretio certis diebus constringatur, tamen alia cretio uulgaris uocatur, alia certorum dierum: uulgaris illa, quam supra exposuimus, id est, in qua adiciuntur hæc uerba: QVIBVS SCIET POTERITQVE: certorum dierum, in qua detractis his uerbis cetera scribuntur.

172. Quarum cretionum magna differentia est: nam uulgari cretione data nulli dies computantur, nisi quibus scierit quisque, se heredem esse institutum, et possit cernere; certorum uero dierum cretione data etiam nescienti, se heredem institutum esse, numerantur dies continui; item ei quoque, qui aliqua ex causa cernere prohibetur, et eo amplius ei, qui sub condicione heres institutus est, tempus numeratur; unde melius et aptius est uulgari cretione uti.¹⁵⁷

vagy egyszerű akaratnyilvánítás által, hogy t. i. az örökséget átveszi, lehet örökössé: neki szabad, bármikor akarja, az örökséget elfogadni; de a praetor az örökségi hitelezők kérelmére határidőt szokott kitűzni, melyen belől, ha amaz akarja, el kell az örökséget fogadnia, hogy ellenkező esetben a hitelezőknek a hagyatékot el lehessen adniok. 168. Valamint azonban a *cretio* 168 hozzáfüggesztésével örökösül kinevezett egyén máskép, mint formális elhatározási nyilatkozat által, nem lesz örökössé, ép úgy ki sem záratik máskép, mint ha nem teszi meg azon időn belől, melyben a nyilatkozhatás határideje lejár, a nyilatkozatot; ámbár tehát a nyilatkozhatás határidejének letelte előtt arra határozta volna el magát, hogy nem fogadja el az örökséget, előbbi tettét megbánva, a nyilatkozhatási határidőnek még el nem mult napján megtéve az ünnepélyes elhatározási nyilatkozatot, örökössé lehet. 169. Valamint azonban a *cretio* hozzáfüggesztése nélkül 169 kinevezett végrendeleti, vagy a törvényes örökös pusztá akarat-elhatározása által lesz örökössé, ép úgy az ellenkező akaratelhatározása folytán legott elesik az örökségtől. 170. Mindennemű 170 *cretio* pedig bizonyos időhöz van kötve. E célra elégségesnek látszott száz napnyi idő; de azért polgári jog szerint hosszabb vagy rövidebb idő is engedélyezhető; hosszabbat a praetor szab néha elő. 171. Bár azonban mindennemű *cretio* bizonyos időhöz 171 van kötve, mégis az egyik *cretio*t «közönségesnek», a másikat «bizonyos napokhoz kötöttnek» nevezik: «közönségesnek» azt, melyet fentebb fejtegettünk, vagyis, melyben ezen szavak «melyekben megtudta s magát elhatározhatja» vannak hozzáfüggesztve, «bizonyos napokhoz kötöttnek» azt, melyben ezen szavak kivételével csak a többi van beleírva. 172. E kétféle *cretio* között nagy a 172 különbség: a közönséges *cretio* esetében ugyanis az illetőnek csak azokat a napokat számították be, a melyeken örökösül való kineveztetéséről tudomása volt s magát elhatározhatta; ellenben a bizonyos napokhoz kötött *cretio* esetében akkor is számították a napokat minden félbeszakítás nélkül, ha az illető örökösül történt kineveztetéséről mit sem tudott; szintúgy számít az idő annak is, a ki bármely oknál fogva az ünnepélyes elfogadási nyilatkozatot nem tehetette, s annál inkább annak, ki föltétel alatt neveztetett ki

173 173. '(Etiam tamen)¹⁵⁸ continua hæc cretio uocatur, quia continui dies numerantur; sed quia dura est hæc cretio, altera 'magis in usu habetur; unde etiam uulgaris dicta est.¹⁵⁹

174 *De substitutionibus.*¹⁶⁰ 174. Interdum duos pluresue gradus heredum facimus, hoc modo: LVCIVS TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS (CENTVM) PROXIMIS, QVIBVS SCIES POTERISQVE. QVODNI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TVM MAEVIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM et reliqua; et deinceps in quantum uelimus, substituere possumus.

175 175. Et licet nobis uel unum in unius locum substituere pluresue, et contra in plurium locum uel unum uel plures substituere.

176 176. Primo itaque gradu scriptus heres hereditatem cernendo fit heres et substitutus excluditur; non cernendo summo- uetur, etiamsi pro herede gerat, et in locum eius substitutus succedit; et deinceps si plures gradus sint, in singulis simili ratione idem contingit.

177 177. Set si cretio sine exheredatione sit data, id est in hæc uerba: SI NON CREVERIS, TVM PYBLIVS MEVIVS HERES ESTO, illud diuersum inuenitur, 'quia¹⁶¹ si prior omissa cretione pro herede gerat, substitutum in partem admittit, et fiunt ambo æquis partibus | heredes; quodsi neque cernat neque pro herede gerat, tum sane in uniuersum summouetur, et substitutus in totam hereditatem succedit.

V. C.
99. 1.

178 178. Sed Sabino quidem placuit, quamdiu cernere et eo modo heres fieri possit prior, etiamsi pro herede gesserit, non tamen admitti substitutum; cum uero cretio finita sit, tum pro herede gerentem admittere¹⁶² substitutum: aliis uero placuit, etiam superante cretione posse eum pro herede gerendo in partem substitutum admittere et amplius ad cretionem reuerti non posse.

179 179. Liberis nostris inpueribus, quos in potestate habe-

örökösnek; azért jobb és czélszerűbb a közönséges cretíot használni. 173. Mindazáltal az utóbbi cretíot folytonosnak is nevezik, 173 mert a napok félbeszakítás nélkül számítanak; de mert ezen cretío kemény, inkább a másik van használatban, a miért is «közönségesnek» nevezték el.

A helyettesítésekről. 174. Néha az örökösöknek két vagy több 174 fokát rendeljük ilyenénképen: «Lucius Titius légy örökösöm s nyilatkozzál a legközelebbi száz nap alatt, melyekben erről tudomásod lesz és nyilatkozhatol. Ha nem nyilatkozol ekkép, légy kitagadva. Azután legyen Mevius örökösöm és nyilatkozzék a (legközelebbi) száz nap alatt» stb. s így tovább lehet a meddig akarunk, örököst helyettesítenünk. 175. És szabad nekünk egynek 175 helyébe egyet vagy többet, s megfordítva többnek a helyébe egyet vagy többet neveznünk. 176. Ennél fogva az első helyen kinevezett 176 örökös elfogadási nyilatkozata által lesz örökössé, a helyettesített (örökös) pedig kizáratik; ha nem nyilatkozik, kizárva marad, habár örökös gyanánt viselné is magát, és az ő helyébe a helyettes lép; és így tovább, ha több fok van, minden egyes esetben hasonló oknál fogva ugyanaz történik. 177. De ha a végrendelkező a cretíot 177 kitagadás nélkül rendelte el, azaz ily szavakkal: «ha nem nyilatkozol, akkor legyen Publius Mevius örökösöm», eltérés van, mert ha az első helyen kinevezett a nyilatkozat mellőzésével örökös gyanánt viseli magát, mellette egy részre a helyettes is bocsáttatik az öröklésre s mindketten egyenlő részekben lesznek örökösökké; míg ha se nem nyilatkozik, se magát örökösként nem viseli, teljesen kizáratik és a helyettes az egész hagyatékban örököl. 178. Sabinusnak ugyan az volt a nézete, hogy valameddig az 178 előbbi nyilatkozhatik s ily módon örökössé lehet, habár magát örökös gyanánt viselte volna is, a helyettes nem bocsátható az öröklésre; míg ha a nyilatkozási idő leteltével viseli magát örökös gyanánt, a helyettes az öröklésre bocsátandó: mások azonban abban a véleményben voltak, hogy a nyilatkozási idő letelte előtt is bocsáthatja amaz, örökös gyanánt való magaviselete által, a helyettest legalább részben az örökösödésre, de azután a nyilatkozatra többé visszatérni nem lehet.

179. Serdületlen gyermekeinknek, kiket hatalmunk alatt tar- 179

mus, non solum ita, ut supra diximus, substituere possumus, id est, ut si heredes '(nobis)¹⁶³ non extiterint, alius nobis heres sit; sed eo amplius ut etiamsi heredes nobis extiterint et adhuc inpuberes mortui fuerint, sit iis aliquis heres, uelut hoc modo: TITIVS FILIVS MEVS MIHI HERES ESTO. SI FILIVS MEVS MIHI (HERES NON ERIT, SIVE HERES MIHI)¹⁶⁴ ERIT ET 'SIC PRIVS¹⁶⁵ MORIATVR QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, 'TVNC¹⁶⁶ SEIVS HERES ESTO.

180. Quo casu si quidem non extiterit heres filius, substitutus patri fit heres; si uero heres extiterit filius et ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus. quamobrem duo quodammodo sunt testamenta | aliud patris, aliud filii, tamquam si ipse filius sibi heredem instituisset; aut certe unum est testamentum duarum hereditatum.

V. C.
100. I.

181. Ceterum ne post obitum parentis periculo insidiarum subiectus uideatur pupillus, in usu est, uulgarem quidem substitutionem palam facere, id est eo loco, quo pupillum heredem instituimus; (nam) uulgaris substitutio ita uocat ad hereditatem substitutum, si omnino pupillus heres non extiterit; quod accidit, cum uiuo parente moritur, quo casu nullum substituti maleficium suspicari possumus, cum scilicet uiuo testatore omnia, quæ in testamento scripta sint, ignorentur: illam¹⁶⁷ autem substitutionem, per quam, etiamsi heres extiterit pupillus, set intra pubertatem decesserit, substitutum uocamus, separatim in inferioribus tabulis scribimus, easque tabulas proprio lino propriaque cera consignamus, et in prioribus tabulis cauemus, ne inferiores tabulæ uiuo filio et adhuc inpubere aperiantur. set longe tutius¹⁶⁸ est, utrumque genus substitutionis separatim in inferioribus tabulis consignari, quod, si ita consignatæ uel separatæ fuerint substitutiones, ut diximus, ex priore potest intellegi in
'altera quoque idem esse substitutus. |

V. C.
101. I.

182. Non solum autem heredibus institutis inpuberibus liberis ita substituere possumus, ut si ante pubertatem mortui fuerint, sit is heres, quem nos uoluerimus, sed etiam exhere-

tunk, nem csak úgy helyettesíthetünk valakit, mint a hogy fentebb mondtuk, azaz, ha nem lettek volna örökseinkké; más legyen a mi örökösünk, hanem azonfölül úgy is, hogy, habár örökseinkké lettek is, de még a serdültség elérte előtt meghaltak volna, más valaki legyen az ő örökösük, p. ily módon: «Titius fiam legyen az én örökösöm. Ha az én fiam nem lesz örökösömmé, vagy lesz ugyan örökösömmé, de előbb halna el, semmint saját gyámsága alá jutott volna, akkor legyen Seius az örökös». 180. Ha ezen 180 esetben a fiú nem lesz örökössé, a helyettes lesz az atya örökösévé; ha pedig a fiú örökössé lesz ugyan, de a serdültség elérte előtt meghal, a helyettes magának a fiúnak lesz örökösévé. Azért mintegy két végrendelet létezik, az egyik az atyáé, a másik a fiué, mintha a fiú maga nevezett volna ki magának örököst; vagy szigorún véve egy végrendelet két örökségről. 181. Nehogy egyéb- 181 iránt a serdületlen, atyja halála után, leshányás veszélyének lássék kitéve lenni, szokásban van, a közönséges helyettesítést nyíltan elrendelni ugyan, azaz ott, a hol a serdületlent örökösül kinevezük; a közönséges örököshelyettesítés t. i. akkor hívja meg a helyettest az öröklésre, ha a serdületlen egyáltalában nem lett örökössé; a mi akkor történik, midőn atyja életében hal meg, mely esetben nem lehet az örököshelyettest büntettel gyanúsítanunk, mert míg a végrendelkező él, a végrendeletben foglalt összes intézkedések ismeretlenek — amaz örököshelyettesítést azonban, mely által a helyettest hívjuk meg az öröklésre, habár a pupillus örökössé lett volna is, de a serdültség elérése előtt meghalt, elkülönítve más végrendeleti okmányban írjuk meg, külön zsinórral kötjük össze és külön viasszal pecsételjük meg, az előbbi okmányban pedig megjegyezzük, hogy az utóbbi ne bontassék föl a fiú életében és serdültségének elérte előtt. De sokkal biztosabb mindkét örököshelyettesítési módot elkülönítve más-más okmányba foglalni, mert, ha az örököshelyettesítések úgy, a mint mondtuk, vannak elrendelve vagy elkülönítve, az előbbiből meg lehet tudni, hogy a másikonban is ugyanaz van örökösül helyettesítve. 182. Azonban nem 182 csak az örökösökül kinevezett serdületlen gyermekeknek rendelhetünk helyettest oly módon, hogy, ha azok a serdültség elérte előtt meghalnának, az legyen örökös, a kit mi akartunk, hanem

datis: itaque eo casu si quid pupillo ex hereditatibus legatisue aut donationibus propinquorum adquisitum fuerit, id omne ad substitutum pertinet.

183 183. Quaecumque diximus de substitutione inpuerum liberorum,¹⁶⁹ uel heredum institutorum uel exheredatorum, eadem etiam de postumis intellegemus.

184 184. Extraneo uero heredi instituto ita substituere non possumus, ut si heres extiterit et intra aliquod tempus decesserit, alius ei heres sit; sed hoc solum nobis permissum est, ut eum per fideicommissum obligemus, ut hereditatem nostram uel totam uel (pro) parte restituat; quod ius quale sit, suo loco trademus.

185 185. Sicut autem liberi homines, ita et serui, tam nostri quam alieni, heredes scribi possunt.

186 186. Sed noster seruus simul et liber et heres esse iuberi debet, id est hoc modo: STICHVS SERVVS MEVS LIBER HERESQVE ESTO, uel: HERES LIBERQVE ESTO.

187 187. Nam si sine libertate heres institutus sit, etiamsi postea manumissus fuerit a domino, heres esse non potest, quia institutio in persona eius non constitit; ideoque¹⁷⁰ licet alienatus sit, non potest iussu domini noui cernere hereditatem.

V. C.
102. 1. 188. Cum libertate uero heres institutus si quidem in eadem causa durauerit, fit ex testamento liber et inde necessarius heres: si uero ab ipso testatore manumissus fuerit, suo arbitrio hereditatem adire potest; quodsi alienatus sit, iussu noui domini adire hereditatem debet, qua ratione per eum dominus fit heres: nam ipse neque heres neque liber esse potest.

189 189. Alienus quoque seruus heres institutus si in eadem causa durauerit, iussu domini hereditatem adire debet; si uero alienatus ab eo fuerit aut uiuo testatore aut post mortem eius, antequam cernat, debet iussu noui domini cernere: si uero manumissus est, suo arbitrio adire hereditatem potest.

190 190. Si autem seruus alienus heres institutus est uulgari

a kitagadottaknak is; azért ebben az esetben minden, a mit a pupillus örökség vagy hagyomány, vagy a rokonok ajándéka útján szerzett, az örökshelyettesre száll. 183. A mit pedig az örökösökül kinevezett, vagy kitagadott serdületlen gyermekek utáni helyettesítésről mondtunk, azt az utószülöttekre is kell érteni. 184. Örökösül kinevezett idegennek (t. i. nem a családhoz tartozónak) azonban nem rendelhetünk helyettest olyképen, hogy, ha örökössé lesz, és bizonyos idő alatt meghal, más legyen az ő örököse; csak az van nekünk megengedve, hogy őt hitbizomány által kötelezzük, hogy a mi örökségünket egészen, vagy bizonyos részben adja ki; azt, hogy mikép áll ezen joggal a dolog, az illető helyen fogjuk előadni.

185. Miként azonban szabad emberek, úgy szolgák is, nem csak a mieink, hanem idegenek is, nevezhetők ki örökösökké. 186. De saját szolgánkat egyben szabadnak és örökösnek kell nyilvánítanunk, t. i. ily módon: «Stichus szolgám legyen szabad és örökösöm» vagy «legyen örökösöm és szabad». 187. Ha t. i. a szabadság egyidejű megadása nélkül nevezzük ki örökösnek, bár utóbb elbocsátottuk volna is, nem lehet örökössé, mert a kinevezés az ő személyében meg nem állott; azért, habár elidegenítettük volna is őt, nem nyilatkozhatik mostani ura parancsára az örökség elfogadása iránt. 188. A szabadság egyidejű megadásával neveztetvén örökösnek, ha ugyanabban a helyzetben maradt, a végrendelet alapján szabaddá s egyszersmind szükségképi örökössé lesz; ha pedig már maga az örökhagyó szabadította fel őt, saját tetszése szerint fogadhatja el (a szolga) az örökséget; ellenben ha előbbi ura elidegenítette, mostani ura parancsára kell az örökséget elfogadnia, minek folytán (mostani) ura lesz ő általa örökössé; mert ő maga-magától sem örökössé, sem szabaddá nem lehet. 189. Az örökösül kinevezett idegen rabszolga is, ha ugyanabban a helyzetben marad, ura parancsára tartozik az örökséget elfogadni; de ha ura őt elidegenítette akár a végrendelkező életében, akár az ő halála után, tartozik, mielőtt az elfogadás iránt nyilatkoznék, az elfogadás iránt mostani ura parancsára nyilatkozni: ha pedig már felszabadult, saját tetszése szerint fogadhatja el az örökséget. 190. Ha azonban idegen rabszolga a közönséges *cretio* mellett van

cretionem data, ita i(n)telle)gitur¹⁷¹ dies cretionis cedere, si ipse seruus scierit, se heredem institutum esse, nec ullum impedimentum 'fuerit, quominus certiorum dominum faceret, ut illius iussu cernere 'posset.

191. Post hæc uideamus de legatis. quæ pars iuris extra propositam quidem materiam uidetur: nam loquimur de his iuris figuris, quibus per uniuersitatem res nobis adquiruntur: sed cum omnimodo de testamentis deque heredibus, qui testamento instituuntur, locuti sumus, non sine causa sequenti loco | poterit hæc iuris materia tractari.
- V. C. 103. 1.

*De legatis.*¹⁷²

192. Legatorum itaque genera sunt quattuor: aut enim per uindicationem legamus, aut per damnationem, aut sinendi modo, aut per præceptionem.

193. Per uindicationem hoc modo legamus: TITIO uerbi gratia HOMINEM STICHVM DO LEGO; sed (et) si 'alterum¹⁷³ uerbum positum sit, uelut DO aut LEGO, æque per uindicationem legatum est: item, ut magis uisum est, et si ita legatum fuerit: '(TITIVS)¹⁷⁴ SVMITO uel ita: SIBI HABETO, uel ita: CAPITO æque per uindicationem legatum est.

194. Ideo autem per uindicationem legatum appellatur, quia post aditam hereditatem statim ex iure Quiritium res legatarii fit; et si eam rem legatarius uel ab herede uel ab alio quocumque, qui eam possidet, petat, uindicare debet, id est intendere, suam rem ex iure Quiritium esse.

195. In eo solo dissentiunt prudentes, quod Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri præceptores quod ita legatum sit, statim post aditam hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret, sibi legatum esse,¹⁷⁵ set¹⁷⁶ posteaquam scierit et 'spre(ue)rit legatum,¹⁷⁷ perinde esse atque si legatum non esset. Nerva uero et Proculus ceterique illius scholæ auctores non aliter putant rem legatarii fieri, quam si uoluerit eam ad se

örökösül kinevezve, a *cretio* ideje folyni kezd, mihelyt a rabszolga maga megtudta, hogy örökösül van kinevezve és semmiféle akadály sem gátolta meg őt abban, hogy urát erről értesítse, hogy ennek parancsára az elfogadás iránt nyilatkozhassék.

191. Ezek után lássuk a hagyományokat. A jognak ezen része 191 kitűzött tárgyunkon kívül látszik ugyan feküdni, mert azon jogi alakzatokról szólnak, melyek által egyetemes módon szerezzük a dolgok tulajdonát: de mivel itt mindenképen a végrendeletekről s az azokban kinevezett örökösökről szoltunk, a következőkben nem ok nélkül tárgyalhatjuk ezen joganyagot is.

A hagyományokról.

192. A hagyományoknak négyféle neme van: vagy hagyományozunk ugyanis *vindicatio*, vagy *damnatio* útján, vagy *sinendi modo*, vagy *per praeceptionem*.

193. *Vindicatio* útján ekkép hagyományozunk: «Titiusnak 193 adom, hagyományozom p. Stichus rabszolgámat»; de habár csak az egyik szót használtuk is, p. «adom» vagy «hagyományozom», hasonlóképen *vindicatio* útján rendeltük a hagyományt: továbbá még inkább, ha így szól a hagyomány: «(Titius) vigye», vagy így: «tartsa magának», vagy így: «fogja», hasonlóképen *vindicatio* útján hagyományoztunk. 194. Azért nevezik pedig a 194 hagyományozás ezen módját *vindicatio* útján rendelt hagyomány-nak, mert a dolog az örökség elfogadása után legotta hagyományosnak *quiritár* tulajdonába megy át; s ha a hagyományos azt a dolgot az örököstől vagy bárki mástól, kinek birtokában van, követeli, *vindicálnia* kell azt, vagyis azt az igényt támasztani, hogy a dolog a *quiriték* joga szerint az övé. 195. Csak abban térnek el egymástól a 195 jogtudósok, hogy Sabinus és Cassius meg a többi mestereink abban a nézetben vannak, hogy az ekkép hagyományozott dolog azonnal az örökség elfogadása után lesz a hagyományosé, habár arról, hogy neki hagyományoztatott, mit sem tudna, de ha később megtudta és a hagyományt visszautasítja, ép úgy kell venni, mintha a hagyományozás meg sem történt volna; Nerva és Proculus s ama másik iskola többi jogtudósai ellenben azt hiszik, hogy a

V. C. 104. l. pertinere: sed hodie ex diui Pii Antonini | constitutione hoc magis iure uti uidebimur, quod Proculo placuit; nam cum legatus fuisset Latinus per uindicationem coloniæ, 'Deliberent', inquit, 'decuriones, an ad se uelint pertinere, proinde ac si uni legatus esset.

196 196. Eæ autem solæ res per uindicationem legantur recte, quæ ex iure Quiritium ipsius testatoris sunt; sed eas quidem res, quæ pondere, numero, mensura constant, placuit sufficere, si mortis tempore sint ex iure Quiritium testatoris, ueluti uinum, oleum, frumentum, pecuniam numeratam; ceteras res uero placuit utroque tempore, testatoris ex iure Quiritium esse debere, id est, et quo faceret testamentum, et quo moreretur, alioquin 'inutile esse ¹⁷⁸ legatum.

197 197. Sed sane hoc ita est iure ciuili: postea uero auctore Nerone Cæsare senatus consultum factum est, quo cautum est, ut si (uel) ¹⁷⁹ eam rem quisque '(DO LEGO) ¹⁸⁰ legauerit, quæ eius numquam fuerit, perinde utile sit legatum, atque si optimo iure relictum esset: optimum autem ius est per damnationem 'legati; quo genere etiam aliena res legari potest, sicut inferius apparebit.

V. C. 105. l. 198 198. Sed si quis rem suam '(DO LEGO) ¹⁸¹ legauerit, deinde post testamentum factum eam alienauerit, plerique putant, non solum iure ciuili inutile esse legatum, sed nec ex senatusconsulto confirmari. quod ideo dictum | est, quia et si per damnationem aliquis rem suam legauerit eamque postea alienauerit, plerique putant, licet ipso iure debeatur legatum, tamen legatarium petentem per exceptionem doli mali repelli, quasi contra uoluntatem defuncti petat.

199 199. Illud constat, si duobus pluribusue per uindicationem eadem res legata sit, siue coniunctim siue disiunctim, et omnes ueniant ad legatum, partes ad singulos pertinere et deficientis

dolog nem lehet a hagyományosé, ha csak maga nem akarja, hogy az ő neki jusson: ma azonban dicsőült Antoninus Pius rendeletéből inkább a Proculus javasolta szabályt követjük; midőn t. i. egy latinus vindicatio útján rendelt hagyományt valamely gyarmatnak, «tanakodjanak — úgy mond — a decuriók a fölött, kívánják-e, hogy a hagyomány nekik jusson, mintha csak egynek lett volna hagyományozva». 196. De csak azon dolgok hagyományoz-¹⁹⁶ hatók jogérvényesen vindicatio útján, melyek a végrendelkezőnek quirítár tulajdonában állanak; azon dolgok tekintetében, melyeket súly, szám, mérték szerint határozunk meg, elégségesnek látszott, ha a végrendelkező halálakor vannak az ő quirítár tulajdonában, mint p. bor, olaj, gabona, vert pénz; a többi dolgokra nézve ellenben az volt a vélemény, hogy mindkét időpontban kell azoknak a végrendelkező quirítár tulajdonában állaniok, t. i. a végrendelet készítésekor s halálakor, különben érvénytelen a hagyomány. 197. De természetesen ez csak a polgári jog szerint van így: ¹⁹⁷ később azonban a Nero császár indítványára keletkezett tanácsvégzemény azt határozta, hogy, ha valaki oly dolgot hagyományozott («adom, hagyományozom»), mely soha sem volt az övé, a hagyomány ép úgy érvényes legyen, mintha a legtökéletesebb jog szerint hagyományoztatott volna: legtökéletesebb jog pedig a damnatio útján rendelt hagyományé; ezen hagyománynem által t. i. idegen dolog is hagyományozható, miként még alább ki fog tűnni. 198. Ha pedig valaki saját dolgát («adom, hagyományo-¹⁹⁸ zom») hagyományozta, utóbb azonban a végrendelet készítése után azt a dolgot elidegenítette, a legtöbbnek véleménye értelmében a hagyomány nemcsak a polgári jog szerint érvénytelen, hanem a tanácsvégzemény értelmében sem állhat meg. Ezt azért jegyeztük meg, mert legtöbb jogász véleménye szerint abban az esetben is, ha valaki damnatio útján hagyományozta a maga dolgát, azután pedig elidegenítette, az azt követelő hagyományos, ámbár a hagyomány ipso iure tartozásban van, a csalárdság kifogásával visszaűzhető, mert úgyszólván az elhúnytnak akarata ellen követel. 199. Az bizonyos, hogy, ha ugyanazon dolog kettő-¹⁹⁹ nek vagy többnek van hagyományozva vindicatio útján, akár kapcsolatosan, akár külön tételekben s mindnyájan jutnak a hagy-

portionem collegatario ad crescere. coniunctim autem ita legatur: 'LVCIO TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO; disiunctim ita: LVCIO TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, SEIO EVNDEM HOMINEM DO LEGO.

200 200. Illud quæritur, quod sub condicione per uindicationem legatum est, pendente condicione cuius sit: ¹⁸² nostri præceptores heredis esse putant exemplo statuliberi, id est eius serui, qui testamento sub aliqua condicione liber esse iussus est, quem constat interea ¹⁸³ heredis seruum esse; sed diuersæ scholæ auctores putant, nullius interim eam rem esse; quod multo magis dicunt de eo, quod sine condicione ¹⁸⁴ pure legatum est, antequam legatarius admittat legatum.

201 201. Per damnationem hoc modo legamus: HERES MEVS STICHVM SERVVM MEVM 'DARE LVCIO TITIO ¹⁸⁵ DAMNAS ESTO; sed et V. C. si DATO | scriptum fuerit, per damnationem legatum est.
106. 1.

202 202. Eoque genere legati etiam aliena res legari potest, ita ut heres '(rem) ¹⁸⁶ redimere et præstare, aut æstimationem eius dare debeat.

203 203. Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modo futura est, per damnationem legari potest, uelut fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

204 204. Quod autem ita legatum est, post aditam hereditatem, etiamsi pure legatum est, non, ut per uindicationem legatum, continuo legatario acquiritur, sed nihilominus heredis, est: et ideo legatarius in personam agere debet, id est intendere heredem ¹⁸⁷ sibi dare oportere, et tum heres '(rem), ¹⁸⁸ si Mancipi sit. Mancipio dare aut in iure cedere possessionemque tradere debet; si nec Mancipi sit, sufficit, si tradiderit: nam si Mancipi rem tantum tradiderit, nec Mancipauerit, usucapione 'modo ¹⁸⁹ pleno iure fit legatarii: completur autem usucapio, sicut alio quo-

mány tárgyához, mindeniköket egy-egy rész illeti s az esettnek része a hagyományostárs részéhez hozzáövekszik. Kapcsolatosan pedig így hagyományozunk: «Lucius Titiusnak és Seiusnak Stichus rabszolgát adom, hagyományozom»; külön tételekben pedig így: «Lucius Titiusnak Stichus rabszolgát adom, hagyományozom, Seiusnak ugyanazon rabszolgát adom, hagyományozom». 200. Kérdés, kié legyen vajjon a vindicatio útján föltételes²⁰⁰ hagyományozott dolog addig, míg a föltétel függőben van? a mi tanítóink szerint az örökösé a statuliber, vagyis azon rabszolga példájára, a ki a végrendeletben valamely föltétel alatt szabadnak lett nyilvánítva s a ki, a mint kétségtelen, időközben az örökös rabszolgája; de az ellenkező iskola jogtudósai abban a nézetben vannak, hogy ama dolog időközben senkinek tulajdonában sincsen; még inkább állítják pedig ezt a föltétel nélkül tisztán hagyományozott dologról, mielőtt a hagyományos a hagyományt elfogadná.

201. Damnatio útján ekkép hagyományozunk: «Örökösöm²⁰¹ legyen elmarasztalva, hogy Stichus nevű rabszolgámat Lucius Titiusnak adja ki»; de akkor is, ha így állna: «tartozzék kiadni», damnatio útján rendeljük a hagyományt. 202. Ezen hagyomány²⁰² faj által idegen dolgot is hagyományozhatunk, úgy hogy az örökös a dolgot magához váltani és a hagyományosnak szolgáltatni, vagy pedig becsértékét odaadni tartozik. 203. Még nem²⁰³ létező dolog is, hacsak általában létre fog jönni, damnatio útján hagyományozható, p. a gyümölcs, mely ama telken teremni fog, vagy a rabszolgánőtől születendő gyermek. 204. A mit ily²⁰⁴ módon, habár föltétel nélkül is, hagyományozunk, az az örökség elfogadása után nem lesz, miként a vindicatio útján tett hagyománynál, legott a hagyományosé, hanem mindamellett az örökösé: s azért kell a hagyományosnak személyes keresettel föllépnie, azaz igényleni, hogy az örökös «adni tartozik» s ekkor az örökös a dolgot, ha res Mancipi, Mancipatio vagy in iure cessio útján köteles a hagyományosra átruházni s a birtokot neki átadni; ellenben res nec Mancipi természetű dolognál elégséges, ha (az örökös) pusztán csak átadja: mert ha res Mancipi létre csupán átadta, de nem ruházta át egyszersmind Mancipatio útján, akkor teljes jog-

que loco diximus, mobilium quidem rerum anno, earum uero, quæ solo 'tenentur,¹⁹⁰ biennio.

205 205. Est et illa differentia huius (et) per uindicationem legati, quod si eadem res duobus pluribusue per damnationem legata sit, siquidem coniunctim, plane singulis partes debentur, 'sicut in illo uindicantur legati nomine; ¹⁹¹ si uero disiunctim, singulis 'solida (res) debetur; ita fit | scilicet, ut heres alteri rem, alteri æstimationem eius præstare debeat; (at) ¹⁹² et in coniunctis deficientis portio non ad collegatarium pertinet, sed in hereditate remanet.

V. C.
107. 1.

206 206. Quod autem diximus, deficientis portionem (in) per damnationem quidem legato in hereditate retineri, in per uindicationem uero collegatario accrescere, admonedi sumus, ante legem Papiam hoc iure ciuili ita fuisse; post legem uero Papiam deficientis portio caduca fit et ad eos pertinet, qui in eo testamento liberos habent.

207 207. Et quamuis prima causa sit in caducis uindicandis heredum liberos habentium, deinde si heredes liberos non habeant, legatariorum liberos habentium, tamen ipsa lege Papia significatur, ut collegatarius coniunctus, si liberos habeat, potior sit heredibus, etiamsi liberos habebunt.

208 208. Set plerisque placuit, quantum ad hoc ius, quod lege Papia coniunctis constituitur, nihil interesse, utrum per uindicationem an per damnationem legatum sit.

209 209. Sinendi modo ita legamus: HERES MEVS 'DAMNAS ¹⁹³ ESTO SINERE, LVCIVM TITIVM HOMINEM STICHVM SVMERE SIBIQVE HABERE.

210 210. Quod genus legati plus quidem habet (quam) ¹⁹⁴ per uindicationem legatum, minus autem quam per damnationem: nam eo modo non solum suam rem | testator utiliter legare potest, sed etiam heredis sui, cum alioquin per uindicationem nisi suam rem legare non potest, per damnationem autem cuiuslibet extranei rem legare potest.

V. C.
108. 1.

gal csak usucapiálás útján jut a hagyományos annak tulajdonához: betöltetik pedig az usucapio, miként más helyen is mondtuk, ha a dolog ingó, egy, ha ingatlan, két év alatt. 205. Még az a külön-²⁰⁵ ség is van ezen és a vindicatio útján rendelt hagyomány között, hogy, ha ugyanazon dolgot két vagy több embernek hagyományoztuk damnatio útján, még pedig kapcsolatosan, nyilván mindegyiköket egy-egy rész illeti belőle, a mint ama dolog ügyében hagyomány czímén a vindicatiót megindítják, ha pedig külön tételekben, akkor mindegyiköket az egész dolog illeti meg, oly formán t. i. hogy az örökös az egyiknek a dolgot, a másiknak becsértékét szolgáltatni köteles; de az összekapcsoltan kinevezettek közül, ha valamelyiknek része megürül, a megürült rész nem illeti a hagyományostársat, hanem a hagyatékban marad.

206. Midőn pedig azt mondtuk, hogy a damnatio útján ren-²⁰⁶ delt hagyománynál annak a része, a ki elesik, a hagyatékban marad, ellenben a vindicatio útján rendelt hagyománynál a hagyományostárs részéhez hozzánövekszik, meg kell jegyeznünk, hogy ez a lex Papia előtt volt így a polgári jog szerint; a lex Papia óta ellenben annak a része, a ki elesik, caducummá válik s azoknak jut, a kik mint családosak abban a végrendeletben ki vannak nevezve. 207. És ámbár a caducummá vált résznek vin-²⁰⁷ dicatioja körül első sorban azok állanak, kiknek gyermekeik vannak, azután, ha az örökösöknek nincsenek gyermekeik, a hagyományosok közül azok, kiknek gyermekeik vannak, mégis magában a lex Papiában meg van határozva, hogy az összekapcsoltan kinevezett hagyományostárs, ha gyermekei vannak, megelőzze az örökösöket, habár szintén lennének gyermekeik. 208. De²⁰⁸ a jogtudósok többsége úgy vélekedett, hogy ezen a lex Papia által az összekapcsoltan kinevezett hagyományostársakra nézve megállapított jog tekintetében semmi különbséget sem tesz, vajjon vindicatio, vagy damnatio útján rendeltetett-e a hagyomány.

209. Sinendi modo így rendelünk hagyományt: «Örökösöm²⁰⁹ legyen elmarasztalva, megengedni, hogy Lucius Titius Stichus rabszolgát elvihesse s magának megtarthassa». 210. Ezen hagyo-²¹⁰ mányfajban több van, mint a vindicatio, kevesebb, mint a damnatio útján rendelt hagyományban: e módon t. i. a végrendelező

211 211. Sed si quidem mortis testatoris tempore res 'uel ipsius testatoris sit uel heredis, plane utile legatum est, etiamsi testamenti faciendi tempore neutrius fuerit.

212 212. Quodsi post mortem testatoris ea res heredis esse coeperit, quæritur, an utile sit legatum: et plerique putant, inutile esse. quid ergo est? licet '(inutiliter)¹⁹⁵ aliquis eam rem legauerit, quæ neque eius umquam fuerit, ueque postea heredis eius umquam esse coeperit, ex senatus consulto Neroniano proinde uidetur, ac si per damnationem relicta esset.

213 213. Sicut autem per damnationem legata res non statim post aditam hereditatem legatarii efficitur, sed manet heredis eousque, donec is 'rem¹⁹⁶ tradendo uel mancipando uel in iure cedendo legatarii 'eam fecerit, ita et in sinendi modo legato iuris est; et ideo huius quoque legati nomine in personam actio est QUIDQVID HEREDEM EX TESTAMENTO DARE FACERE OPORTET.

214 214. Sunt tamen, qui putant, ex hoc legato non uideri V. C. obligatum heredem, ut mancipet aut in iure cedat | aut tradat, 109. 1. sed sufficere, ut legatarium rem sumere patiatur; quia nihil ultra ei testator imperauit, quam ut sinat, id est patiatur, legatarium rem sibi habere.

215 215. Maior illa dissensio in hoc legato interuenit, '(quod)¹⁹⁷ si 'eadem res¹⁹⁸ duobus pluribusue disiunctim 'legata sit,¹⁹⁹ quidam putant, utrisque solidam deberi, sicut per damnationem: nonnulli occupantis esse meliorem condicionem aestimant, quia cum in eo genere legati damnetur heres patientiam præstare, ut legatarius rem habeat, sequitur, ut si priori patientiam præstiterit et is rem sumpserit, securus sit aduersus eum, qui postea legatum petierit, quia neque habet rem, ut patiatur eam ab eo sumi, neque dolo malo fecit, quominus eam rem haberet.

nemcsak saját dolgát hagyományozhatja érvényesen, hanem örökösének dolgát is, holott vindictio útján rendelt hagyomány által csakis saját dolgát hagyományozhatja, damnatio útján rendelt hagyomány által pedig bármely harmadiknak a dolgát. 211. De ha a dolog csak a végrendelező halálakor vagy magáé a végrendelezőé, vagy az örökösé, nyilván érvényes a hagyomány, habár a végrendelet tételekor egyiküké sem volt. 212. Ha pedig ama dolog a végrendelező halála után jutott az örökös tulajdonába, kérdés, vajjon érvényes-e a hagyomány? s legtöbbször azt hiszik, hogy érvénytelen. Hogyan áll tehát a dolog? habár valaki érvénytelenül hagyományoz olyan dolgot, mely nem volt soha sem az övé, sem később az örökösé, a Senatusconsultum Neronianum folytán úgy látszik, mintha az damnatio útján hagyományoztatott volna. 213. Valamint azonban a damnatio útján hagyományozott dolog nem válik rögtön az örökség elfogadása után a hagyományos tulajdonává, hanem addig marad az örökösé, míg azt átadás, mancipatio vagy in iure cessio útján a hagyományosra át nem ruházza, úgy van ez a sinendi modo rendelt hagyománynál is; azért ezen hagyomány czímén is személyes keresetet kell indítani «mindarra, a mit az örökösnek a végrendeletnél fogva adnia, tennie kell». 214. Mégis vannak jogászok, a kik azt hiszik, hogy az örökös ezen hagyomány alapján nem kötelezhető a mancipatio-, in iure cessio-, vagy átadásra, hanem hogy elégséges neki megengedni, hogy a hagyományos a dolgot elvigye; mert a végrendelező nem parancsolt meg neki egyebet annál, hogy engedje meg, azaz tűrje, hogy a hagyományos a dolgot magának tartsa meg. 215. Még nagyobb véleménykülömbőség támad ennél a hagyománynál, midőn ugyanazon dolog két vagy több embernek különböző tételekben lett hagyományozva, a mennyiben némelyek szerint mindkettejüknek lenne az egész szolgáltató, miként a damnationális hagyománynál; mások ellenben abban a nézetben vannak, hogy a foglaló előnnyel bír, mert miután az örökös a hagyomány ezen neme által abban marasztaltatik el, hogy megengedje, hogy a hagyományos a dolgot bírhasssa, ebből következik, hogy, ha hamarabb engedte meg ezt valakinek, s ez a dolgot el is vitte, biztos az ellen, a ki később követeli tőle a hagyományt,

216 216. Per præceptionem hoc modo legamus: LVCIVS TITIVS
HOMINEM STICHVM PRAECIPITO.

217 217. Sed nostri quidem præceptores nulli alii eo modo
legari posse putant, nisi ei, qui aliqua ex parte heres scriptus
sit: præcipere enim esse præcipuum sumere; quod tantum in
eius persona procedit, qui aliqua ex parte heres institutus est,
quod is extra portionem hereditatis præcipuum legatum habi-
turus sit.

218 218. Ideoque si extraneo legatum fuerit, inutile 'esse²⁰⁰
V. C. legatum, adeo ut Sabinus | existimaverit, ne quidem ex (senatus)
110. 1. consulto Neroniano posse conualescere: 'nam eo, inquit,
'senatusconsulto ea tantum confirmantur, quæ uerborum uitio
iure civili non ualent, non quæ propter ipsam personam lega-
tarii non debentur'²⁰¹ sed Iuliano 'et Sexto²⁰² placuit, etiam
hoc casu ex senatus consulto confirmari legatum; nam ex uer-
bis etiam hoc casu accidere, ut iure civili inutile sit legatum,
inde manifestum esse, quod eidem aliis uerbis recte 'legetur,
uelut 'per uindicationem, per damnationem, sinendi modo;²⁰³
tunc autem uitio personæ legatum non ualere, cum ei legatum
sit, cui nullo modo legari possit. uelut peregrino, cum quo
testamenti factio non sit. quo plane casu senatus consulto lo-
cus non est.

219 219. Item nostri præceptores quod ita legatum est, nulla
'(alia)²⁰⁴ ratione putant posse consequi eum, cui ita fuerit lega-
tum, 'quam²⁰⁵ iudicio familiæ eriscundæ, quod inter heredes
de hereditate eriscunda, id est diuidunda, accipi solet: officio
enim iudicis id contineri, ut 'ei quod per præceptionem lega-
tum est, adiudicetur.

220 220. Unde intellegimus, nihil aliud secundum nostrorum
præceptorum opinionem per præceptionem legari posse, nisi
quod testatoris sit: nulla enim alia res, quam hereditaria,
deducitur in hoc iudicium: itaque si non suam rem eo modo

mert se nála nincs a dolog, melynek az utóbbi általi elvitelét megengedhetné, se nem gonosz szándékból idézte elő azt, hogy a dolog nincsen ő nála.

216. Per praeceptionem ekkép hagyományozunk: «Lucius 216 Titius hadd vigye előlegesen Stichus rabszolgát». 217. A mi tani- 217 tóink véleménye szerint ezen módon csak annak hagyományozható valami, a ki bizonyos részben örökösnek van kinevezve; mert «előlegesen elvinni» annyi, mint «azonfölül elvinni» a mi csak annak a személyében képzelhető, a ki bizonyos részben örökösnek van kinevezve, mert ez kaphat örökrészén fölül még valamit hagyományképen. 218. Ha tehát egy harmadik javára (a ki nem örökös) 218 rendelnénk ilyen hagyományt, ez érvénytelen lenne, még pedig annyira, hogy Sabinus nézete szerint még a senatusconsultum Neronianum által sem válhatik érvényessé: mert — úgy mond — ama tanácsvégzemény értelmében csak azon hagyományok emelkednek érvényre, melyek polgári jog szerint a használt szavak körül elkövetett hiba miatt érvénytelenek, nem pedig azok, melyek magának a hagyományosnak személye miatt nem lehetnek tartozás tárgyai. De Iulianus és Sextus úgy vélekedtek, hogy ebben az esetben is érvényre emelkedik a hagyomány a tanácsvégzemény értelmében; az, hogy a hagyomány a használt szavak miatt polgári jog szerint ebben az esetben is érvénytelen, már onnan is kiviláglik, hogy ugyanazon egyén részére más szavakkal, p. vindicatio, damnatio útján, sinendi modo érvényesen rendelhető a hagyomány; de nem áll meg a hagyomány (a hagyományos) személye körül főnforgó hiba miatt, midőn olyan egyén részére van a hagyomány rendelve, kinek egyáltalában semmi sem hagyományozható, p. peregrinusnak, kivel nem áll fön testamenti factio. Ebben az esetben épenséggel nincs helye a tanácsvégzeménynek. 219. A mi tanítóink véleménye szerint továbbá az, kinek ily mó 219 don rendeltetett a hagyomány, ennek tárgyát nem nyerheti más-kép, mint örökségi osztályper útján, melyet az örökösök az örökség fölosztása végett szoktak egymás ellen támasztani: a bíró tisztében t. i. benne van az is, hogy azt, a mi valakinek per praeceptionem lett hagyományozva, ennek odaítélje. 220. Ebből láthatjuk, 220 hogy a mi tanítóink véleménye szerint csak azt lehet per praecep-

V. C. testator legauerit, | iure quidem civili inutile erit legatum; sed
 111. 1. ex senatus consulto confirmabitur. aliquo tamen casu etiam
 alienam rem (per) ²⁰⁶ præceptionem legari posse fatentur: ueluti
 si quis eam rem legauerit, quam creditori fiduciæ causa man-
 cipio dederit; nam officio iudicis coheredes cogi posse existi-
 mant 'soluta pecunia luere' ²⁰⁷ eam rem, ut possit præcipere is,
 cui ita legatum sit.

221. Sed diuersæ scholæ auctores putant, etiam extraneo
 per præceptionem legari posse proinde, ac si ita scribatur:
 TITIVS HOMINEM STICHVM CAPITO, superuacuo adiecta PRÆ syllaba;
 ideoque per uindicationem eam rem ²⁰⁸ legatam uideri: quæ
 sententia dicitur diui Hadriani constitutione confirmata esse.

222. Secundum hanc igitur opinionem si ea res ex iure
 Quiritium defuncti fuerit, potest ²⁰⁹ a legatario uindicari, siue is
 unus ex heredibus sit, siue extraneus; set si in bonis tantum
 testatoris fuerit, extraneo quidem ex senatus consulto utile
 erit legatum, heredi uero familiæ herciscundæ iudicis officio præ-
 stabitur; quodsi nullo iure fuerit testatoris, tam heredi quam
 extraneo ex senatus consulto utile erit.

223. Siue ²¹⁰ tamen heredibus, secundum nostrorum opinio-
 nem, siue etiam extraneis, secundum illorum opinionem, duo-
 bus pluribusue eadem res coniunctim aut disiunctim legata fuerit,

V. C. singuli | partes habere debent.
 112. 1.

224. *Ad legem Falcidiam.* 224. Sed olim quidem licebat totum
 patrimonium legatis atque libertatibus erogare, nec quicquam
 heredi relinquere præterquam inane nomen heredis; idque lex
 XII tabularum permittere uidebatur, qua cauetur, ut quod quis-
 que de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his uerbis:
 'uti legassit suæ rei, ita ius esto:' 'quare' ²¹¹ qui scripti here-
 des erant, ab hereditate se abstinebant, et idcirco plerique in-
 testati moriebantur.

tionem hagyományozni, a mi az örökhagyó tulajdonát képezi, mert más, mint a hagyatékhhoz tartozó dolog nem képezi ezen per tárgyat: ha tehát a végrendelkező nem saját dolgát hagyományozta ily módon, polgári jog szerint érvénytelen ugyan a hagyomány, de a tanácsvégzemény megerősíti azt. Egy esetben még is megengedik, hogy idegen dolgot is lehet per præceptionem hagyományozni, ha p. valaki azt a dolgot hagyományozza, melyet a hitelezőnek zálogképen mancipiumba adott; azt tartják ugyanis, hogy az örököstársak bírói ítélet útján arra szoríthatók, hogy apénz lefizetése mellett ama dolgot kiváltsák, hogy az, kinek ily módon hagyományoztatott, előlegesen elvihesse. 221. De az ellenkező iskola 221 jogtudósainak véleménye szerint nem-örökös részére is lehet per præceptionem valamit hagyományozni, mintha így lenne írva: «Titius vigye el Stichus rabszolgát», miután a præ-szótag (előlegesen) fölöslegesen van odacsatolva; s azért úgy látszik, mintha vindicatio útján lett volna a hagyomány elrendelve, mely vélemény állítólag dicsőült Hadrianusnak egyik constitutiója által nyert volna megerősítést. 222. Ezen vélemény szerint tehát a hagyományos 222 az elhunynak quirítár tulajdonában állott dolgot vindicálhatja, akár maga is egyike volt legyen az örökösöknek, akár nem; de a mely dolog a végrendelkezőnek csupán bonitár tulajdonában állott, azt nem-örökös javára ugyan érvényesen hagyományozhatni a tanácsvégzemény értelmében, míg örökösnek a bíró fogja az örökségi osztályperben odaitélni; ha (végre a dolog) semmiképen sem volt a végrendelkezőé, úgy akár az örökös, akár nem-örökös javára hagyományoztatott, a tanácsvégzemény értelmében érvényes a hagyomány. 223. Akár azonban örökösöknek hagyomá-223 nyoztassék a dolog, a mieink, akár nem-örökösöknek, amazoknak véleménye szerint, még pedig két vagy több egyénnek összekapcsoltan vagy különböző tételekben, mindegyiköknek egy-egy részt kell kapnia.

A lex Falcidiához. 224. Hajdan meg volt ugyan engedve, 224 hogy valaki egész vagyonát hagyományokkal és fölszabadításokkal kimerítse, az örökösnek egyebet sem hagyván fen az «örökös» pusztá nevénel; ezt pedig a XII táblás törvény látszott megengedni, mely kimondja, hogy az, a mit ki-ki a maga vagyo-

225 225. Itaque lata est lex Furia, qua,²¹² exceptis personis quibusdam, ceteris plus mille assibus legatorum nomine mortis causa capere permissum non est. sed et hæc lex non perfecit, quod uoluit: qui enim uerbi gratia quinque milium æris patrimonium habebat, poterat quinque hominibus singulis millenos asses legando totum patrimonium erogare.

226 226. Ideo postea lata est lex Voconia, qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortis causa capere liceret, quam heredes caperent: ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes habere uidebantur; set tamen fere uitium simile nascebatur: nam in multas legatariorum personas distributo patrimonio poterat (testator)²¹³ adeo heredi minimum relinquere, ut non expediret heredi, huius lucri gratia totius hereditatis onera sustinere.

V. C.
113 1.

227 227. Lata est itaque lex Falcidia, qua cautum est, ne plus ei legare liceat quam dodrantem: itaque necesse est, ut heres quartam partem hereditatis habeat: et hoc nunc iure utimur.

228 228. In libertatibus quoque dandis nimiam licentiam conspexit lex Fufia Caninia, sicut in primo commentario retulimus.

229 *De inutiliter relictis legatis.*²¹⁴ 229. Ante heredis institutionem inutiliter²¹⁵ legatur, scilicet quia testamenta uim ex institutione heredis accipiunt, et ob id uelut caput et fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio.

230 230. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari potest.

231 231. Nostri præceptores nec tutorem eo loco dari posse existimant: set Labeo et Proculus tutorem posse dari (putant)²¹⁶ quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione.

232 232. Post mortem quoque heredis inutiliter legatur, id est hoc modo: CVM HERES MEVS MORTVVS ERIT, DO LEGO, aut DATO.

náról halála esetére rendelt, érvényes legyen, a következő szavakkal: «a mint ki-ki a maga vagyona iránt rendelkezett, úgy legyen jog szerint is»; ez okból a kinevezett örökösök magát az örökséget visszautasították, úgy hogy a legtöbb ember úgy halt el, mintha nem is hagyott volna hátra végrendeletet. 225. Azért hozatott a 225 lex Furia, mely megtiltotta, hogy bizonyos személyek kivételével bárki más hagyomány vagy halál esetére való szerzemény czímén 1000 assnál többet szerezhessen. De ezen törvény sem érte el azt, a mit akart: mert a kinek például 5000 assnyi vagyona volt, őt egyes embernek egyenként 1000—1000 assst hagyományozván, egész vagyonát kimeríthette. 226. Azért hozatott azután a lex 226 Voconia, mely kimondotta, hogy senkinek se legyen szabad hagyomány vagy halál esetére való szerzemény czímén többet szereznie, mint a mennyit az örökösök szereznek: ezen törvénynél fogva természetesen úgy látszott, hogy az örökösök okvetetlenül kapnak valamit; mindazáltal körülbelől hasonló hiba származott ebből; vagyonának számos hagyományos közötti fölosztása által t. i. a végrendelező olyan csekélységet hagyhatott az örökösnek, hogy az utóbbira nézve semmiféle előnnyel sem bírt, hogy ezen csekély haszon miatt az egész hagyatékon súlyosodó terheket átvállalja. 227. Annál fogva a lex Falcidia alkottatott, mely kimondotta, 227 hogy nem szabad többet elhagyományozni a vagyon $\frac{3}{4}$ részénél, az örökösnek tehát szükségkép $\frac{1}{4}$ részt kell kapnia, és ezt a jogot követjük most is. 228. A szabadság megadása körüli túlságos 228 bőkezűséget is megfékezte a lex Fufia Caninia, miként ezt az első könyvben előadtuk.

Az érvénytelenül hátrahagyott hagyományokról. 229. Az 229 örökös kinevezése előtt érvénytelenül rendelünk el hagyományt, mert t. i. a végrendeletek erejüket az örököskinevezéstől nyerik s azért az örökösnevezés mintegy az egész végrendelet feje és alapjaként tekintendő. 230. Hasonló oknál fogva a szabadság sem 230 adható meg (a végrendeletben) az örökös kinevezése előtt. 231. A mi 231 tanítóink szerint ama helyen gyám sem rendelhető: de Labeo és Proculus a gyámrendelést lehetőnek tartják, mert a gyámrendelés által semmi sem osztatik ki az örökségből. 232. Az örökös halála 232 utáni hagyományrendelés is érvénytelen t. i. ily módon: «mihelyt

ita autem recte legatur: CŪM HERES (MEVS)²¹⁷ MORIETVR, quia non post mortem heredis relinquitur, sed ultimo uitæ eius tempore. rursū ita non potest legari: PRIDIE QVAM HERES

V. C. MEVS MORIETVR: quod non pretiosa ratione receptum uidetur. |
114. l.

233 Eadem et de libertatibus dicta intellegemus.

234 Tutor uero an post mortem heredis dari possit, quærentibus eadem forsitan poterit esse quæstio, quæ de (eo)²¹⁸ agitur, qui ante heredum institutionem datur.

235 *De poenæ causa relictis legatis.* 235. Poenæ quoque nomine inutiliter legatur: poenæ autem nomine legari uidetur, quod coërcendi heredis causa relinquitur, quo magis heres aliquid faciat aut non faciat, uelut quod ita legatur: SI HERES MEVS FILIAM SVAM TITIO IN MATRIMONIUM COLLOCAVERIT, X (MILIA) SEIO DATO. uel ita: SI FILIAM TITIO IN MATRIMONIUM NON COLLOCAVERIS, X MILIA TITIO DATO; sed et si 'heredem, (si)²¹⁹ uerbi gratia intra biennium monumentum sibi non fecerit, x milia Titio 'dare²²⁰ iusserit (testator),²²¹ poenæ nomine legatum est. et denique ex ipsa definitione multas similes species 'circumspicere²²² possumus.

236 236. Nec libertas quidem poenæ nomine dari potest, quamuis de ea re fuerit quæsitum.

237 237. De tutore uero nihil possumus quærere, quia non potest datione tutoris heres compelli quidquam facere aut non facere ideo 'quod datur. (si igitur)²²³ poenæ nomine tutor datus fuerit, magis sub condicione quam poenæ nomine datus uidebitur.

238 238. '(Item)²²⁴ incertæ personæ legatum inutiliter relinquitur: incerta autem uidetur persona, quam per incertam opinionem | animo suo testator subicit, uelut cum ita legatum sit: QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS X (MILIA) DATO; idem iuris est, si generaliter omnibus legauerit, QVICVMQVE AD FVNVS MEVM VENERIT; in eadem causa est, quod ita

V. C.
115. l.

az én örökösöm meghalt, adok, hagyok» vagy «adjon». Így azonban érvényesen rendelünk hagyományt: «mihelyt az én örökösöm meghal», mert nem az örökös halála utáni időre van a hagyomány rendelve, hanem életének utolsó idejére. Viszont nem lehet a hagyományt ekkép elrendelni: «egy nappal örökösöm halála előtt» ezt az intézkedést, a mint látszik, nem fontos ok sugalmazta.

233. Ugyanezt kívánjuk a felszabadításokra is értetni. 234. Azokra²³³
nézve, kik kérdésesnek tartják, vajjon a gyám rendelhető-e az örökös²³⁴ halála után, talán ugyanazon kérdés merülhet föl, mint az, mely vitatja, hogy rendelhető-e (gyám) az örökös kinevezése előtt.

A büntetéskép elrendelt hagyományokról. 235. Büntetéskép is érvénytelen a hagyomány elrendelése. Büntetéskép hagyományozottnak pedig az látszik, a mi az örökös kényszerítése végett hagyatik, hogy (az örökös) valamit annál inkább tegyen, vagy ne tegyen, p. a mit ekkép hagyományozunk: «ha az én örökösöm az ő leányát Titiushoz férjhez adja, adjon Seiusnak tízezeret»; vagy így: «ha nem adod a leányodat Titiushoz férjhez, tízezeret tartozol adni Titiusnak»; büntetéskép hagyományozottnak tekintendő az is, ha p. az örökhagyó örökösének megparancsolja, hogy ha neki két év alatt emléket nem állít, tízezeret adjon Titiusnak. És így magából a fogalommeghatározásból még számos hasonló esetet képzelhetünk.

236. A szabadság sem adható meg büntetés. 236 képen, ámbár ezt kétségbe vonták. 237. Ellenben a gyám ügyében nem merülhet föl kérdés, mert a gyám kirendelése által nem szorítható az örökös arra, hogy valamit tegyen, vagy ne tegyen azért, mert ki van rendelve. Ha tehát büntetéskép lett a gyám kirendelve, úgy látszik, hogy inkább föltétel alatt, mint büntetéskép rendeltetett ki.

238. Továbbá (még) bizonytalan személy javára történt hagyományrendelés is érvénytelen: bizonytalanannak látszik pedig a személy, ha a végrendelkező bizonytalan gondolat alatt képzei azt lelkében, p. midőn így rendelünk hagyományt: «a ki első jön el az én temetéseemre, annak adjon az én örökösöm tízezeret»; ugyanezen szabály áll, ha általában mindenkinek rendelte a hagyományt «akárki elsőnek eljön az én temetéseemre»; hasonlóképp áll a dolog az ilyen hagyománynyal: «bárki az én fiamnak az ő

relinquitur: QVICVMQVE FILIO MEO IN MATRIMONIUM FILIAM SVAM CONLOCAVERIT, EI HERES MEVS X MILIA DATO; 'illud quoque,²²⁵ quod ita relinquitur: QVI POST TESTAMENTVM '(SCRIPTVM PRIMI)²²⁶ CONSVLES DESIGNATI ERVNT, æque incertis personis legari uidetur; et denique aliæ multæ huiusmodi species sunt. sub certa uero demonstratione incertæ personæ recte legatur, uelut: EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, EI X MILIA HERES MEVS DATO.

239 239. Libertas quoque non uidetur incertæ personæ dari posse, quia lex Fufia Caninia iubet, nominatim seruos liberari.

240 240. Tutor quoque certus dari debet.

241 241. Postumo quoque alieno inutiliter legatur. (est)²²⁷ autem alienus postumus, qui natus inter suos heredes testatori futurus non est: ideoque ex emancipato²²⁸ quoque filio conceptus nepos extraneus postumus est auo; item qui²²⁹ in utero est eius, quæ 'iure ciuili non intellegitur²³⁰ uxor, extraneus

V. C.
116. 1. postumus patris intellegitur.

242 242. Ac ne heres quidem potest institui postumus alienus: est enim incerta persona.

243 243. Cetera uero, quæ supra diximus, ad legata proprie pertinent; quamquam non inmerito quibusdam placeat, pœnæ nomine heredem institui non posse: nihil enim interest, utrum legatum dare iubeatur heres, si fecerit aliquid aut non fecerit, an coheres ei adiciatur; quia tam coheredis adiectione quam legati datione compellitur; ut aliquid contra propositum suum faciat aut non faciat.

244 244. An ei, qui in potestate sit eius, quem heredem instituiamus, recte legemus, quæritur, Seruius recte legari putat, sed euanescere legatum, si quo tempore dies legatorum cedere solet, adhuc in potestate sit; ideoque siue pure legatum sit et uiuo testatore in potestate heredis esse desierit, siue sub condicione et ante condicionem id acciderit, deberi legatum. Sabinus et Cas-

leányát nőül adja, annak az én örökösöm tízezret adjon»; de az ilyen is: «kik az én végrendeletem megírása után első lesznek consuljelöltek», bizonytalan személyek javára rendelt hagyománynak látszik; s végül még számos más hasonló esetek képzelhetők. Határozott megjelölés mellett azonban érvényesen lehet bizonytalan személy javára hagyományt rendelni, p. «a ki az én jelenlegi rokonaim közül első jön el temetéseemre, annak adjon az én örökösöm tízezret». 239. A szabadságot sem lehet bizonytalan személynek megadni, mert a lex Fufia Caninia azt rendeli, hogy a rab-szolgákat névszerint kell felszabadítani. 240. Gyámul is csak bizonyos meghatározott egyén rendelhető. 241. Idegen utószülött javára rendelt hagyomány is érvénytelen. Idegen utószülött pedig az, ki születésekor nem tartozik a végrendelkezőnek saját örökösei közé: ez oknál fogva az emancipált fiútól nemzett unoka is idegen utószülött a nagyatyával szemben; hasonlóképp az, a ki oly nő méhében van, a ki polgári jog szerint nem tekinthető feleségnek, az atyával szemben idegen utószülött. 242. De örökösül nem nevezhető ki idegen utószülött, mert bizonytalan személy. 243. Minden egyéb, a mit fentebb mondottunk, tulajdonképen a hagyományokra vonatkozik; ámbár némelyek nem ok nélkül úgy vélekednek, hogy örökösül sem lehet senkit büntetésképen kinevezni, mert semmi különbséget sem tesz, vajjon az örököst hagyomány kiszolgáltatására szorítjuk-e, ha valamit tenne vagy nem tenne, vagy pedig örököstársat adunk-e melléje; mert örököstárs hozzáadása által ép úgy kényszerítjük, mint hagyomány kiszolgáltatása által arra, hogy valamit föltett szándéka ellen tegyen, vagy ne tegyen.

244. Kérdés, lehet-e érvényesen hagyományt rendelni annak javára, a ki az általunk kinevezett örökös hatalma alatt áll? Servius érvényesnek tartja az ilyen hagyományt, de azt hiszi, hogy érvénytelenné válik, ha a hagyományos akkor, midőn a hagyományra való jogot meg szokták szerezni, még mindig atyai hatalom alatt áll; ehhez képest az örökös tartozik a hagyománynyal, akár föltétel nélkül rendeltetett a hagyomány s a hagyományos még a végrendelkező életében megszűnt az örökös hatalma alatt állani, akár föltétel alatt s ugyanaz történik még a föltétel teljesü-

sius sub condicione recte legari, pure non recte, putant; licet enim uiuo testatore possit desinere in potestate heredis esse, ideo tamen inutile legatum intellegi oportere, quia quod nullas uires habiturum foret, si statim post testamentum factum decessisset testator, hoc ideo ualere, quia uitam longius traxerit, absurdum esset. sed | diuersæ scholæ auctores nec sub condicione recte legari (putant)²³¹ quia quos in potestate habemus, eis non magis sub condicione quam pure debere possumus.

V. C.
117. 1.

245 245. Ex diuerso constat, ab eo, qui in potestate (tua) est, herede instituto recte tibi legari: sed si tu per eum heres extiteris, euanescere legatum, quia ipse tibi legatum debere non possis; si uero filius emancipatus aut seruus manumissus erit uel in alium translatus, et ipse heres extiterit aut alium fecerit, deberi legatum.

246 246. Nunc²³² transeamus ad fideicommissa.

247 247. Et prius de hereditatibus uideamus.²³³

248 348. Inprimis igitur sciendum est opus esse, ut aliquis heres recto iure instituatur eiusque fidei committatur, ut eam hereditatem alii restituat; alioquin inutile et testamentum, in quo nemo recto iure heres instituitur.

249 249. Verba autem utilia fideicommissorum hæc fere²³⁴ maxime in usu esse uidentur: PETO, ROGO, VOLO, FIDEICOMMITTO, quæ proinde firma singula sunt, atque si omnia in unum congesta sint.

250 250. Cum igitur scripserimus: (LVCIVS) TITIVS HERES ESTO, possumus adicere: ROGO TE, LVCI TITI, PETOQVE A TE, VT, CUM PRIMVM POSSIS HEREDITATEM MEAM ADIRE, GAIO SEIO REDDAS, RESTITVAS.²³⁵ possumus autem et de parte restituenda rogare; et liberum est, uel sub condicione uel pure relinquere | fideicommissa, uel ex die certa.

V. C.
118. 1.

251 251. Restituta autem hereditate is, qui restituit, nihilominus heres permanet; is uero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis loco est, aliquando legatarii.

lése előtt. Sabinus és Cassius azt tartják, hogy föltétel alatt érvényes a hagyomány, föltétel nélkül rendelve pedig érvénytelen; ám-
bár t. i. a hagyományos még a végrendelkező életében megszűnhetik ugyan az örökös hatalmában állani, még is érvénytelennek kell a hagyományt tekinteni, mert képtelenség lenne, hogy az, minek semmiféle hatálya se lesz vala, ha a végrendelkező nyomban a végrendelet tétele után meghalt volna, azért legyen érvényes, mert életét még tovább kihúzta. De a másik iskola jogtudósai, azt hiszik, hogy föltétel alatt sem lehet valamely hagyományt érvényesen rendelni, mert a hatalmunk alatt álló személyeknek ép oly kevésbé lehetünk adósai föltétel alatt, mint föltétel nélkül. 245. 245
Megfordítva bizonyos, hogy az által, a ki a tennen hatalmad alatt áll, ha örökösül van kinevezve, neked érvényesen rendelhető hagyomány; de ha te ő általa léssz örökössé, a hagyomány erejét veszti, mert önnön magadnak nem tartozhatol hagyománnyal; ha pedig a fiú emancipatio következtében önállóságot nyer, vagy a rabszolga fölszabadul, vagy másra átruháztatik s ő maga lett örökössé, vagy más valakit tett azzá, a hagyomány szolgáltatandó.

246. Most menjünk át a hitbizományokra. 246

247. Először lássuk az örökségeket. 248. Legelőször is tud-
nunk kell tehát, hogy szükséges, hogy valakit jogérvényesen örökösül nevezzünk ki s az ő hitére bízuk, mikép azt az örökséget másnak adja ki; máskülönben érvénytelen az olyan végrendelet, melyben senki sincs jogérvényesen örökösül kinevezve. 249. A hitbi- 249
zományok elrendelésénél szokásos szavak gyanánt pedig körülbelül ezek látszanak leginkább használatban lenni: «kérlek, légy szíves, kívánom, hitedre bízom», melyek egyenkint ép oly hatályosak, mintha valamennyit sorban fölemlítenénk. 250. Midőn tehát 250
ezeket írtuk: «Lucius Titius legyen az én örökösöm», hozzá tehetjük «kérlek téged, Lucius Titius, és azt kívánom tőled, hogy mihelyt örökségemet megszerezheted, add ki, add vissza Gaius Seiusnak!» kérhetjük egyébiránt a részleges kiadatást is és szabadságunkban áll a hitbizományokat vagy bizonyos föltétel alatt vagy föltétel nélkül, vagy bizonyos időponttól számítva hátra hagyni. 251. Az 251
örökség kiadatása után az, a ki azt kiszolgáltatta, mind a mellett

252 252. Olim autem nec heredis loco erat nec legatarii, sed potius emptoris: tunc enim in usu erat, ei cui restituebatur hereditas, nummo uno eam hereditatem dicis causa uenire; et quæ stipulationes inter (uenditorem hereditatis et emptorem interponi solent, eadem interponebantur inter)²³⁸ heredem et eum, cui restituebatur hereditas, id est hoc modo: heres quidem stipulabatur ab eo, cui restituebatur hereditas, ut quicquid hereditario nomine condemnatus 'fuisset'²³⁷ siue quid alias bona fide dedisset, eo nomine indemnis esset, et omnino si quis cum eo hereditario nomine ageret, 'ut recte defenderetur; ille uero, qui recipiebat hereditatem, inuicem stipulabatur, ut si quid ex hereditate ad heredem peruenisset, id sibi restitueretur, '(et)²³⁸ ut etiam pateretur, eum hereditarias actiones procuratorio aut cognitorio nomine exequi.

253 253. Sed posterioribus temporibus Trebellio Maximo et Annæo Seneca consulibus senatus consultum factum est, quo cautum est, ut si cui hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, actiones, quæ iure ciuili heredi et in heredem competerent, (ei) et in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas; post quod senatus consultum desierunt illæ cautiones in usu haberi: | prætor enim utiles actiones ei et in eum, qui recepit hereditatem, quasi heredi et in heredem dare coepit, eaque in edicto proponuntur.

V. C.
119. 1.

254 254. Sed rursus quia heredes scripti, cum aut totam hereditatem aut pæne totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum aut minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa, 'postea Pegaso²³⁹ et Pusione (consulibus) senatus censuit, ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, proinde liceret quartam partem retinere, atque e lege Falcidia in legatis 'retinendi ius'²⁴⁰ conceditur: ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. per quod senatus consultum ipse (heres)²⁴¹

továbbra is örökös marad; az pedig, a ki átvette, néha örökös-, néha hagyományosként tekintetik. 252. Hajdan azonban nem²⁵² tekintették őt sem örökös-, sem hagyományosként, hanem inkább vevőként: akkora t. i. szokásban volt az örökséget annak, a kinek kiadandó volt, jelképi cselekvényképen egy pénzdarabért eladni; és a minő stipulatiók (az örökség eladója és vevője között elő szoktak fordulni) ugyanolyanokban történt megállapodás az örökös és azon egyén között, kinek az örökség kiadatott, azaz ilyenképen: az örökös stipulatio alakjában kikötötte attól, a kinek az örökség kiadatott, hogy mindenért, a miben örökösi minősége alapján netán elmarasztalták, vagy amit egyébkép jóhiszemben oda adott volna, kárpótolni, és hogy, a mennyiben valaki övele mint örökös-sel perre kelni szándékoznék, kellően képviselni fogja; ellenben az, ki az örökséget átvette, viszont kikötötte, hogy mindent, ami az örökségből az örökösnek jutni talál, utóbbi ő neki ki fog adni, s hogy ez (t. i. az örökös) azt is tűrni fogja, hogy az örökségi kereseteket, mint az ő *procuratora* vagy *cognitora* (perbeli helyettese) támaszthassa. 253. De a későbbi időkben a Trebellius Maxi-²⁵³ mus és Annæus Seneca consulok alatt alkotott tanácsvégzemény kimondotta, hogy abban az esetben, ha valakinek az örökség hitbizomány alapján kiadatott, mindazon keresetek, melyek polgári jog szerint az örökös által és ellene támaszthatók, egyszersmind az által és az ellen legyenek támaszthatók, a kinek az örökség hitbizomány alapján kiadatott; ezen tanácsvégzemény után amaz ovadékok kimentek a gyakorlatból: mert a *prætor* most hasonló kereseteket kezdett adni annak és az ellen, ki az örökséget átvette, mintha csak az örökösnek s az örökös ellen adta volna, és ezek a hirdetményben vannak közzétéve. 254. De mivel megint a kinevezett²⁵⁴ örökösök, akik vagy az egész, vagy majdnem az egész örökség visszaadására föl lettek hiva, az örökséget azért, mert semmi vagy vajmi csekély hasznuk volt belőle, visszaautosították s e miatt a hitbizományok érvénytelenekké lettek, utóbb azt határozta a tanács Pegasus és Pusio consulok alatt, hogy annak, kit az örökség visszaadására fölhívnak, ép úgy szabad legyen negyedrészt visszatartania, mint a hogy a *lex Falcidia* a hagyományok ügyében állapított volt meg hasonló visszatartási jogot: egyes, hitbizomá-

onera hereditaria sustinet; ille autem, qui ex fideicommisso reliquam partem hereditatis recipit, legatarii partiarum loco est, id est eius legatarii, cui pars bonorum legatur; quæ species legati partitio uocatur, quia cum herede legatarius partitur hereditatem: unde effectum est, ut quæ solent stipulationes inter heredem et partiarum legatarium interponi, eadem interponantur inter eum, qui ex fideicommissi causa recipit hereditatem, et heredem, id est, ut et lucrum et damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune sit.

²⁵⁵
V. C. 120. l. 1. 255. Ergo siquidem non plus quam dodrantem | hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere, tum ex Trebelliano senatus consulto restituitur hereditas, et in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dantur, in heredem quidem iure ciuili, in eum uero, qui recipit hereditatem, ex senatus consulto Trebelliano; quamquam heres etiam pro ea parte, quam restituit, heres permanet, eique et in eum solidæ actiones competunt; sed non ulterius oneratur, nec ulterius illi dantur actiones, quam apud eum commodum hereditatis remanet.

256. 256. At si quis plus quam dodrantem uel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, locus est²⁴² Pegasiano senatus consulto.

257. 257. Set is, qui semel adierit hereditatem, si modo sua uoluntate adierit, siue retinuerit quartam partem, siue noluerit retinere, ipse uniuersa onera hereditaria sustinet: sed quarta quidem retenta quasi partis et pro parte stipulationes interponi debent tamquam inter partiarum²⁴³ legatarium et heredem; si uero totam hereditatem restituerit, ad exemplum emtæ et uenditæ hereditatis stipulationes interponendæ sunt.

258. 258. Set si recuset scriptus heres adire hereditatem ob id, quod dicat, eam sibi suspectam esse quasi damnosam, cauetur Pegasiano²⁴⁴ senatus consulto, ut desiderante eo, cui restituere
V. C. 121. l. 1. rogatus est, iussu | prætoris adeat et restituat, proindeque ei et in eum, qui receperit, actiones dentur, ac iuris est ex

nyilag hátrahagyott, dolgok tekintetében is ugyanilyen visszatar-
tási joga legyen. Ezen tanácsvégzemény folytán az örökös maga
vállalja el az örökségi terheket; az pedig, a ki a hitbizomány
alapján az örökség többi részét átveszi, részhagyományos-, vagyis
oly hagyományosként tekintendő, a kinek a vagyonnak egy része
lett hagyományozva; és ezen nemét a hagyománynak «megosz-
tásnak» nevezzük, mert a hagyományos az örökösrel a hagyatékon
megosztózik. Innen van, hogy a mely kikötések az örökös és a
részhagyományos között szoktak előfordulni, ugyanazok vannak
használatban azon egyén között is, a ki a hitbizomány alapján az
örökséget átveszi, és az örökös között, azaz, hogy az örökségből
eredő minden haszon és kár részeik arányában köztük közös
legyen. 255. Ha tehát a kinevezett örökös nem többnek, mint az 255
örökség háromnegyed részének visszaadására lett fölhíva, akkor
az örökség kiadása a *Senatusconsultum Trebellianum* értelmében
történik és az örökségi kereseteknek mindkettejük ellen van helyük
részeik arányában, az örökös ellen ugyanis a polgári jog, az ellen
pedig, a ki az örökséget átveszi, a *Senatusconsultum Trebellianum*
értelmében. Ámbár az örökös az általa visszaadott rész tekinte-
tében is örökös marad, őt és ő ellenében (a hitelezőket) az egésze-
re irányzott keresetek illetik meg; de az örökségből húzott haszon-
tól sem nem terhelhető, sem bármely kereset támasztására joga
nincs. 256. De ha valaki többnek, mint az örökség háromnegyed 256
részének vagy épenséggel az egész örökségnek visszaszolgáltatá-
sára hivatott föl, a *Senatusconsultum Pegasianum*nak van helye.
257. Mihelyt azonban valaki az örökséget elfogadta, még pedig 257
saját akaratából, akár megtartotta magának a negyedrészt, akár
nem kívánta megtartani, maga viseli az összes hagyatéki terheket;
de ha a negyedet visszatartotta, úgy miként a részhagyományos
és örökös között mintegy a részre vonatkozó és a rész arányában
való stipulatiók szükségesek; ha pedig az egész örökséget vissza-
adta, az örökség eladásának és megvételének példájára szokásos
stipulatiók szükségesek. 258. Ha azonban a kinevezett örökös 258
az örökséget, mely szerinte mint eladósodott reá nézve káros,
visszautasítja, a *Senatusconsultum Pegasianum* azt határozza,
hogy annak kívánsága folytán, kinek javára a visszaadásra

senatus consulto Trebelliano: quo casu nullis stipulationibus opus est, quia simul et huic, qui restituit, securitas datur, et actiones hereditariæ ei et in eum transferuntur, qui receperit hereditatem.

259 259. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus²⁴⁵ aut totam hereditatem aut pro parte restituere rogetur, an ex parte heres institutus aut totam eam partem aut partis partem restituere rogetur. nam et hoc casu de quarta parte eius partis ratio ex Pegasiano senatus consulto haberi solet.

260 260. Potest autem quisque etiam res singulas per fideicommissum relinquere, uelut fundum, hominem, uestem, argentum, pecuniam; et uel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, uel legatarium, quamuis a legatario legari non possit.

261 261. Item potest non solum propria testatoris res per fideicommissum relinqui, sed etiam heredis aut legatarii aut cuiuslibet alterius: itaque et legatarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei legata sit, sed etiam de alia, siue ipsius legatarii siue aliena sit. hoc²⁴⁶ solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur aliis restituere, quam v. C. ipse ex testamento ceperit; nam | quod amplius est, inutiliter
122. l. relinquitur.

262 262. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere et præstare, aut æstimationem eius soluere, sicut iuris est et si per damnationem aliena res legata sit: sunt tamen, qui putant, si rem per fideicommissum relictam dominus non uendat, extinguí fideicommissum; sed aliam esse causam per damnationem legati.

263 263. Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, ut uel heres rogetur manumittere, uel legatarius.

264 264. Nec interest, utrum de suo proprio seruo²⁴⁷ testator roget, an de eo, qui ipsius heredis aut legatarii uel etiam extranei sit.

fölhivatott, a praetor parancsára kell azt elfogadnia és visszaadnia, és hogy az által és az ellen, a ki az örökséget megkapta, ugyanazon keresetek legyenek támaszthatók, mint a Senatusconsultum Trebellianum joga szerint: mely esetben semmiféle kikötésekre nincsen szükség, mert egyszerre nemcsak az kap elégséges biztosítékot, a ki az örökséget kiadta, hanem az örökségi keresetek is átmennek arra és az ellen, ki az örökséghez jutott.

259. Nem tesz pedig semmi különbséget, vajjon valaki általános²⁵⁹ örökösnek neveztetvén ki az egész örökségnek vagy egy részének kiadására, vagy pedig csupán bizonyos részre neveztetvén örökösnek, ezen egész résznek, vagy egy részének kiadására hivatik föl; ezen esetben is t. i. tekintet van ama résznek negyedére a Senatusconsultum Pegasianum folytán.

260. Egyes dolgokat is hagyhat azonban valaki hátra hitbizománnyal, telket, rabszolgát, ruhát, ezüstöt, pénzt; és fölhívhatja vagy magát az örököst, hogy azt egy bizonyos harmadiknak adja ki, vagy a hagyományost, ámbár a hagyományos nem terhelhető meg (tovább) hagyománnyal. 261. Továbbá nemcsak a végren-²⁶¹delkező saját dolga hagyható hátra hitbizomány útján, hanem az örökösé, vagy hagyományosé, vagy bármely harmadiké is; így tehát a hagyományos is nemcsak a neki hagyományozott, hanem más, akár saját akár idegen dolog kiadására is fölhívható. Csak arra kell ügyelni, nehogy valakit többnek a visszaadására hívjunk föl, mint a mennyit maga is kapni fog a végrendeletből, mert a mi azon túl van, azt érvénytelenül hagyományoztuk. 262. Midőn²⁶² azonban idegen dolgot hagyunk hátra hitbizomány útján, szükséges, hogy az, kit a visszaadásra fölhívtunk, vagy magát a dolgot váltsa be és szolgáltatassa, vagy annak becsértékét fizesse, mint a hogy idegen dolognak damnatio útján való hagyományozásánál is kell eljárni: némelyek még is azt hiszik, hogy ha a hitbizomány útján hátrahagyott idegen dolognak tulajdonosa ezt eladni nem akarja, a hitbizomány érvénytelenné válik, holott a damnatio útján rendelt hagyománynál máskép van.

263. A szabadság hitbizomány útján is adható valamely rab-²⁶³szolgának, vagy úgy, hogy az örököst hívjuk föl a szabadonbocsátásra, vagy a hagyományost. 264. És nem tesz különbséget, vajjon²⁶⁴

- 265 265. Itaque et alienus servus redimi et manumitti debet: quodsi dominus eum non uendat, sane extinguitur fideicommissa libertas, quia hoc casu pretii²⁴⁸ computatio nulla interuenit.
- 266 266. Qui autem ex fideicommisso manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris servus fuerit,²⁴⁹ sed eius, qui manumittit.
- 267 267. At qui directo testamento liber esse iubetur, uelut hoc modo: STICHVS SERVVS (MEVS)²⁵⁰ LIBER ESTO, uel hoc: STICHVM SERVVM MEVM LIBERVVM ESSE IVBEO, is ispius testatoris fit libertus. nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris ex iure Quiritium fuerit, et quo faceret²⁵¹ testamentum, et quo moreretur. |
- 268 ²⁵² 268. Multum autem differunt ea, quæ per fideicommissum relinquuntur,²⁵³ ab his, quæ directo iure legantur.
- 269 269. Nam ecce per fideicommissum 'etiam ante heredis (institutionem)²⁵⁴ relinqui potest: cum alioquin legatum 'testamenti initio datum²⁵⁵ inutile sit.* + + +²⁵⁶
- 270 270. Item intestatus moriturus potest ab eo, ad quem bona eius pertinent, fideicommissum alicui relinquere; cum alioquin ab eo legari non possit.
- 270a 270a. Item legatum codicillis²⁵⁷ relictum non aliter ualet, quam si a testatore confirmati fuerint, id est, nisi in testamento cauerit ante aut post²⁵⁸ testator, ut quidquid in codicillis scripserit, id ratum sit; fideicommissum uero etiam non confirmatis codicillis relinqui potest.
- 271 271. Item a legatario legari non potest, sed fideicommissum relinqui potest. quin etiam ab eo quoque, cui per fideicommissum relinquimus, rursus alii per fideicommissum relinquere possumus.
- 272 272. Item seruo alieno directo libertas dari non potest, sed per fideicommissum potest.

* A kézirat 6. sora csonka, *Huschke* azt sejtí, hogy a leíró itt elnézte azt a másik különbséget, melyet *Gaius* epitoméjából ismerünk (II. 7, §. 8); 'Fidei commissum ad eum, cui aliquid dimissum est herede mortuo, poterit pervenire, si talis fuerit condicio testamenti: nam legatum ita relinqui non potest.' Ennek fölemlítése nélkül nem mondhatta volna el *Gaius* azt, a mi a 277. §-ban van mondva.

a végrendelkező az ő saját, vagy magának az örökösnek, vagy a hagyományosnak, vagy egy harmadiknak rabszolgáját illetőleg kéri ennek szabadonbocsátását. 265. Tehát az idegen rabszolga 265 is kiváltandó és szabadonbocsátandó: de ha ura őt eladni nem akarja, a hitbizományilag elrendelt felszabadítás természetesen elveszti hatályát, mert ebben az esetben az érték semmiféle kiszámításának helye nem lehet. 266. A hitbizomány alapján fölsza- 266 badított pedig nem a végrendelkezőnek lesz szabadosává, ámbár annak rabszolgája volt, hanem azé, a ki őt fölszabadítja. 267. De 267 a kit közvetlenül a végrendeletben nyilvánít valaki szabadnak, p. ekképen: «Stichus rabszolgám legyen szabad» vagy így: «parancsolom, hogy Stichus rabszolgám szabad legyen», az magának a végrendelkezőnek lesz szabadosává. De senki más nem nyerheti közvetlenül a végrendeletből a szabadságot csak az, ki mindkét időpontban a végrendelkező quirítár tulajdonában állott, t. i. akkor, midőn a végrendeletet készítette, és a mikor meghalt.

268. A mit hitbizomány útján hagyunk hátra, az sokban 268 különbözik attól, a mit közvetlenül hagyományozunk. 269. Mert 269 ime hitbizomány útján az örökös kinevezése előtt is lehet valamit hátrahagyni, míg máskülönben egy a végrendelet élén elrendelt hagyomány érvénytelen.* + + + 270. Szintűgy a ki nem akar vég- 270 rendeletet készíteni, azt, kire az ő vagyona át fog szállani, hitbizománynyal terhelheti, holott ez esetben hagyománynyal nem terhelhetné. 270a. Továbbá valamely fiókvégrendeletben foglalt 270 a hagyomány csak úgy érvényes, ha a végrendelkező (a fiókvégrendeletet) megerősíti, azaz, ha a végrendeletben annak elején vagy végén kijelenti, hogy mindaz, a mi a fiókvégrendeletben áll, érvényes legyen; hitbizományt ellenben meg nem erősített fiókvégrendeletben is lehet hátrahagyni. 271. Hagyományos továbbá 271 nem terhelhető hagyománynyal, de igenis hitbizománynyal. Sőt azt, kinek valamit hitbizomány útján hátrahagyunk, viszont másnak javára is lehet hitbizománynyal megterhelnünk. 272. Továbbá 272

* A hézag kitöltésére Gaius epitoméjából átvett hely fordításban ekkép hangzik: «Hitbizomány juthat arra is, kinek valami az örökös halála esetére elengedettett, ha ez a végrendeletben föltétlenül volt kitűzve; ellenben hagyomány ily módon nem hagyható».

- 273 273. Item codicillis nemo heres institui potest neque exheredari, quamvis testamento confirmati sint; at ²⁵⁹ is, qui testamento heres institutus est, potest codicillis rogari, ut eam hereditatem alii totam uel ex parte restituat, quamvis testamento codicilli confirmati non sint. |
- V. C.
124. 1.
- 274 274. Item mulier, quæ ab eo, qui centum milia æris census est, per legem Voconiam 'heres ²⁶⁰ instituta capere ²⁶¹ non potest, tamen fideicommisso relictam sibi hereditatem capere potest.
- 275 275. Latini quoque, qui hereditates legataque directo iure lege Iunia capere prohibentur, ex fideicommisso capere possunt.
- 276 276. Item cum senatus consulto prohibitum sit proprium seruum minorem annis XXX liberam et heredem instituere, plerisque placet, posse nos iubere liberum esse, cum annorum XXX erit, et rogare, ut tunc illi restituatur hereditas.
- 277 277. Item quamvis non (possimus) ²⁶² post mortem eius, qui nobis heres extiterit, alium in locum eius heredem instituere, tamen possumus eum rogare, ut, cum morietur, alii eam hereditatem totam uel ex parte restituat; et quia post mortem quoque heredis fideicommissum dari potest, idem efficere possumus et si ita scripserimus: CVM TITIVS HERES MEVS MORTVVS ERIT, VOLO HEREDITATEM MEAM AD PVBLIVM MEIVM PERTINERE: utroque autem modo, tam hoc quam illo, Titium ²⁶³ heredem suum obligatum relinquit de fideicommisso restituendo.
- 278 278. Præterea legata (per) ²⁶⁴ formulam petimus: fideicommissa uero Romæ quidem apud consulem uel apud eum prætorem, qui præcipue de ²⁶⁵ fideicommissis ius dicit, persequimur; in prouinciis uero apud præsidem prouinciæ.
- V. C.
125. 1.
- 279 279. Item de fideicommissis semper | in urbe ius dicitur; de legatis uero, cum res aguntur. ²⁶⁶
- 280 280. Item fideicommissorum usuræ et fructus debentur, si modo moram solutionis fecerit, qui fideicommissum debebit; legatorum uero usuræ non debentur: idque rescripto diui Hadriani significatur: scio tamen, Iuliano placuisse, ²⁶⁷ in eo legato, quod sinendi modo relinquitur, idem iuris esse, quod in fideicommissis; quam sententiam et his temporibus magis optinere uideo.

idegen rabszolgának nem adhatjuk a szabadságot közvetlenül, de igenis hitbizomány útján. 273. Fiókvégrendeletben, habár a fővég-²⁷³ rendeletben meg lenne is erősítve, nem lehet senkit sem örökösül kinevezni, sem kitagadni, ellenben a fővégrendeletben kinevezett örökös a fiókvégrendeletben fölhívható, hogy azt az örökséget egészen, vagy részben más valakinek adja ki, ámbar a fiókvégrendelet a fővégrendeletben nem lenne is megerősítve. 274. A nő,²⁷⁴ kit egy 100,000 sesterciusnyi censussal bíró polgár örökösének nevezett ki, a lex Voconia folytán nem fogadhatta el az örökséget, míg a hitbizományilag neki hátrahagyott örökséget elfogadhatja. 275. A latinok is, kiket a lex Iunia örökségek és hagyományok²⁷⁵ közvetlen megszerzésétől eltiltott, hitbizomány alapján szerezhettek. 276. Miután továbbá tanácsvégzemény tiltja, hogy még²⁷⁶ nem harmincz éves saját rabszolgánkat szabadnak nyilvánítsuk és örökösünkül kinevezzük, számosan abban a nézetben vannak, hogy megparancsolhatjuk, hogy a harminczadik év elértével szabad legyen s kérhetjük, hogy az örökség neki akkor kiadassék. 277. Továbbá szabad nekünk, ámbar annak halála után, ki örökö-²⁷⁷ sünké lett, nem lehet az ő helyébe mást örökösünkül kinevezni, őt legalább fölhívni, hogy midőn meghal, azt az örökséget egészen, vagy részben másnak adja ki, és mert hitbizomány az örökös halála utáni időre is rendelkező, ugyanezt elérhetjük úgy is, ha ekkép intézkedünk: «mihelyt Titius örökösöm meghal, azt akarom, hogy az én örökségem Publius Meviusra szálljon». Mindkét esetben, ebben is, abban is Titius örökösét, mint a hitbizomány kiadására kötelezettet hagyja hátra az ember. 278. Azonkívül a ha-²⁷⁸ gyományokat formula által követeljük, ellenben a hitbizományokat Rómában vagy a consulnál, vagy a praetornál, a ki épen a hitbizományi ügyekben jár el; a tartományokban pedig a helytartónál. 279. Hitbizományi ügyekben Rómában mindig hoznak ítéletet,²⁷⁹ hagyományi ügyekben csak a törvénykezési napokon. 280. Hitbi-²⁸⁰ zományok után az azokkal terhelt késedelem esetében a kamatokkal és gyümölcsökkel is tartozik, ellenben a hagyományok után kamatok nem járnak; így van ez dicsőült Hadrianus császár leiratában meghatározva, mégis úgy tudom, Iulianus abban a nézetben van, hogy a sinendi modo rendelt hagyomány ügyében ugyanazon

281 281. Item legata Græce scripta non ualent; fideicommissa uero ualent.

282 282. Item si legatum per damnationem relictum heres infitietur, in duplum cum eo agitur; fideicommissi uero nomine semper in simplum persecutio est.

283 283. Item (quod) ²⁶⁸ quisque ex fideicommisso plus debito per errorem soluerit, repetere potest: at id, quod ex causa falsa per damnationem legati plus debito solutum sit, repeti non potest. idem scilicet iuris est de solido, ²⁶⁹ quod non debitum uel ex hac uel ex illa causa per errorem solutum fuerit.

284 284. Erant etiam aliæ differentiæ, quæ nunc non sunt.

285 285. Ut ecce peregrini poterant fideicommissa capere, et fere ²⁷⁰ hæc fuit origo fideicommissorum: ²⁷¹ sed postea id prohibitum est, et nunc ex oratione diui 'sacratissimi' ²⁷² Hadriani senatus consultum ²⁷³ factum est, ut ea fideicommissa fisco ²⁷⁴ uindicarentur.

V. C. 126. 1. 286 286. Cælibes quoque, qui per legem Iuliam testamentarias ²⁷⁵ hereditates legataque capere prohibentur, olim fideicommissa uidebantur capere posse;

286a 286a. item orbi, qui per legem Papiam 'ob id, quod liberos non habent, dimidias partes hereditatum legatorumque perdunt, olim solida fideicommissa uidebantur capere posse. sed postea senatus consulto Pegasiano perinde fideicommissa quoque, ac legata hereditatesque ²⁷⁶ capere 'posse' ²⁷⁷ prohibiti sunt; eaque translata sunt ad eos, qui (in eo) ²⁷⁸ testamento liberos habent ²⁷⁹ aut si nullus liberos habebit ad populum, sicuti iuris est in legatis et in hereditatibus. ²⁸⁰

287 287. (Cum)que eadem aut simili ex causa item olim incertæ personæ uel postumo alieno per fideicommissum relinqui

szabály áll, mint a hitbizományoknál; s úgy látom, hogy napjainkban inkább ez a vélemény tartja magát. 281. Görögül írt²⁸¹ hagyományok érvénytelenek, hitbizományok ellenben érvényesek. 282. Ha az örökös per damnationem hátrahagyott hagyományt²⁸² tagad, ellene a kétszeresre menő keresetnek van helye; hitbizomány czímén mindig csak az egyszeresre lehet perelni. 283. A ki²⁸³ hitbizomány alapján tévedésből többet fizet, mint a mennyivel tartozik, (a többletet) visszakövetelheti; ellenben az, ki valamely per damnationem elrendelt hagyománynak téves föltevéséből fizet többet, nem követelheti vissza. Hasonló áll az egészlől, melyet valaki, bár avval nem tartozott, ez vagy amaz oknál fogva tévedésből fizetett.

284. Voltak azonfölül még más különbségek is, melyek most²⁸⁴ többé nem léteznek. 285. Így szerezhettek p. a peregrinusok hit-²⁸⁵ bizományokat, s körülbelül ez volt a hitbizományok eredete: de később ez meg lett tiltva s most a dicsőült szentséges Hadrianus császár beszéde folytán alkotott tanácsvégzemény értelmében az ilyen hitbizományok a fiscus számára vindicálandók. 286. Nőtle-²⁸⁶ nek is, kik a lex Iulia által a végrendeleti örökségek és hagyományok megszerzésétől eltiltattak, hajdan, úgy látszik, hitbizományokat szerezhettek. 286a. Szintúgy a gyermektelenek, kik a lex^{286 a} Papia szerint azért, mert gyermekeik nincsenek, a nekik, szánt örökségek és hagyományok felét elvesztik, hajdan, a mint látszik, egészen szerezhették meg a hitbizományokat. De azután a Senatusconsultum Pegasianum ép úgy eltiltotta őket a hitbizományok és örökségek megszerzésétől, mint a hagyományok és örökségek megszerzésétől; és azok (t. i. a hitbizományok) most azon kinevezettekre ruháztattak át, kiknek gyermekeik vannak, vagy ha ezek közül senkinek sem volnának gyermekei, a nemzetre, miként ez a hagyományok és örökségek tekintetében van. 287.²⁸⁷ Mintán továbbá ugyanazon vagy hasonló okból hajdan bizonytalan személy vagy idegen utószülött javára hitbizomány útján lehetett valamit hátrahagyni, ámbár sem örökösül nem lehetett kinevezni, sem hagyomány részére nem volt rendelhető, egy megdicsőült Hadrianus császár indítványára alkotott tanácsvégzemény a hitbizományokra nézve is ugyanazt rendelte el, a mi a hagyományokra nézve is.

poterat, quamvis neque heres institui neque legari ei 'posset, senatus consulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, idem in fideicommissis, quod in legatis hereditatibusque constitutum est.

288 288. Item pœnæ nomine iam non dubitatur nec per fideicommissum quidem relinqui posse.

289 289. Set quamvis in multis iuris partibus longe latior causa sit fideicommissorum quam eorum, quæ directo relinquuntur, in quibusdam tantumdem ualeant, tamen tutor non aliter testamento dari potest, quam directo, ueluti hoc modo: LIBERIS MEIS TITIVS²⁸¹ TVTOR ESTO,²⁸² uel ita: LIBERIS MEIS TITIVM TVTOREM DO; per fideicommissum uero dari non potest.

mányok és örökségek ügyében áll. 288. Továbbá senki sem kételkedik, hogy most büntetésképen sem lehet még csak hitbizomány útján se valamit hátrahagyni.

289. Habár azonban számos jogviszonyokban a hitbizományok jelentősége jóval tágabb, mint azon intézkedéseké, melyek által közvetlenül hagyunk hátra valamit, bizonyos tekintetben pedig ugyanannyit érnek, mégis gyámot végrendeletileg nem lehet másképp rendelni, mint közvetlenül, p. ilyen módon: «Gyermekeimnek Titius legyen a gyámjok», vagy így: «gyermekeimnek Titium rendelem gyámul»; hitbizomány útján azonban nem rendelhető.

COMMENTARIUS TERTIVS.

- 1 1. ¹Intestatorum hereditates lege XII tabularum primum ad suos heredes pertinent.
- 2 2. Sui autem heredes existimantur liberi, qui in potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiaue, nepos neptisue ex filio, pronepos proneptisue ex nepote filio nato prognatus prognataue: nec interest, utrum naturales sint liberi an adoptiui: ita demum tamen nepos neptisue et pronepos proneptisue suorum heredum numero sunt, si præcedens persona desierit in potestate parentis esse, siue morte id acciderit siue alia ratione, ueluti emancipatione; nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. idem et in ceteris deinceps liberorum personis dictum intellegemus.
- 3 3. Vxor quoque, quæ in manu eius (qui moritur, matrimonii causa) est, ei sua heres est, quia filiæ loco est: item nurus, quæ in filii manu (matrimonii causa) est, nam et hæc neptis loco est,; sed ita demum erit sua heres, si filius, cuius in manu est, cum pater moritur, in potestate eius non sit. idemque dicemus et de ea, quæ in nepotis manu matrimonii causa sit, quia proneptis loco est.
- 4 4. Postumi quoque, qui, si uiuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt.

HARMADIK KÖNYV.

1. A végrendelet nélkül elhaltaknak öröksége a XII táblás 1
 törvény szerint első sorban azoknak saját (mellőzhetetlen) örökö-
 seit illeti. 2. Az örökhagyónak saját örököseiként pedig tekintjük 2
 a gyermekeket, kik az ő hatalma alatt állottak, ú. m. fiát vagy
 leányát, a fiától származó kisunokáját vagy kisunokaleányát, az
 unokájától származó ősunokafiát vagy ősunokaleányát; s itt semmi
 különbséget sem tesz, vajjon a gyermekek vérszerintiek vagy örök-
 befogadottak. Unoka vagy unokaleány, kisunoka vagy kisunoka-
 leány mégis csak akkor tartoznak a saját (mellőzhetetlen) örökö-
 sök sorába, ha az őket megelőző személy megszűnt atyjának ha-
 talma alatt állani, akár az ő (t. i. a fiúnak) halála folytán, akár
 más oknál fogva, pl. emancipatio következtében történt legyen ez.
 Ha t. i. a fiú valakinek halála idejéig annak hatalma alatt áll, a
 tőle származó unoka nem lehet saját örökös. Ugyanezt kívánjuk
 a reá következő összes többi gyermekek személyére is értetni.
 3. A nő is, a ki mint az örökhagyó felesége (házasság céljából) az 3
 ő manusa alatt áll, ő neki saját (mellőzhetetlen) örököse, mert
 leányaként tekintetik, hasonlóképen menyje, ki mint fiának neje
 (házasság céljából) ennek manusa alatt áll, mert ez meg az ő
 unokaleányaként tekintetik; de ez csak akkor lesz az örökhagyó-
 nak saját (mellőzhetetlen) örököse, ha az ő fia, kinek manusa
 alatt áll, atyja halálakor nincs többé az ő hatalma alatt. Ugyan-
 azt mondjuk az unoka nejről is, ki ennek manusa alatt áll, mert
 az örökhagyónak kisunokaleányaként tekintetik. 4. Az utószülöt-

5. Idem iuris est de his, quorum nomine ex lege Aelia Sentia uel ex senatus consulto post mortem patris causa probatur: nam et hi uiuo patre causa probata in potestate eius futuri essent.
6. Quod etiam de eo filio, qui ex prima secundaue mancipatione post mortem patris manumittitur, intellegemus.
7. Igitur cum filius filiaue et ex altero filio nepotes neptesue extant, pariter ad hereditatem uocantur; nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit: æquum enim uidebatur, nepotes neptesue in patris sui locum portionemque succedere. pari ratione et si nepos neptisue sit ex filio et ex nepote pronepos proneptisue, simul omnes uocantur ad hereditatem.
8. Et quia placebat, nepotes neptesue, item pronepotes proneptesue in parentis sui locum succedere, conueniens esse uisum est, non in capita, sed (in)² stirpes hereditatem³ diuidi, ita ut filius partem dimidiam hereditatis ferat et ex altero filio duo pluresue nepotes alteram dimidiam; item si ex duobus filiis nepotes extent et ex altero filio unus forte uel duo, ex altero tres aut quattuor, ad unum aut ad duos dimidia pars pertineat et ad tres aut quattuor altera dimidia.
9. Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet | ex eadem lege XII tabularum ad agnatos.
10. Vocantur autem adgnati, qui legitima cognatione iuncti sunt: legitima autem cognatio est ea, quæ per uirilis sexus personas coniungitur: itaque eodem patre⁴ nati fratres agnati sibi sunt, qui etiam consanguinei⁵ uocantur, nec requiritur, an etiam matrem eandem habuerint; item patruus fratris filio et inuicem is illi agnatus est: eodem numero sunt fratres patru-
eles inter se, id est qui ex duobus fratribus progenerati sunt, quos plerique etiam consobrinos uocant; qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis peruenire poterimus.

tek is, kik, ha az atya életében születnek vala, az ő hatalma alá kerültek volna, hasonlóképen az ő saját örökösei. 5. Ugyanez áll azokról, kikért a lex Aelia Sentia vagy a tanácsvégzemény értelmében az atya halála után a törvényesítés okát kimutatják: mert ezek is atyjok hatalma alatt állának, ha az igazolás még az ő életében történt volna. 6. Ugyanezt kívánjuk értetni azon fiúról is, kit az első vagy második mancipatióból atyja halála után elbocsátanak. 7. Ha tehát fiú vagy leány és egy másik fiútól unokák vagy unokaleányok léteznek, egyformán hivatnak meg az öröklésre; s az ízre nézve közelebb álló ki sem zárja a távolabbtit, mert méltányosnak látszott, hogy az unokák vagy unokaleányok saját atyjok helyébe és örökrészébe lépjenek. Hasonló oknál fogva azon esetben is, ha unoka vagy unokaleány és egy (másik) unokától származó kisunoka vagy kisunokaleány léteznek, mindnyájan egyformán hivatnak meg az öröklésre. 8. És mert úgy vélekedtek hogy az unokák vagy az unokaleányok, úgy nemkülönben a kisunokák és kisunokaleányok saját atyjok helyébe lépnek, illőnek látszott, hogy az örökség ne fej, hanem törzs szerint osztassék föl, olyformán, hogy a fiú az örökségnek egyik felét kapja, a másik felét pedig a másik fiútól származó két vagy több unoka; hasonlóképen ha két fiútól való unokák léteznek és pedig az egyik fiútól talán egy vagy kettő, a másiktól három vagy négy, arra az egyre vagy kettőre az örökség egyik fele, amarra a háromra vagy négyre a másik fele szálljon.

9. Ha a saját örökösök közül senki sincs, akkor az örökség ugyanazon XII táblás törvény értelmében az agnatusokra száll. 10. Agnatusoknak pedig azokat nevezzük, kik törvényes vérrokon ság által vannak egybefűzve: törvényes meg az a vérrokonság, mely finemű személyek közvetítésévellétesül: azért az ugyanazon atyától származó fítestvérek egymásnak agnatusaik s ezeket egyszersmind édes testvéreknek nevezzük s nem kérdezzük, vajjon ugyanazon egy anyjok van-e, vagy sem; hasonlóképen a nagybátya unokaöcsésének és ez amannak kölcsönösen agnatusa; ugyanide tartoznak az unokaöcsésök, vagyis a két fítestvértől származók, kiket legtöbbször unokatestvéreknek neveznek, s a kik egymás között szintén agnatusok; és ehhez képest még több foká-

11 11. Non tamen omnibus simul agnatis dat lex XII tabularum hereditatem, sed his, qui tum, cum certum est aliquem intestatum decessisse, proximo gradu sunt.

12 12. Nec in eo iure successio est: ideoque si agnatus proximus hereditatem omiserit, uel antequam adierit, decesserit, sequentibus nihil iuris ex lege competit.

13 13. Ideo autem non mortis tempore quis proximus (fu)erit, requirimus, sed eo tempore, quo certum fuerit, aliquem intestatum decessisse, quia si quis⁶ testamento facto decesserit, melius esse uisum est, tunc 'ex iis'⁷ requiri proximum, cum certum esse cœperit, neminem ex eo testamento fore heredem.

V. C. 14 14. Quod ad feminas tamen attinet, in hoc iure aliud in
23. 1. ipsarum hereditatibus capiendis placuit, aliud 'in ceterorum'⁸ ab his capiendis: nam feminarum hereditates perinde ad nos agnationis iure redeunt atque masculorum, nostræ uero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent: itaque soror fratri sororiue legitima heres est, amita uero et fratris filia legitima heres esse (non potest; sororis autem nobis loco est)⁹ etiam mater aut nouerca, quæ per in manum conuentionem apud patrem nostrum iura filiæ consecuta¹⁰ est.

15 15. Si ei, qui defunctus erit, sit frater et alterius fratris filius, sicut ex superioribus intellegitur, frater prior est, quia gradu præcedit: sed alia facta est iuris interpretatio inter suos heredes.

16 16. Quodsi defuncti nullus frater extet, (sed)¹¹ sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet; sed quæsitum est, si dispari forte numero sint nati, 'uelut ex uno unus uel duo, ex altero tres uel quattuor, utrum in stirpes diuidenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita: iam dudum tamen placuit, in capita diuidendam esse hereditatem; itaque quotquot erunt ab utraque parte personæ, in tot portiones hereditas diuidetur, ita ut singuli singulas portiones ferant.

hoz juthatunk az agnatiónak. 11. Azonban a XII táblás törvény 11 nem adja oda az örökséget egyszerre az összes agnatusoknak, hanem csak azoknak, a kik akkor, midőn bizonyossá vált, hogy valaki végrendelet nélkül halt el, ízre nézve a legközelebb állók. 12. És ezen jogban nincs helye utódlásnak, miért is azon esetben, 12 ha a legközelebbi agnatus az örökséget elszalasztja, vagy pedig annak elfogadása előtt meghal, a következőket már semmiféle jog sem illeti a törvény értelmében. 13. De éppen azért nem is a halá- 13 lozási idő szerint állapítjuk meg, ki a legközelebb álló, hanem azon időpont szerint, melyben bizonyossá vált, hogy valaki végrendelet nélkül halt el, mert ha valaki végrendelet hátrahagyásával halt meg, jobbnak látszott azok közül akkor állapítani meg, ki a legközelebb, midőn bizonyossá kezdett válni, hogy ama végrendelet alapján senki sem lesz örökös. 14. A mi pedig a nőt 14 illeti, ezen jognál fogva más áll azokra nézve, a kik ők utánuk örökölnék és más azon személyek hagyatéka tekintetében, melyet ők (t. i. a nők) örökölnék; a nők örökségei t. i. ép úgy szállnak mi reánk vissza az agnatio jogánál fogva, mint a finemű rokonokéi, míg a mi örökségeink a nőkre nem szállanak át a consanguineusok fokán túl; a nőtestvér tehát fi- vagy nőtestvérének törvényes örököse, ellenben a nagynéne és az unokahug nem lehet törvényes örökös; azonban nőtestvérünk gyanánt tekinthetjük édes- vagy mostoha anyánkat is, ki az által, hogy manus alá jutott, atyánknál leányjogokat nyert. 15. Ha az elhunytnek fitest- 15 vére és egy másik fitestvérétől származott unokaöccse van, miként a fentebbiekből kitűnik, a fitestvér előbbre való, mert fokra nézve közelebb áll; de más jogmagyarázat történt a saját örökösök között. 16. Ha az elhunyt után fitestvér nem maradt, de 16 fitestvérek gyermekei, az örökség mindnyájokat illeti ugyan, de kérdés merült föl, vajjon, ha egyenlőtlen számban születtek, pl. az egyikől egy vagy kettő, a másiktól három vagy négy, törzs szerint osztassék-e föl az örökség, mint a hogy a saját örökösök között történik, vagy pedig nem-e inkább fej szerint? Azonban egy idő óta az a vélemény vált uralkodóvá, hogy fej szerint kell az örökséget fölosztani; azért a hány személy létezik mindkét részről, annyifelé lesz az örökség fölosztandó, úgy hogy mindenki egy-egy részt kap.

- 17 17. Si nullus agnatus sit, eadem lex XII tabularum gentiles ad hereditatem uocat. Qui sint autem gentiles, primo V. C. commentario rettulimus; et cum illic admonuerimus, totum 130. l. gentilicium ius in desuetudinem abisse, superuacuum est, hoc quoque loco 'de eadem re iterum¹² curiosius tractare.
- 18 18. Hactenus lege XII tabularum finitæ sunt intestatorum '(ingenuorum)¹³ hereditates: quod ius quemadmodum strictum fuerit, palam est intellegere.
- 19 19. Statim enim emancipati liberi nullum ius in hereditatem parentis ex ea lege habent, cum desierint sui heredes esse.
- 20 20. Idem iuris est, si ideo liberi non sint in potestate patris, quia sint cum eo ciuitate Romana donati, nec ab imperatore in potestatem redacti fuerint.
- 21 21. Item agnati capite deminuti non admittuntur ex ea lege ad hereditatem, quia nomen agnationis capitis deminutione perimitur.
- 22 22. Item proximo agnato non adeunte hereditatem, nihilo magis sequens iure legitimo admittitur.
- 23 23. Item feminæ agnatæ quæcumque consanguineorum gradum excedunt, nihil iuris ex lege 'habent.¹⁴
- 24 24. Similiter non admittuntur cognati, qui per feminini sexus personas necessitudine iunguntur, adeo quidem, ut nec inter matrem et filium filiamue ultro citroque hereditatis capiendæ ius competat, præterquam si per in manum conuentionem consanguinitatis iura inter eos constiterint.¹⁵
- 25 25. Sed hæc iuris iniquitates edicto prætoris emendatæ sunt. V. C.
131. l. 26. Nam liberos omnes, qui legitimo iure deficiuntur, uocat ad hereditatem, proinde ac si in potestate parentum mortis tempore fuissent, siue soli sint, siue etiam sui heredes, id est qui in potestate patris fuerunt, concurrant.
- 27 27. Adgnatos autem capite deminutos non secundo gradu post suos heredes uocat, id est, non eo gradu uocat, quo per legem uocarentur, si capite minuti non essent, sed tertio proxi-

17. Ha agnatus sem létezik, ugyanazon XII táblás törvény 17 a nemzetségbelieket hívja meg az öröklésre. Hogy kik legyenek a nemzetségbeliek, már az első könyvben fejtegettük; s miután már ott megjegyeztük, hogy az egész nemzetségbeli jog elavult, fölösleges, hogy erről a dologról itt is bővebben szólnunk.

18. Idáig határozta meg a XII táblás törvény a végrendelet 18 nélkül elhalt (szabadszületésűek) utáni öröklést: hogy mennyire szigorú volt ezen jog, világosan kitűnik. 19. Ime mindjárt az 19 emancipált gyermekeknek semmiféle joguk sincs ama törvény szerint szüleik hagyatékában, mert megszűntek azoknak saját örökösei lenni. 20. Hasonló szabály áll, ha a gyermekek azért nin- 20 csenek atyjok hatalma alatt, mert vele együtt római polgárjogot nyertek, a nélkül, hogy a császár egyúttal atyjok hatalma alá juttatta volna őket. 21. Továbbá a capitis diminutiót szenvedett 21 agnatusokat sem bocsátja ama törvény az örökléshez, mert a capitis diminutio elenyészteti az atyafisági összeköttetést. 22. Ha 22 továbbá a legközelebbi agnatus nem szerzi meg az örökséget, a reá következő a törvényes jog szerint már nem bocsáttatik az örökléshez. 23. Agnaticus nőknek sincs a consanguineusok fokán 23 túl semmiféle joguk a törvény értelmében. 24. Hasonlóképen azon 24 vérrokonokat sem bocsátja a törvény az örökléshez, a kik nőszerelmények által vannak vérrokon kötelekkel egybefűzve, olyannyira, hogy még az anya és fia vagy leánya között is csak akkor van helye kölcsönös öröklési jognak, ha a manus alá jutás következtében közöttük consanguineitási jogok támadtak volna.

25. De a jognak ezen egyenlőtlenségeit eltávolítja a praetor 25 edictuma. 26. Ő t. i. mindazon gyermekeket, kik a törvénytől 26 fogva elesnének, ép úgy meghívja az örökléshez, mintha még mindig atyjok hatalma alatt állottak volna az ő halálakor is, akár egymagok legyenek, akár azonfölül saját örökösök is, azaz olyanok, kik még az atya hatalma alatt állanak, velök versenyezzenek. 27. Capitis diminutiót szenvedett agnatusokat azonban nem 27 hí meg a második fokon a saját (mellőzhetetlen) örökösök után, t. i. nem azon a fokon hívja meg őket, a melyen a törvény által hivatnának meg, ha capitis diminutiót nem szenvedtek volna, hanem a harmadik fokon a közelebbség czímén; mert ámbár a

mitatis nomine; licet enim capitis deminutione ius legitimum perdiderint, certe cognationis iura retinent: itaque si quis alius sit, qui integrum ius agnationis habebit, is potior erit, etiamsi longiore gradu fuerit.

28. Idem iuris est, ut quidam putant, in eius agnati persona, qui proximo agnato omittente hereditatem, nihilo magis iure legitimo admittitur; sed sunt, qui putant, hunc eodem gradu a prætore uocari, quo etiam per legem agnatis hereditas datur.

29. Feminae certe agnatæ, quæ consanguineorum gradum excedunt, tertio gradu uocantur, id est, si neque suus heres neque agnatus ullus erit.

30. Eodem gradu uocantur etiam eæ personæ, quæ per feminini sexus personas copulatæ sunt.

31. Liberi quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu uocantur.

32. Quos autem prætor uocat ad hereditatem, hi heredes ipso quidem iure non fiunt: nam prætor heredes facere non potest: per legem enim tantum uel similem iuris constitutionem heredes fiunt,¹⁶ uelut per senatus consultum et constitutionem principalem sed cum eis (prætor) dat bonorum possessionem,¹⁷ loco heredum constituuntur.

33. Adhuc autem etiam alios conplures gradus prætor facit in bonorum possessionibus dandis,¹⁸ dum id agit, ne quis sine successore moriatur. de quibus in his commentariis consulto non agimus, quia hoc ius totum propriis commentariis exsecuti sumus.

33a. Hoc¹⁹ solum admonuisse sufficit,²⁰ cum in legitimis hereditatibus sola cognatio per legem XII tabularum non proficeret ad hereditatem capiendam, et mater adeo in adipiscendis liberorum hereditatibus, nisi per in manum conuentionem iura consanguinitatis nota fuisset, ex lege nullum ius omnino haberet,* | — — — vv. 16—24. — — — — —

* A kézirat 16—24. sorai jóformán olvashatatlanok; Huschke szerint körülbelöl a következők állhattak itten: 'et prætor in b. p. non fratrem tantum sed omnes agnatos ei præferret, hanc iniquitatem quantum ad matrem ingenuam trium, libertinam quattuor libe-

capitis diminutio által a törvényes jogukat elvesztették is, vérrokonai igényeiket bizonyára megtartották: azért, ha van még valaki, a kinek agnaticus joga sértetlen, előnnyel fog birni, ám-
 bár távolabb állana is. 28. Hasonló szabály áll némelyeknek véle-
 ménye szerint az olyan agnatusnak személye tekintetében, a ki,
 midőn a legközelebbi agnatus az örökséget visszautasítja, a tör-
 vény joga szerint nem is bocsátható többé az örökléshez; vannak
 azonban, a kik azt hiszik, hogy a praetor ugyanazon helyen hívja
 meg őt, a melyen az agnatusoknak a törvény is megadja az örök-
 séget. 29. A consanguineusok fokán túl levő agnaticus nőszemé-
 lyek bizonyára a harmadik helyen hivatnak meg, azaz, ha sem
 saját örökös, sem semmiféle agnatus nem létezik. 30. Ugyanazon
 helyen hivatnak meg azon személyek is, kik nőszemélyek által
 kötvék össze rokonlag. 31. Az örökbefogadó családjában levő
 gyermekek is ugyanezen a helyen hivatnak meg természetes szü-
 lőik örökségéhez.

32. A kiket azonban a praetor hív meg az örökléshez, azok nem
 lesznek ugyan polgári jog szerint örökösökké, mert a praetor sen-
 kit sem tehet örökössé, ezzé csak törvény vagy ehhez hasonló
 jogszabály, pl. tanácsvégzemény vagy fejedelmi rendelet folytán
 lehet valaki; de midőn a praetor megadja nekik a hagyaték birtok-
 lását, ez által az örökösökhöz hasonló helyzetbe jutnak.

33. Azonfölül a praetor a hagyaték birtoklásának megadásánál
 többféle fokozatot csinál, midőn arról gondoskodik, hogy senki
 se haljon meg jogutód nélkül. Ezekről szándékosan nem szólunk
 itt a jelen könyvekben, mert ezt az egész jogot külön könyvekben
 fejtegettük. 33a. Legyen elég annyit megjegyeznünk, hogy míg a
 törvényes öröklésnél a vérrokonság egymagában a XII táblás
 törvény értelmében nem használ az örökség megszerzéséhez, s
 még az anyának sincs a törvény értelmében semmiféle joga gyer-
 mekei örökségéhez, hacsak az által, hogy manus alá jutott, con-
 sanguinitási jogokat nem nyert volna * — — — — —

* *Huschken*nak conjecturája magyar fordításban ekkép hangzik:
 „és a praetor a hagyaték birtoklásának megadásánál nemcsak az
 örökhagyó édes fítestvérét, hanem valamennyi agnatusait is elébe
 teszi; de ezt a méltánytalanságot a három gyermekkel bíró szabad-

34 34. ²¹Aliquando tamen neque emendandi neque impugnandi ueteris iuris, sed magis confirmandi gratia pollicetur bonorum possessionem. nam illis quoque, | qui recte facto testamento heredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem : item ab intestato heredes suos et agnatos ad bonorum possessionem uocat. quibus casibus beneficium eius in eo solo uidetur aliquam utilitatem habere, ut is, qui ita bonorum possessionem petit, interdicto, cuius principium est QVORVM BONORVM, uti possit, cuius interdicti quæ sit utilitas, suo loco proponemus : alioquin remota quoque bonorum possessione ad eos hereditas pertinet iure ciuili.

V. C.
134. 1.

35 35. Ceterum sæpe quibusdam ita datur bonorum possessio, ut is, cui data sit, (non) optineat hereditatem ; quæ bonorum possessio dicitur sine re.

36 36. Nam si uerbi gratia iure facto testamento heres institutus creuerit hereditatem, sed bonorum possessionem secundum tabulas testamenti petere noluerit, contentus eo, quod iure ciuili heres sit, nihilominus ii, qui nullo facto testamento ad intestati bona uocantur, possunt petere bonorum possessionem ; sed sine re ad eos 'bonorum possessio' ²² pertinet, cum testamento scriptus heres euincere hereditatem possit.

37 37. Idem iuris est, si intestato aliquo mortuo suus heres uoluerit petere bonorum possessionem, contentus legitimo iure : 'nam et' ²³ agnato competit quidem bonorum possessio, sed sine re, quia euinci hereditas a suo herede potest. 'et illud conuenien(ter dice)tur : ²⁴ si ad agnatum iure ciuili pertinet hereditas,

rorum iure honoratam postea Scto Tertulliano correctam esse. hoc enim matri tantum præfert suum heredem, eumue, qui inter suos heredes a prætore ad b possessionem uocatur, item patrem defuncti emancipato R(em) uel fratrem c(on)sanguineum, nec u(ero) liberos. | (v. 23) p(ost) eam uocat set parit(er) tamen c(um) ea soror(em) c(on)sanguineam et uxor(em) q(uæ) in manum conuenerat, deinde ceteros agnatos'.

a 16. sortól a 24. sorig hiányos — — — — —
 a 24. sor teljesen olvashatatlan — — — — —

34. Néha azonban (a praetor) a régi jognak sem pótlása, sem 34
 megtámadása, hanem inkább megerősítése végett igéri oda a
 hagyaték birtoklását. Mert azoknak is, a kik egy kellően készült
 végrendeletben vannak örökösökül kinevezve, megadja a hagyaték
 birtoklását a végrendelet tartalmához képest: továbbá végrendelet
 hiányában meghívja a saját örökösöket és az agnatusokat a ha-
 gyaték birtoklásához. Ezen esetekben ennek a kedvezménynek,
 úgy látszik, egyedül annyiban van némi haszna, a mennyiben az,
 ki ekkép kéri a hagyaték birtoklását, a «Quorum bonorum» kez-
 detű interdictummal élhet. Hogy miféle haszna van ennek az
 interdictumnak, a maga helyén fogjuk előadni; különben a ha-
 gyaték birtoklása nélkül is őket illeti az örökség a polgári jog
 szerint.

35. Egyébiránt gyakran bizonyos személyeknek úgy adatik 35
 meg a hagyaték birtoklása, hogy az, kinek adatott, nem tarthatja
 meg az örökséget; a hagyaték birtoklásának ezen neme hatályta-
 lannak mondatik. 36. Mert ha pl. egy kellően alkotott végrende- 36
 letben kinevezett örökös az örökséget elfogadta, de a hagyaték
 birtoklását a végrendelet tartalmához képest kérni nem akarta,
 meg lévén avval elégedve, hogy ő polgárjog szerint örökös, ebben
 az esetben azok, kik, ha semmiféle végrendelet nem készítettett
 volna, a végrendelet nélkül elhaltnak hagyatékára meghívatnának,
 mindamellett kérhetik a hagyaték birtoklását; de a hagyaték-
 birtoklása hatály nélkül száll át reájuk, mert a végrendeletben
 kinevezett örökös az örökséget tőlük elperelheti. 37. Ugyanez áll, 37
 ha egy végrendelet nélkül elhaltnak saját örököse nem akarja
 kérni a hagyaték birtoklását, meg lévén elégedve az ő törvényes

születésű s a négy gyermekkel bíró szabados nő tekintetében később
 a Senatusconsultum Tertullianum megörvösölte. Ez t. i. csak a saját
 örököst vagy pedig azt teszi az anyának elébe, kit a praetor a saját
 örökösök között hív meg a hagyaték birtoklásához, továbbá az el-
 hunytnak fölszabadító atyját vagy édes fítestvérét, nem pedig a
 gyermekeket is; utána meghívja, de vele egyformán (az örökhagyó-
 nak) édes nőtestvérét és az ő manusa alatt álló nejét, s azután a
 többi agnatusokat.»

et is adierit hereditatem, sed bonorum possessionem petere noluerit, 'et sic quis ex proximis 'cognatis petierit, sine re habebit bonorum possessionem propter eandem rationem.

38. Sunt et alii quidam similes casus, quorum aliquos | supe-
V. C. riore commentario tradidimus.²⁵
135. 1.

39. Nunc de libertorum bonis uideamus.

40. Olim itaque licebat liberto patronum suum '(im)pune²⁶ in testamento præterire: nam ita demum lex XII tabularum ad hereditatem liberti uocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, nullo suo herede relicto: itaque intestato quoque mortuo liberto, si is suum heredem reliquerat, nihil in bonis eius patrono iuris erat; et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla uidebatur esse querella; si uero uel adoptiuus filius filiaue uel uxor, quæ in manu esset, '(suus uel)²⁷ sua heres esset,²⁸ aperte iniquum erat, nihil iuris patrono superesse.

41. Qua de causa postea prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata est: siue enim faciat testamentum libertus, iubetur ita testari, ut patrono suo partem dimidiam bonorum suorum relinquat, et si aut nihil aut minus quam partem dimidiam reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio; si uero intestatus moriatur suo herede relicto adoptiuo filio (uel)²⁹ uxore, quæ in manu ipsius esset, uel nuru, quæ in manu filii eius fuerit, datur æque patrono aduersus hos suos heredes partis dimidiæ bonorum possessio.
V. C. prosunt autem liberto ad excludendum patronum naturales
136. 1. liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habet, set etiam emancipati et in adoptionem dati, si modo aliqua ex parte heredes scripti sint, aut præteriti contra³⁰ tabulas testamenti bonorum possessionem ex edicto petierint: nam exheredati nullo modo repellunt patronum.

jogával: mert az agnatust is illeti ugyan a hagyatéknak birtoklása, de hatály nélkül, mert az örökség a saját örökös által elpe-
relhető. És ennek megfelelőleg azt kell mondani: ha az örökség
polgári jog szerint az agnatusra tartozik s ő az örökséget elfo-
gadta, de a hagyaték birtoklását kérni nem akarta, s így valaki a
legközelebbi vérrokonok közül kéri azt, hatály nélkül nyeri a hagyaték
birtoklását ugyanezen elvnel fogva. 38. Vannak még más hasonló 38
esetek, melyek közül néhányat az előbbi könyvben érintettünk.

39. Most hadd lássuk a szabadonbocsátottak hagyatékát. 39

40. Hajdanában a szabadonbocsátott büntetlenül mellőzhette 40
patronusát a maga végrendeletében: a XII táblás törvény t. i.
csak akkor hívta meg a szabadonbocsátottnak örökségéhez a pa-
tronust, ha a szabadonbocsátott végrendelet s mindennemű saját
örökös hátrahagyása nélkül halt meg; habár tehát szabadonbocsá-
tott végrendelet nélkül halt volna is meg, de saját örököst hagyott
hátra, az ő hagyatékában mi joga sem volt a patronusnak; és ha
csak valakit az ő vérszerinti gyermekei közül hagyott hátra saját
örököse gyanánt, e miatt semmiféle panasz sem látszott fölme-
rűlni; de ha fogadott fiú vagy leány, vagy manus alatt állott nő
volt az ő saját örököse, nyilván méltatlan vala, hogy a patronus
részére semmiféle jog se maradjon. 41. Ugyanezért a jognak ezen 41
egyenlőtlensége később a praetornak hirdetménye által lőn orvo-
solva: ha t. i. a szabadonbocsátott mindjárt végrendeletet csinál
is, akkép kell végrendelkeznie, hogy az ő patronusának vagyona
fele részét hagyja hátra, ha pedig neki vagy semmit sem, vagy a
felénél kevesebbet hagyott, a patronus a végrendelet ellenére is
a hagyaték felére szóló birtoklást nyer; ha ellenben amaz végren-
delet nélkül fogadott fia, vagy manusában állott felesége, vagy
fia manusában állott menyének, mint saját örökösnek hátraha-
gyásával hal meg, hasonlóképp megadja a praetor a patronusnak
ezen saját örökösök ellen a hagyaték felére szóló birtoklást. A sza-
badonbocsátottnak azonban a patronus kizárására előnyül szol-
gálnak saját vérszerinti gyermekei, nemcsak azok, kik halálakor
az ő hatalma alatt állanak, hanem az emancipált s adoptióba
adottak is, ha csak bizonyos részre örökösöknek vannak kinevezve,
vagy mellőztetésök esetében a végrendelet ellenére az edictum

42 42. Postea lege Papia aucta sunt iura patronorum, quod ad locupletiores libertos pertinet: cautum est enim ea lege, ut ex bonis eius, qui sestertiorum nummorum centum milium plurisue³¹ patrimonium reliquerit, et pauciores quam tres liberos habeat, siue is testamento facto siue intestato mortuus erit, uirilis pars patrono debeatur; itaque cum unum filium unamue filiam heredem reliquerit libertus, perinde pars dimidia patrono debetur, ac si sine ullo filio filiaue '(testatus)³² moreretur; cum uero duos duasue heredes reliquerit, tertia pars debetur, si tres relinquat, repellitur patronus.

43 43. In bonis libertinarum nullam iniuriam antiquo iure patiebantur patroni: cum enim hæ in patronorum legitima tutela essent, non aliter scilicet testamentum facere poterant quam V. C. patrono auctore; itaque siue auctor ad testamentum faciendum | 137. 1. ³³ factus erat, aut de se queri debebat heres a liberta non | relictus, aut ipsum ex testamento, si heres ab ea relictus erat, sequebatur hereditas.³⁴ si uero auctor | ei factus non erat, et intestata liberta moriebatur, | ad eundem, quia suos heredes femina habere non potest, hereditas per|tinebat: ³⁵ nec cogitari ullus heres poterat, qui iure ciuili | posset patronum a bonis libertæ inuitum re|pellere.

44 44. Sed postea lex Papia cum quattuor liberorum iure libertinas tutela patronorum liberaret et eo modo concederet eis etiam sine tu|toris auctoritate condere testamentum, prospexit, | ut pro numero liberorum, quos liberta mortis tempo|re habuerit, uirilis pars patrono debeatur, ei|demque ex bonis eius, quæ C milia sestertiorum pluris|ue heredibus reliqu(er)it patrimonium dedit partis dimidiæ contra tabulas | bonorum possessionem; nam si intestata liberta decedit, tota | hereditas ad patronum pertinet.

alapján a hagyaték birtoklását kérték; de a kitagadottak semmikép sem szorítják félre a patronust. 42. Később a lex Papia a patronusok jogait a gazdagabb szabadonbocsátottak tekintetében még bővítette is, a mennyiben ama törvény azt határozta, hogy annak hagyatékából, a ki 100,000 sesterciust, vagy még többet hagyott hátra, ha háromnál kevesebb gyermeke van, akár végrendelettel, akár e nélkül halt volna meg, a patronust egy fejszerinti rész illesse; ha tehát a szabadonbocsátott csak egy fiút avagy leányt hagyott hátra örökösként, ép úgy illeti fele rész a patronust, mint ha fiú vagy leány nélkül halt volna meg; ha pedig két örököst, fiúkat avagy leányokat, hagy hátra, egy harmadrész illeti a patronust, s ha hármat hagy hátra, a patronus nem kap semmit.

43. A szabadonbocsátott nők hagyatéka tekintetében a patronusok a régi jog szerint nem szenvedtek semmiféle méltánytalanságot: mert miután ezek a patronusok törvényes gyámsága alatt állottak, nem készíthettek végrendeletet máskép, mint gyámjok közreműködésével; azért, ha (a patronus) a végrendelet készítésénél a maga közreműködését közbevetette, vagy csak magát okolhatta, ha a szabadonbocsátott nő nem nevezte ki őt örökösnek, vagy ha általa örökösül neveztetvén (csupán) a végrendelet értelmében szállott reá az örökség. Ha pedig nem veté közbe a maga közreműködését s a szabadonbocsátott nő végrendelet nélkül halt el, csak őt illette az örökség, mert egy nőnek saját örökösei nem lehetnek: de képzelni sem lehetett semmiféle örököst, a ki polgári jog szerint a patronust akarata ellenére a szabadonbocsátott nőnek hagyatékából kizavarhatta volna.

44. De miután a lex Papia a négy gyermek jogával bíró szabadonbocsátott nőket patronusaik gyámsága alól fölszabadította s ekkép nekik megengedte, hogy a gyám közreműködése nélkül is végrendeletet készíthessenek, (együttal) arról gondoskodott, hogy a gyermekek számához képest, a hány t. i. a szabadonbocsátott nő halálakor létezik, a patronust egy fej szerinti rész illesse, együttal megadta neki annak hagyatékából, a ki örököseinek 100,000 sesterciusnyi vagy ennél nagyobb vagyont hagy, a végrendelet ellenére a hagyaték fele részére szóló birtoklást; mert ha szabadonbocsátott nő végrendelet nélkül hal el, az egész örökség a patronust illeti.

45 45. Quæ diximus de patrono, eadem intellegemus et | de filio patroni, item de nepote 'ex filio (et de) pronepo | te nepote filio | nato prognato.³⁶

46 46. Filia uero patroni et neptis ex filio et proneptis ex nepote filio nato prognata olim quidem (habebant modo idem) ius, quod lege XII tabularum | patrono datum est; prætor enim uocat tantum masculini sexus | patronorum liberos: nunc uero
 V. C. filia, ut contra tabulas³⁷ testa | menti liberti (aut)³⁸ ab intestato
 138. l. contra filium adoptium uel uxorem nurumue quæ in manu fuerit, (dimidiæ partis)³⁹ bonorum possessionem petat, trium liberorum iure lege Papia consequitur; aliter hoc ius non habet.

47 47. Sed ut ex bonis libertæ 'testatæ⁴⁰ quattuor liberos habentis uirilis pars ei debeatur, ne liberorum quidem iure consequitur, ut quidam putant; set tamen intestata liberta mortua, 'uerba legis Papiæ faciunt, ut ei uirilis pars debeatur; si uero testamento facto mortua sit liberta, tale ius ei datur, quale datum est contra tabulas testamenti liberti, id est, quale et uirilis sexus patronorum liberi contra tabulas testamenti liberti habent: quamuis parum diligenter ea pars legis scripta sit.

48 48. Ex his apparet, extraneos heredes patronorum longe 'remotos⁴¹ esse ab omni eo iure, quod uel in intestatorum bonis uel contra tabulas testamenti patrono competit.

49 49. Patronæ olim ante legem Papiam hoc solum ius habebant in bonis libertorum; quod etiam patronis ex lege XII tabularum datum est. nec enim ut contra tabulas testamenti ingrati liberti uel ab intestato contra filium adoptium uel uxorem nurumue bonorum possessionem partis dimidiæ peterent, prætor similiter | ut de patrono liberisque eius curauit.

50 50. Sed lex Papia duobus liberis honoratæ ingenuæ patro-
 V. C. næ, | libertinæ tribus eadem fere iura dedit, quæ ex edicto præ-
 139. l. toris patroni habent; trium uero liberorum iure honoratæ inge-

45. A mit a patronusról mondtunk, ugyanazt a patronus 45
fiáról, továbbá az ő fiától származó unokájáról és az ettől szár-
mazó űsunokájáról is kívánjuk értetni. 46. A patronus leányának 46
s a fiától származó unokaleányának, valamint az unokájától szár-
mazó űsunokaleányának hajdanában ugyanazon joguk volt ugyan,
melyet a XII táblás törvény adott volt a patronusnak; mindaz-
által a praetor a patronusnak csupán finemű leszármazóit hívja
meg; most pedig a leánynak a lex Papia értelmében a három gyer-
mek jogával kell bírnia, hogy a szabadonbocsátott végrendelete
ellenére, vagy ha végrendelet nélkül halt el, az ő örökbefogadott
fia vagy neje, vagy manus alatt állott menyje ellenében a hagyaték
felére menő birtoklást kérhesse; máskülönben nem bír evvel a
joggal. 47. Hogy pedig saját szabadosnője hagyatékából, ha az 47
végrendelkezett s négy gyermekkel birt, egy fej szerinti rész illeti
őt, az nem következik a gyermekek jogából, mint némelyek hiszik;
mégis, ha a szabadosnő végrendelet nélkül halt el, a lex Papia
szószerkezete úgy hozza magával, hogy egy fej szerinti rész illeti
őt; ha pedig a szabadosnő végrendeletet készítve halt el, (a patro-
nának) ugyanaz a joga van, melynek a szabadonbocsátott ember
végrendelete ellenére van helye, azaz, melylyel a patronusok
finemű leszármazói is birnak a szabadonbocsátottnak végrende-
lete ellenére: ámbár a törvény ama részének szerkezete kissé
pongyola. 48. Ezekből kitűnik, hogy a patronusok külörökösének 48
távolról sincs részök mind abban a jogban, mely a patronust a
végrendelet nélkül elhaltak hagyatékában, vagy a végrendelet
ellenére illeti.

49. A patronák hajdan a lex Papia előtt csak avval a joggal 49
birtak a szabadonbocsátottak hagyatékában, mely a XII táblás
törvény értelmében a patronusokat is megilleti. És nem is gon-
doskodott róluk a praetor úgy, miként a patronusról s annak gyer-
mekeiről, hogy t. i. a hálátlan szabadonbocsátottnak végrendelete
ellenére, vagy végrendelet nem létében örökbe fogadott fia vagy
neje, avagy menyje ellenében a hagyaték fele részére menő birtok-
lást kérhessék. 50. De a lex Papia a két gyermek jogával meg- 50
tisztelt szabadszületésű patronának, s a három gyermek jogával
bíró szabados nőnek majdnem ugyanazon jogokat adta meg,

nuae patronae ea iura dedit, quae per eandem legem patrono data sunt; libertinae autem patronae non idem iuris praestitit.

51 51. Quod autem ad libertinarum bona pertinet, si quidem intestatae decesserint, nihil novi⁴² patronae liberis honoratae lex Papia praestat: itaque si neque ipsa patrona neque liberta capite diminuta sit, ex lege XII tabularum ad eam hereditas pertinet, et excluduntur libertae liberi; quod iuris est etiam si liberis honorata non sit patrona: numquam enim, sicut supra diximus, feminae suum heredem habere possunt: si uero uel huius uel illius capitis diminutio interueniat, rursus liberi libertae excludunt patronam, quia legitimo iure capitis diminutione perempto euenit, ut liberi libertae cognationis iure potiores habeantur.

52 52. Cum autem testamento facto moritur liberta, ea quidem patrona, quae liberis honorata non est, nihil iuris habet contra libertae testamentum: ei uero, quae liberis honorata sit, hoc ius tribuitur per legem Papiam, quod habet ex edicto patronus contra tabulas liberti.

53 53. Eadem lex 'patronae filio liberis honorato'⁴³ * * *
 V. C. patroni iura dedit; sed in huius persona etiam unius | filii
 140. l. filiae ius sufficit.

54 54. Hactenus omnia '(illa)'⁴⁴ iura quasi per indicem tetigisse satis est. alioquin diligentior interpretatio propriis commentariis exposita est.⁴⁵

55 55. Sequitur, ut de bonis Latinorum libertinorum dispi-
 ciamus.

56 56. Quae pars iuris ut manifestior fiat, admonendi sumus, id quod alio loco diximus, eos, qui nunc Latini Iuniani dicuntur, olim ex iure Quiritium seruos fuisse, sed auxilio praetoris in libertatis forma seruari solitos; unde etiam res eorum peculii iure ad patronos pertinere solita est: postea uero per legem Iuniam eos omnes, quos praetor in libertate tuebatur, liberos

melyekkel a praetor edictuma értelmében a patronusok birnak; a három gyermek jogával megtisztelt szabadszületésű patronának ellenben ugyanazon jogokat adta meg, melyeket az idézett törvény-nél fogva a patronus nyert; de a főlzabadult patronának nem engedélyezett ugyanannyi jogot. 51. A mi pedig a szabados nők 51 hagyatékát illeti, úgy a mennyiben végrendelet nélkül halnának el, a lex Papia semmi újat sem nyújt a ius liberorummal bíró patronának; ha tehát sem maga a patronus, sem a szabadosnő nem szenvedtek capitis diminutiót, őt illeti a XII táblás törvény értelmében az örökség, a szabadosnőnek gyermekei pedig ki vannak zárva; ugyanez áll akkor is, ha a patrona nincsen a ius liberorummal megtisztelve: mert, miként fentebb mondtuk, a nőknek soha sem lehet saját örökösük: ha pedig ennek vagy amannak capitis diminutiója jön közbe, viszont a szabadosnőnek gyermekei kizárják a patronát, mert a törvényes jognak a capitis diminutio általi eltávolítása folytán az az eset áll be, hogy a szabados nőnek gyermekei a vérrokonság jogánál fogva előbbre valók. 52. Mihelyt 52 azonban a szabados nő végrendelet hátrahagyásával hal el, a ius liberorummal nem bíró patronának ugyan semmi igénye sincs a szabados nőnek végrendelete ellenében; de a ius liberorummal megtiszteltnek a lex Papia ugyanazon jogot tulajdonítja, melylyel az edictum alapján a patronus bir a főlzabadultnak végrendelete ellenében.

53. Ugyanezen törvény a patrona fiának, ki a ius liberorum- 53 mal meg van tisztelve * * * a patronus jogait adta; de ennek személyében elég, ha csak egy fiú vagy leány jogával bir.

54. Idáig elég, hogy mind ama jogokat csak mintegy futóla- 54 gos áttekintésképen érintettük. Különben tüzetesebb magyarázatuk már más önálló commentárokból lőn fejtegetve.

55. A következőkben hadd lássuk a főlzabadítás által lati- 55 nokká lett egyének hagyatékát. 56. Hogy a jognak eme része 56 annál világosabb legyen, meg kell jegyeznünk, a mit már más helyen mondtunk, hogy azok, kiket most Iuniani Latinoknak nevezünk, hajdan polgári jog szerint rabszolgák valának, de a praetor oltalma alatt szabadok gyanánt szoktak élni; miért is az ő vagyonuk a peculium jogánál fogva patronusaikat szokta illetni;

V. C.
141. 1.

esse cœpisse et appellatos esse Latinos Iunianos; Latinos ideo, quia lex eos liberos perinde esse uoluit atque 'qui cum essent ciues Romani ingenui,⁴⁶ ex urbe Roma in Latinas colonias deducti, Latini coloniarii esse cœperunt; Iunianos ideo, quia per legem Iuniam liberi facti sunt, etiamsi non essent ciues Romani. 'legis itaque Iuniæ lator⁴⁷ cum intellexeret futurum, ut ea fictione res Latinorum defunctorum ad patronos pertinere desinerent, 'quia scilicet⁴⁸ neque ut serui decederent, ut possent iure peculii res eorum ad patronos pertinere, neque | liberti Latini hominis bona possent manumissionis iure ad patronos pertinere, necessarium existimauit, ne beneficium istis datum in iniuriam patronorum conuerteretur, cauere, 'uoluit(que),⁴⁹ ut bona eorum proinde ad manumissores pertinerent, ac si lex lata non esset: itaque iure quodammodo peculii bona Latinorum ad manumissores ea lege pertinent.

57 57. Unde accidit, ut longe differant ea iura, quæ in bonis Latinorum ex lege Iunia constituta sunt, ab his, quæ in hereditate ciuium Romanorum libertorum obseruantur.

58 58. Nam ciuis Romani liberti hereditas ad extraneos heredes patroni nullo modo pertinet; ad filium autem patroni nepotesque ex filio et pronepotes ex nepote (filio nato) prognatos omnimodo pertinet, etiamsi (a) parente fuerint exhereditati; Latinorum autem bona tamquam peculia seruorum etiam ad extraneos heredes pertinent, et ad liberos manu (missoris) exheredatos non pertinent.

59 59. Item ciuis Romani liberti hereditas ad duos pluresue patronos æqualiter pertinet, licet dispar in eo seruo dominium habuerint; bona uero Latinorum pro ea parte pertinent, pro qua parte quisque eorum dominus fuerit.

60 60. Item in hereditate ciuis Romani liberti patronus alterius patroni filium excludit, et filius patroni alterius patroni

utóbb azonban a lex Iunia folytán mindazok, kiket a praetor szabadságukban megoltalmazott, szabadokká kezdettek lenni és Iuniani Latinoknak hivatni; latinoknak azért, mert a törvény azt akarta, hogy ép úgy legyenek ők szabadok, mintha szabadszületésű római polgárok lennének, kik Róma városából latin gyarmatokba áttelepítettén, telepítvényes latinokká lettek; Iuniáninak azért, mert a lex Iunia folytán lettek szabadokká, habár nem is római polgárokká. Miután t. i. a lex Iunia indítványozója belátta, hogy megeshetik, hogy az elhalt latinok vagyona nem fogja többé ama fictio segedelmével a patronusokat illelhetni, mert t. i. sem nem halnak meg mint rabszolgák, úgy hogy az ő vagyonuk a peculium jogánál fogva a patronusoké lehetne, sem pedig egy a fölszabadítás folytán latinussá lett embernek vagyona nem lehet a fölszabadítás jogánál fogva a patronusoké, annál fogva szükségesnek tartotta, nehogy az amazoknak nyújtott jótétemény a patronusok iránti igazságtalansággá változzék át, arról gondoskodni s azt akarta, hogy az ő vagyonuk ép úgy jusson a fölszabadítóknak, mintha a törvény nem is léteznék: azért tehát a latinok vagyona mintegy a peculium jogánál fogva ama törvény értelmében a fölszabadítókat illeti. 57. Innen van, hogy ama jogok, 57 melyeket a latinok vagyona tekintetében a lex Iunia megállapított, tetemesen különböznek azoktól, melyek a fölszabadítás folytán római polgárokká lett emberek öröksége tekintetében fönállanak. 58. Mert egy római polgárrá lett fölszabadultnak öröksége semmi- 58 kép sem száll a patronusnak extraneusaira; de a patronusnak fiára, valamint a fiától származó unokáira, s a fiágon levő unokájától származó kisunokáira mindenkép száll, habár ezeket atyjok kitagadta volna is; ellenben a latinok hagyatéka úgy, miként a rabszolgák peculiuma az extraneusokra is száll és nem illeti a fölszabadítónak kitagadott gyermekeit. 59. Továbbá a római pol- 59 gárrá lett fölszabadultnak öröksége két vagy több patronusra egyenlőképen száll, habár azon a rabszolgán egyenlőtlen tulajdonuk lett volna is, míg a latinok hagyatéka azon arányban illeti őket, a mely arányban kiki azoknak tulajdonosa volt. 60. Továbbá 60 a római polgárrá lett fölszabadultnak örökségében kizárja az egyik patronus a másik patronusnak fiát, valamint az egyik patronus

V. C. 142. 1. nepotem repellit: bona autem Latinorum et ad ipsum patronum et ad alterius patroni heredem, pro qua parte ad ipsum manumissorem pertinerent, 'simul pertinent.⁵⁰

61 61. Item si unius patroni tres forte liberi sunt et alterius unus, hereditas cuius Romani liberti in capita diuiditur, id est tres fratres tres portiones ferunt et unus quartam; bona uero Latinorum pro ea parte ad successores pertinent, pro qua parte ad ipsum manumissorem pertinerent.

62 62. Item si alter ex iis patronis suam partem in hereditate cuius Romani liberti spernat, uel ante moriatur quam cernat, tota hereditas ad alterum pertinet; bona autem Latini pro parte 'deficientis⁵¹ patroni caduca fiunt et ad populum pertinent.

63 63. Postea Lupo et Largo consulibus senatus censuit, ut bona Latinorum primum ad eum pertinerent, qui eos liberasset; deinde ad liberos eorum non nominatim exheredatos, uti quisque proximus esset; tunc antiquo iure ad heredes eorum, qui liberassent, pertinerent.

64 64. Quo senatus consulto quidam (id)⁵² actum esse putant, ut in bonis Latinorum eodem iure utamur, quo utimur in hereditate ciuium Romanorum libertinorum: 'idque⁵³ maxime Pegaso placuit; quæ sententia aperte falsa est: nam cuius Romani liberti hereditas numquam ad extraneos patroni heredes | pertinet; bona autem Latinorum etiam ex hoc ipso senatus consulto non obstantibus liberis manumissoris etiam ad extraneos heredes pertinent; item in hereditate cuius Romani liberti liberis manumissoris nulla exhereditatio nocet, in bonis Latinorum (autem)⁵⁴ nocere nominatim factam exheredationem, ipso senatus consulto significatur. uerius est ergo, hoc solum eo senatus consulto actum esse, ut manumissoris liberi, qui nominatim exheredati non sint, præferantur extraneis heredibus.

V. C. 143. 1. 65. Itaque emancipatus filius patroni præteritus, quamuis contra tabulas testamenti parentis sui bonorum possessionem non petierit, tamen extraneis heredibus in bonis Latinorum potior habetur.

fia félreszorítja a másik patronusnak unokáját: ellenben a latinok hagyatéka egyszerre illeti nemcsak magát az egyik patronust, hanem a másik patronusnak örököseit is azon arányban, a mely arányban magát a fölszabadítót megillette volna. 61. Ha továbbá az egyik patronusnak esetleg három, a másiknak pedig egy gyermeke van, a római polgárrá lett fölszabadultnak öröksége fej szerint osztatik föl, t. i. a három testvér kap három részt, s amaz egy kapja a negyediket; ellenben a latinok hagyatéka azon rész arányában jut a jogutódoknak, mely szerint magának a fölszabadítónak jutott volna. 62. Továbbá, ha ama patronusok egyike a római polgárrá lett fölszabadultnak örökségében való részét visszautasítja, vagy még a *cretio* előtt meghal, az egész örökség a másikat illeti ellenben egy latinusnak hagyatéka az elesett patronus része erejéig *cáducummá* válik és a nemzetre háramlik át.

63. Később a *senatus Lupus* és *Largus* consulok alatt azt határozta, hogy a latinok hagyatéka mindenek előtt azt illesse, ki őket fölszabadította; azután pedig azoknak nem névszerint kitagadott gyermekeire, a mint fokra legközelebb állanak, végre a régi jognál fogva azoknak örököseire szálljon, a kik őket fölszabadították. 64. Ezen tanácsvégzemény folytán némelyek véleménye szerint a latinok hagyatéka tekintetében ugyanavval a joggal kellene élnünk, melylyel a római polgárokká lett fölszabadítottak öröksége tekintetében: s ezt leginkább *Pegasus* tartja; de ezen nézet nyilván hibás: mert a római polgárrá lett fölszabadultnak öröksége soha sem illeti meg a patronusnak *extraneusait*; ellenben a latinok hagyatéka épen ezen tanácsvégzemény értelmében is, ha csak a fölszabadítónak gyermekei nem állanak ujokban, az *extraneusokat* is illeti; továbbá a római polgárrá lett fölszabadultnak öröksége tekintetében a fölszabadító gyermekeinek nem árt semmiféle kitagadás, hogy ellenben a latinok hagyatéka tekintetében a névszerint történt kitagadás árt, magában ebben a tanácsvégzeményben van kimondva. Helyesebb nézet szerint tehát ezen tanácsvégzemény csupán azt a változást idézte elő, hogy a fölszabadítónak névszerint ki nem tagadott gyermekei az *extraneusokat* megelőzik. 65. Azért a patronusnak mellőzött emancipált fia, habár nem kérte is atyja végrendelete ellenére a hagyaték

66 66. Item filia ceterique sui heredes licet iure ciuili, (si)⁵⁵ inter ceteros exheredati sint, et(iam)⁵⁶ ab omni hereditate patris sui summoueantur, tamen in bonis Latinorum, nisi nominatim a parente fuerint exheredati, potiores erunt extraneis heredibus.

67 67. Item ad liberos, qui ab hereditate parentis se abstinerunt, 'nihilo minus⁵⁷ tamen⁵⁸ bona Latinorum pertinent; 'nam hi neque⁵⁹ exheredati ullo modo dici possunt, non magis quam qui testamento silentio præteriti sunt.

68 68. Ex his omnibus satis illud apparet, si is, qui Latinum fecerit,⁶⁰ * — — — — —

V. C. — — — — — * * | — — — vv. 1—21. — — — — —
144. l. — — — — — |

69 69. Item illud quoque constare uidetur, si solos liberos ex
V. C. | disparibus partibus patronus heredes reliquerit, quod pro
145. l. hereditariis partibus, non pro uirilibus bona Latini putant ad eos pertinere, quia nullo interueniente extraneo herede senatus consulto locus non est.

70 70. Set si cum liberis suis etiam extraneum heredem patronus reliquerit, Cælius Sabinus ait, tota bona pro uirilibus partibus ad liberos defuncti pertinere, quia cum extraneus heres interuenit, non habet lex Iunia locum, sed senatus consultum; Iauolenus autem ait, tantum eam partem ex senatus consulto liberos patroni pro uirilibus partibus habituros esse, quam extranei heredes ante senatus consultum lege Iunia habituri essent, reliquas uero partes pro hereditariis partibus ad eos pertinere.

71 71. Item quæritur, an hoc senatus consultum ad eos patroni liberos pertineat, qui ex filia neptene procreantur, id est ut nepos meus ex filia potior sit in bonis Latini mei quam extraneus heres item (an) ad maternos Latinos hoc senatus

* Huschke azt gyanítja, hogy a fentebbi *fecerit* szó után körülbelül ezek következhettek: «vel eius liberi solique ei heredes facti vivant cum Latinus moritur, nihil novi senatus consulto introductum esse, quia etiam ex lege Iunia ad eosdem bona Latini pertineant, nec extranei heredes sint, quibus vel ipse manumissor vel liberi præferri possint. Sed etsi manumissor Latinum extraneo legauerit, Seto locum non esse videri, quod liberos tantum extraneos heredibus prætulerit.

birtoklását, mégis a latinok hagyatéka tekintetében az extraneus-
 nál előbbrevaló. 66. Ámbár továbbá a leány s a többi saját örö- 66
 kösök, ha polgári jog szerint csupán a többiek között lettek kita-
 gadva és ehhez képest atyjoknak már minden örökségétől el van-
 nak ütve, mégis a latinok hagyatéka tekintetében, ha csak atyjok
 őket névszerint ki nem tagadta volna, az extraneusoknál előbbre
 valók lesznek. 67. A gyermekeket továbbá, habár atyjok öröksé- 67
 gétől tartózkodtak, mindamellett megilleti a latinok hagyatéka;
 mert ezek semmikép sem mondhatók kitagadottaknak, ép oly
 kevésbé, mint a kik a végrendeletben hallgatással vannak mellőzve.
 68. Mindezekből eléggé kitűnik, hogy, ha az, ki valakit latinussá 68
 tett * — — — — — * * | — — — — — az
 1—21. sorok olvashatlanok — — | 69. Továbbá az is kétségte- 69
 lennek látszik, hogy, ha a patronus csupán gyermekeit hagyta
 hátra egyenlőtlen részben örökösökként, a latinusnak hagyatéka
 valóságos örökrészeik, nem pedig fejszerinti részeik arányában
 száll rájuk, mert, ha nem jön közbe valamely extraneus, a tanács-
 végzeménynek helye nincs. 70. De ha a patronus gyermekein kívül 70
 extraneust is hagyott hátra, Cælius Sabinus szerint az összes ha-
 gyatéka fej szerinti részekben az elhunynak gyermekeire száll,
 mert midőn extraneus jön közbe, nem a lex Iunianak, hanem a
 tanácsvégzeménynek van helye; Iavolenus ellenben azt állítja,
 hogy a patronus gyermekei a tanácsvégzemény értelmében a ha-
 gyatéknak csak azt a részét kapják fej szerinti részekben, melyet az
 extraneusok a tanácsvégzemény (hozatala) előtt a lex Iunia szerint
 kaptak volna, míg a többi részek csak örökrészeik arányában ille-
 tik őket. 71. Továbbá vitás, vajjon ezen tanácsvégzemény a patro- 71
 nus azon gyermekeire is vonatkozik-e, kik valamelyik leánytól

* A Huschke gyanítása szerint következett szöveg magyar fordításban ekkép hangzik: «vagy annak gyermekei, kik egyedüli örökösei lettek, élnek, midőn a latinus meghalt, erre nézve a tanácsvégzemény semmiféle újítást sem hozott be, mert a latinus hagyatéka a lex Iunia szerint is ugyanazokat illeti, és extraneusok sem léteznek, kiknek vagy magát a manumissort, vagy a gyermekeket elébe tenni lehetne. De habár a manumissor a latinust extraneusnak hagyományozta legyen is» (II. 195.), úgy látszik, hogy nincs helye a tanácsvégzeménynek, mert ez csak a gyermekeket tette az extraneusok elébe.»

consultum pertineat, quæritur, id est, ut in bonis Latini materni potior sit patronæ filius quam heres extraneus matris, Cassio placuit, utroque casu locum esse senatus consulto; sed huius sententiam plerique improbant, quia senatus de his liberis patronorum nihil sentiat, qui aliam familiam sequerentur; idque ex eo adparet, quod nominatim exheredatos summouet; nam uidetur de his sentire, qui exheredari a parente solent, si heredes non instituantur; neque autem matri filium filiamue, neque auo | materno nepotem neptemue, si eum eamue heredem non instituat, exheredare necesse est, siue de iure ciuili quæramus, siue de edicto prætoris, quo præteritis liberis contra tabulas testamenti bonorum possessio promittitur.

V. C.
46. 1.

72 72. Aliquando tamen ciuis Romanus libertus tamquam Latinus moritur, ueluti si Latinus saluo iure patroni ab imperatore ius Quiritium consecutus fuerit: 'item⁶¹ si Latinus inuito uel ignorante patrono ius Quiritium ab imperatore consecutus sit: quibus casibus, 'ut diuus Traianus constituit,⁶² dum uiuit iste libertus, ceteris ciuibus Romanis libertis similis est et iustos liberos procreat, moritur autem Latini iure, nec ei liberi eius heredes esse possunt; et in hoc tantum habet testamenti factionem, ut patronum heredem instituat eique, si heres esse noluerit, alium substituere possit.

73 73. Et quia hac constitutione uidebatur effectum, ut 'numquam⁶³ isti homines tamquam ciues Romani morerentur, quamuis eo iure postea usi essent, quo uel ex lege Aelia Sentia uel ex senatus consulto ciues Romani essent, diuus Hadrinus, iniquitate rei motus, auctor fuit senatus consulti faciundi, ut qui ignorante uel recusante patrono⁶⁴ ab imperatore ius Quiritium consecuti essent, si eo iure postea usi essent, quo ex lege Aelia Sentia uel ex senatus consulto, si Latini mansissent, ciuitatem Romanam consequerentur, proinde ipsi haberentur, ac si

vagy unokaleánytól születnek, vagyis hogy az én leányomtól származó unokám az általam fölszabadított és latinussá lettnek hagyatékánál előbbre való-e, mint egy extraneus? továbbá, vajjon ezen tanácsvégzemény vonatkozik-e az anyai latinokra is, vagyis, hogy anyai latinus hagyatékánál előbbre való-e a patronának fia, mint az anyának valamely extraneusa? Cassius azt tartja, hogy mindkét esetben van helye a tanácsvégzeménynek; de legtöbbször helytelenítik az ő nézetét, mert a tanácsvégzemény mit sem gondolt a patronusok azon gyermekeivel, kik más családot követnének; és ez onnan tűnik ki, hogy a névszerint kitagadottakat elmozdítja; azokra látszik ugyanis gondolni, kiket a szülő közönségesen ki szokott tagadni, ha nem nevezi ki őket örökösöknek; már pedig sem az anya nem tartozik fiát vagy leányát, sem az anyai nagytya unokáját vagy unokaleányát kitagadni, ha nem akarja őket örökösökül kinevezni, akár a polgári jogot nézzük, akár a praetori edictumot, mely a mellőzött gyermekeknek megígéri a hagyaték birtoklását a végrendelet ellenére.

72. Néha mégis a római polgárrá lett fölszabadult szintén 72 latinusként hal meg, mint pl. ha egy latinus a patronus jogának épségben tartása mellett a császártól nyeri a polgárjogot, vagy ha egy latinus patronusának tudtán s akaratán kívül nyerte a polgárjogot a császártól: ezen esetekben dicsőült Traianus constitúciója szerint a míg ama latinus él, a római polgárokká lett többi latinusokhoz hasonló, és törvényes gyermekeket nemz, de a latin jog szerint hal meg, s gyermekei sem lehetnek az örökösei; és csak annyiban van végrendelkezési joga, a mennyiben patronusát örökösének nevezheti s ha ez örökössé lenni nem akar, neki mást helyettesíthet. 73. És mivel ezen constitutio azt látszott előidézni, 73 hogy amaz emberek soha se halhassanak meg mint római polgárok, jöllehet utóbb éltek volna is avval a joggal, melynél fogva akár a lex Aelia Sentia, akár a tanácsvégzemény értelmében római polgárok lennének, annál fogva dicsőült Hadrianus ezen méltatlanság által indítatva, egy olyan tanácsvégzeményt hozott létre, mely szerint azok, kik a patronus tudtán kívül, vagy az ő ellenkezése daczára a császártól polgárjogot nyertek, ha utóbb ama joggal éltek volna, melynél fogva akár a lex Aelia Sentia,

V. C. lege Aelia Sentia uel senatus consulto ad ciuitatem Romanam
147. 1. peruenissent. |

74 74. Eorum autem, quos lex Aelia Sentia dediticiorum numero facit, bona modo quasi ciuium Romanorum libertorum, modo quasi Latinorum ad patronos pertinent.

75 75. Nam eorum bona, qui si in aliquo uitio non essent, manumissi ciues Romani futuri essent, quasi ciuium Romanorum patronis eadem lege tribuuntur: non tamen hi habent etiam testamenti factionem: nam id plerisque placuit, nec inmerito. nam incredibile uidebatur, pessimæ condicionis hominibus uoluisse legis latorem testamenti faciundi ius concedere.

76 76. Eorum uero bona, qui, si non in aliquo uitio essent, manumissi futuri Latini essent, proinde tribuuntur patronis, ac si Latini decessissent: nec me præterit, non satis in ea re legis latorem uoluntatem suam uerbis expressisse.

77 77. Videamus autem et de ea successione, quæ nobis ex emptione bonorum competit.

78 78. Bona autem ueneunt aut uiuorum aut mortuorum: uiuorum, uelut eorum, qui fraudationis causa latitant nec absentes defenduntur; item eorum, qui ex lege Iulia bonis cedunt; item iudicatorum post tempus, quod eis partim lege XII tabularum partim edicto prætoris ad expediendam pecuniam tribuitur. mortuorum bona ueneunt, uelut eorum, quibus certum est neque heredes neque bonorum possessores neque ullum alium iustum successorem existere.

79 79. (Et) si quidem uiui bona ueneant, iubet ea prætor per dies continuos XXX possideri et proscribi, si uero mortui, per⁶⁵ dies XV; postea iubet conuenire creditores et ex eo

akár a tanácsvégzemény alapján, föltéve, hogy latinok maradtak volna, a római polgárjogot nyerhetnék, ép olyanokul tekintessenek, mint a kik akár a lex Aelia Sentia, akár a tanácsvégzemény alapján jutottak római polgárjoghoz.

74. Azoknak a hagyatéka azonban, kiket a lex Aelia Sentia 74 a föltétlenül meghódoltak sorába tartozóknak jelentett ki, majd miként a római polgárokká lett fölszabadultak, majd miként a latinok hagyatéka a patronusokat illeti. 75. A törvény ugyanis 75 azoknak a hagyatékát t. i., kik, ha nem forognak valamely hibában, szabadonbocsáttatásuk következtében római polgárokká lennének, ép úgy adja oda a patronusoknak, mintha amazok római polgárok lettek volna; de azért nem birnak ezek egyszersmind végrendelkezési joggal: így vélekedik legalább és nem ok nélkül a többség. Hihetetlennek látszik ugyanis, hogy a törvényhozó a legcsekélyebb jogképességgel bíró embereknek végrendelkezési jogot akart volna engedélyezni. 76. Azoknak a hagyatéka pedig, 76 kik, ha nem forognak valamely hibában, szabadonbocsáttatásuk következtében latinokká lennének, ép úgy lesz a patronusoké, mint ha magok latinokként haltak volna meg: de nem kerüli ki figyelmemet, hogy a törvényhozó ezen pontra nézve nem fejezte ki magát elég világosan.

77. Lássuk már most azt a jogutódlást, mely bennünket va- 77 lamely (egész) vagyon megvásárlása alapján illet meg. 78. Eladás 78 alá kerülni szokott pedig vagy élőknek, vagy elhúnytaknak vagyona: élőké, mint pl. azoké, a kik csalárdul elrejtőzködnek s nincs, a ki őket távollétük alatt kellően képviselné; továbbá azoké, a kik a lex Iulia értelmében vagyonukat önként engedik át (hitelezőknek); továbbá a bíróilag már elmarasztaltaké azon idő lefolytával, melyet nekik részint a XII táblás törvény, részint a praetori edictum a pénz beszerzése végett enged. Elhúnytaknak vagyona pedig eladás alá kerül, midőn pl. bizonyos, hogy sem örökösök, sem bonorum possessorok, sem semmiféle más jogutódok nem maradtak utánok. 79. Ha már most élőknek vagyona adatik el, a 79 praetor parancsához képest 30 egymás után következő napon át kell azt birni és nyilvános hirdetmény útján eladóvá tenni, ha elhunyté, 15 napig; azután meghagyja a praetor a hitelezőknek,

numero magistrum creari, id est eum, per quem bona ueneant: itaque si uiui bona ueneant, 'in diebus (X legem bonorum) uendendorum fieri⁶⁶ iubet, si mortui, in 'diebus V.⁶⁷ (die) tandem uiui bona XX,⁶⁸ mortui uero X,⁶⁹ emptori addici iubet. quare autem tardius uiuentium bonorum uenditio compleri iubetur, illa ratio est, quia de uiuis curandum erat, ne facile bonorum uenditiones paterentur.

80 80. Neque autem bonorum 'possessorum, neque bonorum emptorum (res)⁷⁰ pleno iure fiunt, sed in bonis efficiuntur; ex iure Quiritium autem ita demum adquiruntur, si usuceperunt.⁷¹ interdum quidem bonorum emptoribus ne 'usus quidem capio contingit, uelut si 'peregrinus sit⁷² | bonorum emptor⁷³ — — — | — — — | — — —

81 81. Item quæ debita sunt ei, cuius fuerint bona, | aut ipse debuit, neque bonorum 'possessori neque | bonorum 'emptori ipso iure 'debentur 'aut ipsi debent, et ideo de omnibus rebus 'utilibus actionibus et experiuntur et conueniuntur, quas sequenti commentario proponemus.⁷⁴ |

82 82. Sunt autem etiam alterius generis successiones, quæ
V. C. neque lege XII tabularum neque prætoris edicto, sed eo iure,
149. I. (quod) consensu⁷⁵ receptum est, introductæ sunt.

83 83. Etenim cum paterfamilias se in adoptionem dedit, mulierue in manum conuenit, omnes eius res incorporales et corporales quæque eis debitæ sunt, patri adoptiuo coëmptionatorieue adquiruntur, exceptis his, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt ususfructus, operarum obligatio libertorum, quæ per iusiurandum contracta est, et 'lites contestatæ⁷⁶ legitimo iudicio.

84 84. Ex diuerso quod is debuit, qui se in⁷⁷ adoptionem dedit quæue in manum conuenit, non transit ad coëmptionatorem aut ad patrem adoptiuum, nisi si hereditarium æs alienum fuerit; de eo |⁷⁸ enim, quia ipse pater adoptiuus aut coëmptionator heres fit, directo tenetur iuro, is uero, qui⁷⁹ se

hogy összegyűlvén, kebelökből felügyelőt válasszszanak, vagyis olyan embert, ki a vagyon eladásáról gondoskodik. Élőnek vagyona kerülén eladás alá, a törvény rendeletéhez képest 10, elhunyt ember vagyonának eladásánál pedig 5 nap alatt kell a vagyon eladásának megtörténnie. Végre az élőnek vagyona a 20., elhunyté pedig a 10. napon a vevőnek odaitélandó. Hogy az élő vagyonának eladása miért nyújtandó ki hosszabb időre, annak oka az, mert az élőkről gondoskodni kellett, nehogy egykönnyen vagyonuk eladását túrni kénytelenek legyenek. 80. Azonban a 80 dolgok nem jutnak sem a hagyaték birtokosainak, sem a vagyon megvevőinek teljes tulajdonába, hanem csupán bonitar tulajdonába; quiritar tulajdonukba csak akkor mennek át, ha azokat usucapiálták. Néha ugyan még az usucapio sem illeti a vagyon megvevőit, mint pl. ha a vagyon megvevője peregrinus. — —

— — | — — — — | — — — — 81. Továbbá, a mivel 81 a vagyon előbbi tulajdonosának mások tartoztak, vagy a mivel ő maga tartozott másoknak, avval közvetlenül (ipso iure) nem tartoznak sem az adósok a hagyaték birtokosainak s illetőleg a vagyon megvevőjének, sem ők magok nem tartoznak másoknak; ugyanazért az összes dolgok miatt mások (csak) hasonszerű keresetekkel perelhetik be őket és viszont (ők magok) is másokat; ezeket a kereseteket a következő könyvben fogjuk fejtegetni.

82. Vannak azonban még egyébnemű jogutódlások is, melyeket sem a XII táblás törvény, sem a praetori edictum, hanem a szokásjog hozott be. 83. Így midőn egy család atya magát örökbe 83 fogadtatja, vagy egy nő manus alá jut, minden testetlen és testi dolgai, melyekkel (mások) neki tartoztak, a fogadó atya- vagy coëmtionatoréi lesznek, kivéven azokat, melyek capitis deminutio folytán elenyésznek, minők a haszonélvezés, a szabadonbocsátottak által eskü alatt megígért szolgálmányok és a legitimum iudicium alatt levő perek, ha már a litis contestatióig haladtak. 84. Megfordítva azonban annak az adóssága, a ki magát örökbe 84 fogadtatta, vagy a ki manus alá jutott, nem megy át a coëmtionatorra, vagy fogadó atyára, kivéven, ha örökségi adósság, mert erről, mivel maga a fogadó atya, vagy a coëmtionator lesz örökkössé, közvetlen jognál fogva felelős, míg az, ki magát örökbe

adoptandum dedit, quæue in manum conuenit, desinit esse heres; de eo uero, quod proprio nomine eæ personæ debuerint, licet neque pater adoptiuus teneatur neque coëmptionator, neque ipse quidem, qui se ei in adoptionem dedit uel quæ in manum conuenit, maneat obligatus obligataue, quia scilicet⁸⁰ per capitis diminutionem liberetur, tamen in eum

V. C. 150. 1. eamue utilis actio datur recissa | capitis deminutione, et si aduersus hanc actionem non defendantur, quæ bona eorum futura fuissent, si se alieno iuri non subiecissent, uniuersa uendere creditoribus prætor permittit.⁸¹

85 85. Item si heres legitimam hereditatem, antequam cernat⁸² aut pro herede gerat, alii in iure cedat, pleno iure fit ille heres, cui cessa est hereditas, perinde ac si ipse per⁸³ legem ad hereditatem uocaretur; quodsi posteaquam heres extiterit, cesserit, adhuc heres manet et ob id creditoribus ipse tenebitur; sed res corporales transferet proinde ac si singulas in iure cessisset, debita uero pereunt, eoque modo debitores hereditarii lucrum faciunt.

86 86. Idem iuris est, si testamento scriptus heres, posteaquam heres extiterit, in iure cesserit hereditatem; ante aditam uero hereditatem cedendo nihil agit.

87 87. Suus autem et necessarius (et necessarius)⁸⁴ heres an aliquid agant in iure cedendo, quæritur: nostri præceptores nihil eos agere existimant; diuersæ scholæ auctores idem eos agere putant, quod ceteri post aditam hereditatem; nihil enim interest, utrum aliquis cernendo aut pro herede gerendo heres fiat, an iuris necessitate hereditati adstringatur.⁸⁵

88 88. Nunc transeamus⁸⁶ ad obligationes, quarum summa diuisio in duas species diducitur: omnis enim obligatio uel ex contractu nascitur uel ex delicto.

89 89. Et prius uideamus de his, quæ ex contractu nascun-

fogadtatta, vagy a ki manus alá jutott, megszűnik örökös lenni; arról azonban, a mivel ama személyek saját nevökben tartoztak, ámbár sem a fogadó atya, sem a coëmtionator nem köteleztetnek, sem maga az, ki magát örökbe fogadtatta, vagy a ki manus alá jött, nem marad lekötelve, mert hisz' a capitis deminutio folytán a kötelezettség alól megmenekültek, mégis az utóbbiak ellen a capitis deminutio hatásainak egyidejű felfüggesztése mellett hasonszerű kereset adatik és ha ezen kereset ellen nem képviseltetnek, megengedi a praetor a hitelezőknek, hogy azt a vagyont, mely amazoké lett volna, ha nem vetik alá vala magokat egy idegen hatalomnak, eladhassák.

85. Továbbá, ha az örökös törvényes örökségét, mielőtt 85 annak elfogadása iránt nyilatkoznék, vagy magát örökös gyanánt viselné, másnak in iure cedálná, teljes jog szerint az lesz az örökös, a kinek az örökséget átengedte, ép úgy, mintha az maga hivatott volna meg a törvény által öröklésre; de ha csak az örökség elfogadása után engedte át, örökös marad s azért továbbra is ő maga lesz a hitelezőknek lekötelve; hanem a testi dolgokat úgy fogja átruházni, mintha egyenkint engedte volna át azokat a praetor előtt, míg a tartozások elenyésznek, ily módon tehát az örökségi adósok nyereségre tesznek szert. 86. Ugyanezen jogsza- 86 bály áll, midőn végrendeleti örökös ruhazza át valakire a praetor előtt az örökséget ennek elfogadása után; míg ha az elfogadás előtt ruházná át, cessiója hatálytalan. 87. Kérdés, vajjon a saját 87 és szükségképi (és a csupán szükségképi) örökös idéz-e elő valami hatást az in iure cessio által? A mi tanítóink abban a nézetben vannak, hogy nem, a másik iskola jogtudósai ellenben azt hiszik, hogy ugyanazt idézik elő, a mit a többiek az örökség elfogadása után; mi különbséget sem tesz ugyanis, vajjon valaki elfogadási nyilatkozata, vagy az által lesz-e örökössé, hogy magát örökös gyanánt viseli, vagy pedig jogi szükségnél fogva van kötve az örökséghez.

88. Most menjünk át a kötelmekre; ezeknek főfelosztása két 88 osztályra vezethető vissza: minden kötelem ugyanis vagy szerződésből ered, vagy vétségéből.

89. Először lássuk azokat, melyek szerződésből erednek; 89

tur. harum quattuor genera sunt: aut enim re contrahitur obligatio, aut uerbis, aut litteris, aut consensu.

90 90. Re contrahitur obligatio uelut mutui datione; (mutui autem datio)⁸⁷ proprie in his rebus contingit, quæ pondere, numero, mensura constant, qualis est pecunia numerata, uinum, oleum, frumentum, æs, argentum, aurum; quas res aut numerando aut metiendo aut pendendo in hoc damus, ut accipientium fiant et quandoque nobis non eadem, sed alia eiusdem naturæ reddantur: unde etiam mutuum appellatum est, quia quod ita tibi a me datum est, ex meo tuum fit.

91 91. Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur; nam proinde ei condici potest SI PARET EVM DARE OPORTERE, ac si mutuum accepisset. unde quidam putant, pupillum aut mulierem, cui sine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum est, non teneri conditione, non magis quam mutui datione. sed hæc species obligationis non uidetur ex contractu consistere, quia is, qui soluendi animo dat, magis distrahere uult negotium quam contrahere.

92 92. Verbis obligatio fit ex interrogatione et responsione,
V. C. uelut DARI SPONDES? SPONDEO, DABIS? DABO, PROMITTIS? PROMITTO,
152. I. FIDE PROMITTIS? FIDE PROMITTO, FIDE IVBES? FIDE IVBEO, FACIES?
FACIAM.

93 93. Sed hæc quidem uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO, propria ciuium Romanorum est; ceteræ uero iuris gentium sunt, itaque inter omnes homines, siue ciues Romanos siue peregrinos, ualent; et quamuis ad Græcam uocem expressæ fuerint, uelut hoc modo (δώσεις! δώσω· ὁμολογῆς! ὁμολογῶ· πίστει· κελεύεις; πίστει· κελεύω· ποιήσεις; ποιήσω),⁸⁸ etiam hæc tamen inter ciues Romanos ualent, si modo Græci sermonis intellectum habeant; et e contrario quamuis Latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos ualent, si modo Latini sermonis intellectum habeant. at illa uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO adeo propria ciuium Romanorum est, ut ne quidem in

ezeknek négy neme van : vagy dolog által jön létre a kötelem, vagy szavak által, vagy írás által, vagy összhangzó akarat által.

90. Dolog által létesül a kötelem például a kölcsönnél ; kölcsönképeni odaadás pedig voltaképen csak azon dolgoknál történhetik, melyek súly, szám, mérték szerint meghatározhatók, minő a vert pénz, bor, olaj, gabona, réz, ezüst, arany, mely dolgokat leolvasás vagy megmérés vagy mérlegelés útján oly czélból adunk oda, hogy azok az elfogadókéi legyenek, és hogy valamikor nem (épen) ugyanazon, hanem más hasonló minőségű dolgokat kapjunk vissza : innen nevezték kölcsönnek, mert a mit én ilyformán neked adtam, az az enyémből a tieddé válik. 91. Az is, a ki tartozatlan fizetést fogad el attól, a ki tévedésből fizet, dolog által köteleztetik ; ellene ugyanis ép úgy lehet *condictio*-val föllépni, «ha igaz, hogy ő adni tartozik», mint ha kölcsönt kapott volna. Azért hiszik némelyek, hogy a *pupillus* vagy a nő, a kinek gyámja közreműködése nélkül tévedésből teljesítettek valamely tartozatlan fizetést, nincs lekötve *condictio*, annál kevésbbé pedig kölcsönadás által. De ezen faja a kötelemnek nem látszik szerződésből állani, mert az, ki fizetési szándékból ad valamit, valamely jogügyletet inkább fölbontani, mint megkötni akar.

92. Szavak által keletkezik a kötelem kérdés- és feleletből, pl. : «Fogadod-e, hogy adsz ? Fogadom !» «Adsz-e ? Adok !» «Ígérsz-e ? Ígérek !» «Szavadra mondod-e ? Szavamra mondom !» «Kezesked-e ? Kezeskedem !» «Megteszed-e ? Meg !» 93. Ezen szóbeli kötelem : «Fogadod-e, hogy adsz ? Fogadom !» a római polgárok sajátja ugyan, de a többi a nemzetközi jogban gyökerezik s azért minden emberek között, legyenek akár római polgárok, akár idegenek, megáll ; és habár görögül lennének is kifejezve, például ekkép : δώσεις ; δώσω «akarsz-e adni ? akarok !» ὀμολογῆς ; ὀμολογῶ «ígérsz-e ? ígérek !» πείσεις ; πείσω «szavadra parancsolod ? szavamra parancsolom !» ποιήσεις ; ποιήσω «megteszed-e ? meg !» szintén érvényesek római polgárok között is, ha csak ezek megértik a görög szó értelmét ; és megfordítva, ámbár latinul nyilváníttatnak, az idegenek között is megállanak, ha csak ezek a latin szót megértik. De ama szóbeli kötelem : «Fogadod-e, hogy adsz ? Fogadom !» annyira sajátja a római polgároknak, hogy

Græcum sermonem per interpretationem proprie transferri possit, quamvis dicatur a Græca uoce figurata esse.

94 94. Unde dicitur, uno casu hoc uerbo peregrinum quoque obligari posse, uelut si imperator noster principem alicuius peregrini populi de pace ita interroget: PACEM FUTURAM SPONDES? uel ipse eodem modo interrogetur: quod nimium subtiliter dictum est, quia si quid aduersus pactionem fiat, non ex stipulatu agitur, sed iure belli res uindicatur.

95 95. Illud dubitari potest, si quis^{* 89} | — — — vv. 1—13
V. C. — — — — —
153. 1. — — — — —

95a 95a. . . | et debitor eius, sed et patris,⁹⁰ simplicius, dum modo iussu eius | doti dicat. alius uero præter has personas obligari hoc modo | non potest. | et ideo si quis alius pro muliere dotem uiro promittat, communi iure obligari debebit, scilicet ut promittat interrogatus.

96 96. Item uno loquente et sine | interrogatione alii promittente contrahitur obligatio, si libertus patrono aut donum aut munus aut operas se daturum esse iurauit. sed hoc casu non tam ambage sola uerborum quam iureiurando contrahitur | obligatio: neque alii promittentes⁹¹ iureiurando homines | obligantur, utique cum quæritur de iure Romanorum. nam apud

V. C.
154. 1.

* A hézag kitöltése végett Huschke *Gaius* epitoméjának következő helyét (II. 9. §§. 3. 4.) idézi: 'Sunt et aliæ obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi possunt, id est, ut si mulier, sive sponso uxor futura, sive iam marito dotem dicat. Quod tam de mobilibus rebus quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligatur, sed et pater eius et debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam illi debebat, sponso creditricis ipse debitor in dotem dixerit. Hæ tantum tres personæ nulla interrogatione præcedente possunt dictione dotis legitime obligari. Aliæ uero personæ si pro muliere dotem uiro promiserint, communi iure obligari debent, id est, ut et interrogata(e) respondeant, et stipulata promittant. §. 4. Item et alio casu, uno loquente et sine interrogatione alii promittente contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum aut munus aut operas se daturum esse iurauit: in qua re supradicti liberti non tam uerborum solennitate, quam iurisiurandi religione retinentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari potest.

tulajdonkép át sem lehet fordítani megfelelő görög kifejezésre, ámbár azt állítják, hogy görög szóból lett alkotva. 94. Azért 94 mondják, hogy egyetlen egy esetben kötelezhető ezen szó által idegen is, t. i. akkor, ha a mi császáruink valamely idegen nép fejedelmét a békekötés iránt ekkép kérdezi «*békét fogadsz-e a jövőre?*» vagy őt magát kérdeznék hasonlóképen: csakhogy ez szörszálhasogatás, mert ha valami a szerződés ellenére történ- nék, nem indítanak pert a stipulatio alapján, hanem a sértett igényt a harczzog szerint érvényesítik. 95. A fölött lehet kétel- 95 kedni, vajjon, ha valaki * — — — 1—13. sor — — — 95. a. . . . | az ő adója is, de atyjáé is, még egyszerűbben, föl- 95a téve, hogy az ő parancsára igéri meg a hozományt. Más azonban ezen személyeken kívül ilyen módon nem kötelezhető. Azért, ha a nő helyett más valaki igéri a férjnek a hozományt, csak közön- séges jog szerint lesz lekötelve, t. i. a hozzá intézett kérdésre általa adott felelet folytán. 96. Továbbá az egyik félnek egyoldalú 96 szavaiból és (hozzá intézett) kérdés nélkül másnak tett ígéretéből is keletkezik kötelelem, midőn a fölszabadult ajándékot, vagy munkát, vagy szolgáltatokat ígér eskü alatt az ő patronusának. De ebben az esetben nem annyira a fölszabadultnak bőbeszédűsége, mint inkább az ő esküvése hozza létre a kötelmet: (rendesen)

* A hézag kitöltésére szolgálható hely *Gaius* epitomejából fordításban ekkép hangzik: «3. §. Vannak még más kötelmek, melyek előrebocsátott kérdés nélkül is létesíthetők, pl. ha a nő, akár mint jegyesének leendő neje, akár mint férjének valóságos neje hozományt ígér. A mi úgy ingók, mint ingatlanokra nézve történhetik. És ebből a kötelemből nemcsak maga a nő lesz kötelezve, hanem az ő atyja is, sőt magának a nőnek adója, ha azt a pénzt, melylyel neki tartozott, maga ígérte oda a hitelezőnek jegyesének hozományul. De csak ez a három személy lesz törvényesen lekötelve a hozomány pusztá ígérése által, előrebocsátott kérdés nélkül is. Ellenben más személyek, ha a férjnek a nőért hozományt ígérnek, csak a közönséges jog szerint kötelezhetők, azaz, ha előrebocsátott kérdésre felelnek és azt, a mi tőlük kikötöttik, megígérik. 4. §. Továbbá még más esetben is létesíthető kötelelem csupán egyik félnek beszédjéből, a ki a másiknak, a nélkül, hogy hozzá kérdést intézne, valamit megígér, pl. midőn a szabados eskü alatt ígér a patronusnak ajándékot, vagy munkát, vagy szolgáltatokat: mely esetben a szabados nemcsak szavainak ünnepélyessége, hanem az eskü szentsége által is köteleztetik. De semmiféle más személy ezen szabály szerint le nem kötelezhető.»

peregrinos quid iuris sit, singularum ciuitatum iura requirentes aliud intellegere poterimus.⁹²

97 97. Si id, quod dari stipulamur, tale sit, ut dari non possit, inutilis est stipulatio, uelut si quis hominem liberum, quem seruum esse credebat, aut mortuum, quem uiuum esse credebat, aut locum sacrum uel religiosum, quem putabat esse humani iuris dari (stipuletur.

97a 97a. Item si quis rem, quæ in rerum natura esse non potest, uelut hippocentaurum) stipuletur,⁹³ æque inutilis est stipulatio.

98 98. Item si quis sub ea condicione stipuletur, quæ existere non potest, uelut 'si digito cælum tetigerit', inutilis est stipulatio. sed legatum sub impossibili condicione relictum nostri præceptores proinde deberi putant, ac si sine condicione relictum esset; diuersæ scholæ auctores 'non minus legatum inutile existimant, quam stipulationem: et sane uix idonea diuersitatis ratio reddi potest.

99 99. Præterea inutilis est stipulatio, si quis ignorans, rem suam esse, dari sibi eam stipuletur: quippe quod alicuius est, id ei dari non potest.

100 100. Denique inutilis est talis stipulatio, si quis ita dari stipuletur: POST MORTEM MEAM DARI SPONDES? uel ita: (POST MORTEM TVAM DARI SPONDES? ualet autem, si quis ita dari stipuletur: CVM MORIAR, DARI SPONDES? uel ita):⁹⁴ CVM MORIERIS, DARI SPONDES? id est, ut in nouissimum uitæ tempus stipulatoris aut promissoris obligatio conferatur: nam inelegans esse uisum est, ex heredis persona incipere obligationem. rursum ita stipulari non possumus: PRIDIE QVAM MORIAR, aut PRIDIE QVAM MORIERIS, DARI SPONDES? quia non potest aliter intellegi pridie quam aliquis morietur, quam si mors secuta sit; rursus morte

nem is köteleztetnek az emberek az által, hogy másnak valamit eskü alatt ígérnek, legalább midőn a római jogról van szó. Mert hogy miféle szabály áll az idegeneknél, azt, ha az egyes államok jogát vizsgáljuk, esetleg máskép találhatjuk.

97. Ha az, a mit magunknak (mással) ünnepélyesen meg- 97
ígértetünk, olyan, hogy nem szolgáltatható, a stipulatio érvény-
telen, pl. midőn valaki szabad embert, kit rabszolgának tartott,
vagy holtat, kit élőnek vélt, vagy szent vagy vallásos helyet, me-
lyet emberi jog alá tartozónak hitt, stipulál magának. 97. a. To- 97a
vábbá, midőn valaki oly dolgot stipulál, mely nem is létezhetik,
pl. egy hippocentaurust, szintén érvénytelen a stipulatio. 98. To- 98
vábbá, midőn valaki oly föltétel alatt stipulál, mely nem teljesül-
het, pl. «ha ujjaddal az eget érinted» hasonlóképen érvénytelen a
stipulatio. De lehetetlen föltétel alatt rendelt hagyomány a mi
tanítóink véleménye szerint ép úgy teljesítendő, mintha föltétle-
nül rendeltetett volna; a másik iskola jogtudósai ellenben a ha-
gyományt is nem kevésbbé érvénytelennek tartják, mint a stipu-
latiót: és valóban alig is lehet ezen különbségnek elégséges okát
adni. 99. Érvénytelen azonfölül a stipulatio, midőn valaki nem 99
tudván, hogy a dolog az övé, ugyanazt magának ígérteti; mert
hát a mi valakié, azt nem adhatjuk neki oda, hogy az övé legyen.
100. Végül érvénytelen az olyan stipulatio, midőn valaki ekkép 100
ígértet meg valamit magának: «*megfogadod-e, hogy az én halálom
után fog adatni?*» (adni fogsz örököseimnek) vagy ekkép: «*meg-
fogadod-e, hogy a te halálod után fog adatni?*» (örököseid adni
fognak), de megáll, midőn valaki ekkép stipulál: «*megfogadod-e,
hogy adatni fog, mihelyt meghalok?*» (adni fogsz halálomkor
örököseimnek) vagy ilyenformán: «*megfogadod-e, hogy adatni
fog, mihelyt te meghalsz?*» (örököseid adni fognak halálodkor),
úgy, hogy t. i. a stipulatiót a fölhívó vagy ígérő életének legutolsó
idejére vonatkoztatjuk: helytelennek látszott ugyanis, hogy a
kötelem az örökös személyéből vegye kezdetét. Viszont nem sti-
pulálhatunk ekkép sem: «*megfogadod-e, hogy adatni fog egy
nappal az én, vagy a te halálod előtt?*» (hogy te, vagy örököseid
adni fognak) mert azt, valakinek halála előtt egy nappal nem
lehet máskép meghatározni, mint a halál bekövetkezésekor;

secuta in præteritum reducitur stipulatio et quodammodo talis est: HEREDI MEO DARI SPONDES? quæ sane inutilis est.

101 101. Quæcumque de morte diximus, eadem et de capitis diminutione dicta intellegemus.

102 102. Adhuc inutilis est stipulatio, si quis ad id, quod interrogatus erit, non responderit, uelut si sestertia X a te dari stipuler, et tu 'nummum sestertium V milia⁹⁵ promittas, aut si ego pure stipuler, tu sub condicione promittas.

103 103. Præterea inutilis est stipulatio, si ei dari stipulemur, cuius iuri subiecti non sumus: unde illud quæsitum est, si quis sibi et ei, cuius iuri subiectus non est, dari stipuletur, in quantum ualeat stipulatio: nostri præceptores putant, in uniuersum ualere, et proinde ei soli, qui stipulatus sit, solidum deberi, atque si extranei nomen non adiecisset: sed diuersæ V. C. scholæ auctores | 'dimidium ei deberi existimant; pro altera 156. l. uero parte inutilem esse stipulationem.

103a 103a. Alia causa est⁹⁶ | si ueluti SERVO uel FILIO FAMILIAS MEO ET MIHI DARI SPONDES | stipulatus sim. tunc enim constat, solidum deberi et me | solidum a promissore petere posse: quod etiam fit, | cum tantum uelut FILIO FAMILIAS stipulor.

104 104. Præterea inutilis est stipulatio, si ab eo stipuler, qui iuri meo subiectus est, item si is a me stipuletur. seruus quidem et qui in mancipio est et 'filiafamilias et quæ in manu est, non solum ipsi, cuius iuri subiecti subiectæne sunt, obligari non possunt, sed ne alii quidem ulli.

105 105. Mutum neque stipulari neque promittere posse palam est: idem etiam in surdo receptum est; quia et is, qui stipulatur, uerba promittentis, et qui promittit, uerba stipulantis exaudire debet.

106 106. Furiosus nullum negotium gerere potest, quia non intellegit, quid agat.

107 107. Pupillus omne negotium recte gerit, 'ita tamen ut tutor,⁹⁷ sicubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur, uelut si ipse obligetur; nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest.

azonban a halál bekövetkezése után meg a múltra vonatik vissza a stipulatio és bizonyos tekintetben ehhez hasonlít: *«megfogadod-e, hogy az én örökösömnek adatni fog?»* (kapni fog) ez pedig érvénytelen. 101. A mit a halálról mondtunk, azt a capitis de- 101 minutióra is kívánjuk értetni. 102. Érvénytelen még a stipulatio, 102 midőn valaki nem arra felel, a mi felől őt megkérdezték, pl. ha azt stipulálom, hogy tízezer sesterciust adj nekem, s te csak ötezeret ígérsz, vagy ha én föltétlenül stipulálok, te pedig föltételesen ígérsz. 103. Azonfölül érvénytelen a stipulatio, ha azt köt- 103 jük ki, hogy annak adassék, kinek hatalma alatt nem állunk: miért is kérdés támadt, mennyiben áll meg az olyan stipulatio, midőn valaki azt köti ki, hogy neki és annak adjanak, kinek hatalma alatt nem is áll? A mi tanítóink úgy vélekednek, hogy egész terjedelmében érvényes és azért magának a kikötő félnek az egész teljesítendő ép úgy, mintha a harmadiknak nevét hozzá sem függesztette volna: de a másik iskola jogtudósai azt hiszik, hogy csak a fele teljesítendő neki, míg a másik fele részre nézve a stipulatio érvénytelen. 103. a. Egészen más, midőn pl. azt kö- 103 a tőm ki: *«megfogadod-e, hogy az én rabszolgámnak vagy az én fiamnak és nekem fog adatni?»* (fogsz vagy fognak adni). Ekkor ugyanis bizonyos, hogy az egész képezi a tartozás tárgyát s hogy magam az egészet követelhetem az ígérőtől, mi akkor is történik, midőn pl. csupán fiam részére stipulálok. 104. Azonkívül érvény- 104 telen a stipulatio, ha attól kötök ki valamit, a ki az én hatalmamnak van alávetve, továbbá, ha ő kötne ki valamit éntőlem. A rabszolga, a Mancipiumban levő, a családleány, s a manus alatt álló nő pedig nemcsak annak nem kötelezhető le, a kinek hatalma alatt vannak, de egyáltalában senki másnak sem. 105. Hogy a 105 néma sem stipulálni, sem ígérni nem képes, az nyilván való: ugyanez áll a süketre nézve is; mert nemcsak annak, a ki stipulál, világosan meg kell értenie az ígérőnek szavait, hanem az ígérőnek is a stipulálóét. 106. Az örült semmiféle ügyletet sem 106 végezhet, mert nem képes belátni, a mit tesz. 107. A pupillus 107 minden jogügyletet érvényesen végez, csakhogy mindenütt, a hol a gyám közreműködése szükséges, ez kikérendő, pl. midőn saját magának kellene kötelezettséget vállalnia; mást azonban a gyám

108 108. Idem iuris est in feminis, quæ in tutela sunt.

109 109. Set quod diximus de pupillo, utique de eo uerum est,
 V. C. qui iam aliquem intellectum habet; nam infans et qui infanti
 157. 1. proximus est, non multum a furioso | differt, quia huius ætatis
 pupilli nullum intellectum habent: sed in his pupillis, '(qui
 infanti proximi sunt.)⁹⁸ propter utilitatem benignior iuris inter-
 pretatio facta est.

110 110. '(Quanquam uero, ut diximus, alius, qui iuri nostro
 subiectus non est, inutiliter nobis stipulatur,)⁹⁹ possumus
 tamen ad id, quod stipulamur, alium adhibere, qui idem sti-
 puletur, quem uulgo adstipulatorem uocamus.

111 111. 'Et¹⁰⁰ huic proinde actio competit proindeque ei recte
 soluitur ac nobis; sed quidquid consecutus erit, mandati iudicio
 nobis restituere cogetur.

112 112. Ceterum potest etiam aliis uerbis uti adstipulator,
 quam quibus nos usi sumus: itaque si uerbi gratia ego ita
 stipulatus sim: DARI SPONDES? ille sic adstipulari potest: IDEM
 FIDE TVA RROMITTIS? uel: IDEM FIDE IVBES? uel contra.

113 113. Item minus adstipulari potest, 'plus non potest: ita-
 que si ego sestertia X stipulatus sim, ille sestertia V stipulari
 potest; contra uero plus non potest. item si ego pure stipula-
 tus sim, ille sub condicione stipulari potest; contra uero non
 potest. non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore
 minus et plus intellegitur; plus est enim statim aliquid dare,
 minus est post tempus dare.

114 114. In hoc autem iure quædam singulari iure obseruantur:
 nam adstipulatoris heres non habet actionem. item | seruus
 adstipulando nihil agit, qui¹⁰¹ ex ceteris omnibus causis stipu-
 latione domino acquirit. idem de eo, qui in mancipio est, magis
 placuit; nam et is serui loco est: is autem, qui in potestate
 patris est, agit aliquid, sed parenti non acquirit, quamuis ex
 omnibus ceteris causis stipulando ei adquirat; ac ne ipsi qui-
 dem aliter actio competit, quam si sine capitis¹⁰² diminutione
 exierit de potestate parentis, ueluti morte eius aut quod ipse

közreműködése nélkül érvényesen kötelezhet le magának.

108. Ugyanezen szabály követendő a gyámság alatt álló nőknél. 108

109. A mit azonban a pupillusról mondtunk, minden esetre áll 109 arról, kinek már némi belátása van; a gyermek t. i. és a gyermekkorhoz legközelebb álló nem sokat különbözik az őrültől, mert az ilyen korban levő pupillusoknak még semmi belátásuk sincs: de ezen pupillusok tekintetében (a kik a gyermekkorhoz legközelebb állanak) az ő javokra enyhébb jogmagyarázat történt.

110. Ámbár azonban, mint mondók, más, ki a mi hatalmunk 110 alatt nem áll, a mi részünkre érvénytelenül stipulál, mégis arra, a mit stipulálunk, mást is alkalmazhatunk, a ki ugyanazt stipulálja, a kit közönségesen adstipulatornak (együttstipulálónak) nevezünk. 111. Ezt ép úgy illeti meg a kereset, mint bennünket, 111 s neki ép oly jogérvényesen teljesíthető a fizetés, mint nekünk; de bármit kapott is, azt a mi megbizási keresetünk folytán ki kell adnia. 112. Az adstipulator egyébiránt más szavakkal is élhet, 112 mint a milyenekkel magunk éltünk: így pl. ha magam ekkép stipuláltam: *«Megfogadod-e, hogy adatni fog»* (adni fogsz), amaz ilyformán adstipulálhat: *«Szavadra megigéred-e ugyanazt?»* vagy: *«Szavadra parancsolod-e ugyanazt?»* és megfordítva. 113. Stipu- 113 lálhat továbbá kevesebbet is, de többet nem: ha tehát magam tízezer sesterciust stipuláltam, ő ötezret stipulálhat; megfordítva azonban többet nem stipulálhat. Továbbá, ha én föltétlenül stipuláltam, ő föltétel alatt stipulálhat, de nem megfordítva. A több vagy kevesebb nemcsak a mennyiség, hanem az idő tekintetében is értendő; mert valamit azonnal adni: több, csak bizonyos idő múlva adni: kevesebb. 114. Ezen jognál azonban egynémely 114 sajátyszerűségek fordulnak elő: az adstipulator örökösének t. i. nincsen keresete. Továbbá mit sem ér, ha rabszolga adstipulál, a ki minden egyéb jogalpnál fogva stipulatioja által az úrnak szerez. Ugyanez áll a helyesebb nézet szerint a Mancipiumban levőről; mert az is rabszolga gyanánt van: míg az, ki atyja potestas alatt áll, jogérvényesen cselekszik ugyan, de atyjának mit sem szerez, ámbár minden egyéb jogalpnál fogva szerez neki stipulatio által; a kereset őt magát nem is illeti másképp, mint ha capitis diminutio nélkül kijő atyjának potestas alól, pl. az utóbbinak halála foly-

flamen Dialis inauguratus est. eadem de filiafamilias et quæ in manu est, dicta intellegemus.

115 115. Pro eo quoque, qui promittit, solent alii obligari, quorum alios sponsores, alios fidepromissores, alios fideiussores appellamus.

116 116. Sponsor ita interrogatur: IDEM DARI SPONDES? fidepromissor (ita) ¹⁰³: IDEM FIDEIPROMITTIS? fideiussor ita: IDEM FIDE TVA ESSE IVBES? '(sed) ¹⁰⁴ uidebimus de his 'an quo nomine possint proprie adpellari, qui ita interrogantur: IDEM DABIS? IDEM PROMITTIS? IDEM FACIES?

117 117. Sponsores quidem et fidepromissores et fideiussores sæpe solemus accipere, dum curamus, ut diligentius nobis cautum sit; adstipulatorem uero fere tunc solum adhibemus, cum ita stipulamur, ut aliquid post mortem nostram detur; '(quia enim ut ita nobis detur) ¹⁰⁵ stipulando nihil agimus, adhibetur adstipulator, ut is post mortem nostram agat: qui si quid fuerit consecutus, | de restituendo eo mandati iudicio 'heredi meo tenetur. ¹⁰⁶

V. C.
159. l.

118 118. Sponsoris uero et fideprommissoris similis condicio (est), fideiussoris ualde dissimilis.

119 119. Nam illi quidem nullis obligationibus accedere possunt nisi uerborum, ¹⁰⁷ quamuis interdum ipse, qui promiserit, non fuerit obligatus, uelut si mulier ¹⁰⁸ aut pupillus sine tutoris auctoritate aut quilibet post mortem suam dari promiserit; at illud quæritur, si seruus aut peregrinus sponderit, an pro eo sponsor aut fidepromissor obligetur. fideiussor uero omnibus obligationibus, id est, siue re siue uerbis siue litteris siue consensu contractæ fuerint obligationes, adici potest. 'ac ¹⁰⁹ ne illud quidem interest, utrum ciuilis an naturalis obligatio sit, cui adiciatur; adeo quidem, ut pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit, qui a seruo fideiussorem accipiat, siue ipse dominus in id, quod sibi debeatur.

120 120. Præterea sponsoris et fideprommissoris heres non tenetur, nisi si de peregrino fideprommissore quæramus, et alio iure ciuitas eius utatur; fideiussoris autem etiam heres tenetur.

tán, vagy mert ő maga Iupiter papjává avattatott. Ugyanezt a családleányra és a manus alatt levő nőre is kívánjuk értetni.

115. Az ígérő félért is szoktak másokat lekötelezni, kiket majd sponsorok-, majd fidepromissorok-, majd fidejussoroknak nevezünk. 116. A sponsort ekkép kérdezik: «*Megfogadod-e, hogy ugyanaz fog adatni!*» (fogod adni), a fidepromissor ilyenformán: «*Igéred-e ugyanazt a te szavadra!*» a fidejussor imígy: «*Ugyanazt parancsolod-e a te szavadra!*» De lássuk, hogy ezek közül sajátlag miféle névvel jelölhetők azok, kiket így kérdeznek: «*Ugyanazt adod-e? Ugyanazt ígéred-e? Ugyanazt teszed-e?*» 117. Sponsorokat t. i. és fidepromissorokat és fidejussorokat gyakran szoktunk elfogadni, midőn gondunk van reá, hogy szorgosabb biztosítékunk legyen; adstipulatort ellenben majdnem kizárólag akkor használunk, midőn akkép stipulálunk, hogy a mi halálunk után adassék valami (adjanak valamit örököseinknek); (mivel t. i. az ilyen stipulatio által, hogy ekkép valami nekünk adassék), semmit sem hozunk létre, adstipulatort használunk, hogy az pereljen a mi halálunk után, és ha valamit behajtana, azt ki kell adnia az én örökösömnek, mire a megbizási keresettel kötelezhetni őt.

118. A sponsor állása pedig és a fidepromissoré hasonló, a fidejussoré ellenben nagyon eltérő. 119. Amazok t. i. semmiféle más kötelelemhez nem járulhatnak, csak a szóbeliekhez, habár néha maga az ígérő fél kötelezve sem volt, mint pl. akkor, midőn valamely nő vagy pupillus a gyám közreműködése nélkül, vagy bárki más azt ígérte, hogy az ő halála után fog adatni (örökösei adni fognak); az azonban kérdéses, vajjon, ha egy rabszolga vagy idegen ígért meg valamit, le lesz-e ő érette kötelezve a sponsor vagy fidepromissor? Fidejussor ellenben mindennemű kötelelemhez járulhat, akár dolog, akár szavak, akár irás, akár pusztá akaratgybehangzás által jőjjenek azok létre. Még az sem tesz különbséget, vajjon a kötelelem, melyhez hozzájárul, beperelhető-e, avagy beperelhetetlen, úgy hogy még a rabszolgáért is köteleztetik, akár idegen az, ki a rabszolgától kapja a fidejussort, akár maga az úr arra nézve, a mi neki teljesítendő. 120. Azonkívül a sponsor és fidepromissor örököse nincs lekötelezve, kivévn, ha peregrinusi fidepromissorról van szó, és annak állama más jogot követ; fide-

121 121. Item sponsor et fidepromissor (per) legem Furiam biennio liberantur, et quotquot erunt numero eo tempore, quo pecunia peti potest, in tot partes 'diducitur inter eos obligatio, et singuli uiriles partes 'dare iubentur; ¹¹⁰ fideiussores uero perpetuo tenentur, et quotquot erunt numero, singuli in solidum petere: sed nunc ex epistula diui Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo soluendo sint, partes petere. eo igitur distat hæc epistula a lege Furia, quod si quis ex sponsoribus aut fidepromissoribus soluendo non sit, 'hoc onus (ad ceteros non pertinet, si uero ex fideiussoribus), ¹¹¹ ad ceteros quoque pertinet. set cum lex Furia tantum in Italia locum habeat, euenit, ut in ceteris prouinciis sponsores quoque et fidepromissores proinde ac fideiussores 'et perpetuo teneantur et singuli in solidum obligentur, nisi ex epistula diui Hadriani hi 'quoque adiuentur in parte.

V. C.
160. 1.

122 122. Præterea inter sponsores et fidepromissores lex Apuleia quandam societatem introduxit: nam si quis horum plus sua portione soluerit, de eo, quod amplius dederit, aduersus ceteros actiones constituit. quæ lex ante legem Furiam lata est, quo tempore in solidum obligabantur: unde quæritur, an post legem Furiam adhuc legis Apuleiæ beneficium supersit; et utique extra Italiam superest; nam lex quidem Furia tantum in Italia ualet, Apuleia uero etiam in ceteris prouinciis. set an 'et in Italia ¹¹² beneficium legis Apuleiæ supersit, ualde 'quæritur. uerum ad fideiussores ¹¹³ lex Apuleia non pertinet: itaque si creditor ab uno totum consecutus fuerit, huius solius detrimentum erit, scilicet si is, pro quo fideiussit; soluendo non sit: sed ut ex | supra dictis apparet, is, a quo creditor totum petit, poterit ex epistula diui Hadriani desiderare, ut pro parte in se detur actio.

V. C.
161. 1.

123 123. Præterea lege Cicereia ¹¹⁴ cautum est, ut is, qui sponsores aut fidepromissores accipiat, prædicat palam et declaret, et de qua re satis accipiat, et quot sponsores aut fidepromis-

jussornak azonban még az örököse is le van kötelezve. 121. To 121
vábbá a sponsor és fidepromissor a lex Furiánál fogva két év
mulva fölszabadulnak, és a hányan lesznek számszerint abban az
időben, midőn a pénz követelhető, annyi részre oszlik közöttük
a kötelelem és mindenikök csak saját részének teljesítésére szorít-
ható; ellenben a fidejussorok örökre vannak lekötelezve és a há-
nyan lesznek számszerint, mindegyikök az egész erejéig szavatol:
azért szabadságában áll a hitelezőnek attól kérni az egészet, a
kitől akarja: most azonban a hitelezőnek dicsőült Hadrianus le-
irata folytán mindeniktől, hacsak a többiek (t. i. a kezestársak)
fizetéképesek, csupán saját részét szabad követelnie. Ezen leirat
az által különbözik tehát a lex Furiától, hogy, ha valaki a spon-
sorok vagy fidepromissorok közül fizetéképtelen, ezen teher nem
tartozik a többiekre, míg ha a fidejussorok közül (akad egy fize-
téképtelen), a többiekre is tartozik. Miután azonban a lex Furi-
nak csak Italiában van helye, megesik, hogy a többi tartományok-
ban a sponsorok és a fidepromissorok is ép úgy szavatolnak min-
denkorra, mint a fidejussorok, és mindegyikök az egészért felelős,
hacsak dicsőült Hadrianus leirata nem segítene ő rajtok is, úgy
hogy szintén csak részben felelősek. 122. Azonkívül a lex Apuleia 122
a sponsorok és fidepromissorok között egy nemét a társaságnak
hozta be: ha t. i. valaki közülök a maga részénél többet fizetett,
arra nézve, a mivel többet adott, a többiek ellen kereseteket ren-
delt. Ezen törvény a lex Furia előtt keletkezett, midőn még az
egészért felelősek voltak: azért kérdik, vajjon a lex Furia után
fönáll-e még a lex Apuleia kedvezménye? Mindenesetre fönmarad
Italián kívül; mert a lex Furia csupán Italiában érvényes, a lex
Apuleia ellenben a többi tartományokban is. De vajjon fönáll-e
még Italiában is a lex Apuleia kedvezménye? nagyon kérdéses.
A fidejussorokra azonban nem tartozik a lex Apuleia: ha tehát a
hitelező egytől hajtotta be az egészet, csupán ennek a kára lesz
az, ha t. i. az, a kiért kezeskedett, fizetéképtelen: de miként a
fentebb mondottakból kitünik, az, kitől a hitelező az egészet kö-
vetelte, dicsőült Hadrianus leirata alapján kívánhatja, hogy csak a
saját része erejéig lehessen őt beperelni. 123. Azonkívül gondos- 123
kodva van a lex Cicereia által, hogy az, ki sponsorokat vagy fide-

sores in eam obligationem accepturus sit; et nisi prædixerit, permittitur sponsoribus et fidepromissoribus intra diem XXX præiudicium postulare, quo quærat, an ex ea lege prædictum sit; et si iudicatum fuerit, prædictum 'ita non¹¹⁵ esse, liberantur, qua lege fideiussorum mentio nulla fit; sed in usu est, etiam si fideiussores accipiamus, prædicere.

- 124   124. Sed beneficium legis Corneliæ omnibus commune est: qua lege idem pro eodem apud eundem eodem anno uetatur in ampliorem summam obligari creditæ pecuniæ quam in XX milia; et quamvis sponsores uel promissores '(uel fideiussores)¹¹⁶ in amplam pecuniam, uelut sestertium C milium se obligauerint, 'tamen duntaxat XX tenentur;¹¹⁷ pecuniam autem creditam dicimus non solum eam, quam credendi causa damus, set omnem, quam tunc, (cum) contrahitur obligatio, certum est debitum iri, id est, (quæ) sine ulla condicione deducitur in obligationem; itaque et ea pecunia, quam in diem certum dari stipulamur, eodem numero est, quia certum est, eam debitum iri, licet post tempus petatur. appellatione autem pecuniæ omnes res in ea lege significantur; itaque '(et) si uinum uel
V. C.
162. 1. frumentum, aut si fundum | uel hominem stipulemur, hæc lex obseruanda est.

- 125   125. Ex quibusdam tamen causis permittit ea lex in infinitum satis accipere, ueluti si dotis nomine, uel eius, quod ex testamento 'cui¹¹⁸ debeatur, aut iussu iudicis satis accipiatur. et adhuc 'lege (Iulia' de)¹¹⁹ uicesima hereditatium cauetur, ut ad eas satisfactiones, quæ ex ea lege proponuntur, lex Cornelia non pertineat.

- 126   126. 'In eo 'quoque iure par condicio est omnium, sponsorum, fidepromissorum, fideiussorum, quod ita obligari non possunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur:

promissorokat fogad el, előbb mondja ki nyíltan s jelentse ki nemcsak azt, hogy miféle követelésre nézve fogadja el a kezességet, hanem azt is, hogy hány sponsort vagy fidepromissort kíván abba a kötelembé fölvenni; és ha azt nem mondta ki előlegesen, meg van a sponsoroknak és fidepromissoroknak engedve, hogy 30 nap alatt *præiudiciumot* kérjenek annak megállapítása végett, vajjon megtörtént-e ama törvény értelmében az előleges kijelentés; ha pedig a bírói ítélet úgy találja, hogy az előleges kijelentés nem történt meg, fölszabadulnak. Ebben a törvényben a fidejussorokról semmiféle említés sem történik; de gyakorlatban van az előleges kijelentés akkor is, midőn fidejussorokat fogadunk el.

124. Azonban a *lex Cornelia* kedvezménye mindnyájoknak¹²⁴ közös: ezen törvény által meg van tiltva, hogy ugyanaz ugyanazért ugyanannál ugyanabban az esztendőben magát 20,000-nél nagyobb összeg erejéig kötelezhesse le kezesség alapján; és habár a sponsorok vagy promissorok (vagy fidejussorok) nagyobb összegre, pl. 100,000 *sestercius*ra, kötelezték volna is le magokat, mégis csupán 20,000 erejéig felelősek; hitelezett pénznek pedig nemcsak azt mondjuk, melyet hitelezés céljából adunk, hanem mindazt, a melyről akkor, midőn a kötelmet létrehozuk, bizonyos, hogy tartozás tárgyát fogja képezni, azaz, mely mindennemű föltétel nélkül kerül a kötelembé; ugyanoda való tehát az a pénz is, melynek megadását bizonyos napra stipuláljuk, mert bizonyos, hogy tartozás tárgyát képezendi, habár csak bizonyos idő múlva követelhető. Ez a szó «pénz» pedig ama törvényben minden dolgot jelent; midőn tehát bort vagy gabonát, vagy midőn telket vagy rabszolgát stipulálunk, szintén ezt a törvényt kell követnünk. 125. Bizonyos okoknál fogva azonban megengedi ama tör-¹²⁵vény, hogy határtalanul fogad hassuk el a kezességet, pl. midőn hozomány, vagy a valakit végrendelet alapján illető tartozás biztosítására, vagy a bíró parancsára fogadtatik el a kezesség. És még az örökségek huszad részéről szóló *lex Iuliában* is ki van mondva, hogy ama kezességekre, melyek abban a törvényben elő vannak írva, nem vonatkozik a *lex Cornelia*. 126. Abban a rész-¹²⁶ben is egyforma mindnyájok, ú. m. a sponsorok-, fidepromissorok- és fidejussoroknak jogállása, hogy oly módon nem kötelez-

at ex diuerso ut minus debeant, obligari possunt, sicut in adstipulatoris persona diximus; nam ut adstipulatoris, ita et horum obligatio accessio est principalis obligationis, nec plus in accessione esse potest quam in principali reo.

127 127. In eo quoque par omnium causa est, quod si 'quid pro reo soluerint, eius recipiendi causa habent cum eo mandati iudicium: et hoc amplius sponsores ex lege Publilia propriam habent actionem in duplum, quæ appellatur depensi.

128 128. Litteris obligatio fit ueluti nominibus¹²⁰ transcripticiis. fit autem nomen transcripticium duplici modo. uel a re in personam uel a persona in personam.

129 129. (A re in personam tran)scriptio¹²¹ fit, ueluti si id, quod tu ex emptionis causa aut conductionis aut societatis mihi debeas, inde¹²² expensum tibi tulero.

130 130. A persona in personam transcriptio fit, ueluti si id, V. C. quod mihi Titius debet, tibi 'inde expensum tulero, id est si
163. l. Titius 'te (pro) se¹²³ delegauarit mihi.

131 131. Alia causa est eorum uominum, quæ arcaria uocantur: in his enim rei, non litterarum obligatio consistit, quippe non aliter ualent, quam si numerata sit pecunia: numeratio autem pecuniæ 'rei¹²⁴ facit obligationem: qua de causa recte 'dicemus, arcaria nomina nullam facere obligationem, sed obligationis factæ testimonium præbere.

132 132. Unde 'non proprie dicitur, arcariis nominibus etiam peregrinos obligari, quia non ipso nomine, sed numeratione pecuniæ obligantur; quod genus obligationis iuris gentium est.

133 133. Transcripticiis uero nominibus an obligentur peregrini, merito quæritur, quia quodammodo iuris civilis est talis obligatio: quod Neruæ placuit. Sabino autem et Cassio uisum est,

hetők, hogy többel tartozzanak, mint a mennyivel az tartozik, a kiért magokat lekötelezték: megfordítva azonban kötelezhetők olyképen, hogy kevesebbel tartozzanak, miként az adstipulator személyére vonatkozólag mondtuk; valamint t. i. az adstipulatoré, úgy ezeknek a kötelezettsége is csak járuléka a főkötelemnek, már pedig a járulék nem foglalhat többet magában, mint a főkötelem. 127. Abban is egyforma mindnyájoknak helyzete, hogy 127 annak visszakövetelésére, a mit az adósért fizettek, megbizási keresetök van az adós ellen; azonfölül a sponsoroknak még egy a kétszeresre menő keresetök van a lex Publilia alapján, és ezen keresetnek fizetési visszkereset a neve.

128. Írás által keletkezik valamely kötelem, pl. a követelések 128 átjegyzésénél. Valamely kötelem átjegyzése pedig kétféle módon történhetik meg, vagy dologról személyre, vagy személyről személyre. 129. Dologról személyre történik az átjegyzés, midőn 129 pl. azt, a mivel te nekem adásvevés, vagy bérlet, vagy társasági szerződés alapján tartozol, innen mint neked kifizetett (hitelezett) összeget irom át. 130. Személyről személyre történik az átjegyzés, midőn pl. azt, a mivel nekem Titius tartozik, innen mint neked kifizetett (hitelezett) összeget irom át, azaz ha Titius téged magáért nekem delegált. 131. Máskép áll azon követelésekkel, 131 melyeket arcarius követeléseknek nevezünk: ezek t. i. dolog adása által és nem írás által létrejött kötelmek, mert csak úgy érvényesek, ha a pénzt valósággal leolvasták; a pénz leolvasása pedig dolog által keletkezetté teszi a kötelmet, miért is méltán azt mondjuk, hogy az arcarius követelések nem hoznak létre semmiféle kötelmet, hanem már keletkezett kötelemnek (csupán) bizonyítékaul szolgálnak. 132. Sajátlanul mondják azért, hogy arcarius 132 követelések a peregrinusokat is kötelezik, mert nem maga a követelés, hanem a pénz leolvasása folytán válnak kötelezettekkel, és ezen neme a kötelemnek nemzetközi jogintézmény. 133. Az, vaj- 133 jon átjegyzett követelések által is lekötelezhetők-e a peregrinusok, méltán képezi kérdés tárgyát, mert egy ilyen kötelem bizonyos tekintetben a polgári jognak egyik intézménye; így tartá Nerva. Sabinus- és Cassiusnak azonban úgy tetszett, hogy dologról személyre történő átjegyzés a peregrinusokat is kötelezi, míg

si a re in personam fiat nomen transcripticium, etiam peregrinos obligari; si uero a persona in personam, non obligari.

134 134. Præterea litterarum obligatio fieri uidetur chirografis et syngrafis, id est, si quis debere se aut daturum se scribat; ita scilicet, si eo nomine stipulatio non fiat: quod genus obligationis proprium peregrinorum est.

135 135. Consensu fiunt obligationes in emptionibus et uenditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis.

136 136. Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationes contrahi, quia neque uerborum | neque scripturæ ulla proprietas desideratur, sed sufficit, eos, qui negotium gerunt, consensisse: unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, ueluti per epistulam aut per internuntium, cum alioquin uerborum obligatio inter absentes fieri non possit.

138 [138.]¹²⁵ sed absenti expensum ferri potest, etsi uerbis obligatio cum absente contrahi non possit.

137 137. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono et æquo præstare oportet, cum alioquin in uerborum obligationibus alius stipuleter, alius promittat, et in nominibus alius expensum ferendo obliget, alius obligetur.

De emptione et uenditione.¹²⁶

139 139. Emptio et uenditio contrahitur,¹²⁷ cum de pretio conuenerit, quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra quidem data fuerit: nam quod arræ nomine datur, argumentum est emptionis et uenditionis contractæ.

140 140. Pretium autem certum esse debet: nam alioquin¹²⁸ si ita inter nos¹²⁹ conuenerit, ut quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit emptæ, Labeo negauit, ullam uim hoc negotium habere; cuius opinionem Cassius probat: (at)¹³⁰ Ofilius et eam emptionem et uenditionem (esse putauit),¹³¹ cuius opinionem Proculus secutus est.

141 141. Item pretium in numerata pecunia consistere debet:
V. C. 65. 1. nam in ceteris rebus an pretium esse possit, ueluti homo aut

a személyről személyre történő nem kötelezi le őket. 134. Azon-¹³⁴ kívül írásbeli kötelelem látszik még keletkezni chirografumok és syngrafák által, azaz, midőn valaki azt írja, hogy tartozik, vagy adni fog; úgy t. i., ha nem keletkezik arra stipulatio: ezen neme a kötelmeknek a peregrinusok sajátja.

135. Pusztá akarategybehangzás által keletkeznek kötelmek¹³⁵ adás-vevések-, bérszerződéseknél, társaságoknál és megbízásoknál.

136. Azért mondjuk pedig, hogy a kötelmek amaz esetekben¹³⁶ pusztá akarategybehangzás által jönnek létre, mert sem a szavak-, sem az írásra nézve nem kívántatik semmiféle sajátyszerűség, hanem elég, ha azok, kik az ügyletet kötik, egymással egyetértettek: azért távollevők között is köthetők ilyen jogügyletek, például levél vagy küldöncz által, holott máskülönben távollevők között pusztá szavak által kötelelem nem jöhet létre. 138. De távollevő¹³⁸ számára is vezethető be valami mint hitelezés, ámbár távollevővel pusztá szavak által kötelelem nem köthető. 137. Ezen szerző-¹³⁷ déseknél továbbá az egyik fél a másiknak arra köteleztetik le, a mit az egyik a másiknak a méltányosság szerint teljesíteni tartozik, holott máskülönben a szavak által létrehozott kötelmeknél az egyik stipulál, a másik ígér, a könyvbeli kötelmeknél pedig az egyik a hitelezett összeg bevezetése által kötelez, s egyúttal a másik köteleztetik.

Az adás-vevésről.

139. Az adás-vevés meg van kötve, mihelyt a felek az ár iránt¹³⁹ megegyeztek, habár ez utóbbi nincs is még leolvasva és foglalt sem adtak még: mert az, a mit foglaltul adnak, csak bizonyítékul szolgál az adás-vevési szerződés megkötésének. 140. Az árnak¹⁴⁰ pedig határozottnak kell lennie, mert különben, ha úgy egyeztünk meg magunk között, hogy az árú annyiért tekintessék megvásároltnak, mint a mennyire Titius becsüli, az ilyen jogügyletnek Labeo nézete szerint semmiféle hatálya sincs; s az ő nézetét Cassius is helyesli: Ofilius ellenben ezt is adás-vevésnek tekinti; s az ő nézetét követte Proculus is. 141. Továbbá kell, hogy az ár¹⁴¹ készpénzből álljon: mert az, vajjon egyéb dolgokból is állhat-e

toga aut fundus alterius rei (an pretium esse possit),¹³² ualde quæritur: nostri præceptores putant, etiam in alia re posse consistere pretium; unde illud est, quod uulgo putant, per permutationem rerum emptionem et uenditionem contrahi, eamque speciem emptionis uenditionisque uetustissimam esse; argumentoque utuntur Græco poeta Homero, qui aliqua parte sic ait:

(ἐνθεν ἄρ' οἰνίζοντο κατηγορόωντες Ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴσωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινόις, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.)

et reliqua.¹³³ diuersæ scholæ auctores dissentiunt aliudque esse existimant permutationem rerum, aliud emptionem et uenditionem; alioquin non posse¹³⁴ rem expediri permutatis rebus, quæ uideatur res uenisse, et quæ pretii nomine data esse, sed rursus utramque uideri et uenisse et utramque pretii nomine datam esse, absurdum uideri. set ait Cælius Sabinus, si rem tibi uenalem habenti,¹³⁵ ueluti fundum, 'accesserim',¹³⁶ et pretii nomine hominem forte dederim, fundum quidem uideri uenisse, hominem autem pretii nomine datum esse, ut fundus acciperetur.¹³⁷

142. Locatio autem et conductio (et emptio et uenditio)¹³⁸ similibus regulis constituuntur: nisi enim merces certa statuta sit, non uidetur locatio et conductio contrahi.

V. C. 143. Unde si alieno arbitrio merces permissa sit, uelut
166. 1. quanti Titius æstimauerit, | quæritur, an locatio et conductio
contrahatur: 'qua de¹³⁹ causa si fulloni polienda curandaue, sarcinatori sarcienda uestimenta dederim, nulla statim mercede constituta, postea tantum daturus, quanti inter nos conuenerit, quæritur, an locatio et conductio contrahatur.

144. Item¹⁴⁰ si rem tibi utendam dederim et inuicem aliam rem utendam acceperim, quæritur, an locatio et conductio contrahatur.

145. Adeo autem emptio et uenditio et locatio et conductio familiaritatem aliquam inter se habere uidentur, ut in quibus-

az ár, pl. vajjon rabszolga, egy toga vagy telek is lehessen e a másik dolognak ára, igen vitás: a mi tanítóink nézete szerint az ár más dologban is állhat; innen van az, a mit közönségesen hisznek, hogy a dolgok kölcsönös kicserélése által jön létre adás-vevés, és hogy ezen fajta az adás-vevésnek a legrégibb; ennek bebizonyítására hivatkoznak Homeros görög költőre, ki valahol így szól:

És innen borozának imé valamennyi Akhivok,
Kik rézen, kik tündöklő vasat adva helyette,
Egyik bőrön, egyik pedig épen tulkain, ismét
Mások foglyaikon,

stb. A másik iskolának jogtudósai eltérő véleményben vannak s azt tartják, hogy más a csere, más az adás-vevés; máskülönben az elcserélt dolgoknál nem lehetne megtudni, melyik tekintessék eladottnak, s melyik ár fejében adottnak, de viszont képtelenségnek látszik, hogy mindegyik eladottnak is, és ár fejében adottnak is tekintessék. Azonban Cælius Sabinus azt mondja, hogy ha a te eladó dolgodat, p. telkedet elfogadtam és ár fejében talán egy rabszolgát adtam, a telek eladottnak, a rabszolga pedig ár fejében adottnak tekintendő, hogy érte a telket megkapjam.

142. A bérlés és haszonbérlés hasonló szabályok szerint jön létre, mint az adás-vevés, mert ha csak nem állapítottak meg (a felek) határozott bért, nem lehet szó bérlésről és haszonbérlésről.

143. Azért, ha a bérnek meghatározása egy harmadiknak belátására van bízva, p. a mennyire Titius becsüli, kérdeni szokták, vajjon jön-e létre bérlés és haszonbérlés: ugyanezen oknál fogva kérdik, vajjon, ha ruháimat simítás vagy takarítás végett kallós-¹⁴³nak, vagy kijavítás végett foltozó szabónak adtam, a nélkül, hogy legott a bért meghatároztam volna, később annyit akarván adni, a mennyiben magunk között megegyezünk, bérlést kötöttünk-e? ¹⁴⁴

144. Továbbá, ha néked valamely dolgot használat végett odaadtam, s az viszont más dolgot használat végett elfogadtam, szintén kérdés, vajjon bérlést kötöttünk-e? 145. Annyira látszik pedig az adás-vevés ¹⁴⁵ és a bérlés-haszonbérlés egymással rokontermészetűnek lenni, hogy bizonyos esetekben kérdezni szokták, vajjon adás-vevés létesült-e,

dam causis quæri soleat, utrum emptio et uenditio contrahatur, an locatio et conductio: ueluti si qua res in perpetuum locata sit, quod euenit in prædiis municipum, quæ ea lege locantur, ut quamdiu inde¹⁴¹ uestigal præstetur, neque ipsi conductori neque heredi eius prædium auferatur; sed magis placuit locationem conductionemque esse.

146 146. Item¹⁴² si gladiatores ea lege tibi tradiderim, ut in singulos, qui integri exierint, pro sudore denarii XX mihi darentur, in eos uero singulos, qui occisi aut debilitati fuerint, denarii mille, quæritur, utrum emptio et uenditio an locatio et conductio contrahatur: et magis placuit, eorum, qui integri exierint, locationem et conductionem contractam uideri, at eorum, qui occisi aut debilitati sunt, emptionem et uenditionem esse; idque ex accidentibus apparere, tamquam sub
 V. C. |
 167. 1. | facta cuiusque uenditione an locatione: iam enim non dubitatur, quin sub condicione res uenire aut locari possint.

147 147. Item quæritur, si cum aurifice mihi conuenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certæque formæ anulos mihi faceret, et acciperet uerbi gratia denarios CC, utrum emptio et uenditio an locatio et conductio contrahatur: Cassius ait, materiæ quidem emptionem uenditionem contrahi, operarum autem locationem et conductionem; sed plerisque placuit, emptionem et uenditionem contrahi: atqui si meum aurum ei dederò, mercede pro opera constituta, conuenit, locationem conductionem contrahi.¹⁴³

148 148. Societatem coire solemus aut totorum bonorum aut unius alicuius negotii, ueluti mancipiorum emendorum aut uendendorum.

149 149. Magna autem quæstio fuit, an ita coiri possit societas; ut quis maiorem partem lucretur, minorem damni præstet: quod Quintus Mucius (contra naturam societatis esse censuit; sed Seruius Sulpicius, cuius¹⁴⁴ etiam¹⁴⁵ præualuit sententia, adeo ita coiri posse societatem existimauit, ut dixerit, illo quoque modo coiri posse, ut quis nihil omnino damni præstet, set lucri partem capiat, si modo opera eius tam pretiosa

avagy bérlés és haszonbérlés : p. midőn valamely dolog mindenkorra adatik bérbe, miként ez a municipális telkeknél történik, melyeket avval a föltétellel szoktak kiadni, hogy a telek, valameddig arról a haszonbért (pontosan) fizetik, se a bérlőtől magától, se az ő örökösétől el ne vétessék, ezt azonban inkább bérlés-haszonbérlésnek tekintették. 146. Továbbá, ha neked viaskodókat adok át¹⁴⁶ avval a föltétellel, hogy minden egyes, a küzdelemből sértetlenül visszatérő után a fáradságért 20 denárt kapjak, minden egyes a küzdelemben elesett vagy megcsonkítottért pedig 1000 denárt, kérdés, vajjon adás-vevést, vagy bérlést-haszonbérlést kötöttünk-e ? és itt az a nézet győzött, hogy a sértetlenül visszatérők tekintetében kibérlést, ellenben az elesettek vagy megcsonkítottak tekintetében adás-vevést kötöttünk ; a mi már a körülményekből is kitűnik, a mennyiben mindegyik (viaskodóra nézve) mintegy föltételes adás-vevést vagy bérlést kötöttünk : most már senki sem kételkedik t. i. hogy a dolgokat feltételesen is lehet eladni, vagy bérbe adni. 147. Szintűgy kérdik, vajjon, ha egy aranyművessel megegyeztem,¹⁴⁷ hogy az ő aranyából nekem bizonyos súlyú és alakú gyűrűket készítsen, s ő tőlem p. o. 200 denárt kapott, adás-vevést, vagy bérlést kötöttünk-e ? Cassius azt mondja, hogy az anyag tekintetében adást-vevést kötöttünk ugyan, de a munka tekintetében bérlést ; azonban a többség nézete szerint adás-vevést : de ha saját aranyomat adtam át neki és a bér az ő munkájáért lett megállapítva, akkor kétségtelen, hogy bérlést kötöttünk egymással.

148. Társaságot kötni szoktunk vagy az egész vagyon, avagy¹⁴⁸ egyes jogügylet tekintetében, p. rabszolgáknak megvásárlása vagy eladása végett. 149. Nagy vita támadt pedig az iránt, hogy lehet-e¹⁴⁹ társaságot akként kötni, hogy valakit a haszonnak nagyobb része illessen, ellenben a kárnak csak kisebb része terheljen : mire nézve Quintus Mucius azt tartá, hogy ez a társaság jogtermészete ellen van ; de Servius Sulpicius, kinek véleménye nyomatékosabb volt, úgy nyilatkozott, hogy igen is lehet ily módon társaságot kötni, sőt mint mondá, köthető az oly módon is, hogy a kárból egyáltalán semmiféle részt se viseljen, de a haszonból osztályrészt kapjon, hacsak az ő munkája annyira becsesnek látszik, hogy méltányos, miszerint ő is ilyetén kikötéssel a társasághoz bocsát-

V. C.
168. l.

uideatur, ut æquum sit, eum cum hac pactione in societatem admitti: nam et ita posse 'coiri¹⁴⁶ societatem constat, ut unus pecuniam conferat, alter non conferat, | et tamen lucrum inter eos commune sit; sæpe enim opera alicuius pro pecunia ualet.

150 150. Et illud certum est, si de partibus lucri et damni nihil inter eos conuenerit, tamen æquis ex partibus commodum 'et¹⁴⁷ incommodum inter eos commune esse; sed si in altero partes expressæ fuerint, uelut in lucro, in altero uero omissæ, in eo quoque, quod omissum est, similes partes erunt.

151 151. Manet autem societas eousque, donec in eodem 'sensu¹⁴⁸ perseuerant; at cum aliquis renuntiauerit societati, societas soluitur: sed plane si quis in hoc renunciauerit societati, ut obueniens aliquod lucrum solus habeat, ueluti si mihi totorum bonorum socius, cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc renuntiauerit societati, ut hereditatem solus lucri faciat, cogetur hoc lucrum communicare; si quid uero aliud lucri fecerit, quod non captauerit, ad ipsum solum pertinet: mihi uero, quidquid omnino post renuntiatam societatem acquiritur, soli conceditur.

152 152. Soluitur adhuc societas etiam morte socii, quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit.

153 153. Dicitur etiam capitis diminutione solui societatem, quia ciuili ratione capitis diminutio 'morti coæquatur;¹⁴⁹ sed utique si adhuc consentiant in societatem, noua uidetur incipere societas.

154 154. Item si cuius ex sociis bona publice aut priuatim uenierint, soluitur societas.

154a 154a. Sed hæc quoque | societas, de qua loquimur, ob id, V. C. quod¹⁵⁰ consensu contrahitur nudo, iuris 'gentium est; itaque 169. l. inter omnes homines naturali ratione consistit.

155 155. Mandatum consistit, siue nostra gratia mandemus, siue aliena; itaque siue ut mea negotia geras, siue ut alterius mandauerim, contrahitur mandati obligatio, et inuicem alter alteri tenebimur in id, quod uel me tibi uel te mihi bona fide præstare 'oportet.

tassék: mert bizonyos, hogy a társaság oly módon is köthető, hogy az egyik pénzt ad, a másik nem ad, s azért a haszon közöttük mégis közös; mert gyakran valakinek munkája pénzzel fölér. 150. Az meg bizonyos, hogy ha a felek a haszon és kár aránya tekintetében mit sem határoznak maguk között, ennek daczára a haszon és kár közös lesz közöttük egyenlő részekben; ha pedig az egyikre például a haszonra nézve a részek meg vannak határozva, a másikra, t. i. a kárra nézve nem lettek meghatározva, úgy arra nézve is, a mit a felek meghatározni elmulasztottak, a részek egyenlők lesznek. 151. A társaság addig áll fön, míg a szerződő felek ugyanazon szándék mellett megmaradnak; de mihelyt csak egyikök is fölmondja a társaságot, ez föloszlik; de természetesen, ha valaki azért mondja föl a társaságot, hogy valami épen akadt hasznót egymaga bírjon, mint p. ha az egész vagyon tekintetében kötött társaságnál az én társam, midőn valaki őt örökösnek nevezte, azért mondja föl a társaságot, hogy az örökséget egymaga seperje be, arra kényszerítem, hogy ezen hasznót közössé tegye; de ha másnemű haszonra tett szert, melyet nem hajhászott, az őt egymagát illeti: ellenben kizárólag engem illet minden, a mit a társaság fölmondása után bármi úton-módon szerzek. 152. Azonfölül föloszlik a társaság valamelyik társ halála által, mert az, a ki társaságot köt, egyénileg meghatározott személyt választ magának. 153. Mondják, hogy a *capitis diminutio* folytán is föloszlik a társaság, mert polgárjogi elvnél fogva a *capitis diminutio* a halállal egyenlő hatású, de ha ennek daczára a felek a társasági szándék mellett megmaradnak, úgy látszik, hogy egy új társaság kezdődik. 154. Továbbá föloszlik még a társaság, ha a társak valamelyikének vagyona nyilvánosan vagy magánúton eladás alá kerül. 154a. De ezen társaság is, melyről itt szölünk, azért, mert pusztá akarategybehangzás által jó létre, a nemzetközi joghoz tartozik, tehát minden emberek között természeti jogelvnél fogva áll fön.

155. A megbízás megáll, akár saját javunkra, akár másnak a javára bízunk meg valakit valamivel; tehát akár avval bíztalak meg, hogy az én ügyeimet ellássa, akár avval, hogy máséit, létre jön közöttünk a megbízási kötelelem és kölcsönösen le leszünk

156 156. Nam si tua gratia tibi mandem, superuacuum est mandatum; quod enim tu tua gratia factururus sis, id de tua sententia, non ex meo mandatu facere debes; itaque si otiosam pecuniam domi tuæ habentem (te) hortatus fuerim, ut eam fenerares, quamvis iam ei mutuam dederis, a quo seruare non potueris, non tamen habebis mecum mandati actionem: item si (te)¹⁵¹ hortatus sim, ut rem aliquam emerēs, quam(uis) non expedierit tibi eam emisse, non tamen mandati tibi tenebor. et adeo hæc ita sunt, ut quærat, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, ut Titio pecuniam fenerares. Seruius negauit: non magis hoc casu obligationem consistere putauit, quam si generaliter alicui mandetur, uti pecuniam suam feneraret. sed sequimur Sabini opinionem con(tra) sentientis, quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

157 157. Illud constat, si quis de ea re mandet, quæ contra
V. C. bonos mores | est, non contrahi obligationem, ueluti si tibi
170. 1. mandem, ut Titio furtum aut iniuriam facias.

158 158. Item si quid post mortem meam faciendum '(mihi)¹⁵² mandetur, inutile mandatum est, quia generaliter placuit, ab heredis persona obligationem incipere non posse.

159 159. Sed recte quoque¹⁵³ mandatum si, dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit.

160 160. Item si adhuc integro mandato mors alterutrius¹⁵⁴ interueniat, id est uel eius, qui mandarit, uel eius, qui mandatum suscepit, soluitur mandatum; sed utilitatis causa receptum est, ut si mortuo eo, qui mihi mandauerit, ignorans, eum decessisse, exsecutus fuero mandatum, posse me agere mandati actione; alioquin iusta et probabilis ignorantia damnum mihi adferet. | et huic simile est, quod plerisque placuit, si debitor meus manumisso dispensatori meo per ignorantiam soluerit,

kötelezve arra, a mit vagy én teneked, vagy te énnekem jóhisze-
 műleg teljesíteni tartozunk. 156. Ha t. i. saját érdekedben bízlak 156
 meg valamivel, fölösleges a megbízás, mert a mit te saját érdeked-
 ben tenni akarsz, azt neked saját belátásod szerint, nem pedig az
 én megbízásom folytán kell tenned; azért ha téged arra intettelek,
 hogy otthon heverő pénzedet add ki kamatra, még sem lesz én
 ellenem megbízási kereseted, habár olyan embernek adtad is köl-
 csön, a kitől többé vissza nem kaphatod; továbbá, ha arra intet-
 telek, hogy valamely dolgot végy magadnak, még sem leszek a
 megbízás alapján neked lekötelezve, habár az, hogy a dolgot meg-
 vetted, neked mit sem használt is. Sőt ez annyira igaz, hogy
 már az iránt is kérdés támadt, vajjon le van-e neked megbízás
 alapján kötelezve az, a ki avval bízott meg téged, hogy Titiusnak
 add a pénzedet kamatra? Servius erre tagadólag válaszolt: sze-
 rint ezen esetben ép oly kevésbé állhat fön kötelem, mint ha
 valaki egész általánosságban nyer olyféle megbízást, hogy pénztét
 adj a kamatra. Mi azonban Sabinusnak ellenkező nézetét követ-
 jük, mert nem is hiteleztél volna Titiusnak, ha nem kaptál volna
 erre vonatkozó megbízatást. 157. Annyi áll, hogy, ha valaki a jó 157
 erkölcsök ellen irányuló megbízást ad valakinek, nem jó létre
 kötelem, p. ha avval bízálak meg, hogy Titiust meglopjad, vagy
 rajta becsületsértést elkövess. 158. Továbbá érvénytelen a megbízás, 158
 ha az én halálom után véghezviendő cselekvényre kapnék megbíza-
 tást, mert általánosan el van fogadva az az elv, hogy az örökös sze-
 mélyéből nem indulhat ki a kötelem. 159. De egy jogérvényesen 159
 keletkezett megbízás is megszűnik, ha valameddig a dolog még
 az előbbi állapotban van, a megbízó visszavonja. 160. Megszűnik to- 160
 vábbá a megbízás, ha ennek fennállása alatt valamelyik félnek halála
 jön közbe, t. i. vagy azé, a ki a megbízást adta, vagy azé, a ki fel-
 vállalta; de a czélszerűség szempontjából el van fogadva az az
 elv, hogy, ha annak halála után, a ki nekem a megbízást adta,
 nem tudván azt, hogy meghalt, hajtottam végre az ő megbízását,
 szabad nekem a megbízás alapján perelnem; mert különben az
 én jogszerű és megbocsátható tévedésem nekem kárt okozna.
 Ehhez hasonló az az eset, melyet a (jogászok) többsége elfogadott,
 hogy t. i. az én adósom, ki nem tudván azt, hogy pénztárosomat

liberari eum, cum alioquin stricta iuris ratione non posset liberari eo, quod alii soluisset, quam cui soluere deberet.

161 161. Cum autem is, cui recte mandauerim, egressus fuerit mandatum, ego quidem eatenus cum eo habeo mandati actionem, quatenus mea interest, implere eum mandatum, | si modo implere potuerit; at ille mecum agere non potest: itaque si mandauerim tibi, ut uerbi gratia fundum mihi sestertiis C emeris, tu sestertiis CL emeris, non habebis mecum | mandati actionem, etiamsi tanti uelis mihi dare fundum, quanti emendum tibi mandassem; idque maxime Sabino et Cassio placuit: quodsi minoris emeris, habebis mecum scilicet actionem, quia qui mandat, ut C milibus emeretur, is utique mandare intellegitur, uti minoris, si posset, emeretur.

.V C.
171. 1.

162 162. In summa sciendum (est, quotiens faciendum)¹⁵⁵ aliquid gratis dederim, quo nomine si mercedem statuissem, locatio et conductio contraheretur, mandati esse actionem, ueluti si fulloni polienda curandaue uestimenta aut sarcinatori sarcienda (dederim).¹⁵⁶

163 163. Expositis generibus obligationum, quæ ex contractu nascuntur, admonendi sumus, adquiri (eas)¹⁵⁷ nobis non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eas personas, quæ in nostra potestate, manu mancipiæ sunt.

164 164. Per liberos quoque homines et alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis; sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis uel ex re nostra adquirant.

165 165. Per eum quoque seruum, in quo usumfructum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur.

166 166. Sed qui nudum ius Quiritium in seruo habet, licet dominus sit, minus tamen iuris in (adquisita ab) eo¹⁵⁸ re habere intellegitur, quam usufructuarius et bonæ fidei possessor: nam placet, ex nulla causa¹⁵⁹ ei adquiri posse; adeo ut etsi nomi-

szabadon bocsátottam, ennek fizetett, a kötelezettség alól fölszabadul, holott szigorú jogelv szerint nem szabadulhatna fel alóla az által, hogy másnak fizetett, mint a kinek fizetni tartozott. 161. Mihelyt azonban az, a kinek jogérvényes megbízást adtam, a megbízás körét túllépte, megbízási keresetem van ellene annyiban, a mennyiben érdekemben áll, hogy ő a megbízást teljesítette legyen, ha csak egyszersmind teljesíthette volna is; ő ellenben velem nem perelhet: ha tehát avval bíztalak meg, hogy p. telket végy az én számomra 100,000 sesterciusért, te pedig 150,000 sesterciusért vettél volna, nincs neked én ellenem megbízási keresetted, habár hajlandó lennél is annyiért adni nekem a telket, mint a mennyiért, hogy megvegyed, megbíztalak vala; s ezt tarták főkép Sabinus és Cassius: ha pedig kevesebbert vettél volna meg a telket, természetesen keresetted lesz ellenem, mert a ki megbízást ad 100,000 sesterciusnyi vételre, arról föltehető, hogy mindenképen adott megbízást arra, hogy a vétel, ha lehet, kevesebbert is megtörténjék. 162. Általában véve meg kell jegyezni, hogy a 162 megbízási keresetnek helye van, valahányszor valaminek a véghezvitelére bér nélkül adtam valamit, a miért, ha bért állapítottam volna meg, bérleti szerződés jönne létre, például ha ruháimat simítás vagy takarítás végett a kallósnak, vagy foltozás végett a foltozó szabónak adtam oda.

163. Miután a szerződésből származó kötelmek egyes fajait 163 fejtegettük, meg kell jegyeznünk, hogy nemcsak önmagunk, hanem az atyai, férji vagy úri hatalmunk alatt álló személyek által is szerezhetünk követeléseket. 164. Szabad emberek és idegen rab- 164 szolgák által is szerzünk, kiket jóhiszeműleg birtokunkban tartunk; de csak két esetben, t. i. ha vagy saját munkájokkal, vagy a mi vagyonunkkal szereznek valamit. 165. Azon rabszolda által 165 is, a kin haszonélvezésünk van, hasonlókép csak ama két esetben szerzünk. 166. A kinek azonban csak quirítár joga van a rabszol- 166 gán, habár tulajdonos is, annak még is kevesebb joga van az általa (t. i. a rabszolda által) szerzett dolog tekintetében, mint a haszonélvezőnek és a jóhiszemű birtokosnak: az uralkodó nézet szerint nyanyis semmilyen esetben sem szerez általa; annyira, hogy, habár a rabszolda világosan úgy stipulált volna is, hogy neki (t. i. az

V. C. natum ei dari stipulatus fuerit seruus, mancipioe nomine eius
 172. 1. acceperit, | quidam existiment, nihil ei adquiri.

167 167. Communem seruum pro dominica parte dominis ad-
 quirere, certum est, excepto eo, quod uni nominatim stipu-
 lando aut mancipio accipiendo illi soli acquirit, uelut cum ita
 stipuletur: TITIO DOMINO MEO DARI SPONDES? aut cum ita
 mancipio accipiat: HANC REM EX IVRE QVIRITVM LVCII TITII
 DOMINI MEI ESSE AIO, EAQVE EI EMPTA ESTO HOC AERE AENEAQVE
 LIBRA.

167a 167. Illud quæritur, an quod 'nomen adiectum unius
 domini¹⁶⁰ efficit, idem faciat unius ex dominis iussum inter-
 cedens. nostri præceptores perinde ei, qui iusserit, soli acquiri
 existimant, atque si nominatim ei soli stipulatus esset seruus,
 mancipioe accepisset; diuersæ scholæ auctores proinde utris-
 que adquiri putant, ac si nullius iussum interuenisset.

168 168.¹⁶¹ Tollitur autem obligatio præcipue solutione eius,
 quod debetur: unde quæritur, si quis consentiente creditore
 aliud pro alio soluerit, utrum ipso iure liberetur, quod nostris
 præceptoribus placet, an ipso iure maneat obligatus, set ad-
 uersus petentem exceptione doli mali defendi debeat, quod di-
 uersæ scholæ auctoribus uisum est.

169 169. Item per acceptilationem tollitur obligatio: accepti-
 latio autem est ueluti imaginaria solutio: quod enim ex uer-
 borum obligatione tibi debeam, id si uelis mihi remittere,
 V. C. poterit sic fieri, ut patiaris hæc uerba me¹⁶² dicere; qvov¹⁶³
 173. 1. EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? et tu respondeas:
 HABEO.¹⁶⁴

170 170. Quo genere, ut diximus, (tantum hæ obligationes
 soluuntur, quæ ex uerbis consistunt,) non etiam ceteræ; con-
 sentaneum enim uisum est, uerbis factam obligationem posse
 aliis uerbis dissolui: set id, quod ex alia causa debeatur, potest
 in stipulationem deduci et per acceptilationem '(dissolui).

úrnak) adassék, vagy ha valamit az ő nevében fogadott volna el mancipium gyanánt, némelyeknek nézete szerint mit sem szerez.

167. Hogy egy közös tulajdonban álló rabszolga úri hatalmuk¹⁶⁷ arányában szerez urainak, bizonyos, kivéve azt, a mit világosan csak az egyik számára szerzett stipulatio, vagy mancipium gyanánt való elfogadás által, pl. midőn így stipulál: «*Megfogadod-e, hogy Titius uramnak adassék?*» (adsz), vagy midőn ekkép fogad el valamit mancipium gyanánt: «*Állítom, hogy ezen dolog a quiritek joga szerint Lucius Titius uramé s hogy az részére meg van vásárolva ezen ércz és réz mérleg által.*» 167a. Vitás, vajjon azt,^{167a} a mit az egyik úr nevének hozzáfüggesztése eredményez, az urak egyikének közbejövő parancsa is eredményezi-e? A mi tanítóink véleménye szerint csupán az szerez, a ki a parancsot adta, épügy, mintha a rabszolga világosan csupán az ő részére stipulált, vagy mancipium gyanánt valamit elfogadott volna; a másik iskola jogtudósainak nézete szerint azonban mind a kettő szerez, mintha egyikök parancsa se jött volna közbe.

168. Megszűnik pedig a kötelem főkép annak megfizetése¹⁶⁸ által, a mi a tartozás tárgyát képezi: azért kérdik, vajjon, ha valaki hitelezőjének beleegyezésével mást fizetett, mint a mi eredetileg ki volt kötve, ipso iure felszabadul-e, miként a mi tanítóink vélekednek, vagy pedig nem marad-e közvetlenül lekötelve, csakhogy egyúttal a hitelező (ujabb) követelése ellen a csalárd-ság kifogása által védendő, miként a másik iskola jogtudósainak látszott?

169. Továbbá megszűnik a kötelem acceptilatio által is: az¹⁶⁹ acceptilatio pedig mintegy színleges fizetés: a mivel t. i. neked szavakból való kötelem alapján tartozom, azt, ha akarod, nekem elengedheted oly módon, hogy a következő szavakat engeded mondanom: «*Kijelented-e, hogy a mit neked megígérttem, megkaptad?*» te pedig azt feleled reá: «*Kijelentem, hogy megkaptam!*» 170. Ilyeténkép, mint mondók, csak a szavakból keletke-¹⁷⁰ zett kötelmek oldatnak föl, nem egyszersmind a többiek is; megfelelőnek látszott ugyanis, hogy a szavak által keletkezett kötelmet más szavak által ismét föl lehessen oldani: de az is, a mivel valaki más jogalapnál fogva tartozik, stipulatio alakjába

- 171 171. Quamuis uero dixerimus, perfici acceptilationem)¹⁶⁵ imaginaria solutione, tamen mulier sine tutoris auctoritate acceptum facere non potest, cum alioquin solui ei sine tutoris auctoritate possit.
- 172 172. Item quod debetur, pro parte 'recte soluitur; ¹⁶⁶ an autem in partem 'debiti¹⁶⁷ acceptum fieri possit, quæsitum est.
- 173 173. Est etiam alia species imaginariæ solutionis, per æs et libram; quod et ipsum genus certis in causis receptum est, ueluti si quid eo nomine debeatur, quod per æs et libram gestum 'sit, siue quid ex indicati causa debeatur.¹⁶⁸
- 174 174. 'Adhibentur autem non minus quam quinque testes et libripens; deinde is, qui liberatur, ita oportet loquatur: QVOD EGO TIBI TOT 'MILIBVS 'CONDEMNATVS SVM, ME EO NOMINE A TE SOLVO LIBEROQVE HOC AERE AENEAQVE LIBRA, (DVM)¹⁶⁹ HANC TIBI LIBRAM PRIMAM POSTREMAMQVE EXPENDO, (SECVNDVM)¹⁷⁰ LEGEM PVBLICAM. deinde asse percutit libram eumque dat ei, a quo liberatur, ueluti soluendi causa.
- 175 175. Similiter legatarius heredem eodem modo liberat de legato, quod per damnationem relictum est, ut tamen scilicet, sicut iudicatus condemnatum se esse significat, ita heres testamento¹⁷¹ se dare damnatum esse dicat. de eo tamen tantum potest hoc modo liberari, quod pondere, numero constet, et ita, si
V. C. certum sit: quidam et de eo, | quod mensura constat, 'idem
174. 1. existimant.
- 176 176. Præterea nouatione tollitur obligatio, ueluti si quod tu mihi debeas, a Tito dari stipulatus sim; nam interuentu nouæ personæ noua nascitur obligatio et prima tollitur translata in posteriorem, adeo ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur. ueluti si quod mihi debes, a Titio post mortem eius uel a muliere pupillone sine tutoris auctoritate stipulatus fuero; quo casu

öltöztethető és acceptilatio által föloldható. 171. Ámbár pedig azt 171 állítottuk, hogy az acceptilatio színleges fizetés által történik, a nő még sem vihet véghez acceptilatiót gyámja beleegyezése nélkül, holott máskülönben gyámja beleegyezése nélkül is érvényesen lehet az ő kezéhez fizetni. 172. Továbbá érvényesen fizethető a 172 tartozás részletenként is; megtörténhetik-e azonban az acceptilatio is a tartozásnak csupán egy részére? kérdéses.

173. Létezik még egy másik módja a színleges fizetésnek, a 173 mancipatio alakszerűségei mellett; ez a fizetésmód is épen csak bizonyos esetekre jött alkalmazásba, p. arra nézve, a mi valamely a mancipatio alakszerűsége mellett kötött jogügylet alapján képezi a tartozás tárgyát, vagy a mivel valaki elmarasztalás alapján tartozik. 174. Ehhez pedig nem kevesebb, mint 5 tanú s egy mérleg- 174 tartó kell; azután annak, a kit tartozása alól feloldatni akarunk, így kell beszélnie: *«Miután én a te részedre ennyi meg ennyi ezer sestercius megfizetésében el vagyok marasztalva, feloldom magamat tőled e tartozás alól és felszabadítom magamat ezen ércz és mérleg által, a midőn neked ezt a fontot először és utóljára átadom köztörvény szerint»*. Azután egy ass-szal megrázza a mérleget s azt odaadja annak, a kitől feloldatik, mintegy fizetés fejében. 175. Hasonlókép oldja föl a hagyományos az örököst a 175 hagyomány alól, mely per damnationem volt elrendelve, mégis úgy, hogy, miként az elítélt kijelenti, hogy el van marasztalva, az örökös is kijelenti, hogy az odaadásra a végrendelet által lett elmarasztalva. De csak az alól lehet illetéknépen felszabadulni, a mi súly vagy mennyiség szerint meghatározható s a mi valóban is bizonyos: hasonlót vélnek némelyek a mérték szerint meghatározható dolgokról is.

176. Azonkívül megszűnik a kötelem ujítás által, mint p. ha 176 úgy stipuláltam, hogy a mivel te tartozol nekem, ugyanazt Titius-tól kapjam; mert új személy közbeléptével új kötelem támad, az első pedig mint a mely a későbbire átvitetett, megszűnik, annyira, hogy néha daczára annak, hogy a későbbi stipulatio érvénytelen, az első mindazonáltal az újítás jogánál fogva megszűnik. mint p. ha azt, a mivel te nekem tartozol, Titiustól ennek holta után, vagy egy nőtől, vagy pupillustól az ő gyámja beleegyezése nélkül

rem amitto; nam et prior debitor liberatur, et posterior obligatio nulla est. non idem iuris est, si a seruo stipulatus fuero; nam tunc (prior)¹⁷² proinde adhuc obligatus 'tenetur',¹⁷³ ac si postea a nullo stipulatus fuisssem.

177 177. Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuler, ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione noui sit, forte si condicio 'uel dies uel sponsor'¹⁷⁴ adiciatur aut detrahatur.

178 178. Sed quod de sponsore diximus, non constat: nam diuersæ scholæ auctoribus placuit, nihil ad nouationem proficere sponsoris adiectionem aut detractiōnem.

179 179. Quod autem diximus, si condicio adiciatur, nouationem fieri, sic intellegi oportet, ut ita dicamus factam nouationem, si condicio extiterit; alioquin si defecerit, durat prior obligatio: sed uideamus, num is, qui eo nomine agat, doli mali aut pacti conuenti exceptione possit summoueri, quia uidetur inter eos id actum, ut ita ea res peteretur, si posterioris | stipulationis extiterit condicio. Seruius tamen Sulpicius existimauit, statim et pendente condicione nouationem fieri, et si defecerit condicio, ex neutra causa agi posse (et) eo modo rem perire; qui consequentur et illud respondit, si quis id, quod sibi Lucius Titius deberet, a seruo fuerit stipulatus, nouationem fieri et rem perire; quia cum seruo agi non potest: sed in utroque casu alio iure utimur: nec magis his casibus nouatio fit, quam si id, quod tu mihi debeas, a peregrino, cum quo sponsus communio non est, SPONDES uerbo stipulatus sim.

V. C.
175. 1.

180 180. Tollitur adhuc obligatio litis contestatione, si modo legitimo iudicio fuerit actum: nam tunc obligatio quidem principalis dissoluitur, incipit autem teneri reus litis contestatione; set si condemnatus sit, sublata litis contestatione incipit ex causa iudicati teneri. et hoc (est),¹⁷⁵ quod apud ueteres scriptum est, ante litem contestatam dare debitorem oportere, post

stipuláltam volna; ebben az esetben elvesztem a dolgot, mert nemcsak hogy a korábbi adósom felszabadíttatik, hanem a későbbi kötelem is semmis. Ez nem áll azonban, ha rabszolgától stipuláltam; mert ekkor a korábbi adós még mindig ép úgy marad lekötelve, mintha utóbb senkitől sem stipuláltam volna. 177. De ha ugyanaz a személy az, a kitől később stipulálok, csak akkor keletkezik ujítás, ha a későbbi stipulációba valami újat foglalunk, ha esetleg föltételt vagy időhatározást vagy kezest csatolunk hozzá, avagy pedig elhagyunk. 178. A mit azonban a kezesről mondottunk, nem bizonyos; mert a másik iskola jogtudósainak véleménye szerint egy kezesnek hozzácsatolása vagy elhagyása mit sem használ az ujításra. 179. Midőn pedig azt mondottuk, hogy feltétel hozzácsatolása által ujítás keletkezik, ez úgy értendő, hogy akkor mondjuk az ujítást keletkezettnek, ha a föltétel teljesül; különben, ha elesik, a korábbi kötelem továbbra is fönmarad: de lássuk, vajjon az, ki azon az alapon perel, a csalárdság vagy elengedés kifogásával elmozdítható-e, mert úgy látszik, mintha közöttük abban történt volna megállapodás, hogy a dolog csak úgy legyen követelhető, ha a későbbi stipulációhoz kötött föltétel beáll. Servius Sulpicius nézete szerint azonban legott még a föltétel függőben léte alatt keletkezik az ujítás, ha pedig utóbb a föltétel elesik, egyik alapon sem perelhetni s így a dolog (követelés) elvész; ugyanő következetesen azt a jogi véleményt fejezte ki, hogy, ha valaki azt, a mivel neki Lucius Titius tartozik, rabszolgától stipulálta volna, ujítás keletkezik, a dolog (követelés) pedig elvész, mert a rabszolga ellen perelni nem lehet: mi azonban mindkét esetben más jogszabályt követünk: ezen esetekben ép oly kevésbé keletkezik ujítás, mint ha azt, a mivel te nekem tartozol, peregrinustól, a kivel sponsiobeli közösségünk nincs, *«megfogadod-e»* szóval stipuláltam volna.

180. Megszűnik még a kötelem litis contestatio által, ha csak legitimum iudiciumban történik az: mert akkor alperes az eredeti (fő-) kötelem egyidejű föloldása mellett egyúttal a litis contestatio folytán lesz lekötelve; azután elmarasztaltatván, a litis contestatióból keletkezett kötelem fölemésztetése mellett az ítélet alapján kezd lekötelve lenni. És ez az, a mi a régieknél

litem contestatam condemnari oportere, post condemnationem iudicatum facere oportere.

181 181. Unde fit, ut si legitimo iudicio debitum petiero, postea de eo ipso iure agere non possim, quia inutiliter intendo, dari mihi oportere, quia litis contestatione dari oportere desiit: aliter atque si imperio continenti iudicio egerim; tunc enim nihilo minus obligatio durat, et ideo ipso iure postea agere possum, sed debeo per exceptionem rei iudicatæ uel in iudicium deductæ summoneri. quæ autem legitima (sint) | iudicia et quæ imperio contineantur, sequenti commentario referemus.¹⁷⁶

V. C.
176. 1.

182 182. Transeamus nunc ad obligationes, quæ ex delicto oriuntur, ueluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, damnum dederit, iniuriam commiserit: quarum omnium rerum uno genere consistit obligatio, cum ex contractu obligationes in IIII genera diducantur, sicut supra exposuimus.

183 183. Furtorum autem genera Seruius Sulpicius et Masurius Sabinus IIII esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum et oblatum: Labeo duo, manifestum (et)¹⁷⁷ nec manifestum; nam conceptum et oblatum species potius actionis esse furto cohærentes, quam genera furtorum; quod sane uerius uidetur, sicut inferius apparebit.

184 184. Manifestum furtum quidam id esse dixerunt, quod dum fit, deprehenditur: alii uero ulterius, quod eo loco deprehenditur, ubi fit, uelut si in oliueto oliuarum, in uineto uuarum furtum factum est, quamdiu in eo oliueto aut uineto fur sit; aut si 'tabulæ¹⁷⁸ in domo furtum factum sit, quamdiu in ea domo fur sit: alii adhuc ulterius 'cuiusque rei manifestum furtum esse dixerunt, donec 'perferretur¹⁷⁹ eo, quo perferre fur destinasset: alii adhuc ulterius, quandoque eam rem fur tenens uisus fuerit; quæ sententia non optinuit: set et illorum sententia, qui existimauerunt, donec 'perferretur eo, quo fur destinasset, deprehensum furtum manifestum esse, ideo non | uide-

V. C.
177. 1.

írva van, hogy keresetindítás előtt az adósnak adnia (fizetnie) kell, keresetindítás után el kell őt marasztalni, az elmarasztalás után eleget kell tennie az ítéletnek. 181. Innen van, hogy, ha ¹⁸¹ legitimum iudicium mellett követeltem, a mivel az én adósom nekem tartozik, utólag ugyanazon követelés miatt ipso iure többé föl nem léphetek, mert hasztalanul igénylem, hogy nekem adjon, miután az adásra vonatkozó kötelem a keresetindítás folytán már megszűnt: más volna, ha a magistratus joghatóságán alapuló pereljárással mellett léptem volna föl, akkor t. i. az eredeti kötelem továbbra is fönmarad, s így még utólag is közvetlenül perelhetek, de el kell engemet keresetemmel utasítani avval a kifogással, hogy az ügy már ítélt dologgá vált, vagy ítélet alá van bocsátva. Hogy micsoda ügyek azok, melyek legitimum iudicium, s micsodák azok, melyek a magistratus joghatóságán alapuló pereljárással elé tartoznak, azt a következő könyvben fogjuk megmondani.

182. Most térjünk át azokra a kötelmekre, melyek vétségéből ¹⁸² erednek, mint p. ha valaki lopást követett el, rabolt, kárt tett, vagy becsületsértést okozott: mindezen esetekben a kötelem csak egy nemben áll, holott a szerződésből eredő kötelmek négy nemre vezethetők vissza, miként fentebb fejtegettük.

183. Servius Sulpicius és Massurius Sabinus állítása szerint ¹⁸³ négy faja létezik a lopásnak, nyilvánvaló és nem-nyilvánvaló, felfedezett és áthárított: Labeo szerint kettő ú. m. nyilvánvaló és nem-nyilvánvaló; mert felfedezett és áthárított inkább csak egyes fajai a lopással összefüggő kereseteknek, sem mint a lopásnak; és ez helyesebbnek is látszik, miként még alább ki fog tűnni. 184. Nyilvánvalónak nevezik némelyek a lopást, midőn a ¹⁸⁴ tolvajt tetten érik; mások ellenben egy messzebbre menő fölfogás szerint azt a lopást, melynél a tolvajt a tett helyén rajta érik, p. midőn olajfakertben olajbogyót, szőlőben szőlőt lopott, valameddig a tolvaj az olajfakertben vagy a szőlőben tartózkodik; vagy midőn valamely házban táblát lopott, valameddig a tolvaj abban a házban van: másoknak még messzebbre menő véleménye szerint nyilvánvaló a lopás, míg a tolvaj a dolgot oda vitte, a hová azt vinni szándékozott: ismét másoknak még tágabb véleménye szerint, valameddig a tolvajt a lopott dologgal kezében látják.

tur probari, quod magnam recipit dubitationem, utrum¹⁸⁰ | unius diei an etiam plurium dierum spatio id terminandum sit; quod eo pertinet, quia sæpe in aliis ciuitatibus surreptas res in alias ciuitates uel in alias prouincias destinant fures perferre: ex duabus itaque superioribus opinionibus alterutra adprobatur; magis tamen plerique posteriorem probant.

185 185. Nec manifestum furtum quod sit, ex iis, quæ diximus, intellegitur: nam quod manifestum non est, id nec manifestum est.

186 186. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quæsita et inuenta est: nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quæ appellatur concepti.

187 187. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua tibi ab aliquo oblata sit, eaque apud te concepta sit; utique si ea mente data tibi fuerit, ut apud te potius quam apud eum, qui dederit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta est, propria aduersus eum, qui optulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, (quæ)¹⁸¹ appellatur oblati.

188 188. Est etiam prohibiti furti (actio)¹⁸² aduersus eum, qui furtum quærere uolentem prohibuerit.

189 189. Pœna manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat: nam liber uerberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat; utrum autem seruus efficeretur ex addictione, an adiudicati loco constitueretur, ueteres quærebant; in eum | autem, qui (seruus erat, æque) uerberatum animaduertebatur. sed postea improbata est asperitas pœnæ et tam ex serui persona quam ex liberi quadrupli actio prætoris edicto constituta est. |

190 190. Nec manifesti furti pœna per legem (XII) tabularum dupli inrogatur, eamque etiam prætor conseruat.

191 191. Concepti et oblati pœna ex lege XII tabularum tripli est, eaque similiter a prætore seruatur.

192 192. Prohibiti actio quadrupli est ex edicto prætoris intro-

Ezen nézet nem tartotta fön magát: de úgy látszik, hogy azoknak a nézete sem talált helyeslésre, kik azt vélik, hogy nyilvánvaló lopás akkor forogna fön, midőn a tolvajt rajtakapták, míg a dolgot oda vitte, a hová azt vinni szándékozott, mert nagy kétséget támaszt az iránt, vajjon egy, avagy egyszersmind több napi időközre korlátolandó-e? s ez arra vonatkozik, hogy a tolvajok az egyik városban lopott dolgokat gyakran más városokba vagy más tartományokba vinni szándékoznak: azért a fentebbi két vélemény mindegyike helyeseltetik, többnyire azonban mégis az utóbbit fogadják el. 185. Hogy mi legyen már most a nem-nyilvánvaló 185 lopás, a mondottakból tűnik ki, t. i. mindazon lopás, mely nem szembeötlő. 186. Felfedezett lopásnak azt mondjuk, midőn a 186 lopott dolgot valakinél annak jelenlétében kutatják és meg is találják: mert az ellen egy külön kereset az ú. n. *actio concepti* létezik, habár ő maga tolvaj nem lenne is. 187. Áthárítottnak 187 mondjuk a lopást, midőn valaki a lopott dolgot hozzád csempészte be és nálad csakugyan meg is találták; már most avval a szándékkal adta azt neked át, hogy inkább tenálad találtassék meg, mint annál, a ki hozzád csempészte; neked, a kinél a dolgot megtalálták, külön kereseted van az ellen, a ki hozzád csempészte, habár tolvaj nem lenne is, az ú. n. *actio oblati*. 188. Van azon- 188 kívül még egy *actio furti prohibiti* az ellen, a ki a tolvajságban kutatni akarót a kutatásban meggátolta.

189. A nyilvánvaló lopásnak büntetése a XII táblás törvény 189 szerint főbenjáró volt: mert szabad ember megvesszőztatott s annak ítéltetett oda, a kit meglopott volt; vajjon azonban az odaitéltetés következtében rabszolgává lett-e, vagy az odaitélthez hasonló sorsban részesült-e, az iránt vita folyt a régiek között; arra pedig, a ki rabszolga volt, hasonló büntetést szabtak ki, később azonban ezen kemény büntetés rosszaltatott s a praetori edictum úgy a rabszolga mint a szabad ember ellen a négyszeresre menő keresetet állította föl. 190. A nem-nyilvánvaló lopásra a XII táblás törvény a két 190 szeresre menő büntetést szabta s ezt a praetor is megtartja. 191. A felfedezett és áthárított lopás büntetése a XII táblás törvény 191 szerint háromszoros kártérítés, s ezt hasonlóképen a praetor is megtartja. 192. A *prohibiti actio*ra a praetori edictum a négyszeres 192

ducta: lex autem eo nomine nullam pœnam constituit; hoc solum præcipit, ut qui quærere uelit, nudus quærat, 'linteo (licio)¹⁸³ cinctus, lancem habens; qui si quid inuenerit, iubet id lex furtum manifestum esse.

193 193. Quid sit autem linteum (licium), quæsitum est: set uerius 'est, aliquod¹⁸⁴ consuti genus esse, quo necessariae partes tegerentur; quare lex tota ridicula est; nam qui uestitum quærere prohibet, is et nudus quærere prohibiturus est, eo magis quod ita quæsitæ 're (et)¹⁸⁵ inuenta maiori pœnæ subiciatur. deinde quod lancem siue ideo 'habere iubeatur,¹⁸⁶ ut manibus 'occupatis¹⁸⁷ nihil subiciat, siue ideo, ut quod inuenerit, ibi imponat, neutrum eorum procedit, si id, quod (quæ)ratur, eius magnitudinis aut naturæ sit, ut neque subici neque ibi inponi possit, certe non dubitatur, cuiuscumque materiæ sit ea lanx, satis legi fieri.

194 194. Propter hoc tamen, quod lex ex ea causa manifestum furtum esse iubet, sunt, qui scribunt, furtum manifestum aut lege '(intellegi)¹⁸⁸ aut natura; lege id ipsum, de quo loquimur; natura illud, de quo superius exposuimus. sed uerius est, natura tantum manifestum furtum intellegi; neque enim lex facere potest, ut qui manifestus fur non sit, manifestus sit, non magis quam qui omnino fur non sit, fur sit, et qui adulter aut homicida non sit, adulter uel | homicida sit; at illud
V. C. 179. 1. sane lex facere potest, ut proinde aliquis pœna teneatur atque si furtum uel adulterium uel homicidium admisisset, quamuis nihil eorum admiserit.

195 195. Furtum autem fit non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amouet, set generaliter cum quis rem alienam inuito domino contrectat.

196 196. Itaque si quis re, quæ apud eum deposita sit, utatur, furtum committit; et si quis utendam rem acceperit, eamque in alium usum transtulerit, furti obligatur, ueluti si quis argentum utendum acceperit, 'quasi amicos ad cenam inuitaturus,¹⁸⁹

megtérítést hozta be: a törvény erre nézve semmiféle büntetést sem állapított meg; csak azt rendeli, hogy az, ki kutatni akar, meztelenül kutasson, vászonkötővel övezve, csészével a kezében; s ha valamit talál, a törvény rendelete szerint nyilvánvaló lopás esete forog fön. 193. Kérdezték, hogy mi legyen az a vászonkötő: 193 helyesebb nézet szerint valami kötény-féle a szeméremrészek betakarására, miért is az egész törvény nevetséges; mert a ki felöltözöttet gátol a kutatásban, az meztelent is meg fog abban gátolni. Annál inkább, mert ha a dolog ilyen kutatás mellett találtatik meg, nagyobb büntetésnek néz elébe. Aztán, hogy csészét köteles tartani, vagy azért, hogy az így elfoglalt kezekkel semmit el ne csúsztasson, vagy azért, hogy a megtalált dolgot reátegye, e követelmények egyike sem használ semmit, ha a keresett dolog nagyságára nézve vagy természeténél fogva olyan, hogy sem elcsúsztatni, sem a csészére rátenni nem lehet. Az iránt semmi kétség sincs, hogy bármely anyagból való legyen is a csésze, a törvénynek elég van téve. 194. A miatt azonban, hogy ezen okból a tör- 194 vény értelmében nyilvánvalónak kell tekinteni a lopást, vannak, a kik azt írják, hogy a lopás vagy a törvéynél, vagy saját minőségénél fogva tekintendő nyilvánvalónak; törvéynél fogva az a lopás, melyről itt szólunk; saját minőségénél fogva az, melyet fentebb fejtegettünk. Helyesebb nézet szerint azonban a nyilvánvaló lopás csak saját minőségéből ismerhető föl; mert sem a törvény nem idézheti elő azt, hogy a ki nem nyilvánvaló tolvaj, nyilvános tolvaj legyen, még kevésbbé pedig azt, hogy a ki egyáltalában nem is tolvaj, tolvaj legyen, és hogy a ki se nem házasságtörő, se nem gyilkos, házasságtörő vagy gyilkos legyen; azt azonban igenis előidézhethi a törvény, hogy valaki ép oly büntetés alá essék, mintha lopást, házasságtörést vagy gyilkosságot követett volna el, ámbár ezek közül egyet sem követett el.

195. Lopás pedig nemcsak az által történik, hogy valaki egy 195 idegen dolgot azért, hogy elvegye, elcse, hanem általában véve az által, hogy egy idegen dolgot a tulajdonos beleegyezése nélkül elsajátít. 196. Azért az, ki a nála letett dolgot használja, lopást 196 követ el; és midőn valaki valamely dolgot bizonyos használatra kapott, azonban másra használja, szintén lopás miatt köteleztetik,

et id peregre secum tulerit, aut si quis equum gestandi gratia commodatum longius 'quam quo rogauarit,¹⁹⁰ aliquo duxerit, quod ueteres scripserunt de eo, 'qui uis Ariciam¹⁹¹ perduxisset.

197 197. Placuit tamen, eos, qui rebus commodatis aliter uterentur quam utendas accepissent, ita furtum committere, si intellegant, id se inuito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum; at¹⁹² si permissurum crederent, extra furti crimen uideri: optima sane distinctione, quia furtum sine dolo malo non committitur.

198 198. Set et si credat aliquis, inuito domino se rem contractare, domino autem uolente id fiat, dicitur furtum non fieri. unde illud quæsitum 'et probatum¹⁹³ est: Cum Titius seruum meum sollicitaret, ut quasdam res mihi subriperet et ad eum m. C. 89. 1. perferret, (seruus)¹⁹⁴ | id ad me pertulit. ego, dum uolo Titium in ipso delicto deprehendere, 'permisi seruo quasdam res ad eum perferre. 'quæsitum est, utrum furti an serui corrupti iudicio teneatur Titius mihi, an neutro? responsum, neutro eum teneri; furti ideo, quod non inuito me res 'contractarit, serui corrupti ideo, quod deterior seruus factus non 'sit.

199 199. Interdum autem etiam liberorum hominum furtum fit, uelut si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sint, siue 'etiam uxor¹⁹⁵ quæ in manu nostra sit, siue adiudicatus¹⁹⁶ uel auctoratus meus subreptus fuerit.

200 200. Aliquando etiam suæ rei quisque furtum committit, ueluti si debitor rem, quam creditori pignori dedit, subtraxerit, uel 'si bonæ fidei possessori rem meam possidenti subriperim: unde placuit, eum, qui seruum suum, quem alius bona fide possidebat, ad se reuersum celauerit, furtum committere.

201 201. Rursus ex diuerso interdum alienas res occupare et usucapere concessum est, nec creditur furtum fieri, uelut res hereditarias, quarum heres 'non(dum) est¹⁹⁷ nactus possessio-

mint p. midőn valaki ezüstöt kapott használatra, mintha barátjait akarná ebédre hívni, ő pedig falura viszi magával, vagy midőn valaki egy sétalovaglásra kölcsönvett paripát messzebbre vitt, mint sem a hová kérte, mit a régiek arról írtak, a ki Aricián túl vitte. 197. Mégis el lett fogadva az a nézet, hogy azok, a kik a haszon-197 kölcsönzött dolgokat máskép használják, mint a mire kapták, akkor követnek el lopást, ha tudják, hogy ezt a tulajdonos akarata ellenére teszik, a ki, ha megtudná, ezt nem engedné; míg ha azt hinnék, hogy megengedné, a lopás büntetettől mentek látszanak: igen helyes megkülönböztetéssel, mert lopás gonosz szándék nélkül csakugyan el nem követhető. 198. De habár valaki azt 198 hiszi is, hogy a dolgot a tulajdonos beleegyezése nélkül sajátítja el, holott az a tulajdonos beleegyezésével történik, mint mondják, nem forog föl lopás. Ebből merült fel ama helyesléssel fogadott következő kérdés: Midőn Titius az én rabszolgámat arra nógatná, hogy tőlem bizonyos dolgokat elcsenjen és hozzávigyen, a rabszolga ezt nekem feljelentette. Én, mert szeretném Titium a vétésén rajta kapni, megengedtem a rabszolgának, hogy bizonyos dolgokat hozzá vigyen. *Kérdés*: lopás, vagy rabszolgám megrontása miatt, avagy ezen keresetek egyikével sincs-e Titius nekem lekötelve? *Felelet*: egyikével sem; lopás miatt azért nem, mert a dolgokat nem sajátította el beleegyezésem nélkül, rabszolgám megrontása miatt azért nem, mert az én rabszolgám nem lett rosszabbá. 199. Néha azonban szabad embereken is követ-199 hető el lopás, p. midőn valamelyiket a potestasunk alatt lévő gyermekek közül, vagy a manusunk alatt álló nőt, vagy a nekünk odaitélt, vagy a viaskodómúl hozzám szegődött embert titkon ellopják. 200. Sőt néha bárki az ő saját dolgán is követ el lopást, 200 p. midőn az adós a hitelezőnek zálogul adott dolgot elcsente, vagy midőn dolgomat a jóhiszemű birtokos birtokából elcsentem: azért nyert elfogadást azon vélemény, hogy lopást követ el, ki elhallgatja a körülményt, hogy az ő rabszolgája, a ki másnak jóhiszemű birtokában volt, hozzá visszatért. 201. Megfordítva meg van 201 néha engedve az idegen dolgok elfoglalása és usucapiálása is, a nélkül, hogy ezt lopásra lehetne magyarázni, p. az örökséghez tartozó dolgoké, melyeknek birtokát az örökös még meg nem

nem, 'nisi necessarius heres extet; ¹⁹⁸ nam necessario herede extante placuit, 'nihil ¹⁹⁹ pro herede usucapi posse. item debitor rem, quam fiducia causa creditori mancipauerit aut in iure cesserit, (secundum ea, quæ superiore commentario rettulimus, sine furto possidere et usucapere potest.

202   202. Interdum furti tenetur, qui ²⁰⁰ ipse furtum non fecerit, qualis | est, cuius ope consilio furtum factum est: in quo numero est, qui nummos tibi excussit, ut eos alius surriperet, uel opstitit tibi, ut alius surriperet, aut oues aut boues tuas fugauit, ut alius eas exciperet: et hoc ueteres scripserunt de eo, qui 'panno rubro fugauit armentum; sed si quid per lasciuiam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, uidebimus, an utilis 'actio dari ²⁰¹ debeat, cum per legem Aquilianam, quæ de damno lata (est,) etiam culpa puniatur.

203   203. Furti autem actio ²⁰² ei competit, cuius interest, rem saluam esse, licet dominus non sit: itaque nec domino aliter competit, quam si eius intersit, rem non perire.

204   204. Unde constat, creditorem de pignore subrepto furti agere posse; adeo quidem, ut quamuis ipse dominus, id est ipse debitor, eam rem subripuerit, nihilominus creditori competit actio furti.

205   205. Item si fullo polienda curandaue aut sarcinator sarcienda uestimenta mercede certa acceperit, eaque furto amiserit, ipse furti habet actionem, non dominus; quia domini nihil interest, ²⁰³ ea non periisse, cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore suum consequi ²⁰⁴ possit, si modo is fullo aut sarcinator 'rei præstandæ plene ²⁰⁵ sufficiat; nam si soluendo non est, tunc quia ab eo dominus suum consequi non potest, ipsi furti actio competit, quia hoc casu ipsius interest, rem saluam esse.

206   206. Quæ de fullone | aut sarcinatore diximus, eadem
V. C. transferemus et ad eum, cui rem commodauimus: nam ut illi
182. 1. mercedem capiendo custodiam præstant, ita hic quoque utendi

szerezte, kivéven, ha szükségbeli örökös jelentkezik; mert mihelyt szükségbeli örökös létezik, egy általánosan elfogadott vélemény szerint mit sem lehet az örökös helyett usucapiálni. Az adós is azt a dolgot, melyet a hitelezőnek zálog czímén mancipált, vagy reá a praetor előtt átruházott, azok szerint, a miket az előbbi könyvben mondtunk, a nélkül, hogy ezért tolvaj lenne, birtokolhatja és usucapiálhatja. 202. Néha lopás miatt le van köte-²⁰²lezve olyan egyén, ki maga nem is követett el lopást, a milyen az, a kinek segítségével vagy tanácsával követték el a lopást: ugyanide számítandó az, ki pénzedet a kezedből kiverte, hogy más felszedhesse, vagy a ki téged megállított, hogy más ellophassa, vagy a ki juhaidat, vagy marháidat szétkergette, hogy más azokat elfoghassa: s ugyanezt írták a régiek arról, a ki veres posztóval igavonó marhádat megszalasztotta; de ha ilyes valamit csupán pajkosságból és nem azon szándékból követtek el, hogy lopás történjék, meglássuk, van-e helye hasonszerű keresetnek, miután a lex Aquilia értelmében, mely a kártétel felől intézkedik, a vastag gondatlanság (culpa) is büntetendő.

203. Az actio furti pedig azt illeti, a kinek érdekében áll,²⁰³ hogy a dolog érintetlen maradjon, habár ő maga nem lenne is a tulajdonos: azért a tulajdonost is csak akkor illeti meg, ha érdekében áll, hogy a dolog el ne vesszen. 204. Ebből világos, hogy²⁰⁴ a hitelező a zálog elsajátítása esetén fölléphet furti actióval; sőt, habár maga a tulajdonos, azaz maga az adós sajátította volna el azt a dolgot, a hitelezőt mindamellett megilleti az actio furti. 205. Ha továbbá a kallós tisztítás vagy megőrzés, vagy a foltozó²⁰⁵ szabó foltozás végett vett volna át ruhákat bizonyos bér mellett, s azokat lopás által elvesztette, őt magát illeti az actio furti, nem a tulajdonost; mert a tulajdonosnak nincs semmiféle jogi érdeke, hogy azok el ne vesszenek, miután a kallóstól vagy a foltozó szabótól a bérlet alapján támasztandó perrel követelheti a magáét, hacsak annak a kallósnak vagy foltozó szabónak van, miből őt teljesen kielégíthetni; mert ha fizetéseképtelen, ezen esetben magát a tulajdonost illeti az actio furti, miután amattól nem követelheti a magáét, s neki magának érdekében áll, hogy a dolog el ne vesszen. 206. A mit a kallósról vagy foltozó szabóról mondtunk,²⁰⁶

commodum percipiendo similiter necesse habet custodiam præstare.

207. Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non præstat, tantumque in eo obnoxius est, si quid ipse 'dolo malo²⁰⁶ fecerit; qua de causa (si)²⁰⁷ res ei subrepta fuerit, 'quia restituendæ eius²⁰⁸ 'nomine actione²⁰⁹ depositi non tenetur, nec ob id eius interest, rem saluam esse, furti²¹⁰ agere non potest, set ea actio domino competit.

208. In summa sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo furtum faciat. plerisque placet, quia furtum ex adfecto consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit et ob id intellegat, se delinquere.

209. Qui res alienas rapit, tenetur etiam furti: quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quam 'qui ui rapit? itaque rect(e dict)um²¹¹ est, eum improbum furem esse; set propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur ui bonorum raptorum, et est intra annum quadrupli, post annum simpli: quæ actio utilis est, etsi quis unam rem, licet minimam, raperit.

210. Damni iniuriæ actio constituitur per legem Aquiliam, cuius primo capite cautum est, (ut)²¹² si quis hominem alienum | '(ali)enamue²¹³ quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum 'æs²¹⁴ domino dare damnetur.

211. 'Iniuria²¹⁵ autem occidere intellegitur, cuius dolo aut culpa id acciderit, nec ulla alia lege damnum, quod sine iniuria datur repræhenditur; itaque impunitus est, qui sine culpa et dolo malo casu quodam damnum committit.

212. Nec solum corpus in actione huius legis æstimatur; sed 'si ueluti²¹⁶ seruo occiso plus dominus capiat damni quam

ugyanazt kívánjuk arra is vonatkoztatni, a kinek a dolgot hasznokölcsönbe adtuk: mert valamint amazok a bér elfogadása által vállalják el a vigyázatot, ép úgy kell ennek is azért, mert a dolgot használatra átveszi, a vigyázatot magára vállalni. 207. De az, 207 kinek a dolog le van téve, nem vállalja el a vigyázatot, hanem csupán azért felelős, a mit ő maga követ el gonosz szándékból; miért is, ha a dolgot tőle ellopják, mert annak visszaszolgáltatására a letéti keresettel nem kötelezhető, és érdekében sincs, hogy a dolog érintetlen maradjon, nem léphet föl a furti actióval, hanem ezen kereset a tulajdonost illeti.

208. Általában véve tudni kell, hogy az a kérdés merült föl, 208 vajjon egy serdületlen egyén idegen dolog elvétele által követ-e el lopást? A többség nézete szerint azért, mert a lopás szándékoság nélkül nem képzelhető, a serdületlen ezen büntett által csak akkor van lekötelezve, ha már a serdülttséghez legközelebb áll és azért be is látja, hogy vétkezik.

209. A ki idegen dolgokat elrabol, lopás miatt is le van köte- 209 lezve: mert vajjon ki sajátít el inkább valamely idegen dolgot a tulajdonos beleegyezése nélkül, mint az, ki erővel elrabolja? azért helyesen mondták, hogy gonosz tolvaj; de a praetor ezen vétségre nézve külön keresetet hozott be, melynek rablás miatti kereset a neve, és mely egy éven belül a négyszeresre, azután egyszeres megtérítésre van irányozva: ezen kereset hasonszerű, habár valaki csak egyetlen dolgot, bármily csekély legyen is az, elrabol.

210. A jogtalan kár miatti keresetet a lex Aquilia állapítja 210 meg, melynek első fejezetében ki van mondva, hogy ha valaki idegen rabszolgát, vagy idegen négylábú állatot, mely a marhaszámba megy, jogtalanul megöl, a tulajdonos javára a megölt rabszolgának vagy állatnak (dolognak) abban az évben volt legmagasabb árában marasztaltassék el. 211. Jogtalanul pedig, mint 211 mondják, az öl meg, kinek gonosz szándékából vagy (vastag) gondatlanságából esik meg az, és semmiféle más törvény sem bünteti a nem jogtalanul okozott kárt, azért büntetlen marad, a ki vastag gondatlanság és gonosz szándék nélkül véletlenül okoz kárt. 212. De nemcsak (a megölt rabszolga vagy állat) testét, kell a 212 törvény ezen kereseténél megbecsülni; hanem ha p. az úr a rab-

pretium serui sit, id quoque aestimatur, uelut si seruus meus ab aliquo heres institutus antequam iussu meo hereditatem cerne-
ret, occisus fuerit: non enim tantum ipsius prætium aestimatur,
sed et hereditatis amissæ quantitas. item si ex gemellis uel ex
comoëdis uel ex symphoniacis unus occisus fuerit, non solum
occisi fit aestimatio, sed eo amplius '(id) quoque computatur,
quod ceteri, qui supersunt, depretiati sunt. idem iuris est etiam
si ex pari mularum unam uel etiam ex 'quadrigis equorum
unum occiderit.

213 213. Cuius autem seruus occisus est, is liberum arbitrium
habet uel capitali crimine reum facere eum, qui occiderit, uel
hac lege damnum persequi.

214 214. Quod autem adiectum est in hac lege, ' quanti in eo
anno plurimi ea res fuerit', illud efficit, si clodum puta aut
luscum seruum occiderit, qui in eo anno integer fuerit, '(ut non
quanti clodus aut luscus, sed quanti integer fuerit,)'²¹⁷ aestimatio
fiat; quo fit, ut quis plus interdum consequatur quam ei dam-
num | datum est.

V. C.
184. l.

215 215. Capite secundo '(aduersus)'²¹⁸ adstipulatorem, qui pe-
cuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res
est, tanti actio constituitur.

216 216. 'Qua'²¹⁹ et ipsa parte legis damni nomine actionem
introduci manifestum est; sed id caueri non fuit necessarium,
cum actio mandati ad eam rem sufficeret; nisi quod ea lege
aduersus infitiantem in duplum agitur.

217 217. Capite tertio de omni cetero damno cauetur: itaque
si quis seruum uel eam quadrupedem, quæ (pecudum numero est,
uulnerauerit, siue eam quadrupedem, quæ)²²⁰ pecudum numero
non est, uelut canem, aut feram bestiam, uelut ursum, leonem,
uulnerauerit uel occiderit, 'hoc'²²¹ capite actio constituitur: in
ceteris quoque animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima
carent, damnum iniuria datum hac parte uindicatur; si quid

szolga megölése következtében nagyobb kárt szenved, mint a mennyit a rabszolga megér, ezt is meg kell becsülni, mint p. ha az én rabszolgám, kit valaki örökösül nevezett, megöletett, mielőtt az én parancsomra az örökséget elfogadhatta volna, akkor nem csak a megölt rabszolgának értéke becsülendő meg, hanem az elveszett örökség mennyisége is; szintúgy, ha valamely ikerpárból vagy szintársulattól, vagy zenekarból az egyik megöletett, nem csak a megölt (rabszolga) becsülendő meg, hanem azonfölül számításba kell venni azt is, mennyit vesztek a megmaradt többiek értékeiből. Ugyanez áll akkor is, midőn valaki összvérpárból, vagy négyes lovas fogatból egyet megölt. 213. A kinek a rabszol-²¹³gája megöletett, annak szabad választása van, vajjon az ellen, a ki ölt, bűnváddal, vagy pedig ezen törvény alapján kártérítési keresettel akar-e föllépni? 214. Az ezen törvényben foglalt ama²¹⁴ toldalék pedig «hogy a mennyi azon dolognak abban az esztendőben legmagasabb ára volt» azt eredményezi, hogy ha p. valaki sánta vagy félszemű rabszolgát ölt meg, ki abban az évben ettől a bajtól ment volt, a becsű nem a szerint történik, a mennyit mint sánta vagy félszemű, hanem a mennyit mint ép rabszolga megért; s így megesik, hogy valaki néha többet kap, mint a mennyi az ő (valóságos) kára volt.

215. A törvény második fejezetében kereset van megállapítva²¹⁵ az adstipulator ellen, ki a stipulator kárára valamely követelést elengedett, az ebből eredő kár erejéig. 216. Kétségtelen, hogy²¹⁶ ezen kereset a kár miatt lett a törvénynek ép ebben a fejezetében behozva, de erre a határozatra nem volt szükség, miután e célra a megbízásból való kereset is elegendő; kivéven mégis, hogy ama törvény alapján a tagadó ellen a kétszeresre lehet perelni.

217. A harmadik fejezetben minden egyéb kárról van szó:²¹⁷ ha tehát valaki egy rabszolgát, vagy olyan négylábú állatot megsebesített, a mely a marha név alá sorolható, vagy marhaszámba nem tartozó négy lábú állatot, p. kutyát vagy vadállatot, p. medvét, oroszlánt, megsebesített vagy megölt, az erre vonatkozó kereset ebben a fejezetben van megállapítva, a többi állatokon, továbbá minden élettelen dolgokon jogtalanul elkövetett kár szintén ennek a fejezetnek a határozmányja szerint torlandó meg;

enim ustum 'aut fractum aut ruptum²²² (fuerit),²²³ actio hoc capite constituitur, quamquam potuerit sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: ruptum (enim intellegitur, quod quoquo modo corruptum)²²⁴ est; unde non solum usta aut rupta aut fracta, sed etiam scissa et collisa et effusa et quoquo modo uitiata 'itaque perempta aut deteriora facta hoc uerbo continentur.

218. 218. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus XXX proximis ea res fuerit, damnatur is, qui damnum dederit; ac ne 'plurimi' quidem uerbum adicitur: et ideo quidam putauerunt, liberum esse 'iudici ad id tempus ex XXX diebus æstimationem redigere, quo plurimi | res fuit, uel ad id, quo minoris fuit. sed Sabino placuit, perinde habendum ac si etiam hac parte 'plurimi' uerbum adiectum esset; nam legis latorem contentum fuisse, (quod prima parte eo uerbo usus esset.

V. C. 185. 1.

219. 219. Ceterum)²²⁵ etiam placuit, ita demum ex ista lege actionem esse, si quis corpore suo damnum dederit, 'ideoque alio modo damno dato utiles actiones dantur, uelut si quis alienum hominem aut pecudem incluserit et fame necauerit, aut iumentum tam uehementer egerit, ut rumperetur; 'item si quis alieno seruo persuaserit, ut in arborem ascenderet uel in puteum descenderet, et is ascendendo aut descendendo 'ceciderit (et) aut mortuus fuerit aut aliqua parte corporis læsus sit. 'at enim uero²²⁶ si quis alienum seruum de ponte aut ripa in flumen proiecerit et is suffocatus fuerit, 'hunc quoque²²⁷ corpore suo damnum dedisse eo, quod proiecerit, non difficiliter intellegi potest.²²⁸

220. 220. ²²⁹Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno puta aut fuste percussus uel etiam uerberatus erit, sed et si cui conuicium factum fuerit, siue quis bona alicuius quasi debitoris (sui)²³⁰ sciens, eum 'nihil sibi debere, proscripserit, siue quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit, siue

ha t. i. valamit elégettek, széttörtek vagy megrongáltak, a kártérítési kereset ezen fejezet szerint állapíttatik meg, ámbár mindazon esetekre a megrongálás elnevezése magában véve is elégséges lett volna: megrongálnak tekintjük ugyanis azt, a miben bármiféle módon kárt tesznek; azért ez a szó megrongálás nemcsak az elégetés vagy széttörés, hanem a szétszaggatás, összezúzás, kiöntés, vagy bármely más módon történt elrontás, tehát elpusztítás vagy megrosszabbítás által okozott kárt is foglalja magában.

218. De ebben a fejezetben a kárt tevő nem marasztaltatik el 218 annyiban, mennyit ama dolog abban az évben, hanem csak mennyit a legközelebbi 30 nap alatt megért, sőt még ezen szó «legmagasabb» sincs hozzászátolva: azért némelyek azt hitték, hogy a bírónak szabadságában áll, ama 30 nap közül vagy azt kiválasztani, a melyen a dolognak legmagasabb ára volt, vagy azt, a melyen kevesebbet ért: de Sabinus véleménye szerint ép úgy tartandó, mintha egyszersmind ebben a fejezetben is a «legmagasabb» szó állana, mert a törvényhozó elégségesnek tartotta, (hogy evvel a kifejezéssel az első fejezetben élt. 219. Egyébiránt) el 219 van fogadva az az elv is, hogy ama törvény alapján csak akkor perelhetni, ha valaki saját testével okozta a kárt, azért az egyéb módon okozott kár miatt hasonszerű keresetek adatnak p. midőn valaki idegen rabszolgát vagy állatot bezárt és kiéheztetett, vagy a teherhordó állatot oly gyorsan hajtotta, hogy összeroskadt; továbbá midőn valaki idegen rabszolgát rábeszélt, hogy egy fára fölmásszon, vagy egy kútba leszálljon, és az a fölmászás vagy leszállás közben leesett, és vagy meghalt vagy testének valamelyik részében megsérült. De mégis, ha valaki egy idegen szolgát a hidról vagy a partról a folyóba taszított és ez belefult, akkor nem nehéz belátni, hogy amaz is testével okozta a kárt az által, hogy letaszította.

220. A becsületsértés pedig nemcsak az által követtetik el, 220 hogy valakit teszem ököllel avagy bottal vertek vagy ütlegettek, hanem az által is, hogy valakit nyilvánosan meggyaláznak, akár az által, hogy valaki másnak a vagyonát mintha adósa volna, ámbár jól tudja, hogy az neki mivel sem tartozik, nyilvános eladás alá bocsátja, akár az által, hogy valaki másnak meggyalázása végett

quis matremfamilias aut prætextatum adsectatus fuerit, et denique aliis pluribus modis.

221 221. Pati autem iniuriam uidemur non solum per nosmet ipsos, sed etiam per liberos nostros, quos in potestate habemus, | item per uxores nostras, 'quamuis²³¹ in manu nostra (non) sint; itaque si 'ueluti filiæfamiliae²³² meæ, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filiæ nomine tecum agi iniuriarum potest, uerum etiam meo quoque et Titii nomine.²³³

222 222. Seruo autem ipsi quidem nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri uidetur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos nostros uel uxores iniuriam pati uidemur, sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, quod aperte 'in contumeliam domini fieri uidetur, ueluti si quis alienum seruum uerberauerit, et in hunc casum formula proponitur; at si quis seruo conuicium fecerit uel pugno eum percusserit, non proponitur ulla formula, nec temere petenti²³⁴ datur.

223 223. Pœna autem iniuriarum ex lege XII tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os uero fractum aut conlisum trecentorum assium pœna 'erat tum²³⁵ si libero os fractum erat; at si seruo, CL: propter ceteras uero iniurias XXV assium pœna erat constituta. et uidebantur illis temporibus in magna paupertate satis idoneæ istæ pecuniæ²³⁶ pœnæ esse.²³⁷

224 224. Set nunc alio iure utimur: permittitur enim nobis a prætore ipsis iniuriam æstimare, et iudex uel tanti condemnat, quanti nos æstimauerimus, uel minoris, prout illi uisum fuerit; V. C. 187. 1. set cum atrocem iniuriam prætor | æstimare soleat, si simul constituerit, quantæ pecuniæ eo nomine fieri debeat uadimonium, hac ipsa quantitate taxamus formulam, et iudex quamuis possit 'uel minoris damnare, plerumque tamen propter ipsius prætoris auctoritatem non audet minuere condemnationem.

225 225. Atrox autem iniuria æstimatur uel ex facto, uelut si

gúnyiratot vagy gúnykölteményt irt, akár az által, hogy valaki egy tisztcsaládanyának vagy serdületlen fiatal embernek folytonosan sarkában volt, s végül sok egyéb módon. 221. Becsületsértést pedig, úgy látszik, nemcsak saját személyünkben szenvedhetünk, hanem a potestasunk alatt álló gyermekeink, valamint feleségeink személyében is, habár azok nincsenek is manusunk alatt; hã tehát p. az én leányomon, a ki Titiusnak felesége, becsületsértést követttél el, nemcsak leányom nevében indíthatok ellened becsületsértési keresetet, hanem saját nevemben és Titius nevében is. 222. Magán a rabszolgán, azt tartják, nem követhető el semmiféle becsületsértés, hanem általa az úr személyén: azonban úgy látszik, hogy a rabszolgák által még sem szenvedhetünk becsületsértést ugyanazon módokon, melyek által gyermekeink vagy feleségeink útján, hanem olyaténképen, midőn súlyosabb valami követtetik el, a mi nyilván az úr meggyalázására látszik irányozva lenni, p. midőn valaki egy idegen rabszolgát ostorral megvert, és erre az esetre a prætor formulát bocsát ki; de ha valaki egy rabszolgát csúfolt vagy ököllel őt megütötte, nem bocsát ki semilyen formulát, valamint annak sem ad, a ki alaptalanul kéri.

223. A becsületsértés büntetése pedig a XII táblás törvény szerint egy megsértett tagért forbát volt, összetört vagy összetűzött csontért 300 ass akkor, ha szabad ember csontját törték össze, ellenben 150 ass, ha rabszolgáét: minden egyéb becsületsértés miatt 25 assnyi birság volt megállapítva. És úgy látszik, hogy ezen pénzbüntetések az akkori nagy szegénység mellett elégségesek is valának. 224. Most azonban más joggal élünk: a prætor ugyanis megengedi nekünk, hogy magunk becsüljük meg a becsületsértést s a bíró vagy annyit ítél meg nekünk, a mennyire mi magunk becsültük, vagy kevesebbet, az ő belátása szerint; de mivel a súlyos becsületsértést a prætor szokta megbecsülni, annál fogva azon esetben, ha egyszersmind megállapította, hogy mennyit kell ezen a czímen az isméti megjelenés biztosítására lefizetni, mindjárt ezen összegre fogalmazzuk a formulát, a bíró pedig, jól lehet kevesebbet is ítélhetne meg, többnyire még sem meri, magának a prætornak tekintélye miatt, a marasztalási összeget leszállítani. 225. Súlyosnak minősíttetik a becsületsértés vagy az

quis ab aliquo uulneratus aut uerberatus fustibusue cæsus fuerit; uel ex loco, uelut si cui in theatro aut in foro iniuria facta sit; uel ex persona, uelut si magistratus iniuriam passus fuerit, uel senatori²³⁸ ab humili persona facta sit iniuria.²³⁹

V. C.
188. 1.

LIB. III. EXPLIC.

elkövetett tett szerint, p. midőn valakit megsebesítettek, vagy megostoroztak, vagy agyon seprűztek; vagy a hely szerint, p. midőn a színházban, vagy a forumon követnek el valakin becsületsértést; vagy a személy szerint: p. midőn egy magistratus szenvedett becsületsértést, vagy alacsony személy egy szenatoron követett el becsületsértést.

A harmadik könyv magy(arázata)

COMMENTARIVS QVARTVS.

1. 1. 'Superest, ut de actionibus loquamur. Et si quæramus,¹
V. C. quot genera actionum sint, uerius uidetur, duo esse, in rem et
189. 1. in personam; nam qui IIII esse dixerunt ex sponsionum gene-
ribus, non animaduverterunt, quasdam species actionum inter
genera se rettulisse.
2. 2. In personam actio est, qua agimus² cum aliquo, qui
nobis uel ex contractu uel ex delicto obligatus est, id est, quo-
tiens 'eum³ intendimus dare, facere, præstare oportere.
3. 3. In rem actio est, cum aut corporalem rem intendimus
nostram esse, aut ius aliquod nobis competere, uelut utendi aut
utendifruendi, eundi, agendi aquamue ducendi uel altius tollendi
prospiciendiue '(aut cum) actio ex diuerso aduersario est
negatiua.
4. 4. Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse
nos rem nostram ab alio ita petere: SI PARET EVM DARE OPOR-
TERE; nec enim quod nostrum est, nobis dari potest, cum sci-
licet id dari nobis intellegatur, quod (ita datur, ut)⁴ nostrum
fiat; nec res, quæ nostra iam est, nostra amplius fieri potest.
plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur,
effectum est, ut extra pœnam dupli aut quadrupli rei recipi-
endæ nomine fures 'etiam hac actione⁵ teneantur: SI PARET
EOS DARE OPORTERE, quamuis sit etiam aduersus eos hæc actio,
qua rem nostram esse petimus.

NEGYEDIK KÖNYV.

1. Hátra van, hogy a keresetekről szóljunk. És ha kérdjük, 1
hány faja létezik a kereseteknek, a helyesebb nézet szerint azt
kell mondanunk, hogy kettő, t. i. dologiak és személyesek: mert
azok, a kik a sponsiók fajaihoz képest négyet vesznek föl, nem
vették észre, hogy bizonyos keresetnemek elvesztek a fajok között.
2. Személyes kereset az, melyet az ellen indítunk, ki nekünk szer- 2
ződés vagy vétség alapján van lekötelezve, azaz, valahányszor
azon kérelmet terjesztjük elő, hogy ő a mi számunkra valamit adni,
tenni, teljesíteni tartozzék. 3. Dologi kereset az, melylyel igé- 3
nyeljük, hogy vagy valami testi dolog a mi sajátunk, vagy hogy
valamely jog, p. használat, haszonélvezés, járás-kelés, marhacsa-
pás, vízvezetés, feljebb építés vagy kilátás bennünket illet, vagy
midőn a kereset a perbeli ellenfél szerepének fölcserélése esetében
nemleges. 4. A keresetek ilyen fölosztása mellett tehát bizonyos, 4
hogy a tulajdon dolgunkat mástól nem követelhetjük ily formán:
«ha kitűnik, hogy ő adni tartozik»; mert sem az, a mi amúgy is a
mienk, nekünk nem adható, hiszen csak arról mondjuk, hogy
adják ide nekünk, a mit úgy adnak, hogy a mienkké váljék; sem
pedig az a dolog, mely már is a mienk, nem lehet még inkább a
mienk. Nyilván csak a tolvajok elleni gyűlöletből, hogy minél
több keresettel legyenek nekünk lekötelezve, történt az, hogy a
kétszeres vagy négyszeresre menő büntetésen kívül a dolog vissza-
szerzése végett még evvel a keresettel is le legyenek kötelezve:
«ha kitűnik, hogy ők adni tartoznak», ámbár ez a keresetünk is

5 5. Appellantur autem in rem quidem actiones uindicatio-
nes, in personam uero actiones, quibus 'dari fieriue oportere
intendimus, conductiones.

V. C. 6 6. Agimus autem interdum, ut rem tantum consequamur,
190. 1. interdum ut pœnam tantum, alias ut rem et pœnam.

7 7. Rem tantum persequimur uelut actionibus ex contractu.*

8 8. Pœnam tantum persequimur uelut actione furti et iniu-
riarum et secundum quorundam opinionem actione ui bonorum
raptorum: nam ipsius rei et uindicatio et condictio nobis
conpetit.

9 9. Rem uero et pœnam persequimur uelut ex his causis,
ex quibus aduersus infitiantem in duplum agimus; quod
accidit per actionem iudicati, depensi, damni iniuriæ 'legis Aqi-
liæ, aut legatorum nomine, quæ per damnationem 'certa re-
lieta sunt.

10 10. Quædam præterea sunt actiones, quæ ad legis actionem
exprimuntur, quædam sua ui ac potestate constant: quod ut
manifestum fiat, opus est, ut prius de legis actionibus loquamur.

11 11. Actiones, quas in usu ueteres habuerunt, legis actiones
appellabantur, uel ideo quod legibus proditæ erant, quippe tunc
edicta prætoris, quibus complures actiones introductæ sunt, non-
dum in usu habebantur, uel ideo quia ipsarum legum uerbis
accommodatæ erant et ideo immutabiles proinde atque leges
observabantur: unde cum quis de uitibus succisis ita egisset, ut
in actione uites nominaret, responsum (est), eum rem perdi-
disse, quia debuisset arbores nominare, eo quod lex XII tabu-
larum, ex qua de uitibus succisis actio competeret, generaliter de
arboribus succisis loqueretur.

V. C. 12 12. Lege autem agebatur modis | quinque, sacramento, per
191. 1. iudicis postulationem, per conductionem, per manus iniunctionem,
per pignoris captionem.

13 13. Sacramenti actio generalis erat: de quibus enim rebus
ut aliter ageretur, lege cautum non erat, de his sacramento

van ellenök, mely által azt igényeljük, hogy a dolog a mienk.
 5. A dologi kereseteket máskép vindicatióknak, a személyes kereseteket pedig, melyek által azt igényeljük, hogy nekünk valamit adjanak, részünkre valamit teljesítsenek, *condictióknak* nevezzük.

6. Néha pedig csupán a dolog, néha csupán a büntetés, más esetekben a dolognak és a büntetésnek megnyerése végett perlünk.

7. Csupán a dolgot keressük p. a szerződési keresetekkel. 8. Csupán a büntetést keressük p. a lopás, becsületsértés s némelyek véleménye szerint a rablás miatti keresetekkel: mert maga a dolog tekintetében úgy a *vindicatio*, mint a *condictio* illet meg bennünket.

9. Dolgot és büntetést keresünk p. azon esetekben, midőn a tagadó ellen a kétszeresre indítunk keresetet; a mi a végrehajtási, a kezesnek visszkérése, a *lex Aquilián* alapuló kártérítési és bizonyos *per damnationem* hagyományozott dolgok iránt indított kereset által történik.

10. Azonban vannak bizonyos keresetek, melyek egy-egy *legis actio* által fejeztetnek ki, és ismét más keresetek, melyek saját erejük és hatályuk által állanak meg: hogy ez világossá váljék, szükséges mindenek előtt a *legis actiókról* szólnunk.

11. A régieknél használatban volt kereseteket *legis actióknak* nevezték, vagy azért, mert a törvényekből eredtek, akkor t. i. a *praetori edictumok*, melyek többféle (új) keresetet hoztak be, még nem voltak szokásban, vagy azért, mert magukhoz a törvények szavaihoz valának alkalmazva s ugyanazért ép oly megmásíthatatlanok gyanánt követték azokat, miként a törvényeket: innen származott ama felelet, hogy az, a ki szőlővesszőinek levágása miatt akként perelt, hogy keresetében «szőlővesszőket» említett, perét veszté, mert «fákat» tartozott volna említeni, miután a XII táblás törvény, melynek alapján a szőlővesszők levágása miatt kereset támasztható, egész általánosságban csak a fák levágásáról szól. 12. *Legis actio* útján pedig 5-féle módon lehetett perelni, ú. m. *sacramento* (fogadás), *per iudicis postulationem* (bíró követelese), *per conditionem* (per megüzenése), *per manus iniectio-*
nem (kézrátétel), *per pignoris captionem* (zálogolás) által.

13. A *sacramenti actio* általános peralak volt: mert a mely dolgokra vonatkozólag nem volt a törvényben más eljárási mód-

ról gondoskodva, azok miatt sacramentum által pereltek : és ezen peralak ép oly veszedelmes vala a hamisan beszélőre nézve az eskü miatt, mint a minő veszedelmes ez idő szerint a bizonyos pénzösszeg hitelezése alapján indított kereset a sponsio miatt, melylyel alperes aaptalan tagadás, és a restipulatio miatt, melylyel a felperes aaptalan követelés által veszélynek teszik ki magukat: mert a ki (a perben) legyőzetett vala, az büntetésül megfizette a fogadási összeget, mely a kincstárra szállott s melynek biztosítására kezeseket kellett állítani a praetornak, nem mint most, midőn a sponsio és restipulatio büntetése nyereségképen a győztes ellenfélnek jut. 14. A fogadási büntetés pedig vagy 500 14 vagy 50 ass volt: ha ugyanis a peres tárgy értéke 1000 ass vagy azon fölül volt, 500 ass, de ha annál csekélyebb volt 50 ass letétele mellett pereltek a felek sacramentum útján; így rendelte ezt a XII táblás törvény. Midőn azonban valamely ember szabadsága iránt folyt a per, akkor, bármily értékű volt legyen is az, mégis csak 50 ass letétele mellett pereltek, mit szintén ama törvény rendelt, nyilván a szabadság iránti kedvezésből, nehogy a szabadságvédők megterhelteessenek. | — — — — — (tizenegy sor teljesen hiányzik) * — — — — — 15. Miután 15 egyébiránt mind ama keresetek — (a tizenharmadik sortól egész a tizenhatodik sorig ismét hézag) ** — — — — —

* A Huschke által proponált pótlás magyar fordításban ekkép hangzik: «Ha megfordítva a nemzet és magánember között folyt a vita, akár 1000 ast ért a dolog, akár ennél többet vagy kevesebbet, a fogadási büntetést a lex Hateria Tarpeia értelmében a praetor állapítja meg, de nem kevesebbre mint 500, s nem többre mint 3000 asban. Azonkívül a lex Iulia Papiria azt határozta, hogy a peres tárgy értékénél nagyobb összeg ne tétessék le fogadási összeg gyanánt. Ha pedig magistratus lépett föl a nemzet nevében, a magánembert is csak ekkora fogadási összegre hívta ki. S ez történt mindig, valahányszor bármely törvénynél fogva szabad volt a törvény megszegőjét megbüntetni, azaz, hogy a magistratus őt arra az esetre, ha a törvény ellen cselekedett volna, fogadási összeg letételére szólítja föl».

** A hézag kitöltése végett ajánlott szöveg fordításban ekkép hangzik: «Miután egyébiránt mindazon keresetek, melyeket sacramentum útján tárgyaltak, vagy dologi, vagy személyes keresetek valának, abban az esetben, ha dologi kereset indított, mindkét

QUANDO NEGAS, SACRAMENTO QVINGENARIO TE PROVOCO. aduersarius
 quoque dicebat: QUANDO AIS EGOQVE ABS TE REA E CAPTVS SVM,
 V. C. SIMILITER EGO TE SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO.* | — — —
 193. 1. — — — — — vv. 20—23. — — — — — |

— — — — — ad iudicem accipiundum | uenirent. postea uero
 reuersis (iis)¹⁵ dabatur, 'ut autem (die) XXX iudex daretur,¹⁶
 per legem Pinariam factum est; ante eam autem legem sta-
 tim¹⁷ dabatur iudex. illud ex superioribus intellegimus si de
 re minoris quam (M) æris agebatur, quinquagenario sacra-
 mento, non quingenario eos contendere solitos fuisse. Postea
 tamen quam iudex datus esset, conperendinum diem, ut ad iudi-
 cem uenirent, denuntiabant; deinde cum ad iudicem uenerant,
 antequam apud eum causam perorarent, solebant breuiter ei et
 quasi per iudicem rem exponere: quæ dicebatur causæ 'coniec-
 tio¹⁸ quasi causæ suæ in breue coactio.

- 16 16. Si in rem agebatur, mobilia quidem et mouentia, quæ
 modo in ius adferri adducine possent, in iure uindicabantur ad
 hunc modum: qui uindicabat, festucam tenebat; deinde ipsam
 rem adprehendebat, uelut hominem, et ita dicebat: HVNC EGO
 HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO SECVNDVM SVAM CAV-
 SAM; SICVT DIXI,¹⁹ ECCE TIBI, VINDICTAM INPOSVI, et simul homini
 festucam inponebat. aduersarius eadem similiter dicebat et fa-
 ciebat. cum uterque uindicasset, prætor dicebat: MITTITE²⁰ AMBO
 HOMINEM. illi mittebant. qui prior uindica(uerat, ita 'aduersa-
 rium et rursus post is²¹ alterum interroga)bat: POSTVLO, ANNE
 DICAS, QVÆ EX CAUSA VINDICAVERIS? ille respondebat: IVS 'PEREGI,²²
 SICVT VINDICTAM INPOSVI. deinde qui prior uindicauerat, dicebat:

* A házag kitöltésére Huschke ezeket proponálja: 'Itaque uter-
 que alterum sacramento (in fano Iovis vel Dii Fidii) adigebat, die
 tamen demum XXX iudicem accipiebant et litem contestabantur,
 id est uterque nominata causa litis dicebat: STLITEM MIHI TECVM
 ESSE EFFOR, TESTES ESTOTE! quam ob rem in eum diem inuicem sibi
 denunciabant, ut in ius ad iudicem' etc.

«*ha tagadod, 500 assnyi sacramentumra hívlak ki*», az ellenfél is mondá: «*ha állítod, vagy ha te engem e miatt megzálogoltál, hasonlókép kihívlak téged 500 assnyi sacramentumra.* — — —

— — — ismét négy sor a 20-tól a 23-ig hiányzik * — — —
jőjjenek bírónyerés végett. Midőn aztán visszatértek, bírót kaptak. Azt pedig, hogy harminczad napon bírót kapjanak, a lex Pinaria rendelte el; ezen törvény hozatala előtt azonnal kaptak bírót. Azt a fentebbiekből látjuk, hogy, ha 1000 assnál csekélyebb értékű dologról volt szó, 50 s nem 500 assnyi sacramentum mellett szoktak volt perelni. Miután pedig a bíró ki volt rendelve, a harmadnapot tűzték ki a bíró előtti megjelenésre: megjelenvén azután a bírónál, ügyöknek bővebb kifejtése előtt a dolgot röviden és mintegy sommásan adták elő, mit sommás összefoglalásnak, mintegy a per dióhéjba szorításának neveztek.

16. Dologi kereseteknél az ingó s magoktól mozgó dolgokat, hacsak a praetor elé vihetők vagy vezethetők valának, következőkép vindicálták a praetor előtt: a vindicáló pálczát tartott a kezében, azután megragadta magát a dolgot, p. a rabszolgát és így szólott: «*Allítom, hogy ez a rabszolga a fölhozott okoknál fogva a quiritek joga szerint az enyém; a mint mondám, ime reátettem előtted a pálczát*» s egyúttal rátevé a rabszolgára is a pálczát. Az ellenfél hasonlókép ugyanazt mondá és tevé. Miután mindketten vindicáltak, a praetor így szóla: «*Eresszétek el mindketten a rabszolgát*». Azok elereszték. A ki előbb vindicált vala, így kérdezé az ellenfélt s azután viszont ez amazt: «*Kérdelek, meg akarod-e*

perlekedő fél a praetor elé jött, s itt felperes ellenfelét megragadva ünnepélyesen követelte, a mit magának adatni vagy szolgáltatni kívánt, ily módon: «*Állítom, hogy te nekem tízezer sesterciuszt adni tartozol*». Az ellenfél tagadólag válaszolt. Mire felperes ezeket mondá:» stb.

* A hézag kitöltésére ajánlott szöveg fordításban ekkép hangzik: «*Mindegyik fél tehát a másikat a sacramentum-összeg letételére kényszeríté (Iupiter vagy Fidius isten templomában), de csak 30. napon mentek el, hogy bírót kapjanak, és vették föl a pert, azaz mindegyikök megnevezvén a per alapját, így szólott: «Arra nézve, hogy veled perben állok, úgymond, legyetek tanuim!» ezért arra a napra kölcsönösen megüzenték egymásnak, hogy a praetor elé» stb.*

V. C. 194. 1. QUANDO TV INIVRIA VINDICAVISTI, | D AERIS SACRAMENTO TE PROVOCO; aduersarius quoque dicebat: SIMILITER ET EGO TE; 'scilicet (si de re minoris quam M æris agebatur,)²³ L asses sacramenti nominabant. deinde eadem sequebantur, 'quæ cum²⁴ in personam ageretur. postea prætor secundum alterum eorum uindicias dicebat, id est interim aliquem possessorem constituebat. eumque iubebat prædes aduersario dare litis et uindiciarum, id est rei et fructuum; alios autem prædes ipse prætor ab utroque accipiebat sacramenti, quod id in publicum cedebat. festuca autem utebantur quasi hastæ loco, signo quodam iusti domini, quod maxime²⁵ sua esse credebant, quæ ex hostibus cepissent; unde in centumuiralibus iudiciis hasta præponitur.

17. Si qua res talis erat, ut sine incommodo non posset in ius adferri uel adduci, uelut si columna aut grex alicuius pecoris esset, pars aliqua inde sumebatur, deinde in eam partem quasi in totam rem præsentem fiebat uindicatio; itaque uelut ex grege uel una ouis aut capra in ius adducebatur, uel etiam pilus inde sumebatur et in ius adferebatur; ex naue uero et columna aliqua pars defringebatur; similiter si de fundo uel de ædibus siue de hereditate controuersia erat, pars aliqua inde sumebatur et in ius adferebatur et in eam partem perinde atque in totam rem præsentem fiebat uindicatio, uelut ex fundo gleba sumebatur et ex ædibus tegula, et si de hereditate controuersia erat, æque | 'res uel rei pars aliqua inde sumebatur.²⁶ (Fol. deperditum.)

V. C. 195. 1. 17a. . . . 'obseruabant | enim eundem diem et æqualem modum capiendi iudicis condicendique diem, quo ad iudicem capiendum præsto esse deberent.²⁷ condicere autem denuntiare est prisca lingua. |

18. Itaque hæc quidem actio proprie condictio uocabatur: nam actor aduersario denuntiabat, ut ad iudicem capiendum die XXX. adesset; nunc uero non proprie conditionem dicimus

mondani, miféle jogalapon vindicáltál?» amaz felelé: «véghez vittem a mit kellett a praetor előtt s rátettem a pálczát». Erre az, ki előbb vindicált vala, mondá: «Azon esetre, ha netalán jogtalanul vindicáltál, kihívlak 500 assnyi sacramentümra»; az ellenfél is mondá: «hasonlóképen én is tégedet»; persze ha 1000 assnál csekélyebb értékű dologért folyt a per, 50 assnyi sacramentumot mondának. Erre ugyanaz következett, a mi a személyes kereseteknél. Azután az ideiglenes birtok felett döntött a praetor egyikök javára, vagyis időközben valamelyiköket a birtokba helyezte s meghagyta neki, hogy az ellenfélnek kezeseket állítson a per és a birtok, azaz a dolog és gyümölcsei iránt; más kezeseket pedig maga a praetor kapott mind a két féltől a fogadási összeg biztosítására, mely a kincstárra szállott. A pálczát pedig mintegy dárda, azaz a jogos tulajdonnak jelképe helyett használták, mert sajátjoknak leginkább azt tartották, a mit az ellenségtől elfoglaltak; azért a centumvirális bíróság tárgyalásánál is dárdát szúrnak le a földbe. 17. Ha a dolog olyan volt, hogy nem lehetett alkalmaz-

17

lanság nélkül a praetor elé hozni, vagy vezetni, p. egy oszlop vagy bármely marhanyáj, csak egy részt vettek belőle és azután ezen a részen hajták végre a vindicatiót, mintha az egész ott lett volna; valamely nyájból tehát csak egy birkát vagy kecskét vittek a praetor elé, vagy csupán szórt téptek ki és hoztak a praetor elé; valamely hajó- vagy oszlopról letörtek egy darabot; hasonlókép midőn valamely telek, vagy épület, vagy örökség iránt folyt a per, csak egy részt vettek belőle s hoztak a praetor elé és ezen a részen ép úgy hajták végre a vindicatiót, mintha az egész dolog ott lett volna, p. telekről egy göröngyöt, épületről egy téglát és midőn örökség iránt folyt a per, hasonlóképen csak egy dolgot vagy részt vettek ki belőle. (Egy elveszett lap.)

17a. . . . megtarták t. i. ugyanazon napot és a bírónyerés 17a ugyanazon módját, valamint a megüzenés napját, melyen a bírónyerés végett jelen kellett lenniök. Condicere ugyanis régi nyelven annyit tesz, mint megüzenni. 18. Azért is ezen kereset saját- 18 képen condictionak nevezteték: mert a felperes az ellenfélnek megüzené, hogy a bírónyerés végett harminczad napon jelenjék meg; most azonban sajátlanul nevezzük condictionak a személyes

'in personam actionem, qua²⁸ intendimus dari nobis oportere : nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit.

19   19. Hæc autem legis actio constituta est per legem Siliam et Calpurniam, lege quidem Silia certæ pecuniæ, lege uero Calpurnia de omni certa re.

20   20. Quare autem hæc actio desiderata sit, cum de eo, quod nobis dari oportet, 'potuerimus aut²⁹ sacramento aut per iudicis postulationem agere, ualde quæritur.

21   21. Per manus iniunctionem æque (de) his rebus agebatur, de quibus ut ita ageretur, lege 'aliqua³⁰ cautum est, uelut iudicati lege XII tabularum : quæ actio talis erat. qui agebat, sic dicebat : QVOD TV MIHI IUDICATVS 'SIVE³¹ DAMNATVS ES SESTERTIVM X MILIA, '(EAQVE) QVANDO OPORTET³² NON SOLVISTI, OB EAM REM EGO TIBI SESTERTIVM X MILIVM IUDICATI 'MANVM³³ INICIO, et simul aliquam partem corporis eius prendebat ; nec licebat iudicato manum sibi depellere et pro se lege agere, set uindicem dabat, qui pro se causam agere solebat : '(at)³⁴ qui uindicem non dabat, domum ducebatur ab actore et uinciebatur.

V. C.
196. 1.   22. Postea quædam leges ex aliis quibusdam causis | pro iudicato manus iniunctionem in quosdam dederunt, sicut lex Publilia in eum, pro quo sponsor dependisset, si in sex mensibus proximis, quam pro eo depensum esset, non soluisset sponsori pecuniam ; item lex Furia de sponsu aduersus eum, qui a sponsore plus quam uirilem partem exegisset, et denique complures aliæ leges in multis causis talem actionem dederunt.

23   23. 'Set et aliæ leges in multis causis, ex quibus datæ sunt (actiones), constituerunt (in) quosdam actiones³⁵ per manus iniunctionem, sed puram, id est non pro iudicato, uelut lex (Furia)³⁶ testamentaria aduersus eum, qui legatorum nomine mortisue causa plus M³⁷ assibus cepisset, cum ea lege non esset exceptus, ut ei plus capere liceret ; item lex Marcia aduersus

keresetet, melylyel azt igényeljük, hogy (alperes) nekünk «adni» tartozik; ez idő szerint t. i. ily alapon nem történik semmiféle megüzenés. 19. Ezt a legis actiót pedig megállapította a lex Silia és Calpurnia; a lex Silia bizonyos pénzösszeg, ellenben a lex Calpurnia mindennemű meghatározott dolog miatt indított perre nézve. 20. De hogy miért tartották ezen keresetet kívánatosnak, miután az iránt, a mit (alperes) nekünk «adni» tartozik, sacramentum, vagy iudicis postulatio útján is perelhetünk, nagyon kérdéses.

21. Manus iniectio útján szintén azon ügyekben jártak el, melyekre nézve ezen eljárás valamely törvény által volt előírva, így a végrehajtási keresetnél a XII táblás törvénytől fogva. Ezen eljárás a következő volt: Felperes így szólott: *«Miután te az én javamra 10,000 sesterciusban el vagy ítélve, vagy (egyébkép) elmarasztalva, melyeket, a midőn kellett volna, le nem fizettél, e miatt ama 10,000 sesterciusért reád, mint elmarasztaltra, kezemet teszem»*, egyúttal megragadta testének valamely részét; és az elmarasztaltnak nem volt szabad a hitelező kezét magától eltaszítani és a maga nevében pert indítani, hanem védőt állított, a ki saját nevében szokta vinni a pert: a ki pedig védőt nem állított, azt a hitelező haza vitte és bilincsekbe verte. 22. Később némely törvények más okokból is adták meg bizonyos személyek ellen a manus iniectiót, mintha már el lennének marasztalva, p. a lex Publilia az ellen, a kiért kezeze fizetett, ha a legközelebbi hat hónap alatt az érette történt fizetéstől számítva a kezesnek a pénzt vissza nem fizette; továbbá a kezesekről intézkedő lex Furia az ellen, a ki a kezestől a reá eső résznél többet hajtott be, és végre még több más törvény is sok esetben ilyen keresetet adott. 23. De még más törvények is állapítottak meg sok (egyéb) esetben, melyekben keresetnek volt helye, bizonyos személyek ellen ily manus iniectio általi keresetet, de csak egyszerűt, t. i. nem olyant, mintha alperes már el volna marasztalva, p. a lex Furia testamentaria az ellen, a ki hagyomány vagy halál esetére való szerzeményképen 1000 assnál többet fogadott el, hacsak nem tartozott ama törvények szerint azok közé, kiknek kivételesen többet is volt szabad elfogadniok; továbbá a lex Marcia a kamatra pénzt

fæneratores, ut si usuras exegissent, de his reddendis per manus iniunctionem cum eis ageretur.

- 24 24. Ex quibus legibus et si quæ aliæ similes essent, cum agebatur, manum sibi depellere et pro se lege agere '(reo licebat):³⁸ nam et actor in ipsa legis actione non adiciebat hoc uerbum PRO IUDICATO, sed nominata causa, ex qua agebat, ita dicebat: OB EAM REM EGO TIBI MANVM INICIO; cum hi, quibus pro iudicato actio data erat, nominata causa, ex qua agebant, ita inferebant: OB EAM REM EGO TIBI PRO IUDICATO MANVM INICIO: nec me præterit, in forma legis Furiae testamentariæ PRO IUDICATO uerbum inseri, cum in ipsa lege non sit; quod uidetur |
V. C. 197. l. nulla ratione factum.

- 25 25. Sed postea lege 'Vallia,³⁹ excepto iudicato et eo, pro quo depensum est, ceteris omnibus, cum quibus per manus iniunctionem agebatur, permissum est sibi manum depellere et pro se agere:⁴⁰ itaque iudicatus et is, pro quo depensum est, etiam post hanc legem uindicem dare debebant, et nisi darent, domum ducebantur. istaque quamdiu legis actiones in usu erant, semper ita obseruabantur; unde nostris temporibus is, cum quo iudicati depensuine agitur, iudicatum solui satisfacere cogitur.

- 26 26. Per pignoris capionem lege agebatur de quibusdam rebus moribus, '(de quibusdam rebus)⁴¹ lege.

- 27 27. Introducta est moribus rei militaris: nam 'et propter⁴² stipendium licebat 'militibus⁴³ ab eo, qui 'id iis distribuebat,⁴⁴ nisi daret, pignus capere (dicebatur autem ea pecunia, quæ stipendii nomine dabatur, æs militare); 'et⁴⁵ propter eam pecuniam licebat pignus capere, ex qua 'equus iis⁴⁶ emendus erat; quæ pecunia dicebatur æs equestre: item propter eam pecuniam, ex qua hordeum equis erat comparandum; quæ pecunia dicebatur æs hordiarium.

kölcsönzők ellen, hogy az általok szedett uzsorás kamatok vissza-
 adása iránt manus iniectio útján lehessen velök perelni.
 24. Midőn ezen s ezekhez hasonló más törvények alapján indíto- 24
 ták meg a pert, az adósnak meg volt engedve, hogy a hitelező
 kezét visszataszítsa és saját magáért pereljen: mert a hitelező
 magában abban a legis actióban nem függesztette hozzá eme sza-
 vakat: «*mintha már el lennél marasztalva*», hanem a kereseti
 alap megnevezése után így szólott: «*e miatt kezemet teszem reád*»;
 míg azok, kiknek a kereset úgy adatott, mintha az adós már el
 lenne marasztalva, a kereseti alap megnevezése után így vezették
 be az eljárást: «*e miatt kezemet teszem reád, mintha már el*
lennél marasztalva». E mellett nem kerüli el figyelmemet, hogy
 a lex Furia testamentariához alkalmazott keresetformába ezen
 szavak «*mintha már el lennél marasztalva*» bele vannak szöve,
 holott magában a törvényben nem fordulnak elő; a mi nyilván
 alaptalanul történt. 25. Később azonban a lex Vallia, kivéve az 25
 elmarasztaltat és azt, kiért kezeze fizetett, minden egyebeknek,
 kikkel manus iniectio útján szoktak volt perelni, megengedte,
 hogy a hitelező kezét magoktól eltaszíthassák és saját nevökben
 perelhessenek: ennélfogva az elmarasztalt és azon adós, kiért
 kezeze fizetett, még ezen törvény után is tartoztak védőt állítani,
 mit ha nem tettek, a hitelező magával hurczolhatta őket. S mind-
 azt, valameddig csak a legis actiók használatban valának, mindig
 így cselekedték; azért a mi időnkben azt, ki ellen a végrehajtási
 vagy a kezezt illető visszkeresetet indítjuk, arra szorítjuk, hogy
 az iránt, miszerint a hozandó ítéletnek tökéletesen eleget fog tenni,
 nekünk kezeseket állítson.

26. Pignoris capio útján jártak el bizonyos ügyekben a szo- 26
 kásnál, más ügyekben törvénynél fogva. 27. Szokás hozta be 27
 ezen legis actiót bizonyos katonai ügyekben: a katonáknak meg
 volt t. i. engedve, hogy részint zsoldjuk miatt attól, ki azt nekik
 fizetni szokta, nem fizetés esetében zálogot vegyenek (a zsold gya-
 nánt fizetett pénzt æs militarenak hívták); részint ama pénz miatt,
 melyen lovat kellett vásárolniok (s melyet æs equestrenak nevez-
 tek), szintén zálogot vehessenek; végre ama pénz miatt is, a
 melyen a lovak számára abrakot kellett venniök, mely pénzt æs

- 28 28. Lege autem introducta est pignoris capio uelut lege XII tabularum aduersus eum, qui hostiam emisset, nec pretium redderet; item aduersus eum, qui mercedem non redderet; pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam V. C. acceptam in dapem,⁴⁷ id est in sacrificium inpenderet: | item lege
198. 1. censoria⁴⁸ data est pignoris captio publicanis uectigalium publicorum populi Romani aduersus eos, qui aliqua lege uectigalia deberent.
- 29 29. Ex omnibus autem istis causis certis uerbis pignus capiebatur, et ob id plerisque placebat, hanc quoque actionem legis actionem esse; quibusdam autem placebat, '(legis actionem non esse,)⁴⁹ primum quod pignoris captio extra ius peragebatur, id est non apud prætorem, plerumque etiam absente aduersario, cum alioquin ceteris actionibus non aliter uti '(quis) posset quam apud prætorem præsentem aduersario; præterea quod nefasto quoque die, id est, quo non licebat lege agere, pignus capi poterat.
- 30 30. Set istæ omnes legis actiones paulatim in odium uenerunt: namque ex nimia subtilitate ueterum, qui tunc iura condiderunt, eo res perducta est, ut uel qui minimum errasset, litem⁵⁰ perderet; itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sublatae sunt istæ legis actiones effectumque est, ut per concepta uerba, id est per formulas litigaremus.⁵¹
- 31 31. Tantum ex duabus causis permissum est⁵² lege agere, damni infecti et si centumuirale iudicium futurum | est; saneque cum ad centumuiros itur ante lege agitur sacramento apud prætorem urbanum uel peregrinum 'pro re;⁵³ damni uero infecti nemo uult lege agere, set potius stipulatione, quæ in edicto proposita est, obligat aduersarium 'suum, idque et commodius V. C. ius et plenius est. per pignoris | ⁵⁴ — — — — —
199. 1. — — — — —
200. 1. apparet. |
- 32 32. 'Contra in ea 'formula, quæ publicano proponitur, talis est fictio, ut quanta pecunia olim, si pignus captum esset, id pignus is, a quo captum erat, luere deberet, tantam pecuniam condemnatur.

hordeariumnak neveztek. 28. Törvény is hozta be a megzálogo- 28
 last, p. a XII táblás törvény az ellen, ki áldozati állatot vásárol-
 ván ennek árát meg nem fizetné; továbbá az ellen, ki nem adná
 meg a bért oly igavonó marháért, melyet valaki avval a szándék-
 kal adott bérbe, hogy az innen nyert pénzt áldozateleség vásárlá-
 sára, azaz áldozati lakomára fordítsa; továbbá felhatalmazta a
 megzálogolásra a lex censoria a római nemzet nyilvános adóbér-
 lőit azok ellen, kik bármely törvénynél fogva adóval tartoznának.
 29. Mindezen okokból a zálogolás bizonyos szavak mellett történt 29
 s ezért hitték legtöbben, hogy ezen eljárás is egy legis actio;
 mások azonban nem tarták azt legis actiónak, először, mert a
 zálogolás nem a praetor előtt ment végbe, sőt többnyire az ellenfél
 távollétében is, holott a többi legis actiókat csakis a praetor előtt
 az ellenfél jelenlétében lehet használni; másodszer, mert tiltott,
 azaz legis actio véghezvitelére nem alkalmas napon is volt szabad
 zálogot venni.

30. De ama legis actiók lassanként mind gyűlöletesekké 30
 váltak; mert a régieknek túlságos szörszálhasogatása folytán, kik
 akkoron a jogokat formulázták, a dolog oda jutott, hogy az, ki
 csak legkevesebbet is tévedett, perét veszté; azért ama legis actio-
 kat a lex Aebutia és a két lex Iulia megszüntette s ennek folytán
 elértük azt, hogy (most) bizonyos szavakba foglalt kereset, azaz
 formula útján perlünk. 31. Csakis két okból van még megengedve 31
 legis actio útján eljárni, u. m. fenyegető kár miatt, és midőn az
 ügy a centumvirális bíróság elé tartozik; és valóban, midőn a
 centumvirális bíróság elé megyünk, előbb elvégezzük a legis actio
 sacramentot a városi vagy a peregrinusi praetornál az ügy termé-
 szetéhez képest; fenyegető kár miatt azonban már senki sem
 akar a legis actióhoz folyamodni, hanem ellenfelét inkább az
 edictumban közzétett stipulatio által kötelezi le magának, s ez a
 jog kényelmesebb is teljesebb is. Zálogolás — — — — —

látszik. 32. Viszont abban a formulában, mely az adóbérlő szá- 32
 mára van fölállítva, olyféle fictio foglaltatik, hogy az adós ugyan-
 akkora pénzösszegben marasztaltassék el, mint a mekkora ösz-
 szeggel hajdan a zálogolás esetében a tőle elvett zálogott kivál-

33. Nulla autem formula ad conductionis fictionem exprimitur: siue enim pecuniam siue rem aliquam certam debitam nobis petamus, eam ipsam DARI NOBIS OPORTERE intendimus; nec ullam adiungimus conductionis fictionem; itaque simul intellegimus, eas formulas, quibus pecuniam aut rem aliquam nobis dari oportere intendimus, sua ui ac potestate ualere; eiusdem naturæ sunt actiones commodati, fiduciæ, negotiorum gestorum et aliæ innumerabiles.

34. Habemus adhuc alterius generis fictiones in quibusdam formulis, uelut cum is, qui ex edicto bonorum possessionem petiit, ficto se herede agit: cum enim prætorio iure, sed⁵⁵ non legitimo, succedat in locum defuncti, non habet directas actiones, et neque id, quod defuncti fuit, potest intendere SVVM ESSE, neque id, quod ei debebatur, potest intendere (dari) sibi oportere; itaque ficto se herede intendit, uelut hoc modo: IVDEX ESTO. SI AVLVS AGERIVS, id est ipse actor, LVICIO TITIO HERES ESSET, TVM SI FVNDVM, DE QVO AGITVR, EX IVRE QVIRITIVM EIVS ESSE OPORTERET; si uero de debito agatur, præposita simili fictione intentio⁵⁶ ita subicitur: TVM SI PARET⁵⁷ NVMERIVM NEGIDIVM AVLO (AGERIO) SESTERTIVM X MILIA DARE OPORTERE.

35. Similiter et bonorum emptor ficto se herede agit; set
V. C. interdum et alio modo agere solet: | nam ex persona eius,
201. 1. cuius bona emerit, sumpta intentione, conuertit condemnationem in suam personam, id est, ut quod illius esset uel illi dari oporteret, eo nomine aduersarius huic condemnetur: quæ species actionis appellatur Rutiliana, quia a prætore Publio Rutilio, qui et bonorum uenditionem introduxisse dicitur, comparata est. superior autem species actionis, qua ficto se herede bonorum emptor agit, Seruiana uocatur.

36. (Eiusdem generis est, quæ Publiciana uocatur)⁵⁸ datur autem hæc actio ei, qui ex iusta causa traditam sibi rem non-

tani köteles volt. 33. Azonban semmiféle formulát sem szer- 33
 készítettünk (többé) *condictiónak* *fictiójával*: mert akár valamely
 pénzösszeget, akár egyéb nekünk tartozó meghatározott dolgot
 követeljük, úgy igényeljük azt, hogy maga ama tárgy adassék ki
 nekünk; és nem csatolunk hozzá semmiféle *condictióbeli fictiót*;
 egyúttal belátjuk tehát, hogy ama formulák, melyek által nekünk
 járó pénzösszeg vagy valamely tárgy szolgáltatását igényeljük,
 saját erejük és érvényök által hatnak; ugyanilyen természetű
 keresetek a haszonkölcsön, a zálog, megbízás nélküli ügyviselés
 miattiak és számtalan más.

34. Vannak még másnemű *fictióink* is bizonyos formulákban, 34
 p. midőn az, ki a hirdetmény alapján kérte a hagyaték birtoklá-
 sát, azon *fictio* mellett perlekedik, mintha örökös lenne: mert
 miután a *prætor*, nem pedig a *lex* joga szerint lép az elhunyt
 helyébe, nincsenek neki közvetlen keresetei, és sem azt, a mi az
 elhunyté volt, nem igényelheti mint a magáét, sem arra nézve,
 a mivel annak tartoztak, nem támaszthat olyféle igényt, hogy az
 nekie teljesítendő; azért ama *fictióval* támasztja igényét, mintha
 örökös lenne, például ilyenképen: *«Légy bíró! Ha Aulus Age-
 rius, azaz maga a felperes, Lucius Titiusnak örököse lenne és ha
 ebben az esetben a szóban forgó teleknek a quiritek joga szerint
 az övének kellene lennie»*; ha pedig adósság iránt folyik a per,
 az igénylést hasonló *fictio* előrebocsátásával ekkép függesztjük
 hozzá: *«és ha kiderül, hogy Numerius Negidius (alperes) Aulus
 Ageriusnak (a felperesnek) 10,000 sesterciust adni tartozik»*.

35. Hasonlókép a vagyon megvevője is azon *fictio* mellett perel, 35
 mintha örökös lenne; de néha máskép is szokott perelni: t. i.
 annak személyéből vévén az igénylést, kinek vagyonát megvásá-
 rolta, az elmarasztalást pedig saját személyére irányozza, azaz
 hogy a mi amannak tulajdona, vagy amannak része lett volna,
 ugyanabban marasztaltassék el az ellenfél az ő saját javára: ezen
 nemét a keresetnek Rutilius-félének hívják, mert azt Rutilius
prætor rendelte el, a ki állítólag a vagyon eladását is hozta volna
 be. A fentebbi keresetfajt pedig, melynél a hagyaték vevője örökös 36
 gyanánt lép föl, Servius-félének nevezik. 36. Hasonfajú az, mely-
 nek *Publiciana* a neve; ezen kereset pedig azt illeti, a ki vala-

dum usucepit eamque amissa possessione petit; nam quia non potest eam ex iure Quiritium suam esse intendere, fingitur rem usucepisse, et ita quasi ex iure Quiritium dominus factus esset, intendit uelut hoc modo: IVDEX ESTO. SI QVEM HOMINEM AVLVS AGERIVS EMIT (ET)⁵⁹ IS EI TRADITVS EST, ANNO POSSEDISSET, TVM SI EVM HOMINEM, DE QVO AGITVR, 'EX IVRE QVIRITIVM EIVS⁶⁰ ESSE OPORTERET et reliqua.

- 37 37. Item ciuitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine agat aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo iustum sit, eam actionem etiam ad peregrinum extendi, uelut si furti uel ope consilio facti furti nomine agat peregrinus aut cum eo agatur: in (peregrinum uelut posteriore casu)⁶¹ formula ita concipitur: IVDEX ESTO. SI PARET, (L. TITIO A DIONE HERMAEI FILIO FVRTVM FACTVM ESSE AVT SI PARET OPE) CONSIPIO DIONIS 'HERMAEI⁶² (LVCIO) TITIO FVRTVM FACTVM ESSE PATERAE AVREAE, 'QVAM⁶³ OB REM EVM, SI CIVIS ROMANVS ESSET, PRO FVRE DAMNVN DECIDERE OPORTERET et reliqua; item si peregrinus furti agat, ciuitas ei Romana fingitur. similiter si ex lege Aquilia peregrinus damni | iniuriæ agat aut cum eo agatur, ficta ciuitate Romana iudicium datur.

V. C.
202. 1.

- 38 38. Præterea aliquando fingimus, aduersarium⁶⁴ nostrum capite deminutum non esse: nam si ex contractu nobis obligatus obligataue sit et capite deminutus deminutaue fuerit, uelut mulier per coemptionem, masculus per adrogationem, desinit iure ciuili debere nobis, nec directo intendi potest, sibi dare eum eamue oportere; sed ne in potestate eius sit ius nostrum corrumpere, introducta est contra⁶⁵ eum eamue actio utilis, rescissa capitis deminutione, id est, in qua fingitur capite deminutus deminutaue non esse.
- 39 39. Partes autem formularum 'præcipuæ⁶⁶ hæ sunt: demonstratio, intentio, adiudicatio, condemnatio.
- 40 40. Demonstratio est ea pars formulæ, quæ ideo inseritur, ut

mely, neki polgárjogi czímen átadott dolgot még nem usucapiált s most, miután elvesztette, követeli; nem igényelhetvén ugyanis annak tulajdonát a quiritek joga szerint, azon fictio mellett kéri, mintha (a dolgot) már usucapiálta és ennél fogva annak tulajdonát már a quiritek joga szerint is megszerezte volna, a következő módon: *«Légy bíró! Ha Aulus Agerius (felperes) azt a rabszolgát vette és az neki át lett adva s ő már egy évig bírta volna, továbbá ha a szóban forgó rabszolgának a quiritek joga szerint az övének kellene lennie stb.»* 37. Szintúgy költjük (létezőnek vesz- 37 szük) a római polgárjogot peregrinus javára, ha olyan alapon perel vagy pereltetik, a mely alapon törvényeink szerint keresetnek van helye, hacsak ama keresetnek peregrinusra leendő kiterjesztése jogilag megengedhető, p. midőn tolvajság, vagy tolvajságban való czimboraság, avagy arra való fölbujtás miatt perel vagy pereltetik a peregrinus: a formulát a peregrinus ellen az utóbbi esetben emígy formulázzuk: *«Légy bíró! Ha kiderül, hogy Dio, Hermæus fia L. Titium meglopta, vagy ha kiderül, hogy Dio, Hermæus fiának segítségével vagy az ő tanácsára Lucius Titiumtól egy arany csészét loptak el, a miért, ha római polgár lenne, kártérítéssel tartoznék»* stb.; továbbá, midőn maga a peregrinus perel tolvajság miatt, szintén a római polgárjogot költjük az ő javára. Hasonlóképen, midőn peregrinus a lex Aquilia alapján kártétel miatt perel vagy pereltetik, a prætor a pert a római polgárjog fenforgásának költsége mellett rendeli el. 38. Azonkívül néha azt 38 költjük, hogy ellenfelünk nem szenvedett capitis deminutiót: midőn t. i. szerződésileg köteleztetett le valaki a mi számunkra, azután pedig capitis deminutiót szenvedett, mint p. a nő coemptio, egy férfiszemély adrogatio következtében, akkor polgári jog szerint megszűnt ő nekünk tartozni, s nem is igényelhetjük tőlük közvetlenül azt, hogy nekünk adni tartoznak; nehogy azonban jogunk megsemmisítése hatalmukban álljon, a prætor egy hasonló keresetet hozott be ellenük, a capitis deminutio (hatásának) fölbontásával, t. i. oly keresetet, melynél ama fictióval élünk, mintha az illetők nem szenvedtek volna capitis deminutiót.

39. A formuláknak részei pedig kiválólág a következők: a 39 demonstratio, az intentio, az adiudicatio, a condemnatio. 40. A de- 40

demonstretur res, de qua agitur, uelut hæc pars formulæ: QVOD AVLVVS AGERIVS NVMERIO NEGIDIO HOMINEM VENDIDIT, item hæc: QVOD AVLVVS AGERIVS (APVD) NVMERIVM NEGIDIVM HOMINEM DEPOSVIT.

41 41. Intentio est ea pars formulæ, qua actor desiderium suum concludit, uelut hæc pars formulæ: SI PARET, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA DARE OPORTERE; item hæc: QVIDQVID PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE (OPORTERE); item hæc: SI PARET, HOMINEM '(STICHVM)⁶⁷ EX IVRE QVIRITIVM AVLI AGERII ESSE.

42 42. Adiudicatio est ea pars formulæ, qua permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus adiudicare, uelut si inter coheredes familiæ erciscundæ agatur, aut inter socios communi diuidundo, aut inter uicinos finium regundorum: nam illic ita est: QVANTVM ADIVDICARI OPORTET, IVDEX, 'CVI OPORTET,⁶⁸ ADIVDICATO.

43 43. Condemnatio est ea pars formulæ, qua iudici condemn-
V. C. nandi | absoluendique potestas permittitur, uelut hæc pars for-
140. l. mulæ: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNNA. SI NON PARET, ABSOLVE; item hæc: IVDEX NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DVMTAXAT (X MILIA)⁶⁹ CONDEMNNA. SI NON 'PARET, ABSOLVE;⁷⁰ item hæc: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO et reliqua, ut non adiciatur 'DVNTAXAT (X MILIA).⁷¹

44 44. Non tamen istæ omnes partes simul '(in omnibus formulis)⁷² inveniuntur; sed (solæ) quædam (tantum) inveniuntur, quædam non inveniuntur: certe intentio aliquando sola inuenitur, sicut in præiudicialibus formulis, qualis est, qua quæritur, aliquis libertus sit, uel quanta dos sit, et aliæ complures; demonstratio autem et adiudicatio et condemnatio numquam solæ inveniuntur; nihil enim omnino 'demonstratio⁷³ sine intentione uel condemnatione ualet; item condemnatio 'uel adiudicatio sine intentione nullas uires 'habet; ob id numquam solæ inveniuntur.

monstratio azon része a formulának, melyet azért szövünk be, hogy az ügyet, mely miatt perelünk, megjelöljük, p. a formulának eme része: «*Mert Aulus Agerius (felperes) Numerius Negidiusnak (alperesnek) a rabszolgát eladta*», továbbá ez: «*Mert Aulus Agerius a rabszolgát Numerius Negidiusnál letéteményezte*». 41. Az intentio azon része a formulának, melybe felperes a maga kereseti igényét foglalja, p. ez a része: «*Ha kiderül, hogy Numerius Negidius (alperes) Aulus Ageriusnak (felperesnek) tízezer sestercius adni tartozik*», továbbá ez: «*Derüljön ki bármi, a mit Numerius Negidius Aulus Ageriusnak adni, teljesíteni tartozik*»; nem különben ez: «*Ha kiderül, hogy Stichus rabszolga a quiritek joga szerint Aulus Ageriusé*». 42. Az adiudicatio az a része a formulának, melyben a bíró felbatalmaztatik, hogy a dolgot a perlekedő felek valamelyikének odaitélje, p. midőn az örököstársak örökségi osztálypert, vagy valamely társaság tagja a közös vagyon fölosztása, vagy a szomszédok határigazítás miatt indítanak pert egymás ellen, ott ugyanis így áll: «*Bíró! a mit kinek-kinek oda kell itélni, itéld oda!*» 43. A condemnatio a formulának azon része, melyben a bíró az elmarasztalásra vagy fölmentésre hatalmaztatik fel, p. a formulának ez a része: «*Bíró! marasztald el Numerius Negidius (alperest) Aulus Agerius (felperes) javára tízezer sesterciusban. Ha (pedig az utóbbinak állítása) ki nem derül, akkor mentsd föl (amazz)*»; továbbá ez: «*Bíró! Marasztald el Numerius Negidius Aulus Agerius javára tízezer sestercius erejéig, ha nem derül ki, mentsd föl! nem különben ez: Bíró! Marasztald el Numerius Negidius Aulus Agerius javára*» stb. a nélkül, hogy egyszersmind ezen szavak: «*tízezer sestercius erejéig*» is lennének hozzácsatolva. 44. Azonban ama részek nem találhatók mind valamennyi formulában; hanem némelyek csupán egyedül állanak, mások nem találhatók: legalább az intentio néha egymagában fordul elő, p. a bizonyos tények előleges bírói megállapítására szolgáló formulákban, minő az, melylyel kérdjük, vajjon valaki szabados-e? vagy mekkora a hozomány? és számos más; a demonstratio ellenben, valamint az adiudicatio s a condemnatio soha sem fordulnak elő magokban; hisz a demonstratio reá következő intentio vagy condemnatio nélkül mit sem ér, szint-

45 45. Sed eas quidem formulas, in quibus de iure quæritur, in ius conceptas uocamus, quales sunt, quibus intendimus, nostrum esse aliquid ex iure Quiritium aut nobis dari oportere aut pro fure damnum '(decidi oportere; in)⁷⁴ quibus iuris ciuilis intentio est.

V. C. 204. 1. 46 46. Ceteras uero in factum conceptas uocamus, id est, in quibus nulla talis intentionis conceptio est, (sed) initio formulæ nominato eo, quod factum est, adiciuntur ea uerba, per quæ iudici damnandi absoluendiue potestas datur; qualis est formula, qua utitur patronus contra libertum, qui eum contra edictum prætoris in ius 'uocauit: | nam in ea ita est: RECUPERATORES SVNTO. SI PARET ILLVM PATRONVM AB ILLO (ILLIVS) PATRONI LIBERTO CONTRA EDICTVM ILLIVS PRAETORIS IN IVS VOCATVM ESSE, RECUPERATORES, ILLVM LIBERTVM ILLI PATRONO SESTERTIVM 'X MILLIA CONDEMNATE. SI NON PARET, APSOLVITE. ceteræ quoque formulæ, quæ sub titulo DE IN IVS VOCANDO propositæ sunt, in factum conceptæ sunt, uelut aduersus eum, qui in ius uocatus neque uenerit neque uindicem dederit; item contra eum, qui ui exemerit eum, qui in ius uocaretur; et denique innumerabiles eiusmodi aliæ formulæ in albo proponuntur.

47 47. Sed ex quibusdam causis prætor et in ius et in factum conceptas formulas proponit, ueluti depositi et commodati: illa enim formula, quæ ita concepta est: IVDIX ESTO. QVOD AVLVS AGERIVS APVD NVMERIVM NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSUIT,⁷⁵ QVA DE RE 'AGITVR, QVIDQVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE 'FACERE OPORTET EX FIDE BONA, EIVS, IVDIX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO, NISI RESTITVAT.⁷⁶ SI NON PARET, ABSOLVITO, in ius concepta est: at illa formula, quæ ita concepta est: IVDIX ESTO. SI PARET, AVLVM AGERIVM APVD NVMERIVM NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSVISSE EAMQUE DOLO MALO NVMERII NEGIDII AVLQ AGERIO REDDITAM NON ESSE, QVANTI

úgy nincs a condemnatiónak vagy adiudicatiónak se semmiféle hatálya a megfelelő intentio nélkül; ezért soha sem állanak azok egyedül.

45. Már most azokat a formulákat, melyekben polgárjogi igényről van szó, a polgári joghoz képest fogalmazottaknak nevez-
 zük, minők azok, melyek által azt igényeljük, hogy valami a qui-
 ritek joga szerint a mi tulajdonunk, vagy hogy valami nekünk
 «adandó», vagy hogy valaki tolvajként nekünk kártérítéssel tar-
 tozik; ezekben a formulákban az intentio a polgári jogon sarkal-
 lik. 46. A többieket ellenben a kérdéses tényálladékhöz képest
 fogalmazottaknak nevezzük, vagyis olyanoknak, melyekben az
 intentio nincsen ekkép fogalmazva, hanem a formula bevezetésé-
 ben a megtörtént tény megemlézése után ama szavak következnek,
 melyek által a bíró az elmarasztalásra vagy felmentésre felhatal-
 maztatik, ilyen az a formula, melyet a patronus használ szabadosa
 ellen, ki őt a praetori hirdetmény ellenére törvénybe idézte: ebben
 t. i. így áll: «*Legyetek recuperátorok! (visszaszerző bírák). Ha
 kiderül, hogy ama patronus amannak a patronusnak szabadosa
 által ama praetor hirdetménye ellenére törvénybe idéztetett, ma-
 rasztaljátok el, ti recuperátorok, azt a szabadost, ama patronus
 javára 10,000 sesterciusban. Ha nem derül ki, mentsétek föl*». A
 többi formulák is, melyek «a törvénybe idézés»-ről szóló cím
 alatt vannak fölállítva, a tényálladékhöz képest fogalmazvák,
 mint p. az ellen, ki törvénybe idéztetvén se maga el nem jött, se
 maga helyett védőt nem állított; továbbá az ellen, a ki a tör-
 vénybe idézettet erővel visszatartóztatta; s így még számos más
 ilyenmű formulát tartalmaz a hirdetmény. 47. De némely esetek-
 ben a praetor úgy a polgári joghoz, mint a tényálladékhöz képest
 fogalmazott formulát állít föl, p. letét és haszonkölesön miatt;
 ama formula t. i., mely így szól: «*Légy bíró! Mivelhogy Aulus
 Agerius (felperes) Numerius Negidiusnál (alperesnél) egy ezüst
 asztalt helyezett letétbe, melyről itt szó van, annálfogva marasz-
 tald el Numerius Negidius Aulus Agerius javára mindabban, a
 mit emiatt Numerius Negidius Aulus Ageriusnak méltányosság
 szerint adni, tenni tartozik, hacsak a te meghagyásodra vissza
 nem adná. Ha nem derül ki, mentsd föl*», a polgárjoghoz képest

EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM, IVDIX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO
AGERIO CONDEMNATO. SI NON PARET, ABSOLVITO, in factum concepta
est. similes etiam commodati formulæ sunt.

V. C. 48. Omnium autem formularum, quæ condemnationem
205. 1. habent, ad pecuniariam æstimationem condemnatio concepta
est: itaque et si corpus aliquod petamus, | uelut fundum, ho-
minem, uestem, 'aurum,⁷⁷ argentum,⁷⁸ iudex non ipsam rem
condemnat eum,⁷⁹ cum quo actum est, 'sicut olim fieri solebat,
(sed) æstimata re pecuniam eum condemnat.

49. Condemnatio autem uel certæ pecuniæ in 'formula poni-
tur uel incertæ.

50. Certæ pecuniæ uelut in ea formula, qua certam pecu-
niam petimus; nam illic ima parte formulæ ita est: IVDIX,
NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMN-
SI NON PARET, ABSOLVE.

51. Incertæ vero condemnatio pecuniæ duplicem significa-
tionem habet: est enim una 'cum⁸⁰ aliqua præfinitione, quæ
uulgo dicitur cum taxatione, uelut si incertum aliquid petamus;
nam illic ima parte formulæ ita est: (EIVS), IVDIX, NVMERIVM
NEGIDIVM AVLO AGERIO DVMTAXAT SESTERTIVM X MILIA CONDEMN-
SI NON PARET, ABSOLVE. uel incerta est et infinita, uelut si rem
aliquam a possidente nostram esse petamus, id est, si in rem
agamus uel ad exhibendum; nam illic ita est: QVANTI EA RES
ERIT, TANTAM PECVNIAM, IVDIX, NVMERIVM NEGIDIVM EIDEM⁸¹
CONDEMN. SI NON PARET, ABSOLVE.

52. 'Quid ergo est? iudex, si condemnet, certam pecuniam
condemnare debet, etsi certa pecunia in condemnatione posita
non sit: debet autem iudex attendere, ut cum certæ pecuniæ
condemnatio posita sit, neque maioris neque minoris summa
posita⁸² condemnet, alioquin litem suam facit; item si taxatio

van fogalmazva, ellenben az a formula, mely így szól: *«Légy bíró! Ha kiderül, hogy Aulus Agerius Numerius Negidiusnál egy ezüst asztalt helyezett letétbe, melyet Numerius Negidius csalárdíjából Aulus Ageriusnak vissza nem adott, úgy, a mennyit az a dolog megér, akkora pénzösszegben marasztald el, te bíró! Numerius Negidiust Aulus Agerius javára. Ha nem derül ki, mentsd föl»*, a tényálladékhöz képest van fogalmazva. Hasonlók a haszonkölcsön esetében fölállított formulák.

48. Minden formulában pedig, melyben elmarasztalás van, az elmarasztalás pénzbeli becsüire szól: azért még ha valamely testi dolgot, p. telket, rabszolgát, ruhát, aranyat, ezüstöt kérünk is, a bíró nem magának a dolognak kiadásában marasztalja el alperest, mint a hogy hajdan szokásban volt, hanem annak becsértékében. 49. Az elmarasztalás már most vagy határozott, vagy határozatlan pénzösszegre szól a formulában. 50. Határozott pénzösszegre p. abban a formulában, melylyel bizonyos pénzösszeget követelünk; ott t. i. a formula végén ez áll: *«Bíró! Marasztald el Numerius Negidiust Aulus Agerius javára tízezer sesterciusban. Ha nem derül ki, mentsd föl»*. 51. A határozatlan pénzösszegre szóló elmarasztalás ellenben kétféle kifejezéssel fordul elő: az egyik t. i. bizonyos maximummal, melyet közönségesen taxatióval ellátott marasztalásnak nevezzünk, ott ugyanis a formula végén ez áll: *«Bíró! Marasztald el Numerius Negidiust Aulus Agerius javára csupán 10,000 sestercius erejéig. Ha nem derül ki, mentsd föl»*. A másik nincs ilyen maximummal ellátva, hanem határtalan, p. midőn valamely dolgot sajátunk gyanánt követelünk a birtokostól, vagyis midőn dologbeli keresettel lépünk föl, vagy valaminek előmutatása végett; mert ott ez áll: *«A mennyit ama dolog megér, akkora összegben marasztald el, bíró, Numerius Negidiust amannak javára. Ha nem derül ki, mentsd föl»*. 52. Mi már most a szabály? a bíró, ha elmarasztal, bizonyos összegben tartozik (alperest) elmarasztalni, habár nem téte-
tett is határozott pénzösszeg a condemnatióba: de a bírónak arra is kell ügyelnie, hogy midőn az elmarasztalás határozott pénzösszegre van irányozva, az igényeltnél se nagyobb, se kisebb összegben ne marasztalja el alperest, különben a pert magára

V. C. 206. 1. 'posita sit, ne pluris condemnet quam taxatum sit, alias enim similiter litem suam facit: minoris autem damnare | ei permis-
sum est. at si etiam⁸³ taxatio posita non sit, | quanti uelit con-
demnare potest.

52a 52a. Unde quia, quod petit, | qui formulam accipit, inten-
dere debet, 'nec amplius iudex quam⁸⁴ certa condemnatione
constringitur, sed nec | iterum eandem formulam accipit, qui
egit, et in condemnatione certam⁸⁵ pecuniam, quam petit,
ponere debet, ne consequatur minus quam uelit.⁸⁶

53 53. Si quis intentione plus complexus fuerit, causa cadit,⁸⁷
id est rem perdit, nec a prætore in integrum restituitur, ex-
ceptis quibusdam casibus, in quibus omnes actores prætore non
patitur ob errorem suum damno affici; nam minoribus XXV
annorum semper ut in aliis causis et hic succurrit.

53a 53a. Plus autem quattuor |⁸⁸ modis petitur, 're, tempore
loco, causa. re, uelut si quis pro X milibus, quæ ei debentur,
XX milia petierit, aut si is, cuius | ex parte res esset, totam eam
aut maiore ex parte suam | esse intenderit. tempore, uelut si
in diem stipulatus | ante diem petierit. loco, uelut si id, quod
certo loco |⁸⁹ dari promissum est, id alio loco sine commemo-
ratio⁹⁰ne eius loci petatur, uelut si a te stipulatus sim: X MILIA⁹¹
SESTERTIVM EPHESI | DARE SPONDES? deinde uero Romæ pure hoc
modo inten⁹²dam: SI PARET TE SESTERTI[OR]VM X MILIA EX STIPV-
LATV⁹² | DARE MIHI OPORTERE; plus enim petere ideo intellegor,
quia | utilitatem promissori adimo, quam, si Ephesi daret,
V. C. 207. 1. habiturus esset. Ephesi tamen etiam pure potero |⁹³ petere, id
est non adiecto loco.

53b 53b. Causa plus petitur, uelut si quis in intentione
tollat electionem debitoris, 'quam is habet obligationis iure,
uelut si quis ita stipulatus sit: SESTERTIVM X MILIA AVT
HOMINEM STICHVM DARE SPONDES? deinde alterutrum 'solum⁹⁴ ex
his petat; nam quamuis petat, quod minus est, plus tamen
petere uidetur, quia potest aduersarius interdum facilius id

hárítja; hasonlókép arra is, hogy midőn maximum van kitűzve, ne marasztalja el a maximumnál nagyobb összegben, mert akkor is magára hárítja a pert: kisebb összegben azonban elmarasztalhatja. De ha nincs kitűzve bizonyos maximum, akkor is elmarasztalhatja, a mennyiben akarja. 52a. Azért kell felperesnek, 52a midőna formulát átveszi, azt, a mit kér, az intentióba befoglalni, mert a bíró egyébre nincs kötelezve, mint arra, hogy a határozott pénzösszegben fejezze ki az elmarasztalást, s nem is kapja felperes újra ugyanazon formulát, miért is a meghatározott pénzösszeget, melyet igényel, bele kell igtattatnia az elmarasztalásba, nehogy kevesebbet nyerjen, mint a mennyit akar.

53. Ha valaki az intentióba többet foglalt bele, ügyétől elesik, 53 azaz elveszti a pert, sőt visszahelyezést sem nyer a praetortól, néhány eset kivételével, melyekben a praetor nem tűri, hogy bármely felperes az ő hibája miatt kárt szenvedjen; t. i. a 25 évnél fiatalabbaknak mindig, úgy miként egyéb esetekben, itt is segítségükre jó. 53a. Többet pedig négyféle módon kérünk, u. m. a 53a peres tárgyra, az időre, a helyre, a jogalapra nézve. A peres tárgyra nézve, midőn p. valaki 10,000 helyett, melylyel alperes neki tartozik, 20,000-et kér, vagy midőn az, kit a tulajdon csak bizonyos részben illet, azt igényli, hogy az egész dolog, vagy annak nagyobb része az övé. Az időre nézve, midőn p. annak daczára, hogy a teljesítés határozott napra volt kikötve, a lejárát előtt követeli azt. A helyre nézve, midőn p. azt, minek bizonyos helyen leendő szolgáltatását ígérték nekünk, más mint a kikötött helyen követeljük, teszem, ha tőled ekként stipuláltam volna: «*Fogadod-e, hogy nekem Ephesusban tízezer sestercium adsz?*» aztán pedig Rómában lépek föl ellened csupán ilyen módon: «*Ha kiderül, hogy te nekem stipulatio alapján 10,000 sestercium adni tartozol*»; azért látszik pedig, hogy többet kérek, mert megfosztom az ígért azon előnyétől, melylyel bírt volna, ha Ephesusban adja vala meg a 10,000 et. Ephesusban azonban egész egyszerűen is léphetek föl, t. i. a hely megemlézése nélkül. 53b. A jogalapra 53b nézve többet kér p. az, ki az intentióban elveszi az adóstól a választási jogot, melylyel ez a kötelmi jognál fogva bír, teszem ha valaki ekkép stipulált volna: «*Fogadod-e, hogy nekem 10,000*

præstare, quod non petitur. similiter si quis genus stipulatus sit, deinde speciem petat, uelut si quis purpuram stipulatus sit generaliter, deinde Tyriam specialiter petat; quin etiam licet uilissimam petat, idem iuris est propter⁹⁵ eam rationem, quam proxime diximus. idem iuris est, si quis generaliter hominem stipulatus sit, deinde nominatim aliquem petat, uelut Stichum, quamuis uilissimum. itaque sicut ipsa stipulatio concepta est, ita et intentio formulæ concipi debet.

54 54. Illud satis apparet, in incertis formalis plus peti non posse, quia cum certa quantitas non petatur, sed quidquid aduersarium dare facere 'oportere pareat'⁹⁶ intendatur, nemo potest plus intendere. idem iuris est et si in rem incertæ partis actio data sit, uelut 'talis: QVANTAM PARTEM PARET IN EO FVNDQ, QVO DE AGITVR, ACTORIS ESSE. quod genus actionis in paucissimis causis dari solet.

55 55. Item palam est, si quis aliud pro alio intenderit, nihil eum periclitari, eumque ex integro agere posse, quia nihil ante uidetur egisse, uelut si is, qui hominem Stichum | petere deberet, Erotem petierit, aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, cui ex stipulatu debebatur, aut si cognitor aut procurator intenderit, sibi dari oportere.

V. C.
208. 1.

56 56. Set plus quidem intendere, sicut supra diximus, periculosum est; minus autem intendere licet; sed de reliquo intra eiusdem præturam agere non permittitur: nam qui ita agit, per exceptionem excluditur, quæ exceptio appellatur litis diuiduæ.

57 57. At si in condemnatione plus 'positum'⁹⁷ sit, quam oportet, actoris quidem periculum nullum est; sed '(et reus, cum)⁹⁸ iniquam formulam acceperit, in integrum restituitur, ut minua-

sesterciust, vagy Stichus rabszolgát adod? » aztán a kettő közül csak egyet követel; mert ámbár a csekélyebbet kérné is, mind amelletts úgy látszik, hogy az ellenfél épen azt teljesíthetné könynyebben, a mit nem is kértek tőle. Hasonlókép, midőn valaki valamely dolgot fajlagosan stipulált, aztán egyedileg követeli, p. egész általánosságban csak bibort stipulált, aztán különösen tyrusit követel; sőt habár a legolcsóbbat követelné is, itt is ugyanazon szabály áll az imént mondott oknál fogva. Ugyanezt kell tartani, midőn valaki egész általánosságban csak egy rabszolgát stipulált, aztán pedig névszerint kér egyet, p. Stichus rabszolgát, habár ez a legolcsóbb lenne is. Azért kell a formula intentióját is épen úgy szerkeszteni, mint a hogy maga a stipulatio van szerkesztve. 54. Az elég világos, hogy a határozatlan igényre irányuló formulákban nem követhető el plus petitio, mert, miután nem határozott mennyiséget követelünk, hanem csak azt igényeljük, miről ki fog derülni, hogy az ellenfél nekünk adni, tenni tartozik, senki sem követhet el plus petitiót. Ugyanezen szabály áll akkor is, midőn határozatlan részre irányuló dologbeli kereset forog fön, mint p. ilyen: *«A mekkora rész a szóban forgó telken felperes tulajdonaként ki fog tűnni»*. Ezen keresetfaj csak a legritkább esetekben nyerhető meg a prætortól. 55. Továbbá világos, hogy az, ki mást kér, mint a mi ki volt kötve, semmit sem kockáztat, és hogy újra perelhet, mert úgy látszik, hogy eddigi perlekedése semmis volt, mint p. midőn az, kinek Stichus rabszolgát kell vala követelnie, Erost követelte, vagy midőn valaki avval az igénynyel lép föl, hogy végrendelet alapján kell valamit részére teljesíteni, holott stipulatio alapján tartoznak neki, vagy midőn cognitor vagy procurator igényli, hogy a szolgáltatást neki magának teljesítsék. 56. De többet követelni, mint fentebb mondottuk, természetesen veszedelmes; kevesebbet azonban szabad követelni, csakhogy a maradékot nem szabad ugyanazon prætör alatt beperelni, mert a ki ezt teszi, alperes kifogása folytán elutasítandó; ezt a kifogást a per-megosztás kifogásának nevezzük. 57. Ha pedig a condemnatióba igtatunk be a kelletténél többet, ebből felperesre nézve veszély nem háramlik ugyan, de alperes is, a mennyiben ily méltánytalan formulát kapott volna, az előbbi állapotba való vissza-

tur condemnatio: si uero minus positum fuerit, quam oportet, hoc solum consequitur '(actor)⁹⁹ quod posuit; nam tota quidem res in iudicium deducitur, constringitur autem condemnationis fine, quam iudex egredi non potest. nec ex ea parte prætor in integrum restituit: facilius enim reis prætor succurrit quam actoribus: loquimur autem exceptis minoribus XXV annorum; nam huius ætatis hominibus in omnibus rebus lapsis prætor succurrit.

58 58. Si in demonstratione plus aut minus positum sit, nihil in iudicium deducitur, et ideo res in integro manet: et hoc est, quod dicitur falsa demonstratione rem non perimi.

59 59. Sed sunt, qui putant, minus recte comprehendere, ut qui forte Stichum et Erotem emerit, recte uideatur ita demonstrare: QVOD EGO DE TE HOMINEM EROTEM EMI, et si uelit, de Sticho alia
V. C. formula iterum agat, quia uerum est, eum | qui duos emerit,
209. 1. singulos quoque emisit: idque ita maxime Labeoni¹⁰⁰ uisum est. sed si is, qui unum emerit, de duobus egerit, falsum demonstrat. idem et in aliis actionibus est, uelut commodati, depositi.

60 60. Sed nos apud quosdam scriptum inuenimus, in actione depositi¹⁰¹ et denique in ceteris omnibus, quibus damnatus unusquisque ignominia notatur, eum, qui plus quam oporteret demonstrauerit, litem perdere, uelut si quis una re deposita duas 'pluresue¹⁰² (de)posuisse (se) demonstrauerit, aut si is, cui pugno mala percussa est, in actione iniuriarum etiam aliam partem corporis percussam sibi demonstrauerit: quod an debeamus credere uerius esse, diligentius requiremus. certe cum duæ sint depositi formulæ, alia in ius concepta, alia in factum, sicut supra quoque notauimus, et in ea quidem formula, 'quæ¹⁰³ in ius concepta est, initio res, de qua agitur, 'demonstretur, id est modo designetur,¹⁰⁴ deinde inferatur iuris contentio¹⁰⁵ his uerbis: QUIDQVOD OB EAM REM 'ILLVM ILLI DARE FACERE OPORTET, in

helyezést nyer, hogy az elmarasztalás leszállítottassék; ha megfordítva a kelleténél kevesebbet igtattunk be, felperes csupán azt kapja, a mit beletétetett; ítélet alá ugyan az egész lesz bocsátva, de az ítélet az elmarasztalás végső része által korlátozást tapasztal, melyet a bíró túl nem léphet. Nem is ad a praetor a formula ezen része miatt az előbbi állapotba való visszahelyezést, mert inkább segít alpereseken, mint felpereseken: de itt a 25 évnél fiatalabbak kivételével szólnunk, mert az ezen korú egyéneknek bármily dolgokban botlottak volna is meg, a praetor segít. 58. Ha a demonstratióba került be több vagy kevesebb, semmi sem bocsátatik ítélet alá, s így a per tárgya érintetlen marad: és ez az, a miről azt mondjuk, hogy hibás demonstratio által az ügy el nem vész. 59. De vannak némelyek, a kik azt hiszik, hogy kevesebb jogérvényesen foglalható a demonstratióba, úgy hogy az, ki netalán Stichust és Erostr vette, helyesen látszik a demonstratiót ekkép fogalmazni: *«minthogy én tetőled Eros rabszolgát vettem»* s ha tetszik, Stichus miatt más formulával újra perelhet, mert igaz, hogy a ki kettőt vett, mindegyiköket külön is vette: ily véleményben volt főkép Labeo. De ha az, ki egyet vett, kettő iránt perel, hibásan szerkeszti a demonstratiót. Ugyanez áll egyéb kereseteknél is, p. a haszonkölcson, letét miatt. 60. De némely íróknál azt találjuk, hogy a letétből származó s mindazon kereseteknél, melyek az elmarasztaltat becsstelenítik, az, ki a kelleténél többet igtatott a demonstratióba, perét veszti, p. ha az, ki csak egy dolgot letéteményezett, azt mondja a demonstratióban, hogy kettőt vagy többet téteményezett le, vagy ha az, kit arczul ütöttek, becsületsértési keresetének demonstratiójában azt állítja, hogy testének más részén is ütötték meg: lássuk közelebbről, vajjon ezt a nézetet csakugyan helyesebbnek kell-e tartanunk? Miután a letétre nézve kétféle, u. m. a joghoz s a tényálladékhöz képest fogalmazott formula létezik, miként már fentebb érintők, és miután már abban a formulában is, mely a joghoz képest van fogalmazva, a szőnyegen forgó ügyet mindjárt a formula elején jelöljük meg, illetőleg csak körülírjuk, s utána a jogigényt a következő szavakkal támasztjuk: *«bármit tartozzék e miatt amaz nekem adni, teljesíteni»*, holott a tényálladékhöz képest fogalma-

ea uero, quæ in factum concepta est, statim initio intentionis alio modo res, de qua agitur, designetur his uerbis: SI PARET ILLVM APVD (ILLVM REM)¹⁰⁶ ILLAM DEPOSVISSE, dubitare non debemus, quin si quis in formula, quæ in factum composita est, plures res designauerit, quam deposuerit, litem perdat, quia in intentione plus 'posuisse uidetur.* — — — — —

V. C. — — — — —
210. 1. — — — — —
211. 1. — — — — —

61 — — — — — 61.¹⁰⁷ Compensationes quoque oppositæ plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debebatur. In bonæ fidei enim iudiciis cum libera po-

V. C. testas permitti uideatur iudici ex æquo et bono estimandi,
212. 1. quantum actori restitui oporteat, hac in potestate eius¹⁰⁸ | con-

* Göschen kiegészítése. Ezután két teljesen olvashatatlan lap következik. Hogy mi állhatott ezen lapokon, abból következtethető, a mi ezután a Iustinianus-féle institutiókban olvasható a 36—39. §§-okban: §. 36. 'Sunt præterea quædam actiones, quibus non semper solidum, quod nobis debetur, sed modo solidum consequimur, modo minus. Ut ecce, si in peculium filii seruiue agamus; nam si non minus in peculio sit, quam persequimur, in solidum pater dominusue condemnatur; si uero minus inuenitur, hactenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit; quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus. §. 37. Item si de dote iudicio mulier agat, placet, hactenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates eius patiuntur. itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur; si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur: nam ob impensas in res dotales factas marito retentio concessa est, quia ipso iure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere liceat. §. 38. Sed et si quis cum parente suo patronoue agat, item si socius cum socio iudicio societatis agat, non plus actor consequitur, quam aduersarius eius facere potest; idem est si quis ex donatione sua conueniatur. §. 39. Compensationes quoque oppositæ plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debebatur: namque ex æquo et bono habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem causa præstare oporteret, in reliquum eum, cum quo actum est, condemnat, sicut iam dictum est.'

zott formulában máskép határozzuk meg a per tárgyát mindjárt az intentio elején eme szavakkal: *«ha kiderül, hogy ez meg az annál meg amannál azt meg azt a dolgot letéteményezte»* — annál fogva bizonyára nem szabad kételkednünk, hogy, ha valaki a tényálladékhöz képest fogalmazott formulában több dolgot említett, mint a mennyit valósággal letett, perét veszti, mert az intentióba a kelleténél többet igatni látszik. * — — — — —

— — — — — 61. A (felperes) ellenébe 61
szegezett beszámítások is gyakran idézik elő azt, hogy valaki kevesebbet kap, mint a mennyivel neki tartoznak. Miután t. i. a méltányjogi perekben a bírónak, úgy látszik, szabad keze van,

* A hézag kiegészítéséül Iustinianus institutióiból átvett részletek fordításban ekkép hangzanak: «36. Vannak azonkívül bizonyos keresetek, melyek által nem nyerjük mindig az egészet, a mivel nekünk tartoznak, hanem majd az egészet, majd kevesebbet. Mint mikor p. családfiu-, vagy rabszolgának peculiuma iránt perlünk; mert ha a peculiumban nincsen kevesebb annál, mint a mennyit követelünk, az atya s illetőleg az úr az egészben marasztaltatik el, míg ha kevesebb van benne, a bíró csak a peculium erejéig marasztalja el őket (t. i. az atyát, vagy a rabszolgának urát); hogy mit kelljen pedig a peculiumhoz tartozónak tekintenünk, a maga helyén fogjuk előadni (v. ö. alább a 69. és 73. §-okat). 38. Továbbá, mikor a nő hozománya iránt perel, a férj szabály szerint csak annyiban marasztalando el, a mennyit szolgáltathat, azaz, a mennyi az ő vagyonából kitelik. Ha tehát az ő vagyona a hozománynyal fölér, az egészben fogják őt elmarasztalni, míg ha kevesebb, csak annyiban, mint a mennyit szolgáltatni képes. A levonás folytán is (v. ö. S. I. 352. l.) megszorítást tapasztal a hozomány visszakövetelése: mert a hozományi dolgokra tett kiadásai miatt a férjnek joga van levonásokat tenni, miután a szükséges kiadások a hozományt legott megkevesbítik, miként ezt a digesták terjedelmesebb könyveiből meg lehet tudni. 38. De akkor is, midőn valaki tulajdon atyjával vagy patronusával perlekedik, továbbá midőn társ társ ellen perlekedik, a társaság alapján, a felperes nem kap többet, mint a mennyit ellenfele teljesíteni képes; ugyanez a szabály áll, midőn valakit a saját ajándékozása alapján perelnek meg. 39. A beszámítások is, melyekre valaki hivatkozik, többnyire azt eredményezik, hogy ki-k kevesebbet kap, mint a mennyivel neki tartozának: mert a bíró arra való méltányos tekintettel, a mit viszont ugyanazon oknál fogva felperes alperesnek szolgáltatni köteles, az utóbbit csak a (fedezetlen) maradekban marasztalja el, miként már mondvá volt».

tinetur, ut habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem causa præstare 'oporteret, in reliquum eum, cum quo actum est, condemnare.¹⁰⁹

62 62. Sunt autem bonæ fidei iudicia hæc: ex empto, uendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, fiduciæ, pro socio, tutelæ, rei uxoriæ, alia.¹¹⁰

63 63. Verum¹¹¹ | tamen iudici compensatonis rationem 'habere nulla in parte¹¹² formulæ uerbis præcipitur; sed quia id bonæ fidei iudicio conueniens uidetur, ideo officio eius contineri creditur.

64 64. Alia causa est illius actionis, qua argentarius experitur: nam is cogitur cum compensatione agere, et ea compensatio uerbis formulæ exprimitur, adeo quidem, ut statim¹¹³ ab initio compensatione facta minus intendat sibi dari oportere: ecce enim si sestertium X milia debeat Titio, atque ei XX debeantur, sic intendit: SI PARET TITIVM SIBI X MILIA DARE OPORTERE AMPLIVS QVAM IPSE TITIO DEBET.

65 65. Item 'bonorum emptor cum deductione agere iubetur, id est, ut in hoc solum aduersarius eius condemnetur, quod superest deducto eo, quod inuicem ei bonorum emptor defraudatoris nomine debet.

66 66. Inter compensationem autem, quæ argentario 'opponitur,¹¹⁴ et deductionem, quæ obicitur bonorum emptori, illa differentia est, quod in compensationem hoc solum uocatur, quod eiusdem generis et naturæ est; ueluti pecunia cum pecunia compensatur, V. C. triticum cum tritico, uinum cum uino, adeo | ut quibusdam 213. 1. placeat, non omnimodo uinum cum uino aut triticum cum tritico compensandum, sed ita si eiusdem naturæ qualitatisque sit; in deductionem autem uocatur et quod non est eiusdem generis; itaque si¹¹⁵ pecuniam petat bonorum emptor, et inuicem uero frumentum aut uinum 'is debeat, deducta ea re,¹¹⁶ quanti id erit, in reliquum experitur.

67 67. Item uocatur in deductionem et id, quod in diem debetur; compensatur autem hoc solum, quod præsentī die debetur.

68 68. Præterea compensationis quidem ratio in intentione ponitur; quo fit, ut si facta compensatione plus nummo uno inten-

hogy a méltányosság szerint állapíthassa meg, mennyit tartozzék
 (alperes) felperesnek restituálni, ebben a felhatalmaztatásában
 benne van az is, hogy alperest, tekintettel arra, a mit viszont
 ugyanazon jogügyletből felperes tartozik neki szolgáltatni, csak
 a maradékban marasztalja el. 62. A méltányjogi perek pedig
 ezek: az adás-vevés, bérlet-haszonbérlet, megbízás nélküli ügy-
 viselés, meghatalmazás, letét, zálog, társaság, gyámság, hozomány
 s egyebek alapján indítandók. 63. Azonban a formulának semmi
 féle részében sincs szóval meghagyva a bírónak, hogy tekintettel
 legyen a beszámításra; hanem mivel ez a méltányjogi perekkel
 megegyezőnek látszik, azt tartjuk, hogy az már a bíró tisztéből
 önként folyik. 64. Máskép áll a dolog a bankár keresetével:
 mert a bankár (csak) beszámítással perelhet, s ezen beszámítás
 kifejezést nyer a formula szavaiban is, még pedig úgy, hogy kez-
 dettől a beszámítás eszközlése mellett a neki tartozó teljesítésnél
 kevesebbet igényel: mert ha ime ő Titiusnak 10,000-rel tartozik,
 Titius pedig ő neki 20-szal, így szerkeszti intentióját: *«ha kiderül,
 hogy Titius neki tízezerrel többel tartozik, mintsem ő maga
 Titiusnak tartozik»*. 65. A vagyon megvevője is csak levonással
 perelhet, azaz, hogy ellenfele csak abban marasztaltassék el, a mi
 fenmarad annak levonásával, a mivel viszont neki a vagyon meg-
 vevője a sikkasztás folytán tartozik. 66. Azon beszámítás között
 azonban, mely a bankár ellenébe szegezhető, s ama levonás kö-
 zött, mely a vagyon megvevőjével szemben fölhozható, az a
 különbség van, hogy beszámítás alá csak az vonható, a mi hason
 nemű és természetű; p. pénz pénzzel, búza búzával, bor borral,
 sőt némelyek véleménye szerint nem is lehet bort borral, vagy
 búzát búzával beszámítani, ha csak nem ugyanazon nemű és minő-
 ségű; levonás alá ellenben az is kerülhet, a mi nem épen ugyan-
 azon nemű; ha tehát a vagyon (csődtömeg) megvevője pénzt
 követel, holott ő maga viszont búzával vagy borral tartozik, a per
 annak levonásával, a mit ez utóbbi ér, a maradékra irányzandó.
 67. Levonás alá jöhet továbbá az is, a mi csak bizonyos idő múlva
 teljesítendő; holott beszámítani csak a már lejárt tartozást lehet.
 68. Azonkívül a beszámítás figyelembe vétele az intentióban nyer
 kifejezést; innen van, hogy a bankár, ha a beszámítás megejtése

dat argentarius, causa cadat et ob id rem perdat: deductio uero ad condemnationem ponitur, quo loco plus petendi¹¹⁷ periculum non interuenit; utique bonorum emptore agente, qui licet de certa pecunia agat, incerti tamen condemnationem concipit.

69 69. Quia tamen superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias seruorumque 'agitur, opus est, ut de hac actione et de ceteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosue dari solent, diligentius admoneamus.

70 70. In primis itaque si iussu patris diminuiue negotium gestum erit, in solidum prætor actionem in patrem dominumue comparauit: et recte, quia qui ita negotium gerit, magis patris dominuiue quam filii seruiue fidem sequitur.

71 71. Eadem ratione | comparauit duas alias actiones, exerci-
 V. C. toriam et institoriam: tunc autem exercitoria locum habet, cum
 214. 1. pater dominusue filium seruumue magistrum naui præposuerit, et quod cum eo eius rei gratia, cui præpositus fuit, negotium gestum erit; cum enim ea quoque res ex uoluntate patris dominuiue contrahi uideatur, æquissimum esse uisum est, in solidum (in eum) actionem dari: quin etiam, licet extraneum 'quisque magistrum naui præposuerit, siue seruum siue liberum, tamen ea prætoriam actio in eum redditur: ideo autem exercitoria actio appellatur, quia exercitor uocatur is, ad quem cottidianus nauis quæstus peruenit. institoria uero formula tum locum habet, cum quis tabernæ aut cuilibet negotiationi filium seruumue aut quemlibet extraneum, siue seruum siue liberum, præposuerit, et quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus est, contractum fuerit: ideo autem institoria appellatur, quia qui tabernæ præponitur, institor appellatur: quæ et ipsa formula in solidum est.

72 72. Præterea tributoria quoque actio in patrem dominumue constituta est, cum filius seruusue in peculiari 'cuiusuis pretii

után csak egyetlen fillérrel követel többet, ügyétől elesik s e miatt perét veszti: a levonás ellenben az elmarasztalásba jön, tehát oly helyre, a hol már nem forog fön a plus petitio veszedelme; legalább midőn a vagyon megvevője perel, mert habár ez határozott pénzösszeg miatt indítja is a pert, az elmarasztalást még is határozatlanra szerkeszti.

69. Miután azonban fentebb megemlékeztünk azon keresetről, melylyel a családfiúk és rabszolgák peculiuma iránt perlünk, szükséges, hogy erről, valamint minden egyéb keresetről, melyeket azok miatt a praetor a családatyák vagy az urak ellen adni szokott, tüzetesebben szóljunk. 70. Legelőször is tehát a praetor valamely az atya vagy az úr parancsára véghez vitt ügylet miatt az egészre irányuló keresetet alkotott az atya vagy az úr ellen: és helyesen, mert az, ki ilyképen köti meg az ügyletet, inkább az atya- vagy az úrnak, semmint a fiú- vagy a szolgának hitelez. 71. Ugyanezen elvnel fogva alkotott (a praetor) még két más keresetet, az exercitoriát és institoriát: az előbbinek akkor van helye, midőn a családanya vagy úr fiát vagy rabszolgáját hajóparancsnokká teszi s vele arra vonatkozólag valamely jogügylet kötött, amaz ügylet érdekében; miután t. i. ez is az atya vagy úr akaratából látszik létrejötni, méltányosnak tartá a praetor, hogy ellene az egészre irányuló keresetet adjon; sőt habár valaki egy harmadikat tett volna is hajóparancsnokká, akár rabszolga legyen az, akár szabad, mégis támasztható ellene ama praetori kereset: azért nevezzük is exercitoriának (hajós elleni keresetnek), mert exercitornak (hajósnak, hajóskapitánynak) azt hívjuk, a kinek kezébe a hajónak naponkénti keresménye jut. Az institoria formulának pedig akkor van helye, midőn valaki egy bolt vagy bármely más üzlet élére állítja fiát vagy rabszolgáját, vagy bármely harmadikat, akár rabszolga legyen az, akár szabad, és vele arra vonatkozólag, a minek felügyeletével meg lett bízva, valamely jogügylet kötött: azért nevezzük pedig institoriának (üzletvezetőinek), mert a kit valamely üzlet élére állítunk, azt institornak (üzletvezetőnek) hívjuk: és ezen formula is az egészre van irányozva. 72. Azonfölül meg van még állapítva a tributoria actio is az atya vagy az úr ellen, midőn a fiú vagy a rabszolga bármi-

V. C. 215. 1. merce sciente patre dominoue negotietur; nam si quid eius rei gratia cum eo contractum fuerit, ita prætor ius dicit, ut quid quid in his mercibus¹¹⁸ | erit, quodque inde receptum erit, id inter (patrem) dominum(ue), si quid ei debebitur, et ceteros creditores pro rata portione distribuatur; et quia ipsi (patri) domino(ue) distributionem permittit, si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quæ tributoria appellatur.

73 73. Præterea introducta est actio de peculio deque eo, quod in rem (patris) domini(ue) uersum erit, ut quamuis sine uoluntate (patris), domini(ue) negotium gestum erit, tamen siue quid in rem eius uersum fuerit, id totum præstare debeat, siue quid non sit in rem eius uersum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur: [in rem autem domini uersum intellegitur, quidquid necessario in rem eius inpenderit seruus, ueluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, uel etiam fundum aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit:] itaque si ex decem utputa sestertiis, quæ seruus tuus a Titio mutua accepit, creditori tuo quinque sestertia soluerit, reliqua uero quinque quolibet modo consumpserit, pro quinque quidem in solidum damnari debes, pro ceteris uero quinque eatenus, quatenus in peculio sit: [ex quo scilicet apparet, si tota decem sestertia in rem tuam uersa fuerint, tota decem sestertia Titium consequi posse:] licet enim una est actio, qua de peculio deque eo, quod in rem (patris) domini(ue) uersum sit, agitur, tamen duas habet condemnationes; itaque iudex, apud quem ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem (patris) domini(ue) uersum sit, nec aliter ad peculii æstimationem transit, quam si aut nihil in rem (patris) domini(ue) uersum intellegatur aut non totum: cum autem quæritur, quantum in peculio sit, ante V. C. 216. 1. deducitur, quod patri dominoue quique in eius potestate sit, a filio seruoue debetur, et quod superest, hoc solum peculium esse intellegitur; aliquando tamen id, quod ei debet filius ser-

féle értékű kereskedelmi peculiumra vonatkozólag az atya vagy az úr tudtával kereskedik; mert ha vele arra vonatkozólag szerződés kötött, a praetor akként szolgáltat jogot, hogy a mi érték ezekben az árúban van, s a mi érték azokból befolyt, az atya vagy úr között, ha t. i. neki is követelése van, s a többi hitelezők között követeléseik arányában felosztatni rendeli; és mivel a fölosztás keresztülvitelét magának az atyának vagy úrnak engedi meg, annál fogva abban az esetben, ha valamelyik hitelező arról panaszkodnék, hogy neki a kelletténél kevesebb jutott, megadja neki ezen keresetet, melynek tributoria (fölosztás végetti) a neve. 73. Azon-
 kívül behozott a praetor még egy keresetet a peculium s az iránt, a mi az atya vagy úr javára lett fordítva, úgy hogy, ámbár az atya-, vagy úrnak akarata ellenére jött volna is létre a jogügylet, mégis akár azt, a mi az ő javára fordított, egészen, akár azt, a mi nem fordított az ő javára, legalább annyiban tartozik szolgáltatni, a mennyiben a peculiumból telik: az úr javára fordítottnak mind azt tekintjük, a mit a rabszolga az ő érdekében szükségképen költekezett, p. ha kölcsönt vett föl s az ő hitelezőit kielégítette, vagy roskadozó épületeit megtámasztotta, vagy a ház számára gabonát vett, vagy valamely telket vagy bármiféle szükséges dolgot vásárolt: ha tehát p. tíz (ezer?) sesterciusból, melyeket a te rabszolgád Titiustól kölcsön vett, hiteleződnek ötöt (ötezeret?) fizetett, a fenmaradt ötöt (ötezeret?) pedig bármifélekép elköltötte, úgy az öt (ezer?) miatt egészen kell téged elmarasztalni, a többi öt (ezer) miatt pedig annyiban, a mennyiben a peculiumhoz tartozik: a miből tehát kitetszik, hogy, ha az egész tíz (ezer) fordított a te javadra, Titius az egész tízet (tízezeret) követelheti te rajtad; mert ámbár csak egy a kereset, melyet a peculium és az iránt indítunk, a mi az atya vagy úr javára fordított, úgy mégis kettős elmarasztalása van, azért a bíró, kinél ama keresettel föllépnek, előbb nézni szokta, forog-e fön az atya vagy úr javára történt költekezés, és nem is fog előbb a peculium megbecsléséhez, míg csak meg nem győződik, hogy vagy semmi sem fordított az atya vagy úr javára, vagy nem az egész: midőn pedig azt kérjük, mekkora a peculium, előbb le kell belőle vonni azt, mivel a fiú vagy a rabszolga az atyának vagy az úrnak s ille-

uusue, qui in potestate patris dominiue sit, non deducitur ex peculio, uelut si is, cui debet, in huius ipsius peculio sit.

74 74. Ceterum dubium non est, quin et is, qui iussu patris dominiue contraxit, cuique institoria uel exercitoria formula competit, de peculio aut de in rem uerso agere possit; sed nemo tam stultus erit, ut qui aliqua illarum actionum sine dubio solidum consequi possit, in difficultatem se deducat probandi, habere peculium eum, cum quo contraxerit, exque eo peculio posse sibi satis fieri, uel id, quod persequitur, in rem patris dominiue uersum esse. Is quoque, cui tributoria actio competit, de peculio uel de in rem uerso agere potest; sed huic sane plerumque expedit, hac potius actione uti quam tributoria; nam in tributoria eius solius peculii ratio habetur, quod in his mercibus est, in quibus negotiatur filius seruusue, quodque inde receptum erit, at in actione peculii, totius: et potest quisque tertia forte aut quarta uel etiam minore parte peculii negotiari, maximam uero partem peculii in aliis rebus habere; longe magis si potest adprobari, id quod (dederit qui)¹¹⁹ contraxit, in rem patris dominiue uersum esse, ad hanc actionem transire debet; nam ut

V. C. supra diximus, | eadem formula et de peculio et de in rem
217. 1. uerso agitur.

75 75. Ex maleficio¹²⁰ filiorumfamilias seruorumque, ueluti si furtum fecerint aut iniuriam commiserint, noxales actiones proditæ sunt, uti liceret patri dominiue aut litis æstimationem sufferre aut noxæ dedere: erat enim iniquum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora parentibus dominisue damnosam esse.

76 76. Constitutæ sunt autem noxales actiones aut legibus aut edicto prætoris: legibus, uelut furti lege XII tabularum, damni iniuriæ lege Aquilia; edicto prætoris, uelut iniuriarum et ui bonorum raptorum.

töleg annak, a kinek potestasa alatt áll, tartozik, és csak a mi marad, az tekintendő peculiumnak; néha azonban nem vonják le a peculiumból azt, a mivel a fiú vagy rabszolga annak tartozik, ki az atya vagy úr potestasa alatt áll, p. midőn az, a kinek adós, maga is ennek a peculiumához tartozik. 74. Egyébiránt kétségtelen, hogy az is, ki atyjának vagy urának parancsára szerződött, valamint az, kit az institoria vagy exercitoria formula megillet, a peculium, vagy az (atya vagy úr) javára fordítás iránti keresettel léphet föl; de senki sem lesz olyan oktalan, hogy akkor, midőn ama keresetek valamelyikével teljes biztonsággal az egészet kaphatja, magát ama bizonyítás nehézségébe döntse, hogy annak, kivel szerződött, peculiumja van s hogy ebből a peculiumból teljes kielégítést nyerhet, vagy hogy az, a mit követel, az atya vagy úr javára fordíttatott. Az is, kit a tributoria illet, perelhet a peculium vagy az (atya vagy úr) javára fordítás iránti keresettel; de ennek természetesen többnyire előnyösebb, ha inkább evvel a keresettel él, mint a tributoriával; mert a tributoriánál csupán arra a peculiumra van tekintet, mely azokban az árúban fekszik, melyekkel a fiú vagy a rabszolga kereskedik, és a mit azokból bevett, míg a peculium iránti keresetnél az egészre (van tekintet): és bárkinek lehet a peculiumnak esetleg harmad, vagy negyed vagy még kisebb részével kereskednie, holott legnagyobb részét egyéb dolgokban bírhatja; leginkább kell ehhez a keresethez nyúlnia annak, a ki be tudja bizonyítani, hogy az, a mit a vele szerződött félnek átadott, az atya vagy úr javára fordíttatott; mert, miként fentebb mondtunk, ugyanazon formulával perelhetni mind a peculium, mind az (atya vagy úr) javára fordítás iránt.

75. A családfiúk és rabszolgák vétségéből, p. ha lopást követek el vagy kárt okoztak, noxalis keresetek vannak behozva, úgy hogy az atyának vagy úrnak szabadságában áll, vagy a perértéket viselni, vagy megtérítésképen (a kártevőt) átengedni: méltánytalan lett volna ugyanis, hogy amazok rosszasa saját testökön túl a családtyáknak vagy uraknak kárára váljék. 76. A noxalis kereseteket pedig részint a törvény, részint a prætor edictuma hozta be; törvény, mint p. lopás miatt a XII táblás törvény, kártétel miatt a lex Aquilia; a prætor edictuma, p. becsületsértés és rablás miatt.

77 77. Omnes autem noxales actiones caput sequuntur: nam si filius tuus seruusue noxam commiserit, quamdiu in tua potestate est, tecum est actio; si in alterius potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse; si sui iuris coeperit esse, directa actio cum ipso est, et noxæ deditio extinguitur. ex diuerso quoque directa actio noxalis esse incipit: nam si paterfamilias noxam commiserit, et is se in adrogationem tibi dederit aut seruus tuus esse coeperit, (quod)¹²¹ quibusdam casibus accidere primo commentario tradidimus, incipit tecum noxalis actio esse, quæ ante directa fuit.

V. C.
218. 1. 78 78. Sed si filius patri aut seruus domino noxam commiserit, nulla actio nascitur: nulla enim omnino inter me et eum, qui in potestate mea est, obligatio nasci potest; ideoque et si in alienam | potestatem peruenerit aut sui iuris esse coeperit, neque cum ipso neque cum eo, cuius nunc in potestate est, agi potest. unde quæritur, si alienus seruus filiusue noxam commiserit mihi, et is postea in mea esse coeperit potestate, utrum intercidat actio, an quiescat: nostri præceptores intercidere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo 'initio¹²² consistere non potuerit, ideoque, licet exierit de mea potestate, agere me non posse; diuersæ scholæ auctores, quamdiu in mea potestate sit, quiescere actionem putant, quia ipse mecum agere non possim, cum uero exierit de mea potestate, tunc eam resuscitari.

79 79. Cum autem filiusfamilias ex noxali causa mancipio datur, diuersæ scholæ auctores putant, ter eum mancipio dari debere, quia lege XII tabularum cautum sit, '(ne filius de potestate patris aliter)¹²³ exeat, quam si ter fuerit mancipatus: Sabinus et Cassius ceterique nostræ scholæ auctores sufficere unam mancipationem crediderunt; 'etenim¹²⁴ tres lege XII tabularum ad uoluntarias mancipationes pertinere.

80 80. Hæc ita de his personis, quæ in potestate (sunt), siue ex contractu siue ex malificio earum controuersia 'sit:¹²⁵ quod uero ad eas personas, quæ in manu mancipationis sunt, ita ius

77. Már most minden noxalis kereset a vétkes alanyt követi: ha t. i. a te fiad vagy rabszolgád kárt okozott, úgy valameddig a te potestasod alatt áll, a kereset ellened irányul; ha másnak potestasa alá kerül, ettől az időtől fogva ez ellen; ha önjogúvá lesz, ettől a percztől kezdve közvetlenül ő ellene s ekkor a megtérítésképeni átengedés elesik. Megfordítva a közvetlen kereset is noxalissá válhatik: ha t. i. egy családátya okoz valami kárt s aztán magát általa örökbe fogadtatja, vagy rabszolgáddá lesz, a mi némely esetekben az első könyvben mondottak szerint megeshetik, akkor ellened irányuló noxalis keresetté válik, mely azelőtt közvetlen volt. 78. De ha a fiú atyjának, vagy a rabszolga urának okozott kárt, ebből semmiféle kereset sem támad, mert semmikép sem keletkezhetik kötelelem közöttem és a saját potestasom alatt álló között; ugyanazért, habár idegen potestas alá került vagy önjogúvá lett is, sem ő ellene, sem az ellen, kinek potestasa alatt ő jelenleg áll, nem lehet perelni. Azért kérdik, vajjon, ha idegen rabszolga vagy családfiú nekem kárt okoz, aztán pedig az én potestasom alá kerül, a kereset elenyészik-e, vagy csak pihen? a mi tanítóink véleménye szerint elenyészik, mert olyan viszonyba jutott, melyben kezdettől fogva meg nem állhatott, minélfogva még akkor sem perelhetek, ha már az én potestasom alól kilépett volna is; a másik iskola jogtudósai ellenben azt tartják, hogy valameddig az én potestasom alatt áll, a kereset pihen, mert saját magammal nem perelhetek, de azonnal ismét föléled, mihelyt az én potestasom alól kilép. 79. Ha már most egy családfiú ilyen kártétel miatt (másnak) mancipáltatik, a másik iskola jogtudósainak véleménye szerint háromszor kell őt mancipálni, mert a XII táblás törvényben ki van mondva, hogy a fiú csak háromszori mancipatio után jöhet ki atyja potestásából: ellenben Sabinus és Cassius s a mi iskoláink többi mesterei egy mancipatiót is elégségesnek tartottak; mert a XII táblás törvényben gyökerező háromszori mancipatio csak az önkénytes mancipatiókra vonatkozik.

80. Így áll a dolog azokkal a személyekkel, kik potestas alatt vannak, ha akár szerződésük-, akár vétségekéből valami per támad: ellenben azokat a személyeket illetőleg, kik manus vagy

dicatur, ut cum ex contractu earum agatur, nisi ab eo, cuius iuri subiectæ sint, in solidum defendantur, bona, quæ earum futura forent, si eius iuri subiectæ non essent, ueneant: sed cum rescissa capitis deminutione cum iis¹²⁶ imperio continenti iudicio agitur, | si aduersus eam actionem non defendantur, etiam cum ipsa muliere, dum in manu est, agi potest, quia tum tutoris auctoritas necessaria non est.¹²⁷ — — — — —
 V. C. 219. 1. — — — — — vv. 3—24. — — — — — |

81 81. Quid ergo est? etiamsi ei (de qua re modo diximus) quoque non permissum fuerit, et¹²⁸ mortuos homines dedere, tamen et si quis eum dederit, qui fato suo uita excesserit, æque liberatur.

82 82. Nunc admonendi sumus, agere nos (posse) aut nostro nomine aut alieno, ueluti cognitorio, procuratorio, tutorio, curatorio, cum olim, quo tempore legis actiones in usu essent, alterius nomine agere non liceret, præterquam ex certis causis.¹²⁹

83 83. Cognitor autem certis uerbis in litem coram aduersario substituitur: nam actor ita cognitorem dat: QVOD EGO A TE uerbi gratia FVNDVM PETO, IN EAM REM LVCIVM TITIVM TIBI COGNITOREM DO; aduersarius ita: QVIA¹³⁰ TV A ME FVNDVM PETIS, IN EAM (REM)¹³¹ PVBLIVM MEVIVM COGNITOREM DO. potest, ut actor ita dicat: QVOD EGO TECVM AGERE VOLO, IN EAM REM COGNITOREM DO; aduersarius ita: QVIA TV MECVM AGERE VIS, IN EAM REM COGNITOREM DO; nec interest, præsens an absens cognitor detur; sed si absens datus fuerit, cognitor ita erit, si cognouerit et susceperit officium cognitoris.

84 84. Procurator uero nullis certis uerbis in litem substituitur; sed ex solo mandato, et absente et ignorante aduersario, constituitur: quin etiam sunt, qui putant, eum quoque procuratorem uideri, cui non sit mandatum, si modo bona fide accedat, ad negotium et caueat, ratam rem dominum habiturum: quamquam et ille, cui mandatum (est), plerumque satisfacere debet,¹³² | quia sæpe mandatum initio litis in obscuro est et postea apud iudicem ostenditur.

mancipium alatt állanak, akként történik a jogszolgáltatás, hogy, midőn az ő szerződésökből per támad, azon eset kivételével, ha az, kinek hatalma alá vetvék, őket az egészre vonatkozólag nem védelmezi, a vagyon, mely az övék leendő, ha annak hatalma alá nem jutottak volna, eladatik: de midőn a capitis deminutio felbontása után ellenök a magistratus joghatóságán alapuló kereset támasztatik, s őket ez ellen senki sem védelmezi, habár még manus alatt álló nő ellen is, helye van a pernek, mert ilyenkor a gyám közreműködésére szükség nincs. — — — — — (e lap 3—24. sorai olvashatatlanok) — — — — —

81. Már most mi a szabály? 81

Habár (a miről imént szólottunk) neki nem is volt megengedve, a holt embereket is átengedni, mindazáltal ha valaki azt engedte át, ki saját végzetéből halt meg, hasonlókép felszabadul.

82. Most meg kell jegyeznünk, hogy akár saját nevünkben 82

perelhetünk, akár másnak, p. cognitor, procurator, tutor, curator nevében, holott hajdan, midőn még a legis actiók használatban valának, nem volt szabad másnak a nevében perelni, kivéven bizonyos okoknál fogva. 83. No's a cognitort a pervitelre bizonyos 83 szavakkal s az ellenfél jelenlétében rendeljük ki: a felperes t. i. ekkép rendeli ki a cognitort: *«Mert tőled p. ezt a telket követelem, ezen ügyre nézve neked Lucius Titiust cognitoromul (helyettesemül) adom (rendelem)»*; az ellenfél ekkép: *«Mert te én tőlem ezt a telket követeled, ezen ügyre nézve Publius Meriust cognitoromul (helyettesemül) adom (rendelem)»*. Felperes így is szólhat:

«Miután veled perelni akarok, arra az ügyre nézve cognitort rendelek»; az ellenfél pedig így: *«Miután te velem perelni akarsz, arra az ügyre nézve cognitort rendelek»*; az nem tesz különbséget vajjon jelen- vagy távollévőt rendelünk-e cognitorul; de ha távollévőt rendeltünk, csak úgy lesz az cognitorunkká, ha arról tudomást vett s a cognitor tisztét elfogadta. 84. A procurator kiren-

84

delésénél ellenben nem kell semmiféle különös szavakkal élnünk, hanem egyszerű meghatalmazás útján, még az ellenfél távollétében s tudtán kívül is nevezhetjük ki: sőt némelyek szerint procuratornak tartaudó az is, ki nem is kapott meghatalmazást, hacsak jóhiszeműleg vállalja magára az ügyletet és biztosítékot ad, hogy

85 85. Tutores autem et curatores quemadmodum constituantur, primo commentario rettulimus.

86 86. Qui autem alieno nomine agit, intentionem quidem ex persona domini sumit, condemnationem autem in suam personam conuertit: nam si uerbi gratia Lucius Titius pro (Publio) Mevio agat, ita formula concipitur: SI PARET, NVMERIVM NEGIDIVM PVBLIO MEVIO SESTERTIVM X MILIA DARE OPORTERE, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM LVCIO TITIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA, SI NON PARET, ABSOLVE; in rem quoque si agat, intendit: PVBLII MEVII REM ESSE EX IVRE QVIRITIVM, et condemnationem in suam personam conuertit.

87 87. Ab aduersarii quoque parte si interueniat aliquis, cum quo actio constituitur, intenditur, dominum dare oportere, condemnatio autem in eius personam conuertitur, qui iudicem accepit; sed cum in rem agitur, nihil in¹³³ intentione facit eius persona, cum quo agitur, siue suo nomine siue alieno aliquis iudicio interueniat: tantum enim intenditur, REM ACTORIS ESSE.

88 88. Videamus nunc, quibus ex causis is, cum quo agitur, uel hic, qui 'a(git, co)gatur, satisdare.¹³⁴

89 89. Igitur si uerbi gratia in rem tecum agam, satis mihi dare debes; æquum enim uisum est, (te i)deo¹³⁵ quod interea tibi rem, quæ an ad te pertineat dubium est, possidere conceditur, cum satisdatione mihi cauere, ut si uictus sis, nec rem ipsam restituas, nec litis æstimationem sufferas, sit mihi potestas aut
 V. C. 222. 1. tecum agendi aut cum sponsoribus | tuis.

90 90. Multoque magis debes satisdare mihi, si alieno nomine iudicium accipias.

91 91. Ceterum cum in rem actio duplex sit, aut enim per formulam petitoriam agitur aut per sponsionem, siquidem per formulam petitoriam agitur, illa stipulatio locum habet, quæ appellatur IVDICATVM SOLVI, si uero per sponsionem, illa, qua appellatur PRO PRAEDE LITIS 'ET¹³⁶ VINDICIARVM.

a fél az ő eljárását utólag helybenhagyja: ámbár az is, ki meghatalmazást nyert, többnyire kezesállítás által biztosítékot tartozik adni, mert gyakran a per elején a meghatalmazás még homályos és csak azután mutatjuk ki a bíró előtt. 85. Hogy mikép szokták a tutorokat (gyámokat) és curatorokat (gondnokokat) kirendelni, arról már az első könyvben volt szó. 86. A ki már most másnak a nevében perel, az az intentiót a fél személyéből veszi ugyan, de a condemnatiót saját magára irányozza, ha t. i. Lucius Titius p. Publius Meviusért perel, a formula ilyenén szerkezetet nyer: *«Ha kiderül, hogy Numerius Negidius (alperes) Publius Meviusnak (felperesnek) 10,000 sesterciussal tartozik, marasztald el, te bíró! Numerius Negidiust (alperest) Lucius Titius (felperes helyettese) javára 10,000 sesterciusban. Ha nem derül ki, mentsd föl»*; dologbeli keresetnél is így szól az intentió: *«hogy a dolog a quiritek joga szerint Publius Mevius tulajdona»*, a condemnatiót pedig saját maga személyére irányozza. 87. Akkor is, midőn az ellenfél részéről valaki közbelép, a ki ellen keresetnek helye van, az intentiót akként szokás fogalmazni, hogy a fél *«adni tartozik»*, a condemnatiót ellenben annak személyére irányozni, a ki a bírót elfogadta (t. i. a perbe bocsátkozott); dologi keresetnél azonban mit sem tesz az intentióban annak a személye, kivel a per folyik, akár saját, akár más nevében perel, mert az intentio csak úgy szól, hogy *«a dolog felperesé»*.

88. Lássuk most, miféle okokból szorítják alperest vagy felperest kezesállításra. 89. Ha tehát p. dologbeli perrel lépek föl ellened, kezeset tartozol nekem állítani; mert méltányosnak látszott, hogy te azért, mivel a dolgot, melyről még kétséges, vajjon téged illet-e, időközben birhatod, nekem kezeség által biztosítékot adj arra nézve, hogy, ha pervesztés esetén se magát a dolgot vissza nem adnád, se a per értékét nem szolgáltatnád, akár ellened, akár sponsoraid ellen fordulhassak. 90. Annál inkább tartozol nekem kezeset állítani, ha másnak a nevében bocsátkozol a perbe. 91. Miután egyébiránt a dologbeli kereset kettős, mert vagy a formula petitoriával perlünk vagy sponsio által, abban az esetben, midőn a formula petitoriával perlünk, annak a stipulatióknak van helye, melyet úgy nevezünk, hogy *«iudicatum solvi»*, ha pedig sponsio

92 92. Petitoria autem formula hæc est, qua actor intendit, rem suam esse.

93 93. Per sponsionem uero hoc modo agimus: prouocamus aduersarium tali sponsione: SI HOMO, QVO DE AGITVR, EX IVRE QVIRITIVM MEVS EST, SESTERTIOS XXV NVMMOS DARE SPONDES? deinde formulam edimus, qua¹³⁷ intendimus, sponsionis summam nobis dari oportere; qua formula ita demum uincimus, si probauerimus, rem nostram esse.

94 94. Non tamen hæc summa sponsionis exigitur: nec¹³⁸ enim pœnalis est, sed præiudicialis, et propter hoc solum fit, ut per eam de re iudicetur; unde etiam is, cum quo agitur, non stipulatur; ideo autem appellata est PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM stipulatio, quia in locum 'prædis(uel)¹³⁹ prædium successit, 'qui olim, cum lege agebatur, pro lite et iudiciis, id est pro re et fructibus, a possessore petitori dabantur.

V. C.
223. 1. 95 95. Ceterum si apud centumuiros agitur, summam sponsionis non per formulam petimus, sed per legis actionem, sacramento '(quingenario) modo reo prouocato,¹⁴⁰ eaque sponsio sestertiorum CXXV nummum 'fieri solet¹⁴¹ | propter 'legem — —¹⁴²

96 96. Ipse autem, qui in rem agit, si suo nomine agat, satis non dat.

97 97. Ac nec si per cognitorem quidem agatur, ulla satisfactio uel ab ipso uel a domino desideratur: cum enim certis et quasi solemnibus uerbis in locum domini substituatur cognitor, merito domini loco habetur.

98 98. Procurator uero si agat, satisfacere iubetur ratam rem dominum habiturum: periculum enim est, ne iterum dominus de eadem re experiatur; quod periculum (non)¹⁴³ interuenit, si per cognitorem actum fuerit, quia de qua re quisque per cognitorem¹⁴⁴ egerit, de ea non magis amplius actionem habet quam si ipse egerit.

99 99. Tutores et curatores eo modo, quo et procuratores, satisfacere debere, uerba edicti faciunt; sed aliquando illis satisfactio remittitur.

által, annak, melyet *pro prae litis et vindiciarum*-félének ne-
 vezünk. 92. A petitoria formula pedig az, melylyel felperes azt 92
 az igényt támasztja, hogy a dolog az övé. 93. Ellenben sponsio 93
 által ekkép perlekedünk: felhívjuk ugyanis az ellenfélt erre a
 sponzióra: *«Fogadod-e, hogy, ha a rabszolga, a kiről szó van,
 a quiritek joga szerint az enyém, nekem huszonöt sestercius
 adsz?»* azután eladjuk a formulát, mely által azt igényeljük,
 hogy a fogadási összeg részünkre szolgáltatandó; de ezen formu-
 lával csak akkor győzünk, ha bebizonyítjuk, hogy a dolog a mienk.
 94. Azonban ezt az összeget még sem hajtjuk be, mert az nem 94
 birságos természetű, hanem csupán előleges eldöntésre szolgál, és
 csak arra való, hogy általa közvetve egyszersmind az ügyről
 hozassék (érdemleges) ítélet; innen van, hogy alperes nem is él
 vizontstipulációval; azért nevezzük pedig a stipulatiót *pro
 prae litis vindiciarum*-nak, mert a kezes vagy kezesek helyébe
 lépett, kiket hajdan a legis actiók idejében a pertárgy és a bir-
 tokért, azaz a dolog- és gyümölcseiért a birtokos felperesnek állí-
 tani tartozott. 95. Egyébiránt akkor, midőn a centumvirek előtt 95
 perlekedünk, a fogadási összeget nem formula útján követeljük,
 hanem legis actio útján, még pedig az által, hogy alperest kihív-
 juk (ötszáz assnyi) sacramentumra; és ez a sponsio 125 sesterci-
 usra szokott menni a — — — törvény miatt. 96. Az pedig, 96
 a ki dologi keresettel föllép, ha saját nevében perel, nem köteles
 biztosítékot adni. 97. Sőt még ha cognitor által perlünk, sem kell 97
 se neki, se nekünk semmiféle biztosítékot adnunk: mert miután
 a cognitort előszabott és bizonyos tekintetben ünnepélyes szavak-
 kal rendeljük magunk helyébe, méltán úgy tekintendő, mintha ő
 maga lenne a peres fél. 98. De ha procurator lép föl, köteles bizto- 98
 sítékot adni az iránt, hogy az, a kiért perel, eljárását jóvá fogja
 hagyni: mert itt az a veszély forog fön, hogy a principális ugyan-
 azon ügyben újra talál föllépni, mely veszély nem jöhet közbe,
 ha cognitor által perelt, mert a mely ügyben bárki is cognitor
 által perelt, abban ép oly kevéssé van további keresete, mintha
 maga személyében perelt volna. 99. Hogy a gyámok és gondno- 99
 kok szintazon módon tartoznak biztosítékot adni, mint a procu-
 ratorok, ennek oka az edictum szavaiban rejlik; de néha el van

100 100. Hæc ita, si in rem agatur; si uero in personam, ab actoris quidem parte quando satisfdari debeat, quærentes eadem repetemus, quæ diximus in actione, qua in rem agitur.

101 101. Ab eius uero parte, cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interueniat, omnimodo satisfdari debet, quia nemo alienæ rei sine satisfactione defensor idoneus intellegitur; sed siquidem cum cognitore agatur, dominus satisfdare iubetur; si uero cum procuratore, ipse procurator. idem et de tutore et de curatore iuris est.

V. C.
224. 1. 102. Quodsi proprio nomine aliquis iudicium¹⁴⁵ accipiat | in personam, certis ex causis (iudicatum solui)¹⁴⁶ satisfdari solet, quas ipse prætor significat: quarum satisfactionum duplex causa est, nam aut propter genus actionis satisfdatur,¹⁴⁷ aut propter personam, quia suspecta sit: propter genus actionis, uelut iudicati depensiue, aut cum de moribus mulieris agitur; propter personam, uelut si cum eo agitur, qui decoxerit, cuiusue bona (a)¹⁴⁸ creditoribus possessa proscriptæ sunt, siue cum eo herede agatur, quem prætor suspectum æstimauerit.

103 103. Omnia autem iudicia aut legitimo iure consistunt aut imperio continentur.

104 104. Legitima sunt iudicia, quæ in urbe Roma uel intra primum urbis Romæ miliarium inter omnes ciues Romanos sub uno iudice accipiuntur; eaque e lege Iulia iudiciaria,¹⁴⁹ nisi in anno et sex mensibus iudicata fuerint, expirant: et hoc est, quod uulgo dicitur, e lege Iulia litem anno et sex mensibus mori.¹⁵⁰

105 105. Imperio uero continentur recuperatoria et quæ sub uno iudice accipiuntur interueniente peregrini persona iudicis aut litigatoris; in eadem¹⁵¹ causa sunt, quæcumque extra primum urbis Romæ miliarium tam inter ciues Romanos quam inter peregrinos accipiuntur: ideo autem imperio contineri iudicia dicuntur, quia tamdiu ualent, quamdiu is, qui ea præcepit, imperium habebit.

106 106. Et siquidem imperio continenti iudicio 'peractum'¹⁵²

nekik engedve a biztosíték. 100. Így áll a dologi keresetknél; 100 de ha kérdezzük, hogy mikor kell személyes keresetknél felperes részéről biztosítékot adni, a dologi keresetnél mondottakra akarunk utalni. 101. Alperes részéről azonban mindig kell biztosítékot adni, valahányszor más lép föl helyette, mert idegen ügyben senki sem tekinthető alkalmas védőnek kellő biztosíték nélkül; ha azonban cognitórral folytatjuk a pert, magunknak, kiket ő képvisel, kell biztosítékot adnunk, míg ha procuratorral, magának a procuratornak. Ugyanezen szabály áll a gyámok- és gondnokokra nézve is. 102. De ha valaki személyes keresetet saját nevében vállal el, bizonyos okokból, melyeket maga a praetor megjelöl, biztosítékot szokott adni (az iránt, hogy az ítéletnek eleget fog tenni): és ezen biztosítékadásnak kettős alapja van, mert vagy a keresetfaj miatt történik, vagy az illető személy miatt, mert gyanús: a keresetfaj miatt p. a végrehajtási, vagy a kezest illető visszkereset esetében, vagy midőn a nő erkölcsi fölött indult meg a per; az illető személy miatt, midőn p. oly egyén ellen folyik a per, a ki már egyszer csőd alatt állott, vagy oly egyén ellen, a kinek vagyonát az ő hitelezői birtokba vették és nyilvános hirdetmény útján eladásra kínálták, vagy oly örökös ellen, a kit a praetor gyanúsának tartott.

103. Minden per pedig vagy törvényes jogon alapszik, vagy 103 a magistratus hatóságán. 104. Törvényes perek azok, melyek 104 Róma városában, vagy ennek első mértföldmutatóján belől csupa római polgárok között egy (esküdt) bíró előtt folynak; és ezek a lex Iulia iudiciaria szerint elenyésznek, hacsak másfél év alatt ítélettel be nem fejeztetnek: és ez az, a mit közönségesen így fejeznek ki, hogy a per a lex Iulia értelmében másfél év múlva meghal. 105. A magistratus hatóságán alapuló perek pedig a recu- 105 peratorok, vagy egyes bíró előtt lefolyók, melyeknél vagy a bíró, vagy a felek egyike peregrinus; ugyanide tartoznak bármely egyéb perek is, melyek Róma városának első mértföldmutatóján kívül akár római polgárok, akár peregrinusok között folynak: azért hívják pedig ezeket a pereket a magistratus hatóságán alapulóknak, mert (csak) addig érvényesek, valameddig az, a ki elrendelte, a hatóságot bírja. 106. És habár ilyen (csupán) a 106

fuert, siue in rem siue in personam, siue ea formula, quæ in
 V. C. factum concepta est, siue ea, quæ in ius habet intentionem,
 225. l. postea nihilominus ipso iure de eadem re agi potest; et ideo
 necessaria est exceptio rei iudicatæ uel in iudicium deductæ.

107. Si¹⁵³ uero legitimo iudicio in personam actum sit ea
 formula, quæ iuris ciuilis habet intentionem, postea ipso iure
 de eadem re agi non potest, et ob id exceptio superuacua est;
 si uero uel in factum actum fuerit, ipso iure nihilominus postea
 agi potest, et ob id exceptio necessaria est rei iudicatæ uel in
 iudicium deductæ.

108. Alia causa fuit olim legis actionum: nam qua de re
 actum semel erat, de ea postea ipso iure agi non poterat; nec
 omnino ita, ut nunc, usus erat illis temporibus exceptionum.

109. Ceterum potest ex lege quidem esse iudicium, sed legi-
 timum non esse; et contra ex lege non esse, sed legitimum esse;
 nam si uerbi gratia ex lege Aquilia uel Publilia¹⁵⁴ uel Furia
 in prouinciis agatur, imperio continebitur iudicium; idemque
 iuris est et si Romæ apud recuperatores agamus, uel apud unum
 iudicem interueniente peregrini persona: et ex diuerso si ex ea
 causa, ex qua nobis edicto prætoris datur actio, Romæ sub uno
 iudice inter omnes ciues Romanos accipiatur iudicium, legiti-
 mum est.

110. Quo loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ
 ex lege senatusue consultis proficiscuntur, perpetuo solere præ-
 V. C. torem accommodare, | eas uero, quæ ex propria ipsius iurisdi-
 226. l. ctione pendent, plerumque intra annum dare.

111. Aliquando tamen et perpetuo eas dat, uelut quibus¹⁵⁵
 imitatur ius legitimum: quales sunt eæ, quas¹⁵⁶ dat bonorum
 possessoribus ceterisque, qui heredis loco sunt eoue efficiuntur.¹⁵⁷
 furti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius prætoris iuris-

magistratus hatóságán alapuló perben intéztetett is el az ügy, volt legyen az akár dologi, akár személyes, s éltek legyen a felek akár bizonyos tény, akár bizonyos polgárjogi szabály alapján fogalmazott formulával, mindazáltal utólagosan még mindig perelhetnek egymás ellen ugyanazon ügy miatt ipso iure is; azért szükséges (itt is) ama kifogás, hogy az ügy már ítélt dologgá vált, vagy hogy már ítélet alá van bocsátva. 107. Ha ellenben valamely 107 személyes kereset törvényes perben tárgyalatott oly formulával, melynek intentiója a polgárjogon alapszik, akkor utólag nem lehet többé ugyanazon ügyben ipso iure újra perelni, miért is az itt említett kifogás fölösleges; de ha vagy dologi, vagy pusztán ténybeli kereset tárgyalatott törvényes perben, utólag még mindig lehet ipso iure újra perelni, s azért szükséges ama kifogás, hogy az ügy már ítélt dologgá vált, vagy hogy már ítélet alá van bocsátva. 108. Más- 108 kép állott hajdan a dolog a legis actiókkal: mert a mely ügyben egyszer már pereltek volt, abban utólag nem lehetett többé ipso iure újra perelni; általában véve a kifogások használási módja sem volt az akkori időkben mindenben olyan, mint most. 109. Egyébiránt 109 lehetséges, hogy egy per valamely törvény alapján indul meg, s azért még sem törvényes; valamint megfordítva lehetséges, hogy nem törvény alapján indul meg, s azért mégis törvényes; ha t. i. valaki p. a lex Aquilia vagy Publilia, vagy Furia alapján a tartományokban perel, a per a magistratus hatóságán alapszik; és hasonlóképen, ha p. Rómában a recuperatorok, vagy egyes bíró előtt perlekedünk s valamelyik közülünk peregrinus; és megfordítva, ha olyan ügyben, melyből a praetor edictumából kapunk keresetet, Rómában egyes bíró előtt csupa római polgárokkal folyik a per, akkor törvényes az.

110. E helyen meg kell arról is emlékeznünk, hogy a praetor 110 a törvény, vagy tanácsvégzemény alapján indítható kereseteket időkorlátozás nélkül (perpetuo) szokta megengedni, ellenben azokat a kereseteket, melyek az ő hirdetménye alapján indíthatók, többnyire csak egy éven belől. 111. Néha azonban ezeket is min- 111 denkorra adja, p. midőn azokkal a polgári jogot utánozza: melynek azok, melyeket a hagyatéki birtokosainak és mindazoknak ad, a kik örökösök gyanánt szerepelnek, vagy legott azokká lesznek.

dictione proficiscatur, perpetuo datur; et merito, 'cum tantum¹⁵⁸ pro capitali poena pecuniaria constituta sit.

112 112. Contra¹⁵⁹ non omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso iure competunt aut a prætore dantur, etiam in heredem æque competunt aut dari solent: est enim certissima iuris regula, ex maleficio poenales actiones in heredem nec competere nec dari solere, uelut furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriæ: sed heredi defuncti¹⁶⁰ uidelicet actoris huiusmodi actiones competunt nec denegantur, excepta iniuriarum actione et si qua alia similis inueniatur actio.

113 113. Aliquando tamen (etiam)¹⁶¹ ex contractu actio neque heredi neque in heredem competit: nam adstipulatoris heres non habet actionem, 'sed et¹⁶² sponsoris et fidepromissoris heres non tenetur.

114 114. Superest, ut dispiciamus, si ante rem iudicatam¹⁶³ is, cum quo agitur, post acceptum iudicium satisfaciatur actori, quid officio iudicis conueniat, utrum absolvere, an ideo potius damnare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa fuerit, ut damnari debeat: nostri præceptores absolvere eum debere existimant; nec interesse, cuius generis sit iudicium: et hoc est, quod uolgo dicitur, Sabino et Cassio placere, omnia iudicia absolutoria esse. diuersæ autem scholæ auctores de bonæ fidei quidem iudiciis¹⁶⁴ idem sentiunt, quia in eiusmodi iudiciis liberum est officium iudicis. tantumdem | et de in rem actionibus putant, quia 'tum¹⁶⁵ quoque sed formulæ uer|bis¹⁶⁶ id ipsum 'exprimitur, ut si reus rem restituat' absoluatur: scilicet si per petitoriam formulam agantur. | quibus quidem ita quisque conuenitur, ut in intentione res, de quibus | ambigitur, petantur et adiciantur illa uerba condemnationis | initio,¹⁶⁷ interdum enim * — — — — vv. 10., 11., 12., 13. — — — — —

* Ezen szó után a kézirat teljesen olvashatatlan, Huschke következőkép véli a hêzagot kiegészíthetni: 'per sponsionem in rem agitur et tum si actor sponsione uicerit nec ei res cum fructibus restituatur, sponsores ei quantum olim, si prædes dati essent litis et uindictiarum, in tantum condemnantur'. sunt etc.

A tetten ért lopás miatti kereset is, ámbár a praetor saját joghatóságából ered, mindenkorra adatik; és méltán, mert a főbenjáró büntetés helyett csak pénzbüntetés van (abban) kiszabva.

112. Azonban nem minden kereset, mely valaki ellen akár 112 polgárjog szerint megillet, akár a praetor által adatni szokott, illet meg bennünket, vagy adatik nekünk egyszersmind hasonló módon az örökös ellen is: leghatározottabb jogszabály ugyanis, hogy a vétségből eredő büntetési keresetek az örökös ellen se meg nem illetnek, se meg nem adatnak, p. a lopás, rablás, becsületsértés, kártétel miattiak: de az elhunyt felperes örökösét ezek a keresetek megilletik s tőle meg se tagadtatnak, kivéven mégis a becsületsértési kereset s ha ehhez hasonló más kereset találtatnék föl. 113. Néha azon- 113 ban még a szerződésből eredő kereset sem illeti sem az örököst, sem az örökös ellen nem adatik: az adstipulator örökösének ugyanis nincsen keresete, de a sponsor és fidepromissor örököse sem szavatol.

114. Hátra van még, hogy megvizsgáljuk, mi felel meg vajjon 114 jobban a bírói tisztnek abban az esetben, ha alperes az ügynek bírói eldöntése előtt, de a perbe bocsátkozás után felperest kielégíti: az-e, hogy fölmentse, avagy inkább az, hogy elmarasztalja, mert a perbe bocsátkozás idejében abban a helyzetben volt, hogy el kellett volna őt marasztalni: a mi tanítóink abban a nézetben vannak, hogy (ilyenkor), tekintet nélkül a perfajra, föl kell őt menteni; és ez az, a mit közönségesen ekkép fejeznek ki: «Sabinus és Cassius szerint minden végítélet fölmentő». Az ellenkező iskola jogtudósai ugyanezt tartják a bonæ fidei ügyekben hozott végítéletekről is, mert ezeknél a bíró tiszte egészen szabad. Ugyan azt hiszik a dologi keresetekről is, mert akkor is, csak hogy a formula szavai, fejezik ki ugyanazt, hogy t. i. alperes abban az esetben, ha a dolgot visszaadja, felmentendő: ha t. i. a formula petitoria útján folyik a per: a minek ki-ki úgy felelhet meg, hogy az intentióban követeli, a mit az ellenfél kétségbe von, azokat a szavakat pedig a condemnatio bevezetésében hozzáfűggeszti. Néha t. i. * — — — 10., 11., 12., 13. sor — — — — vannak

* (Huschke javaslata:) «sponsio útján perlünk *in rem* (absolut keresettel) s ha ekkor felperes a sponsióval győz, s neki a dolgot

sunt etiam | in personam tales actiones, in quibus non permitt
 — — — — — vv. 14—22. — — — — — | *

115 115. Sequitur, ut de exceptionibus dispiciamus.

116 116. Comparatæ | sunt autem exceptiones defendendorum
 eorum gratia, cum quibus agitur: sæpe enim accidit, ut quis
 iure ciuili teneatur, sed iniquum sit, eum iudicio condemnari.
 uelut si stipulatus sim 'a¹⁶⁸ te pecuniam tamquam credendi
 causa numeraturus, nec numerauerim; nam eam pecuniam a
 te peti posse certum est, dare enim te oportet, cum ex stipu-
 latu 'tenearis;¹⁶⁹ sed quia iniquum est, te eo nomine condem-
 nari, placet, per exceptionem doli mali te defendi debere. item
 si pactus fuero tecum, ne id quod mihi debeas, a te petam nihi-
 lominus id ipso iure te¹⁷⁰ petere possum dare mihi oportere,
 quia obligatio pacto conuento non tollitur; sed placet, debere
 me petentem per exceptionem pacti conuenti repelli.

117 117. In his quoque actionibus, quæ (non)¹⁷¹ in personam
 sunt, exceptiones locum habent: uelut si metu me coegeris aut
 dolo induxeris, ut tibi rem aliquam 'mancipi mancipio darem,¹⁷²
 eam(que) rem a me petas, datur mihi exceptio, per quam, si
 metus causa si fecisse uel dolo malo arguero, repelleris. item
 si fundum litigiosum sciens a non possidente emeris eumque a
 possidente petas, opponitur tibi exceptio, per quam omnimodo
 summoueris.

* A kéziratban erősen megrongált 14—22. sorok szövege
 Huschke szerint az I. 4. 6. §. 33. D 13. 4. 1. 2. pr. 3. 4. §. 1. segítségével
 helyreállítható: 'n(on) permitti(tur) iudici e(ius) q(uod) | pe(ti)tur, reum
 c(on)demnare. si r(em) ipsam prius r(es)tituat | actori quam con-
 demnatur. u(el)ut si cum commemoratione | loci quo cui dari p(ro)-
 missum e(st), puta Ephesi, alio loco ita agat, ut uerba, nisi resti-
 tuat, adician(tur); n(am) si reus | paratus sit actori soluere, quanti
 id Ephesi sit, | u(el) ex c(ausa) caueat, absoluit(ur). q(uod) u(ero) ad
 ceteras a(cti)ones n(on) ita tractatas d(iuersæ) s(colæ) a(ctoribus)
 n(on) uidet(ur) absolui p(os)se, qui satisfaciat, p(ost)q(uam) | actum
 fuit'. Azután egy üres sor (a 23.) következik.

olyan személyes keresetek is, melyekben nincs megengedve — —
 14—22. sor — — — — *

115. Szóljunk most már az exceptiókról. 116. Az exceptiók¹¹⁵
 alperesek védelmére vannak alkotva: gyakran megesik ugyanis,¹¹⁶
 hogy valaki a polgárjog szerint tartozik, de nem lenne méltányos
 őt ítéletileg elmarasztalni. P. midőn én tőled bizonyos összeget,
 mintha azt hitelezés czéljából akarnám neked leolvasni, stipulál-
 tam volna, de (tényleg) le nem olvastam; mert ekkor bizonyos,
 hogy az a pénzösszeg tőled követelhető, s hogy te azt megadni
 tartozol, miután a stipulatio alapján le vagy kötelezve; de mert
 nem méltányos, hogy téged e czímen elmarasztaljanak, általános
 nézet szerint a doli mali exceptióval kell magadat védened. Ha-
 sonlóképen, ha megegyeztem veled, hogy azt, a mivel te nekem
 tartozol, tőled ne követeljem, én polgárjog szerint mindazon-
 által követelhetem, hogy te azt nekem megadd, mert a kötelem a
 pusztá megegyezés folytán meg nem szűnt; de általánosan elfo-
 gadott nézet szerint vissza kell hogy utasítsanak az én követelé-
 semmel, ha te a köztünk létrejött megegyezésre hivatkozol. 117.¹¹⁷
 A nem-személyes kereseteknél is helye van az exceptióknak: ha
 p. engem megfélemlítés által kényszerítettél, vagy csalás által
 rávettél, hogy neked valamely res mancipit mancipiumként oda-
 adjak, s te azt a dolgot tőlem követeled, exceptiót kapok, melynek
 következtében téged, ha bebizonyítom, hogy te kényszerrel vagy
 csalással jártál el, elutasítanak. Szintúgy ha valamely peres tel-
 ket tudva nem-birtokostól vettél s ugyanazt a birtokostól követe-

gyümölcseivel együtt ki nem adják, a sponsorokat részére annyiban
 marasztalják el, mint a mennyiben hajdan *praedes litis et vindici-*
arum állítása esetében marasztalták el a kezeseiket».

* (Huschke javaslata:) «a bírónak nem engedtetik meg, hogy alperest
 abban, a mit felperes tőle követel, el is marasztalja, ha t. i. alperes mi-
 előtt még elmarasztalta volna őt, magát a dolgot adja vissza felperesnek.
 P. midőn felperes a kikötött fizetési hely, teszem Ephesusnak, föl-
 említése mellett másutt perli be alperest olyformán, hogy ezen sza-
 vak «kivévé, ha (a dolgot) vissza nem adná», hozzá vannak csatolva,
 ha t. i. alperes kész felperesnek annyit fizetni, a mennyit Ephesus-
 ban kellene fizetnie, vagy erre nézve perbeli biztosítékot ad, felmen-
 tendő. Nem így vélekedtek azonban az ellenkező iskola jogtudósai
 a más módon tárgyalt perek tekintetében is, hogy t. i. alperes, ki a
 perindítás után felperest kielégítette, felmenthető volna».

118 118. Exceptiones autem alias in edicto prætor habet propositas, alias causa cognita accommodat. quæ omnes uel ex legibus uel ex his, quæ legis uicem optinent, substantiam capiunt, uel ex iurisdictione prætoris proditæ sunt. |

V. C.
229. 1.

119 119. Omnes autem exceptiones in contrarium concipiuntur quam¹⁷³ adfirmat is, cum quo agitur: nam si uerbi gratia reus dolo malo aliquid actorem facere dicat, qui forte pecuniam petit, quam non numerauit, sic exceptio concipitur: SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO AVLI' AGERII FACTVM SIT NEQVE FIAT; item si dicatur contra pactionem pecunia peti, ita concipitur exceptio: SI INTER AVLVM AGERIVM ET NVMERIVM NEGIDIVM NON CONVENIT, NE EA PECVNIA PETERETVR; et denique in ceteris causis similiter concipi solet: ideo scilicet, quia omnis exceptio obicitur¹⁷⁴ quidem a reo, sed ita formulæ inseritur, ut condicionalem faciat condemnationem, id est, ne aliter iudex eum, cum quo agitur, condemnet, quam si nihil in ea re, qua de agitur, dolo actoris factum sit; item ne aliter iudex eum condemnet, quam si nullum pactum conuentum de non petenda pecunia factum fuerit.¹⁷⁵

120 120. Dicuntur autem exceptiones aut peremptoriæ aut dilatoriæ.

121 121. Peremptoriæ sunt, quæ perpetuo ualent, nec euitari possunt, uelut quod metus causa aut dolo malo, aut quod contra legem senatusue consultum factum est, aut quod res iudicata est, uel in iudicium deducta est, item pacti conuenti, 'quod factum¹⁷⁶ est, ne omnino pecunia peteretur.

122 122. Dilatoriæ sunt exceptiones, quæ ad tempus ualent ueluti illius pacti conuenti, quod factum est uerbi gratia, ne intra quinquennium peteretur; finito enim eo tempore | non habet locum exceptio. cui similis exceptio est litis diuiduæ et rei residuæ: nam si quis partem rei petierit et intra eiusdem præturam reliquam partem petat, hac exceptione summonetur, quæ appellatur litis diuiduæ; item si is, qui cum eodem plures

V. C.
230. 1.

led, kifogást szegeznek ellened, melynek alapján téged minden-
 korra elutasítanak. 118. A kifogások közül a praetor némelyeket 118
 (már előre) edictumában állít föl, másokat a fenforgó esetre az
 ügynek előleges megvizsgálása után (csak) alkalmaz. Valamennyi
 kifogás azonban hatályát vagy törvényekből vagy törvényerejű
 szabályokból nyeri, vagy pedig a praetor joghatóságán alapszik.
 119. Minden kifogást már most annak az ellenkezőjére szokták 119
 fogalmazni, mint a mit alperes állít: mert ha p. alperes azt
 állítja, hogy felperes, a ki tegyük föl pénzt követel, melyet le sem
 olvasott, csalárdul járt el, a kifogást ekkép kell fogalmazni: *«ha
 ebben az ügyben nem jött, vagy nem jön közbe felperes csalárd-
 sága»*; hasonlóan avval az állítással szemben, hogy felperes a pénzt
 a történt megegyezés ellenére követeli alperestől, a kifogás ekkép
 fogalmazandó: *«ha nem jött volna létre felperes és alperes között
 ama megegyezés, hogy a kérdéses pénzt ne követelje»*, s végre a
 többi esetekben is hasonlóképen szokták fogalmazni: még pedig
 azért, mert minden kifogást alperes hoz ugyan föl, de a formulába
 akként kell azt bele szőni, hogy az elmarasztalást föltételelessé
 tegye, azaz, hogy a bíró alperest csak azon esetben marasztalja
 el, ha a peres ügynél nem jött közbe felperes csalárdsága; vagy
 hogy a bíró alperest csak azon esetben marasztalja el, ha nem jött
 volna létre olyféle megegyezés, hogy felperes a pénzt ne követelje.

120. Nevezzük pedig a kifogásokat vagy perszüntetőknak, 120
 vagy perhalasztóknak. 121. Perszüntetők azok, melyek örökre 121
 hatnak s ki nem kerülhetők, mert p. valami kényszer vagy csalás,
 vagy valamely törvény vagy tanácsvégzemény ellenére történt,
 vagy mert az ügy bíróilag már el van döntve, vagy bírói ítélet alá
 van bocsátva, hasonlóan a történt egyezség kifogása, hogy t. i. fel-
 peres a kérdésben forgó pénzt nem fogja követelni. 122. Perha- 122
 lasztók azok a kifogások, melyek csak bizonyos ideig hatnak,
 mint p. az olyféle egyezségre alapított kifogás, mely szerint öt
 évig ne lehessen követelni; ezen idő lejártával ugyanis a kifogás-
 nak többé helye nincs. Ehhez hasonló az exceptio litis dividuae
 és rei residuae: ha t. i. valaki valamely dolognak csak egy bizo-
 nyos részét követeli s aztán még ugyanazon praetorság alatt a
 maradékot, az ú. n. exceptio litis dividuae folytán öt keresetével

lites habebat, de quibusdam egerit, de quibusdam distulerit, ut ad alios iudices 'agantur,¹⁷⁷ si intra eiusdem præturam de his, quas distulerit, agat, per hanc exceptionem, quæ appellatur rei residuæ, summouetur.

123 123. Observandum est autem ei, cui dilatoria obicitur exceptio, ut differat actionem; alioquin si obiecta exceptione egerit, rem perdit; nec enim post illud tempus, quo integra re '(eam)¹⁷⁸ euitare poterat, adhuc ei potestas agendi superest re in iudicium 'deducta et per exceptionem perempta.¹⁷⁹

124 124. Non solum autem ex tempore, sed etiam ex persona dilatoriæ exceptiones intelleguntur, quales sunt cognitoriæ, uelut si is, qui per edictum cognitorem dare non potest, per cognitorem agat, uel 'is, qui¹⁸⁰ dandi quidem cognitoris ius habeat, eum det, cui non licet cognituram suscipere: nam si obiciatur exceptio cognitoria, si ipse talis erit, ut ei non liceat cognitorem dare, ipse agere potest; si uero cognitori non liceat cognituram suscipere, per alium cognitorem aut per semet ipsum liberam habet agendi potestatem, et tam hoc quam illo modo euitare '(potest)¹⁸¹ exceptionem: quodsi dissi|mulauerit 'eam et per cognitorem egerit, rem perdit.

V. C.
231. I.

125 125. Sed peremptoria quidem exceptione si reus per errorem non fuerit usus, in integrum restituitur adiciendæ exceptionis gratia: dilatoria uero si non fuerit usus, an in integrum restituatur, quæritur.

126 126. Interdum euenit, ut exceptio, quæ prima facie iusta uideatur, inique noceat actori:¹⁸² quod cum accidit,¹⁸³ alia adiectione opus est adiuuandi actoris gratia: quæ adiectio replicatio uocatur, quia per eam replicatur atque resoluitur uis exceptionis: nam si uerbi gratia pactus sim tecum, ne pecuniam, quam mihi debes, a te peterem, deinde postea in contrarium pacti simus, id est, ut petere mihi liceat, et, si agam tecum, excipias tu, ut ita demum mihi condemneris, SI NON CONVENERIT, NE EAM

elutasítják; szintűgy ha az, kinek ugyanazon alperes ellen több keresete volt, ezek közül egynémelyiket megindított, a többit pedig elhalasztotta, hogy más bírák elé jussanak, az elhalasztott kereseteket most ugyanazon praetorság alatt akarná támasztani, az ú. n. *exceptio rei residuae* folytán elutasítandó. 123. Az, a kinek keresete ellenében perhalasztó kifogást hoznak fel, vigyázzon s hagyja későbbre a keresetindítást; ellenkezőleg, ha a felhozott kifogás daczára perlekedik, pervesztes lesz, mert be nem várva az időt, melynek elmulása után ügyének sérelme nélkül elkerülhetne volna ama kifogást, nem maradt meg a kereseti joga, minthogy ügyét bírói eldöntés alá bocsátá és elveszté a kifogásnak bírói tekintetbevétele következtében. 124. De nem csak időre, hanem személyre nézve is vannak perhalasztó kifogásaink, minők a cognitort illetők, p. midőn valaki, a kinek az edictum szerint nem lehet cognitort rendelnie, mégis cognitor által perel, vagy midőn az, a kinek van ugyan joga cognitort rendelni, olyan egyént rendel cognitorul, a kinek nem szabad cogniturat fölvállalnia: ha t. i. fölhozzák a cognitorius kifogást, szabad felperesnek, habár ő maga olyan helyzetben volna is, hogy cognitort nem rendelhet, saját nevében perelnie; ha ellenben a cognitornak nem szabad a cogniturat fölvállalnia, akár más cognitor által, akár saját személyében perelhet és úgy ezen, mint ama másik módon a kifogást elkerülheti: de ha azt figyelmen kívül hagyja és még is cognitor útján perel, perét veszti. 125. De ha alperes tévedésből nem élt volna perszüntető kifogással, a kifogás fölhozhatása kedvéért az előbbi állapotba való visszahelyezést nyer: ellenben kérdés, vajjon perhalasztó kifogásnak nem-használása miatt is nyerhet-e ilyen visszahelyezést?

126. Néha megesik, hogy egy kifogás, mely első tekintetre igazságosnak látszik, mégis méltatlanul árt a felperesnek: ilyen esetben felperes segítségére más toldaléokra van szükség: ezt a toldalékot *replicatió*nak (válasznak) nevezzük, mert általa a kifogás erejét visszaüzzük és föloldjuk. Ha p. veled megegyeztem, hogy azt a pénzt, melylyel nekem tartozol, tőled nem fogom követelni, utóbb azonban ép az ellenkezőben állapotunk volna meg, t. i. abban, hogy még is szabad legyen azt követelnem, és ha

PECUNIAM PETEREM, nocet mihi exceptio pacti conuenti; namque nihilominus hoc uerum manet, etiam si postea in contrarium racti sumus; sed quia¹⁸⁴ iniquum est, me excludi exceptione, replicatio mihi datur ex posteriore pacto hoc modo: SI NON POSTEA CONVENERIT, VT MIHI EAM PECUNIAM PETERE LICERET.

126a 126a. Item si argentarius pretium rei, quæ in auctione uenerit, persequatur, obicitur ei exceptio, ut ita demum emptor damnetur, si ei res, quam emerit, tradita est, et est¹⁸⁵ iusta exceptio: sed si in auctione prædictum est, ne ante emptori V. C. (res)¹⁸⁶ traderetur, quam si pretium soluerit, replicatione | tali
232. l. argentarius adiuuatur: AVT SI PRAEDICTVM EST, NE ALITER EMPTORI RES TRADERETVR, QVAM SI PRETIVM 'EMPTAE REI¹⁸⁷ SOLVERIT.

127 127. Interdum autem euenit, ut rursus replicatio, quæ prima facie iusta sit, inique reo noceat; quod cum accidit, (alia)¹⁸⁸ adiectione opus est adiuuandi rei gratia, quæ duplicatio uocatur.

128 128. Et si rursus ea prima facie iusta uideatur, sed propter aliquam causam inique actori noceat, rursus 'ex (ea)¹⁸⁹ adiectione opus est, qua actor adiuuatur, quæ dicitur triplicatio.

129 129. Quarum omnium adiectionum usum interdum etiam ulterius quam diximus, uarietas negotiorum introduxit.

130 130. Videamus etiam de præscriptionibus, quæ receptæ sunt pro actore.

131 131. Sæpe enim ex una eademque obligatione aliquid iam præstari oportet, aliquid in futura præstatione est, uelut cum in singulos annos uel menses certam pecuniam stipulati fuerimus: nam¹⁹⁰ finitis quibusdam annis aut mensibus, huius quidem temporis pecuniam præstari oportet, futurorum autem annorum sane quidem obligatio contracta intellegitur, præstatio uero adhuc nulla est; si ergo uelimus id quidem, quod præstari oportet, petere et in iudicium deducere, futuram uero obligationis

ellened föllépve te kifogással élnél, hogy csak úgy marasztaljanak
 el téged az én részemre, ha nem történt volna közöttünk olyféle
 megegyezés, hogy ne követeljem, akkor a történt egyezsége al-
 pított kifogásod nekem árt, mert az mindamellet igaz marad,
 habár utóbb az ellenkezőben állapotunk is meg; de mert mélt-
 ánytalan, hogy a te kifogásod által én ki legyek zárva, azért a
 későbbi egyezés alapján replicatiót kapok illetékepen: *«ha
 nem jött volna utóbb létre olyféle megállapodás, hogy nekem azt
 a pénzt követelnem szabad legyen»*. 126a. Szintúgy a bankár^{126a}
 ellen is, ha közárverésen eladott dolognak vételárát követeli, az a
 kifogás hozható fel, hogy a vevő csak akkor marasztalandó el, ha
 az általa megvett dolgot neki át is adták: egy jogos kifogás; de
 ha a közárverésnél előbb kihirdették azt, hogy a dolgot a vevőnek
 csak a vételár lefizetése után fogják átadni, akkor a bankáron
 következő replicatióval segíthetni: *«vagy ha előlegesen ki lett
 hirdetve, hogy a dolgot a vevőnek csak a vételár lefizetése után
 fogják átadni»*. 127. Néha az is megesik, hogy viszont a repli-¹²⁷
 catio, mely első tekintetre igazságosnak látszik, méltatlanul árt
 az alperesnek; ily esetben alperes segítségére más toldaléokra van
 szükség, melyet duplicatióknak (viszonzválasznak) nevezünk. 128.¹²⁸
 És ha viszont ez az első tekintetre igazságosnak látszik, de
 valamely ok miatt méltatlanul árt a felperesnek, ismét újabb
 toldaléokra van szükség, mely által felperesen segítve legyen,
 s ezt triplicatióknak nevezzük. 129. Mindezen toldalékok hasz-¹²⁹
 nálatát az ügyletek sokfélesége az általunk jelzett határon túl
 kiterjesztette.

130. Lássuk már most azokat az ellenvetéseket (præscriptió-¹³⁰
 kat) is, melyek a felperes javára hozattak be. 131. Gyakran egy¹³¹
 és ugyanazon kötelem alapján valamit rögtön kell teljesíteni,
 míg a többi csak későbbben lesz teljesítendő, mint p. midőn bizo-
 nyos pénzösszeget egyes évekre vagy hónapokra kötöttünk ki;
 mert bizonyos évek vagy hónapok letelte után a lefolyt időszakra
 eső pénzt meg kell ugyan fizetni, ellenben a jövő évekre nézve
 természetesen szintén megkötötnék tekintendő ugyan a kötelem,
 de teljesítéséről most még szó sem lehet; ha tehát azt, a mi már
 teljesítendő, követelni s a bíró elé hozni akarjuk ugyan, a köte-

præstationem 'in integro¹⁹¹ relinquere, necesse est, ut cum hac præscriptione agamus: EA RES AGATVR, CVIVS REI DIES FVIT:¹⁹² alioquin si sine hac præscriptione egerimus, ea scilicet formula, qua incertum petimus, | cuius intentio his uerbis concepta est: QVIDQVID PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE OPORTERE, totam obligationem, id est etiam futuram in hoc iudicium deducimus, et quod ante tempus obligationis emensum petitio nullo modo fieri ex ea potest nec est permissa, reliquum perdimus.¹⁹³

V. C.
233. 1.

131a 131a. Item si uerbi gratia ex empto agamus, ut nobis fundus mancipio detur, debemus hoc modo¹⁹⁴ præscribere: EA RES ARATVR DE FVNDQ MANCIPANDO, ut postea, si uelimus uacuam possessionem nobis tradi, 'eius tradendæ | causa ex stipulatu uel ex empto actio supersit; (nam si) obliti sic præscribere sumus,¹⁹⁵ totius illius iuris obligatio illa incerta actione: QVIDQVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE OPORTET, 'per intentionem¹⁹⁶ consumitur, ut postea nobis, agere uolentibus de uacua possessione tradenda nulla supersit actio.

132 132. Præscriptiones 'sic¹⁹⁷ appellatas esse ab eo, quod ante formulas præscribuntur, plus quam manifestum est.

133 133. Sed his quidem temporibus, sicut supra quoque notauimus, omnes præscriptiones ab actore proficiscuntur: olim autem quædam et pro reo opponebantur: qualis illa erat præscriptio: EA RES AGATVR, SI EA RE¹⁹⁸ PRAEIVDIVM HEREDITATI NON FIAT, quæ nunc in speciem exceptionis deducta est, et locum habet, cum petitor hereditatis alio genere iudicii præiudicium hereditati faciat, uelut cum singulas res petat; est enim iniquum,

lemnek jövőbeli teljesítését azonban sértetlenül fönhagyni, a következő præscriptióval kell élnünk: *«ez ügy csak annyiban kerüljön tárgyalás alá, a mennyiben már lejárt»*, különben ha ezen præscriptio nélkül pereltünk volna, még pedig avval a formulával, melylyel meg nem határozott teljesítést követelünk, melynek intentiója ilyen szavakkal van fogalmazva: *«a miről ki fog tűnni, hogy alperes azt felperesnek adni tartozik»*, akkor az egész kötelmet, azaz a jövőbelit is ennek a pernek a tárgyává tettük, és mert a kötelelem idejének letelte előtt ugyanabból semmiféle követelés sem támasztható s az meg sincs engedve, annálfogva a maradékot elvesztjük. 131a. Hasonlag kell, ha p. adás-vevés^{131a} alapján perlünk, hogy valamely telek nekünk mancipatióval adás-sék át, ilyenféle præscriptiót használnunk: *«ez az ügy csak annyiban legyen a jelen pernek tárgya, a mennyiben a telek mancipatiójáról van szó»*, hogy később, ha esetleg az egyszerű birtok átadását kérjük, ennek átadása végett vagy a stipulációból vagy az adás-vevésből eredő kereset fönmaradjon; (mert ha) megfeleltekünk volna ilyen præscriptióval élni, azon egész jogból származó követelésünk a meg nem határozott teljesítésre irányuló következő kereset által *«a miről ki fog tűnni, hogy alperes azt felperesnek adni, tenni tartozik»* az intentiónál fogva fölemésztetik, úgy hogy ha utólag a pusztá birtok átadása iránt akarnánk perelni, semmiféle kereset sem maradna fön számunkra. 132. Hogy¹³² a præscriptiók elnevezése onnan származik, mert a formula elé bocsátották azokat, nagyon is világos. 133. Ez idő szerint, miként¹³³ már fentebb megjegyeztük, természetesen minden præscriptio a felperestől indul ki: hajdan azonban némelyeket alperes érdekében is irányoztak felperes ellen; ilyen volt ama præscriptio: *«az ügy csak annyiban legyen a jelen kereset tárgya, a mennyiben az örökjognak elébe nem vág»*, mely most a kifogások bizonyos nemévé van átalakítva, s ennek akkor van helye, midőn az örökséget igénylő a pernek, a mely az ő örökségi joga iránt foly, másféle perrel vág elébe, p. midőn egyes dolgok iránt indít keresetet (örökös minőségben, holott a centumvirális bíróság még nem dönté el, hogy ki legyen az örökös); méltánytalan lenne ugyanis,

V. C. per unius forte * ¹⁹⁹ | — — — — —
 234. 1. — — — — —

235. 1.²⁰⁰ 134. . . . in intentione²⁰¹ formulæ 'de iure quæritur, id est,²⁰²
 134 cui 'dari oporteat;²⁰³ et sane domino dari oportet, quod seruus
 stipulatur; at in præscriptione de 'facto quæritur, quod secun-
 dum²⁰⁴ naturalem significationem uerum esse debet.

135 135. Quæcumque autem diximus de seruis, eadem de ceteris
 quoque personis, quæ nostro iuri subiectæ sunt, dicta intellegemus.

136 136. Item admonendi sumus, si cum ipso agamus, qui
 incertum promiserit, ita nobis formulam esse propositam, ut
 præscriptio inserta sit formulæ²⁰⁵ loco demonstrationis, hoc
 modo: IVDIX ESTO. QVOD AVLVS AGERIVS DE NVMERIO NEGIDIO INCER-
 TVM STIPVLATVS EST, MODO CVIVS REI DIES FVIT, QVIDQVID OB EAM
 REM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE OPORTET et 'reliqua.

* A hézag kitöltésére *Huschke* következőket proponál: 'minimæ
 rei petitionem, de qua apud unum iudicem agitur, de tota heredi-
 tate iudicari, cuius lis ad centumviros deferitur (cf. C. 3, 31, 12
 pr.) Et olim quidem, quamdiu ex hac causa præscribatur,
 iudex principaliter de hoc cognoscebat, an hereditati præiudicium
 fieret, quod si pronunciauerat, iudicium de singulis rebus peti-
 tis nullum erat, ideoque, finita de hereditate quæstione actor,
 qui vicerat, denuo eas petere poterat. Nunc uero cum in speciem
 exceptionis hæc præscriptio deducta sit, nisi actor obiecta ea actio-
 nem differat, rem perdit, quia reus si præiudicium fieri probauerit,
 absolvitur et iterum petenti actori nocet exceptio rei iudicatæ.
 134. Interdum uero etiam nostris temporibus præscriptio tam pro
 actore quam pro reo dari uidetur: quod accidit, cum de eo agimus,
 quod seruus dari stipulatus est. Licet enim eo nomine perinde
 nobis actio competat, atque si ipsi stipulati essemus, tamen quia
 ea, quæ facti sunt, ex persona stipulatoris pendent, uelut si Stichus
 seruus meus ita stipulatus sit: X MILIA AVT FVNDVM, VTRVM VOLAM, DARE
 SPONDES? SPONDEO; utriusque litigatoris interest, ut sciatur, cuius
 ex stipulatu agatur. qua de causa formula datur cum præscriptione
 uelut hoc modo: EA RES AGATVR, QVOD STICHVS AVLI AGERII SERVVS
 DE NVMERIO NEGIDIO STIPVLATVS EST. SI PARFT NVMERIVM NEGIDIVM
 AVLO AGERIO DECEM MILIA DARE OPORTERE et reliqua: itaque, in
 inten|tione formulæ' etc.

hogyan esetleg egy * — — — — — — — — — —

134. . . . . a formula intentiójában a jogkérdés kerül szó- 134
nyegre, azaz, hogy kinek részére kell a teljesítést szolgáltatni;
természetes, hogy az úr kezéhez kell adni, a mit a rabszolga sti-
pulál; a praescriptióban ellenben a tényről van szó, melynek ter-
mészetes jelentménye szerint igaznak kell lennie. 135. A mit 135
pedig a rabszolgákról mondtunk, ugyanazt a jogunknak alávetett
többi személyekről is kívánjuk érteni. 136. Továbbá meg kell 136
jegyeznünk, hogy, ha avval magával perlekedünk, a ki a meg nem
határozott teljesítést megígérte, részünkre a formula akként van
fözlállítva, hogy a formulába a demonstratio helyébe egy praescrip-
tio van beleszöve ilyenképen: *«Légy bíró! Minthogy felperes
alperestől meg nem határozott teljesítést kötött ki, annál fogva ma-
rasztald el alperest, de csak a mennyiben a követelés már lejárt, fel-
peres javára mind abban, a mit amaz ügyletből adni, tenni tar-*

* Pótlás Huschke szerint: «habár a legcsekélyebb dolog iránti per-
ben, mely egyes bíró előtt van tárgyalás alatt, az egész örökség iránt
hozassék ítélet, melynek hozatala a centumvirális bíróság elé tartozik
És hajdan, a míg ezen ügyben praescriptióval éltek, a bíró főképp arról
hozott határozatot, vajjon elébe vág-e a kereset az örökjognak, mi ha úgy
volt, az egyes dolgok iránti iudicium semmis volt s ennél fogva az
örökjog iránti kérdés elintézése után a győzelmes felperes újra kö-
vetelhetette ama dolgokat. Most azonban, hogy ez a praescriptio egy-
szerű exceptióvá alakíttatott át, a felperes, hacsak annak felhordása
által a keresetet el nem halasztja, elveszti a pert, mert alperes
annak beigazolása mellett, hogy ez (a kereset) az örökjognak elébe
vág, fölmentendő s ha felperes újra perel, ártalmára van ama kifogás,
hogy az ügy már ítélt dologgá vált. 134. Néha azonban, úgy
látszik, napjainkban is adnak ily praescriptiót úgy a felperes, mint
az alperes érdekében: ez történik akkor, midőn a rabszolga által
stipulált szolgáltatás iránt perlekedünk. Habár t. i. e czímen ép úgy
illet meg bennünket kereset, mintha magunk stipuláltunk volna,
mégis, mivel az, a mi történt, a stipulator személyétől függ, mint
p. midőn Stichus rabszolgám ekkép stipulált: «Megfogadod-e, hogy
10,000-et vagy azt a telket, még pedig a melyiket a kettő közül
kivánni fogom, megadod? Fogadom»; mindkét perlekedő fél érde-
kében áll megtudni azt, hogy kinek a stipulációja alapján indul meg
a per. Azért a praetor praescriptióval ellátott következő formulát
ad: «Ez az ügy csak annyiban legyen jelen kereset tárgya, a mennyi-
nyiben Stichus, felperes rabszolgája alperestől stipulált. Ha kiderül,
hogy alperes felperesnek 10,000-et adni tartozik stb.»; tehát

137 — 137. At si cum sponsore aut fideiussore agatur, præscribi solet in persona quidem sponsoris hoc modo: EA RES AGATUR, QVOD AVLVS AGERIVS DE LVCIO TITIO INCERTVM STIPVLATVS EST, QVO NOMINE NVMERIVS NEGIDIVS SPONSOR EST, CVIVS REI DIES FVIT; in persona uero fideiussoris: EA RES AGATUR, QVOD NVMERIVS NEGIDIVS PRO LVCIO TITIO INCERTVM FIDE SVA ESSE IVSSIT, CVIVS REI DIES FVIT; deinde formula subicitur.²⁰⁶

138 138. Superest, ut de interdictis dispiciamus.

139 139. Certis igitur ex causis prætor aut proconsul principaliter auctoritatem suam finiendis controuersis interponit:²⁰⁷ quod tum maxime facit, cum de possessione aut quasi possessione inter aliquos contenditur; et in summa aut iubet aliquid fieri aut fieri prohibet: formulæ autem 'et uerborum conceptiones, quibus in ea re utitur, 'interdicta aut decreta uel (interdicta proprie dicta) uocantur:

V. C. 236. 1.

140 [140.] decreta,²⁰⁸ cum fieri aliquid iubet, uelut cum præcipit, ut aliquid exhibeatur aut restituatur: interdicta uero, cum prohibet fieri, uelut cum præcipit, ne sine²⁰⁹ uitio possidenti uis fiat, neue in loco sacro aliquid fiat: unde omnia interdicta aut restitutoria aut exhibitoria aut prohibitoria uocantur.

141 141. Nec tamen cum quid iusserit fieri aut fieri prohibuerit, statim peractum²¹⁰ est negotium, sed ad iudicem recuperatoresue itur²¹¹ et²¹² ibi editis formulis quæritur, an aliquid aduersus prætoris edictum factum sit, uel an factum non sit, quod si fieri iusserit. et modo cum poena agitur, modo sine poena: cum poena, uelut cum per sponsionem agitur,²¹³ sine poena, uelut cum arbiter petitur; et quidem ex prohibitoriis interdictis semper per sponsionem agi solet, ex restitutoriis uero uel exhibitoriis modo per sponsionem, modo per formulam agitur, quæ arbitraria uocatur.

zik stb.» 137. De ha sponsor vagy fideiussor ellen perlekedünk, 137
 akkor a sponsor személyében persze ekként szoktuk a praescriptiót
 fogalmazni: «Csak az legyen a jelen kereset tárgya, hogy, miután
 felperes Lucius Titiustól meg nem határozott teljesítést kötött
 ki, melyért alperes kezességet vállalt, (marasztald el), a mennyi-
 ben a kereset már lejárt (alperest felperes javára stb.)», de a fide-
 iussor személyében ekkép: «Csak az legyen a jelen kereset tárgya,
 hogy a miért alperes Lucius Titiusért egy határozatlan teljesítés
 miatt kezességet vállalt, a mennyiben az már le is járt (marasz-
 tald el stb.)»; aztán alája illesztjük a formulát.

138. Hátra van, hogy még az interdictumokat is közelebből 138
 megvizsgáljuk.

139. Bizonyos okokból tehát a praetor vagy a proconsul a 139
 jogviták elintézése végett közvetlenül lép közbe: mit leginkább
 akkor cselekszik, midőn dolgok, vagy jogok birtoka iránt vitáznak
 némelyek egymással; és általában vagy megparancsolja, vagy
 megtiltja nekik, hogy valamit véghez vigyenek: a formulákat
 pedig és a szavaknak fogalmazását, melyekkel itt élni szokott,
 interdictumoknak vagy rendeleteknek (vagy szorosabb értelemben
 vett interdictumoknak) nevezzük: (140.) rendeleteknek, midőn 140
 valamit megtenni parancsol, p. midőn meghagyja, hogy valamit
 előmutassanak vagy visszaadjanak: interdictumnak pedig, midőn
 megtiltja, hogy valami történjék, p. midőn elrendeli, hogy vala-
 mikép erőszakot ne használjanak az ellen, ki hibátlan birtokban
 van, vagy hogy ne történjék valami szent helyen; azért az összes
 interdictumokat visszaadási, vagy előmutatási, vagy megelőzési
 interdictumoknak nevezzük. 141. Azonban a praetor pusztá pa- 141
 rancsával, hogy valami történjék, vagy ne történjék, még koránt
 sincs az ügy legott elintézve, hanem elmennek a bíróhoz, vagy a
 recuperatorokhoz s ott a formula előadása mellett per tárgyat
 képezi, történt-e valami a praetor edictuma ellenére, avagy nem
 maradt-e abban az, a minek megtételét világosan megparancsolta?
 És majd birság mellett perelnek, majd birság nélkül: birsággal
 p. midőn sponsio útján perelnek, birság nélkül p. midőn arbitert
 kérnek; a megelőzési interdictumok alapján persze mindig spon-
 sio útján szoktak perelni, a visszaadási vagy előmutatási interdi-

142 142. Principalis igitur diuisio in eo est, quod aut prohibitoria sunt interdicta aut restitutoria aut exhibitoria.

143 143. Sequens in eo est diuisio, quod uel adipiscendæ possessionis causa comparata sunt uel retinendæ uel recipiendæ.

144 144. Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, cuius principium est *QVORVM BONORVM*; eiusque uis et potestas hæc est, ut quod quisque ex his bonis, quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro possessore V. C. 237. 1. '(possidet, doloue fecit, quominus)²¹⁴ | possideret, id ei, cui bonorum possessio data est, restituatur: pro herede autem possidere uidetur tam is, qui heres est, quam is, qui putat se heredem esse; pro possessore is possidet, qui sine causa aliquam rem hereditariam uel etiam totam hereditatem sciens, ad se non pertinere, possidet: ideo autem adipiscendæ possessionis uocatur '(interdictum),²¹⁵ quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci²¹⁶ rei possessionem; itaque si quis adeptus possessionem amiserit, desinit ei id interdictum²¹⁷ utile esse.

145 145. Bonorum quoque emptori similiter proponitur interdictum, quod quidam possessorium uocant.

146 146. Item ei, qui 'publice²¹⁸ bona emerit, eiu-dem conditionis interdictum proponitur, quod appellatur sectorium, quod sectores uocantur, qui publice bona mercantur.

147 147. Interdictum quoque, quod appellatur Saluianum, adipiscendæ possessionis '(causa)²¹⁹ comparatum est, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is (pro) mercedibus²²⁰ fundi pignori futuras pepigisset.

148 148. Retinendæ possessionis causa solet interdictum reddi, cum ab utraque parte de proprietate alicuius rei controuersia est, et ante quæritur, uter ex litigatoribus possidere et²²¹ uter petere debeat: cuius rei gratia comparata sunt *VTI POSSIDETIS* et *UTRUVBI*.

etumok alapján azonban majd sponsio, majd formula útján, az utóbbit arbitrarianak nevezzük.

142. A főfelosztás tehát abban áll, hogy az interdictumok¹⁴² vagy megelőzők, vagy visszaadásra vagy előmutatásra irányulók.

143. A következő főosztás pedig abban áll, hogy vagy a birtok¹⁴³ nak megszerzésére, vagy megtartására, vagy visszaszerzésére rendelvék.

144. A birtok megszerzésére ad a praetor egy interdictu-¹⁴⁴ mot a hagyaték birtokosának, melynek kezdő szavai «*Quorum bonorum*» hangzanak; ezen interdictum ereje és hatálya az, hogy a ki valamit ama hagyatéki javakból, melyeknek birtokát más kapta volt, akár örökös, akár egyszerű birtokos gyanánt bir, vagy a ki a birtokkal gonosz szándékból felhagyott, azt vissza tartozik adni annak, a kinek a praetor a hagyaték birtoklását megadta: örökös gyanánt birtokolni látszik pedig úgy az örökös, mint az, a ki magát örökösnek tartja; birtokos gyanánt az birtokol, a ki valamely hagyatéki dolgot, vagy az egész hagyatékot minden jogalap nélkül birtokol, jól tudván, hogy az nem ő hozzá tartozik: de ugyanazért nevezzük is birtokszerzési interdictumnak, mert csak annak használ, a ki most először kísérli ama dolog birtokának megszerzését; ha tehát az, a ki már egyszer birtokban volt, ezt elvesztette, akkor ezen interdictum nem használ többé neki.

145. Egész vagyon megvevőjének hasonlókép ad a praetor egy¹⁴⁵ interdictumot, melyet némelyek possessoriusnak neveznek.

146. Hasonlókép ad interdictumot annak is, a ki közárverésen vett valamely vagyont, és ez az interdictum ugyanahhoz a feltételhez van kötve és sectoriumnak neveztetik, mert azokat, a kik az állam auctoritása mellett eladott javakat vesznek, sectoroknak hívjuk.

147. Az az interdictum is, melynek Salvianus-féle a neve, a birtok¹⁴⁷ megszerzésére szolgál, s azt a telek tulajdonosa használja a bérlőnek dolgai tekintetében, melyeket a telek hasznbére fejében magának zálog czímén lekötött.

148. A birtok megtartása végett¹⁴⁸ akkor bocsát ki a praetor interdictumot, midőn mindkét fél valamely dolog tulajdona iránt támaszt pert, s mindenek előtt arról van szó, hogy a vitázó felek közül melyik tartozzék az alperes

s melyik a felperes szerepét elvállalni: és e célra rendelvék az interdictum «*Uti possidetis*» és az interdictum «*Utrubi*».

149 149. Et quidem VTI POSSIDETIS interdictum de fundi uel ædium possessione²²² iis²²³ redditur, VTRUBI uero de rerum mobilium possessione.

150 150. Et siquidem de fundo uel ædibus | interdicatur, eum
V. C.
238. 1. potio¹⁵⁰rem esse prætor iubet, qui eo tempore, quo interdictum redditur, nec ui nec clam nec precario ab abuersario possideat; si uero de re mobili, eum potio¹⁵⁰rem esse iubet, qui maiore parte eius anni nec clam nec pecario ab aduersario possederit; idque satis ipsis uerbis interdictorum significatur.

151 151. Sed²²⁴ in VTRUBI interdicto non solum sua cuique²²⁵ possessio prodest, sed etiam alterius, quam iustum est ei accedere, uelut eius, cui heres extiterit, eiusque, a quo emerit uel ex donatione aut 'dotis nomine²²⁶ acceperit: itaquæ si nostræ possessioni iuncta alterius iusta possessio exsuperat aduersarii possessionem, nos eo interdicto uincimus: nullam autem propriam possessionem habenti accessio temporis nec datur nec dari potest: nam ei, quod nullum est, nihil accedere potest: set et si uitiosam habeat possessionem, id est aut ui aut clam aut precario ab aduersario adquisitam, 'non datur accessio; nam ei (possessio)²²⁷ sua nihil prodest.

152 152. Annus autem retrorsus numeratur: itaque si tu uerbi gratia 'VIII²²⁸ mensibus possederis 'prioribus,²²⁹ et ego VII posteribus, ego potior ero, 'quod trium priorum²³⁰ mensium 'possessio nihil²³¹ tibi in hoc interdicto prodest, 'quia alterius²³² anni possessio est.

153 153. Possidere autem uidemur non solum si ipsi possideamus, sed etiam si nostro nomine aliquis in possessione sit, licet is nostro iuri subiectus non sit, qualis est colonus et inquilinus: per eos quoque, apud quos deposuerimus, aut quibus commodauerimus, aut quibus 'gratuitam habitationem 'præstiterimus, aut quibus (usumfructum uel usum con)stituerimus, ipsi possidere uidemur:²³³ et hoc est, quod uolgo dicitur, retineri possessionem posse per quemlibet, qui nostro nomine sit in possessione. quin etiam plerique putant, animo quoque retineri possessionem, (ut

V. C.
239. s.

149. Megadja pedig nekik az *interdictum Uti possidetis*-t telek vagy 149 épület, az *interdictum Utrubi*-t ellenben ingó dolgok birtoka miatt.

150. Ha már most telek vagy épület miatt bocsátja ki (a *prætor*) 150 az *interdictum*ot, parancsához képest annak van elsőbbsége, a ki az *interdictum* kibocsátásakor (a telket vagy épületet) sem nem erőszakosan, sem nem alattomosan, sem nem kéremésképen bírta az ellenféltől; ha pedig ingó dolog miatt, azé az elsőbbség, a ki azon év nagyobb részén át sem nem erőszakosan, sem nem alatto-

mosan, sem nem kéremésképen bírta (azt a dolgot) az ellenféltől; ezt elég világosan mondják az *interdictum* szavai. 151. Az «*Utrubi*» 151

féle *interdictum*nál azonban kinek-kinek nemcsak saját birtoka használ, hanem másé is, melynek igazság szerint az övéhez kell hozzájárulnia, p. azé, a kinek örökösévé lett és azé, a kitől valamit vett, vagy ajándék vagy hozomány alapján valamit kapott: ha tehát a másiknak jogos birtoka a mienkkel együtt az ellenfélnek birtokát meghaladja, akkor mi győzünk avval az *interdictum*-mal; de a kinek magának semmiféle birtoka nincs, annak a (birtoklási) idő hozzászámítása nincsen megengedve, de meg sem engedhető, mert a semmihez mit sem lehet hozzászámítani; de akkor sincs neki a (birtoklási) idő hozzászámítása megengedve, ha az ő birtoka hibás lenne, vagyis ha az ellenféltől erőszakosan, alattomosan, vagy csupán kéremésképen szerezte volna, mert ebben az esetben az ő saját birtoka neki mit sem használ. 152. 152

Az év pedig visszafelé számítandó; ha tehát p. te nyolcz korábbi, én pedig hét későbbi hónapon át voltam birtokban, én vagyok előnyben, mert három korábbi hónapnak a birtoka neked ennél az *interdictum*nál mit sem használ, miután ezen birtokod más évbe esik. 153. Birtokban lenni látszunk pedig nemcsak akkor, ha ma- 153 gunk birtokolunk, hanem akkor is, ha valaki a mi nevünkben birtokol, habár nincs is a mi jogunknak alávétve, miként a haszonbérő és a bérő: sőt úgy látszik, hogy még azok által is, a kiknél valamit letéteményeztünk, vagy a kiknek valamit haszonkölesönbe adtunk, vagy a kiknek ingyenes lakást engedélyeztünk, vagy a kiknek javára haszonélvezést vagy használati jogot rendeltünk, mi magunk birtokolunk: ez az, a miről közönségesen mondják, hogy a birtokot bárki által visszatarthatjuk, a ki a mi nevünkben

scilicet, quamvis neque ipsi simus in possessione)²³⁴ neque nostro nomine alius, tamen si non relinquendæ possessionis²³⁵ animo, sed postea reuersuri inde discesserimus,²³⁶ retinere possessionem uideamur. apisci uero possessionem per quos possimus, secundo commentario rettulimus; nec ulla dubitatio est, quin animo possessionem apisci non possimus.

154. 154. Reciperandæ possessionis causa solet interdictum dari, si quis ex possessione ui deiectus sit: nam ei proponitur interdictum, cuius principium est VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, per quod is, qui deiecit,²³⁷ cogitur ei restituere rei possessionem, si modo is, qui deiectus est, nec ui nec clam nec precario '(ab eo)²³⁸ possideret:²³⁸ enimvero eum,²⁴⁰ qui a me ui aut clam aut precario 'possidet,²⁴¹ inpune deicio.²⁴²

155. 155. Interdum tamen etsi eum ui deiecerim, qui a me ui aut clam aut precario possideret, cogor ei restituere possessionem, uelut si armis eum ui deiecerim: nam propter atrocitatem delicti in tantum 'ratio facti habetur, ut omnimodo debeam ei restituere possessionem. 'armorum autem appellatione non solum scuta et gladios et galeas significari intellegimus, sed et fustes et lapides. |

156. 156. Tertia diuisio interdictorum in hoc est, quod aut simplicia sunt aut duplicia.

157. 157. Simplicia 'sunt,²⁴³ in quibus alter actor, alter reus est, V. C. qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria: namque actor
240. 1. est, qui desiderat aut exhiberi aut restitui, reus is est, a quo desideratur, ut exhibeat aut restituat.

158. 158. Prohibitoriorum autem interdictorum²⁴⁴ alia duplicia, alia simplicia sunt.

159. 159. Simplicia sunt uelut quibus prohibet prætor in loco sacro aut in flumine publico ripaue eius aliquid facere reum:²⁴⁵ nam actor est,²⁴⁶ qui desiderat, ne quid fiat, reus is, qui aliquid facere conatur.

160. 160. Duplicia sunt uelut VTI POSSIDETIS interdictum et VTRVBI: ideo autem duplicia uocantur, quod 'possessionis causa par²⁴⁷ utriusque litigatoris in his condicio est, nec quisquam præcipue reus uel actor intellegitur, sed unusquisque tam rei

van a birtokban. Sőt legtöbbször azt hiszik, hogy pusztá (birtoklási) szándék által is tarthatjuk vissza a birtokot (mint p. habár sem magunk nem vagyunk a birtokban) sem más a mi nevünkben, mégis ha nem a birtok végleges elhagyásának szándékával távoztunk el, úgy látszik, mintha a birtokot visszatartanók. Hogy kik által szerezhetjük meg a birtokot, arról már a második könyvben szólottunk; és semmi kétség sincs, hogy a pusztá (birtoklási) szándék által nem szerezhetjük meg a birtokot. 154. A birtok 154 visszaszerzése végett interdictumot ad a praetor, midőn valakit birtokából erővel kiűztek; az ő számára ugyanis «*Unde tu illum vi deiecasti*» kezdetű interdictum van föllállítva, mely által a kiűzött a birtoknak az ő részére leendő helyreállítására kényszerítheti, ha csak a kiűzött sem erőszakosan, sem alattomosan, sem kéremésképen nem szerezte volna a birtokot a kiűzöttől: de azt, a ki tőlem erőszakkal, alattomosan, vagy kéremésképen birtokol, büntetlenül űzhetem ki. 155. Néha azonban, bár azt űztem ki erőszakkal, a ki 155 maga is hibásan (erőszakkal, alattomosan, vagy kéremésképen) szerezte volt tőlem a birtokot, mégis kényteleníttetem neki a birtokot kiadni, ha t. i. fegyveres erővel űztem el őt: mert az elkövetett vétség súlyos volta miatt csakis arra van tekintet, hogy neki a birtokot mindenképen visszaadni tartozom. Fegyverek alatt pedig nem csupán paizsokat és kardokat és sisakokat, hanem husángokat és köveket is értünk.

156. Harmadik fölosztása az interdictumoknak abban áll, 156 hogy azok vagy egyszerűek, vagy kettősek. 157. Egyszerűek azok, 157 melyeknél az egyik fél felperes, a másik alperes, minők az összes visszaadási vagy előmutatási interdictumok: felperes t. i. az, ki az előmutatást, visszaadást kívánja, alperes pedig az, a kitől az előmutatás vagy visszaadás kívántatik. 158. A megelőzési inter- 158 dictumok közül némelyek egyszerűek, mások kettősek. 159 Egy- 159 szerűek p. azok, melyek által a praetor alperesnek megtiltja, hogy szent helyen, vagy nyilvános folyóban vagy ennek partjain valami történjék: felperes t. i. az, a ki kívánja, hogy valami ne történjék, alperes az, a ki valamit tenni megkísért. 160. Kettősek p. az «*Uti possidetis*» és az «*Utrubi*»-féle interdictum: kettőseknek pedig azért nevezzük, mert ezeknél a birtok alapját illetőleg mindkét

quam actoris partes sustinet; quippe prætor pari sermone cum utroque loquitur: nam summa conceptio eorum interdictorum hæc est: VTI NUNC POSSIDETIS, QUOMINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO; item alterius: VTRVBI HIC HOMO, DE QVO AGITVR,²⁴⁸ APVD QVEM MAIORE PARTE HVIVS ANNI FVIT, QUOMINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO.

161 161. Expositis generibus interdictorum sequitur, ut de ordine et de exitu eorum dispiciamus; et incipiamus a simplicibus.

162 162. (Si) igitur restitutorium vel exhibitorium interdictum redditur, velut ut restituatur ei possessio, qui vi deiectus est, aut exhibeatur libertus, cui patronus operas indicere vellet, modo sine periculo res ad exitum perducitur, modo cum periculo.

163 163. Namque si arbitrum postulauerit is, cum quo agitur, V. C. accipit formulam, quæ appellatur | arbitraria: et iudicis arbitrio, 241. l. si quid restitui vel exhiberi debeat, id sine periculo exhibet aut restituit, et ita absoluitur; quodsi nec restituat neque exhibeat, quanti ea res est, condemnatur. 'set et actor²⁴⁹ sine pœna expeditur cum eo, quem²⁵⁰ neque exhibere neque restituere quicquam oportet,²⁵¹ præterquam si calumniæ iudicium ei oppositum fuerit, 'decimæ partis: quaquam Proculo placuisse dicitur, prohibendum calumniæ iudicio 'esse eum, qui arbitrum postulauerit, quasi hoc ipso confessus uideatur, restituere se vel exhibere debere: sed alio iure utimur; et recte; potius enim ut modestiore uia litiget, arbitrum quisque petit, quam quia causæ non fedit.²⁵²

164 164. Ceterum²⁵³ obseruare debet is, qui uult arbitrum petere, ut statim petat, antequam ex iure exeat, id est, antequam a prætore discedat; sero enim petentibus non indulgetur.

165 165. Itaque si arbitrum non petierit, sed tacitus de iure exierit, cum periculo res ad exitum perducitur: nam actor prouocat aduersarium sponsione, ni contra edictum prætoris non

perlekedő fél helyzete egyenlő s egyikök sem kiválólág felperes vagy alperes, hanem mindegyikök úgy az alperes, mint a felperes szerepét vállalja magára; azért a praetor is mindegyikkel egyformán beszél: amaz interdictumok rendes fogalmazása ugyanis következőkép hangzik: *«Megtiltok minden erőszakot arra nézve, hogy másképp birtokoljatok, mint a hogy most birtokoltok»*; szintűgy a másiké is: *«Megtiltok minden erőszakot arra nézve, hogy ezt a rabszolgát, a ki iránt pereltek, azon fél, melynél ezen év nagyobb részén át volt, bárhol legyen is most, el ne vihesse»*.

161. Az interdictumok egyes fajainak fejtegetése után vizsgáljuk már most az azoknál követendő eljárást s azoknak eredményét; kezdjük tehát az egyszerűeknél. 162. Ha visszaadási vagy előmutatási interdictum lett kibocsátva, p. hogy a birtok az erőszakkal kiűzöttnek visszaadassék, vagy hogy azon szabados, kire a patronus szolgálatokat akar róni, elővezetessék, az ügy majd veszély nélkül jár, majd veszélylyel van egybekötve. 163. Ha t. i. alperes arbitert kért, formulát kap, melynek arbitraria a neve: s ha valami a bíró méltányos belátásához képest visszaadandó, vagy előmutatandó, (alperes) veszély nélkül mutatja azt elő, vagy adja vissza, s ennek folytán fölmentik, ha pedig nem adja vissza, vagy nem mutatja elő, annyiban marasztalják el őt, mint a mennyi felperes érdekében áll. De a felperes is büntetés nélkül perel az ellen, a kinek nem kell semmit se előmutatnia, se visszaadnia, kivévén, ha utóbbi ő ellene patvarkodás miatt perel, mely esetben a perérték egy tizedét kell megfizetnie: ámbár azt mondják, hogy Proculus abban a nézetben lett volna, hogy a patvarkodási kereset támasztásában meg kell gátolni az olyan alperest, a ki arbitert kért volt, mert ez által mintegy beismerni látszik azt, hogy visszaadni vagy előmutatni tartozik: de mi más jogszabályt követünk, és méltán; a ki t. i. arbitert kér, inkább azért teszi, hogy szerényebb uton-módon pereljen, sem mintha ügyében nem biznék. 164. Egyébiránt annak, a ki arbitert akar kérni, arra kell ügyelnie, hogy rögtön kérje, mielőtt még a bíróságtól eljönne, azaz mielőtt még a praetortól eltávoznék; mert az elkésett kérelem figyelembe nem vétetik. 165. Ha tehát arbitert nem kért, hanem hallgatag távozott el a praetortól, az ügy elinté-

exhibuerit aut non restituerit; ille autem aduersus sponsionem aduersarii restipulatur; deinde actor quidem sponsionis formulam edit aduersario, ille huic inuicem restipulationis: sed actor sponsionis formulæ subicit²⁵⁴ et aliud iudicium de re restituenda uel exhibenda, ut si sponsione uicerit, nisi ei res exhibea-

V. C. tur aut restituatur,* | — — — — —
 242. l. | — — — — —
 243. l. | — — — — —

255

244. l. 166. | — — —²⁵⁶ fructum licitando,²⁵⁷ is tantisper in pos-
 166 sessione constituitur, si modo aduersario suo fructuaria stipula-
 tione cauerit, cuius uis et potestas hæc est, ut si contra eum de possessione pronuntiatum fuerit, eam summam aduersario soluat. 'hæc autem licendi contentio fructus licitatio uocatur scilicet quia dum uolunt uterque frui tantisper re, | proprie quod eis prætor uendit, est, ut id interea liceat. postea alter alterum sponsione prouocat, 'quod aduersus edictum prætoris possidenti sibi uis facta sit, et inuicem ambo restipulantur aduersus sponsionem: uel 'stipulationibus iunctis duabus²⁵⁸ | una inter eos sponsio 'itemque restipulatio una alterius | aduersus eam fit,²⁵⁹ quod et commodius ideoque magis in usu est. |²⁶⁰

166a 166a. 'Deinde ab utroque editis formulis omnium sponsionum et | restipulationum, quas fieri placuit, iudex, apud quem de ea re agitur, illud scilicet requirit, (quod) prætor interdicto complexus est, id est, uter eorum eum fundum easue ædes per id tempus, quo interdictum redditur, nec ui nec clam nec precario 'possederit. cum iudex id explorauerit, et forte secundum me iudicatum sit, aduersarium mihi et sponsionis et restipulationis summas, quas cum eo feci, condemnat, et conuenienter me sponsionis et restipulationis, quæ mecum factæ sunt, absol-

* A *restituatur* szó után Hollweg nézete szerint körülbelül ez következhetett: «*quanti ea res erit, aduersarius ei condemnnetur*».

zése veszélylyel jár, mert a felperes az ellenfélt kihívja ama sponsiával, «ha nem mutatta volna elő, vagy nem adta volna vissza a dolgot a praetor edictuma ellenére»; amaz pedig az ellenfél sponsiója ellen restipulatióra szólítja föl az utóbbit; aztán a felperes természetesen kiadja az ellenfélnek a sponsióra, ez viszont ő is neki a restipulatióra alapított formulát: de a felperes a sponsiánalis formula alá még egy másik iudiciumot igtat a dolog visszaadása vagy előmutatása iránt, hogy, ha sponsiójával győzne, a dolgot pedig neki elő nem mutatták vagy vissza nem adták volna, *

— — — — —
 — — — — —
 — — — — — 166. — — — — a birtokélvezet árverése 166

által (győzött), azt helyezi a praetor ideiglenesen a birtokba, ha csak ellenfelének fructuaria stipulatio útján biztosítékot ad, melynek ereje és hatálya abban áll, hogy, ha a birtok iránt hozandó határozat ő ellene szól, azt az összeget az ellenfél részére le kell fizetnie. Ezt a vitázást a birtok átengedése iránt birtok-árverésnek nevezik, mert míg t. i. mindketten óhajtják a dolgot ideiglenesen élvezni, addig az, a mit a praetor nekik voltaképen elad, csupán annyi, hogy ideiglenesen szabad legyen azt bírni. Azután egyik a másikat kihívja sponsiával, «mert a praetor edictuma ellenére rajta, mint a birtokban lévön, erőszak követtetett el», és a sponsio ellen mindketten kölcsönös restipulatióval élnek: vagy egybefoglalt két stipulatióval, melyek közül az egyik a sponsio, a másik pedig az ellenfélnek az ellen irányzott restipulatiója, s ez azért mert kényelmesebb, inkább is van használatban. 166a. Elő-166a terjesztetvén azután az összes sponsiók és restipulatiók formulái, a melyeket (a praetor) elrendelni jónak látott, a bíró, ki előtt a per folyik, természetesen csak azt kutatja, a mit a praetor az interdictumba foglalt, t. i. azt, hogy melyik fél bírta azt a telket vagy azt az épületet az interdictum kibocsátása óta, sem nem erőszakkal, sem nem alattomosan, sem nem kéremésképen. Mihelyt a bíró ezt kikutatta s az ítélet esetleg mellettem szól, az ellenfélt az én

* *Hollweg* pótlása: «annyiban marasztaltassék el részére az ellenfél, a mennyiben érdekében áll».

uit; et hoc amplius si apud aduersarium meum possessio est,
 V. C. quia²⁶¹ is fructus licitatione uicit, nisi restituat mihi possessio-
 245. I. nem, Cascelliano siue | secutorio iudicio condemnatur.

167 167. Ergo²⁶² is, qui fructus licitatione uicit, si non probat,
 ad se pertinere possessionem, sponsionis et restipulationis et
 fructus licitationis summas²⁶³ pœnæ nomine soluere et præterea
 possessionem restituere iubetur, et hoc amplius fructus, quos
 interea percepit, reddit; summa enim fructus²⁶⁴ licitationis non
 pretium est fructuum, sed pœnæ nomine soluitur, quod quis
 alienam possessionem per hoc tempus retinere et facultatem
 fruendi nancisci conatus est.

168 168. Ille autem, qui fructus licitatione uictus est, si non
 probauerit, ad se pertinere possessionem, tantum sponsionis et
 restipulationis summam pœnæ nomine debet.

169 169. Admonendi tamen sumus, liberum esse ei, qui fructus
 licitatione uictus erit, omissa fructuaria stipulatione, sicut Cascel-
 liano siue secutorio iudicio de possessione recipienda experitur,
 ita similiter²⁶⁵ de fructus licitatione agere: in quam rem pro-
 prium iudicium comparatum est, quod appellatur fructuarium,
 quo nomine actor iudicatum solui satis accipit: dicitur autem
 et hoc iudicium secutorium, quod sequitur sponsionis uictoriam;
 sed non æque Cascellianum uocatur.

V. C. 170 170. Sed quia nonnulli interdicto reddito cetera ex inter-
 246. I. dicto facere nolebant, atque ob id non poterat res expediri,
 prætor | in eam rem prospexit et comparauit interdicta, quæ
 secundaria appellamus, quod secundo loco redduntur: quorum
 uis et potestas hæc est, ut qui²⁶⁶ cetera ex interdicto non faciat,
 uelut qui uim non faciat, aut fructum non liceatur, aut, 'cum
 uicit fructus licitatione,²⁶⁷ satis non det, aut' [si] sponsiones
 non faciat, (ex) sponsionibusue iudicia non accipiat, siue possi-

javamra az általam övele kötött sponsio és restipulatióban megállapított összegekben elmarasztalja, engem pedig következkésken a velem kötött sponsio és restipulatióban megállapított összeg megfizetése alól fölment; azonfölül, ha az én ellenfelem van a birtokban, mert az árverésnél ő tartotta meg az ideiglenes birtoklást, még a iudicium Cascellianum- vagy secutoriumban is marasztaltatik el, hacsak a birtokot nekem vissza nem adja. 167. Így 167 tehát az, a ki az árverésnél győzött, ha nem képes bebizonyítani, hogy a birtok őt illeti, a sponsio, a restipulatio és az árverés összegeit büntetésül megfizetni, s azonfölül a birtokot is kiadni tartozik, annál inkább ki kell adnia az időközben húzott gyümölcsöket is, mert az árverési összeg nem a gyümölcsökért adott vételár, hanem büntetésül fizetendő, a miért valaki egy idegen birtokot visszatartani és a gyümölcsélvezés lehetőségét magához ragadni merészkedett. 168. Azon fél azonban, mely az ideiglenes birtoklásért tartott árverésnél vesztes volt, ha nem volt képes bebizonyítani, hogy a birtok őt illeti, csupán a sponsio- és restipulatióban megállapított összeggel tartozik büntetés fejében. 169. Mindazáltal meg kell jegyeznünk, hogy szabad annak, a ki 169 az ideiglenes birtoklásért tartott árverésnél vesztes volt, a fructuaria stipulatio elejtésével, úgy miként a iudicium Cascellianum-, vagy secutoriumban a birtok visszaszerzése iránt perel, hasonlóképen a birtokárverés miatt is perelnie: mely célra egy külön ú. n. fructuarium iudicium szolgál, melynek alapján felperes biztosítékot nyer az iránt, hogy a megítélendő összeg meg is fog fizettetni: nevezik pedig ezen iudiciumot is secutoriumnak, mert a sponsio győzelmes keresztülvitelére következik; de nem hívják egyúttal Cascellius-félének is. 170. De mert némelyek vonakodtak 170 az interdictum kibocsátása után az ez által föltételezett többi cselekvényeket is véghez vinni, s e miatt az ügy elintézhető nem volt, a praetor erről az eshetőségről is gondoskodott és oly interdictumokat is fölállított, melyeket másodlagosaknak neveznek, mert másod sorban adatnak ki: ezeknek ereje és hatálya abban áll, hogy a ki az interdictum által föltételezett többi cselekvényeket nem végzi, p. a ki nem követ el erőszakot, vagy a ki nem vesz részt az ideiglenes birtoklásért tartott árverésben, vagy a ki,

deat, 'cum fructibus restituat²⁶⁸ aduersario possessionem, siue non possideat, uim²⁶⁹ illi possidenti ne faciat. 'itaquæ etsi alias potuerit | interdicto VTI POSSIDETIS uincere, si cetera ex interdicto | fecisset, si non fecit, tamen per interdictum secundarium uincitur.*²⁷⁰ — — — vv. 11—24. — — — — — |

V. C. 247. 1. — — — — — vv. 1—21. — — — — — ²⁷¹

171 171. . . . | ** pecuniaria pœna modo iurisiurandi religione 'coercendam esse:²⁷² eaque 'prætor quoque (tuetur).²⁷³ ideo ex parte eius, cum quo agitur,²⁷⁴ aduersus infitiantem ex quibusdam | causis dupli actio constituitur,²⁷⁵ uelut si iudicati aut depensi aut damni iniuriæ aut legatorum per damnationem relictorum nomine agitur: ex quibusdam causis sponsionem facere permittitur, uelut de pecunia certa credita et pecunia constituta; sed certæ quidem creditæ pecuniæ tertiæ partis, constitutæ uero pecuniæ partis dimidiæ.

V. C. 248. 1. 172. Quodsi neque sponsionis, neque dupli actionis periculum ei, cum quo agitur, 'iniungatur,²⁷⁶ ac ne statim quidem ab initio pluris quam simpli sit actio, permittit prætor 'iusiurandum²⁷⁷ exigere, non calumniæ 'causa se²⁷⁸ infinitas ire: unde quia²⁷⁹ heredes uel qui heredum loco habentur, 'aliis quoque pœnis²⁸⁰ obligati (non) sunt, item feminis pupillisque 'eximitur periculum²⁸¹ sponsionis, iubet tamen eos iurare.

173 173. Statim autem ab initio pluris quam simpli actio est uelut furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli, concepti et

* Huschke a 11—15. sorokat így próbálta emendálni; saltem tantis(per); n(am) mutato consilio eum i(te)rum agere p(os)se | interdicto uti possidetis, plerique putant, quia ad iustum | possessionem nullo m(odo) hocce secundarium i(n)terdictum | prætor uoluerit pertinere: sed quamuis hanc opinionem | etiam Sabinus et Cassius secuti fuerint, recte (?) |

** Huschke javaslatá az institutiók 4. 16. pr. nyomán: 'Nunc admonendi sumus, ne facile homines ad litigandum procederent, iam antiquo iure placuisse, temeritatem litigandi variis incommodis, modo' pec.

midőn az árverésnél győzött, nem ad biztosítékot, vagy a ki nem köti a sponsiókat, vagy a sponsiók alapján nem veszi föl a pert, vagy birtokol, midőn a birtokot a gyümölcsökkel együtt ki kellene adnia az ellenfélnek, vagy nem is birtokol, annak nem szabad a birtokló ellenfelen erőszakot elkövetnie. Habár tehát máskülönben az «*Uti possidetis*»-féle interdictummal győzhetett volna, ha az interdictum többi föltételezéseinek eleget tesz vala, mégis per-vesztes lesz a másodlagos interdictum folytán, ha azokat a feltételezéseket nem teljesítette. * — — — — — 12 sor hiányzik. — — — — —

171. . . . . ** pénzbüntetéssel, majd az eskü szentségével 171 gátoltassék: ezt a praetor is fentartja. Azért bizonyos esetekben alperes ellen tagadás miatt a kétszeresre menő keresetnek van helye, p. midőn ítélet, vagy a kezest illető visszkereseti igény, vagy becsületsértés. vagy per damnationem rendelt hagyományok miatt folyik a per: bizonyos esetekben pedig sponsio kötése van megengedve, mint p. bizonyos összeg hitelezése vagy fizetési ígéret esetében; még pedig az első esetben egy harmadára, a másik esetben felére. 172. De ha alperest sem a sponsio, sem a kétszeresre 172 irányuló kereset veszélye nem terheli, és ha mindjárt kezdettől fogva sem irányul a kereset többre, mint egyszerű kártérítésre, megengedi a praetor amaz eskü megkövetelését, hogy (alperes) nem patvarkodásból tagad: innen van, hogy az örökösöket és azokat, a kiket örökösök gyanánt kell tekinteni, azért mert más büntetésekkel nincsenek kötelezve, úgy nemkülönben a nőket és az árvákat, azért mert a sponsio veszélye alól ki vannak véve, mégis esküre szorítja. 173. Azonban mindjárt kezdettől fogva 173 a többszörösre menő keresetek, p. a tetten ért lopás miatti a négy-

* Huschke javaslata: «Legalább addig is. Mert ha szándékát megmászítja, a legtöbbször véleménye szerint újra perelhet, az «*Uti possidetis*»-féle interdictummal, miután a praetor semmiképen sem akarta, hogy ez a másodlagos interdictum a jogos birtokra tartozzék: de ámbár ezt a véleményt Sabinus és Cassius is követték, helyesen (?)»

** Huschke javaslata: «Most arra kell emlékeznünk, hogy az emberek könnyelmű perlekedésének meggátolása végett már a régi jogban meg volt határozva, hogy a könnyelmű perlekedés különféle hátrányokkal, majd»

oblatis tripli: nam ex his causis et aliis quibusdam, siue quis neget siue fateatur, pluris quam simpli est actio.

174 174. Actoris quoque calumnia coercetur modo calumniæ iudicio, modo contratio, modo iureiurando, modo restipulatione.

175 175. Et quidem calumniæ iudicium aduersus omnes actiones locum habet, et est decimæ partis 'rei; tantum²⁸² aduersus adsertorem tertiæ partis est.

176 176. Liberum est autem ei, cum quo agitur, aut calumniæ iudicium opponere aut ius iurandum exigere, non calumniæ causa agere.

177 177. Contrarium autem iudicium ex certis causis 'constituitur,²⁸³ | uelut si iniuriarum agatur, et si cum muliere eo nomine agatur, quod 'dicatur uentris nomine in possessionem missa dolo malo ad alium possessionem transtulisse, et si quis eo nomine agat, quod dicat, se a prætore in possessionem missum ab alio quo admissum non esse. sed aduersus iniuriarum quidem 'actiones²⁸⁴ decimæ partis datur, aduersus uero duas istas quintæ.

178 178. Seuerior autem coercitio²⁸⁵ est per contrarium iudicium: nam calumniæ iudicio [X. partis]²⁸⁶ nemo damnatur nisi qui intellegit, non recte se agere, sed uexandi aduersarii gratia actionem instituit, potiusque ex iudicis errore uel iniquitate uictoriam sperat quam ex causa ueritatis: calumnia enim in adfectu est, sicut furti crimen: contrario uero iudicio omnimodo damnatur actor, si causam non tenuerit, licet aliqua opinione inductus crediderit, se recte agere.

179 179. Vtique autem ex quibus causis contrario iudicio 'agi potest, etiam calumniæ iudicium locum habet: sed alterutro tantum iudicio agere permittitur: qua ratione si iusiurandum de calumnia exactum fuerit, quemadmodum calumniæ iudicium non datur, ita et contrarium non dari debet.

180 180. 'Restipulationis quoque pœna ex²⁸⁷ certis causis fieri solet; et quemadmodum contrario iudicio omnimodo condemnatur actor, si causam non tenuerit, nec requiritur, an scierit,

szeresre, a nem egészen nyilván való lopás miatti a kétszeresre, a felfedezett és az áthárított lopás miatti a háromszorosra: ezen és egynémely más esetekben ugyanis, akár tagadja, akár beismerje (alperes felperesnek állítását), a kereset (már kezdettől fogva) a többszörösre van irányozva.

174. Felperes patvarkodásának is szokták útját szegni majd 174 a patvarkodási, majd a visszkeresettel, majd esküvel, majd restipulációval. 175. Helye van pedig a patvarkodási keresetnek min- 175 dennemű keresetek ellen, s az a dolog értékének egy tizedrészére megy; csak a szabadságvitató ellen egy harmadára. 176. Alperes 176 azonban vagy a patvarkodási keresetet intézheti felperes ellen, vagy esküt kívánhat tőle, hogy nem patvarkodásból perel. 177. A visszkereset pedig bizonyos esetekben van megállapítva, 177 p. a becsületsértési keresetnél és midőn valamely nő ellen azért indítanak pert, mert azt mondják róla, hogy a birtokot, melybe terhesség czímén beutalták vala őt, rosszlelkűleg másra ruházta át, és midőn valaki azért perel, mert a praetor által birtokba utaltatván, ebbe állítólag más által be nem bocsáttatott. Adatik pedig a becsületsértési keresetek ellen tizedrésze, ama kétrendbeli más keresetek ellen ötödrésze. 178. Szigorúbb ennél a büntetés a vissz- 178 keresetnél: mert míg a patvarkodás miatti kereset tizedrészében csak azt marasztalják el, a ki belátja, hogy nem helyesen járt el, hanem csupán az ellenfél boszantása végett indította meg keresetét, s győzelmét inkább a bíró tévedésétől és méltánytalanságától, mint ügyének igazságos voltától reméli (a patvarkodás ugyanis ép úgy, mint a lopás vétsége a szándékosságban rejlik), addig a visszkereset folytán a felperes mindenkép elmarasztaltatik, ha a perben nem győzött, habár akármiféle vélemény által indítatva azt hitte volna is, hogy helyesen cselekszik. 179. Mindenesetre van ott, 179 a hol a visszkeresettel fölléphetni, egyszersmind a patvarkodási keresetnek is helye; de ezek közül csak az egyikkel szabad élni: ha tehát ezen elvnel fogva valamelyik fél a patvar-hitet követelte, egyrészről nincs helye a patvarkodási keresetnek, másrészről azonban a visszkereset megadásáról sem lehet szó. 180. A restipula- 180 tionális büntetésnek is bizonyos okokból szokott helye lenni; és valamint a visszkereset folytán a felperes mindenképen elmarasz-

V. C. non recte se agere, ita etiam restipulationis pœna omni modo
 250. 1. damnatur actor.²⁸⁸

181. Sed cum ab actore cum²⁸⁹ restipulationis pœna petitur, ei neque calumniæ iudicium opponitur, neque iurisiurandi religio iniungitur;²⁹⁰ nam²⁹¹ contrarium iudicium in his causis locum non habere, palam est.

182. Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt, uelut furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum: item pro socio, fiducia, tutelæ, mandati, depositi: sed furti aut ui (bonorum) raptorum aut iniuriarum non solum damnati notantur ignominia, sed etiam pacti, ut in edicto prætoris scriptum est; et recte: plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit. 'item²⁹² illa parte | edicti id ipsum nominatim²⁹³ exprimitur, ut qui ignominiosus sit, plerumque prohibeatur pro aliis postulare, item cognitorem dare, procuratorem adhibere uel cognitoria aut procuratorio nomine iudicio interuenire; interest enim cum honestis litigare.²⁹⁴

183. In summa sciendum est, eum, qui experitur, in ius uocare oportere²⁹⁵ et eum, qui uocatus est, 'si non sequitur, sine auctoritate²⁹⁶ prætoris posse secum ducere.²⁹⁷ quasdam tamen personas sine | permissu prætoris in ius uocare non licet, uelut parentes et patronos patronasque, liberos et parentes patroni patronæue, et 'in eum,²⁹⁸ qui aduersus ea egerit, pœna constituitur.²⁹⁹

184. 'Cum³⁰⁰ autem in ius uocatus fuerit aduersarius, 'neque eo³⁰¹ die finiri potuerit negotium, uadimonium ei faciendum est, id est, ut promittat, se certo die sisti.

185. Fiunt autem uadimonia quibusdam ex causis pura, V. C. id est sine satisfactione, quibusdam cum satisfactione, | quibusdam iureiurando, quibusdam recuperatoribus suppositis, id est, ut qui non steterit, is protinus a recuperatoribus in summam uadimonii condemnetur: eaque singula diligenter prætoris edicto significantur.

251. 1.

talándó, ha nem győzött a perben, s nem kutatják azt, vajjon tudta-e, hogy nem helyesen cselekszik, ép úgy a restipulationális büntetésben is mindenképen el kell őt marasztalni. 181. De ha¹⁸¹ felperes restipulationális büntetés kikötése mellett perel, sem a patvarkodási kereset nem intézhető ellene, sem az eskületétel kötelezettségével nem terhelhető; mert, hogy ilyen esetekben nincsen helye visszkeresetnek, az kétségtelen.

182. A bizonyos keresetekben elmarasztaltak becstelenekké¹⁸² válnak, ezen keresetek p. a lopás, rablás, becsületsértés miatti, úgy nemkülömben a társasági, fiducia, gyámsági, megbízási, letéti keresetek; de a lopás, rablás vagy becsületsértés miatt nem csak az elmarasztaltakat éri a becsstelenség, hanem azokat is, a kik ama vétségekre vonatkozólag kiegyeztek, a mint a praetor edictumában írva van; és méltán: nagy külömbség ugyanis, vajjon valaki vétségből, vagy szerződésből adós-e? Továbbá az edictum ama részében különösen ki van emelve, hogy a ki becstelen, az többnyire el is van tiltva attól, hogy másokért pereljen, hogy cognitort rendeljen, hogy procuratort alkalmazzon vagy pedig mint cognitor, avagy mint procurator a perben közbenjárjon; a közérdek parancsolja ugyanis, hogy csak tisztességes emberekkel perlekedjünk.

183. Általában véve tudni kell, hogy annak, a ki perel, (ellen-¹⁸³ felét) a praetor elé kell idéznie s hogy az idézettet, ha nem követi őt, a praetor közbelépése nélkül magával viheti. Bizonyos személyeket még sem szabad a praetor engedélye nélkül törvénybe idézni, mint p. a szülőket és a patronusokat és patronákat, a patronus-, vagy patronának gyermekeit és szüleit, és arra, ki ez ellen cselekszik, büntetés van szabva. 184. Midőn pedig az ellenfélt törvénybe¹⁸⁴ idézték, de az ügy ugyanazon a napon elintézhető nem volt, vadimoniumot kell vala neki állítania, azaz megigérnie, hogy bizonyos napon (ismét) meg fog jelenni. 185. A vadimoniumokat pedig bizo-¹⁸⁵ nyos esetekben egyszerűen, azaz kezesállítás nélkül szokták adni, más esetekben kezesállítással, ismét más esetekben esküvel, s még egyéb esetekben recuperatorium terhe alatt, vagyis avval a kijelentéssel, hogy a meg nem jelenőt a recuperatorok legott a vadimonialis összegben el fogják marasztalni; mindezen eseteket bőven

186 186. Et siquidem iudicati depensive agetur, tanti 'fit uadimonium, quanti ea res erit; si uero ex ceteris causis, quanti actor iurauerit non calumniæ causa postulare sibi uadimonium promitti: nec tamen (pluris quam partis dimidiæ, nec)³⁰² pluribus quam sestertium C milibus fit uadimonium: itaque si centum milium res erit, nec iudicati depensive agetur, non plus quam sestertium quinquaginta milium fit uadimonium.

187 187. Quas autem personas sine permissu prætoris inpune in ius uocare non possumus, easdem nec uadimonio inuitas obligare 'nobis possumus, præterquam si prætor aditus permittat.

fejtegeti a praetori edictum. 186. Végrehajtási vagy a kezest¹⁸⁶ illető visszkeresetnél a vadimonium a perértékkel egyenlő; ha pedig egyéb okokból folyik a per, annyi, mint a mennyit a felperes patvarhit alatt megállapít: még sem rughat (sem többre, mint a perérték felére, sem) többre, mint 100,000 sesterciusra. Ha tehát a pertárgy értéke 100,000 sesterciusra megy és sem végrehajtási, sem a kezest illető visszkereset nem forog szőnyegen, a vadimonium nem rughat többre, mint 50,000 sesterciusra. 187. A mely¹⁸⁷ személyeket nem szabad a praetor engedélye nélkül büntetlenül a törvény elé idézni, ugyanazokat akaratjuk ellenére vadimonium által sem kötelezhetjük, kivéven ha a praetor, ez iránt megkerestetvén, megengedi.

Szövegkritikai jegyzetek az I. könyvhöz.

¹ A három első sort *Göschen* egészíté ki a D. 1. 1. 9. szavaiból. Azonban *Studemund* szerint ezek a szavak a hézag kitöltésére alig elegendők.

² Iustinianus institutióiban és digestáiban e szó után még «civitas» szó áll.

³ *Huschke* interpolatiója a Iustinianus-féle institutiókból.

⁴ A *Studemund*-téle kiadásban «constant autem iura» etc., mire *Huschke* helyesen jegyzi meg, hogy a «iura» részben a ius gentium-ban is gyökereznek, holott itt a ius proprium civile-ről van szó. V. ö. *Rentmeister* Gaius-át 63. s k. l.

⁵ A Iustinianus-féle institutiókból pótolva.

⁶ Az eredetiben a *legem* szó *m* betűje fölött egy *s* betű áll, mely hihetőleg javítnoktól származik.

⁷ E mondat az eredetiben hiányzik. *Huschke* azért szötte be, mert feltűnő, hogy míg Gaius a többi jogforrásoknál előbb azoknak definitióját adja, itt hasonló definitio hiányzik.

⁸ *Huschke* conjecturája. Az eredetiben *edictis* áll; a singularis azért látszik helyesebbnek, mert a leíró nyilván azt akarta itt (bár helytelenül) utánozni, a mit közvetlenül azelőtt «de edictis duorum prætorum» olvasott volt.

⁹ Ezen §. felirat javítnoktól ered.

¹⁰ Tehát nem csupán ius civile, V. ö. az 1. §-sal.

¹¹ *Göschen* toldaléka Gaius epitoméjából (I. 1. pr.).

¹² Az *ut* szó *Caplick* interpolatiója.

¹³ A címfelirat javítnoktól származik.

¹⁴ Ezen szó olvasása kétes; a *Studemund*-féle apographumban «uic-tis» s az utolsó s fölött pont van, miért is némelyek még «sunt» szót adnak hozzá, *Lachmann* így olvassa: «deinde ut uicti sunt» etc.

¹⁵ Ezen címfelirat javítnoktól ered; *Göschen* szerint VI., a Codex szerint VII.

¹⁶ Az institutiókban: naturales.

¹⁷ Scilicet liberorum manumissoris. V. ö. D. 40, 5, 34de fideicommis-

sariis libertatibus. *Lachmann* az «aut pædagogum» szavakat törlendőknek véli.

¹⁸ A V. C. 4. lapjának 14. sorába interpolált címfolirat, még pedig evvel a rövidítéssel: «*IIII de c silio adibendo*».

¹⁹ *Huschke* olvasása (a kéziratban *mm*), melyet helyesebbnek tartok a «manumissione» olvasásnál, mert *Gaius* nem hasonlítja itt össze a manumissiót egyéb módokkal, melyek által szintén el lehetett nyerni a polgárjogot.

²⁰ A kézirat szerint «ei», *Göschen* szerint «et».

²¹ *Huschke* szerint; ez különben az utolsó olvasható szó ezen a lapon, a következő lapnak 24 sora a legerősebb vegyészeti reagentiák daczára, melyekkel az eredeti írást napfényre hozni próbálták, olvashatatlan; a *Studemund*-féle kiadás 5. lapján reprodukált egyes szavakból sem lehet összefüggő értelmet kihozni.

²² *Göschen* szerint; a *Codex*ben «promittis».

²³ A *Studemund*-féle kiadásban «ne quid in directo»; nem lehetetlen, hogy a leíró az *ut* szót széthányta és *in* szóvá változtatta át; míg az itt megtartott szövegezés teljes értelmet ad, az *in* szócska a *hereditatis* szó előtt nemcsak fölösleges, de zavarólag is hat.

²⁴ A. *van der Hoeven* olvasása; v. ö. a *Zeitschrift f. Rechtsgesch.* VII. k. 257. l.

²⁵ A végső *n* betű *Huschke* és *Goudsmit* nézete szerint alkalmasint a következő sorból lett felhúzva, a hol *magis* szó után állott, de az utóbbi helyen teljesen felesleges. St. Kr. ezt az egész szót kihagyják.

²⁶ Ezen címfolirat hihetőleg javít noktól ered; az első két szó *Göschen* pótléka.

²⁷ A kézirat 7. lapjának 13. sorában ezen szó fölébe *Iunianus* van írva, mely itt inkább izetlen glossa, semmint javítás.

²⁸ *Mommsen* toldaléka.

²⁹ Így *Huschke*; a szöveg kétséges.

³⁰ Az ezen szó után következő négy sor legnagyobb részt olvashatatlan, «est . . . . agat» szavak *Huschke* emendatióját képezik. — *Studemund* szerint a kézirat legutolsó megtekintése után csak ennyi bizonyos: si Latina fuerit — — — — — permissum — — — — | — — — quibusdam — — — | ipse filius ciuis Romanus sit, quia ex ciue Romana matre natus est, tamen debet causam probare, ut suus heres patri fiat. V. ö. *Krit. Vierteljahrsschrft* 1884. évf. 549. lap.

³¹ Idáig *Huschke* conjecturája Ulp. fr. III. 5. nyomán. A kézirat 8. lapjának 7. és 8. sora teljesen hiányzik. Azonkívül ezen a lapon sok helyt a szavaknak csak homályos árnyéka látszik.

³² *Huschke* interpolatiója.

³³ *Huschke*-nak igen éleseszü conjecturája Tac. Ann. XV, 43. nyomán. A kéziratban csak «— — — — ne X s — — — —» van.

³⁴ *Huschke* emendatiója, *Studemund* «in quo in» olvas, de *Huschke* nézete nekem helyesebbnek látszik, mert a 32c. §-ban is «eaeque navis portaverit» áll.

³⁵ Ezen (különben is megcsontított) szó előtt valami siglaféle (PR=tán populi Romani) állott.

³⁶ Az itt következő három sort Studemund sem bírta elolvasni. Alkalmassint az ismétlés általi felszabadításról volt itt szó.

³⁷ Huschke emendatiója. Studemund a kézirat legutolsó megtekintése alkalmával ezeket olvasta: — — — sequi — — — maiores XXX annorum manumissi et Latini facti — — — | — — — ius Quiritium consequi — — — triginta annorum manumittant — — — | — — — | manumissus uindicta aut censu aut testamento — — — civis Romanus | — — — libertus fit — — — iterauerit. ergo si seruus in bonis tuis, ex iure Quiritium meus erit, Latinus quidem a te solo fieri potest, iterari autem (manumissio) a me, non etiam a te potest et eo modo meus libertus fit. sed et ceteris modis ius Quiritium consecutus meus libertus fit. bonorum autem, quæ — cum is morietur reliquerit, tibi possessio datur, quocumque modo ius Quiritium fuerit consecutus, quod si cuius et in bonis et ex iure Quiritium sit manumissus, ab eodem scilicet et Latinus fieri potest et ius Quiritium consequi. V. ö. Krit. Vierteljahrschrift 1884. évf. 549. s k. l.

³⁸ Hasonlóképen.

³⁹ Erről az esetről szól *Ulpianus* fragm. III. 4.

⁴⁰ Huschke emendatiója. A kéziratnak ezen lapján sok hézag van.

⁴¹ Vagy: «civem Romanum quoque facere» de ez is merő conjectura.

⁴² Ezután következik két sornyi üres hely, melyre Studemund szerint soha sem volt semmi sem írva.

⁴³ Göschen toldaléka az Iust.-féle institutiókból.

⁴⁴ Ezen szó «possit» e helyen kihagyatott, mert helyesebben a következő sorba való.

⁴⁵ A kéziratbeli «nel» szóból kijavítva.

⁴⁶ Tehát nem miként azelőtt írták Furia. A 42. §. előtt egy üres sor van.

⁴⁷ Huschke emendatiója.

⁴⁸ A Studemund-féle apographumban a megrövidítéssel (q) jelzett «quod» előtt még egy C áll, mintegy ismétléseképpen az előbbi C-nek, de ez nyilván tévedés, mert sehol sincsen arról szó, hogy 200 rabszolga lett volna a felszabadítható rabszolgák maximális száma.

⁴⁹ Ez a szó itt annyit jelent, mint tantummodo.

⁵⁰ A kéziratban csak q, melyet azelőtt quot-nak olvastak.

⁵¹ Huschke conjecturája.

⁵² *Lachmann* conjecturája.

⁵³ Ez a helyesebb olvasás.

⁵⁴ Huschke interpolatiója.

⁵⁵ Huschke interpolatiója: ut, (patroni).

⁵⁶ Ez a helyesebb olvasás.

⁵⁷ Huschkenak interpolatiója.

⁵⁸ Ezután egy üres sor következik (a 11-ik).

⁵⁹ Huschke interpolatiója az institutiók és digesták hasonló helyei alapján.

⁶⁰ A Studemund-féle apographumban csak s, mely hogy *sacratissim*-t jelent onnan következtethető, hogy *Gaius* mindig a legnagyobb hódolattal emlékezik meg uralkodójáról p. a D. 38, 17, 9. ad *Setum*

Tertullianum is. Azonban v. ö. *Dernburg*, die Instit. d. Gaius, 68. lapon.

⁶¹ *Pöschmann* olvasása; v. ö. *Rentmeister* Gaius-át a 72. s. köv. lapon.

⁶² A kéziratban csak: eorum.

⁶³ *Savigny* olvasása.

⁶⁴ *Göschén* olvasása, a kéziratban: intellegatur.

⁶⁵ *Göschén* olvasása, a kéziratban: diui hadriani.

⁶⁶ Ezen szó után a kéziratban két üres sor (az 5. és 6.) következik, melyek Studemund véleménye szerint sohasem voltak tentával teleírva, Huschke azonban az összefüggés kedvéért jónak látta azt a közbeszúrást, mely a szövegben az 56. §. elejét képezi.

⁶⁷ Huschkenak ezen interpolatiója csakugyan érthetőbbé teszi a szöveget.

⁶⁸ *Göschén* toldaléka.

⁶⁹ Itt is két üres sor van a kéziratban (17. és 18.) Huschke interpolatiója ezekre a helyekre támaszkodik: I. 1. 10. §. 1. 10. de nuptiis és *Ulpiani* fragm. V. 4. 5.

⁷⁰ *Göschén* olvasása; a kéziratban filiasneptis loco.

⁷¹ A Studemund-féle apographumban e szó után még *eam* következik; de a St. Kr.-féle kiadásban sincs meg.

⁷² Huschkénak interpolatiója a Iustinianus-féle institutiók nyomán.

⁷³ A kéziratban: in xx dimento; Studemund azt gyanítja, hogy a 18. sor végén a Jeromos-féle írás színe alatt *pe* betűk lappanganak.

⁷⁴ A kéziratban: «in potestate eius s quales s hi quos», a iustiniani institutiókban (Mommсен-féle kiadás) pedig így: «in potestate patris non sunt, sed tales sunt, quales sunt ii, quos.» I. 1, 10. §. 12. de nuptiis.

⁷⁵ E szó után két üres sor (17. 18.) következik, melyeken Studemund szerint írás tán soha sem volt.

⁷⁶ Ezt Lachmann egészítette ki az institutiókból.

⁷⁷ Huschke toldaléka.

⁷⁸ Huschke nézete szerint e hely meg van rongálva, a mennyiben az «e lege Aelia Sentia uxorem duxerit» (a kéziratban: duxissent) ide, s nem a «causam probare» szavak után valók. Az apographumban «eis» áll «ei» helyett.

⁷⁹ A kéziratban: q̄ a . . tia — a fentebbi olvasás Bluhmetől ered V. ö. *Rentmeister* Gaius-át 73. s. köv. l.

⁸⁰ A kézirat 17. és 18. sora erősen meg van rongálva, a conjecturának tehát tág tere nyílik, a filiave-féle olvasás Göschéntől ered.

⁸¹ A fentebbi emendatio Huschketől való. V. ö. a Krit. Vierteljahrs-schrift 1884. évf. 551. l.

⁸² A kézirat 23. sora csak néhány, semmi értelmet nem adó betűt tüntet föl; a szövegbeli mondat is tehát merő conjectura (Huschke).

⁸³ A kézirat 24. sorában is sok betű homályos, az egyik úgy, a másik másképen igyekezett azokat megfejteni; a fentebbi emendatio Huschketől való.

⁸⁴ A kézirat 20. lapjának 2. és 3. sora is csaknem teljesen olvashatatlan, a fentebbi emendatio Huschketől ered.

⁸⁵ Huschke interpolatiója.

⁸⁶ A kéziratban *nupserit* után még *erit* áll (tán *peperit*?)

⁸⁷ Az 5. sornak a fele is olvashatatlan, Huschke fentebbi interpolatiója az alább következő mondatokból van kombinálva.

⁸⁸ A 11. sornak vége s a 12. sornak több mint fele része teljesen olvashatatlan; a fentebbi szöveg Huschketól való. V. ö. a Krit. Vierteljahrsschrift 1884. évf. 551. l.

⁸⁹ Huschke emendatiója, a kézirat 16. sorának vége, valamint a 14. és 18. sor teljesen olvashatatlan.

⁹⁰ Így fejtendő meg Polenaar szerint a kézirat eme két betűje *q m* a mit Huscke is helyesel.

⁹¹ Göschén olvasása *queniuntur*-ból.

⁹² Huschke emendatiója *ex*-szóból.

⁹³ Huschke interpolatiója.

⁹⁴ A kéziratban olvashatatlan hézag.

⁹⁵ Hollweg interpolatiója.

⁹⁶ A kéziratban ezen szó előtt három betűre való üres hely van. Huschke *facta* (fta), Studemund *sit* vagy *et* szavakat ajánl.

⁹⁷ A kéziratban a 22. sorban *sare* szó után egy olvashatatlan hézag következik, de korántsem akkora, hogy abba annyi szó beleférne, mint eddig gondolták, legfeljebb *set* vagy másféle ilyen szócska eshetett ki.

⁹⁸ Studemund szerint.

⁹⁹ A 96. § utolsó szavai csak félsort töltenek be, a St.-féle apographum szerint a 6. és 7. sor olvashatatlan. Huschke azt hiszi, hogy itt csak valami címőfóliat állhatott; a 97. § első sorát Göschén az institutiókból pótolta.

¹⁰⁰ Göschén olvasása.

¹⁰¹ Szintén.

¹⁰² Ugy látszik, hogy nunc előtt valamely particula *p. sane* vagy *nam* kiesett.

¹⁰³ Huschke toldaléka.

¹⁰⁴ Huschke olvasása.

¹⁰⁵ Huschke olvasása az institutiók és digesták nyomán.

¹⁰⁶ Studemundnál: *set illa qæstio est*. V. ö. Rentmeister Gaius-át 84. lap.

¹⁰⁷ A St.-féle apographum 28. lapjának két első sora hézagot tüntet föl, a leíró e helyet alkalmasint azért hagyta üresen, hogy később címőfóliatot írjon oda. A fentebbi interpolatio Göschéntől ered.

¹⁰⁸ A kéziratban: *perseuerabant*, így is van ugyan értelme, de mert a következő három ige mind singularisban áll, ez az ige is helyesebben singularisban állónak olvasandó.

¹⁰⁸ St. szerint a *perseuerabant* szó *nt* betűi hihetőleg javítás folytán *tq* betűkké változtattak át.

¹¹⁰ Göschén interpolatiója.

¹¹¹ A St.-féle apographum szerint, Böcking e szó helyett «*salso*»-t, Huschke maga is annak előtte mást, t. i. «*anupta*»-t olvasott volt. V. ö. a Bevezetés 69. lapját.

¹¹² Huschke interpolatiója.

¹¹³ Szintén.

¹¹⁴ A kéziratban: *a emit eum mulierem*; ezt a helyet csakis akként lehet magyarázni, hogy vagy az *eum* szónak kellett volna *mulierem*-et jelenteni, mely esetben az ismételve előforduló *mulierem* fölösleges, vagy pedig, hogy a fentebbi interpolációhoz hasonló valami állhatott az eredeti szövegében.

¹¹⁵ *Quae uero alterius rei causa fecit coemptionem* — kétszer egymásután van a kéziratban (17. 18. sor), nyilván tollhibából.

¹¹⁶ A kéziratban: *olim olim*, Huschke az egyikből *quidem* szót csinált.

¹¹⁷ Huschke emendatiója.

¹¹⁸ Huschke conjecturája.

¹¹⁹ Ezután egy üres sor (a 15.) következik.

¹²⁰ Lachmann restitutiója.

¹²¹ Lachmann emendatiója.

¹²² Lachmann szerint.

¹²³ Huschke interpolatiója.

¹²⁴ A Studemund-féle apographum szerint világosan *rem* szó látszik, Huschke mégis *aes*-t olvas Boëthius tudósítása nyomán, a mi helyesebb is.

¹²⁵ Ezen szó után a kéziratban nagyobb hézag van, de úgy látszik, hogy eredetileg sem volt oda semmi sem írva.

¹²⁶ Göschen olvasása.

¹²⁷ Göschen toldaléka.

¹²⁸ A kéziratban itt olvashatatlan hézag van, mely után *ecutias* szó olvasható, Huschke mostani emendatiója (*ueluti*, ezelőtt pedig *namque*) szerencsésnek mondható, mert ez az olvasás legjobban illik a mondat második tagjához. Annak előtte *«aliquo æris»*-t, Lachmann pedig *«nummorum»*-ot olvasott volt.

¹²⁹ Huschke emendatiója.

¹³⁰ A kézirat e lapjának 19—22. sorai már sok fejtörést okoztak. Studemund azt mondja, hogy ámbár az eredeti írás úgyszólván megfejt-hetetlen, az eddig kigondolt conjecturák egyike sem látszik a meglevő vonásokkal összevágni. Merő conjecturákra lévén utalva, Huschkeét választottam.

¹³¹ Studemund szerint a kéziratban *accipiunt* áll.

¹³² Göschen szerint.

¹³³ A kézirat 15—24 sorai többé kevésbbé mind meg vannak csonkítva, ennek dacára az olvashatatlan részek könnyen kiegészíthetők Iustinianus institutióiból és az olvasható szavak értelméből.

¹³⁴ Krueger az *«ex lege Cornelia»* szavakat glossának tartja.

¹³⁵ A kéziratban csak egy alant keresztülhúzott q betű, az institutiókban áll *quia*, Studemund *quod*-nak, Huschke *quo*-nak olvassa; szerencsére az értelem nem szenved, akár melyiket fogadjuk is el a három közül.

¹³⁶ Mommsen az *«in Latinas Regiones»* szavakat glossának tartja.

¹³⁷ St. conjecturája: *dedissent* és *rentis* között hézag van a kéziratban, a fentebbi emendatiót a hézag terjedelmének s az egész összefüggésnek megfelelőleg Huschke csinálta.

¹³⁸ Lachmann toldaléka az institutiókból.

¹³⁹ A kézirat 14. sorának második fele csak homályosan látszik; St. így olvassa: «*si pater filium unumdui, patre filius* (15. sor) *liber esto*»; kimaradt tehát a *ter* szó s egy *a* betű *patre* előtt, mind a kettő benne van pedig *Ulpianus* fragmentumaiban, a hol a XII táblás törvénynek ugyane tétele idéztetik.

¹⁴⁰ St. conjecturája.

¹⁴¹ Huschkének igen nagy valószínűséggel bíró conjecturája. Legujabban St. így olvassa e helyet: *eo facto rursus in potestatem patris reuertitur*.

¹⁴² Már a 35. lap utolsó sorának vége olvashatatlan, a 36. lap pedig néhány összefüggéstelen szó kivételével teljesen olvashatatlan.

¹⁴³ Göschen szerint a iustiniani institutiókból: I. 12. §. 7., 9.

¹⁴⁴ E szakasznak elejét Göschen pótolta ki.

¹⁴⁵ Scheurl conjecturája, melyet St. apograhumja is igazolt.

¹⁴⁶ Scheurl emendatiója.

¹⁴⁷ Huschke emendatiója.

¹⁴⁸ Göschen olvasása.

¹⁴⁹ Huschke conjecturája.

¹⁵⁰ A kézirat 6. 7. 8. sora olvashatatlan, s így conjecturákra vagyunk utalva; a fentebbi szöveget Huschke adja.

¹⁵¹ A kézirat 12. sora üres, valamint a 13. sor eleje is olvashatatlan.

¹⁵² Huschkenak éleseszű conjecturája szerint, mert a kézirat 16. 17. 18. sora ismét olvashatatlan.

¹⁵³ A kézirat 21. 22. és 23. sorai ismét nagy részt olvashatatlanok, a fentebbi szöveg Huschke emendatióján alapszik.

¹⁵⁴ A kézirat 24. sorának a fele szintén olvashatatlan.

¹⁵⁵ Göschen interpolatiója az értelem kedvéért.

¹⁵⁶ Mommsen olvasása.

¹⁵⁷ Mommsen a «*mancipio dedit*» szavak törlését javasolja.

¹⁵⁸ A kéziratban *iniuriarumc* áll, a mi tulajdonképen *iniuriarum causa*-t jelent, de Huschke ezen szokatlan kifejezés (*iniuriarum causa teneri*) helyett *actione* szót ajánl. Krueger csak *iniuriarumot* ír.

¹⁵⁹ A kéziratban *sexus inpuberibus* után ez következik: *quec' nubtae sint*, a zárjel között lévő (az értelem kiegészítésére szolgáló) interpolatio Huschketől ered, ki a zárjel után következő első szóban az *e* és *c'* közé csupán egy *l* betűt ékelt.

¹⁶⁰ Huschke interpolatiója az értelem kedvéért.

¹⁶¹ A kéziratban *testes tut.*, az első szó nyilván tollhiba, a másik megrövidítés.

¹⁶² A kéziratban *potestatem* szó után még *iure* áll, mit Böcking is megtartott; v. ö. Rentmeister Gaius-át 85. l.

¹⁶³ Savigny toldaléka.

¹⁶⁴ Huschke emendatiója.

¹⁶⁵ Lachmann interpolatiója.

¹⁶⁶ A codexben: *dumtaxat tutoris optionem*, tehát a *dumtaxat* szó szétválasztásával azon szótól, melyre legközelebből vonatkozik, így csak a költők használják, azért ajánlja Huschke a szövegbeli elhelyezést.

¹⁶⁷ Göschen olvasása, a kéziratban: *habetis*.

¹⁶⁸ Huschke interpolatiója Pöschmann figyelmeztetése folytán. V. ö. I. 132.

¹⁶⁹ Huschke interpolatiója az értelem kedvéért.

¹⁷⁰ Huschke emendatiója, a kéziratban *capitis* áll, nyilván toll-hibából.

¹⁷¹ A kézirat 44. lapjának első sorában az utolsó olvasható szó: *ius pr*, ezen sornak másik fele, valamint az egész 2. sor (ez utóbbi néhány betű *lii* . . . *ex lege* kivételével) olvashatatlan, Studemund is hiába tett kísérletet erősebb szerekkel, misem jött napfényre. A fentebbi emendatio Huschketól ered.

¹⁷² Huschke interpolatiója.

¹⁷³ Ez az «ut» nincs az apographumban, Huschke azért találta szükségesnek közbeszúrni, mert a szolgának, vagy a rabszolgaihoz hasonló állapotban levőnek a familiában nincsen *caputja*, §. 4. I. h. t.

¹⁷⁴ Huschke toldaléka.

¹⁷⁵ A kézirat 44. lapjának utolsó sorában a *sunt* szó után már semmi sem következik, két harmadrésze üres.

¹⁷⁶ A kézirat 45. lapjának tizenhét első sora jóformán olvashatatlan, Studemund is csak néhány betűt és szót volt képes kipiszkálni, melyekből azonban semmiféle értelem ki nem hozható. Hollweg azt gyanítja, hogy itt a *gentiles* és a *patronusok* törvényes gyámságáról lehetett szó.

¹⁷⁷ Huschke emendatiója, a kézirat 24. sorának eleje szintén olvashatatlan.

¹⁷⁸ Ez áll a Iustinianus-féle institutiókban, de kéziratunkban Studemund szerint *accepta* állott.

¹⁷⁹ A kézirat 6. sorában ezen utolsó szótól valamivel távolabb s egészen magában áll e két szó: *de fiduciaria*, melyek nyilván a következő §§-ok címőfőiratául szolgáltak.

¹⁸⁰ A kézirat 7. sorának kezdő szava: *rectae*. Huschke szerint a leíró itt kettős hibát követett el: először az által, hogy az *exemplo patronorum* szavakat, mintha ezek az előbbi §. végét képeznék, oda függesztette, másodsor az által, hogy a *rec(ep)tae* = *recepta est* szót pluralisnak nézte és a következő (166. §-a) szakasszal kapcsolta össze, közben pedig egy egész mondatot kihagyott, melyet *Gaius* legújabb kiadói a iustiniani institutiókból (I. 18) vettek át.

¹⁸¹ Huschke interpolatiója.

¹⁸² Ez a helyesebb olvasás, melyet Studemund apographumja is megerősít, Böcking *annosa*-t, mások *lucrosa* t olvastak azelőtt. V. ö. Rentmeister *Gaius*-át 64—69. ll., Bluhme, a *Zeitschrift f. Rechtsgesch.* III. k. 455. l. Bethmann-Hollweg u. o. V. k. 376. l. Huschke, u. o. VII. k. 163—167. ll.

¹⁸³ Interpolatio az értelem kedvéért.

¹⁸⁴ Huschke olvasása.

¹⁸⁵ Némelyek (Mommson, Polenaar, Krueger) ezt meg akarták változtatni, de a kéziratban világosan olvasható, s megváltoztatására sem forog fenn semmi ok.

¹⁸⁶ Legfeljebb *mittit* szó számára van hely a kézirat 8. sorának elején, Studemund is a *permittitur*-féle olvasást legmegfelelőbbnek találja.

¹⁸⁷ Hollweg conjecturája.

¹⁸⁸ A kéziratban *sit* és *libertae* között egy tisztán ki nem vehető betű állott, Studemund szerint állhatott ottan *sit . lib . tae*, vagy *siti-lib . tae*, vagy *sittlib . tae*, az utolsóba kapaszkodik Husckke, mondván, hogy a második *t* mellől elmaradt egy *m*, s így megvan a *tamen*.

¹⁸⁹ A kéziratban csak egy kettős *qq*.

¹⁹⁰ A kéziratban ezen szó után üres hely van, melyre azonban mi sem volt írva.

¹⁹¹ Huschke emendatiója.

¹⁹² Huschke conjecturája.

¹⁹³ Huschke olvasása.

¹⁹⁴ Göschen olvasása, a kéziratban *tutelae*, a mi azonban érthetetlen lenne.

¹⁹⁵ A kézirat 10. sorának vége s a 11. sorának eleje olvashatatlan.

¹⁹⁶ Göschen olvasása.

¹⁹⁷ A St. Kr.-féle kiadás szerint nosque. V. ö. Rentmeister Gaius-át 85. l.

¹⁹⁸ A kéziratban: *totum*; a St. Kr.-féle kiadásban e szó teljesen kihagyatott, Mommsen pedig ezt az olvasást proponálja: *hoc loco van Hoeven: hoc totum*. (V. ö. a Zeitschrift f. Rechtsgesch. VII. köt. 257. s k. l.)

¹⁹⁹ Göschen olvasása.

²⁰⁰ Göschen szerint.

²⁰¹ Huschke szerint.

²⁰² Huschke szerint.

²⁰³ Az egész sor Hollweg conjecturája; a másoló itt elnézte azt, a mit a *ius liberorum*-ra vonatkozólag más töredékekből biztosan tudunk, s a minek *Gaius* művében is benn kellett lennie.

²⁰⁴ Göschen szerint.

²⁰⁵ Huschke javítmánya.

²⁰⁶ Göschen olvasása.

²⁰⁷ Huschke interpolatiója.

²⁰⁸ Göschen toldaléka.

²⁰⁹ Göschen szerint csak: *tutorem*.

²¹⁰ Göschen szerint, a kéziratban: *tut. busta*.

²¹¹ Studemund szerint, különben a kéziratban hézag van.

²¹² Göschen olvasása.

²¹³ A kéziratban: *curator dari uolunt*; minthogy pedig ez a *constructio* sehogyan sem ad kielégítő értelmet, Lachmann *uolunt* helyett *solent* szót ajánlott, Huschke pedig *uoluit* szót, melynek alanya *lex Plaetoria* lenne, mely éppen akkortájt (*Antoninus Pius* uralkodása alatt) hozatott, midőn *Gaius* ezen művét írhatta, mert akkor a tartományok már közvetlenül Róma igazgatása alatt állottak.

²¹⁴ Studemund szerint.

²¹⁵ Az 54. lap többi része üres volt.

Szövegkritikai jegyzetek a II. könyvhöz.

¹ A kézirat első sora olvashatatlan.

² A kézirat 10. sorának vége olvashatatlan; a fentebbi szöveg Huschke conjecturája.

³ A kéziratban: *n esttm*; többnyire az *est* csak *e* betűvel szokott jeleztetni, azért lehet itt esetleg Huschkeval *attamen*-t olvasni.

⁴ A következő sorok egész a 14. §-ig a D. 1. 8. 1. és a tit. I. II. 2. szavaiból vannak restituálva.

⁵ A kézirat 56. lapjának 1—11. sorai olvashatatlanok; a többi sorokban is sok olvashatatlan szótag van, de ezek az institutiókból restituálhatók.

⁶ A digestákból és az institutiókból pótolva.

⁷ A kézirat 57. lapja nagyon meg van csonkítva, csupán az 1—4., a 7—9. és a 21. sor olvasható, a többi sorokból vagy semmi, vagy csak egyes betűk. A 7—24. sorig bizonyosan a telki szolgalmakról volt szó. A hézag pótlására szolgálhat, a mit *Gaius* Epitóméjában II. 1. §. 3. mond: *Incorporalia etiam sunt iura prædiorum urbanorum uel rusticorum. Prædiorum urbanorum iura sunt stillicidia, fenestræ, cloacæ, altius erigendæ domus aut non erigendæ, et luminum, ut ita quis fabricet, ut vicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum uero rusticorum iura sunt uia uel iter, per quod pecus aut animalia debeant ambulare uel ad aquam duci, et aquæ ductus: quæ similiter incorporalia sunt. Hæc iura tam rusticorum, quam urbanorum prædiorum seruitutes appellantur*.

⁸ Ezen szó után jönnek az olvashatatlan sorok (10—14-ig), melyek minden emendatiót lehetetlenné tesznek.

⁹ A kéziratban: *quia*.

¹⁰ Huschke toldaléka.

¹¹ A kéziratban: *non*; ha nem állana utána *mancipi*, még megjárna, de a római jogászoknál a *res Mancipi* ellentétét mindig *res nec Mancipi*-féle kifejezéssel találjuk megjelölve.

¹² Az apographumban: *rsquæ* (= *res sunt*, *quæ*), talán inkább: *res vero quæ Mancipi sunt*, v. ö. fentebb a 19. §-t.

¹³ Göschen emendatiója.

¹⁴ A kéziratban: *ū pr. ū a pr. p̄sidem puinciaē*; e szerint Gaius ugyanabban a §-ban kétszer mondotta volna ugyanazt, mert a végén világosan áll: *hoc fieri potest etiam in provinciis apud praesides earum*. Azért helyesen hagyja ki Huschke *praetorem* szó után ezeket: vel apud praesidem provinciae.

¹⁵ Göschen pótlása Boëthiusból.

¹⁶ Boëthius szerint.

¹⁷ A *necesse* előtti *nec* szót Huschke az értelem kedvéért szúrta be; Savigny ellenben *hoc non est necesse-t* olvas.

¹⁸ A kézirat 60. lapja (kilencz sor kezdőbetűinek vagy szavainak kivételével) olvashatatlan. Az utolsó olvasható szó (*maicipi*) után még ezek a szavak «sed tantum tradita» állhattak. Ennél a házagnál minden helyreállítási kísérlet valóban sisyphusi munka lenne; jól mondja Studemund, hogy itt az *ars nesciendi-t* kell gyakorolni.

¹⁹ Huschke emendatiója.

²⁰ Göschen emendatiója.

²¹ Huschke ezen házagot így véli kitölthetni: *auctoris evicta re praestatio sic non dicitur ac*.

²² Studemund olvasása.

²³ Göschen olvasása *ut aputut h*.

²⁴ A kézirat 18. sora üres.

²⁵ A kéziratban *hereditatem* szó után *statem* áll, melyet Huschke inkább idetartozónak vél.

²⁶ A kéziratban csak: *eor*, de Huschke azonfölül «*quibus quid diximus fieri aliorum*» szavak kihagyását sejt.

²⁷ Göschen olvasása, a kéziratban *poterit*.

²⁸ Göschen olvasása, a kéziratban *procurator*.

²⁹ Lachmann interpolatiója.

³⁰ Göschen szerint, a kéziratban azonban *ea* van.

³¹ Göschen szerint, a kéziratban *res* áll, de Huschke mint nem ide tartozót kihagyta, szerinte a másoló könnyen tévedhetett, a mennyiben *item olim* nagyon hasonlít *m-ulieris* hez, mely utána következik s így ismétlés elkerülése végett *res* szót írt *mulieris* elé.

³² Göschen olvasása.

³³ Göschen javítmánya a Iustin. institutiókból; a kézirat 15. sorában több házag van.

³⁴ Ezen szavakat Göschen egészíté ki az institutiókból; a kézirat 19. sora legnagyobb részt olvashatatlan.

³⁵ A iustiniani institutiókból kijavítva.

³⁶ Göschen conjecturája.

³⁷ Heise emendatiója.

³⁸ Göschen olvasása, a kéziratban csak *cape*.

³⁹ Göschen olvasása, a kéziratban *uacatur*.

⁴⁰ Brinckmann conjecturája; mindazáltal nem tartom lehetetlennek ezt az olvasást sem: *possessiones ut ipsae hereditates*.

⁴¹ Göschen olvasása, a kéziratban: *ut et* (a mi különben szintén helyes értelmet ad).

⁴² Schopen olvasása, a kéziratban: *etiam*.

⁴³ Huschke interpolációja, mely itt igen fontos, mert nagy különbség volt a *sui* és a *sui et necessari* heredes között.

⁴⁴ Huschke szerint, a kéziratban csak egy áthúzott *q* betű, melyet némelyek *quod*-nak olvasnak.

⁴⁵ Studemund szerint.

⁴⁶ Studemund szerint.

⁴⁷ Huschke olvasása; Böcking: etiam quæ occupando ideo nostra fecerimus; Göschen: etiam quæ occupando ideo res adquisierimus. Az utóbbi olvasás Studemund szerint közelebb áll a kéziratban látható vonásokhoz, de nem illik Gaius irmodorához.

⁴⁸ Göschen szerint, a kéziratban *marique*.

⁴⁹ Huschke conjecturája; a kézirat 69. lapjának két utolsó sora részben olvashatatlan; a Iustinianus-féle institutiókban ezek állanak: Feræ igitur bestię et volucres et pisces, id est omnia animalia, quæ in terra mari celo nascuntur, simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt etc.

⁵⁰ Gaius itt azt akarta kifejezni, hogy üldözése nemcsak nekünk, hanem egyáltalán véne nagyon nehéz.

⁵¹ Huschke toldaléka.

⁵² Studemund olvasása.

⁵³ Huschke emendációja, a kéziratban *fructum*. V. ö. Rentmeister Gaius-át 85. s k. l.

⁵⁴ Göschen toldaléka a digestákból (41. 1, 7).

⁵⁵ Göschen emendációja a kéziratbeli *argumento* szóból.

⁵⁶ Lachmann interpolációja.

⁵⁷ Heimbach óta, ki e'ső figyelmeztetett arra, hogy itt *transpositio* forog fön, csaknem valamennyi Gaius-kiadás a 62—64. §§-okat a 79. §. után közli, mint a hová az összefüggés szerint inkább tartoznak. A tévedés onnan eredhetett, hogy az, ki a veronai codexet más kézitról lemásolta, egy lapot fordított s csak azután vette észre hibáját. Mindazáltal Bethmann-Hollweg és Mommsen az áthelyezést nem pártolják.

⁵⁸ Huschke conjecturája.

⁵⁹ Studemund szerint ezen címfelirat előtt nem $\bar{V}$ (III), hanem vagy $\bar{r}$ $\bar{n}$, vagy $\bar{du}$ betűk állottak.

⁶⁰ Huschke szerint.

⁶¹ Az institutiók nyomán kiegészítve; a kézirat 15. sora *quia non* szavak után nagyrészt olvashatatlan.

⁶² Krueger szerint.

⁶³ Huschke conjecturája; a kézirat 18. sora nagyrészt olvashatatlan.

⁶⁴ Huschke conjecturája; a kézirat 19. sora nagyrészt olvashatatlan.

⁶⁵ Studemund szerint; a kézirat 19. sorának vége is olvashatatlan; e szerint Huschke, Göschen, Krueger és Mommsen korábbi conjecturái mind elesnek.

⁶⁶ A kézirat 21. sorának vége és a 22. sornak eleje olvashatatlan.

⁶⁷ Göschen emendációja az institutiókból (II. 8, 2), a kézirat 24. sorának első fele is csak homályos nyomokat mutat.

⁶⁸ Huschke szerint.

⁶⁹ Az apographumban: *et habere*, Huschke helyes megjegyzése szerint a másoló kihagyta ezt a szót: *acceptam*; ezen nézet valószínűséget nyer, ha egybevetjük e helyet az I. 3, 29 §. 1., a D. 46, 4, 7. és alább a III. könyv 169. §-ával.

⁷⁰ Huschke interpolatiója.

⁷¹ Göschen interpolatiója.

⁷² A digestákból pótolva.

⁷³ A digesták- és institutiókból javítva.

⁷⁴ A kéziratban itt nagyobb hézag van.

⁷⁵ A digesták- és institutiókból kijavítva, a kéziratban *adquirant*.

⁷⁶ Göschen olvasása iis h.

⁷⁷ Az apographumban csak: *an pp*, a mi esetleg *per procuratorem*-et is jelenthet, de mert a 23. sor vége olvashatatlan, nem tudhatni bizonyosan, hogy a kettős *p* rövidítést képezett-e? Göschen *personam liberam*-ot olvas, Goudmit *per procuratorem*-et.

⁷⁸ A kézirat 3. sorában csak: *p'se*, a mit leghelyesebb *posse*-nak (nem *per se*) olvasni.

⁷⁹ A kéziratban egy üres sor (az 5-ik) következik, valamint a 6. sor eleje is üres.

⁸⁰ Studemund szerint.

⁸¹ Göschen olvasása. A kéziratban: *quem*, a mi nyilván elnézésből történt, hisz' csak nő állhat mint feleség manus alatt.

⁸² Polenaar a *quod . . agitur* szavak törlését javasolja.

⁸³ Huschke toldaléka.

⁸⁴ Figyelemre méltó, hogy *Gaius* itt nem mondja *alicui*; a kinek t. i. *suus herese* (v. ö. S. I. 207. §-át) volt, kezdetben nem is csinált végrendeletet.

⁸⁵ A zárjel közé foglalt szavak nincsenek az apographumban. Némelyek pedig így olvassák a fentebbi formulát: *«familia pecuniaque tua endo mandatelam tutelam custodelamque meam, quo tu iure etc.»*, maga Studemund is ezen olvasás mellett van, ámbár az ő apographumja a szövegbeli olvasást tünteti fel.

⁸⁶ A kéziratban (4. sor végén:) *te* (az 5. sor elején:) *st manti*, a *conjectura* tehát teljesen indokolt, valamint valószínűséggel bír az, hogy *manu* szó is ott állhatott, a gyors leírásban a másoló a kettőt összehányta.

⁸⁷ Göschen *conjecturája ornandi* h.

⁸⁸ Az institutiókból javítva *sit* h.

⁸⁹ Lachmann emendatiója; a kéziratban *ab eo* (a mit természetesen a végrendekezőre kellene érteni).

⁹⁰ Göschen olvasása *ut* h.

⁹¹ Huschke emendatiója. Itt egy egész levél, mely hajdan a 93. 94. oldalokkal volt összeragasztva, a Szt. Jeromos legendájának leírója által ki lett tépve s el is veszett. Studemund ezen üres sorokat 80* és 80** gal jelöli meg.

⁹² A kézirat 81. lapja úgyszólván teljesen olvashatatlan, az első sorban csak *prohibentur hi* szavak, a második sorban néhány összefüggéstelen betű, a 3—21. sorokból úgyszólván semmi sem olvasható.

Itt *Gaius* nyilván arról szólt, hogy kik alkothatnak végrendeletet, kik nem.

⁹³ A kézirat 81. lapjának utolsó három sora csak részben olvasható; a 23. sor elején kilencz betűre való hely van, Studemund *puberibus* szót ajánl, Huschke ellenben az I. könyv 115a. §-a alapján azt gyanítja, hogy ott *kn minutis* állhatott, s így *Gaius* a Latinusokra vonatkozó jogszabályok fejtegetése után szokott módja szerint (v. ö. az I. könyv 131. §-át) az ő idejében már elavult azon esetet is hozta föl, hogy hajdanában azok a nők, kik nem estek át *capitis diminution*, a családra való tekintettel el voltak tiltva a végrendelet készítésétől.

⁹⁴ Huschke conjecturája; ő ugyanis a kézirat 82. lapjának első sorában *annis XII* után olvasható *tab.*-ot a másoló tévedésének tartja, a ki azt gondolta, hogy a tizenkéttáblás törvényről van szó s így rossz helyre bigyesztette a *tutore auctore*-t jelentő rövidítést. V. ö. Muirhead *Gaius*-át.

⁹⁵ Huschke emendatiója. St. Kr.: *femina uero post XII annum testamenti faciendi ius nanciscitur*.

⁹⁶ Böcking toldaléka.

⁹⁷ Szintén.

⁹⁸ Hollweg olvasása *tutores habet h. Muirhead: tutoribus auctoribus id facere*.

⁹⁹ Göschen olvasása, a kéziratban bus?

¹⁰⁰ Huschke olvasása, a kéziratban *potior scriptis hdb.*

¹⁰¹ Ez a *non* nincs a kéziratban, de az utómondat világosan követeli.

¹⁰² Mommsen a «de his» szavak törlését javasolja.

¹⁰³ St. Kr. e szó elé még *quia*-t szűrnak be, a kéziratban: *q scilicet*.

¹⁰⁴ Huschke szerint, a kéziratban: *illum*.

¹⁰⁵ Ez a *non* hiányzik a kéziratban, Göschen ide, Böcking *initio* szó után helyezi el.

¹⁰⁶ Huschke interpolatiója, Göschen *sed* szót szúr be.

¹⁰⁷ A kéziratban a *heredibus* szó (még pedig megrövidítve: *hdb.*) *modo* után következik.

¹⁰⁸ Bluhme olvasása *pmittitur h.*

¹⁰⁹ Huschke conjecturája.

¹¹⁰ Huschke olvasása.

¹¹¹ Studemund-Krueger conjecturája, ellenben Huschke a kéziratban látható: *possiet* szóból *prodest*-szót csinál.

¹¹² A kézirat 86. lapjának első sora félig csak homályosan olvasható, félig olvashatatlan; a zárjel közötti mondatot Göschen az institutióból pótolta.

¹¹³ A kézirat 4., 5., 6. sorainak vége az olvashatatlanságig meg van rongálva; Huschke meglehetősen szerencsével restituirta a szöveget.

¹¹⁴ A kézirat 7. sora félig, 8. és 9. sora teljesen olvashatatlan; Huschke conjecturáját helyesebbnek tartom, mint Lachmannét, a ki *vero* után ezt a szöveget ajánlja «*inter ceteros, qui nisi fuerint ita exheredati, promittit eis contra tabulas honorum possessionem*». A præ-

tornak ez az ígérete nem ide való, s az sem valószínű, hogy *Gaius* ugyanazt háromszor mondja (v. ö. a 129. és 135. §§-kat).

¹¹⁵ A kéziratban (12. sor): *ideo* áll; a mi ezután következik, az institutiókból s a digestákból (I. 2, 13. D. 28, 3, 13) van pótolva, mert a kézirat ezen lapjának többi sorai nagy részt olvashatatlanok.

¹¹⁶ A kézirat e lapja három sor (12. 18. 21.) kivételével olvashatatlan, a többi sorokban csak egy pár betű vagy szó látható homályosan. *Gaius* itt nyilván a kitagadás hatásairól értekezett folytatólag.

¹¹⁷ Miután a kézirat legnagyobb részt olvashatatlan, a 133. és 134. §§-ok is az institutiók- s a digestákból vannak restituálva, Huschke megjegyzi azonban, hogy az idézett helyek (ld. fentebb a 115. sz. jegyzetét) nem elegendők a hézag kitöltésére, s így vagy Iustinianus hagyott el belőle egyetmást, vagy a leíró írhatott le kétszer egyes helyeket.

¹¹⁸ A *Rudorff* jogtörténetében említett *lex Iunia Velleia* R. é u. 763. vagy 799. évből való.

¹¹⁹ A kéziratban csak: *mancipatos*.

¹²⁰ A kéziratban csak: *n* = non (Huschke szerint helyesebb lenne *n'*, miután mindjárt alább is *n'* = *nec* áll).

¹²¹ A kéziratban: *n'* (v. ö. az előbbi jegyzetet).

¹²² A kézirat 14. sorának vége nagyon zavaros s részben homályos betűket mutat: *pator petffati*, s ezekből combinálta Huschke a fentebbi conjecturát.

¹²³ A kéziratban csak; *habere*.

¹²⁴ A kézirat csak igen homályos és bizonytalan betűket mutat: *qui potum*, melyek mellett Huschkenak fentebbi conjecturája nagy valószínűséggel bir.

¹²⁵ A kézirat 17. sorának kezdete ismét nagyon zavaros betűket mutat: *at his uiitad*; Huschke a *sic natis*-t olvas és *item adoptiui*-vel folytatja a szöveget.

¹²⁶ Így áll az institutiókban is.

¹²⁷ Az institutiókból pótolva

¹²⁸ Göschen toldaléka.

¹²⁹ Göschen olvasása *captionem* h.

¹³⁰ Göschen interpolatiója az institutiókból.

¹³¹ Lehetett *fuert* is; a kéziratban: *kā asit* áll.

¹³² A zárjel között levő szavakat Göschen az institutiókból, I. 2, 17. §. 5. pótolta.

¹³³ Göschen olvasása *ut* (?) h

¹³⁴ Göschen conjecturája *uuthis* h.; az institutiókban *aut quia* áll.

¹³⁵ A kézirat 16. sora *pete* szóval végződik, a 17. sor mindjárt *secundum* szóval kezdődik; Huschke interpolatiója helyén van.

¹³⁶ Az apographumban: *sint*.

¹³⁷ Az apographumban: *erunt*.

¹³⁸ Studemund szerint.

¹³⁹ Huschke conjecturája.

¹⁴⁰ Huschke conjecturája. V. ö. Krit. Vierteljahrsschrift 1884. évf. 552. 1.

- ¹⁴¹ Huschke conjecturája.
¹⁴² Huschke conjecturája.
¹⁴³ Studemundnál a 14. sor vége így néz ki: *cc ii . nra . . . . .*, Huschke e helyet úgy olvassa, mint a szövegben van, Krüger pedig: *contraria voluntate-t* olvas.
¹⁴⁴ Huschke conjecturája.
¹⁴⁵ Huschke szerint; a kézirat 19. sorában homályosan látszik: *nideominus (nihilominus ?)*; Krüg. Stud.: *nihilo minus non*.
¹⁴⁶ Huschke restitúciója; a kézirat 22. sorának másik fele, valamint a 23. és 24. sor olvashatatlanok.
¹⁴⁷ A kéziratban egy üres sor következik.
¹⁴⁸ Heise conjecturája; a kéziratban (22. sor); *propter contractione*.
¹⁴⁹ A iustiniani institúciók nyomán kijavítva.
¹⁵⁰ Göschen toldaléka.
¹⁵¹ Huschke emendatiója cum h.
¹⁵² Interpolatio az institúciókból.
¹⁵³ Lachmann emendatiója, a kéziratban: *Titius*, a leíró itt nyilván tévedett, mert *Titius* az örökös megjelölésére használtatott csak pár sorral előbb, itt pedig az örökhagyóról van szó.
¹⁵⁴ Göschen szerint sit h.
¹⁵⁵ Huschke emendatiója uelint adeant h.
¹⁵⁶ Lachmann olvasása.
¹⁵⁷ A «*melius — uti*» szavakat Polenaar glossának tartja.
¹⁵⁸ Huschke interpolatiója tekintettel arra, hogy ez a *cretio* csak az imént (171. §.) bizonyos napokhoz kötöttnek neveztetett.
¹⁵⁹ Muirhead ezt az egész 173. §-t glossának tartja és törlését javasolja.
¹⁶⁰ A kézirat 7. sorában ezen címfelirat előtt nagyobb hézag van, melybe azonban mi sem lehetett írva.
¹⁶¹ Így a kézirat; Huschke visszatért a kézirathoz, holott Kr. St. most meg *quod*-szót írnak, melyet Huschke korábbi kiadásában javasolt volt.
¹⁶² Így most Huschke; Kr. St. gerente admitti-t olvasnak.
¹⁶³ Huschke toldaléka az institúciók nyomán.
¹⁶⁴ Göschen toldaléka a iustiniani institúciókból.
¹⁶⁵ Így olvassa Huschke a kéziratbeli *hic prius-t*.
¹⁶⁶ Így az institúciókban, a kéziratban ez áll: *tunc esto Seius heres esto*.
¹⁶⁷ A iustiniani institúciók nyomán, a kéziratban: atilla.
¹⁶⁸ Göschen olvasása utius h. V. ö. Rentmeister Gaius-át 75—80. l.
¹⁶⁹ Az institúciók nyomán.
¹⁷⁰ Studemund szerint.
¹⁷¹ Göschen conjecturája; a kéziratban (14. sor) csak: *ita igi-*
tur áll.
¹⁷² E címfelirat a 2. sor közepére van írva.
¹⁷³ A St. Kr.-féle kiadásban *alterutrum*.
¹⁷⁴ E szót Huschke szúrta be.

¹⁷⁵ A kéziratban (20. sor): *legatum esse dimissum*; Huschke a *dimissum* szót, mint fölösleges glossát, elhagyandónak tartja.

¹⁷⁶ Göschen olvasása et h.

¹⁷⁷ A kézirat 20. sorának vége csak nehezen olvasható, a fentebbi szöveg Böcking conjecturája; Krüger legújabb kiadásában azt mondja, hogy az ember scierit-szó után et repudiaverit-et várna, de a kézirat vonásai legfeljebb «et cesserit» szavaknak felelnek meg, csak hogy ez a kifejezés itt nincsen helyén, vagy pedig eiecerit-szónak, miből Fitting et reiecit-conjecturát csinált, de ez meg szokatlan lett volna, azért Kr. egy kis vonallal jelzi az olvashatatlan hézagot. Mommsen omiserit-szót proponál.

¹⁷⁸ Huschke szerint, a kéziratban *inutile ē* (= *inutile est*).

¹⁷⁹ Huschke toldaléka.

¹⁸⁰ Szintén.

¹⁸¹ Huschke toldaléka.

¹⁸² A kéziratban (15. sor): *esset*.

¹⁸³ Göschen olvasása interex h.

¹⁸⁴ A kéziratban (24. sor) csak: *heres meus isticū servum meum darem damnas esto*; a *Lucio Titio* szavakat Böcking és Huschke szúrják be.

¹⁸⁵ A «*sine conditione*» szavak törlését javasolja Polenaar. A. van der Hoeven így olvassa: *quod sine condicionem per vindicationem legatum est*; a *pure*-szót mint merő tautológiát törlni javasolja. V. ö. Zeitschrift f. Rechtsg. VII. k. 258. l

¹⁸⁶ Böcking toldaléka az értelem kedvéért.

¹⁸⁷ Itt is beszúrta Böcking a *rem* szót, de Huschke itt elhagyandónak véli, v. ö. IV. 4. 38. 45. 55. 87. §§.

¹⁸⁸ Itt Göschen szúrta be a *rem* szót, és pedig nem minden alap nélkül.

¹⁸⁹ A kéziratban (16. sor) csak egy homályos *m* látszik, melyet Huschke *modo*-nak, Göschen *demum*-nak, Böcking *duntaxat*-nak olvas; Kr. St. pedig egészen elhagynak.

¹⁹⁰ Göschen olvasása, a kéziratban *teneantur*.

¹⁹¹ Huschke conjecturája; a kéziratban (*quod per*) *uindicationem legatum est*, etc.

¹⁹² Göschen interpolatioja.

¹⁹³ Göschen olvasása, a kéziratban: *dare damnas*, de a *dare* itt nyilván fölösleges.

¹⁹⁴ Göschen interpolatioja.

¹⁹⁵ Huschke toldaléka az értelem kedvéért.

¹⁹⁶ A kéziratban *heres*, mi világos tautologia, miért is Polenaar törlését javasolja.

¹⁹⁷ Huschke interpolatioja.

¹⁹⁸ Göschen olvasása: *si eandem rem*.

¹⁹⁹ A kéziratban: *legasti* (különben ezen olvasás is helyes értelmet ad); Kr. St. ezt követik.

²⁰⁰ A kéziratban csak; *ē* (= *est*); így St. Kr. is.

²⁰¹ Huschke olvasása, a kéziratban (4–5. sor): *deueretur* (= *deberetur*).

- ²⁰² Mommsen olvasása, a kéziratban *ex Sexto*.
- ²⁰³ Göschen szerint. Lachmann a «per uindicationem et per damnationem», Polenaar a «sinendi modo» szavakat is mint későbbi glossát törteni javasolják.
- ²⁰⁴ Lachmann toldaléka.
- ²⁰⁵ Göschen olvasása quod h.
- ²⁰⁶ Göschen toldaléka.
- ²⁰⁷ Lachmann conjecturája szerint; a kéziratban ez áll: *solutam pecuniam soluere*. H. úgy vélekedik, hogy a másoló azt hitte, mikép az *eam rem* szavak a következőkhez tartoznak s így *luere* szóból *soluere* szót csinált, minek folytán természetesen a *soluta pecunia* szavakat is *solutam pecuniam*-ra kellett kijavítania, de *solutam pecuniam soluere* mégis kissé különösen hangzik.
- ²⁰⁸ A kéziratban épen négy betűre való olvashatatlan hézag van.
- ²⁰⁹ Göschen olvasása posse h.
- ²¹⁰ Mommsen: si.
- ²¹¹ Göschen olvasása.
- ²¹² Göschen olvasása quæ h.
- ²¹³ Böcking toldaléka.
- ²¹⁴ Ez a címőfóliat a 8. sor közepén áll, előtte és utánna valamivel távolabb egy keresztülhúzott r betű.
- ²¹⁵ Az institutiókból kijavítva.
- ²¹⁶ Huschke interpolatiója.
- ²¹⁷ Böcking toldaléka.
- ²¹⁸ Göschen interpolatiója.
- ²¹⁹ Huschke toldaléka.
- ²²⁰ Huschke szerint, Studemund: *dari*.
- ²²¹ Az értelem kedvéért beleszótt interpolatio.
- ²²² Studemund szerint.
- ²²³ A kéziratban (20. sor): *quæ datur poenæ nomine*, de az első és utolsó szó csak homályosan látszik; Huschke a *quæ*-t *quod*-ra változtatja, *datur* után pedig *si igitur* szavakat interpolál.
- ²²⁴ Huschke toldaléka.
- ²²⁵ Ezen szó után a kéziratban még *in eadem causa est* áll; Huschke szerint azonban a másoló itt nyilván tévedett, szemel fenakadtak a fentebbi sorokban, s újra leírta azokat a szavakat, melyek Iustinianus institutióiban ezen a helyen nem fordulnak elő ismét.
- ²²⁶ Huschke toldaléka az institutiók párhuzamos helyéből.
- ²²⁷ Az institutiókból pótolva.
- ²²⁸ Az institutiók nyomán *mancipato* h.
- ²²⁹ Az institutiókból pótolva.
- ²³⁰ Studemund szerint.
- ²³¹ Göschen toldaléka az értelem kedvéért.
- ²³² Az institutiókból javítva, a kéziratban (11. sor): *hinc*.
- ²³³ T. i. de hereditatibus fideicommissariis, miként a iustiniani institutiókból tudjuk.
- ²³⁴ Huschke emendatiója, az eredeti szövegben *recte* áll.
- ²³⁵ Az institutiókból kijavítva *restuas* h.

²³⁶ A zárjel közötti mondat Göschen interpolációja (v. ö. a 254. 257. §§-okat).

²³⁷ Krüger itt ok nélkül *solvisset* szót akart olvasni.

²³⁸ Huschke interpolatioja.

²³⁹ A kéziratban (7. sor) *Pegaso* előtt olvasható *p* betű bajosan jelenti ezen consulnak (előttünk külömben ismeretlen) előnevét, sem *potest*-nek vagy *potestate*-nak nem olvasható, hanem Huschkeval leg-helyesebben *postea*-nak.

²⁴⁰ Az apographumban (10. 11. sor); *legatis retinendis*, a mi szintén helyes értelmet ad, úgy hogy ez esetben a *ius* szó csak mint interpolatio lenne megtartható; Mommsen a *retinendis*-szót glossának tartja.

²⁴¹ Az institutiókból pótolva.

²⁴² Göschen olvasása et h.

²⁴³ Az institutiókból kijavítva.

²⁴⁴ Az institutiókból kijavítva, a kéziratban csak: *casiano sc.*, de a fentebbiekből világos, hogy itt a *Scitum Pegasianum*-ról-ról van szó.

²⁴⁵ Az institutiók nyomán institutur-ból kijavítva.

²⁴⁶ Így az institutiók szerint, de az apographumban *sed hoc* áll.

²⁴⁷ A kézirat 10. sora nagy részt olvashatatlan, a fentebbi szavakat Göschen pótolta az institutiókból.

²⁴⁸ Studemund conjecturája szerint.

²⁴⁹ Szintén.

²⁵⁰ Göschen toldaléka.

²⁵¹ Göschen emendatioja az institutiókból.

²⁵² A kézirat 123. lapjának két első sora üres és valószínűleg cím-főliratnak volt szánva.

²⁵³ Huschke emendatioja; a kéziratban: *reloantur*.

²⁵⁴ Huschke conjecturája; a kéziratban *etiam* szó után, mely csak megrövidítve van jelezve, következik (Studemund szerint): *q to heredis* (a *q* át van húzva); Böcking legújabb kiadásában: *etiam nutu heredis*-t olvas. Méltán jegyzi meg Huschke, hogy *Gaius* ezt a nevezetes külömbiséget, mely a szöveg ezen emendációjából kiviláglik, nem hagyhatta érintetlenül.

²⁵⁵ Huschke szerint; Studemund apographumjában: *nisi tto fa. u . .* áll, melyet Böcking *nisi testamento facto*-nak olvas, csakhogy ez esetben nincsen jelezve az, hogy hová céloz ezen első és főkülömbiség, az örökös kinevezése előtti hitbizományokra-e (mi a szavak értelme ellen van), vagy pedig a végrendelet nem létében elrendelt hitbizományokra (mely esetben *Gaius* rögtön egymásután ugyanazt mondotta volna).

²⁵⁶ A leíró által itt elkövetett elnézést nyilván a mindjárt utána következő másik *item*, melyre az ő szeme eltévedt, okozta.

²⁵⁷ Göschen emendatioja *Gaius* epitomejából. (II. 7. §. 5.)

²⁵⁸ Studemund azt mondja, hogy a kézirat 11. sorának végén *cave-rit* után két vagy több betű olvashatatlan volt, azért toldotta be Huschke a fentebbi szavakat.

²⁵⁹ Göschen olvasása aut h.

²⁶⁰ Göschen olvasása heredes h.

²⁶¹ Huschke conjecturája; a kéziratban: *hdes institutio* áll, a *h* fölött vonás, az *o* fölött pont. Lehet, hogy az eredetiben *c* (= *capere*) állott, mit a leíró meg nem értvén *o* betűvé változtatott, az előtte való *a* betűt *i* betűvé, az *r* betűt pedig *d* betűvé; Göschen institui-t olvas.

²⁶² Göschen interpolációja az értelem kedvéért.

²⁶³ Rohrscheidt itt Titius-t proponál, melyet Kr. St. is elfogadtak.

²⁶⁴ Göschen toldaléka.

²⁶⁵ Studemund olvasása re h.

²⁶⁶ Ez a helyesebb olvasás, v. ö. Rudorff, a berlini tud. Akadémia 1865. évkönyve 335. lapján.

²⁶⁷ Göschen olvasása; a kéziratban (5. 6. sor): *placisse*.

²⁶⁸ Göschen interpolációja.

²⁶⁹ Így olvassák Huschke és Böcking (legujabb kiadása), ellenben Studemund apographumjában (16. sor) *de eo legato* áll, Savigny a *legato* szó törlését javasolja.

²⁷⁰ Göschen olvasása, a kéziratban csak *fidem commissam*.

²⁷¹ Göschen olvasása *fideicommissorum* h.

²⁷² Így értelmezi Huschke a *diui* szó utáni *s* betűt, a codexben azonban *sunt* áll; ez esetben tehát a másoló az előtte fekvő példány abbreviaturáját rosszul értelmezvén *sunt*-nak írta.

²⁷³ Göschen olvasása *senatusconsultus* h.

²⁷⁴ Göschen olv. *fico* h.

²⁷⁵ Huschke conjecturája az eredeti szövegben csak homályosan látható *nas* betűkből, melyek tán *ttas* lehettek.

²⁷⁶ Göschen olv. *legatum hereditastesque* h.

²⁷⁷ A kéziratban: *p 'sem*; miután *capere prohibiti sunt* elég világos értelmet ad, ez a *p 'sem* esetleg mást, tán *pro semisse*-t jelent.

²⁷⁸ Polenaar toldaléka.

²⁷⁹ Legelőször mégis arra az atyára, *cuius fides electa erat*; v. ö. D. 31, 60.

²⁸⁰ Kr. St.-nál még ez a mondat: *quæ eadem, aut simili ex causa caduca fiunt* (az utolsó szótag Polenaar toldalékából).

²⁸¹ Göschen olv. *tius* h.

²⁸² Göschen olv. *tutores* h.

Szövegkritikai jegyzetek a III. könyvhöz.

¹ A harmadik könyv elejét képező egy egész levél, mely a 139. és 140. lappal függött össze, még a sz. Jeromos legendáját másoló egyén által leszakíttatván, elveszett. Studemund 126* és 126** gal jelzi e hiányzó levelet. A hézag, mely ez által támadt, valahogy kiegészíthető a *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* című gyűjtemény XVI, 2. §§, 1—5. és a iustiniani institutiókból.

² Toldalék az előző *in capita* analógiájára.

³ A iustiniani institutiók példájára, a kéziratban *hereditates* áll.

⁴ A kézirat 4. sorának első fele egy *g* betű kivételével olvashatatlan, a hézag azonban könnyen volt kiegészíthető a Collatióból s az institutiókból.

⁵ A kézirat 5. sora legnagyobb részt olvashatatlan egy *b* betű kivételével, de itt sem okozott a kiegészítés különös nehézséget.

⁶ Ezen szó után egy olvashatatlan hézag jön a 20. sor végén, a 21. sor pedig *cto*-val kezdődik, a conjectura tehát helyesnek látszik.

⁷ A kéziratban: *tunc etiis*, melyet Huschke, valószínűleg helyesen, *tunc ex iis*-nek olvas, Krueger és Studemund pedig (1884. kiadás) kihagynak.

⁸ Az apographumban ezen szó után (2. sor) még *bonis* szó is áll, melyet Huschke mint későbbi glossát elhagyni javasol, Krueger és Studemund zárjel közé tesznek.

⁹ Szükséges interpoláció más forrásokból.

¹⁰ A codexben (9. sor): *nanota est*; Krueger és Studemund ebből *nacta est*-et írnak, Huschke inkább *consecuta est*-et *Gaius* más hasonló helyeinek példájára; különben értelem dolgában egyre megy, akár az egyik, akár a másik szót fogadjuk el.

¹¹ Huschke és mások interpolációja.

¹² A kéziratban *de eadem retin* áll; ez utolsó szót Huschke *iterum*-nak olvassa, Krueger és Studemund pedig egészen elhagyják.

¹³ Az értelem kedvéért való interpolatio, ámbár Huschke azt hiszi, hogy e szó tán bent is állott az eredetiben, de az előbbi szóval való hasonlatossága miatt elkerülte a másoló figyelmét.

¹⁴ Göschen szerint; de az apographumban (17. sor) *habent'* (= *habentur*) áll, a mi Huschke véleménye szerint tán *habere videntur*-nak olvasandó, miután ez nem magából a törvényből, hanem az interpolációból eredt; legalább a 14. §-ban *Gaius placuit* szót használ.

¹⁵ E szó után egy üres sor (a 23.) következik.

¹⁶ A kézirat 2. sorának fele, s az egész 3. sor (ez utóbbi 3 betű kivételével) olvashatatlan, a szöveget Göschen egészítette ki az institutiókból.

¹⁷ E hely meg van rongálva; a Studemund-féle apographum szerint úgy látszik, mintha *cum iisdem propter* állott volna; a másoló rosszul értelmezvén a *bp*-féle siglát, mintha *pp* lenne az, s elvesztvén az alanyt, a *dat* szót *dem*-re változtatta; a helyes szöveg az institutiókból állítható vissza.

¹⁸ A kézirat 6. sorának eleje és vége, s a 7. sor majdnem teljesen olvashatatlan, itt is az institutiók segítenek ki bennünket.

¹⁹ Huschke conjecturája szerint.

²⁰ Ezen szó után olvashatatlan sorok következnek; Huschke azt gyanítja, hogy *Gaius* itt valószínűleg a *senatus consultum Tertullianum*-ról (v. ö. S. I. 418. l.) értekezett.

²¹ Huschke azt hiszi, hogy *Gaius* a teljesen olvashatatlan 133. lap elején arról szólhatott, hogy az anyát a *senatus consultum Tertullianum* értelmében nemcsak a *bonorum possessio*, hanem egyszersmind a polgárjog szerinti *hereditas* is illette, és hogy a *praetor* ezen *bonorum possessiót* mindig *cum re* (v. ö. S. I. 389. l.) adja, ez tehát egyenesen a polgári jog kiigazítása végett adatott.

²² A kéziratban *hereditas* áll, melyet Polenaar későbbi glossaának ismert föl, miért is p. Krueger és Studemund zárjel közé foglalják, Huschke pedig *bonorum possessio* szóval helyettesíti, a minek az egész összefüggés szerint kell is itt állania.

²³ A kézirat 17. sorában csak: *lu . r . . petere p contentus* olvasható, s így conjecturára van szükségünk; a fentebbi *conjectura* Hollwegtől való; ugyanesak ő, meg Huschke *nam et-et* Mommsen *id si fiet-et*, Krueger *scilicet-et* olvasnak, mindegyik persze pusztá gyanításnál nem egyébb.

²⁴ Huschke conjecturája.

²⁵ Ezután egy üres sor (a 2.) következik.

²⁶ A kéziratban csak *pune*, de valószínűleg azért, mert a másoló sokallotta a sok *um*-ot, melyhez az *im* oly hasonló (*patronum suum impune*); minden kiadás *impune*-ra javítja e szót, a mint kell is.

²⁷ Huschke toldaléka az értelem kedvéért.

²⁸ Így áll az institutiókban is, a kéziratban (13. sor) csak *esse* olvasható.

²⁹ Göschen toldaléka.

³⁰ A kézirat 4. sorának vége olvashatatlan, a hézagot Göschen töltötte ki az institutiókból; Huschke pedig megjegyzi, hogy *Gaius* itt nem egészen correctül fejezi ki magát, a mennyiben az emancipált- s azon adoptálnál, a ki ismét emancipáltatott, megkiváncsít, hogy vagy örökösül legyen kinevezve, vagy mellőzés esetében a *contra tabulas bonorum possessiót* kérje, annál pedig, ki valamely *extraneus*nak adatik

adoptióba, hogy természetes atyjától, kit *commisso per alium edicto* (v. ö. S. I. 427. l.) a *contra tabulas bonorum possessio* illet meg, legyen örökösül kinevezve; ehhez képest azt gyanítja Huschke, hogy *aut* szó után talán kiestek ezek a szavak: *rursus emancipati et*.

³¹ Huschke kiegészítése az institutiók nyomán, a kézirat 10. sora a *patrimonium* szöig csak nehezen kibetűzhető.

³² Huschke toldaléka az institutiók némely kézíratai nyomán, csak hogy más kéziratokban meg *intestatus decessisset* áll.

³³ A kézirat 137. lapjának első sora *factus*, második sora *relictus* szó kivételével teljesen olvashatatlan; a fentebbi szöveget Huschke emendálta.

³⁴ Az *ap graphum* szerint. V. ö. St. és Kr. legujabb kiad.

³⁵ A kézirat e lapjának olvashatatlan sorait Huschke és Göschen töltötték ki.

³⁶ A kézirat 19. 20. sorainak hézagai könnyen kitölthetők.

³⁷ Itt mindenütt Huschke emendatióját követtük; a kézirat 21—24. soraiban sok olvashatatlan hézag van.

³⁸ Huschke conjecturája szerint; Böcking *vel*-t szűr közbe, a kéziratban nincs se az egyik, se a másik.

³⁹ *Interpolatio* az értelem kedvéért.

⁴⁰ Studemund szerint.

⁴¹ A codexben: *remotus*, Huschke *remotos*-ra javítja.

⁴² A kéziratban: *nobi* (a *b* és *v* szokásos felcserélése).

⁴³ A kéziratban (23. sor) *honorato cre*, melyet Krueger *honorato fere*-nek olvas; Huschke pedig a *cre* alatt *iure* szót vél lappangani, de azért még sem meri a szövegbe fölvenni. V. ö. a St. és Kr. legujabb kiadását.

⁴⁴ Huschke interpolatiója, Böcking meg «*civium Romanorum*» szavakat szűr be.

⁴⁵ Következik egy üres sor (az 5.).

⁴⁶ Huschke conjecturája.

⁴⁷ Studemund szerint (azelőtt *prætor*t olvastak).

⁴⁸ Studemund conjecturája.

⁴⁹ Huschke szerint.

⁵⁰ E szavakat Huschke a mondat végére helyezi, a kéziratban *pro qua parte* szavak előtt állanak azok; az értelem külföldben ez által nem változik. Studemund a maga kiadásában az *et ad ipsum patronum* szavakat Mommsen nyomán zárjel közé teszi.

⁵¹ Göschen conjecturája szerint; a kéziratban *decedentis* áll.

⁵² Göschen conjecturája.

⁵³ Göschen conjecturája.

⁵⁴ Huschke toldaléka.

⁵⁵ Szintén.

⁵⁶ Szintén.

⁵⁷ Studemund conjecturája; a kéziratban hézag van.

⁵⁸ Huschke toldaléka.

⁵⁹ Huschke conjecturája.

⁶⁰ A kézirat 24. sora olvashatatlan, de a mindjárt következő 144. lapnak 1—21. sorai is olvashatatlanok, csak itt-ott van egy pár szó

vagy betű, melyek azonban semmi biztos támpontot nem nyújtanak a hézag kitöltésére. Azután következhetett ama controversia, vajjon, ha csupán a gyermekek nevezettek ki örökösökül, s azok közül valamelyik az örökségtől tartózkodott, vagy azt visszautasította, a latinusnak hagyatéka valamennyiökre, avagy csak azokra szállott-e, kik valósággal lettek örökösökké?

⁶¹ Huschke olvasása.

⁶² A kéziratban *Troianus* áll; Huschke szerint ezen szavak eredetileg a kézirat szélére voltak írva, honnan a másoló hibásan helyezte a *si Latinus invito* szavak elé; azért Huschke ide helyezi át s eljárásának indokául utal a következő §-ra, melyben ezen constitutio hatásáról van szó.

⁶³ A kéziratban: *ut ne unquam* áll; a fentebbi olvasás Huschke-től ered.

⁶⁴ Némelyek azt hiszik, hogy itt *vel salvo iure patroni* szavak kiestek, de alaptalanul, mert ebben az esetben ugyanaz volt a szabály, mint a két előbbi esetben a Traianus-féle constitutio szerint.

⁶⁵ A kéziratban *post*, de már Göschel *per-re* javította ki, s conjecturáját követték Huschke és most Studemund is.

⁶⁶ Huschke conjecturája; Studemund (*X bonorum*) *uenditionem fieri iubet*-et olvas; a kéziratban ez látszik állani: *in diebus u fieri iubet*, de *u* *fic* csak homályosan; conjecturára okvetetlenül szükség van.

⁶⁷ A kéziratban: *dimidio diebus* (tehát felényi idő, azaz 5 nap alatt); de római V ép oly kevésbé vehető ki a kéziratból, mint a hogy az előbbi X is csak találgatás útján magyaráztatik a homályosan látható *u*-ból.

⁶⁸ Studemund szerint xxx X, ámde ő elhagyja a *d* (= *die*) siglát.

⁶⁹ A Studemund-féle apographum szerint XX.

⁷⁰ Studemund nyomán.

⁷¹ Lachmann *ususceperiunt*-jából.

⁷² Huschke conjecturája, a kézirat csak nehezen olvasható.

⁷³ A kézirat 17. sorának közepétől a 19. sor közepéig látható nyomokat Huschke következőképen olvassa: «*nec s(enatus) c(onsultum) concesserit e(ius) ciuitati ius quo q(uæ) ciuib(us) e(ius) populi a civibus Romanis alienantur usucapere poss(unt)*».

⁷⁴ A kézirat 21. sorának vége, 22. sorának másik, 23. sorának első fele meg van csonkítva, a fentebbi szövegben Huschkenak conjecturáját követtük.

⁷⁵ A kéziratban: *concessu*, de általában véve *consensu*-ra javítják; itt t. i. szokásjogi successiókról van szó.

⁷⁶ Rudorff szerint (a kézirat 10. sorának vége olvashatatlan).

⁷⁷ Huschke conjecturája (a kézirat 11. sorának vége is olvashatatlan).

⁷⁸ Huschke conjecturája; a kézirat 14. sorának vége olvashatatlan.

⁷⁹ Szintén; a kézirat 16. sorának vége is olvashatatlan.

⁸⁰ Huschke emendatioja; a kéziratban csak homályosan látszanak: *quia scetsi* szavak.

⁸¹ Azután következik egy címőlíratnak szánt üres sor (az apogra-

phumban az 5.). Studemund azt hiszi, hogy az 5., 6., 8. sor miniummal voltak írva.

⁸² A kéziratban (6. sor) csak *legitimam h* olvasható, a többit az összefüggésből kivehető értelem szerint Huschke egészítette ki.

⁸³ Huschke conjecturája; a kézirat 8. sorának majdnem fele olvashatatlan.

⁸⁴ Huschke toldaléka, a kéziratban csak: *sus autem et necessarius heres* áll; tudvalevőleg különbség volt a *sui, sui et necessarii* és csupán *necessarii heredes* között; Huschke az utóbbiakat is akarja közbeszúrni (v. ö. II. 152.).

⁸⁵ Ezután egy üres sor következik (a 24.).

⁸⁶ A kéziratban e két szó hiányzik, Huschke az institutiókból pótolta.

⁸⁷ Huschke interpolatiója.

⁸⁸ Ezen görög szavak Theophilus konstantinápolyi jogtanárnak a iustiniani institutiókhoz (III. 15.) írt paraphrasisából vannak kölcsönözve; az apographumban *hoc modo* szavak után (8. sor) hézag van, melyben talán arról volt szó, vajjon a stipulator és promissor ugyanazon nyelvet tartoztak-e használni, avagy különböző nyelven is beszélhettek, ha csak egymást kölcsönösen megértették.

⁸⁹ A kézirat 153. lapjának 13 első sora pár szó kivételével olvashatatlan. A *dotis dictio* felől lsd S. I. 188. §. II. pontját, a *iurata promissio liberti* felől S. I. 58. §. III. 2. pontját, a harmadik esetet, t. i. a *votum*-ot, midőn valaki alkalmas indokból és szintén előrebecsátott fölszólítás nélkül egyoldalulag tesz ígéretet s ebből köteleztetik is (v. ö. S. I. 151 §. II. pontját), *Gaius* itt nem említi.

⁹⁰ A kézirat 14—24. sorai is nagyon meg vannak csonkítva, de mégis többet lehet belőlük kibetűzni, mint az előbbi sorokból. Huschke szerint a pontok által jelölt hézagban körülbelül ezek állhattak: «*Præter mulierem etiam pater eius doti dicere potest, sed obligatur eo modo etc.*»

⁹¹ Mind Huschkenak conjecturája *Gaius* epitomejából a Studemund-féle apographumban közölt szótöredék és kétes árnyékokhoz alkalmazva. A kézirat legutolsó megtekintése alkalmával Studemund ezeket olvasta: 95a. item | si debitor mulieris iussu eius, dum — — — | doti dicat quod debet; alius autem obligari hoc modo non potest. | et ideo si quis alius — — — com | muni iure obliga — — — — | — — — 96. §. Item uno loquente — — — | — — — | — — — | — — — | — — — | hæc sola causa est, ex qua iure iurando contrahitur | obligatio. sane ex alia nulla causa iureiurando etc. Kr. és St. legujabb kiad.

⁹² Studemund szerint e szó után még egy pár betűnek homályos árnyéka vehető ki a kéziratban, mintha az állana ott: *in aliis ualere*, de hozzá teszi, hogy ez csalódás is lehet. Azután egy üres sor (az 5.) következik.

⁹³ Lachmann azt hiszi, hogy itt egy mondat kiesett, mert az előbbi is, meg a következő is *stipuletur* szóval végződik, s így a másoló elnézte; azért közbe szúrta itt egy mondatot az institutiókból; de Huschke szerint más példa is lehetett az, melyet *Gaius* itt fölhozott, p. egy lehetetlen tény, mely miatt a stipulatio érvénytelen.

⁹⁴ A zárjel közé foglalt szavak interpolálva vannak, a kéziratban hiányzanak.

⁹⁵ A kéziratban: *sestertia ū*, ezt az *u t*. Studemund helyesen *V*-nek olvassa.

⁹⁶ Studemund szerint; ezen szó után a kézirat 3. sorában csak *seru* és *dari spondes* szavak olvashatók; a hézag kitöltése Huschke-nak conjecturáján alapszik.

⁹⁷ Ezt Lachmann pótolta az institutiókból; a Gaius-féle kéziratban csak: *ut tm* olvasható.

⁹⁸ Huschke interpolatiója az I. 3, 19, §. 10. és D. 46, 6, 6 nyomán.

⁹⁹ A kéziratban egy üres sor (a 4.) van, melyet a másoló Huschke gyanítása szerint azért hagyott üresen, mert címfejlátrának tartotta (melyet majd utólagosan csinosabban írt volna oda).

¹⁰⁰ A kéziratban: *sed*.

¹⁰¹ Huschke conjecturája szerint; Studemund itt *quamuis*-t olvas; a kéziratban *quia* áll.

¹⁰² A kéziratban: *r* s fölötte vonás, alkalmasint tévedésből a szokott *k* betű helyett.

¹⁰³ Böcking toldaléka.

¹⁰⁴ Huschke toldaléka.

¹⁰⁵ Huschke interpolatiója.

¹⁰⁶ Studemund szerint.

¹⁰⁷ A kéziratban csak: *uor*; Huschke azt gyanítja, hogy itt «*et obligantur suorum obligatione uerborum*» szavak kimaradtak.

¹⁰⁸ A kézirat 5. sorának végén csak *uit si* olvasható homályosan, utána 3 betűnek (*mul*) való hely; most közönségesen *mulier*-nek olvassák.

¹⁰⁹ Így Böcking és Huschke, a codexben *ad*. Ezen szó előtt üres hely van hagyva.

¹¹⁰ Huschke conjecturája szerint.

¹¹¹ Huschke emendatiója; a kéziratban *hoc onus ad ceterorum quoque pertinet* áll, valaminek tehát ki kellett maradnia.

¹¹² Studemund szerint; a kéziratban (20. sor) *etiamalis* áll, de csak homályosan vehető ki.

¹¹³ Huschke emendatiója.

¹¹⁴ Studemund apographumjában egész világosan így áll, annak előtte *Pompeia*-nak olvasták Huschke példájára (Római Perjogom 106. lapján is így áll még).

¹¹⁵ A kéziratban: *nam*, mi bizonyára tollhiba.

¹¹⁶ Huschke toldaléka.

¹¹⁷ A kéziratban *C milium* után nagyobbacska üres hely következik, melyet most közönségesen a fentebbi szavakkal szoktak kitölteni; Studemund azonban ezeket a szavakat csak zárjel között közli.

¹¹⁸ Így emendálja Huschke; a kéziratban *tui* (= tibi) áll, s ezt tartotta meg Studemund is.

¹¹⁹ Huschke interpolatiója.

¹²⁰ A kéziratban: *nob* (s fölötte vonás = *nobis*, mi alkalmasint csak rövidítés akart lenni).

¹²¹ A zárjel közötti szavakat Göschen pótolta.

¹²² Így magyarázza a dolog természetének megfelelőleg Huschke a kéziratbeli *id* szót.

¹²³ A kéziratban: *te se*, a minek csak a Huschke által közbeszúrt *pro ad* helyes értelmet; Studemund a maga kiadásában a *se* szócskát egészen kihagyja.

¹²⁴ A kéziratban: *rein*, Böcking és Studemund az *in* szót kihagyják, Huschke *rei*-t ír, Gneist pedig *rei non litterarum*-ot vél olvasandónak; igaza lehet Huschkenak, midőn azt mondja, hogy az annyi zavarra alkalmat adott *n* a kézirat 8. sorából tévedt ide, a mennyiben ott a *proprie* szó előtt meg hiányzik egy *n*.

¹²⁵ Ezt a 138. §-t Krueger mint későbbi glossát kihagyandónak, Huschke ellenben a 137. §. elé iktatandónak tartja; az utóbbi szerint a másoló a kézirat szélén találta s mivel nem tudta, hová tartozik, a 137. §. után iktatta be, talán azért, mert a kéziratban is ezen 137. §. után üres helyet talált.

¹²⁶ Ezen címőfölratnak az apographum 14. sorának közepén csak *de em* szótagjai látszanak.

¹²⁷ Studemund conjecturája szerint.

¹²⁸ A kéziratban: *nalioguin*.

¹²⁹ A kézirat szerint (nem pedig *eos*, mint annakelőtte olvasták).

¹³⁰ Huschke interpolatiója, a ki azt hiszi, hogy a másoló e szót az előbbi szó véghangjával való egyenlősége miatt elnézte.

¹³¹ Huschke toldaléka.

¹³² Göschen toldaléka az institutiókból.

¹³³ Az apographumban nincsenek Homernak idézett versei, de minden Gaius-kiadás közli azokat Göschen példájára, ki az institutiókból vette át.

¹³⁴ A kézirat (11. sor) itt csaknem kibetűzhetetlen, Studemund szerint *alioquoinu posside*, vagy ehhez hasonló valami állott benne, Huschke pedig azt gyanítja, hogy a másoló itt a *posse* szót a *possidere*-vel cserélte föl.

¹³⁵ Studemund szerint. V. ö. A. van der Hoeven, a Zeitschrift f. Rechtsgesch. VII. k. 258. l.

¹³⁶ Huschke conjecturája, melyet bővebben indokol «Gaius, Beitr. zur Kritik u. Verständn. seiner Institutionen» cz. munkája 94. lapján. Mommsen e szót «accesserim», mely a kéziratban olvasható, mint későbbi glossemát egészen törlendőnek véli.

¹³⁷ A kéziratban egy üres sor (20.) következik, melyben Huschke szerint ezek a szavak állhattak: «Proxima emptioni et venditioni est locatio conductio quippe» stb.

¹³⁸ Huschke interpolatiója, de csak a világosság kedvéért.

¹³⁹ Studemund szerint; Huschke *ex eadem* szavakat proponál, de a kézirat világosan olvasható.

¹⁴⁰ Polenaar conjecturája.

¹⁴¹ A kéziratban csak *id*, de Huschke ezt siglának tekinti.

¹⁴² A kéziratban még *quaeritur* szó is áll, de Huschke egészen kihagyja, Studemund pedig mint későbbi glossát zárjel közé teszi.

¹⁴³ A kéziratban egy üres sor (a 13.) következik.

¹⁴⁴ Göschen kiegészítése az institutiókból.

¹⁴⁵ Mommsen *iam* szót proponál.

¹⁴⁶ A kéziratban *coire*, mit Böcking is megtartott, a többi Gaiuskiadások azonban *passivumra* változtatnak.

¹⁴⁷ A kéziratban: *ut* (tollhiba).

¹⁴⁸ Tán *socii sensu*, az institutiókban *consensu* áll, ez írja Studemund kiadása is.

¹⁴⁹ Ezen §. restituálva van; a kéziratban itt hézagnak kellett lenni; a fentebbiben Huschkét követjük.

A kéziratban (1. sor): *iorq* áll; ezt Huschke *ob id quod*-nak, Fitting és Studemund *id est quae*-nek olvassák.

¹⁵¹ Huschke interpolatiója.

¹⁵² Huschke interpolatiója.

¹⁵³ A kéziratban ezen szó után még *consummatur* olvasható, melyet Studemund *consummatum*-ra javít, Huschke pedig arra való tekintettel, hogy ez egészen mást jelent (v. ö. §. 11. I. h. t. L. 22. §. 11. D. h. t.), mint későbbi glossát, egészen kihagy.

¹⁵⁴ Ezen szó után a kéziratban még *alicuius* áll, melyet (mert az institutiókban sem fordul elő) Huschke ismét mint későbbi glossát kihagyott (Studemund ellenben megtartott).

¹⁵⁵ A zárjel közötti szavak Göschen interpolatióját képezik.

¹⁵⁶ Huschke told.

¹⁵⁷ Huschke told.

¹⁵⁸ Huschke conjecturája.

¹⁵⁹ Így Göschen nyomán; a kéziratban *causa alia* olvasható, az *alia* szó tán máshonnan került ide, p. valamivel fentebb *licet* és *dominus* között állhatott még *alias* szó.

¹⁶⁰ Huschke conjecturája; a kéziratban *domini nomen adiectum domini* áll.

¹⁶¹ Nem valószínű, hogy *Gaius* itt oly hirtelenül tért volna át egy új tárgyra, tán csak annyit mondhatott: «Videamus nunc, quibus modis obligatio tollitur». A *breviarium Alaricianum*ban és *Iustinianus*nál legalább címfőlírat van, de itt még címfőlíratnak való hely sem hagyatott.

¹⁶² A kézirat 172. lapjának utolsó sorában az utolsó félig-meddig olvasható szó *haec*, Studemund *apographumja* még *uerba* szót tesz utána zárjel között, de egyszersmind kérdőjellel, az *m* betű merő conjectura, mely azonban valószínűséggel bír; a 173. lap első szava *edicere*.

¹⁶³ A kéziratban csak *q* betű, mely az institutiókban *quia*-nak van írva.

¹⁶⁴ A mi ezután az institutiókban következik: «sed et Græce potest acceptum fieri, dummodo sic fiat, ut Latinis verbis solet: ἔχεις λαβὼν δηνάμια τόσα; Ἐχω λαβὼν.» ezen a helyen, úgy látszik kihagyatott, mint a hogy a leíró még sok egyebet is kihagyott.

¹⁶⁵ Huschke conjecturája.

¹⁶⁶ A kéziratban: *debet recte solui recte soluit*. Huschke azonban az institutiókból kimutatta, hogy a leíró a *debet* szót (tulajdonképp *debiti*-nek kell lennie) a következő sorból húzta föl, az utóbbi helyen azután kihagyta.

¹⁶⁷ Lsd az előbbi jegyzetet.

- ¹⁶⁸ Huschke conjecturája; a kéziratban *debit* (= *debitum sit* ?) áll.
- ¹⁶⁹ Huschke pótléka.
- ¹⁷⁰ Huschke told. V. ö. Rentmeister Gaiusát 69. l. Bluhme a Zeitschrift f. Rechtsg. III. k. 456. l. Huschke u. o. VII. k. 167—171. ll.
- ¹⁷¹ A kéziratban csak két homályos vonás, mely esetleg kettős t betű is lehetett.
- ¹⁷² Az institutiókból kiegészítésképp.
- ¹⁷³ Így a kéziratban, az institutiókban ellenben *manet* áll.
- ¹⁷⁴ A kéziratban: *uel sponsor a. dies*, az institutiókban: *aut dies aut fideiussor*, s ennek példájára a Studemund-féle kiadásban *aut dies aut sponsor*, míg Böcking *vel sponsor aut dies*-t olvas (ez tán még legmegfelelőbb).
- ¹⁷⁵ Göschen told.
- ¹⁷⁶ Így Göschen; a Studemund-féle Gaius-kiadás is ezt az olvasást követi, de az apographumban *repetemus* olvasható.
- ¹⁷⁷ Az institutiókból vett pótlék.
- ¹⁷⁸ Huschke szerint; a kéziratban: *fueritasita*, mit Hollweg *fur sit aut*-nak olvas, de csakugyan nem lehetetlen, hogy *Gaius* itt is concret példát akart fölhozni.
- ¹⁷⁹ Így Huschke.
- ¹⁸⁰ Studemund szerint, a kézirat 24. sorának végszava nem olvasható tisztán.
- ¹⁸¹ Az institutiókból kölcsönzött interpolatio.
- ¹⁸² Az institutiókból kölcsönzött interpolatio.
- ¹⁸³ Az apographum szerint csak *linteo*, Huschke azonban azt állítja, hogy itt *linteo licio*-t kell olvasni, mert a pontifexek ezen szertartásnál megtiltották a gyapjuszövetből készült kötőnek használatát. V. ö. van der Hoeven a Zeitschrift f. Rechtsg. VII. k. 258. l.
- ¹⁸⁴ Huschke szerint.
- ¹⁸⁵ Huschke told.
- ¹⁸⁶ Polenaar conjecturája szerint, a kéziratban *haberi iubeat* áll.
- ¹⁸⁷ Vangerow conjecturája; a kéziratban *occupantis* áll.
- ¹⁸⁸ Huschke interpolációja.
- ¹⁸⁹ Így az institutiókban, a Gaius-kéziratban *cendam inutaturus rogaverit* áll.
- ¹⁹⁰ Huschke conjecturája szerint; a kéziratban *longius* és *aliquo* között *cum* áll, melyet a Studemund-féle kiadás egészen kihagyott.
- ¹⁹¹ A codexben *qui in aciem*, a Iustinianus-féle institutiókban *qui equum in aciem* áll; az előbbi megtartotta Studemund is, míg Huschke Polenaarral együtt helynevet sejt itt, melyet *Valerius Maximus*-ból (VIII, 2, 4) *Aricia*-ra tart kiigazítandónak; egy tudákos ember, úgy mond Huschke, alkalmasint azért, mert se az *uls* szót, se *Aricia*-t nem ismerte, *in aciem*-re javította ki e helyet, már pedig a ki csatába viszi a haszonkölcsönbe vett lovat, az nem viszi mindig messzebbre, mint a hóvá kérte. *Aricia* Latiumban feküdt, s mindjárt azontúl nagy hágó volt.
- ¹⁹² Böcking szerint.
- ¹⁹³ Az apographum szerint, az institutiókban e szó hiányzik.
- ¹⁹⁴ Toldalék az institutiókból.

- ¹⁹⁵ Az apographum szerint.
- ¹⁹⁶ Huschke szerint; a kéziratban *etiudicatus* (= *etiam indicatus* ? mint a hogy Studemund is írja), de Huschke helyesen jegyzi meg, hogy pusztá *iudicatus*-on nem lehetett lopást elkövetni.
- ¹⁹⁷ Huschke conjecturája szerint.
- ¹⁹⁸ Némelyek e helyett *esset* szót olvasnak; a Studemund-féle apographumban is ilyesvalami látszik, de csak homályosan.
- ¹⁹⁹ Studemund szerint (t. i. egy fölülről lefelé keresztül húzott N).
- ²⁰⁰ Az institutiók nyomán kijavítva; a codexben csak *c'*.
- ²⁰¹ Az institutiók szerint kijavítva; a kéziratban: *atque deari*.
- ²⁰² Az institutiókból kijavítva.
- ²⁰³ Szintén az institutók nyomán.
- ²⁰⁴ Böcking szerint; a codexben *suum sequi*, a iustiniani institutiókban *rem suam persequi* áll.
- ²⁰⁵ Huschke szerint; Studemund e szót kihagyja.
- ²⁰⁶ Az institutiók szerint; a kéziratban a *malo* hiányzik.
- ²⁰⁷ A kéziratban egy *G* és egy keresztül húzott *R* (= *res*), a *si* szócska az institutiók nyomán lett közbeszúrva.
- ²⁰⁸ Az institutiók szerint; itt *quae restituenda* áll.
- ²⁰⁹ Huschke conjecturája.
- ²¹⁰ Így az institutiók, a Gaius-kéziratban még *itaque* következik utána.
- ²¹¹ Az institutiókból kijavítva.
- ²¹² Az institutiókból, itt hiányzik.
- ²¹³ Szintén.
- ²¹⁴ A digestákból (IX. 2, 2. pr.) pótolva.
- ²¹⁵ Így az institutiókban, a kéziratban *is inuria* áll.
- ²¹⁶ Studemund *sed sane si*-t ír a kézirat nyomán, de Huschke azért idegenkedik a *sane* szótól, mert ha meg is hagynók, itt semmikép sincs a szokott értelme (persze, természetesen).
- ²¹⁷ Huschke interpolációja, miután itt valaminek ki kellett maradnia; Studemund ezeket interpolálja: «*ut non quanti fuerit, cum occideretur, sed quanti in eo anno plurimi*».
- ²¹⁸ Pöschmann told.
- ²¹⁹ Böcking, Huschke és Studemund szerint; a codexben: *quam*.
- ²²⁰ Göschen toldaléka az institutiókból.
- ²²¹ Az institutiók szerint.
- ²²² A kéziratban: *aut ruptum aut fractum*, de a D. 9, 2, 27. §§.
5. 16. szerint a szöveg helyesebbnek látszik.
- ²²³ Göschen told. az institutiókból.
- ²²⁴ Szintén.
- ²²⁵ Az institutiókból pótolva.
- ²²⁶ Huschke conjecturája.
- ²²⁷ Huschke szerint.
- ²²⁸ Az institutiókban még ez következik: *ideoque ipsa lege Aquilia tenetur*.
- ²²⁹ Itt úgy látszik, hogy valami kimaradt; v. ö. I. 4, 4. pr. *Collat.*
- II. 5, 1.
- ²³⁰ Huschke told.

- ²³¹ Lachmann conjecturája.
²³² Huschke conjecturája.
²³³ Az institutiók nyomán kijavítva.
²³⁴ Göschen szerint; a kéziratban *potenti*.
²³⁵ Huschke szerint; a kéziratban *eratūū*.
²³⁶ Huschke szerint; Böcking és Studemund *pecuniariae*-t írnak, az institutiók *nummariae*-t.
²³⁷ Huschke szerint.
²³⁸ Az institutiókban: *senatoribus*.
²³⁹ Ezen szó a kézirat (187. lapjának) 11. sorában a közepén áll, tehát ezen lapnak több mint fele üres.
²⁴⁰ A 188. l. üres volt.

Szövegcritikai jegyzetek a IV. könyvhöz.

¹ Huschke emendatiója; a kézirat 1. sora üres.

² A kéziratban ezen szó után még *quotiens* következik, melyet azonban Huschke a következő sorba *id est* után tett át, a hol viszont a kéziratban hiányzik; Studemund itt is, ott is egészen kihagyta.

³ Huschke conjecturája.

⁴ Göschen toldaléka az institutiókból.

⁵ Az institutiók nyomán; a kéziratban *ex hac actione* áll.

⁶ A kéziratban (2. sor) még *agim* áll, miért is Lachmann *actionibus quibus ex contractu*-t ír; Huschke ezt a szót mint fölöslegest egészen kihagyja.

⁷ Huschke conjecturája. A kéziratban a 7. sor eleje olvashatatlan, némi combinatióra újmutatást szolgáltatnak a mindjárt alább következő szavak. Különben megjegyzendő, hogy ezen 13. §. egymaga egész irodalmat teremtett. A kézirat ezen hézagjának kitöltése végett a legkülönbözőbb conjecturák hozattak javaslatba, melyek nem csekély szerepet játszottak a sacramentum tana körül felmerült controversiában. Danz «falsi sacramenti causa»-t, Rudorff «falsidicis»-t, Savigny «falsi loquis»-t, Bethmann-Hollweg «falsi calumniosis»-t, Lachmann «falsi nomine»-t, Mommsen «falsi damnatis»-t vagy «falsi conuictis»-t, Huschke azelőtt szintén «falsi conuictis»-t, majd «iusiurandi nomine»-t ajánlott, most pedig a szövegben olvasható conjecturát proponálja. Studemund, ki már több ízben nézte meg a kéziratot, legújabb kiadásában (157. és 158. l.) lemond a reményről, hogy e hézag kitöltése valaha sikerüljön, miért is a helyett, hogy bizonytalan és kétes értékű conjecturákhoz folyamodnék, inkább vonallal jelzi, hogy itt hézag van. Annyit constatat, hogy valamennyi eddigi javaslat közül egy sem felel meg a kézirat vonásainak (v. ö. Krit. Vierteljahrschrift 1884. évf. 553. l.). Hazai íróink közül Rentmeister Danz conjecturáját követi, Finály H. pedig a következő olvasást ajánlotta: «eaeque actio perinde periculosa erat olim ex lege XII tabularum, atque hoc tempore periculosa est actio certæ creditæ pecuniæ propter sponsionem . . . . et restipulationem . . . . . nam qui uictus erat falsi, summam sacramenti præstabat poenæ nomine . . .

etc. (L. Erdélyi Muzeum 1878. évf. 108. l.) Vécsey T. Finálynak ezen conjecturáját közzé tette a Pernice-féle Zeitschrift f. Savignystiftung, 1880. évf. I. 90., de eddig senki sem tett reá észrevételt, Finály pedig maga mondja, hogy ő nem jogász, s így nem tudja, megállhat-e a conjecturája a római jogtudomány szempontjából? Erre bajos határozott feleletet adni, a legis actio sacramento felőli jelenlegi elmélettel nem ellenkezik ugyan a szövegben olvasható *falsi* szónak pár sorral alább *uictus erat* szavak utáni áthelyezése, sem az *olim ex lege XII tabularum*-féle szavak közbeszúrása, mert egyrészt a fogadás természete hozza magával, hogy csak azon fél vesztheti el, a mely félnek állítása valótlannak bizonyult (*qui uictus erat falsi*), másrészt a legis actiók csakugyan szorosan a XII táblás törvényhez csatlakoztak (v. ö. Róm. Perjogom 46. lapján a 2. sz. jegyzetet és fentebb a 11., alább a 30. §-t). A conjectura csak conjectura marad, sejtelem, de nem tudás.

⁸ Savigny told.

⁹ Göschén szerint.

¹⁰ Göschén szerint.

¹¹ Heffter told.

¹² Savigny conjecturája; a kéziratban *orarentur* áll.

¹³ A kézirat 192. lapjának 1—4., 7—11., 13—16., 20—23. sorai menthetetlenül elenyésztek; az 5. sorban mindjárt a kezdetén csak *sin*, a 6. sor elején *udq. s*, a 12. sor elején *stae omnes actiones*, a 17. sor elején *onecessac*, a 18. sorban a vége felé *ecaptus*, a 19. sorban szintén a vége felé értelmetlen vonások, a 24. sor végén pedig *ad iudicem accipiund* szavak láthatók.

¹⁴ Huschke emendatiója.

¹⁵ Huschke szerint.

¹⁶ Wieding és Studemund szerint.

¹⁷ Bethmann-Hollweg conjecturája.

¹⁸ Göschén szerint.

¹⁹ Huschke helyesen változtatta meg az azelőtt szokásban volt interpunctiót, a mennyiben a pontosvesszőt innen *causam* szó után tette át. V. ö. a Zeitschrift f. Rechtsgesch. VII. k. 175. s köv. ll.

²⁰ Göschén conjecturája; az eredeti szövegben az ige egyes számban áll.

²¹ A kéziratban csak *uindicabat*, a zárjel között lévő szavak részint Göschén, részint Huschkenak conjecturáján alapulnak; minden Gaius-kiadás itt szükségesnek véli a conjecturát.

²² Huschke szerint.

²³ Példaképen közbeszótt interpolatio; de lehet, hogy a *scilicet* szó corrumpálva van.

²⁴ Baumbach conjecturája, a codexben *qucumque* áll.

²⁵ Huschke conjecturája; a kéziratban *dominio XXI me* áll. Muirhead a quod-szót törlni kívánja.

²⁶ Ezen szavak «res . . . sumebatur» Huschke toldalékát képezik az értelem kiegészítése végett. Ezután jött egy levél, mely azonban már a szent Jeromos legendáját másolónak kezei között veszett el. Studemund 194* és 194** gal jelzi ezeket. Huschke szerint *Gaius* itt alkalmasint azokat a jelképi cselekvényeket és szavakat adta elő, melyeket távollevő dolgok vindicatiója körül használtak, s

azután áttérhetett a második legis actióra (per iudicis postulationem), melynek eseteit és az annál követendő eljárást, valamint az *arbitrium litis aestimandae* lényegét s alkalmasint a sponsio-eljárást is fejtegethette.

²⁷ Itt a Huschke ajánlotta szöveg helyesebbnek látszik, mint Studemundé, ki maga is mondja, hogy az általa ajánlott *die XX ad iudicem capiendum praesto esse debebant* is nagyon bizonytalan.

²⁸ Lachmann és Böcking az institutiók nyomán *esse qua*-t írnak.

²⁹ Göschen szerint.

³⁰ Göschen conjecturája.

³¹ Böcking és Studemund szerint.

³² Huschke emendatiója.

³³ Heffter conjecturája.

³⁴ Huschke told.

³⁵ Huschke szerint

³⁶ Göschen told.

³⁷ Göschen szerint; a kéziratban *C* áll.

³⁸ Huschke told.

³⁹ Azelőtt némelyek *Valeria*-t olvastak, de az apographum szerint tisztán *uallia* látszik.

⁴⁰ D' Ablaing itt az *agere* szó elé *lege*-t akar közbeszúrni, de hát akkoron minden *actio legis actio* volt.

⁴¹ Böcking conjecturája.

⁴² Studemund szerint.

⁴³ A kéziratban csak *militi*.

⁴⁴ A kéziratban csak *distruebat*.

⁴⁵ A kéziratban: *it* (= *item*).

⁴⁶ Savigny conjecturája.

⁴⁷ Szintén.

⁴⁸ A Studemund-féle apographum szerint; azelőtt *Plaetoria*-t, vagy *praediatoria*-t gyanítottak itt.

⁴⁹ Huschke told.

⁵⁰ Göschen conjecturája.

⁵¹ Huschke szerint, ellenben Studemund szerint *litigemus*, mely talán *litigatores* szóból lett kijavítva.

⁵² A kéziratban ezen szó után még *id legis actionem facere* szavak fordulnak elő, melyeket Huschke egy későbbi glossának s itt elhagyandónak tart.

⁵³ Huschke szerint; Studemund ellenben a kéziratban olvasható *PR* siglát *praetorem*-nek olvassa és saját kiadásában zárjel közé teszi.

⁵⁴ Következik egy teljesen olvashatatlan lap. Itt *Gaius* alkalmasint elmondott még egyet-mást a *pignoris capio*-ról s azután visszatért a formulákhoz, melyek *legis actio*-nak fictiójával szerkesztettek. V. ö. R. P. 64. l.

⁵⁵ Huschke conjecturája; a kéziratban *iure es*.

⁵⁶ Heffter szerint.

⁵⁷ Scheurl itt *pareret* szót ajánl.

⁵⁸ Példaképeni interpolatio.

⁵⁹ Huschke told.

⁹⁰ Huschke conjecturája.

⁶¹ A zárjel között levő, csupán az értelem világosabbá tételére szolgáló toldást Goudsmit hozta javaslatba.

⁶² A kéziratban *cr. mei*, (Böckinget kivéve *Hermaei*-nek szokás olvasni).

⁶³ Huschke e helyett *eamque*-t, a végén pedig *oportere*-t javasol, de csak jegyzetben.

⁶⁴ Hugo conjecturája szerint; a kéziratban *adcontrarium* áll.

⁶⁵ Igy Göschén szerint; a kéziratban e szó előtt még *actio* áll.

⁶⁶ Ezt a szót Studemund a maga kiadásában teljesen elhagyja, apographumjában pedig mindjárt alább a 3. sorban (kézirat 12. sor) *quae* szó után tünteti föl, a hová pedig nem illik, azért Huschke inkább ide iktatta.

⁶⁷ Huschke interpolatiója azon okból, mert rabszolgát elvontan nem lehet vindicálni, csak bizonyos rabszolgát.

⁶⁸ Huschke emendatiója a kéziratban olvasható *TITIO* szóból, mely szerinte *curō* betűkből származott.

⁶⁹ Huschke told.

⁷⁰ A kéziratban: *absolvito*, de alkalmasint a rákövetkező *item* miatt elnézésből.

⁷¹ Huschke told.

⁷² Szintén.

⁷³ Böcking toldaléka Göschén nyomán. V. ö. Rentmeister Gaius-át 70. s k. ll.

⁷⁴ Göschén told.

⁷⁵ Göschén szerint; a kéziratban (14. sor) *deposuisset*.

⁷⁶ A kéziratban csak *nr* (Huschke conjecturája). E siglának szerencsés megfejtése sokban járult az *actiones arbitrarie* helyes megértéséhez.

⁷⁷ Huschke told.

⁷⁸ Huschke conjecturája; a kéziratban *argumentum* áll.

⁷⁹ Huschke conjecturája; a kéziratban *condemnatum* áll.

⁸⁰ Göschén szerint; a kéziratban *quae*.

⁸¹ A Studemund-féle apographum szerint (16. sor); Huschke szerint ez helyes is, mert itt előrebocsáttatott *nisi rem arbitrio tuo Ao Ao restituat*; saját kiadásában Studemund mégis Göschént követve *A. Agerio*-t ír.

⁸² A kéziratban (21. sor) *summa* és *posita* között nagyobb üres hely van; minthogy a 19., 20. és 21. sorban észlelhető ezen hézagok épen egymás fölött vannak, lehet, hogy azon a helyen nagyobb tintafolt volt, melyet a másoló kikerülni akart.

⁸³ A kézirat 1. sorának második fele s az egész 2. sor olvashatatlan; a fentebbi szövegkiegészítés Huschke emendatióján alapszik.

⁸⁴ Huschke emendatiója; a kézirat 3. sorának vége s a 4. sor eleje olvashatatlan.

⁸⁵ Huschke emendatiója; a kézirat 5. sora legnagyobb részt, 6. sora teljesen olvashatatlan.

⁸⁶ A kézirat 7. sorából csak *usq uelit* olvasható, a többi, a mi

előtte van, Huschke emendatiója; Huschke szerint *quousque* is lehetett, a mit ő *minus quam*-ra corrigált.

⁸⁷ Huschke conjecturája; a kézirat 8. sorának vége olvashatatlan.

⁸⁸ Ez mind Huschke emendatiója; a kézirat 11. és 12. sora olvashatatlan.

⁸⁹ Huschke emendatiója; a kézirat 15. sorának vége, valamint a 16. és 17. sor olvashatatlan.

⁹⁰ Huschke emendatiója; a kézirat 18. sora is legnagyobbbrészt olvashatatlan.

⁹¹ Huschke emendatiója; a kézirat 19. sorának fele olvashatatlan.

⁹² Ilyen *causa specialis*-nak hozzáfüggesztését Huschke itt szükségesnek látta.

⁹³ Huschke emendatiói; a kézirat 20—24. sorai legnagyobbbrészt olvashatatlanok.

⁹⁴ Huschke conjecturája szerint; a kéziratban *eor'* áll; Huschke azért tartja szükségesnek a *solum* szót, mert «alterutrum ex his» (így írja Studemund kiadása is) kér az is, a ki 10000-et, vagy Stichust kéri».

⁹⁵ Göschen conjecturája; a kéziratban *papp* áll.

⁹⁶ Huschke conjecturája; a kéziratban csak *oporteret*.

⁹⁷ Huschke conjecturája; a kéziratban *petitum*.

⁹⁸ Göschen told.

⁹⁹ Polenaar és Huschke told.

¹⁰⁰ Göschen conjecturája; a kéziratban *Laticoni*.

¹⁰¹ Itt kieshetett e szó: *mandati*.

¹⁰² Huschke conjecturája.

¹⁰³ A kéziratban: ⁱ*quae* (= *quae in*).

¹⁰⁴ Huschke conjecturája; a kéziratban (16. 17. sor) *demonstratorio modo designetur*, mit hogy *Gaius* írt volna, kissé gyanúsnak tetszetik, ő bizonyára *demonstratio*-t írt volna; nem lehetetlen ennél fogva, hogy az előző *demonstretur* után *i e m(odo) designetur* következett.

¹⁰⁵ D' Ablaing itt *iuris civilis intentio*-t ajánl. Lsd még Bluhme a Zeitschrift f. Rechtsgesch. III. k. 458. l. Huschke u. o. 173. l.

¹⁰⁶ Huschke told. V. ö. Rentmeister *Gaius*-át 87. l.

¹⁰⁷ Ezen §. elejét Huschke a Iustinianus-féle institutiókból egészítette ki.

¹⁰⁸ A kézirat 211. lapjának végén *po— —s* olvasható, mi Huschke nézete szerint *potius*-t jelenthetett.

¹⁰⁹ Az itt fenforgó anacoluthon felől v. ö. a III. k. 160. §-át.

¹¹⁰ A kéziratban *mandati* szótól egész *alia* szóig ismétlés van, nyilván tévedésből; az utolsó három szó olvasásánál, minthogy ezek csak homályosan látszanak, Huschke conjecturája után indultunk.

¹¹¹ Hushkenak nagy valószínűséggel bíró conjecturája szerint.

¹¹² Huschke conjecturája szerint, ki a kéziratban *iudici* szó után következő *nullam* szót *nulla in* szavakra javítva ide helyezte át.

¹¹³ Huschke conjecturája; a kéziratban *ut itaque* áll.

¹¹⁴ Hugo conjecturája; melyet az apographum is megerősít.

¹¹⁵ Lehet, hogy ezen szócska előtt valami kimaradt, p. Studemund

szerint: «si frumentum aut vinum petat bonorum emptor et inuicem defraudatoris nomine pecuniam is debeat, quanto amplius ea pecunia id frumentum aut vinum erit, in condemnatione ponitur; si uero etc.»

¹¹⁶ Huschke conjecturája szerint.

¹¹⁷ Huschke conjecturája; a kéziratban *petenti* de a condemnatióban nem lehet szó plus petitióról (v. ö. R. P. 126. l.).

¹¹⁸ Ezután ismét egy üres lap következik; a legerősebb vegyészeti szerek alkalmazásával sem lehetett, három betű kivételével, az eltűnt szöveget ismét napfényre hozni. A kiegészítés az institutiókból való.

¹¹⁹ Huschke interpolációja az értelem kedvéért.

¹²⁰ Így a kéziratban, s ez *Gaius* kifejezésmódja, az institutiókban *maleficiis* áll.

¹²¹ Az institutiókból pótolva.

¹²² Huschke conjecturája Bluhme nyomán; Studemund ezt a szót egészen kihagyja.

¹²³ Göschen interpolációja.

¹²⁴ Huschke emendációja.

¹²⁵ Huschke emendációja.

¹²⁶ Így olvassa Huschke e helyet (*reissakdcis*).

¹²⁷ Huschke emendációja szerint. A kézirat 219. lapja úgyszólván teljesen olvashatatlan. A hézagban *Gaius* alkalmasint arról szólt, a mi az institutiókban (I. 4., 9. pr.) olvasható: Esztelen állatok által szilajság-, szenvedély- vagy vadságból okozott kár miatt a XII táblás törvény hozott be noxális keresetet, de az állatoknak kár fejében való odaadása által alperes felszabadul a kártérítés alól. Az után fejtegethette a noxális keresetek ama közös sajátosságát, melynél fogva a kárttevő rabszolga- vagy állatnak a litis contestatio előtt történt halála folytán elenyésznek, de ha a litis contestatio után alperes hibája folytán hal meg a szolga vagy állat, nem adhatja ezeket oda kártérítés fejében; ha más ölte meg őket, méltányosnak látszott, hogy a bíró alperest, ha az ellene indított keresetnek engedett, fölmentse. A lapnak többi részén végre egy előttünk ismeretlen controversiát tárgyalhatott, t. i. azt, hogy mi történjék abban az esetben, ha a rabszolga vagy állat a litis contestatio után alperes vagy bárki másnak hibáján kívül ment tönkre?, mire a következő 81. §. czélozni látszik.

¹²⁸ Huschke szerint.

¹²⁹ Mommsen conjecturája szerint; a kéziratban *exceptis causis* áll.

¹³⁰ A kéziratban csak ez a sigla *qā*.

¹³¹ Bethmann-Hollweg told.

¹³² Studemund szerint.

¹³³ Göschen told.

¹³⁴ Lachmann conjecturája; a kéziratban csak *qui agat, satis dare*.

¹³⁵ Huschke conjecturája; a kéziratban *de eo*.

¹³⁶ Ezt a szócskát, mely a kéziratban világosan olvasható, Huschke kihagyni javasolja.

¹³⁷ Göschen szerint, a kéziratban *quia* áll.

¹³⁸ Lachmann szerint, ellenben Studemund *non-t* olvas.

¹³⁹ Huschke egy betű módosításával (*e* helyett *i*) ide helyezi a

praedes szót, mely a kéziratban e §. végén dabantur után áll; az utóbbi helyről már Göschén is kitörlendőnek mondotta.

¹⁴⁰ Göschén és Huschke szerint; ellenben Studemund és Krueger a kéziratnak ezen nehezen megfejthető helyét (23. 24. sor) így olvassák: *sacramento enim reum prouocamus (sacramēto rrerepuocatu)*.

¹⁴¹ Így olvassa Huschke a kéziratban (24. sor végén) olvasható *fit solet* szavakat, ellenben Lachmann és Studemund *fit scilicet*-féle olvasást ajánlanak.

¹⁴² A kéziratban (1. sor) részben csak homályosan látszik *creperiam* miből némelyek egy *lex Crepereiat* vélték kibetűzhetni, mások a *lex Papiriat* sejtik e bizonyára megromlott vonások alatt. Huschke is a *lex Iulia Papiriat* gyanítja, mely R. é. u. 324. évben alkottatott s a mint látszik többek között azt is határozta, hogy a *summa sacramenti* ne haladhassa túl a peres tárgy értékét.

¹⁴³ Göschén told.

¹⁴⁴ A kéziratban tévedésből kétszer vannak az *actum*-tól *per cognitorem*-ig való szavak leírva.

¹⁴⁵ A kéziratban *per superabundantiam* még *aliquid* is áll.

¹⁴⁶ Huschke magyarázatképeni toldaléka.

¹⁴⁷ A kéziratban: *satisdaretur*.

¹⁴⁸ Göschén told.

¹⁴⁹ Göschén szerint; a kéziratban *iudicia*.

¹⁵⁰ Göschén szerint; a kéziratban *morit*.

¹⁵¹ Göschén conjecturája; a kéziratban csak *ea*.

¹⁵² Huschke szerint.

¹⁵³ A kéziratban *at*.

¹⁵⁴ Így írja Huschke; ellenben Studemund *Ollinia*-nak; az előbbi mindenesetre ismertebb hangzású, mint az utóbbi. Huschke t. i. úgy vélekedik, hogy *oulilia* lehetett írva, melyből a leíró a *p* betűt vagy kifejejtette, vagy más betűvel fölcserélte; s oly törvénynek kellett annak lenni, melyet *Gaius* egyszer már fölemlített, miután itt példaképen hivatkozik reá.

¹⁵⁵ Huschke emendatiója; a kézirat 2. sorának vége olvashatatlan.

¹⁵⁶ A kéziratban (3. sor vége) lévő hézag miatt Böcking e szó után *praetor*-t interpolál, de ok nélkül, helyesebb Huschkenak interpolatiója.

¹⁵⁷ Huschke conjecturája; a kézirat 4. sorának vége csak nehezen fejthető meg.

¹⁵⁸ Huschke told.

¹⁵⁹ Az előbbi sor utolsó szava után τ sigla áll, mely helyesen fejthető meg *contra* szóval, s itt csakugyan szükség van egy az ellentétet kifejező szócskára; az institutiókban is *non autem* áll.

¹⁶⁰ Huschke emendatiója szerint, a ki azt gyanítja, hogy a másoló valószínűleg nem ismerte a *Fragm. Vaticanaban* előforduló azon siglának (*f* és fölötte *c*) értelmét (= *func*) s így *h'di* (= *heredi*) *dem-et defti* helyett kétszer írt; a kézirat itt (12. sor vége) csak nehezen fejthető meg.

¹⁶¹ Az institutiókból pótolva.

¹⁶² Huschke szerint.

¹⁰³ Ezen szavakat *ante rem iudicatam* Mommsen, mint későbbi glossát kihagyandóknak véli.

¹⁶⁴ Huschke emendatiója szerint, a kézirat 2. sorának másik fele olvashatatlan.

¹⁶⁵ Huschke conjecturája.

¹⁶⁶ Huschke szerint; a kézirat 6. sorának eleje csak nehezen olvasható, vége olvashatatlan.

¹⁶⁷ Huschke conjecturája; a kézirat 9. sorának csak a fele, 10. sorának csak eleje olvasható.

¹⁶⁸ Göschen szerint; a kéziratban: *apa*, vagy *āpa*.

¹⁶⁹ Huschke szerint; Böcking *teneris*-t olvas.

¹⁷⁰ Huschke szerint; Studemund *id ipsum a te*-féle szöveget tart helyesebbnek.

¹⁷¹ Göschen told.

¹⁷² Huschke szerint.

¹⁷³ Heffter szerint; a kéziratban: *qui*.

¹⁷⁴ Göschen szerint; a kéziratban: *obigitur*.

¹⁷⁵ Studemund szerint; de már Göschen is így olvasta, míg a többi kiadások egyszerűen csak *erit*-et.

¹⁷⁶ Göschen conjecturája; a kéziratban: *pactum*, mit némelyek hibásan *peractum*-ra magyaráztak.

¹⁷⁷ Huschke szerint.

¹⁷⁸ Huschke told.

¹⁷⁹ A kéziratban *deductae et peremptae*, de minden Gaius-kiadás a entebbi szöveget követi.

¹⁸⁰ Huschke conjecturája; a kéziratban e két szó *is*, *qui* e helyen hiányzik.

¹⁸¹ Göschen told.

¹⁸² Az institutiókból pótolva.

¹⁸³ Az institutiókból javítva.

¹⁸⁴ Göschen szerint; a kéziratban: *qua*.

¹⁸⁵ Huschke szerint.

¹⁸⁶ Studemund told.

¹⁸⁷ Huschke told.

¹⁸⁸ Szintén.

¹⁸⁹ Szintén.

¹⁹⁰ Göschen szerint; a kéziratban *non*.

¹⁹¹ Van der Hoeven conjecturája.

¹⁹² A kéziratban *fiet*-ből javítva.

¹⁹³ A kézirat 4. 5. soraiból csak egyes szótagok vehetők ki; a fentebbi emendatio Huschketól ered.

¹⁹⁴ Polenaar told.

¹⁹⁵ A kézirat 7. és 9. sorának vége meg van csonkítva, az egész 10. sor pedig csakis conjectura mellett olvasható; a fentebbi emendatio szintén Huschketól ered.

¹⁹⁶ A kézirat 12. sorának vége s a 13. sor eleje meg van csonkítva, a fentebbi olvasás Göschentől ered.

¹⁹⁷ A kéziratban: *sig*, Studemund *autem*-et ír.

¹⁹⁸ A legtöbb Gaius-kiadás *in ea re*-t ír, Huschke azonban az *in*

præpositiót, mely szerinte csak a D. 9, 2, 1. §. 1. familiæ heriscundæ szavaira támaszkodva vétetett föl, de a kézirat 20. sorának végén lévő hézagba már be nem fér, elhagyja.

¹⁹⁹ Így olvassa Bluhme nyomán Huschke a kézirat 24. sorának végét; ellenben Studemund ekkép: *pér unius rei*. A kéziratnak ezután következő 234. lapja teljesen olvashatatlan, még csak egyes homályos nyomok sem láthatók rajta.

²⁰⁰ Ez s a következő lap nem palimpsest, hanem a veronai codexen kívül maradt fön, s még ennek felfödöztetése előtt födözte fel *Maffei*; először közzétette azt Haubold a Zeitschrift f. geschichtliche Rechtswissenschaft III. kötetében 140—146. lapjain. A 236. l. fényképét adja Studemund apographumja végén.

²⁰¹ Huschke conjecturája; a kéziratban *dem* — — *m*, miből azelőtt *determinatum est*-féle emendatiót szoktak volt csinálni, de ez a kifejezés nem vall *Gaiusra*.

²⁰² Huschke emendatiója; a kéziratban *dare oportet* áll.

²⁰³ Göschen emendatiója; a kéziratban *permisserit* áll.

²⁰⁴ Huschke szerint; a kéziratban e szó előtt semmiféle particula; Studemund *sed*-et javasol.

²⁰⁵ Göschen szerint; a kéziratban *subigitur*.

²⁰⁶ Caplick emendatiója; a kéziratban *proponit*.

²⁰⁷ Huschke emendatiója.

²⁰⁸ Maffei szerint; a kéziratban *sinede*.

²⁰⁹ Göschen szerint; a kéziratban *proactum*.

²¹⁰ Heise szerint; a kéziratban *item*.

²¹¹ Heise szerint; a kéziratban *etiam*.

²¹² Göschen szerint; a kéziratban *agetur*.

²¹³ Huschke emendatiója a D. 43. 2, 1. pr. quorum bonorum nyomán.

²¹⁴ Az institutiókból pótolva.

²¹⁵ Az institutiókból kijavítva; a kéziratban *idictum*.

²¹⁶ Az institutiók nyomán kijavítva; a kéziratban *adipisce*.

²¹⁷ A kéziratban: *publica*.

²¹⁸ Az institutiókból pótolva.

²¹⁹ Az institutiókból kijavítva; a kéziratban *sipsemercedibus*.

²²⁰ Ezt a kötőszót Polenaar törlni kívánja.

²²¹ Az institutiókból kijavítva; a kéziratban *possessoris* áll.

²²² Huschke told.

²²³ Göschen emendatiója; a kéziratban *si*.

²²⁴ Göschen szerint; a kéziratban csak *qq* (= *quique* vagy *quaque*).

²²⁵ Studemund szerint.

²²⁶ Göschen told.

²²⁷ Nyilván így olvasandó (a 17. sorban), bár csak homályosan látható *iii*, nem pedig a hogy az előtte álló *a* betű idevonásával *anni*-nak olvasható volt.

²²⁸ Így kell e szót olvasni: *poribus*, utána pedig *et* s nem *V* következik.

²²⁹ Studemund conjecturája szerint; a kéziratban egy áthúzott *q* s utána *trum porū*.

²³⁰ Studemund apographumjában (19. sor); *possio nihil*.

²³¹ A kéziratban (19. sor) *qualterius*.

²³² Lachmann által az institutiókból kijavítva; a kéziratban *deuimur*.

²³³ Az institutiókból pótolva.

²³⁴ Az institutiókból kiegészítve; a kéziratban (6. sor) *possion*.

²³⁵ Huschke emendatioja; a kéziratban *discepsserimus*.

²³⁶ Az institutiókból kijavítva; a kéziratban *deieciisti*.

²³⁷ Huschke told.

²³⁸ Huschke szerint.

²³⁹ Huschke emendatioja; a kézirat 14. sora részben olvashatatlan.

²⁴⁰ Huschke emendatioja; a kéziratban *possident*.

²⁴¹ Fitting conjecturája, a kézirat (15. sor) csak nehezen olvasható.

²⁴² Huschke szerint.

²⁴³ A kéziratban: *interdictorum interdum*, nyilván tollhibából.

²⁴⁴ Heffter conjecturája; a kéziratban csak *eum* áll.

²⁴⁵ Az institutiók nyomán kijavítva; a kéziratban *actorem*.

²⁴⁶ Az institutiók nyomán kijavítva; a kéziratban (8. sor) *piscar*.

²⁴⁷ Huschke nézete szerint itt kimaradt *fuit*, mely a régi *Ūti possidetis*-féle *interdictum* formulájában bent volt.

²⁴⁸ Göschen szerint; a kéziratban: *set actores*.

²⁴⁹ Huschke conjecturája; a kéziratban csak *q*, hihetőleg *quē* helyett.

²⁵⁰ Huschke conjecturája; a kéziratban *otere*.

²⁵¹ Huschke conjecturája szerint; a kéziratban (12. sor) *quia . . . ceno . . . t* de részben csak homályosan látható. Studemund *quia confitetur*-t olvas.

²⁵² Huschke conjecturája.

²⁵³ Huschke told.

²⁵⁴ A kézirat 242. lapja teljesen olvashatatlan, a 243. lapon is tíz sor teljesen olvashatatlan, tizennégy sornál pedig csak egyes szavakat, szótagokat és betűket lehetett megfejteni. A két lapnyi hézagot még hozzátétőleg sem lehet kiegészíteni, mi annál sajnosabb, mert épen az *interdictum*-perre nézve hiányzanak egyéb adataink. Valószínűleg a eljárás részleteiről volt itt szó, melyekre vonatkozólag lsd Róm. Perjogom 195—201. ll.

²⁵⁵ A kézirat 244. lapjának első 13 sora háromszor volt írásra felhasználva, a 14—24. sorok kétszer; ugyanazért e lapnak első fele csak nehezen olvasható.

²⁵⁶ A sor eleje tán így hangzott: *uter eorum vicerit*.

²⁵⁷ Studemund és Huschke conjecturái szerint.

²⁵⁸ Huschke emendatioja; Schmidt pedig ekkép emendálja e helyet: *uel si unus tantum sponsione prouocauit alterum, una inter eos etc.* A kézirat 10. sorának másik fele része meg van csonkítva (*uel sti . . . acen*).

²⁵⁹ Huschke conjecturája; a kézirat 11. sorának másik fele úgyszólván olvashatatlan (*item . . . stipulation — — —*).

²⁶⁰ Huschke emendatiója; a kézirat 12. és 13. sora jóformán olvashatatlan.

²⁶¹ Göschen szerint; a kéziratban *quam*.

²⁶² T. i. az előbbi §-ból folyólag; *Gaius* itt nem a condemnatióról és felmentésről, hanem a büntetésről (*poena sponsionis, restipulationis fructuum licitationis*) és a dolognak gyümölcseivel együtt leendő kiadásáról szól.

²⁶³ Huschke szerint, a kéziratban csak *summam*.

²⁶⁴ A kéziratban a *quos* . . . *fructus*-ig álló szavak tévedésből kétszer vannak leírva.

²⁶⁵ Nyilván így olvasandó a kézirat 17. sorának végén az *s* az utána következő pontokkal.

²⁶⁶ A kéziratban (3. sor) *quorum b — — as l — oc s* még ezen betűk is csak homályosan látszanak; Studemund így fejti meg: *quorum b(is et potest)as haec est, ut qui* etc.

²⁶⁷ Huschke conjecturája; Studemund így olvassa e helyet: *aut qui fructus licitationis*.

²⁶⁸ *Cum fructibus* Huschke told.

²⁶⁹ Ezt Krüger egészítette ki.

²⁷⁰ Az ezután következő 11—24. sorok kemény próbára teszik a kritikus; minden szöveghelyreállítási kísérlet hasztalannak mutatkozik. De már a 16—21. sorok szövegének helyreállításáról is végképp lemondott; a 22. sor meg nem fejthető, a 23. és 24. sor pedig teljesen olvashatatlan.

²⁷¹ A kézirat 247. lapja a 3 utolsó sor kivételével olvashatatlan.

²⁷² Huschke emendatiója.

²⁷³ Szintén.

²⁷⁴ Szintén.

²⁷⁵ Göschen conjecturája.

²⁷⁶ Lachmann conjecturája; a kéziratban (7., 8. sor) *coniungatur*.

²⁷⁷ Göschen szerint; a kéziratban (9. sor) *iurisiurandum*.

²⁷⁸ Göschen szerint; a kéziratban *causae*.

²⁷⁹ Lachmann szerint, Studemund *quamvis*-t ír.

²⁸⁰ Göschen szerint.

²⁸¹ Huschke szerint; Studemund *eximantur periculo*-t olvas.

²⁸² Huschke szerint; Studemund *praeterquam quod*-ot olvas.

²⁸³ Göschen szerint.

²⁸⁴ E mellett van Huschke *Pauli* sent. V. 4. 6—8. alapján, Göschen *actionem*-et olvas, a kéziratban *actionis* áll.

²⁸⁵ Göschen szerint, a kéziratban *non*.

²⁸⁶ A *X. partis* szavakat mint valami tudákos embertől eredt későbbi glossát törölni óhajtja Huschke.

²⁸⁷ Huschke azt gyanítja, hogy *Gaius* eredetileg ekkép írta volt e szavakat: *restipulatio quoque poenae c(ausa) ex*.

²⁸⁸ Studemund legújabb olvasása szerint következik: *si uincere non poterit. qui autem restipulationis poenam patitur, ei neque* etc.

²⁸⁹ Huschke szerint, ki azt hiszi, hogy eredetileg tévedésből így volt írva: *s(ed) cum si ab actore*. Studemund ezen öt szó helyett csak *Qui autem*-et ír. A kézirat 1. sorának középső része csak nehezen olvasható.

²⁹⁰ Savigny conjecturája.

²⁹¹ Göschen szerint; a kéziratban *non*.

²⁹² Studemund apographumja szerint.

²⁹³ Ezen szó után a kézirat (11. sora) olvashatatlan.

²⁹⁴ Itt Huschke emendatióját követtük; a kézirat 12., 13., 14. sorai nagyrészt meg vannak csonkítva.

²⁹⁵ Huschke szerint; a kézirat 15. sorának második fele csak nehezen olvasható.

²⁹⁶ Huschke szerint; a kézirat 16. sorának második fele csak nehezen olvasható.

²⁹⁷ Huschke szerint; a kézirat 17. sorának második fele csak nehezen olvasható.

²⁹⁸ Göschen szerint. Megjegyzendő, hogy a kézirat 17., 18., 20. sorai is meg vannak csonkítva, de kiegészíthetők.

²⁹⁹ A kéziratban a 20. sor vége csonka.

³⁰⁰ Huschke conjecturája.

³⁰¹ A kéziratban (21. sor) *neq̄. o* áll.

³⁰² Huschke interpolatiója.

JEGYZETEK AZ ELSŐ KÖNYVHÖZ.

1. A római jogászok fölfogása szerint jogról csak népek kebelében lehet szó, melyek külön államokat alapítottak, a tulajdont elkülönítették, a földeket körülhatárolták, állandó lakhelyeket ütöttek s a kölcsönös forgalmat bizonyos szabályok alá helyezték. Ez a jog az ú. n. *ius gentium*, alapja pedig az ú. n. *naturalis ratio*; ezt minden népnél találjuk, ettől különböző azonban az egyes népek saját joga, a *ius civile*, melyet az egyes népek magok adtak magoknak.

Quæ singula, qualia sint — azaz a *ius civile*ben, vagy a *ius gentium*ban gyökereznek-e? V. ö. a következő helyeket: I. 52. 55. 78. 82. 83. 84. 86. 89. 108. 119. 189. 193. 198. II. 65. s k. 79. III. 93. 132. 154a. §§.

2. Ebben a felsorolásban nélkülözzük a szokásjogot (*mores maiorum*).

3. A *plebiscitum*oknak a leges-szel való egyenlővé tételét tudvalevőleg hosszadalmas belharczok előzték meg. Lsd V. I. 28. 29. S. I. 23. §-át. A *lex Hortensiá*t 467. évben hozták a város építése után.

4. A *senatus consultum*ok eleintén a tulajdonképi törvényszentesítést képezték, később azonban valóságos külön törvényhozás eredményei valának. Augustus idejétől fogva szokásba jött azoknak külön névvel való megjelölése. Lsd V. I. 30. S. I. 24. és 29. §§-ait.

5. Itt nyilván a *lex de imperio lata*-ra céloz G. V. ö. S. I. 52. V. I. 67. lapját.

A fejedelmi rendeletek négyfélék valának, ú. m. *edicta* (törvények), *rescripta* (leiratok), *mandata* (utasítások) és *decreta* (bírói határozatok). Lsd V. I. 78. S. I. 29. §-át.

6. Az *edicta magistratuum*ról bővebbet olvashatni *Prætori jog* című munkámban (Pest 1866.), továbbá S. I. 25. §-ában. A *prætorok* működése rendkívüli mértékben fejleszté a magánjogot, a régiek azért *viva vox iuris civilis*-nek nevezték el, mely a polgári jog támogatása-, pótlása- és kiigazítására szolgált. D. 1., 1. 7. pr. §. 1. Tehát az *ædilek* hirdetményét a császár tartományaiban közzé sem tették.

7. A *classicus jogászok* működése iránt lsd S. I. 26. 31—33. V. I.

79—87. §§-ait, továbbá *Vécsey L. Ulp. Marcellus* (Budapest 1882.), *Aem. Papinianus* (Budapest 1884.) és *Bremer d. Rechtslehrer u. Rechtsschulen im röm. Kaiserreiche* (Berlin 1868).

8. Ezt a hármas fölosztást már a *ius Aelianum* (l. S. I. 50. l.) ismerte ugyan, de *Gaiusé* a tovább fejlesztés érdeme. Lsd a Bevezetés 47. lapját s az ott idézett műveket.

9. Ez a fölosztás az ó-kor általános fölfogásán alapult. Lsd S. I. 54. V. I. 132. §-át.

11. Az *ingenuitas* szabatosabban ekkép definiálendő: *ingenui* azok, kik szabad, ha mindjárt csak felszabadult anyától születtek, még akkor is, ha atyjok rabszolga, vagy egészen bizonytalan. A fölszabadultakra nézve lényeges, hogy *ex iusta servitute* szabadítottak légyen föl, az *iniusta servitus* (p. midőn valaki kalózok vagy tengeri rablók fog-ságába esett) nem jött tekintetbe.

12. A római polgárok a legteljesebb jogképességgel (*connubium* és *commercium*) bírnak, a *latinusok* csak a *ius Latii* jogképességével (ki vannak zárva a római *connubiumból*), a *peregrini* csak a *ius gentium* szerinti jogképességgel (azaz sem *connubiummal*, sem *commerciummal* a *ius civile* szerint).

13. A *lex Aelia Sentia R. É. utáni 757. évből* való. Most sokkal tüzetesebben ismerjük e törvénynek részleteit, mint annak előtte.

Vívó-iskolák, melyekben a gladiátorokat kiképezték, csak a császárság idejében keletkeztek. *Caligulának* tulajdonítják az első vívó-iskola föllállítását Rómában; *Domitianus* négyet épített a *mons Caeliuson*, melyek a *flaviusi amphitheatrumot* félkörben vették körül. Rómán kívül tudtunkkal *Capuában*, *Prænestében* és *Alexandriában* léteztek császári vívó-iskolák. Ezek a vívóiskolák terjedelmes helyiségeket (fegyvertárt, kovácműhelyt, halottas kamrát) foglaltak magokban és nagy személy-zettel (névszerint vívómesterekkel, orvosokkal, számvivőkkel, felügyelőkkel) bírtak, melynek élén egy a lovagrendhez tartozó *procurator* állott. A gladiátorokat vasfegyelem alatt tartották és szomorú mesterségökre valósággal hízlalták. Bővebbet erről lsd *Bozóky*, Római Világ II. köt. 260—268. lapokon.

14. Az itt említetteken kívül tartoztak még a peregrinusok közé a következő §-ban említett felszabadultak és (a kikről G. nem tesz említést) olyan római polgárok, kik számkivetés folytán *capitis deminutio mediát* szenvedtek. Ezen háromféle peregrinusok a római állam kötelékéhez tartoztak. De voltak a római államon kívül levő peregrinusok is, kik saját államuk által a római állammal szövetséges viszonyban (*amicitia*, *hospitium publicum*, *foedus*, *municipium*) éltek. Lsd S. I. 59. §. III. pontját, V. I. 188. lapját. *Huschke*, *Census u. Steuerverfassung der früher. röm. Kaiserzeit* (1847.) 162. s k. l.

15. *Teljes joggal*, azaz nemcsak a *ius civile* szerinti *quiritár*, hanem a *ius gentium* szerinti *bonitár* tulajdonában is állottak. *Quiritár* tulajdonra csak *commerciummal* bíró személy (*civis* vagy *latinus*) és csak *commerciumban* lévő dolgon (*res Mancipi-n*) volt képes, melyet *adquisitio civilis* (*mancipatio*, *in iure cessio*, *assignatio*, *sectio*, *adiudicatio*, *lex stb.*) útján szerzett, míg *bonitár* tulajdon alatt peregrinusnak, vagy római polgárnak Itálián kívüli birtokát értették, melyhez az illető csak

a *ius gentium* szerinti szerzősmód (p. átadás, foglalás) útján jutott A kiben mind a kettő egybetalálkozott, az *pleno iure* tulajdonos volt, ha pedig a kétféle tulajdon két személy között meg volt osztva, akkor a pusztá quiritár tulajdon *nudum ius Quiritium*nak nevezetett. Lsd S. I. 210. V. I. 313. lapját.

16. A felszabadult rabszolga tehát majd római polgárrá, majd csupán latinusszá lesz; de azért a latinus is, miként alább ki fog tűnni, a római polgárjoghoz juthat.

17. A keresztény császárság alatt tudvalevőleg még egy negyedik felszabadítási mód jött divatba, t. i. in *sacrosanctis ecclesiis*. V. ö. S. I. 56. §. II. pontját. V. I. 133. §-át.

18. Tehát a törvényben meghatározott 30 éves életkor előtt csak kivételesen és csak kellő igazolás mellett szabadíthatta fel az úr rabszolgáját oly hatással, hogy ez által római polgárrá legyen; ebből az következik, hogy a törvényes szabály figyelmen kívül hagyásával felszabadított rabszolga csak latinusszá lett, vagy csupán tényleges szabadságnak örvendhetett.

19. Az okok, melyeket G. itt fölemlít, nyilván nem *taxative*, hanem csupán *exemplificative* vannak felsorolva, úgy hogy ezeken kívül még mások is voltak fölhozhatók, p. hogy a felszabadítandó szolga felszabadító urának tejtestvére (embátyja, emöcsce), vagy saját tanítója, a felszabadítandó rabszolgán az ő dajkája volt stb. V. ö. alább a 39. §-t.

20. A köztársaság és a *classicus* jogászok idejében a tartományi helytartók nemcsak tulajdonképi székhelyükön, hanem időszaki körútaik alkalmával más nevezetesebb városokban is gyűléseket szoktak egybehívni, melyekben nemcsak a peres, hanem a nem-peres ügyeket is, melyek közé a felszabadítások is tartoztak, elintézték. V. ö. Róm. Perjogom 41. lapját.

21. Fizetéseképtelen római polgár úgy kerülhette ki a csödtömeg nyilvános eladásával járó szégyent, ha rabszolgáját végrendeletében szabadnak nyilvánítá és örökösének nevezte ki, akár közvetlenül (*Stichus liber et heres esto!* — *directa libertas*), akár közvetve (*Heres meus esto!* *rogo te, ut Stichum manumittas!* — *fideicommissaria libertas*). V. ö. a II. 263—267. §§-ait. S. I. 241. §. II. pontját. V. I. 133. §. I. 2. pontját, és alább a II. könyv 154. 276. §§-ait.

22. *Latini coloniarii* alatt valamely, a latin jogban részesülő, községnek tagjait kell érteni. V. ö. S. I. 59. §. II. pontját. Tehát ezekhez soroltattak a *Latini Iuniani*. A *lex Iunia Norbana* valószínűleg R. É. u. 772. évből származik.

23—24. Paulus szerint *Latinus Iunianus* a praetor által tutorul is rendelhető (*Fragm. Vaticana*, 172.). V. ö. azonfölül alább a II. könyv 110. 275. a *Latini Iuniani* saját hagyatékának sorsa felől pedig a III. k. 55. s köv. §§-ait.

25 V. ö. alább a III. k. 75. és a II. k. 285. §§-ait.

26. V. ö. alább az I. könyv 67. és a III. könyv 75. §§-ait; azonfölül S. I. 119. lapját. V. I. 181. lapját. *Iustinianus* a *dediticia libertas*-t eltörölte. C. 7. 5.

27. A *dediticiusok* tehát csak a *ius gentium* szerinti jogképességgel bírtak, de még ebben is korlátozva valának, a mennyiben bizonyos

államhoz tartozóságot feltételező jogügyleteket (p. végrendeletet) sem vihettek véghez. V. ö. fentebb a 25. §-t.

28. Iustinianus a latina libertas-t is eltörölte, C. 7. 6. s így a legújabb római jogban minden szabad alattvaló tekintet nélkül arra, vajjon szabadszületésű-e, vagy csak felszabadult, egyszersmind római polgár. V. ö. S. I. 124. lapját, s a magánjogképeség a civitastól teljesen független.

29. Így adja elő Ulpianus is (fr. III. 3.) a causæ probatiót, csak-hogy nem oly körülményesen. Megjegyzendő, hogy a törvényhozás a gyermeknemzést polgári érdemnek tekintette.

30. V. ö. alább a 66. és 80. §§-okat.

31. Az érintett senatusconsultum Vespasianus császár idejébe esik 70—80. évekbe Kr. sz. u. V. ö. alább a II. könyv 254. §-át.

32. V. ö. alább a III. könyv 5. §-át.

32a. V. ö. alább az I. könyv 72. §-át.

32b. A lex Visellia Kr. sz. u. 24. évből való.

32c. Róma lakosságának élelemmel való ellátása sok gondot okozott a császároknak, a gabonakiosztáshoz szokott henye nép, ha a rendes ratiója elmaradt, mindjárt föllázadt; az éhes gyomor a legveszedelmesebb. Két millióra becsülik azoknak a számát, a kik gabonát kaptak, még pedig fejenként 60 mérőt. Azért kiváló érdemül tudták be a császárok bárkinek, a ki az élelmezés megkönnyebbitéséhez hozzájárult. V. ö. *Bozóky*, Római Világ I. köt. 21. lap.

33. Rómában is nagy volt a lakásszükség főleg tűzvészek, földrengések, vízáradások után (v. ö. *Bozóky*, Római Világ I. k. 26—29. l.). A ki tehát vagyonának felét, ha az legalább 100,000 sesterciust tett, házipítésre fordította, ez által a lakásszükséget is enyhíté s a mennyiben avval még nem birt volna, érdemesnek tartatott arra, hogy római polgárjogot nyerjen.

34. Tehát 3 évi molnárság s naponként legalább 100 mérő gabonának őrlése (s nem mint eddig tévesen hitték csupán egy malom fölállítására, melyben naponként csak egy mérő gabonát őrltek) juttatta az illetőt a római polgárjoghoz.

35. Formátlan szabadonbocsátás, p. a barátok jelenlétében (inter amicos), levél útján (per epistolam), vagy a gazda asztalához ültetés által (per mensam) a rabszolgát csak a praetor által védett *tényleges* szabadsághoz juttatta, míg a gazda a felszabadítást 5 tanú előtt nem ismételte, vagy míg a rabszolga elhunyt gazdája örökösének engedelmével a temetésnél a «szabadok süvegével» a fején (innen pileatus) meg nem jelent. G. előadásából világosan kitűnik, a mit már a 15. §-hoz megjegyeztünk, hogy a két tulajdonfajnak egymással való versenyzése esetében a nudum ius Quiritium üres név volt csak. Iustinianus a formátlan felszabadítást is a polgárjoghoz vezetőnek jelenté ki, p. ha a gazda 5 tanú előtt mond le úri hatalmáról, vagy a rabszolgát fiává fogadja, katonának adja, vele valamely méltóságot elfogadtat.

36. Ebben valóságos sententia van kimondva.

37. Minthogy a rabszolga vagyont képvisel, nem történhetik meg annak felszabadítása azoknak a kárára, kik erre a vagyoneértkre igényt tarthatnak.

38. Jogos igények kijátszásának megakadályozására szolgál a lex Aelia Sentia intézkedése.

39. V. ö. fentebb a 19. §. jegyzetét.

40. V. ö. alább a II. könyv 113. §-át.

41. Tehát a felszabadítás okának kellő igazolása abban az esetben is mellőzhetetlenül szükséges, ha az úr csak latinusszá akarná tenni a rabszolgát.

42. A lex Fufia Caninia (azelőtt Furia-nak olvasták) R. É. u. 761. vagy Kr. sz. u. 8. évből való. V. ö. alább a II. könyv 228. §-át.

43. Iustinianus a lex Fufia Caninia korlátozásait eltörölte. C. 7. 3. 1.

44. G. tehát világosan mondja, hogy annak, ki nem végrendeletében, hanem egyébkép akarta a maga rabszolgáit felszabadítani, teljesen szabad keze volt, a lex Fufia csak a végrendeletileg elrendelt fölszabadításokra vonatkozott.

46. Ha t. i. a végrendelező körben írta meg a felszabadítandó rabszolgák neveit, nem lehet fölismerni, melyiket nevezte meg közülök elsőnek, melyiket utolsónak, miért is az ő rendelkezése az akaratkifejezés hiányossága miatt érvénytelen. V. ö. fentebb a 21a. §-t.

47. Kiegészítésül fölemlítjük, hogy a felszabadult megnyerte felszabadítójának (patronusának) nevét, származását (origo), lakhelyét (domicilium) és családi sírhelyét (iura sepulcri), de sem a ius honorumot (hivatalviselési jogot), sem a ius militiæ (katonáskodási jogot), sem a connubiumot szabad születésű nővel. Később azonban mindez megváltozott, mert nemesak számtalan közönséges polgári állásokban, hanem a legbefolyásosabb ulvari tisztségekben is felszabadultakat találunk, sőt van arra is példa, hogy maga a császár kedvencz felszabadultjának saját leányát adta nőül. V. ö. *Bozóky*, Római Világ I. könyv 57. és köv. lapjait.

48—51. V. ö. S. I. 62. és 182. §§-ait.

52. Bár Iustinianus institutiói azt állítják, hogy a rabszolgák helyzetében semmiféle különbség nincs (I. 1. 3. §. 5.), mégis különféle sorsban voltak a rabszolgák, p. a bányamunkára ítélt u. n. servi pœnæ, mert urok nem volt, fel nem szabadulhattak, hacsak a nép vagy a magistratus nem szabadította fel őket; az állami rabszolgák (servi publici populi Romani) javaik fele részéről végrendelezhetettek; a magán rabszolgák közül a nevelők, gazdatisztek, könyvvivők, orvosok, enyhébb bánásmódban részesültek, mint a durva munkával foglalkozók; azok a rabszolgák, kiknek peculium engedélyeztetett, inast (vicariust) tarthattak magoknak stb. V. ö. V. I. 177. s köv. lapját, S. I. 336. 339. lapjait és *Bozóky*, Római Világ I. köt. 103. s köv. l.

53. Érdekes itt az ok, melyet G. fölhoz, hogy t. i. senkinek sem illik jogával visszaélni, s hogy hasonló okból a tékozlóktól a vagyonuk fölötti szabad rendelkezés megvonatik. Kiegészítésül föl kell még említenünk, hogy a lex Petronia (Augustus alatt) megtiltá a rabszolgák eladását állatviadatok számára a hatóság engedélye nélkül; hogy Claudius császár szabadnak nyilvánítá azt a rabszolgát, kit, midőn beteg volt, ura kitaszított; hogy Hadrianus császár a rabszolgák fölötti ius vitæ ac necis gyakorlását a bírakra ruházta; hogy Ulpianus idejében a

contuberniumban élő rabszolgákat nem volt többé szabad egymástól elszakítani; végre hogy Severus császár megtiltá a rabszolganők prostituálását. V. ö. S. I. 114. V. I. 178. lapját.

54. V. ö. a 15. §. jegyzetét, továbbá a 21b. és 35. §§-okat s alább a II. könyv 40. 88. és a III. könyv 166. §-át.

55. A rómaiak kérkedni szerettek avval, hogy az ő patria potestásukhoz hasonló hatalom sehol sem találtatik a világon, azért G.-nak a galatákra tett megjegyzését rendesen iróniára magyarázzák. V. ö. a Bevezetés 51. lapját.

56. Connubium alatt minden a ius civile szerint képzelhető családi jogokra való képességet kell érteni.

57. Tanúsítja ezt számos katonai elbocsátó levél (honestae missiones militares), minőket hazánkban is találtak. V. ö. *Bozóky*, Római Világ I. köt. 289. l.

58—62. G. itt csak a rokonsági és sógorsági akadályok magyarázására szorítkozik, ezenkívül léteztek azonban más házassági akadályok is. Ezekre vonatkozólag v. ö. S. I. 343. V. I. 452. lapját.

63. A sógorság egy a rokonsághoz hasonló viszony, de nem alapszik, miként a rokonság, nemzésen vagy születésen, hanem házasságon, melylyel együtt keletkezik és meg is szűnik, mindazáltal a házasság tartamán túl is mint házassági akadály hat. Sógorok (adfines) csakis az egyik házastfél s a másik házastfélnek cognatusai egyenes és oldalagos vonalban, nem pedig mindkét házastfél cognatusai is egymás között. V. ö. S. I. 132. lapját.

64. Jogi közmondás: mater semper certa est, pater incertus est. V. ö. I. 193. §-át.

66. V. ö. fentebb a 29. §-t.

67. V. ö. alább a II. könyv 142., a III. könyv 5. 73. §§-ait és fentebb a 26. §-t. Hogy az itt érintett senatusconsultumnak régibbnek kellett lennie egy másik, szintén Hadrianus alatt hozott senatusconsultumnál, kitűnik a II. könyv 142. és 143. §§-aiból. Gaiusnak eme fejtegetései az erroris probatióról igen tanulságosak.

72. V. ö. fentebb a 32a. §-t.

73. V. ö. fentebb a 29. §-t.

74. V. ö. fentebb a 68. §-t.

Ezen §. elejét azelőtt egészen másképp olvasták. Lsd *Huschke*, Iurisprud. anteius. 2. kiadás. 119. lapját. Lipcse 1867. Tudvalevő dolog, hogy *Caracalla* a római birodalom akkori összes polgárainak adományozta a polgárjogot, azonban tökéletlen felszabadítások és külföldiek megtelepélése folytán újból támasztak ismét latinok és peregrinusok. Még Iustinianus idejében is kétféle peregrinusok léteztek a római birodalomban u. m. külföldiek és római alattvalók, de a peregrinitas dediticiat Iustinianus eltörölte.

75. V. ö. fentebb a 68. §-t.

76. V. ö. fentebb az 56. §-t. Itt főleg a honesta missióval elbocsátott katonák jutalmára lehet gondolni. Ilyen elbocsátó levelet ismertett *Hampel* a m. t. Akadémiában; az is Antoninus Pius császár idejéből (tehát G. korából) való. Lsd *Hampel*. Adalék Pannonia történetéhez Antoninus Pius korában, Budapest 1884.

78. Az említett lex Minicia (azelőtt lex Mensiának olvasták) ismeretlen keletű.

79. V. ö. fentebb a 29. és 22. §§-okat.

82. V. ö. alább a 88. 89. §§-okat.

84. A senatusconsultum Claudianum Kr. sz. u. 52. évből való, Iustinianus ennek határozmányait eltörölte. V. ö. alább a 91. és 160. §§-okat. S. I. 115. lapját.

87. V. ö. fentebb a 66. és köv. §§-okat.

90. V. ö. alább a 161. §-t.

91. V. ö. a 64. és 160. §§-okat.

92. V. ö. a 77. és 94. §§-okat.

93. V. ö. alább a II. könyv 135a. és a III. könyv 20. §-át.

94. V. ö. a 92. §-t.

96. A ius Latii egyes városoknak, vagy egész tartományoknak adományoztatott, p. Vespasianus császár egyes dalmát városoknak és egész Hispaniának adományozta. Mióta azonban Caracalla császár a római birodalom összes alattvalóit ruházta föl a római polgárjoggal, a ius Latii elvesztette jelentőségét. Lsd *Rudorff* disp. critica de maiore ac minore iure Latii, Berolini 1860. *Mommsen*, die Stadtrechte der Latinschen Gemeinden Salpensa u. Malaca in der Provinz Bætica, Lipse 1855. *Huschke*, Beiträge zur Kritik u. o. 1855.

100. Ez ellenben, t. i. az, mely imperio magistratus történik.

103—107. G. előadása itt nem kimerítő. Úgy az arrogatio, mint az adoptio a következő közös kellékekhez volt kötve 1. arra való képesség, melylyel csak római polgárok birtak, 2. azon elvnel fogva, hogy adoptio imitatur naturam, nem adoptálhat sem castratus, sem fiatalabb öregebbet (legalább 18 évi korkülönbség kívántatott), 3. nincsen helye csupán időleges vagy föltételes adoptionnak, 4. nem lehet valakit képviselő által adoptálni, 5. tilos az időközben emancipált idegen gyermeknek újbóli adoptioja. V. ö. S. I. 362. lapját.

108—115b. Gaiusnak a manus fölöli adatai igen becses fölvilágosítással szolgáltak nekünk. V. ö. Bevezetés 69. lapját. S. I. 198. 199. §-ait. Nem lehetetlen, hogy az usus eredetileg csak a coemptio czímének kiegészítéséül szolgált, erre látszik mutatni Gaiusnak amaz állítása, hogy a nő egy évi birtoklás útján úgy szólván usucapiáltatott. A confarreatio Dionysius szerint állítólag Romulus idejéből származott, vallásos jellegű volt és csak a patriciusok között fordult elő; egy Tiberius császár alatt hozott senatusconsultum értelmében (v. ö. alább a 136. §-t) a nőt már csak a sacra tekintetében juttatá férjének manusa alá. A coemptio profán jellegű cselekvény, névszerint a mancipatio alakszerűségei mellett véghezvitt színleges vásár volt, melynek tárgyát a nő képezte, vevő pedig a vőlegény volt. Boethius szerint itt is bizonyos ünnepélyességek fordultak elő; a férfi megkérdezte a nőt, akar-e neki családanya lenni, mire a nő igennel felelt, a nő viszont megkérdezte a férfit, akar-e neki családátya lenni, mire az utóbbi szintén igennel felelt. Mint házasságkötési mód a coemptio egész a classicius jogászok koráig maradt fön, dicis gratia való alkalmaztatásában azonban (114—115a.) már Augustus idejében ritkulni kezdett, Theodosius császár óta pedig teljesen eltűnt. A G. által fölemlített két eseten kívül t. i. tutelæ evitandæ causa és testa-

menti faciendi gratia még sacrorum evitandorum causa is használták dicis gratia a coëmtiót. A sacra privata ugyanis quorum illis temporibus summa observatio fuit (II. 55.) a családi vagyont terhelték s evvel együtt átmentek az örökösökre, vagy egyéb jogutódokra; azért olyan nő, ki e tehertől menekülni akart, szegény aggastyán (senex coëmtionalis) manusa alá adta magát, kiről valószínű volt, hogy örökösök nélkül fog kimulni, s ekkor halálával a sacra is elenyésztek. V. ö. Cicero pro Murena XII. §. 27., alább a 118. §-t, III. könyv 14. §-át.

116. V. ö. S. I. 200. §-át. V. I. 321. §-át. A Mancipiumba adásnak értelme a classicus jogászok idejében csak az volt, hogy a családgyermek szerzési és munkaképessége a Mancipiumba vevőre ruháztatott át; a Mancipii loco levő nem volt rabszolga, mert a) a Mancipium bizonyos időhöz volt kötve, b) a Mancipiumba adott gyermek bizonyos önállósággal bírt a hatalom birtokosával szemben, c) ez utóbbinak nem volt szabad a gyermek munkaerejét kiméletlenül kizsákmányolni, végre d) mert méltatlan bánásmód miatt actio iniuriarumnak volt helye. Találóa mondja *Vécsey*, szegény ember akkoron ép úgy adta gyermekét Mancipiumba, mint ma szolgálatba, vagy mesterségre adja. Lsd *Schmidt*, Das Hauskind in Mancipio 1879. *Pernice*, Labeo I. k. 168. s k. l. 1873. *Jhering* Geist d. röm. R's II. k. 184. s k. l. 1880.

118. V. ö. a 114. s k. 123. és 137. §-okat.

118a. Alább t. i. a 132. s köv. §-okból.

119. A Mancipatio általános jellegű jogügyleti forma volt s abból a korból származik, midőn az írás mestersége még nem volt elterjedve. Arra szolgált, hogy a felek mintegy kézzelfoghatólag lássák és hallják, hogy miről van szó; a cselekvénynél szereplő 5 tanu az összes nemzet 5 osztályát képviselte; az ügylet tehát mintegy az egész nemzet színe előtt ment végbe, ily ünnepélyes actust később eltagadni lehetetlen, az 5 tanu: z egész nemzet helyett tanúskodik róla. Mindenre használták a Mancipatiót, tulajdon átruházására, szigorú kölcsön (nexum) és mindenféle egyéb kötelmi viszonyok létrehozására (v. ö. S. I. 153. §-át), családhatalmi viszonyok megalapítására, házasságkötésre, gyámrendelésre, végrendelet készítésére.

120 V. ö. fentebb a 113. 117. s alább a II. könyv 19., 21., 27., 35. §-ait.

122. V. ö. *Festus* v. rudus; *Varro* de L. L. V. 163. Legelőször *Servius Tullius* ötötett tiszta rézrudakat (kevés czinnel vegyítve) s azokra marhát (*pecus*, innen *pecunia*) veretett; ez volt az aes signatum, melyet mert nem volt állandó súlya, mérni kellett; csak a XII táblás törvény hozta be a határozott súlyú pénzt, mely rézpénz volt, s melynek alapegységét az as (körülbelül egy római font nehéz) képezte. A császárság idejében az as beltartalma $\frac{1}{4}$ s fontra leszállított, minek folytán közönséges rézváltópénzzé lett az. Ezüstpénz R. É. u. 485. évben veretett először, aranypénz átmenetileg már a köztársaság idejében is, állandóan azonban csak a császárok óta. Lsd *Ponori Thewrewk* *Emil* Római és görög pénzsámítását. Pest 1868.

123. Látni való tehát, hogy némelyek szerint a nő, ki coëmtióba adta magát, a férjnek manusa- és Mancipiumában állott.

126. V. ö. fentebb a 13. s köv. §-okat. G. itt csak a felszabadítás esetére szorítkozik, de tudjuk, hogy a rabszolgaság felszabadítás nélkül

is véget érhetett: *a*) jutalmul, ha urának gyilkosát felfödözte (Setum Silanianum), vagy (a későbbi jog szerint) ha szerzetrendbe lépett, vagy keresztény létére zsidó ura által körülmetéltetett; *b*) az úr megbüntetésére, ha a rabszolgát betegsége miatt kitaszította; *c*) egyéb okokból, p. ha a rabszolga már 10–20 éven át jóhiszemben mint szabad élt; *d*) hadifogolyra nézve, ha az ellenség fogságából kiszabadul (postliminium). V. ö. S. I. 117., V. I. 181. s köv. lapját.

127. G. előadása itt szépen kidomborítja a ius civile familiáját (v. ö. S. I. 64. §-át). Rendes körülmények között csak a családfő halála szünteti meg a patria potestast, de az unokák nagyatyjok halálával saját apjuk potestasa alá jutnak, és csak ha ez nem élne többé, lesznek önjoguakká. V. ö. *Fustel de Coulanges*, Az ó-kori község, Budapest 1883. 69. s köv. l.

128. A lex Cornelia de sicariis et veneficiis. R. É. u. 673. évből való. — A száműzetés folytán a római polgár elveszti civitását. A száműzött római polgár peregrinusszá lesz, ámde sem peregrinust nem illet patria potestas római polgár fölött, sem római polgárt peregrinus fölött, a száműzetés tehát a patria potestast úgy cselekvőleg, mint szenvedőleg megszünteti (a száműzött atya elveszti patria potestását, a száműzött fiú megszűnik patria potestas alatt állani).

129. Ellenséges fogságba esés az atyai hatalmat csak felfüggeszti, mert nincs kizárva a fogságból való visszatérés, midőn a visszatérő iure postliminii minden előbbi jogait visszanyeri. De ha a fogoly a fogságban meghal, honlévő gyermekei önjoguakká lesznek; azt a kétséget pedig, vajjon ez az önjogúság az ellenséges fogság alatt bekövetkezett haláltól, avagy a fogságbaeséstől számítassék-e, eloszlatta a fictio legis Corneliae, mely szerint a fogságban elhalt római polgár elfogatása perczében, tehát még szabadságában elhalálozotttnak volt tekintendő. Magasabb tekintetekből (hogy fogságban elhalt római polgárnak végrendelete fentartassék) meg sem engedtetett az ellenkezőnek bizonyítása, hogy t. i. az illető jóval a fogságba esése után, tehát mint rabszolga halt meg. A hazatérő mintegy a sírból támadt fel, úgy akarták őt tekinteni, mintha folyvást házának küszöbén (limes) belől tartózkodott volna, ezért a hátulsó kapun, vagy perforato tecto ment be, kikerülte a küszöböt. Lsd *Hase*, Das ius postliminii und die fictio legis Corneliae 1851. van *Soonsbeck*, de captivis et de postliminio, Groningæ 1842. V. I. 182. l.

130. A flamen Dialis és virgo Vestalis a rómaiak felfogása szerint közvetlenül Iupiter s illetőleg Vesta szent oltalma alatt állottak s azért patria potestas alatt nem maradhattak. A iustiniani jog szerint a patriciatus, a consulatus, a praefectus praetorii, praefectus urbi, magister militum hivatala és a püspöki méltóság elnyerése a fiú által vetett véget a fölötte gyakorolt atyai hatalomnak. Azonfölül elveszthette az atya büntetésül is, ha p. gyermekét kitette, leányát megkerítette, vagy ha ő maga vérfertőztető házasságra lépett. V. ö. S. I. 365. V. I. 486. lapját.

131. A római állam gyors növekvése s a római polgárjognak a latinusokra is történt kiterjesztése csakhamar tárgytalanná tette ezt az okot, mely egyébiránt szintén igazolja, hogy mennyire kérédek volt a rómaiak polgári jogokkal, mely a patria potestast is magában foglalta.

132. A gyermekek eladása által keletkezett mancipium minden lus-

trumnál véget ért; ha tehát az atya csak egy lustrumra (5 évre adhatta el gyermekét, az eladás nem idézte elő az atyai hatalom végleges fölbontását, hanem csak annak ideiglenes felfüggesztését addig, míg a mancipium el nem veszté hatását, midőn azután az atyai hatalom újra föléledt. Nehogy azonban az atya a maga fiát, kit nem vala képes egyszerre eladni, minden újabb lustrum beálltával újból eladja, a XII táblás törvény az atyának jogát az által korlátolta, hogy csak háromszor engedte meg annak gyakorlását, s a gyermeket a harmadszori eladás után az atyától szabadnak nyilvánítá. Minthogy pedig a törvénynek ide vonatkozó szavai csak fiúgyermekről tettek említést, és mint-hogy ezeket a szavakat a legszorosabban magyarázták, annál fogva keletkezett ama, G. által is hangsúlyozott vélemény, hogy csak a fiúknál kívántatik 3 mancipatio, míg a leányok és az unokák már egyszeri mancipatio és megfelelő manumissio útján teljesen kijönnek atyjok hatalma alól. Pedig alig lehet föltenni, hogy a törvény csak a fiúkat akarta volna oltalmába venni, a leányokat és unokákat pedig teljesen védtelenül hagyni. A későbbi kor jogászainak véleménye szerint «fiúk» nevezete alatt az összes gyermekeket kell érteni. — V. ö. alább a 135. §-t, továbbá a II. könyv 141., a III. könyv 6., a IV. könyv 79. §-át.

133. Általános jogelv, hogy a kinek meg van engedve a több, annak meg kell engedve lennie a kevesebb is.

134. Emancipatio következtében a fiú önjogúvá lesz s agnatusi jogai az eddigi családban megszűnnek; adoptio is szünteti meg az agnatusi jogokat, de az adoptált az adoptálónak agnaticus kötelékébe lép.

135. Míg a fiú mancipatiója adoptálás céljából nem teljes, az ezen időpont előtt nemzett, habár a harmadik mancipatio után született gyermeke nem eshetik az adoptáló, hanem csak a nagyatya hatalma alá. V. ö. fentebb a 132. és 89. §-okat.

135a. V. ö. fentebb a 132. és 134. §-okat.

136. V. ö. fentebb a 111. 114. 115b. §-okat.

Cornelius Maximus jogtudós a köztársaság vége felé élt, v. ö. D. I. 2. §. 45. *Tabero* jogtudós pedig *Ofilius* tanítványa volt, v. ö. D. I. 2. §. 46. Úgy látszik, hogy már Augustus idejében volt szó róla, hogy a nő csupán a *sacra*-ra vonatkozólag tekintessék *manus* alatt állónak. V. ö. *Tacit.* Ann. IV. 16. *Tiberius* uralkodása alatt hozott aztán a *lex Asinia*, mely a fentebbi nézetet a két hírneves jogtudós véleménye alapján törvénybe iktatta. *C. Asinius Pollio* és *C. Antistius Vetus*, kikről a *lex Asinia Antistia* nevét nyerte Kr. sz. u. 24. évben voltak consulok. V. ö. *Tacitus* id. helyét. *Lachmann* nézete, mely szerint itt egy *P. Fabius Maximus* és *Q. Aelius Tubero* consulok alatt (R. É. u. 743. évben) készült tanácsvégezményről lenne szó, kevés valószínűséggel bir.

137. V. ö. fentebb a 127. és 128. §-okat.

137a. V. ö. fentebb a 118. és 118a. §-okat. A *manus* fenmaradása a házasság felbontása után észellenes lett volna, de a mancipatio mint formális jogügylet csak remancipatio által volt felbontható, mire a nő a válólevél megküldése után férjét kényszeríthette.

138. Főkép ebben a pontban hasonlított a mancipiumban levőknek helyzete a rabszolgák sorsához, hogy ugyanazon módokon szabadultak

föl, mint a rabszolgák. V. ö. fentebb a 123. §-t, alább a II. könyv 160. s a III. könyv 114. §-át.

139. Ebben megint különbözik a mancipiumban lévőknék helyzete a rabszolgákétól, hogy a *lex Fufia Caninia* és a *lex Aelia Sentia* korlátozásai rájuk nem vonatkoztak. V. ö. fentebb a 38., 18., 42. és 47. §§-okat.

140. V. ö. alább a IV. könyv 75. §-át.

141. Ebben a pontban is különbözik a mancipiumban lévőknék helyzete a rabszolgák sorsától. V. ö. fentebb a 115., 118a., 132., 134. és 137. §-okat. — Jelképes cselekvésképen t. i. nyilván *propter veteris iuris imitationem* (II. 103).

142. A gyámság (tutela) és gondnokság (cura) között létezett különbség a következő pontokban nyilvánul: a) a gyám a pupillusnak mind személyére, mind vagyonára ügyel, holott a gondnok kiválólág csak a gondviselésére bízottnak vagyonára, és csak kivételesen személyére is; b) gyámot, minekutána a serdült nők fölötti gyámság megszűnt, csak serdületlen gyermekek kapnak, gondnokot rendszerint más korabeliek; c) gondnok nem hivatik meg végrendeletileg, hanem csak a törvény, vagy a hatóság által, holott a gyám első sorban a *potestas* birtokosa által neveztetett ki végrendeletileg, és csak ha végrendeleti gyám nem létezett, vagy létezett ugyan, de alkalmatlan volt, intézkedett a törvény; vagy a hatóság; d) jogügyletek megkötésénél a gyámnak személyes közrehatása (*auctoritatis interpositio*), ellenben a gondnoknak csupán beleegyezése (*consensus*) kívántatik meg. V. ö. S. I. 374., V. I. 500. lapját.

144. V. ö. alább a 190. §-t, továbbá a II. könyv 240. és 289. §-ait. A régiek azt akarták, hogy a nők, még a serdült koruk is, ha nem állottak *patria potestas*, vagy *manus* alatt, örökös gyámság alá helyeztessenek. De a nők gyöngesége, könnyelműsége és a jogban való járatlanságuk csak ürügy, igazi ok pedig az volt, hogy az atyafiság férfi tagjainak, az agnatusoknak örökösödési igényei a női vagyon lehető fentartása által megóvassanak. V. ö. S. I. 381. V. I. 496. lapját.

145. A *lex Iulia* és *Papia Poppæa* R. É. u. 757—762. évekbe esik. Az ezen törvény által behozott *ius liberorum* abból az indokból, hogy a lakosság szaporodását mindenképen elősegítse, fölmenté a nőt a törvényes gyámság alól, ha mint *ingenua* 3, vagy mint *libertina* s illetőleg *latina* négy gyermeket szült. A *lex Iulia* et *Papia Poppæa* fölől v. ö. S. I. 57. s köv. l., 341. l. V. I. 468. s k. l. *Hartmann*, a *Rudorff-féle Zeitschrift f. Rechtsgeschichte* V. k. 220. s k. l. 1866.

146. V. ö. alább a 194. §-t.

147. A római jognak egyik elve volt: «*nasciturus pro iam nato habetur, quoties de eius commodis agitur*» s ez tekintetbe vétetett a születendő gyermek statusának megállapításánál, a gyámrendelésnél, és esetleges örökjogi igényeinek biztosításánál. V. ö. alább a II. könyv 130. 242. §-ait.

148. V. ö. fentebb a 114. §-t, alább a II. könyv 159. §-át.

149. A gyámrendelésnek is bizonyos ünnepélyes szavakban kellett történnie. V. ö. alább a II. könyv 280. 193. §-ait.

150—154. A serdült nők fölötti gyámság sokat veszített jelentőségé-

ből, mióta a manus alatt álló nőknek megengedettett, hogy maguk választhassanak maguknak gyámot, kit tudtunkkal az auctoritatis interpositióra kényszeríthettek. Nagyon valószínű, hogy a nők ama pusztá fenyegetés által, hogy tutelae agnatorum evitandae causa kötendő coemptio útján majd lerázzák nyakukról az agnatusnak kellemetlen gyámságát, azt vagy hajlékonyabbá tették, vagy a gyámságnak saját választottjukra leendő átengedésére rábírták. A codex Theodosianusban a muliebris tutelának már nyoma sincs.

157. V. ö. alább a 171. §-t. A lex Claudia Kr. sz. u. 44. év körül hozatott.

158. V. ö. alább a III. könyv 27. és 51. §-ait.

159. A statusnak, t. i. azon állásnak, melyet valaki a familiában mint sui iuris, vagy mint alieno iuri subiecta persona elfoglalt volt — megváltozása.

160—163. A capitis diminutio felől v. ö. S. I. 65. V. I. 138. §-át. A maxima és media c. d. felbontja mindazon jogviszonyokat, melyek a szabadság- és honpolgársághoz kötvek, a minima c. d. csak a minutus eddigi agnaticus kötelékeit és civilis obligatioit szünteti meg; ez utóbbi hatás paralyzálására azonban a praetor a hitelezőknek in integrum restitutiót adott. A iustiniani jogban már csak a c. d. minima fordul elő, de önálló jelentősége már alig van.

165. A régiek, t. i. a régi jogászok.

Bár itt rövidség okáért *magyarázattal* fordítom az interpretatio szót, meg kell jegyezmem, hogy az interpretatio nemcsak a szoros értelemben vett magyarázatot jelenté, hanem azonfölül a törvény további kifejtését. V. ö. S. I. 36. l.

166. V. ö. alább a 172. és 175. §-okat.

166a. V. ö. a 115., 172., 175., 195a. §-okat.

167. V. ö. fentebb a 5., alább a III. könyv 56. §-át. A bonitár és quirítár tulajdon közötti különbségről már másutt volt szó.

168. V. ö. alább a 196. §-t. Az in iure cessióról, mely szintén formális átruházási jogügylet volt, miként a mancipatio, a II. könyv 24. §-ában van szó.

169. Csak a legitima tutela volt másra átruházható, de sem a végrendeletit, sem a hatóságit nem lehetett másra átruházni. Mindazáltal az utóbbi módokon meghívottak a régibb időben potioris nominatio (t. i. egy náluk alkalmasabb egyén ajánlása), újabb jog szerint pedig excusatio (t. i. törvényes mentségi ok érvényesítése) által menekülhettek a gyámság alól. V. ö. S. I. 376. l. V. I. 492. lapját.

170. Látni való, hogy a gyámságnak másra történt átruházása még nem szünteti meg végképen sem az átruházónak, sem a többi családtagoknak (persze csak az agnatusoknak) a kérdéses gyámságra való jogát.

171. V. ö. fentebb a 157. §-t.

172. V. ö. a 166. és 175. §§-okat.

174. Mert a latinává lett felszabadult nő fölötti patronatus más szempont alá esik, mint a közönséges muliebris tutela.

175. V. ö. fentebb a 166. és 172. §-okat.

184. V. ö. Római Perjogom 33. lapját. A legis actiókról G. tüzete-

sebben a IV. könyv 10—29. §-aiban szól. A régi legis actiók eltünése után némelyek fölöslegesnek tartották az erre az esetre szóló tutorrendelést, míg mások legalább a legitima iudicia-ra nézve (IV. könyv 103. s köv. §§.) ezen esetet még mindig practicusnak mondták.

185. A lex Atilia R. É. u. 566. év előtt keletkezett, a lex Iulia et Titia tán R. É. u. 722. évben. A latin joggal bíró s egyéb községekben a municipalis magistratusok valának erre felhatalmazva; Marcus Aurelius és Constantinus császárok külön praetores tutelares szervezése által már az állami főgyámi hatóság egy nemét hozták be. Iustinianus idejében 500 solidusig a defensores civitatum, azontúl a praefectus urbi, a praetor és a tartományi helytartók rendelték ki a gyámokat. V. ö. alább a 195. §-t. *Dircksen* üb. das Atilische Gesetz (Vermischte Schriften 1841.), *Huschke*, Gaius 31. 32. 1, *Mommson*, Stadtrechte von Salpensa 1855.

186. Tehát ha valamely serdületlennek gyámja nem volt, vagy ha a rendes gyámja ebbeli hivatása gyakorlásában gátolva volt, más gyámról kellett gondoskodni. A tutoris petitio-, vagy postulatióra *jogosítvánk* a rokonok, a sógorok, a szülők barátjai és a nevelők, *kötelezvék* pedig az anya és a felszabadultak, előbbi az ő törvényes örökjoga elvesztésének, utóbbiak a magistratus által reájuk szabandó büntetés terhe alatt.

187. A postliminium iránt lsd fentebb a 129. §. jegyzetét.

188. Gaius műve, melyet ex Quinto Mucio fecit, nem maradt reánk. V. ö. a Bevezetés 22. lapját.

Q. Mucius, a R. É. u. 7. század elején élt híres P. Mucius fia, kitünő jogtudós és pontifex maximus volt; róla mondja Pomponius, hogy első volt, ki a ius civile rendszeresen művelte. Servius Sulpicius pedig Cicero kortársa, szónok és jogász volt. Labeo végre Augustus alatt élt s a Proculianusok jogiskoláját alapította. V. ö. S. I. 50. és 63. lapjait.

189. Ámbár csak a rómaiaknál állanak a gyermekek szüleik potestása alatt (55. §.), a serdületlenek fölötti gyámság mégis a nemzetközi jognak egyik intézménye.

190. V. ö. fentebb a 144., alább a II. könyv 122. §-át.

191. A nő nem vonhatja tutorát számadástételre a muliebris tutela alapján.

192. Törvényes gyámok nem kényszeríthetők auctoritásuk közbevetésére végrendelet készítése (v. ö. a II. könyv 112., 118., 122., a III. könyv 43. §-át), res Mancipi elidegenítése (v. ö. a II. könyv 80. 47. §-ait), vagy kötelmek átvállalása szempontjából (v. ö. a III. könyv 108., 91., 176., az I. könyv 176., 178., 180. §-ait), még pedig saját érdekekben, nehogy ama nőnek öröksége, kinek ők törvényes gyámjaik, megfogyatkozva szálljon át reájuk.

193. A nők fölötti örökös gyámság a római jognak egyik intézménye, a lex Bithynorum analog rendelkezése csak quasi gyámság. V. ö. *Wachsmuth*, Hellenische Alterthümer II. k. 1. §. 97.

194. V. ö. a 145. §. jegyzetét.

195. V. ö. fentebb a 185. §-t.

195a. V. ö. fentebb a 115. és 166. §-okat.

195b. Mert habár a patronus, vagy ennek fia az által, hogy magát

örökbe fogadtatta, a maga részéről elvesztette is a libertina fölötti gyámságát, az utóbbi nem maradhat gyám nélkül.

195c. Hasonló okból. V. ö. fentebb a 179. §-t.

196. Gaius itt a serdültség ismérére nézve előadja a Sabinianusok és a Proculianusok iskolájának véleményét; Ulpianusból tudjuk, hogy volt még egy harmadik vélemény is, t. i. a Neratius Priscusé, a ki az előbbi két véleményt egybekapcsolandónak mondta és csak azt tekinté serdültnek, a kiben a testi fejlettség az évek számával egybetalálkozik. Spado a. m. nemzéseképtelen. — A házagban G. nyilván azokra ment át, kik gondnokság alatt állanak (v. ö. fentebb a 142. 143. §-okat).

197. V. ö. fentebb a 189. §-t.

198. Azért t. i., mert a kiskorúak fölötti gondnokság is a nemzeti jognak egyik intézménye.

199.—200. A cura főesetei valának: *a*) az örültek és tompaelméjűek fölötti gondnokság (*cura furiosorum, dementium*), *b*) a hatóságilag tékozlóknak nyilvánított önjogúak fölötti gondnokság (*cura prodigorum*), *c*) a kiskorúak fölötti gondnokság (*cura minorum*) a lex Plætoria értelmében, melynek szellemében később Marcus Aurelius császár kivétel nélkül minden kiskorúnak megengedte, hogy kiskorúsága tartamára magának gondnokot kérhessen; *d*) a siketnémák, vakok, nyavalyatörésben szenvedők fölötti gondnokság (*cura debilium*), *e*) a méhmagzat fölötti gondnokság (*cura ventris*), *f*) a csödvagyon fölötti gondnokság (*cura bonorum*), *g*) a nyugvó örökség fölötti gondnokság (*cura hereditatis iacentis*). V. ö. S. I. 206. V. I. 317—319. §-ait.

JEGYZETEK A MÁSODIK KÖNYVHÖZ.

1. G. szerint a dolgok állhatnak magántulajdonban (in patrimonio), vagy azon kívül (extra patrimonium). Evvel a fölosztással nem szabad összezavarni egy másikat, mely szerint külömbséget szokás tenni res in commercio és res extra commercium (forgalomban lévő és forgalmon kívüli dolgok) között. Habár t. i. minden res in patrimonio egyszersmind res in commercio, azért nem minden res extra patrimonium egyszersmind res extra commercium. A res extra patrimonium sorába tartoznak: *a)* a res communes omnium (p. a levegő, a folyóvíz, a tenger s annak partjai), *b)* a res divini iuris (p. templomok, oltárok, temető helyek, a városok falai és kapui), *c)* a res humani iuris közül azok, melyek nem állhatnak egyeseknek, hanem csak az államnak vagy közösségeknek tulajdonában (p. tartós folyók és azoknak partjai, kikötők, országutak, városokban nyilvános terek, utcázak, középületek), *d)* az eddigi tulajdonosaik által elhagyott és *e)* ama számtalan dolog, melyet esetleg még senki el nem foglalt, de talán még észre sem vett (p. állatok, a föld gyomrában levő érczek, a tengerben található csigák, gyöngyök stb.). A *d)* és *e)* alatt felsorolt dolgok bár extra patrimonium (azaz magántulajdonon kívül) állanak, még sem extra commercium (forgalmon kívül) vannak, mert bármikor magántulajdonba kerülhetnek s ez által egyszersmind forgalomban lévőkké válnak, holott az *a)*—*c)* alatti dolgok nemcsak extra patrimonium, hanem rendszerint egyszersmind extra commercium is vannak. V. ö. Pandektáim 72. l. S. I. 139. s k. V. I. 214—217. ll.

7. V. ö. fentebb az I. könyv 6., s alább a II. könyv 21. 46. §-ait.

V. ö. *Rentmeister* Gaius-át 16. lap; jól értelmezi szerző ezt a helyet akképen, hogy a »tartományi föld tulajdona az egész római nemzetet vagy az uralkodót illeti, mi pedig (t. i. valamennyien, a kik itt vagyunk, tanító és tanulók, író s olvasók, szóval az uralkodón s a nemzet-egységen kívül levők mindnyájan) abban csupán haszonbirtokot tulajdoníthatunk magunknak».

14. A jogokat a rómaiak sajátlanul sorolják a dolgok közé, voltaképen csak azt akarják evvel kifejezni, hogy a dolgokon kívül jogok is lehetnek vagyonunknak tárgyai, (ez alól csak a tulajdon tesz kivételt,

mert az magától a dologtól, melyre vonatkozik, elválaszthatatlan, nem mondjuk p. vagyonunk áll egy házon való tulajdonjogból, hanem egy házból). V. ö. Pandektáim 70. lapját. S. I. 139. lapját.

A *Gaius* Epitomejából kölcsönzött hely fordításban ekkép hangzik: «Testetlenek a városi és mezei dolgokra vonatkozó jogok is. A városi telkekre vonatkozó (szolgalmi) jogok az ereszt-, ablak-, csatorna-jog, a háznak feljebb emelhetésére vagy nem emelhetésére és a világosságra való jog, hogy t. i. valaki semmi olyasmit ne készíthessen, mi által a szomszéd házban a világosságot csökkentené. A mezei telkekre vonatkozó (szolgalmi) jogok pedig az úti, a marhacsapási és vízvezetési szolgalmak, melyek hasonlóképen testetlenek. Ezen úgy a mezei, mint a városi telkekre vonatkozó jogokat szolgalmaknak nevezzük».

14b. A most általánosan elfogadott nézet szerint a res Mancipi az ó-római jog privilegiált dolgai, melyek a parasztbirtok, a nemzeti vagyon alapját képezték, s melyeket csak a Mancipatio ünnepélyes alakszerűségei és sajátzerű hatásai mellett (t. i. quirítár tulajdon keletkezése és szavatossági kötelezettség) lehetett megszerezni; ilyenek valának az itáliai telkek minden ingó és ingatlan tartozékaival u. m. mezei szolgalmak-, rabszolgák- és belföldi igavonó és teherhordó négy lábú állatokkal együtt. Ellenben a res nec Mancipi megszerzéséhez elég volt a ius gentiumban gyökerező formátlan átadás. A res Mancipi megszerzéséből a peregrinusok ki voltak zárva. V. ö. S. I. 140. V. I. 206. lapját.

15. Nerva (teljes neve M. Cocceius Nerva) Tiberius császár meghitt barátja és consul (22. Kr. sz. u.) s Labeo iskolájának híve volt; önkéntes éhhalállal múlt ki (33. Kr. sz. u.). Proculus (teljes neve L. Sempronius Proculus) szintén Tiberius alatt élt s Labeo iskolájának fejeként volt elismerve. V. ö. S. I. 63. V. I. 89. lapját.

16. A vadállatok, melyeknek úgy sem vehetni hasznát a gazdaságban, nec Mancipi res. V. ö. az I. könyv 120. §-át.

17. V. ö. az I. könyv 120. §-át s alább a II. könyv 27. 29. §-ait.

18—20. V. ö. alább a 28. §-t.

21. V. ö. az I. könyv 6., a II. könyv 7. §-t. Lsd a 27. §. jegyzetét.

22. V. ö. az I. könyv 119. 120. §-ait.

23. V. ö. az I. könyv 119. §-át.

24. G. szerint az in iure cessio nem volt egyéb, mint legis actio sacramento, mely ebben az alkalmaztatásában még akkor is fenmaradt, midőn már a formula-eljárás jött volt divatba. Használták pedig mint rei vindicatiót (egyes testi dolgok tulajdonának s a mennyiben átruházható az örökjognak átruházására), mint filii vindicatiót in servitutum (a családtyai hatalom megalapítása végett az örökbecfogadásnál), mint vindicatiót in libertatem (a szolgaságból vagy Mancipiumból való elbocsátás végett a manumissio vindictanál), mint actio confessoriat vagy negatoriat (szolgalmak megalapítására vagy megszüntetésére), mint vindictio tutelæ legitimæ-t (a törvényes gyámság átruházására). V. ö. Római perjogom 73., S. I. 218., V. I. 315. lapját. *Jhering*, Geist d. röm. R's II. k. 46. §-át. 1883., *Leist*, Mancipation u. Eigenthumstradition 1863. A classicus jogászok utáni időben az in iuro cessio eltűnt Iustinianus jogkönyveiben kihagyta s a traditióval pótolta.

25. A mit magunk is végezhetünk barátjaink jelenlétében, minek

vigyük azt a praetor elé? Ebben a nyilatkozatban kifejezésre jut a szabadabb mozgásra való törekvés, melyet a classicus jogászok oly sokféleképen istáptoltak.

26. V. ö. az I. könyv 21b. §-át. Ebben a nagy hézagban szó lehetett arról, hogy *res Mancipine*nek habár római polgár által pusztá átadása nem eredményez tulajdont, míg csak az átvevő a dolgot nem usucapiálja, peregrinus által pusztá átadása pedig olybá veendő, mintha *res nec Mancipi* adatott volna át; hogy ez az egész különbség a *ius civile*n alapszik; hogy a tartományi telkek sem mennek át, habár *res nec Mancipi*, átadás által az átvevő teljes tulajdonába, mert magánosoknak azokon csak birtokuk van; hogy mindamellett azokat, habár nem is a rendes formulával vindicálni lehet, valamint a gyümölcsöket is steff. V. ö. Huschke kiadásának 81. lapját.

26a. V. ö. fentebb a 7. §-t.

27. G.-nak amaz állítása (fentebb 21. §.), hogy *praedia stipendiaria* alatt a római nemzet, ellenben *praedia tributaria* alatt a császár tartományait kell érteni, egyéb adatainkkal (p. D. 50. 16. 27.), ellenkezik. Kétségtelen, hogy az egyes tartományok között különbségek léteztek, p. hogy a telekadó némelyekben a jövedelem bizonyos hányadában (tized-hegyed), másokban pedig fix összegben állott, mely pénzben vagy természetnyekben volt fizetendő. Az utóbbi tartományokban az adót legnagyobb részt a telekbirtokosok fizették ugyan, de mert a tényleg befolyt összeg a kivetett összeget el nem érte, nem-birtokosoknak is kellett fej-, ipar- és vagyonadó képében adót fizetniök. Mióta Diocletianus császár a telekadót Itáliába is behozta, az adófizetéshez kötött különbség az itáliai és tartományi telek között eltűnt; de mert a római nemzet s illetőleg a császár tulajdona a tartományi telken csupán a telekadóban nyilvánult, a tartományi telken való egyszerű birtoklás (*possessio*) már korábban a jogtudósok véleményei folytán tulajdonná (*dominium*) változott át, s a birtokosnak nem ugyan *ex iure Quiritium*, de legalább *ex aequo* meg volt engedve a *vindicatio* támasztása. Csak az az egy különbség maradt fön, hogy a tartományi telket nem lehetett *in iure cessio*, *mancipatio*, vagy *usucapio* útján szerezni; de a két első szerzés mód a classicus jogászok utáni időben már kiment divatból, a harmadikat pedig Iustinianus úgy az itáliai, mint a tartományi telkekre nézve egyforma elvek szerint szabályozta, minélfogva a iustiniani jogban a kettő között már semmi különbség sincs.

28. V. ö. fentebb a 19. §-t. A jogokat nem birtokoljuk, hanem gyakoroljuk, azért nem is alkalmasak azok a traditióra.

29. A mezei szolgalmakat azért lehetett *mancipálni*, mert a *res Mancipi* közé sorolták. V. ö. fentebb a 14. §. jegyzetét.

30. A haszonélvező jogának csupán *gyakorlását* engedheti át *in iure cessio* útján egy harmadiknak, de nem magát a jogot; ha pedig a haszonélvezést a kérdéses dolog tulajdonosának engedi át, egyszerűen *consolidatio* áll.be, vagyis a haszonélvezés által korlátolva volt tulajdon ismét korlátlaná válik. V. ö. S. I. 244. l.

31. Mivelhogy tartományi telekre a *civilis* szerzősmódok (*mancipatio*, *in iure cessio*) nem voltak alkalmazhatók (v. ö. a 27. §. jegyzetét), annál fogva úgy segítettek magukon, hogy egymással megegyeztek (*pactum*)

a szolgálat megalapítása iránt, az egyezség megtartását pedig kölcsönös stipulatio által biztosították. V. ö. V. I. 340. l.

32. Mert a rabszolgák és házi állatok külföldben is res mancipi valának, a rajtok való haszonélvezést nyilván mancipatio útján is lehetett volna szerezni (feltéve természetesen, hogy római polgárokról, vagy commerciummal bíró latinusokról volt szó), annál inkább in iure cessio útján, melynél az, vajjon a dolog res mancipi-e, avagy nec mancipi, kérdésbe se jött. De itt is nem maga a haszonélvezési jog, hanem csak annak *gyakorlása* képezte az átruházás tárgyát. V. ö. 30. §-t.

33. A tulajdonátruházás (in iure cessio, vagy mancipatio) alkalmávali fentartás (deductio) ekkép történt: «*io hunc fundum meum esse ex iure Quiritium deducto usufructu*» (állítom, hogy ez a telek a Quiritiek joga szerint az enyém, kivéve annak haszonélvezését — ezt t. i. az eladó magának tartotta fön), vagy «*Titio fundum Cornelianum detracto usufructu do lego*» (Titiusnak adom, hagyományozom a Corneliusi telket a haszonélvezés kivételével — mely az örökösé legyen). Pusztá traditiónál, habár csak res nec mancipi-ról volt is szó, nem lehetett a deductiót alkalmazni.

34. Nyilván az örökjogról, a mennyiben átruházható, van szó.

35. Csak a törvényes és egyszersmind egyetemes örökös, ki nem volt *suus et necessarius*, ruházhatta át a részére megnyilt, de általa meg nem szerzett örökséget in iure cessio útján másra, mi által az ő örökjoga is átmént az illetőre; de a már megszerzett örökség in iure cessio folytán csak az egyes hagyatéki dolgok tulajdona ment át a szerzőre, az örökös (ezen elvnel fogva, hogy *semel heres, semper heres*) továbbra is örökös s a hagyatéki hitelezőknek lekötelezve maradt, míg a hagyatéki követelések elenyésztek, az örökhagyó adóssai tehát tartozásaiktól megmenekültek. Ezen intézkedés, mely főkép a régi öröklési rend (névszerint a *successio graduum et ordinum*) hiányának pótlására szolgált, nem maradt fön a *classicus* jogon túl, a *iustiniani* jogba föl nem vétetett. V. ö. S. I. 437. l., V. I. 593. l. s. alább a III. könyv 85. §-át.

36. Végrendeleti örökösnek nem lehetett az örökséget, mielőtt maga megszerezte volna, in iure cedálni, ha pedig azután cedálta, az in iure cessionak az imént mondott hatása volt. V. ö. a 35. §-t.

37. V. ö. a III. könyv 87. §-át; a maga helyén, t. i. alább a 152. és köv. §-okban.

38. Kötelmi jogokat se mancipálni, se in iure cedálni nem lehetett. V. ö. fentebb a 14., 19., 22. s alább a III. könyv 176. §-át.

39. V. ö. alább a IV. k. 82., 86. §-ait, Római Perjogom 34., S. I. 268., V. I. 436. lapját.

40. V. ö. az I. k. 54. 35. 157., a II. k. 88., a III. k. 166. §-át; és az I. k. 15. §-ának jegyzetét.

41. V. ö. az I. k. 21b. §-át, a II. könyv 26., 204., a III. könyv 80. §-át.

42. V. ö. alább az 54., 204. §-okat. S. I. 115., V. I. 226. §-át.

43—44. Ha valamely dolgot oly egyéntől szereztünk, kit tévedésből (jó hiszemben) igazi tulajdonosnak tartottunk, azt a dolgot mind a mellett usucapiálhatjuk, azaz ha ingó, egy, ha ingatlan két évi szaka-

datlan és békés birtoklás által usucapiálhatjuk, mi által a szerzésnek (tudunkon kívül) útjában állott akadályát elhárítjuk s a dolog teljes (quirítár) tulajdonunkba megy át. Régentén azt az 1—2 évet elégségesnek tartották arra, hogy az igazi tulajdonos föllépése által tulajdonának elvesztését meggátolja. V. ö. alább a 49. §-t.

45. Nem használ a mostani birtokosnak saját jóhiszemősége, ha lopott, vagy rablott dologról van szó (még kevésbé usucapiálhatja természetesen az ilyen dolgot a tolvaj, vagy rabló). Az idézett lex Iulia R. E. n. 746., a lex Plautia 664. körül hozott.

46. Mert res nec Mancipi. V. ö. fentebb a 7. 21. §-okat. Később azonban igenis el lehetett birtokolni a tartományi telkeket a praetori jog szerint 10—20 évi birtoklás által.

47. Agnatusai törvényes gyámsága alatt állott nő vagyonához tartozó res Mancipi (főkép a fundus dotalis) nem usucapiálhatók, hacsak maga a tutor nem adta volna át azokat. V. ö. fentebb az I. k. 192. §-át.

48. A szabad ember, valamint a res divini iuris (3—8. §§.) sem képezhetik usucapio tárgyát. Azonkívül a fiscus és a császár javai, a serdületlenek dolgai (s később az egyházak és kegyes alapítványok ingatlanai) is ki voltak véve az usucapio alól. A dolognak az usucapióra való alkalmas voltát úgy szokták kifejezni, hogy res habilis.

50. Ama jogelv, hogy *nemo sibi ipsi causam possessionis mutare potest*, természetesen az örökre nézve is áll, a ki szintén nem birhat más alapon, mint a hogy az örökhagyó birt vala.

52. Vannak a régi jog szerint esetek, melyekben a bona fides kelléktől eltekintettek. Ezeket tárgyalja G. az 52—61. §-okban. Az usucapio pro herede esetében, melyet még másutt is (III. k. 201. §.) említ, a családi vagyont terhelő sacra lehető fentartását hozza föl indokul, s mellesleg a hitelezők érdekét is, hogy legyen valaki, a ki ellen követeléseiket érvényesíthessék.

55. V. ö. *Foustel de Coulanges*, Az ókori község, kiadta a m. t. Akadémia, Budapest, 1883. 92. s köv. lapon.

57. Hadrianus tehát jogeszközt adott az örökös kezébe, hogy a már betöltött pro herede usucapiót ismét felbonthassa, még pedig a közönséges hereditatis petitióval, melylyel szemben a lucrator hiába hivatkozott a betöltött usucapióra.

60. A ki fiduciára lép valamely barátjával, azaz bizonyos dolgot azért Mancipál neki, hogy a Mancipált dolog (melynek tulajdona ruháztatott át reá) nála annál nagyobb biztonságban legyen — s ez a polgárháborúk alatt igen gyakran történhetett — akkor usureceptiónak van helye, azaz a korábbi tulajdonos az által szerzi ismét vissza a tulajdont, hogy a dolgot tekintet nélkül arra, vajjon ingó-e, avagy ingatlan, egy esztendeig bírja. Itt is van, tehát usucapio, jóllehet a bona fides hiányzik. Ugyanez áll, ha valaki a záloghitelezőre ruházza át a dolgot fiducia útján, a mennyiben a zálogadósság lefizetése után mindenképen, ennek megtörténte előtt azonban csak akkor illeti meg a korábbi tulajdonost az usureceptio, ha a dolgot a záloghitelezőtől se nem bérelte, se precariumba nem kérte.

61. Ha az állam egy neki elzálogosított ingatlant elad, s a vevő (praediator) jogát két évig nem használja, akkor a birtokban hagyott

korábbi tulajdonos tulajdonjogát ismét visszaszerzi, ámbár itt is hiányzik a bona fides. V. ö. *Baron*, Institutionen 95. §. (Die Prædiatur.)

65. Tehát a traditio a nemzetközi, ellenben a mancipatio, in iure cessio, usucapio a római jognak intézményei; de ezek nem meritik ki a szerzésmódokat, azért G. a következő §-okban még egy egész sorát fejtegeti a tulajdon szerzésmódjainak.

66—69. A traditiót *származékos* szerzésmódnak, ellenben az occupatio (foglálás), az accessio (növedék) és a specificatio (átalakítás), melyekről a következő §§-okban van szó, *eredeti* szerzésmódoknak nevezzük. Az utóbbiak közé tartozik azonban még a fructuum separatio (gyümölcsszerzés) is. Eredetinek nevezzük a szerzést, ha egy másiknak eddigi tulajdonától függetlenül, származékosnak, ha egy másik tulajdonának a szerzőre való átszállása útján történik. — Occupatio tárgyát csak uratlan dolgok (res nullius) képezhetik, ezek közé pedig számították a rómaiak: *a)* ama dolgokat, melyek eddigelé még senkinek tulajdonában nem voltak (p. ujonnan fölfedezett sziget, kövek, kagylók, érczek, vadállatok), *b)* az eddigi tulajdonosuktól elhagyott dolgokat (res derelictæ), *c)* az ellenségtől elvett dolgokat (res hostiles), *d)* kincseket (thesaurus). V. ö. S. I. 224. V. I. 321. s k. lapját.

70—78. Az accessio (növedék) esetei: 1. *ingatlanoknál a)* az áradvány, vagy iszapolás (alluvio), *b)* elsodort földdarabnak más parthoz illesztése (avulsio), föltéve, hogy a rajta lévő fák s növények is már odanőttek, *c)* a beépítés (inædificatio), *d)* a beültetés (implantatio), *e)* a bevetés (satio), *f)* az elhagyott meder (alveus derelictus), *g)* a folyamban támadt sziget (insula in flumine nata); 2. *ingóknál a)* a beleszővés (intextura), *b)* az összeforrasztás (ferruminatio), de nem a pusztáraforrasztás (plumbatura) is, *c)* írás idegen anyagon (scriptura), *d)* festmény idegen táblán vagy vásznon (pictura). Szabály pedig, hogy a földolog tulajdonosa megszerzi az avval egyesített növedék tulajdonát: accessio cedit principali. A vesztő tulajdonosnak csak kártérítési (nem visszakövetelési) igénye van a nyerő tulajdonos ellen, utóbbi azonban azonnál a furti actióval köteleztetik, ha az egyesítés körül rosszlelkűleg (mala fide) járt el. V. ö. alább a III. könyv 203. §-át, S. I. 225., V. I. 321. s k. l.

79. A mint látható, Gaius idejében még nevezetes véleménykülömb-ség létezett a specificatio tekintetében; a Proculianusok foglalásnak, a Sabinianusok (kikhez G. is tartozott) növedéknek mondták a specificatiót. Ebből a két ellentétes nézetből fejlődött ki a Iustinianus által is szentesített középnézet (media sententia), miszerint a tulajdonszerzés kérdésének eldöntését mindig attól kell függővé tenni, vajjon az új dolog az előbbi anyagi tulajdonságaira visszahozható-e, vagy sem? Az anyag tulajdonosa itt is természetesen kárpótolandó. Szövetnek pusztára festése, vagy gabonának egyszerű kicséplése még nem specificatio. V. ö. S. I. 326. s k. V. I. 323. l.

62. Néha elidegenítési tilalom gátolja a dolog átruházását másra és vannak viszont esetek, melyekben a nem-tulajdonos is érvényesen ruháztatja át a dolgot másra.

63. A férjnek mancipiumba adott, vagy in iure cedált, vagy általa usucapiált dotális telek az övé s még sem idegenítheti el érvényesen a

lex Iulia de adulteriis (R. é. u. 736. évből) értelmében. Még más dolgok is állanak ilyen elidegenítési tilalom alatt ú. m. a pupillus dolgai, a peculium adventiciumhoz tartozó dolgok, a peres dolgok és az elhagyományozott dolgok arra nézve, ki azokat a hagyományosnak kiszolgáltatni tartozik. V. ö. S. I. 312. lapját.

64. Ez az ú. n. tulajdonszerzés mások által. Gyámok-, gondnokoknak, valamint a jogi személyek képviselőinek szükségkép kell az elidegenítés jogával birniok, mert hivatalbeli képviselők, viszont általuk szereznek is azok, a kiket ők képviselnek; de a classicus jogban már szabad képviselők által is lehetett szerezni, ha azok mint procuratorok szerepeltek, s így megfordítva ugyane procuratoroknak elidegenítési joggal is kellett birniok. V. ö. S. I. 227. l.

80. V. ö. az I. k. 192., a II. k. 47. s 85. §-ait.

83. Gyámság alatt álló nők és serdületlenek gyámjok közreműködése nélkül köthetnek ugyan olyan jogügyleteket, melyek reájuk nézve hasznosak, de nem olyanokat, melyek által veszélyt, vagy kockázatot vállalnak magukra.

84. A ki a serdületlennek, a nélkül, hogy gyámja beleegyezett volna, fizet, amazt a fizetmény tulajdonosává teszi ugyan, maga azonban nem menekül még azért tartozása alól, mindazonáltal a fizetmény folytán meggazdagodott serdületlennek netaláni keresetét doli exceptióval (a csalárdság kifogásával) verheti vissza.

85. V. ö. fentebb a 80. §-t s alább a III. k. 171. §-át.

86. A potestas, manus, vagy mancipium alatt állók ugyanis szükségképeni képviselői annak, a ki fölöttük hatalommal bir; azonban a képviselő hatása csak részben áll be, a mennyiben a subiectæ personæ akaratja teljesen irrelevans, a családatya vagy úr *jogi szükségnél fogva* szerez a fiu, vagy szolga cselekvényei által, a jogügylet elyből csak előnyére hatályos, nem egyszersmind hátrányára is. V. ö. S. I. 155., V. I. 225. lapját.

87. V. ö. alább a 96. §-t és a III. k. 167a. §-át.

88. Itt volt tehát a ius Quiritium nudum ius (üres név, forma). V. ö. fentebb az I. k. 54. §-át, alább a III. k. 166. §-át.

89—90. Potestas alatt állók útján tulajdon és birtok, manus vagy mancipium alatt állók útján ellenben *csak* tulajdon, de nem egyszersmind a birtok is szereztetett. Családfiúk és rabszolgák, minthogy saját vagyonuk nem lehetett, mindenkép csak az atyának s illetőleg az úrnak szereztek, akár tudott az utóbbi a szerzésről, akár nem; (általuk szerezte, általuk birta, a mit ők szereztek) ellenben a manus és mancipium alatt lévők által a kérdéses hatalom birtokosa csak a jogot szerezte, míg a birtokot neki magának kellett megszereznie, mert — mondja Gaius — azokat a személyeket magokat sem birta. E különbség egyébiránt vita tárgyát képezte — quæri solet — és utóbb a manus és mancipiummal együtt eltűnt.

91—93. V. ö. alább a III. k. 164., 165. §-ait, S. I. 228. lapját.

94. V. ö. a 91. s köv. §-okat.

95. A szabály az volt, hogy szabad képviselő által nem lehetett szerezni, kinek-kinek azt a cselekvényt, mely által bizonyos jogviszonyokba lépni akart, saját magának kellett véghezvinnie. Csupán a birtokszerzés s az általa közvetített jogok (p. a traditio által támadt tulaj-

don, kézi zálog) tekintetében engedtetett meg és csak lassankint, névszerint a 2. század végén Kr. sz. u. a képviselő. V. ö. S. I. 155, V. I. 225. lapját.

96. V. ö. fentebb a 87. §-t.

97. A hagyományok jogáról alább a 191. s köv. §-okban szól G. Az egyes dolgok tulajdonszerzési módjai közül mellőzte Gaius a következő származékos szerzősmódok előadását: *a)* a hadizsákmány kiosztását az imperiummal fölruházott hadvezér által, *b)* az állami földek felosztását (*assignatio*) egyesek, vagy egész gyarmatok között, *c)* az államra szállt vagyonnak a legtöbbet ígérő számára történt ráütését (*addictio*), *d)* az osztályos perben hozott ítéletet (*adiudicatio*), *e)* azon különféle eseteket, melyekben a törvény értelmében (*lege*) ruháztatik át a tulajdon egy személyről a másikra, *p.* a *caducum*, *erectium*, *legatum per vindicationem*; végre *f)* több a praetori jogban gyökerező szerzési módot (*p. cautio damni infecti*, *adiudicatio* egy *imperio continens iudiciumban*, *noxae deditio*). V. ö. S. I. 114. §-t.

98. Az egyes dolgok tulajdonának megszerzésére vezető módok után tárgyalja G. azokat az eseteket, melyekben egész vagyonszesség szereztetett. Ezek az esetek: a hereditas (örökösödés), a bonorum possessio (hagyatékek birtoklása), bonorum emptio (vagyonkobzás, vagy csőd esetében), adoptio (örökbefogadás) és in manum conventio (manus-házasság kötése).

99. Az örökösödésnek két alapja van, t. i. a végrendelet és a törvény, minthogy az utóbbinak csak érvényes végrendelet nem léteiben volt helye, a régiek intestat- vagyis végrendelet hiányában való örökösödésnek nevezték.

101—103. V. ö. S. I. 213. V. I. 331. §-át. Az örökösödés általános feltételezései: *a)* az örökhagyónak halála (*viventis hereditas non datur*), *b)* hagyatéknak létezése, értvén ez alatt ama lehetőséget, hogy az elhunyt örökhagyó életében s különösen még halálakor vagyonképes alany volt legyen; *c)* az örökségre való meghívás, akár végrendelet-, akár törvénynél fogva (*delatio*), *d)* az örökségnek a meghívott örökös által leendő valóságos megszerzése (*adquisitio hereditatis*). Oly örökséget, melyre örökös nem jelentkezik, uratlannak (*bonum vacans*) nevezünk; hajdan az ilyent bárki usucapiálhatta, a *lex Iulia caducaria* azonban a *fiscus*-ra való átszállását rendelte el.

104. V. ö. az I. k. 119., a III. k. 184. §-át. A mancipationális végrendelet lehetett szóbeli, vagy írásbeli. A szóbeli két részből állott, a mancipatio- és a nuncupatióból; a mancipatióban a végrendelkező egész vagyonát átruházta valamely barátjára (*familiae emptor*) avval a megjegyzéssel, hogy ezt az átörökítés céljából teszi, a nuncupatióban meghagyta neki, miképen ossza fel halála után az ő vagyonát, egyúttal tanúskodásra hívta föl az öt tanút; a *familiae emptor* heredis loco volt, a végrendelkező halála után neki kellett a hagyatékot a végrendelkező akaratahoz képest fölosztani. Az írásbeli mancipationalis végrendelet is az említett két részből állott, de a *familiae emptor* már csak *dicis gratia* szerepelt, igazi örökös a végrendeletben kinevezett egyén volt. Az ünnepélyes mancipatióra következett az ünnepélyes nuncupatio, t. i. a már előre elkészített végrendeleti okiratnak a meghívott hét személy u. m.

az öt tanu, a mérlegtartó és a familiæ emtor előtti fölmutatása s általuk való megerősítése. Az írásbeli végrendelet tartalmát nem kellett a meghívott egyéneknek ismerniök, a végrendelező aláírása sem volt szükséges, de igenis szokásban volt a végrendeletet zsinórral körül kötni, a tanukkal lepecsételtetni (obsignare) és fölül (nem belül) velök nevöket is ráíratni (superscribere); szintúgy ki szokták volt tenni a keltet s a végrendeletet biztos helyen (in sacro, in publico, in privato) megőrizni. A végrendeleti okmányt eredetileg viaszkkal bekent fatáblákra (ceræ diptychæ, triptychæ, polyptychæ), később papírra (charta) vagy pergamenre (membranæ) írták. Néhány ilyen mancipationális végrendelet napjainkig fennmaradt, Erdélyben is találtak ilyeneket, melyeket most a nemzeti muzeum őriz. V. ö. S. I. 398., V. I. 309. lapját.

105—108. Ezekben a §-okban csak arról van szó, hogy mennyiben képez a patria potestas akadályt a tanuskodásra. Kiegészítésül föl kell említeni, hogy a rabszolgák, peregrinusok, nők, serdületlenek, örültek, némák, siketek, az intestabiles és infames, valamint a hatóságilag tékozlóknak nyilvánított egyének is alkalmatlan tanuk valának. A ki az örökhagyó helyett írta a végrendeletet, nem volt alkalmatlan tanu, csakhogy minlen az ő saját javára a végrendeletbe írt intézkedés azon eset kivételével, midőn ő volt az egyedüli törvényes örökös, a Senatus consultum Libonianum értelmében (Kr. sz. u. 15. évből) oda nem írtak tekintetett. V. ö. S. I. 400. lapját. Megemlítendő továbbá, hogy a végrendelezőnek *végrendelezési* (testamentifactio activa), az általa kinevezett örökösnek *öröklési képességgel* (testamentifactio passiva) kellett birnia. G. erről nem emlékezik meg összefüggő előadásban, azért itt röviden pótoljuk. Végrendelezési képességgel nem birtak: *a)* a rabszolgák, *b)* a peregrini (editicii), *c)* a kik capitis diminutio maximat, vagy mediát szenvedtek, *d)* a családfiúk (csak a császárok alatt lehetett a peculium castrense- és quasi castrensejokról rendelkezniök), *e)* a cselekvésre képtelen személyek, *f)* a latini Iuniani, *g)* hajdanában a nők, quæ nunquam se capite demeruerunt. Öröklési képességgel nem birtak: *a)* a peregrinusok, *b)* kik magna cap. deminutiót szenvedtek, *c)* Vesta-szüzek, *d)* felségsértők s ezeknek gyermekei, *e)* némely hitehagyók és eretnekek (a keresztény császárság óta), *f)* a gyászév meg nem tartásával újra férjhez menő nők, *g)* a nők (de csak az első censusi osztályban lévő polgár után), *h)* az incertæ personæ (utószülöttek és jogi személyek).

109. V. ö. alább a 114. §-t, S. I. 449. l.

110. V. ö. az I. k. 23. s köv., a II. k. 218., 275. §-ait.

111. V. ö. alább a 144., 286. §-okat.

112. V. ö. az I. k. 115a. §-át.

114. A testamentifactiót Gaius itt csak említi, de nem határozza meg közelebbről; forrásaink szerint testamentifactio alatt ama képességet kell érteni, melynél fogva valaki a ius civile szerint érvényes végrendeletet alkothatott. Ez a képesség is a római polgárjog egyik attribútuma, annak kelléke pedig kényszerítő szabály volt (non privati, sed publici iuris), mely alól kivételnek helye nem volt. V. ö. S. I. 396., V. I. 15. lapját; fentebb a 109. §-t.

115. V. ö. fentebb a 104. §-t.

116. Az örökösnevezésnek bizonyos ünnepélyes szavakban kellett

történnie, s az multhatatlan és lényeges tartalma volt minden végrendeletnek, vele együtt állt vagy bukott a végrendelet, miért is régibb jog szerint a végrendelet élén kellett annak állania és minden azt megelőző intézkedés oda nem írtnak és érvénytelennek tekintetett. Csak Hadrianus engedte meg, hogy a végrendeletet kitagadással is lehessen megkezdeni, míg nem Iustinianus a sorrendet egészen közömbösnek nyilvánította. V. ö. alább a 229., 231. §-okat. S. I. 403. s köv., V. I. 514. lapját.

118. V. ö. fentebb az I. k. 192., a II. k. 112. s alább a III. k. 43. §-át.

119. Ebből keletkezett az ú. n. *praetori* végrendelet. Miután t. i. az írásbeli mancipationális végrendeletnél a mancipatio és nuncupatio nyilván üres formaságok valának, a meghívott hét személy pecsétje pedig a végrendelet hitelességéről eléggé kezeskedett, a praetor megelégedett ilyen hét tanú által megpecsételt végrendeleti okirattal (*tabulae septem signis testium signatae*), csakhogy ő nem adhatott civiljogi öröklést, hanem csupán bonorum possessiót, feltéve, hogy nem volt senki, a ki a törvényes öröklést vehette volna igénybe; azért is ez a bonorum possessio a civilis heresszel szemben kezdetben sine re (hatálytalan) volt és csak minekutána császári constitúciók a bonorum possessorok a civilis heres örökségi keresete ellenében doli exceptiót adtak, ez a bonorum possessio is tényleg olyanná lett, mintha cum re (t. i. hatályos) lett volna. Azóta a mancipatio és nuncupatio az írásbeli végrendeletnél mindinkább kiment szokásból és csak a szóbelinél maradt fen egész II. Theodosius császár idejéig. Mostantól fogva azonban a végrendelezőnek is kellett a végrendeletet aláírni, a hét tanu aláírása és pecsétje is bent a végrendeletben, mindjárt a szöveg után volt alkalmazandó. V. ö. alább a 147. s köv. §-okat. S. I. 398. s k. V. I. 511. lapját.

121. V. ö. fentebb a 104. s köv. a 115., 118., 119. §-okat.

122. V. ö. az I. k. 190., 192. §-ait.

123. Ez volt a régi szükségbeli örökjog mellőzés miatt. Bővebbet erről lsd. «A köteles részről» írt művemben, Nagyvárad, 1874. a 28. s köv. lapokon. A Sabinianusok nézete ebben a pontban correctebb, mint a Proculianusoké, mert általános jogi elv, hogy a mi mindjárt létrejövetelekor semmis, nem válhatik utólag magától érvényessé, már pedig a végrendelet a suus mellőzése miatt magvában semmis volt.

124. Lsd Köt. Részem 33. lapját.

125. Lsd Köt. Részem 34. lapját.

125. Lsd Köt. Részem 35. lapját. Antoninus alatt itt Antoninus Pius értendő, ki 138—161. uralkodott Kr. sz. u.

127. Lsd Köt. Részem 32. lapját.

128. A kitagadásra nézve még megjegyzendő: a) hogy ünnepélyes végrendeletben kellett történnie, a fiókvégrendeletben elrendelt kitagadás nem ér semmit, b) hogy nem lehetett függővé tenni sem időhatározástól, sem feltételtől, c) hogy a feltételeken kinevezett s az ellenkező föltétel alatt kitagadott suus is mellőzöttek tekintendő, ha a feltétel teljesülése előtt meghalt, d) hogy a feltételeken kitagadott is mellőzöttek tekintetett, ha nem nevezetett ki az ellenkező feltétel alatt, e) hogy a kitagadásnak minden fokból kellett történnie, f) hogy a kitagadás két-

ség esetében inkább érvénytelennek, mint érvényesnek tekintendő (exheredationes non sunt adiuvandæ). V. ö. Köteles Részem 38—43. lapjait.

129. Lsd Köt. Részem 43. s k. lapját; s alább a 135. §-át.

130—132. Lsd Köt. Részem 45. s k. lapját.

133. Azért kellett a kitagadásnak minden fokból történnie.

134. A lex Iunia Velleia R. É. u. 763. s illetőleg Kr. sz. utáni 26. évből való.

135. Lsd Köt. Részem 48. lapját; fentebb a 129. §-t.

135a. V. ö. fentebb az I. k. 93., 94., alább a III. k. 20. §-át.

136. Lsd Köt. Részem 50. lapját.

140. Hiába beszélünk az olyan személynek kitagadásáról, a ki, midőn a végrendelet készült, kinevezhető sem volt — igen logikus fejtegetés.

141. V. ö. fentebb az I. k. 132., 135., alább a III. k. 6. §-át.

142. V. ö. fentebb az I. k. 1., 32., 67., alább a III. k. 5. §-át.

143. V. ö. fentebb az I. k. 32. §-át.

144. Végrendelet csak egy lehet, a későbbi lerontja a korábbi, de csak ha az utóbbi érvényesen jött létre. Ha pedig a későbbi végrendelet sem effectuálható az ebben a §-ban elősorolt különböző okok valamelyike miatt, azt kell mondani, hogy az örökhagyó végrendelet nélkül halt el, mert a korábbi ő maga rontotta le a későbbinek készítése által, a későbbinek pedig nem volt fogamatja (ú. n. testamentum destitutum). Ily esetekben a törvényes öröklés áll be. Az itt említett *cretio* felől lsd alább a 166. s köv., a lex Iulia felől pedig fentebb a 111. s alább a 286. § t.

145. Mert a *cap. deminutio* által elveszti a testamentificatiohoz szükséges családi önállóságát. V. ö. az I. k. 159. s köv. §-ait.

146. A végrendelet tehát vagy *kezdetől* fogva érvénytelen (*nullum*), jelesen: *a*) ha a kellő formaságok meg nem tartattak, *b*) ha abban érvényes örökösnévezés hiányzik, *c*) ha az örökhagyó nem bírt végrendelezési képességgel, *d*) ha valamely *suus heres* mellőztetett, *e*) ha az összes örökösnévezések már a végrendelezés percében érvénytelenek; vagy *utólag* válik megerősíthetővé (*infirmatur*) *a*) ha az örökhagyó testamentificatióját vagy családi önállóságát elveszti (*testamentum inritum*), *b*) ha az összes kinevezett örökösök elesnek (*test. destitutum*), *c*) ha maga az örökhagyó, akár közvetlenül (az okmány megsemmisítése), akár közvetve (újabb végrendelet készítése által) megsemmisíti (*test. ruptum*), *d*) ha az örökhagyónak *agnatusa* támad (*test. ruptum* szorosabb értelemben), végre *e*) ha a végrendelet ellen a *querela inofficiosa* testamenti sikerrel emelhető. V. ö. S. I. 410., V. I. 524. s köv. lapját.

147. V. ö. a 119. §-t. Köt. Részem 55. s k. lapját.

149. V. ö. fentebb a 144., 149. §-okat.

150. V. ö. alább a III. k. 78. §-át. *Caducumnak* neveztetett amaz örökség, vagy örökrész, mely attól, kinek eredetileg szánva volt; megvonatott, mert különféle okoknál fogva képtelennek (*incapax*) ítéltetett annak megszerzésére; de ha a képtelenség oka még az örökhagyó halála előtt keletkezett, in *causa caducina* neveztetett, mert ebben az esetben

maga a *delatio* volt hatálytalan, minélfogva tulajdonképi *caducum*ról szó sem lehetett. Incapaces valának: *a)* a *lex Iulia et Papia Poppæa* értelmében a nőtlenek, ha 100 nap alatt meg nem nősültek, *b)* a gyermektelenek, a menyiben a nekik szánt örökségnek csak felét, gyermektelen házastársak egymás között csak $\frac{1}{10}$ -dét szerezhették meg, *c)* a *lex Iunia* szerint a *Latini Iuniani*, ha 100 nap alatt polgárjogot nem nyernek, *d)* a *feminæ probrosæ* (aljas nősszemélyek), *e)* a *parens binubus* (második házasságra lépő szülő) és a *concubina*. V. ö. S. I. 437. l. V. I. 593. l.

151. Az örökhagyónak pusztá akarata nem elegendő a végrendelet megsemmisítésére, az akaratnak külsőleg is kell nyilvánulnia. G. szerint még a megsemmisítés dacára is fennállhat a végrendeletkezés érvénye, ámbar megengedi, hogy ily esetben nehéz a bizonyítás. A későbbi jogban a végrendeletkezés abban az esetben, ha a végrendelet alkotása óta legalább 10 év telt le, úgy vonhatta vissza végrendeletét, hogy ebbeli szándékát a hatóság, vagy 3 tanu előtt nyilvánítá. V. ö. S. I. 411. l.

152. Háromféle örököszt különböztet meg G. *a)* *necessarii*, *b)* *sui et necessarii*, *c)* *extranei*.

153. A *iustiniani* jogban az örökösnevezés pusztá ténye már magában foglalta a kinevezett rabszolgának felszabadítását.

154. V. ö. az I. k. 24. §-ának jegyzetét. A rabszolga könnyebben viselheti el a szégyent, mint az ő fizetéseképtelen ura. V. ö. alább a III. k. 79., a IV. könyv 102. §-át. *Fufidius* jogász *Proculus*nak kortársa volt.

155. A szégyenért kárpótlást kap a rabszolga a szabadságban, valamint abban, hogy későbbi szerzeménye neki megmarad.

156. V. ö. alább s III. k. 2. §-át.

157. Érdekes *Gaius*nak e mondása, hogy a *sui* és *necessarii* azért nevezettek így, mert már apjuk életében vagyonának mintegy tulajdonosaiként tekintettek, holta után tehát eme tulajdonukat egyszerűen csak folytatták, avval a különbséggel, hogy mostantól e vagyonnak szabad kezelése (*libera administratio*) is őket illette. V. ö. S. I. 387. l.

158. A jogi kényszerűségért, melynél fogva akár tetszik nekik, akár nem, örökösöknek *kell* lenniök, kárpóttatnak a *ius abstinendi*vel, hogy a netán eladósodott örökség hátrányai őket ne ériék.

159. V. ö. fentebb az I. könyv 111., a II. k. 139. s alább a III. k. 3. §-át.

160. V. ö. az I. k. 124., 138., a III. k. 114. §-át.

161. Minden egyéb, az örökhagyó hatalma alatt nem állott örökös *extraneus*, még ha saját gyermekei lettek volna is. Szintúgy az anya által kinevezettek, mert a nőknek nincsen az atyaihoz hasonló potestasuk. V. ö. az I. k. 104. §-t. és a szabadság megadásával kinevezett s azután az úr által felszabadított rabszolgák, v. ö. alább a 188. §-t.

162. Ha már a *sui et necessarii*-nak meg volt adva a lehetőség, hogy a *ius abstinendi* által egy rájuk nézve hátrányos örökség elől menekülhessenek, annál inkább meg kellett azt adni az *extraneus*oknak, kik merőben *voluntariusok* valának; nekik szabad volt meggondolási határidőt kérni (*spatium deliberandi*), mely alatt az örökséget megvizs-

gálhassák, hogy megítélhessék, vajjon hátrányos-e rájuk nézve, vagy sem? V. ö. S. I. 439. l. *Dedekind*, Das Deliberationsrecht der Erben 1870.

163. Az érvényesen történt elfogadás ténye többé kérdés alá nem jöhet, s az örökös maga nem szünhetik meg többé örökös lenni (semel heres semper heres). Mindazonáltal vannak e szabály alól kivételek; kettőt maga G. említ, ha t. i. a suus és necessarius ius abstinendivel élt, az extraneus pedig mint kiskorú a praetortól visszahelyezést nyert; ezen eseteken kívül pedig: ha a végrendelet megdől, ha katonai végrendeletben a kitűzött felbontó föltétel vagy időhatározás beáll, ha substitutiónál az előző örökös az örökségnek téves visszaautasítása ellen visszahelyezést nyert és ha az örökös a már megszerzett örökségtől érdemtelenség miatt megfosztatik. V. ö. S. I. 440. lapját.

164. V. ö. S. I. 435. l. V. I. 554. l. Marcus Aurelius császár óta a cretio mind gyérebbe lön, míg nem a iustiniani jogban teljesen eltöröltetett (II. Theodosius császár egy ide vonatkozó rendeletének a codexbe történt fölvétele által).

165. Ezek is verba certa solemnia civilia valának.

166. A formalis cretiót nem pótolhatja a formátlan pro herede gestio, mert minden előszabott formaszerűség publici iuris est, melytől eltérni nem szabad.

167. V. ö. alább a III. k. 87. §-át.

168. V. ö. a 144., 166. §-okat.

169. Még pedig úgy, mintha meg sem hivatott volna.

170—171. V. ö. fentebb a 164., 165. §-okat.

172. A közönséges cretionál az időfolyás utiliter, a bizonyos időhöz kötöttnél pedig naturaliter számíttatik. A civilis és naturalis computatio közötti különbség felől lsd S. I. 156. s köv. lapját.

174. V. ö. S. I. 216., V. I. 339. §-át.

175—178. A substitutio föltételes örökösnevezés, t. i. arra az esetre elrendelve, ha az első helyen kinevezett örökös (institutus) a hagyatékot meg nem szerezne. Többszörös substitutio esetében az a szabály állott, hogy «substitutus substituto censetur substitutus instituto», azaz hogy egy távolabbi helyettes előzőinek elestével a közvetlenül kinevezett örökösnek helyettesétül is tekintetik. A. legyen örökösöm; ha nem lesz, úgy legyen B. az én örökösöm; ha az sem lesz, úgy legyen C. az én örökösöm — itt A. az institutus, B. a substitutus instituto, C. a substitutus substituto; jöllehet pedig C. szó szerint csak B.-nek van substituálva, mindazáltal ennek elestével az A. substitutusául is tekintetik. De ez akkor is történik, midőn a távolabbi helyettesnek előzője egyszersmind örökösnek is van kinevezve: «substitutus substituto instituto substitutus huic quoque censetur qua instituto».

179. Ez az ú. n. pupillaris substitutio. Ennek eredeti alapeszméje az, hogy a pupillaris substitutus az atyától a serdületlen gyermekért nevezetik ki s ez utóbbi ki is tagadható, úgy hogy lehetséges, miszerint a pupillus az atyai örökségből mit sem kap, másrészt azonban ő akkor is, midőn a gyermek ki nem tagadtatik, mindig csak közvetve az atyának örököse.

180. Fogalmánál fogva ez a substitutio csak a serdültségig bír érvénnyel, ha a gyermek in suam tutelam venit: azaz a saját maga

gyámsága alá kerül, tehát másnak gyámságára már nem szorul, mert ha már felsepedt, akkor maga is csinálhat végrendeletet, s ha nem csinált volna, vagyona a törvényes örökösökre száll.

181. Gaius itt borzasztó igazságot mond, a nyíltan elrendelt pupillaris substitutio az atya halála után akárhányszor a pupillus vesztét okozta, gyilkos tör, méreg, vagy kiszámítással előidézett «véletlen» siettette a gyermek halálát. Azért mondja Seneca: «Ne csodálkozzatok rajta, ha a méreg oly hatásos. Hiszen az örökös adja!» E veszély elhárítására a gyakorlat azt az óvszert találta fel, hogy az atyai végrendeletbe csak ezek a szavak iattak: «Titius fiam legyen örökösöm, ha nem lesz, úgy legyen Seius az én örökösöm». (Vulgaris substitutio). «Az ide rekesztett, külön lepecsételt okmány mindaddig fel ne bontassék, míg fiam él s a 14-dik évét meg nem haladta». Ebben a külön végrendeletben pedig így intézkedett az örökhagyó: «Ha fiam örökösöm lesz ugyan, de 14 éves kora előtt meg találhalni, akkor ugyancsak Seius legyen örökösöm!» (Pupillaris substitutio.) Csakhogy ez az óvszer elégtelennek bizonyult, mert ámbár Seius nem tudhatta, vajjon a lepecsételt végrendeletben is ő van-e örökösnek meghíva, vagy más valaki, legalább gyaníthatta, hogy inkább ő lesz meghíva, mint más, s így mégis a pupillus élete után tört. Azért mondja G., hogy sokkal biztosabb, mindkét substitutiót egy külön megpecsételendő okmányba foglalni s annak felbontását, míg a gyermek él és serdületlen, megtiltani. Lsd *Rentmeister* Gaius-át a 76—79. lapokon. Az örökségahajlászat felől v. ö. *Bozóky*, Római Világ I. k. 324. s köv. lapját.

182. Kitagadott gyermeknek substituíált egyén mindazt kapja, a mit a gyermek, ha ki nem tagadtatott volna, örökség, hagyomány, vagy halál esetére való ajándékozás útján kapott volna.

183. Az utószülötteknek is lehetett valakit a fentebbi módokon substituíálni.

184. Extraneus heresnél csak a vulgaris substitutiónak volt helye, míg egy arra az esetre szóló substitutio, ha hogy a kinevezett (extraneus) örökös az örökség megszerzése után meghalna, a katonák végrendeleteitől eltekintve, mint az örökösödés lényegével ellenkező meg nem engedtetett. Mindazáltal szabad volt ily örököst is hitbizományilag föl-kérni, hogy az örökséget holta után egészen vagy részben bizonyos az örökhagyó által kijelölt egyénre bocsássa át (v. ö. alább a 248. s k., 277. s k. §-okat). Meg kell még jegyezni, hogy a kétféle substitutiót többnyire egybekapcsolták, a köztársaság vége felé a pupillaris substitutiót rendszeren egyúttal vulgaris substitutióra, Marcus Aurelius császár óta pedig a vulgaris substitutiót egyúttal pupillaris substitutióra magyarázták.

185—186. V. ö. fentebb a 153. s az I. k. 21. §-át.

187. Liberálisabb volt Iustinianus, ki a rabszolgának örökösül való kinevezését egyúttal az ő fölszabadítására magyarázta.

188. V. ö. fentebb a 153. §-t. A jelen §. végén olvasható okoskodás kemény ugyan, de következetes.

189. V. ö. alább a 245. §-t.

190. V. ö. fentebb a 172. §-t.

191. Nagy különbség van az *egyetemes* és a *különös* jogutódlás között.

Az öröklés egyetemes jogutódlás, az elhunynak összes vagyongja mint valamely *egész* (universitas) szállanak át az örökösre, ki az eddigi vagyongji alany helyébe lép, ennek vagyongji állásába lép és azt tovább folytatja, (innen van, hogy az örökös a hagyatéki adósságokért felel); a hagyomány ellenben különös jogutódlás, a hagyományos az elhunyt örökhagyónak csak egyes vagyongjaiba lép s azért nem is képviseli annak összes vagyongji személyiségét (és nem is felel a hagyatékot terhelő adósságokért). — A rómaiak felfogása szerint azonban a hagyományos nem juthat előbb a neki szánt vagyonghoz, míg a hagyatéka a jogfolytonosság elvének megfelelőleg mint egész fen nem tartatott s az örökös azt meg nem szerezte, mert a legatum kevesbitése a hagyatéknak (delibatio hereditatis). V. ö. fentebb a 97. §-t.

193. V. ö. fentebb az I. k. 149. §-át, a hol a gyámrendelésnél is a *do, lego* szavak használatnak.

194. V. ö. alább a IV. k. 41. §-át, t. i. a formula intentiójába belejön az az igény, hogy a dolog polgárjog szerint a hagyományos (ú. n. *iuris civilis intentio*, v. ö. Római Perjogom 108., 112. lapjait).

195. Tehát a legatum per vindicationem joghatálya iránt az iskolák között vita folyt, míg nem Antoninus Pius császár egyik constitutiójának analog rendelkezése alapján a Proculianusok nézete vált uralkodóvá. V. ö. a 200. §-t.

196. V. ö. alább a 222. §-t.

197. V. ö. alább a 202. §-t. A Nero alatt hozott *senatusconsultum* tán 63. évle esik Kr. sz. u.

198. A hagyományozott tárgy utólagos elidegenítésében a hagyomány visszavonása rejlik.

199. V. ö. alább a 206. §-t.

200. A Sabinianusok nézete a fölhozott analogiánál fogva következetesebbnek látszik, mint a Proculianusoké, mert egy *res nullius occupatio* tárgyát képezi, melyet a hagyományos, míg a föltétel függőben van, meg nem gátolhatna.

201. A legatum per damnationem a legis actiók idejében a *manus iniectio pro iudicato* egyik esetét képezte. V. ö. Római Perjogom 66. l.

202. V. ö. fentebb a 197. §-t.

203. Az által, hogy még csak jövőben létesülő dolgok is lehettek e hagyomány tárgyai, lényegesen különbözött az előbbi legatamtól.

204. V. ö. fentebb a 194., 41., 42., 44., 54. s alább a 213. §-t.

205. A kapcsolatosan elrendelt hagyománynál minden egyes hagyományostárs hivatva van a hagyományra és pedig úgy, hogy a társaság legyen a hagyomány tárgya; ha már most valamelyik társ osztzkodni nem akar, megürült része a többi társak előnyére szolgál. V. ö. V. I. 582. lapját s fentebb a 199. §-t.

206—207. V. ö. fentebb a 199., 205., alább a 286. §-t. A *lex Iulia et Papiaról* már fentebb volt szó; azonfölül v. ö. S. I. 444. s köv. 468., V. I. 593. lapját.

209. A legatum *sinendi modo* mintegy a két előbbi legatum között állott.

213. V. ö. fentebb a 204. §-t, a legatum érvényesítésére szolgáló formulára nézve alább a IV. k. 41. §-át.

216. A legatum per præceptionem csak egy külön fajtát képezte a legatum per vindicationem-nek s nem volt egyéb, mint a későbbi prælegatumnak legelső alakja.

218. A Senatusconsultum Neronianum felől v. ö. fentebb a 197. §-t. Itt nem Massurius Sabinusról, a Sabinianusok iskolájának fejeéről van szó, ki Tiberius alatt meghalt, hanem Caelius Sabinusról, ki Vespasianus alatt 69. évben consul volt. Iulianus a prætori edictum perpetuum híres szerkesztője, Sextus pedig ama S. Pomponius, kinek jogtörténeti művéből egy nagyobb töredék maradt reánk. A peregrinusra vonatkozólag v. ö. alább a 285. §-t.

220. Zalog czímén fiduciaba — v. ö. fentebb a 60. §-t. S. I. 250. lapját.

222. «Semmiképen» t. i. se a ius civile, se a ius gentium szerint. V. ö. fentebb a 40., 196., 197. §-okat.

225. A lex Furia tán R. É. u. 585. vagy 571. év előtt keletkezett. V. ö. még alább a IV. k. 23. §-át.

226. A lex Voconia R. É. u. 585. évből való; v. ö. még alább a 274. §-t.

227. A lex Falcidia R. É. u. 714. vagy Kr. sz. u. 75. évből való.

228. V. ö. az I. k. 42. s köv. §-át.

229. V. ö. a 191. §. jegyzetét.

232. V. ö. alább a III. k. 100. §-át.

234. V. ö. fentebb a 231. §-t.

235. A végintézkedés csak a jóakarát és erkölcsi rugók műve lehet, s azért nemcsak a poenæ nomine relicta, hanem az ú. n. fogásos intézkedések is érvénytelenek. V. ö. S. I. 402. l.

236. Ez iránt tehát vita folyt, a többség azonban a kérdésre igenlőleg felelt, a rabszolgára nézve így is jótétemény volt a szabadság elnyerése.

239. V. ö. fentebb az I. k. 45. s köv. §-át.

240. Ez elég világos.

241. V. ö. alább a 287. §-t.

242. V. ö. fentebb az I. k. 147., alább a II. k. 287. §-t.

243. Fentebb t. i. a 229., 232., 235. §-okban.

244. Ha a hagyományos még atyai hatalom alatt áll, vagy ha a hagyományozott dolog amúgy is a hagyományosé, a hagyomány esetleges érvényessége a *regula Catoniana* szerint ítélendő meg, melynek értelmében oly hagyomány, mely érvénytelen lett volna, ha az örökhagyó nyomban annak megrendelése után meghal vala, érvénytelen marad, habár az érvényességnek ellentálló akadály később, de még az örökhagyó halála előtt meg is szűnt. Cato jogász ama híres M. Porcius Catonak fia volt, ki a R. É. utáni 6. században élt. V. ö. S. I. 461. V. I. 573. lapját. Servius Sulpicius jogász Cicero kortársa volt, számos művet írt, v. ö. V. I. 63. l.

245. V. ö. fentebb a 189. §-t.

246—247. V. ö. S. I. 249., V. I. 378. §-át.

248. V. ö. fentebb a 116. §-t.

251. V. ö. alább a 255. §-t.

252. *Jhering* véleménye szerint a legatarius partarius csak végrendeleti végrehajtó lett volna. V. ö. Geist d. röm. R's III. k. 56. §.

253. A mondott Senatusconsultum Nero uraikodási idejébe (54—68. Kr. sz. u.) esik.

254. Pegasus és Pusio Vespasianus császár uralkodása idejében voltak consulok (70—80. között Kr. sz. u.) A lex Falcidia felől. V. ö. fentebb a 227. §-t.

255. V. ö. a 253. §-t.

256. V. ö. a 254. §-t.

257. V. ö. a 254. §-t.

258. A Senatusconsultum Pegasianum felől v. ö. a 254., a Senatus consultum Trebellianum felől a 253. §-t.

259. Tekintet van ama rész negyedére, t. i. levonatik. Az egyetemes örökös heres ex asse volt, az *as* képezte a hagyatékegységet és 12 egyenlő részre osztatott ($\frac{1}{12}$ az uncia, $\frac{2}{12}$ a sextans, $\frac{3}{12}$ a quadrans, $\frac{4}{12}$ a triens, $\frac{5}{12}$ a quincunx, $\frac{6}{12}$ a semis, $\frac{7}{12}$ a septunx, $\frac{8}{12}$ a bes, $\frac{9}{12}$ a dodrans, $\frac{10}{12}$ a decunx, $\frac{11}{12}$ a denunx, $\frac{12}{12}$ az as).

260. V. ö. alább a 271. §-t.

263—267. V. ö. fentebb a 185—190. §-okat.

268. V. ö. alább a 284. §-t. A legatumok és fideicommissumok közötti különbségek igen érdekesek. V. ö. S. I. 455. l.

269. V. ö. fentebb a 229. §-t és a 116. §. jegyzetét.

271. V. ö. fentebb a 260., 261. §-okat.

272. V. ö. fentebb a 264., 267. §-okat. Közvetlenül t. i. hagyomány útján.

274. A lex Voconia felől v. ö. fentebb a 226. §-t. Százezer sestercius körülbelül 10,000 frt. ezüstben.

275. A lex Iunia felől v. ö. fentebb az I. k. 23. s köv. §-ait.

276. V. ö. *Huschke* Gaiusát 53. l.

277. V. ö. fentebb a 184. §-t. Mellesleg említjük, hogy az exhereditio post mortem exhereditati is érvénytelen volt; lsd Köt. Részem 42. l.

278. Ez igen fontos különbség volt, hogy a legatumok a rendes, a fideicommissumok ellenben a rendkívüli pereljáráshoz tartoztak.

279. Ez a különbség is érdekes.

281. A latin nyelv volt a hivatalos nyelv, a rendes pereljárás elé tartozó ügyek latinul tárgyalattak (v. ö. S. I. 146. l.), azért *kellett* a legatumoknak latinul elrendeltetniök, míg a fideicommissumokat, melyek a rendkívüli pereljárás tárgyát képezték, görögül is *lehetett* elrendelni.

282. V. ö. alább a IV. k. 9., 171. §-ait.

283. A fideicommissumnál tehát indebiti condictionának (v. ö. S. I. 316. l.) van helye, a legatumnál nincs.

284. V. ö. fentebb a 268. §-t.

285. Tehát a római jognak a peregrinusok által való megközelíthetlensége adott volna alkalmat a fideicommissumokra. Augustus óta főkép Labeo jogász befolyása következtében a fideicommissumot kiemelték addigi tisztán személyes bizalmi helyzetéből és mint igazi jogintézményt kezdték fölfogni, maga Augustus évenként vizsgálhatta meg a

hitbizományi panaszokat, Claudius pedig e czélra külön praeturat szervezett. V. ö. V. I. 584. S. I. 452., 456. lapjait.

286. V. ö. fentebb a 111., 144., 150., 206., 207. §-okat. Itt a lex Iulia et Papia Poppæáról van szó.

286a. A Senatusconsultum Pegasianum felől v. ö. fentebb a 254. §-t.

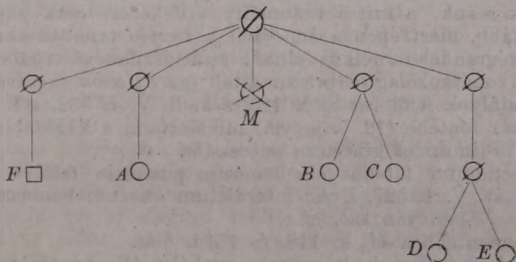
287. V. ö. fentebb a 238., 241. §-okat.

288. V. ö. fentebb a 235. s köv. s a 243. §-okat.

289. V. ö. fentebb az I. k. 149. §-át. Iustinianus a hagyományokat és hitbizományokat egységes elvek alá helyezte.

JEGYZETEK A HARMADIK KÖNYVHÖZ.

1. V. ö. S. I. 413., V. I. 528. l.
3. V. ö. az I. k. 114., 115b., 118., a II. k. 139., 159. §-ait.
4. Itt természetesen mindvégig csak a postumi suiról van szó, míg az ú. n. postumi alieni legfeljebb a végrendeleti öröklésnél jöhetnek szóba.
5. V. ö. fentebb az I. könyv 32., a II. k. 142. s köv., az I. k. 66. 95. §-ait.
6. V. ö. fentebb az I. k. 132., a II. k. 141. §-ait.
10. V. ö. az I. k. 156. §-át.
12. Ulpianus ekkép mondja: in legitimis hereditibus successio non est, ezt úgy kell érteni, hogy a ius civile ú. n. ordinum et graduum successiót, vagyis olyféle öröklési rendet, mely szerint egy korábbi osztály elestével a rákövetkező osztály, és valamely közelebbi íz elestével a távolabbi íz örökölt volna, nem ismert. Ilyent csak a praetori edictum hozott be. V. ö. S. I. 414. l.
13. A törvényes öröklés csak akkor áll bè, ha már bizonyossá vált, hogy végrendelet alapján senki sem lett örökös; de aztán a successio ordinum et graduum hiánya miatt az örökség vajmi könnyen örökös nélkül maradt (vacanszá lett), ha csak valaki usucapio pro herede (II. 52—58.), vagy in iure cessio (II. 35.) által meg nem szerezte volna.
15. V. ö. fentebb a 8. és 11. §-okat.
16. P. a következő ábra szerint M. örökhagyónak unokaöcsesei

A., B., C. egyenként $\frac{1}{3}$ -ot örökölnék, de sem kishuga F., sem a távolabb álló ős-öcsesei D., E. nem kapnak semmit.

17. Gaius hivatkozik itt az I. könyvre, valószínűleg az I. k. 164. §-át érti, csakhogy épen ez olvashatatlan. Gentiles valának egyébiránt mind-azok, kik az örökhagyóval közös törzstől származtak, de mégis oly távol állottak tőle, hogy rokonsági fokukat nem voltak képesek megmondani, hanem a törzshöz tartozásukat egyedül a közös nemzetségi névvel és a közös nemzetségi áldozatokkal tudták igazolni. V. ö. S. I. 414. l.

19. Az emancipáltaknak a praetor segített.

20. V. ö. az I. k. 93., 94., a II. k. 135a. §-át.

21. V. ö. alább a 27. s fentebb az I. k. 158. §-át. Az eddigi agnatus a cap. diminutio következtében elveszti nevét s már csak cognatus (puszta vérrokon) marad.

22. V. ö. a 12. és 28. §-okat.

23. V. ö. a 14. §-t.

24. Miként már másutt érintettem a manus alá került feleség férjével szemben filiae loco volt, következőleg saját gyermekeivel szemben is olyan, mint az agnaticus testvér. Már pedig a testvérek, kik ugyanazon apától erednek, consanguineusok. V. ö. S. I. 130. l.

25. V. ö. fentebb a 12. §. jegyzetét.

26. V. ö. a 19., 20. §-okat.

27. V. ö. fentebb a 21. §-t és az I. könyv 158. §-át. *Leist*, die bonorum possessio II. köt. 16. s k. l. *Danz*, Lehrb. d. Geschichte des röm. R's, II. kötet 162. lap. A schema ez: I. unde legitimi, még pedig: a) sui, b) agnatus proximus, II. unde cognati, III. cognatus proximus.

28. V. ö. fentebb a 12. §-t s annak jegyzetét, valamint a 22. §-t.

29. V. ö. a 23. §-t.

30. V. ö. a 24. §-t.

32. Mivel a praetor *ius facere non potest* (v. ö. S. I. 45. l. Római Perjogom 44., 85., 87. ll.), természetesen törvényes örökjogot sem adhat senkinek, a ki avval már különben nem birna, de az által, hogy mégis megadja a hagyaték birtoklását s ebben az illetőt meg is védi, legalább *tényleges* örökössé teszi őt.

33. A fokokat lsd S. I. 221. §-ában.

33a. Azok a külön commentárok, melyekre *Gaius* itt utal, fájdalom, nem jutottak reánk, a mit a tudomány érdekében csak sajnálhatunk, annnyival inkább, mert épen a *bonorum possessio* tanában annyi a vitás kérdés. A végrendelet nélkül elhalt szabadszületésű római polgárok hagyatékára vonatkozólag a praetor által (az *edictum successorium*-ban) föllállított osztályok felől lsd S. I. 415. s k. ll. V. I. 532. s k. ll.

Mint már fentebb (12. §. jegyz.) mondtam, a XII. táblás törvény nem ismert *ordinum et graduum successiōt*.

34. A *secundum tabulas*-féle bonorum possessio felől v. ö. Köteles Részem 6. §-át. V. I. 527. l. Az *interdictum quorum bonorum*-ról alább a IV. k. 144. §-ában van szó.

35. V. ö. fentebb a II. k. 148. és 151a. §-át.

37. Meg kell jegyezni, hogy más szabály áll, ha saját örökös, és ismét más, ha csak legközelebbi agnatus létezik; az előbbi esetben a praetor a legközelebbi agnatust a "*legitimi*" osztályában hívta meg, kik között a *suus* nem volt, mert neki nem adta a törvény az örökséget,

csak el nem vette tőle; az utóbbi esetben a praetor nem hívott meg távolabb állót.

38. V. ö. fentebb a II. k. 119., 148., 149. §-ait.

39. Lsd S. I. 414., 416. ll.

40. A patronust a felszabadultja hagyatékában megillető törvényes örökjog is mintegy praemium manumissionis, melyet egyedül a felszabadultnak suusa vagy suaja zárhat ki. Ha a felszabadultnak nincsenek ilyen legközelebbi rokonai, mindjárt a patronus s ennek agnaticus leszármazói (esetleg csupán az a leszármazója, kire ezt a jogát assignálta volt), jönnek, s ha ilyenek nincsenek, a patronusnak gense. V. I. 531. l.

41. Nehogy a felszabadult, kinek saját gyermekei nem voltak, adoptio vagy manus-házasság kötése által a patronust törvényes örökösödési jogától megfoszsza, a praetor ily esetben a patronusnak szintén megadta a felszabadult hagyatékának felére menő birtoklást. Ez volt az ú. n. bonorum possessio dimidia partis contra suos non naturales. V. ö. S. I. 419. l.

42. V. ö. S. I. 418., V. I. 531. lapját.

43. A régi jog szerint t. i. a lex Papia előtt. A patronusok gyámkodására vonatkozólag v. ö. fentebb az I. k. 192. §-át. Libertájával szemben, kinek különben sem lehetett suusa, vagy suaja, a patronusnak mindenképen előnyös helyzete volt: ha végrendekezett, ez csak a patronusnak mint törvényes gyámnak közreműködése mellett történhetett, tehát olyan végrendeletet diktált, a minőt ő akart; ha nem végrendekezett, akkor úgy se előzte meg senki a patronust.

44. V. ö. fentebb az I. k. 145., 194. §-ait.

45. V. ö. alább az 58. §-t.

47. Ugyanaz a joga — v. ö. alább az 50. §-t és fentebb a 44. §-t.

48. V. ö. alább az 58. és 64. §-okat.

51. Semmi újat — vesd össze a 49., 50. §-okkal. Miként fentebb mondtunk — t. i. a 43. §-ban, továbbá a II. k. 161. s az I. k. 104. §-ban. Mert a törvényes jognak — t. i. az agnatio jogának — eltávolítása folytán.

52. V. ö. a 47. §-t.

56. Más helyen t. i. az I. k. 22. és 131. §-aiban.

57. A lex Iunia tán R. E. u. 772. évből ered.

58. V. ö. fentebb a 45—48. §-okat és a II. k. 155. §-át; alább a 63. §-t. Az extraneus heres ellentéte az olyan heres, qui ex numero liberorum (D. 50. 12. 14.), vagy de familia est (D. 32. 38. §. 3.) szóval, a ki nem tartozik valakinek saját gyermekeihez vagy családjához.

62. V. ö. fentebb a II. k. 188., 150. §-ait.

63. A Scum Largianum tán Kr. sz. u. 42. évben kelt.

64. V. ö. fentebb a 48., 58. §-okat.

65. Az emancipált fiúk nem lévén többé az örökhagyó suusai, nem is tartoztak a ius civile szerinti mellőzhetetlen örökösök közé; de a praetor nekik is adott mellőztetés esetében contra tabulas bonorum possessiót.

66. A leányoknál tudvalevőleg az inter ceteros való kitagadás is elégséges volt. V. ö. fentebb a II. k. 129. §-át.

67. V. ö. fentebb a II. k. 158. §-át.

70. A *lex Iunia* felől lsd az 56., a tanácsvégzemény felől a 63. §-t. *Priscus Iavolenus* jogász *Traianus* és *Hadrianus* császárok alatt élt és szintén *Sabinianus* volt.

71. A *Krueger-Studemund*-féle kiadásban a *patronorum* szó, melyet a kiadók helytelen glossának tartanak, zárjel közé van téve.

V. ö. *Köteles Részem* 32. lapját; s alább ugyanannak 48. l.

73. V. ö. az I. k. 29. s köv., 66. s k., 69. s k. §-át.

74. V. ö. az I. k. 13. s k. §-ait.

75. V. ö. az I. k. 25. 26. §-ait.

77. V. ö. a II. k. 98. §-át.

78. Kik csalárdul elrejtőzködnek — erre vonatkozólag lsd *Római Perjogom* 234. lapját. A *lex Iulia de cessione bonorum* (tán 708. évből R. E. u.) Cäsartól vagy Augustustól való.

79. V. ö. *Római Perjogom* 58. §. II. pontját. V. I. 297. l.

80. *Huschke* emendatiójának fordítása: «és a tanács nem engedélyezte az ő államának azt a jogot, hogy a mit polgárainak a római polgárok elidegenítenek, usucapiálni lehessen».

81. Az említett hasonzerű keresetekre vonatkozólag lsd a IV. k. 34., 35., 145., 146. §-ait s fentebb a II. k. 26. §-át.

83. A *cap. deminutio* folytán elenyésző civilis obligatiók felől v. ö. S. I. 135., *Római Perjogom* 218. l.

A *cap. deminutio* folytán elenyészett haszonélvezés felől v. ö. S. I. 244. lapját.

A mit a szolga felszabadítása alkalmával *patronusának* eskü alatt teljesíteni ígért (rendesen mesteremberi szolgálatok, ruhadarabok készítése, alkalmi ajándékok steff.), nem tartozott többé teljesíteni, mihelyt valaki őt örökbefogadta.

A *legitima iudicia* felől lsd alább a 181. §-t és *Római Perjogom* 128., V. I. 283. lapját.

84. V. ö. alább a IV. k. 38., 80. §-ait, *Római Perjogom* 53. §. II. pontját. Az analog keresetet a *prætor* itt ama *fictione* alapította: «*si capite deminutus non esset*»; v. ö. *Római Perjogom* 89. lapját.

85. Teljes joggal, azaz *ius civile* és *ius gentium* szerint, az átengedett örökség az engedményesnek úgy *quiritár*, mint *bonitár* tulajdonában fog állani.

Örökös marad — szabály volt ugyanis, hogy *semel heres semper heres*.

86—87. V. ö. fentebb a II. k. 35—37. §-ait.

89. V. ö. S. I. 281., V. I. 365. l.

90. V. ö. S. I. 286., V. I. 372. l.

91. V. ö. alább a IV. k. 5., 41. §-ait.

92. A «*dare*» szó itt nem közönséges, hanem abban az értelemben veendő, melylyel a jogi műnyelv szerint bir, t. i. civilis tulajdonul vagy egyéb civilis jogul való odaadást.

93. V. ö. a 119. és 179. §-okat.

95. A *dotis dictio* felől lsd S. I. 188. §. II. pontját, a *iurata protissio liberti* felől S. I. 59. §. III. 2. pontját, a harmadik esetet, t. i. *votumot*, midőn valaki alkalmas indokból és szintén előrebocsátota

fölszólítás nélkül egyoldalulag tesz ígéretet s ebből köteleztetik is (v. ö. S. I. 152. §. II. pontját) *Gaius* itt nem említi.

95a. De atyjáé is, t. i. atyjának adósa; a házag kitöltésére szolgálható mondat fordítása: «A nőn kívül a nő atyja is ígérheti a hozományt, de ugyane módon köteleztetik stb.»

A hozzá intézett kérdésre általa adott felelet folytán t. i. formális stipulatio útján.

97. Vagy holtat — de itt is nyilván csak rabszolgát érthetni.

98. Iustinianus is a Sabinianusok véleményét szentesíté.

99. Nem adhatjuk neki oda, hogy az övé legyen — így kell az «ei dari» szavakat értelmezni. V. ö. alább a IV. k. 4. §-át.

100. V. ö. S. I. 323., V. I. 432. lapját; és fentebb a II. k. 232., 277., alább a III. k. 117., 119., 158., 176. §-ait. Iustinianus a stipulatio post mortem joghatályát elismerte s evvel az adstipulatio intézménye eltűnt.

101. V. ö. alább a 153. §-t.

102. V. ö. S. I. 289., V. I. 368. l. *Huschke* *Gaius*-át 62. l.

103. V. ö. alább a 114., 163. §-okat.

104. Mert nincsen vagyonbírhatási képességek.

105—106. V. ö. S. I. 154. l.

107. V. ö. fentebb a II. k. 83., a III. k. 91., 119., 176. §-ait. S. I. 154. l. Oly szerződést, mely csak az egyik szerződő félre nézve érvényes, sántikálónak (*contractus claudicans*) szokás nevezni. V. ö. S. I. 153. lapját.

108. V. ö. a III. k. 91., 119., 176., az I. k. 192. §-t, S. I. 381., V. I. 496. l.

111. V. ö. a 117., 215. §-okat. S. I. 323. l.

112. V. ö. alább a 116. §-t.

113. V. ö. alább a IV. k. 53. §-t.

114. V. ö. a IV. k. 113. a II. k. 87. §., *capitis diminutio* nélkül — lásd az I. k. 127., 130. §-ait.

11 V. ö. S. I. 323. s k. l.

116. V. ö. fentebb a 92., alább a IV. k. 137. §-át.

117. V. ö. a 100., 110., 216. §-okat.

119. A nőre vonatkozólag v. ö. a 107., az ő halála utáni stipulatiojára vonatkozólag a 100., a rabszolgára vonatkozólag 93. §-t.

120. V. ö. a IV. k. 113. §-át.

121. A lex Furia R. É. u. 5. század elején, tán 409. évben hozatott.

122. A lex Apuleia tán R. É. u. 364. évből való.

123. A lex Cicereia bizonytalan korból való, tán 581. évből R. É. u. V. ö. Római Perjogom 106. l.

124. A lex Cornelia tán R. É. u. 666. évből való. Csupán 20,000 erejéig — *Huschke* nyomán.

125. A lex Iulia vicesimaria Augustustól való és 759. évben hozatott R. É. u. E szerint minden örökségtől 5% adót kellett fizetni. V. ö. S. I. 411. l.

126. V. ö. a 113. §-t.

127. A lex Publilia, melyet *Huschke* R. É. u. 371. évbe tesz, oly időből való lehetett, midőn a mandatum még nem volt kötelem gyanánt

elismerve, V. ö. S. I. 259., 299., 324. ll. Az *actio depensire* nézve v. ö. alább a 216. §-t, továbbá a IV. k. 9., 22., 25., 102., 171., 186. §-ait. Római Perjogom 68., 132., 146., 149. ll.

128. V. ö. S. I. 291., V. I. 370. l.

129. V. ö. alább a 137. §-t.

131. *Arcarium* nomen annyi mint tényleg leolvasott s kézbesített kölcsönnek a házi könyvbe történt bevezetése, ellentétben a *transscripticum* nomen-nel, mely a házi könyvbe bevezetett követelést jelent; amott a pénzleolvasás, emitt a házi könyvbe való bevezetés alapján keletkezik a kötelem, mely ehhez képest amott *realis*, emitt *litteralis obligatio*. Lsd S. I. 291. l. V. I. 370. l.

133. Nerva t. i. a peregrinusokat a kötelem ezen neméből teljesen kizárandónak vélte. *Gaius* itt nyilván a *Tiberius* császár alatt élt *Marcus Cocceius Nerva* jogászt érti (nem pedig ennek hasonnevű fiát, vagy unokáját).

134. Lsd *Heimbach*, die Lehre vom Creditum cz. munkája 509. s k. lapját.

135. V. ö. S. I. 293., V. I. 384. l.

136. Távollevők között pusztá szavak által nem jöhet létre kötelem, már azért sem, mert kell, hogy egymást meghallják és megértsék. V. ö. S. I. 289. l.

138. V. ö. fentebb a 131. §-t.

137. A *stipulatio* mindig *stricti iuris obligatiót* eredményez, még akkor is, ha az ígérő fél tényleg mit sem kapott volna, ellenben a *litterarum obligatio* csak *bonæ fidei* és csak a pénz valóságos leolvasása folytán ér valamit.

139. V. ö. S. I. 294. s k., V. I. 384. s k. l.

140. *Iustinianus* az ilyen esetet feltételes adás-vesésnek mondá.

141. Lsd az *Ilias* VII. énekének 472—475. verseit, azonban meg kell jegyeznünk, hogy Szabó J. fordítása különösen a mi célunkra nem egészen hű, mert az eredetiben az áll, hogy innen szoktak bort vásárolni, s épen ezen a szón van a *Gaius* által kiemelt hangsúly.

A *Proculianus*oknak van igazuk, dolognak dologért való odaadása nem adás-vevés, hanem csere.

142. V. ö. S. I. 296., V. I. 391. s k. ll.

145. Ez az örökbérlet (*emphyteusis*), mely épen ezen körülmény miatt inkább dologbeli, mintsem kötelmi jogviszony.

146. V. ö. *Bozóky*, Római Világ II. k. 253. l.

148. V. ö. S. I. 298., V. I. 397. s k. ll.

152. A társaság fenállása a tagok azonosságához van kötve (nem miként p. valamely testület, mely tagjainak változása daczára változatlan marad).

154. T. i. csőd alá.

154a. A társaság, melyről itt szó van, mint a társak akaratának merő összhangzásán alapuló, szintén a nemzetközi jog egyik intézménye (*Gaius* az I. k. 1. §-ában megígérte volt, hogy mindenütt a maga helyén meg fogja mondani, hogy melyik intézmény polgárjogi s melyik tartozik a nemzetközi joghoz; ezt az ígérteét beváltja itt is). Vannak azonban társaságok, melyek mivel legközelebből nem akaratösszhangzás,

hanem véletlenül támadt vagyonszövetség (communio incidens) folytán jönnek létre, a polgári jogból eredhetnek, p. örökösödés, mancipatio folytán.

155. V. ö. S. I. 299., V. I. 400. s k. l.

156. Ez az ú. n. *mandatum qualificatum*, mely kezességet rejt magában.

158. V. ö. fentebb a 100. §-t.

163. V. ö. S. I. 267. l. s fentebb a II. k. 86. §-át

164. V. ö. a II. k. 86., 92. §-ai.

165. V. ö. fentebb a II. k. 86., 91. §-ait.

166. V. ö. fentebb a II. k. 88. §-át.

167. V. ö. fentebb az I. könyv 119., a II. könyv 87. §-át. S. I. 228. lapját.

168. V. ö. S. I. 327., V. I. 440. lapját. A kötelelem megszűnhetik vagy *ipso iure*, azaz a *iur civilenél*, vagy *ope exceptionis*, azaz a praetori jognál fogva. Az első esetben a megszüntető ok ismétli megszüntetéséről szó sem lehet, hanem csak új kötelelem megalapításáról, ellenben a másik esetben, mivel ott a kötelelem csak meggátoltatik, lehetséges, hogy maga ezen gátló ok utóbb ismét eltávolíttatik, úgy hogy újra a régi kötelelem valószínű meg.

169. V. ö. S. I. 328., V. I. 445. l.

170. Ez az ú. n. *stipulatio Aquiliana* segélyével történt; ennek formuláját lásd S. I. 328. l. az 5. sz. jegyzetben. V. I. 446. l.

171. V. ö. a II. k. 85. §-át.

173. Ez az ú. n. *nexi liberatio*. V. ö. S. I. 328. l.

174. V. ö. fentebb az I. k. 119. a II. k. 204. §-át. Megjegyzendő, hogy eredetileg az ass is egy fontot nyomott, ass és libra tehát egy és ugyanazt jelentő kifejezések valának, csak lassanként szállították le az ass súlyát egy fontnak a 24-ed részére.

176. V. ö. S. I. 329. s k. l., V. I. 447. s k. l. Az újítás nem egyszerű *prolongatio* (meghosszabbítás), hanem fenálló kötelelemnek egy annak helyébe léptetett új kötelelem általi megszüntetése. Az újítás folytán módosíthatók a) az eddigi kötelelem jogalapja (p. adás-vevés helyébe *stipulatio* léptethető), b) minősége (p. a tartozás felemelése, lejjebb szállítása), c) alanyai (új hitelezővel — *delegatio*, új adóssal — *expromissio*). Föltételezvényei: érvényes kötelelem létezése, emezt megszüntetni képes új kötelelem keletkezése, és a feleknek újítási szándéka. V. ö. a II. k. 38., a III. k. 100., 107. 108., 119. §-ait.

179. Servius Sulpicius híres jogász, Cicero kortársa.

Mintha peregrinustól stipuláltam volna — v. ö. fentebb a 93., 119., 176. §-okat.

180. V. ö. Római Perjogom 38. §-át. Közmondás: «ante litem contestatam dare debitorem oportere, post litem contestatam condemnari eum oportere, post condemnationem iudicatum facere oportere». Ezen a *litis contestatio* és ítélet folytán beálló újítást az előbb érintetthez képest, (mely önkényes) szükségképinek nevezik.

A «régieknél» t. i. a régi jogászok irataiban.

181. Hogy nekem aljon (a lassék) — itt is a «dare» a már említett értelemben veendő.

A negyedik könyvben fogjuk elmondani — t. i. a 103. s k., 114., 121., 123. §-okban.

183. V. ö. S. I. 308. s k., V. I. 414. s k. l.

184. Tabula többfélét jelent, ú. m. földolgozatlan deszkát, festett táblát (melyet a falakra szoktak volt akasztani, vagy azokba beilleszteni), okmányt. Itt nyilván a második érteményben veendő.

189. V. ö. Ovidius fastusait III. k. 845. vers; továbbá alább a IV. k. 111. 173. §-ait.

191. V. ö. alább a IV. k. 173. §-át.

192. fentebb a 188. §-t.

193. Abból, hogy G. itt a XII táblás törvényt nevetségesnek mondja, érvet akartak faragni arra nézve, hogy Gaiusnak Ázsiában tanító görög jogásznak kellett lennie. Lsd a Bevezetés 11. lapját.

196. Ez volt az ú. n. furtum usus (jogosulatlan használat). Azonkívül ismertek még ú. n. furtum possessionis-t, mely állott a birtok vagy birtalásnak jogosulatlan elvonásában attól, kinek erre joga van p. a záloghitelezőtől; e szerint lehetett p. saját dolgán is lopást elkövetni. Lsd alább a 200. §-t.

199. A potestas vagy manus alatt lévőkre nézve v. ö. fentebb a II. k. 87., 90., az odaitéltre nézve a 78. §. és a IV. k. 21. §-át; az auctoritira vonatkozólag S. I. 119. és *Bozóky*, Római Világ II. k. 243. s k. 11.

201. V. ö. fentebb a II. k. 9., 52., 56–60. §-ait.

202. A régiek t. i. a régi jogászok.

A lex Aquilia az 5. vagy 6. századból való R. É. u., bővebben még alább a 210. §-ban lesz szó róla. V. ö. még a IV. k. 37. s a III. k. 219., 211. §-ait.

205. A rómaiak fehér tógában jártak, ennél fogva a kallós-mesterség igen fontos szerepet játszott. Pompejiben is felfedeztek egy félbehagyott kallósműhelyt minden hozzávaló szerszámmal, edénnyel stb.

208. Tehát csak olyan serdületlen követhet el lopást, a ki már doli capax.

209. A hasonszerű (utilis, analog) keresetek felől lsd Római Perjogom 354. lapját.

210. V. ö. S. I. 311. s k., V. I. 416. s k. l.

214. V. ö. fentebb a 210. s alább a 218. §-t.

215. Sokáig találgatták a lex Aquilia második fejezetének tartalmát, míg végre Gaiusból megtudtuk. Lsd a Bevezetés 68. lapját.

216. V. ö. a 111. §-t s a IV. k. 9., 171. §-ait.

219. Eredetileg csak a damnum corpore datum (közvetlen testi behatás által okozott kár) miatt lehetett perelni, de utóbb a keresetet hasonszerűség alapján a damnum corpori, sed non corpore datum (nem közvetlen testi behatás által okozott kár), sőt végül bármely damnum nec corpore nec corpori datum (mindennemű jogtalan cselekvés által okozott kár) eseteire kiterjesztették. Ezen analog kiterjesztésére hoz föl példákat G. ebben a §-ban.

220. V. ö. S. I. 313., V. I. 418. l.

222. Ki alaptalan panaszszal járult a praetorhoz, attól az utóbbi a kért formulát egyszerűen megtagadta (denegabat). V. ö. Római Perjogom 101. lapját.

223. A XII táblás törvény idejében az as egy római font (körülbelül 327 gramm) nehéz volt s így az itt érintett pénzbüntetések elég súlyosak valának; Gaius idejében az as már csak váltópénz ($\frac{1}{48}$ római font nehéz) volt, ugyanakkor már roppant gazdagság és fényűzés volt elterjedve, úgy hogy a-mondott pénzbüntetések, még ha valódi értékarányuk szerint vették is, csak mosolylyal fogadták.

JEGYZETEK A NEGYEDIK KÖNYVHÖZ.

1. Mintha *Gaius* azt akarná itt mondani, hogy azok, a kik négy keresetfajt vesznek föl, a sok fától nem látják az erdőt. Az általa megrótt négyes felosztás szerint lenne ugyanis 1. *personalis actio*; 2. *petitoria formula*; 3. *in rem actio per sponsionem*, melynek összegét *formula* és 4. olyan *actio per sponsionem*, melynek összegét *legis actio sacramento* útján követelték, v. ö. alább a 91., 95. §-okat.

3. V. ö. alább a 41., 91., 95. §-okat.

Midőn a kereset . . . . . nemleges. T. i. olyaténképen, hogy az, a ki ellen dologbeli jog érvényesítettik (p. az *actio confessoria*ban alperesi szerepet játszó tulajdonos) mint felperes azt állítja, hogy az igényelt jog nem illeti meg az ellenfélt.

4. Itt adja G. a *dare*-féle műkifejezésnek értelmét. V. ö. fentebb a II. k. 79., a III. k. 99., 189., 190. §-ait.

5. V. ö. Római Perjogom 241. l.

6. V. ö. Római Perjogom 249. l.

8. V. ö. fentebb a III. k. 209. §-át.

9. V. ö. Római Perjogom 250. l.; továbbá alább a 171. §-t, fentebb a II. k. 282., a III. k. 127., 216. §§-ait.

10. V. ö. alább a 32., 33. §-okat.

11. V. ö. Római Perjogom 45—47. lapjait.

12. Per sacramentum — alább a 13—17. §-okban, v. ö. Római Perjogom 14. §-át; per iudicis arbitrive postulationem — ennek leírása G.-nál elveszett, v. ö. Római Perjogom 15. §-át; per conditionem, alább a 18—20. §-okban és Római Perjogom 16. §-ában; per manus iniectionem alább a 21—25. §-okban és Római Perjogom 17. §-ában; per pignoris capionem — alább a 26—29. §§-okban és Római Perjogom 18. §-ában.

13. V. ö. Római Perjogom 47—57. lapjait, alább a 171. 180. §§-okat. *Danz*, der sacrale Schutz 99 s k. l., *Huschke*, die multa u. das sacramentum, 379. s k. l. *Karlowa*, der Legisactionenprozess.

15. A «captus» szó igazi értelmé fölött lehet vitázni; bajosan vehető közönséges értelmében, hanem csak abban, melyben a *pignoris capio*-nál vétetik; de lehet az is, hogy a *manus iniectione* vonatkozik (R. P.

66. lap). Meg kell egyébiránt jegyeznem, hogy e szó egészen külön, minden összefüggés nélkül áll a kéziratban és *Huschke* kiegészítése csak conjecturán alapszik.

A lex Pinaria tán R. É. u. 282. évből való.

16. Tehát nem miként a mancipational, mely által a dolog tulajdona csak most szereztetik meg; itt már is valamely jogalpnál fogva sajátjának állítja a dolgot felperes. V. ö. *Valerius Probus* 4.

A pálcza használata azt jelenti, hogy a fél kész a maga jogát önhatalmúlag is védeni, de a praetor békeparancsára (ld mindjárt alább) föl hagy az önhatalmaskodással.

A per és a birtok iránti kezesekről újra lesz szó alább a 94. §-ban. Dárdát szúrnak le a földbe — ld Római Perjogom 20. lapját.

17a. V. ö. a 15. §-t.

18. V. ö. fentebb az 5., alább a 33. §-t.

19. A lex Silia és a lex Calpurnia ismeretlen keletű törvények.

20. Tehát már Gaius sem volt tisztában a legis actio per condictionem behozatalának indító oka iránt. V. ö. Római Perjogom 62. s k. II.

21. V. ö. Római Perjogom 65—68. lapjait.

22. A lex Publilia felől ld a III. k. 127. §-át, a lex Furia felől a III. k. 121. s k. §-át.

23. A lex Furia testamentaria felől ld a II. k. 225. §-át és S. I. 458. lapját; a manus iniectio pura és pro iudicato felől Római Perjogom 66—68. lapjait.

A lex Marcia R. É. u. 402. évből való.

25. A lex Vallia tán R. É. u. 413. évből való. V. ö. a 102. §-t.

26. V. ö. Római Perjogom 18. §-át.

28. A *ius sacrum* úgy látszik előírta, hogy a parasztok az általuk az őszi vagy tavaszi vetéskor hozott áldozathoz szükséges pénzt a marha munkájából teremtsék elő.

29. A pignoris capio első sorban nem a személy, hanem a vagyon ellen volt irányozva. Közelebbi részleteit azonban nem ismerjük. V. ö. Római Perjogom 69. s k. I.

30. Lex censoria alatt a közjövödelmek bérbeadására vonatkozó adótörvényt kell érteni. Az adóbérlők (publicani) gyorsan gazdagodtak, de gyakori zaklatásaik és a behajtás körül élvezett exorbitáns privilegiumaik miatt gyűlölték valának. V. ö. *Bozóky*, Róm. Világ II. k. 30. l.

A lex Aebutia valószínűleg R. É. u. 6. századból való.

A két lex Iulia alatt alkalmasint az Augustustól származó leges iudiciorum aket kell érteni.

V. ö. Római Perjogom 19. §-át, továbbá fentebb az I. k. 184. s a IV. k. 11. §-t.

31. A centumviralis bíróság eredetileg 105 (t. i. a 35 tribus mindegyikéből vett 3) centumvirkból állott, később pedig a császárok tagjainak számát legalább 180-ra emelték. Eleintén az exquaestorok, Augustus óta a decemvirek állottak e bíróság élén. Tekintélye igen nagy volt (miként hazánkban is a hétszemélyes tábláé), a legfinomabb jogkérdések itt kerültek szőnyegre, döntvényei igen fontosak valának, több igen nevezetes jogtétel a centumvirális bíróság gyakorlatából fejlődött p. a querela inofficiosi testamenti (a kegyetlen végrendelet megtámadására szolgáló

kereset), ama jogtétel, miszerint a substitutio simplex kétség esetében duplexre magyarázandó (v. ö. a II. k. 184. §-ának jegyzetét) és az örökösödési köteles rész körüli elmélet. A császárok idejében új szervezetet nyert ezen bíróság, jelesen 4 tanácsra (consilia, hastæ tribunalia) osztatott, melyek majd külön, majd együttesen a porupás basilica Iulia-ban ülészetek. A leghíresebb szónokok szívesen tartottak itt törvényszéki beszédeket, a nyilvános esküdtszéki tárgyalások eltűnte után csak itt lehetett a kíváncsi közönség előtt hírt és dicsőséget szerezni. Létezésének utolsó emléke a keresztény időszámítás 4. századából (Szent Jeromostól) származik, lehet, hogy a nyugat-római birodalom elenyészéig állott fön, Iustinianus idejében legalább annak hírét és tekintélyét rég eltűntnek mondák. V. ö. Római Perjogom 19—21., V. I. 238. lapját.

Ez a jog kényelmesebb és teljesebb is; v. ö. alább a 95. §-t.

32. V. ö. fentebb a 10. és 28. §-okat.

33. V. ö. fentebb a 18., 19. §-okat. Római Perjogom 64. l.

34. V. ö. a III. k. 32., 81., alább a IV. k. 111. §-át. Római Perjogom 84—96. ll.

«Légy bíró», p. Annius, légy bíró! v. ö. a 36., 37., 47., 136., 46. §-okat.

35. A vagyon megvevője, t. i. az, ki vagyonbukott, vagy oly egyénnek vagyonát vette meg, kinek vagyona elkoboztatott.

Rutilius Rufus jogász és prætor a R. É. u. 7. század közepe táján élt. Lsd *Huschke*, Das Recht des Nexum, 158. l. és Zeitschrift f. Civil-recht u. Prozess 14. k.

Servius Sulpicius, kiről az actio Servianat elnevezték, Cicero kortársa volt.

V. ö. a III. k. 80. §-át.

36. A publiciana in rem actiót bizonyos (máskülönben ismeretlen) Publicius nevű prætor hozta be a jóhiszemű birtokos védelmére, ki a dolgot valamely a tulajdonszerzésre ugyan alkalmas jogügylet útján szerezte, mely azonban a fenforgó esetben még sem eredményezett tulajdont, hanem csak usucapionalis birtokot. V. ö. Római Perjogom 88., S. I. 233. s k., V. I. 329. l. *Huschke*, D. publicianische Klage 1874.

37. V. ö. Római Perjogom 88. l. Hermes a görögöknél a tolvajok védistene volt.

38. Ezek az ú. n. nemleges fictiók, midőn t. i. a prætor a bírót a formulában oda utasítá, hogy a szönyegen lévő perben akként ítéljen, mintha a valóban főnforgó capitis diminutio nem forogna fön. V. ö. Római Perjogom 89. l.

39. V. ö. Római Perjogom 26. §-át.

40. A demonstratio a formula bevezetését képezte s a mai keresetlevél ú. n. történeti részének felel meg, t. i. rövid megjelölése ama jogügyletnek vagy általában ama ténykörülmenynek, melyből felperes a maga igényét leszármaztatja; alkalmasint még a legis actiók idejéből származott (v. ö. Római Perjogom 15. §-át), de nem fordult elő minden formulában.

41. Az intentio a mai keresetlevél kérelmének felel meg s mivel a legszorosabban összefügg az érvényesítendő jogokkal, a legfontosabb befolyást gyakorolja az egész perre. Kétséget nem szenved, hogy még a legis actiók idejéből származott (v. ö. Római Perjogom 48. lapját).

Az intentio minden in ius concepta formulában (v. ö. alább a 45. §-t) fordul elő.

42. Az adiudicatio által a bíró felhatalmaztatott, hogy fenálló vagyontömeg megszüntetése céljából tulajdont, vagy idegen dologbeli jogokat megalapíthasson, névszerint a közös dolgot egészen vagy tetszés szerinti részekben bizonyos teher mellett, vagy tehermentesen a perlekedő felek valamelyikének odaítélhesse. Ez a formularész csak osztályos keresetekben fordult elő, melyeknek formulája tehát mind a négy részszer birt. A G. által fölhozott példából kitünik egyszersmind, hogy az adiudicationak össze kellett kapcsolva lenni a condemnatióval. V. ö. Római Perjogom 109. l.

43. A condemnatio a bíróhoz intézett parancs, hogy alperest vagy marasztalja el, vagy mentse föl és kevés kivétellel minden formulában fordul elő, csak a praedictumoknál nem (v. ö. Római Perjogom 25. §-át). Sajátságosága, hogy a marasztalás mindig csak bizonyos pénzösszegre (certa pecunia) szólhat, bármi legyen is különben a per tárgya, szükség esetében a per tárgyat előbb pénzzé számították át, hogy alperest abban elmarasztalni lehessen. V. ö. Római Perjogom 109. s k. lapjait; alább a 47—52., 57., 68., 73. §-okat.

44. V. ö. a III. k. 123. §-át. A praedictumoknál, melyeknek egyetemes célja valamely jogilag fontos ténykörülmeny bírói megállapítása és kijelentése, hogy az egy még csak később megindítandó perben vagy egyébkép felhasználható legyen, nem is kerül elmarasztalásra a dolog. V. ö. Római Perjogom 105—107. lapjait.

45. V. ö. Római Perjogom 112. s k. lapját.

46. Az in factum fogalmazott formulában az intentio helyét egy quasi intentio pótolja, melyet designatióknak neveztek (designatio rei de qua agitur) és ez mindig csak bizonyos tényekre vonatkozik, de sohasem valamely jogigényre «dare, dare facere oportere, vagy eius esse». V. ö. Római Perjogom 113. s k. lapját, a 92—95. lapjait és e könyvben alább a 183. 187. §§-okat.

47. V. ö. Római Perjogom 95. s k. lapjait.

48. Mint a hogy hajdan szokásban volt, erről G. amaz elveszett lapon értekezhetett, melyről fentebb volt szó (a 194. lap után). A iustianian pereljárással az ítélet ismét a res ipsara is szólhatott. V. ö. Római Perjogom 267. lapjait.

49. V. ö. Római Perjogom 109. s k. lapját.

50—51. V. ö. a III. könyv 224. fentebb a 43. §-t. Mint bírói cselekvény a condemnatio mindig csak certa pecuniara szólhat (azaz mindig ez a vége a pernek), de mint a formulának alkatrésze (azaz mint a praetornak a bíróhoz intézett marasztaló parancsa) hol certa, hol incerta pecuniara szólhat.

52. A pert magára hárítja, ez a bírói felelősség elvéből (v. ö. Római Perjogom 59. §-át) folyik.

53. V. ö. Római Perjogom 27. §-át; alább az 56., 63., 131. §§-okat.

53b. Ismeretes az a fénytűzés, mely a császárság korában főleg a pompás és drága színű ruhafélékben általánosan el volt terjedve. A tyrusi bibort tartották legjobbnak, az evvel festett gyapjúnak fontja több mint 1000 denárba (körülbelül 435 forintba) került, holott a silányabb

amethyst vagy ibolyabibor gyapjúnak fontját 150 frtért lehetett kapni. V. ö. *Bozóky*, Római Világ II. köt. 458. s k. lapon.

55. V. ö. Római Perjogom 125. l. Midőn cognitor igényli — v. ö. alább a 86. §-t.

56. Mint fentebb mondtuk, t. i. az 53. §-ban.

Kevesebbet szabad igényelni — v. ö. Római Perjogom 127. lapját.

A permegosztás kifogása iránt lásd alább a 122. §-t.

57. Ha a condemnatióba igdatunk be többet — v. ö. alább a 68. §-t.

Korlátolást tapasztal — v. ö. az 52a. §-l.

Nem is ad a praetor az előbbi állapotba való visszahelyezést — v. ö. az 53. és 125. §-okat s a II. k. 163. §-át.

58. V. ö. a 40. és 55. §-okat.

60. Melyek az elmarasztaltat becstelenítik — v. ö. alább a 182. §-t.

Miként már fentebb érintők — v. ö. a 47. §-t.

62. Az institutiók nyomán még megtoldhatjuk az elősorolt kereseteket a haszonkölcsön, zálog, örökösödési osztály-, közönséges osztályperrel s a körülírással megjelölt (*praescriptis verbis*) keresetekkel. V. ö. I. 4. 6. §. 28. S. I. 270. l. Római Perjogom 23. l.

64. V. ö. S. I. 333., V. I. 444. l.

65. V. ö. az I. k. 81. §-át, Római Perjogom 237. l.

68. A római törvénykezésnek teljes átalakulásával szabálylyá lett, hogy az exceptio doli felhordása alperes részéről a bírót arra hatalmazza föl, hogy a beperelt követelésből mindenek előtt az ezt fedező ellenkövetelést leszámítván alperest csak a hátralékban marasztalja el. Marcus Aurelius császár a beszámítás ezen módját törvényben mondta ki s azóta beszámításnak ex dispari causa (azaz különböző jogalapon keletkezett követeléseknél), Iustinianus óta pedig in rem actióknál (dologbeli kereseteknél) is volt helye, de a két követelésnek világosnak (liquid) kellett lennie.

V. ö. Római Perjogom 126. l.

69. «Fentebb» t. i. a már érintett olvashatatlan lapokon (210. v. 211).

70. V. ö. S. I. 268., V. I. 409. s k. lapjait. Fidem sequi a. m. hitelezni, v. ö. I. 2. 1. §. 41.

73. Peculium alatt az atya vagy úr vagyonából a fiú vagy rabszolga által leendő önálló kezelés végett *tényleg* kihasított vagyon, mely azonban *jogilag* a hatalommal bíró tulajdona marad, ki azt tetszése szerint szaporíthatja, kevesbítheti, egészen vagy részben visszavonhatja. A mit a fiú az apától kapott, peculium profectitium volt, a mit hadi szolgálatban szerzett, peculium castrense, a mit állami, udvari vagy egyházi szolgálatban, peculium quasi castrense. V. ö. S. I. 367. s k., V. I. 483. s k. lapját.

74. Fentebb a 73. §-ban.

75. V. ö. S. I. 318. l., V. I. 422. l., az I. k. 140. §-át.

77. Az I. könyvben t. i. annak 160. §-ában mondtak szerint.

78. Ahhoz az elvhez, hogy apa és a hatalma alatt álló fiú között nem jöhet létre civilis (hanem legfeljebb naturalis) kötelelem, a rómaiak szívósan és következetesen ragaszkodtak. V. ö. S. I. 367. l.

79. V. ö. az I. k. 140. s k., 132., 135. §-ait.

80. V. ö. a III. k. 84., a IV. k. 38., az I. k. 184., 192. §-ait. *Huschke* azt gyanítja, hogy az itt elveszett sorokban még az *actio de pauperie* és az *actio de pastu* nevű keresetekről lehetett szó. V. ö. ezek iránt S. I. 318., V. I. 423. l.

81. Tehát ez esetben az az általános jogszabály jut érvényre, hogy *casus nocet domino*, a meghalt rabszolga, vagy állat, ki s illetőleg a mely a kárvallotnak, ha életben maradnak vala, azok kártérítésül szolgálhattak volna neki, véletlen tönkre jutásuk következtében megfosztják őt a kártérítés igényétől, mert a 75. §. szerint *noxia non ultra corpus damnosa*.

82. V. ö. Római Perjogom 33. s k. l.

83. V. ö. Római Perjogom idézett lapját.

84. A *procurator* tehát az ellenfél irányában való ünnepélyes hitelesítés nélkül is lehetett kirendelni, míg a *cognitor* csak az ellenfél jelenlétében ünnepélyes szavakkal.

85. Az első könyvben t. i. a 144. s k. §-okban.

86. V. ö. fentebb az 55. §-t; Római Perjogom 111., 143. l.

89. V. ö. Római Perjogom 36. §-át.

91. A formula *petitoria* felől lsd Római Perjogom 81. l.

«*Iudicatum solvi*» azaz hogy alperes az ítéletnek eleget fog tenni, v. ö. Római Perjogom 146. l.

«*Pro prae litis et vindiciarum*» a. m. kezeskedés a peres dolog és gyümölesei, vagyis az iránt, hogy a jelenlegi ideiglenes birtokállapot alperes legyőzetése esetére nem fog felperesnek kárára válni, v. ö. Római Perjogom 52., 59., 146. ll.

92. A formula *petitoria* ekkép hangzott: «*Titius iudex esto. Si paret illam rem, q. d. a. ex iure Quiritium Auli Agerii esse, neque eam rem Numerius Negidius Aulo Agerio arbitrato tuo restituet, quanti ea res erit, — Numerium Negidium Aulo Agerio condemnato, si non paret, absolvito*» — Titius légy bíró! Ha igaz, hogy ama dolog, melyről itt szó van, a *quirites* joga szerint felperesé, alperes pedig azt a te meghagyásodra ki nem adja, úgy a mennyi érdekében lesz e miatt felperesnek, annyiban marasztald el alperest, ha ellenben nem igaz, mentsd föl. Keller ennek a formulának a keletkezését R. E. u. 7. századba teszi.

94. V. ö. a 13. és 165. §-okat ebben a IV. könyvben.

95. Már fentebb volt szó róla, hogy a *centumviris* bíróság előtt a *legis actio sacramento* még a formula-eljárás idejében is fönmaradt. Hajdan magát az örökséget is szokták *legis actio* útján vindicálni, miként ezt Ciceroból tudjuk.

96. V. ö. a 31. §-t.

97. V. ö. a 83. §-t.

98. V. ö. Római Perjogom 147. l.

100. V. ö. a 96. §-t.

102. V. ö. Római Perjogom 146. és 147. lapját; a nő erkölcesi fölött t. i. a nő vétke miatt indított válóper esetében, ekkor ugyanis régibb jog szerint egész hozományát veszté el, újabb jog szerint pedig abból különféle levonásokat szenvedett. V. ö. S. I. 352. l.

103. V. ö. Római Perjogom 28. §-át; az I. k. 184., a III. k. 181., a IV. k. 80. §-át.

104. A *lex Iulia iudiciaria*ról már a 30. §-ban volt szó; hajdan a

iudicia mind perpetua valának, azaz felperes akkor támaszthatta, a mikor akart, föltéve, hogy a kereset alapjául szolgáló jog (p. tulajdon, örökjog, haszonélvezés) pusztá időmulás által el nem enyészett. V. ö. Római Perjogom 255. l.

105. A recuperatorok eleintén nemzetközi bírák valának s római polgárok és idegenek között ítéltek, később azonban inter cives is ítéltek. Eljárásuk részleteit nem ismerjük, valószínűleg gyorsabb volt az, mint a többi bírák előtti eljárás. Mint eléjük tartozó ügyeket a következőket olvassuk, ú. m. a nyilvános erőszakoskodások elleni visszahelyezést, az interdictumokat, a becsületsértési kereseteket, a perbeli biztosítékok állításának elmulasztása vagy megszegése miatti kereseteket, a határsértéseket, számos közrendészeti ügyet, a szabadság, polgárjog és latinitás körüli status-kereseteket, a római helytartók zsarolásai miatti kereseteket stb., v. ö. Római Perjogom 24. s k. l.

106. V. ö. a III. k. 181., a IV. k. 121—123. §-ait.

108. V. ö. fentebb a 11. és 30. §-okat.

A iudicia legitima és imperio continentia között fenforgott különbség valószínűleg történeti jelentőségű; az előbbieket nyilván a perek legrégibb alakjának maradványaiul tekintendők, melyek bizonyos hatásaiknál fogva a későbbi jogfejlődés folytán támadt peralakokat quasi föltülmúlták. Így különösen a jogviszony megszüntetése s illetőleg az ítélet tartalma általi pótlása tekintetében: legitimum iudiciumnál a keresetjog (ipso iure) azonnal elenyészik, mihelyt mint actio in personam in ius concepta (személyes keresetképen) a litis contestatióig haladt, ellenben imperio continens iudiciumnál nem szűnik meg magától, hanem csak a praetor segedelmével (ope exceptionis), mert míg a ius civile a jogok létezése felől rendelkezik, addig a praetor a jogoknak csupán bírói érvényesítése iránt intézkedik.

109. A lex Aquilia felől v. ö. a IV. k. 37., a III. k. 210. s k., a lex Publilia felől a III. k. 127., a lex Furia felől a III. k. 121. §-át.

110. G. idejében minden actio civilis egyúttal perpetua (bármikor megindítható) volt, ellenben a saját hirdetményén alapuló actio honorariát a praetor csak egy éven belől engedte meg, attól az időponttól számítva, midőn a kereset alapjául szolgáló jog vagy jogviszony összeváltva keresetjoggá átváltozott (actio nata), tehát in personam actiónál a követelés lejártával, in rem actiónál a jogsérelem beálltával. V. ö. Pandektáim 162. l.

112. V. ö. Római Perjogom 250. l.

113. V. ö. fentebb a III. k. 114., 120. §-ait. S. I. 108. §. II. 1. pontját.

114. Hátra van még t. i. ezen a helyen, hogy a keresetekről szóló tant elvégezzük.

Ha alperes — felperest kielégíti v. ö. Római Perjogom 45. §-át.

A bíró tiszte egészen szabad — csak akkor kell t. i. alperest elmarasztalnia, ha ez az ő tanácsára felperest ki nem elégítené («nisi arbitrato tuo restituet»).

115. V. ö. Római Perjogom 23. §-át.

116. V. ö. alább a 119. §-t.

119. V. ö. Római Perjogom 98. s k. l.

120. V. ö. Római Perjogom 102. l.
 121. V. ö. fentebb a 106. s a III. k. 180. §-át, továbbá fentebb a 119. s alább a 126. §-át.
 122. V. ö. az 56. s alább a 131. §-t. Római Perjogom 127. l.
 124. V. ö. *Bülow*, Die Lehre von den Processeinreden u. Processvoraussetzungen, Giessen 1868. 29—76. l.
 125. V. ö. az 53., 57., 123. §-okat. Római Perjogom 213. l.
 126. V. ö. Római Perjogom 24. §-át.
 Mert az mindamellett igaz marad, t. i. amaz elengedési szerződés.
 129. V. ö. Római Perjogom 104. l. Ritkán szoktak volt azonban a duplication túlmenni, mert a felek az önálló ellenállásokból, melyek minden exceptio lényegéhez tartoznak, csakhamar kifogynak és a vita merő tagadásba megy át. De a további felelések már azért is kellemtlenek, mert igen nehéz azoknak egymásutánjára keilően felügyelni, mi által csak baj és zavar támad. Ugyanazért a praetor a sok felelésnek doli exceptióval törekedett útját szegni, a többi ténykörülmények méltánylását pedig a bíró belátására bízta.
 130. V. ö. alább a 133. §-t. Római Perjogom 114. l.
 133. Fentebb t. i. a 130. §-ban.
 A praescriptiók pro reo felől v. ö. Római Perjogom 118. s k. l.
 134. V. ö. Római Perjogom 116., 117. ll.
 135. Igen természetesen, mert a hatalom alatt állók mindazt a mit szereznek, a fölöttük hatalommal bírónak szerzik.
 138. Hátra van t. i. a keresetek és kifogások tanának elvégzése után. Az interdictumok felől v. ö. Római Perjogom 194—205. lapjait és *Schmidt*: Das Interdictenverfahren der Römer 1853.
 140. Ki hibátlan birtokban van — v. ö. a 148. s k. §-ait.
 141. V. ö. a 162. s k. §-t, Római Perjogom 82. 111. ll.
 142. V. ö. Római Perjogom 202. l.
 144. V. ö. fentebb a III. k. 34. s a II. k. 149. §-át.
 145. V. ö. a III. k. 80. §-át.
 147. V. ö. S. I. 256., V. I. 354. lapját. Az interdictum Salvianum a záloghitelezőt a leggyorsabb módon a zálogtárgy birtokához segítette. Salvius praetor ugyanis a jelzálogos hitelezőket fictio útján úgy tüntette fel, mintha kézi zálogot kaptak volna, melyet az elzálogítónak ideiglenesen visszaengedtek volna, úgy hogy azt bármikor ismét visszakövetelhették.
 148—150. V. ö. S. I. 235., V. I. 308. s k. l.
 151. Melynek az övéhez kell hozzájárulnia — t. i. úgy hogy közvetlen elődjének egész birtoklási idejét az övéhez hozzászámítjuk. Az ellenfélnek birtokát meghaladja — azaz, ha mi ama birtok hozzászámításával hosszabb ideig birtokoltunk, mint az ellenfél.
 152. Visszafelé — t. i. az interdictum kikérésétől.
 153. A második könyvben t. i. a 89. s k. §-ban. A birtok megszerzéséhez corpus és animus szükséges. Az előbbi alatt a rómaiak azon lehetőség előidézését értik, miszerint az illető a birtok tárgyára tetszése szerinti tényleges és kizárólagos behatást gyakorolhasson, az utóbbi alatt pedig ama szándékot, miszerint ezt a behatást magáért gyakorolja. Csak e kettőnek egybetalálkozása esetében lehet szó a birtok megszerzéséről,

se a corpus, se az animus önmagában nem elegendő. Ellenben a birtok elvesztéséhez már az egyiknek hiánya is elegendő t. i. ha vagy a dologra nem gyakorolhatjuk többé a fentemlített behatást, vagy ha csupán a bírási akarattal felhagyunk.

154. Büntetlenül üzhetem ki, azaz anélkül, hogy interdictumtól kellene tartanom.

159. Szent helyen — v. ö. fentebb a 140. §-t, nyilvános folyóban, p. a folyó irányának megváltoztatása végett, mi által a szomszédok kárt szenvedhetnének. Ezek voltak az ú. n. közérdekű interdictumok (publicae utilitatis causa) nyilvános folyók, terek, utak védelmére. V. ö. Római Perjogom 202. l.

160. V. ö. fentebb a 149. §-t.

162. V. ö. a 141., 157. §-okat.

Ha — a patvarkodás miatt perel — v. ö. a 175., 181. §-okat.

165. *Hollweg* pótlása: «Annyiban marasztaltassék el részére az alperes, a mennyi érdekében áll».

166a. Az ellenfélt — elmarasztalja; megjegyzendő, hogy az interdictumból folyó ezen sponsiók és restipulatiók bizonyos pénzösszeghez voltak kötve.

167. V. ö. Római Perjogom 200. l.

169. Iudicatum solvi — v. ö. a 91. §-t.

Cascellius jogász és praetor a köztársaság utolsó idejében élt.

171. V. ö. Római Perjogom 37. §-át.

173. V. ö. a III. k. 189—191. §-ait.

176. V. ö. a 179. §-t.

177. A terhes özvegy születendő gyermeke számára, ki bíhatóleg az örökhagyó suusa leend, az ügy eldöntéséig a hagyaték birtoklását kérhette (missio in possessionem ventris nomine) és a gyermek kedvéért rangszerű eltartást nyert, a hagyaték kezelésére pedig gondnok rendeltetett. V. ö. S. I. 436. l.

178. V. ö. fentebb a III. k. 197. §-t.

179. V. ö. a 176. §-át.

180. V. ö. a 13. és 171. §-okat.

181. V. ö. a 171., 172., 163. §-okat.

182. V. ö. Római Perjogom 150. l., továbbá 8., 9. §-ait.

183. V. ö. Római Perjogom 129. l.

V. ö. fentebb a 46. §-t, Róm. Perjogom 130. l.

184. V. ö. a III. k. 224. §-át, Róm. Perj. 30. §-át.

185. V. ö. Róm. Perjogom 130. s k. II.

187. V. ö. a 183. §-t. Róm. Perjogom 131—135. lapjait.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATO.

- A**ceptilatio III. 169—172. II. 85.
 Accessio temporis IV. 151.
 Ἀγασί III. 141.
 Actio certæ creditæ pecuniæ IV. 13.
   — commodati IV. 33., 59., 62.
   — confessoria IV. 3.
   — damni infecti IV. 31.
   — damni iniuria dati III. 210—219., IV. 9., 37., 76., 112., 171.
   — de eo quod in rem patris dominive versum est IV. 73. s k.
   — — moribus mulieris IV. 102.
   — — peculio IV. 69., 73. s k.
   — depensi III. 127., IV. 9., 22., 25., 102., 171., 186.
   — depositi III. 207., IV. 59. s k. 62. 182.
   — directa IV. 77.
   — dupli IV. 171—173., 9., III. 127., II. 282.
   — ex empto vendit. IV. 62., 131a.
   — exercitoria IV. 71., 74.
   — ex stipulatu III. 94., IV. 116a., 131a.
   — fiduciæ IV. 33., 62., 182.
   — furti III. 203., 207., 198., II. 78. s k., IV. 8., 76., 111. s k., 173., 182.
   — — concepti III. 186., 191., IV. 173.
   — — oblati III. 187., 191., IV. 173.
   — — prohibiti III. 188., 192.
   — in factum IV. 107.
   — iniuriarum III. 223., s k., IV. 8., 60., 76., 112., 182., I. 141.
   — in personam IV. 1. s k., 5., 18., 34., 100—102., 106. s k., II. 204., 213.
   — — rem IV. 1., 3., 5., 16. s k., 89., 91., 96. s k. 106.
   — institoria IV. 71., 74.
   — iudicati IV. 9., 21., 25., 102., 171., 186.
   — legis Aquiliæ III. 202., v. ö. act. damn. iniuria dat.
   — locati III. 205., IV. 62.
   — mandati III. 160—162., 216., IV. 62., 182.
   — negativa IV. 4.

Actio negotiorum gestorum IV. 33., 62.

— pignori dati IV. 62.

— præscriptis verbis IV. 62.

— pro socio IV. 62., 182.

— Publiciana IV. 36.

— quod iussu IV. 70., 74.

— rerum legatarum nomine quæ per damnationem relictæ sunt IV. 9., 171.

— Rutiliana IV. 35.

— Seruiana IV. 35.

— servi corrupti III. 198.

— simpli IV. 172. s k.

— tributoria IV. 72., 74.

— tripli IV. 173.

— tutelæ IV. 62., 182.

— utilis II. 78., 253. IV. 38.

— ui bonorum raptorum III. 209., IV. 8., 76., 112., 182.

Actiones famosæ IV. 182.

— heredi et in heredem IV. 112. s k.

— mixtæ IV. 6., 9.

— noxales IV. 75—79.

— perpetuæ IV. 110. s k.

— pœnæ persequendæ IV. 6., 8., 112.

— ex iurisdictione prætoris IV. 110. s k. 112.

— rei persequendæ IV. 6. s k.

— temporales IV. 110. s k.

Actionum genera IV. 1.

Addictio bonorum IV. 79.

— furis manifesti III. 189.

Adiudicatio IV. 39., 42., 44., II. 219.

Adiudicatus III. 189.

Adoptio I. 98—107., 134., 162., II. 138., 147.

Adrogatio I. 99—107., II. 98., 138., III. 83. s k., IV. 38., 77.

Adsertor libertatis IV. 14.

Adstipulator III. 110—114., 117., 126., 215., IV. 113.

Aediles curules I. 6.

Aes equestre IV. 27.

— hordearium IV. 27.

— militare IV. 27.

Agere alieno nomine IV. 82., 86. s k., 90., 101.

— lege, lsd legis actio alatt.

— libertatis causa IV. 82.

— per concepta verba IV. 30.

— — conditionem IV. 12., 18—20.

— — formulas IV. 30., 91., II. 278.

— — iudicis postulationem IV. 12., 20.

— — manus iniunctionem IV. 12., 21—25.

— — pignoris capionem IV. 12., 26—29.

— — sponsionem IV. 91., 93., 141.

— pro populo IV. 82.

- Agere sacramento IV. 12—17., 20., 31., 95.
 — suo nomine IV. 83., 87., 96., 102.
 Agnati, agnatio I. 155., 156., 165., 168., II. 64., III. 9—17., 21—23.,
 27—29., 34., 37.
 Agrippina I. 62.
 Album prætoris IV. 46.
 Alluvio II. 70.
 Animalia quæ mancipi sunt I. 120., II. 15. s k.
 Antoninus lsd constitutio alatt.
 Aqua et igni interdictio I. 90., 128., 161.
 Arbitri postulatio IV. 141., 163—165.
 Argentarius IV. 64., 66., 126a.
 Aricia III. 196.
 Arra III. 139.
 Asses I. 122.
 Atilianus tutor I. 185., 194.
 Auctio IV. 126a.
 Auctoratus III. 199.

Bona caduca II. 150., 206. s k. III. 62.
 Bona fides II. 43., 45., 49.
 Bonæ fidei possessor II. 50. s k., 76., 78., 93. III. 200.
 Bonorum possessio (possessores) III. 32—35., 78., 80. s k., II. 98., IV.
 34., 111.
 — — contra tabulas II. 125. s k., 135., III. 41., 46. s k. 49—52., 65., 71.
 — — cum re II. 148. s k.
 — — secundum tabulas II. 119. s k., 148., III. 36.
 — — sine re II. 148. s k., III. 35—38.
 Bithyni (lex Bithynorum) I. 193.

Cælibes II. 111., 144., 286.
 Calumnia IV. 178.
 Capere ex testamento I. 23. s k., 25., 123., II. 110. s k., 225., 274. s k.,
 284., 286.
 Capitis deminutio I. 158—163., 170., II. 145—147., III. 21., 27., 51., 83.
 s k. 101., 114., 153., IV. 38., 80.
 Carmen famosum III. 220.
 Cascellianum iudicium IV. 166a., 169.
 Cassius Longinus (jogász) I. 196., II. 79., 195., 244., III. 71., 133., 140.,
 147., 161., IV. 79., 114., 170.
 Causæ collectio IV. 15.
 — probatio I. 18., 19., 29—32., 38., 41., 66., III. 5.
 — erroris causa probatio I. 67—75., 87., II. 142. s k.
 Centumviri IV. 31., 95.
 Chirografa III. 134.
 Cives Romani liberti I. 12., 15., 16. s k., 21., 77., bona eorum III.
 40—53., 72.

- Claudius I. 32c., 62.
 Codicilli II. 270a., 273.
 Coemptio I. 110., 113—115b., 118., 123., 136., 162., 166., 195a., III. 83.
     s k., IV. 38.
 Cognati, cognatio I. 156., 158., III. 24. (legitima III. 10.), 30.
 Cognitor IV. 82., 83., 97. s k., 101., II. 39., 252.
 Coloniae Latinae I. 131., III. 56.
 Comitia testamentis faciendis II. 401. s k.
 Commodatum III. 206.
 Compensatio IV. 61—68.
 Condemnatio IV. 39., 43. s k., 48—52., 57., 68., 73., 86. s k., 35., 119., 182.
     — certae pecuniae IV. 49. s k., 52.
     — cum taxatione IV. 51. s k.
     — incertae pecuniae IV. 49., 51.
     — infinita IV. 51.
 Conditiones IV. 5., 18., 33.
 Conductio furtiva II. 79., IV. 4., 8.
     — indebiti III. 91., II. 283.
 Confarreatio I. 112.
 Coniunctim legata res II. 199., 205., 223.
 Conubium I. 56., 57., 59., 67., 77. s k., 80.
 Consanguinei III. 10., 14., 23. s k. 29.
 Consecratio II. 4. s k., 7.
 Consilium I. 18—20., 38., 41.
 Constitutio (-ones) I. 2., 5., 26., 57., 62., II. 109, III. 32.
     — Antonini I. 53., 74., 102., II. 120. s k., 126., 151a.
     — de conubio ueteranis concessio I. 57.
     — de fratrīs sororisve filia uxore ducenda I. 62.
     — de testamentis militum II. 109.
     — divi Hadriani II. 221.
     — divi Pii II. 195.
     — Neronis I. 33.
     — Traiani III. 72. s k., I. 34.
     — Vespasiani I. 85.
 Controversia de libertate hominis IV. 14.
 Conuentus I. 20.
 Conuicium III. 220., 222.
 Cretio II. 164—173., 174., 176—178., 187., 189. s k. 144., III. 36., 62.,
     85., 87., 212.
 Curatio, curatores I. 142., 197. s k., II. 64., IV. 82., 85., 99.
 Custodia III. 206. s k.
 Damnum iniuria datum III. 182., 210—219., 202.
 Daps IV. 28.
 Decreta IV. 139. s k.
 Decretum I. 5.
 Decuriones II. 195.
 Dediticiorum numero I. 12—15., 25—27., 67., 68., bona eorum III. 74—76.

- Defensor idoneus IV. 101.
 Delegatio III. 130.
 Deliberandi potestas II. 162. s k.
 Demonstratio IV. 39. s k., 44., 58., 136.
 Denuntiatio IV. 18.
 Dies comperendinus IV. 15.
 Dies nefastus IV. 29.
 Dipondii I. 122.
 Disiunctim legata res II. 199., 205., 215., 223.
 Dispensator I. 122., III. 160.
 Divisio in capita III. 8., 16., 61.
 — stirpes III. 8., 16.
 Dominium duplex I. 54., II. 40. s k.
 — ex iure Quiritium II. 40. s k., I. 54., 35., 17., 167., II. 88., 194., 196.
 222., 267., IV. 36.
 — iustum IV. 16.
 — unum II. 40.
 Dominus proprietatis II. 30., 91.
 Duplicatio IV. 127.

Edicta I. 2. 5.
 — prætorum I. 6., II. 136., 253., III. 25., 46., 52., 71., 78., 82., IV. 11.,
 34., 46., 52., 72., 76., 99., 109., 118., 124., 141., 185.
 — ædilium curulium I. 6.
 — Claudii de Latinis I. 32c.
 — Hadriani de ciuitate Romana petenda I. 55., 93.
 Emancipatio, emancipati I. 132—136., 61., III. 2., 6., IV. 79., II. 135—
 137., III. 19., 41., 65.
 Emptio venditio III. 135., 139—141., 145—147.
 — bonorum (bonorum emptores) III. 77—81., II. 98., 154. s k., 158.,
 167., III. 84., 154., IV. 35., 65. s k., 80., 145. s k., I. 27.
 Ephesus IV. 53c.
 Epistula I. 5., 96.
 — Antonini I. 102.
 — Hadriani III. 121. s k.
 — principum de iure Latii I. 96.
 Equites Romani I. 20.
 Ex bono et æquo II. 137., v. ö. iudicia b. f.
 Exceptio doli II. 76—78., 84., 120., 198., III. 168., 179., IV. 116a., 117.,
 119., 121.
 — litis diuiduæ et residuæ IV. 122., 56.
 — pacti conuenti IV. 116b., 119., 121. s k., 126., III. 179.
 — quod metus causa IV. 117., 121.
 — rei in iudicium deductæ IV. 106. s k., 121., 123., III. 181.
 — — iudicatæ 106. s k., 121., III. 181.
 Exceptiones IV. 115—129., 108., 133.
 — cognitorie IV. 124.

- Exceptiones dilatoriae IV. 120., 122—125.
 — peremptoriae IV. 120. s k., 125.
 — que ex iurisdictione prætoris proditæ sunt IV. 118.
 Expensilatio III. 129., 137. s k.
 Exhereditatio II. 123—137., III. 41., 58., 63. s k., 66., 71.

Familia I. 44., IV. 73., II. 137., 102—106., 109., 115. s k., 119., 121.
Familia emptor II. 103—106.
Farreo in manum conuentio I. 110., 112.
Festuca IV. 16.
Fictiones IV. 32—38.
Fideicommissa II. 246—289., 184., I. 24.
Fideiussores III. 115—127.
Fidepromissores III. 115—127., IV. 113.
Fiducia II. 59. s k., 220., III. 201.
Flamines maiores I. 112.
 — **Diales** I. 112., 130., III. 114.
 — **Martiales** I. 112.
 — **Quirinales** I. 112.
Flaminica I. 136.
Formula arbitraria IV. 141., 163—165.
 — **commodati** IV. 47.
 — **depositi** IV. 47.
 — **petitoria** IV. 91. s k.
Formulæ IV. 30. s k.
 — **incertæ** IV. 54., 131.
 — **in factum, in ius conceptæ** IV. 45—47., 60., 106.
 — **præiudiciales** IV. 44.
Fratres patruales III. 10.
Fufidius (jogász) II. 154.
Furiosus III. 106., 109., I. 197., II. 64.
Fur improbus II. 209.
Furtorum genera III. 183.
Furtum III. 182—208., II. 50., IV. 37., 75., 178.
 — **conceptum** III. 183., 186.
 — **manifestum** III. 183. s k., 185., 189., 192., 194., IV. 111.
 — **nec manifestum** III. 183., 185., 190.
 — **oblatum** III. 183., 187.
 — **suae rei** III. 220.
 — **usus** III. 196. s k.

Gaii edicti interpretatio libri ex Q. Mucio facti I. 188.
 — **commentarii de bonorum possessione** III. 33.
 — — **de iure patronorum** III. 54.
Galatarum gens I. 55.

Gentiles I. 164., III. 17.

Gestio pro herede II. 166. s k., 176—178., III. 85., 87.

Habitatio IV. 153.

Hadrianus I. 7., 30., 47., 55., 73., 77., 80., 81., 84., 92., 93., 94., 115a.,
II. 57., 112., 143., 163., 221., 280., 285., 287., III. 73., 121., 121a.,
122., azonfölül v. ö. constitutio, sconsultum.

Hasta IV. 16.

Heredes III. 32., 78., II. 98., 152—173., IV. 172.

— domestici II. 157.

— extranei II. 152., 161., 124. s k. 137., 184., III. 48., 58., 64—66., 69—71.

— necessarii II. 152—155., 160., 188., 37., 58., III. 201.

Heredes sui, suæ (et necessarii, æ) II. 152., 156—160., III. 1—9., 15. s k.,
19., 26., 29., 34., 37., 40. s k., 51., 87., II. 124., 126., 133., 135., 138.

Hereditas II. 99.

— intestatorum s. legitima III. 1—87., II. 99., 119. s k., 34. s k.

— testamentaria II. 99—289., 36.

Heredum institutio II. 116. s k., 243., 248., 123—137.

Homerus III. 141.

Iauolenus Priscus (jogász) III. 70.

Ignominia II. 154., IV. 60., 182.

Illegitime concepti I. 89.

Impubes pubertati proximus III. 208.

Inædificatio II. 73., 76.

In bonis esse v. habere I. 54., II. 40. s k., I. 35., 167., II. 88., 222., III. 80.

Incensus I. 160.

Infans III. 109.

Infanti proximus III. 109.

Ingenui I. 10., 11.

In integrum restitutio IV. 53., 57., 125.

In iure cessio II. 22., 24—27., 29—37., 41., 59., 63., 65., 96., 204., 213.
s k., III. 85—87., 201.

Iniuria III. 182., 220—225., IV. 75.

In ius vocatio IV. 183—187., 46.

Implantatio II. 74., 76.

Insatio II. 75. s k.

Insula in flumine nata II. 72.

Institor IV. 71.

Intentio IV. 39., 41., 44—46., 52., 53a., 60., 68., 86. s k., 106., 131.

Interdicta IV. 138—170., 175.

— adipiscendæ possessionis IV. 143—147.

— duplicia IV. 156., 158. 160.

— exhibitoria IV. 140—142., 157., 162.

— prohibitoria IV. 140—142.

- Interdicta recipiendæ possessionis IV. 143., 154. s k., 169.
 — restitutoria IV. 140—142., 144., 157., 162.
 — retinendæ possessionis IV. 143., 148—153.
 — simplicia IV. 156—159., 161.
 Interdictio bonorum I. 53.
 Interdictum ne sine uitio possidenti ius fiat IV. 140.
 — — in flumine publico ripae eius aliquid fiat IV. 159.
 — — loco sacro aliquid fiat IV. 140., 159.
 — possessorium IV. 145.
 — quorum bonorum IV. 144., III. 34., II. 149.
 — Saluianum IV. 147.
 — sectorium IV. 146.
 — unde ui IV. 154. s k., 162.
 — uti possidetis et utrobi IV. 148—153., 160.
 Italia III. 121a., 122.
 Italica prædia I. 120., II. 31., 63.
 Italicum solum II. 14a., 27.
 Iudicatus III. 78., 173., 175., 180. s k., 199., IV. 21., 25.
 Iudicia bonæ fidei IV. 62.
 — centumvitalia IV. 16., 31., 95.
 — imperio continentia IV. 103., 105. s k., III. 181.
 — legitima IV. 103. s k. 107—109., III. 83., 181., I. 184.
 Iudicium calumniæ IV. 174—176., 178. s k., 181., 163.
 — Cascellianum IV. 166., 169.
 — communi diuidendo IV. 42., 62.
 — contrarium IV. 174., 177—179., 181.
 — familiæ heriscundæ II. 219. s k., 222., IV. 62.
 — finium regundorum IV. 42.
 — fructuarium IV. 169.
 — mandati III. 111., 117., 127.
 — secutorium IV. 166., 169.
 Iulianus (jogász) II. 218., 280.
 Iuniani (Latini) I. 22., III. 56.
 Iura prædiorum II. 14., 17., 29., 31.
 Iuris diuisio I. 8.
 Ius IV. 164.
 — abstinendi II. 158—160., 163., III. 67.
 — adcrescendi II. 124., 126., 199., 206.
 — altius tollendi — non tollendi II. 31., IV. 3.
 — antiquum III. 43.
 — aquam ducendi II. 31., IV. 3.
 — ciuile I. 1., 55., 108., 189., II. 65., 114. s k., 118., 135. s k., 149., 170., 197. s k., 206., 218., 220., 253., III. 34., 36. s k., 66., 71., 84., 93., 133., IV. 38., 45., 107., 116., 172.
 — edicendi I. 2., 6.
 — eundi II. 31., IV. 3.
 — gentilicium III. 17.
 — gentium I. 1., 52., 80., 82—86., III. 93., 132., v. ö. ratio naturalis.
 — iurandum calumniæ IV. 172., 174., 176., 179., 182., 186.

- Ius legitimum III. 26., 28., 37., IV. 34.
 — liberorum I. 145., 194., III. 44., 46. s k., 50—53.
 — naturale I. 156., II. 65., 73.
 — ne luminibus vicini officiat II. 31.
 — nudum Quiritium I. 54., III. 166.
 — optimum legatorum II. 197.
 — peculii III. 56.
 — plenum I. 15., II. 41., III. 80.
 — postliminii I. 129., 187.
 — prætorium IV. 34.
 — prospiciendi IV. 3.
 — Quiritium I. 32—35., III. 72. s k., v. ö. dominium ex iure Q.
 — utendi IV. 3.
 — utendi fruendi II. 93., IV. 3.
- Labeo** (jogász) I. 135., 188., II. 231., III. 140., 183., IV. 59.
Lanx III. 192. s k.
Largus (consul) III. 63.
Latini I. 12., 15., 16., 17., 22., 79., 95., 167., II. 110., 275. Latinorum
   bona III. 55—73.
 — coloniarii I. 22., 29.
 — Iuniani I. 22., III. 56.
 — quib. mod. ad civitatem R. perueniant I. 28—35.
Latium (Latii ius) I. 95., 96.
Legata II. 191—245., 268—289., 97., I. 24., 40., III. 98.
Legatarius partiarus II. 254., 257.
Legatum per damnationem II. 192., 201—208., 197. s k., 210., 212. s k.,
   218., 262., 282. s k., III. 175., IV. 9., 171.
 — — præceptionem II. 192., 216—223.
 — — vindicationem II. 192—200., 204—206., 208., 210.; 218., 221.
 — sinendi modo II. 192., 209—215., 218., 280.
Leges I. 2., 3., IV. 11., 37., 76., 118.
Legitime concepti I. 89.
Legis actionis IV. 10—29., 30. s k., 82., 94. s k., 108., I. 184., II. 24.
Lex I. 3., 27., 83., II. 5., III. 32., 194.
 — Aebutia IV. 30.
 — Aelia Sentia I. 13., 18., (21. ?), 27., 29., 31., 37. s k., 40.; 47.,
   66., 68., (69.), 70., 71., (73. ?), 80., 139., II. 276. (?), III. 5., 73.,
   74. s k.
 — Appuleia III. 122.
 — Aquilia III. 202., 210—219., IV. 9., (21.), 37., 76., 109.
 — Atilia I. 185. s k., 195., 195b., s k.
 — Bithyniorum I. 193.
 — Calpurnia IV. 19.
 — censoria IV. 28.
 — Cicereia III. 123.
 — Claudia I. 157., 171.

- Lex Cornelia de aquæ et ignis interdict. I. 128.
 — — de sponsu III. 124., 125.
 — Crepereia IV. 95.
 — de imperio I. 5.
 — XII. tabularum I. 111., 122., 132., 145., 155., 157—165., II. 42., 45., 47., 49., 54., 64., 224., III. 1., 9., 11., 17., 18—21., 40., 46., 49., 51., 78., 82., 189., 190., 191., 223., IV. 11., 14., 21., 28., 76., 79., (csak lex) I. 165., 200., III. 23., 27., 28., 85., 192., 193., 194.
 — Falcidia II. 227., 254.
 — Fufia Caninia I. 42—46., 139., II. 228., 239.
 — Furia de sponsu III. 121., 121a., 122., IV. 22., 109.
 — — testamentaria II. 225., IV. 23. s k.
 — Hortensia I. 3.
 — Iulia de bonorum cessione III. 78.
 — — de fundo dotali II. 63.
 — — de maritandis ordinibus I. 178., II. 144., 286.
 — — caducaria II. 111., 144., 150., 286.
 — — de uicesima hereditatum III. 125.
 — — iudiciaria IV. 30., 104.
 — — et Papia Poppæa I. 145., II. 111., 206—208., 286a., III. 42., 44., 46., 49—53.
 — — et Plautia II. 45.
 — — et Titia I. 185., 195., 195b., 195c.
 — Iunia I. 22. s k., 80., 167., II. 110., 275., III. 56., 57., 70.
 — — Vellæ II. 134.
 — Marcia IV. 23.
 — Minicia I. 78. s k.
 — Ollinia (Quinia)? IV. 109.
 — Papia lsd fentebb.
 — Pinaria IV. 15.
 — Plautia II. 45., v. ö. l. Iulia alatt.
 — Publilia de sponsu III. 127., IV. 22.
 — Silia IV. 19.
 — Titia v. ö. lex Iulia.
 — Vallia IV. 25.
 — Visellia I. 32b.
 — Voconia II. 226., 274.
 — (ismeretlen nevű) de liberis ex ancilla et libero natis I. 85. s k.
 Libellus famosus III. 220.
 Liberi adoptivi II. 136. s k., III. 2., 31., 40., v. ö. adoptio.
 Liberi homines I. 9., 10., 25., 82. s k., II. 48., III. 97.
 — — quos b. f. possidemus II. 86., 92—94., III. 164.
 Libertas fideicommissaria II. 263—266.
 Libertini I. 10—47., 165., 167. Libertinorum bona III. 39—76.
 Libri ex Q. Mucio I. 188.
 Libripens I. 119., II. 104., 107. s k.
 Licitatio fructus IV. 166—169.
 Linteum III. 192. s k.
 Litem suam facere IV. 52.

Litis æstimatio IV. 75., 89.

— contestatio III. 180. s k., IV. 131a.

Locatio conductio III. 135., 142—147., 162.

Locus religiosus, sacer III. 97.

Lupus (consul) III. 63.

Magister bonorum III. 79.

Mala fides II. 49.

Mancipatio I. 119—123., 113., 117., 132., 134., 135a., II. 22. s k., 25., 29., 31., 33., 41., 59., 63., 65., 102., 141., 204., 220., III. 201., IV. 79., 131a.

Mancipium, mancipii causa v. ö. Personæ quæ in m. sunt.

Mandatum III. 135., 155—162.

Manes (dii) II. 4.

Martialis (flamen) I. 142.

Masurius lsd Sabinus.

Matrimonium iustum I. 76., non iustum I. 87.

Maximus et Tubero I. 136.

Q. Mucius Scævola (jogász) I. 188., III. 149.

Minor XXV annis II. 163., IV. 57.

Missio in possessionem uentris nomine IV. 177.

Mortis causa capio II. 225. s k.

Mutui datio III. 90. s k., II. 81. s k.

Mutus III. 105.

Mutuum III. 90. s k.

Nero II. 197.

Nerua Cocceius (jogász) II. 15., 195., III. 133.

Nomina arcaria III. 131. s k.

— transscripticia III. 128—130., 133., 137.

Nouatio obligationis III. 176—179., II. 38. s k.

Noxa, noxalis causa, noxæ datio IV. 75—79., I. 13., 140.

Nuda proprietas II. 30.

Nuptiæ iustæ I. 55. s k., 90., 91.

— nefariæ atquæ incertæ I. 59—64.

Nuncupatio II. 104., 109., 115. s k., 119., 149.

Obligaciones III. 88—125., II. 38.

— consensu III. 89., 119a., 135—162.

— ex contractu III. 88—162., 182., IV. 2., 38., 80., 113.

— ex delicto III. 88., 182—225., IV. 2., 75.

— literis III. 89., 119a., 128—134.

— re III. 89., 92—127., 136—138.

— uerbis III. 89., 92—127., 136—138.

Obligatio civilis III. 119a.

— naturalis III. 119a.

— operarum III. 83.

Occupatio II. 66—69., III. 201.

Officium iudicis II. 219. s k., 222., IV. 114.

Ofilius (jogász) III. 140.

Omittere hereditatem III. 28.

Orbi II. 111.

Pactio, pactum II. 31., 64., III. 94., 149., IV. 166b., 182.

Partitio II. 254.

Peculiaris merx IV. 72., 74.

Pecunia credita III. 124.

Pegasus (consul) I. 31., II. 254. (ugyanaz mint jogász idézve) III. 64., v. ö. **Senatusconsultum**.

Peregrini I. 25., 47., 57., 74., 78. s k., 95., 197., II. 40., 110., 218., 284., III. 93. s k., 96., 119., 132—134., 179., IV. 37., 105., 109.

— **dediticii** I. 13., 14.

Permutatio rerum III. 141.

Personæ alieno iuri subiectæ I. 48—141., III. 104.

— in **curatione** I. 142., 197. s k.

— in **mancipio** I. 49., 116—123., 135., 138—141., 142., 162., 166., II. 86., 90., 96., 141., 160., III. 6., 114., 163., IV. 79. s k.

— in **manu** I. 49., 108—115b., 118., 136., 137., 142., 148., 150., II. 86., 90., 96., 98., 139., 159., III. 3., 14., 24., 40. s k., 83. s k., 114., 163., 199., IV. 85.

Personæ in potestate I. 49., 51—107., 109., 117., 125—136., 142., 144—147., 189., II. 86—90., 96., 105—108., 123., 244., III. 2., 4. s k., 41., 114., 163., 199., 221., IV. 77. s k.

— in **tutela** I. 142—196.

— **sui iuris** I. 48., 50., 142., IV. 77. s k.

Pictura II. 78.

Pignus II. 64., III. 200., 204., IV. 27., 147.

Pignoris capio, v. ö. **legis actio p. pign. cap.**

Plebiscita I. 2. s k.

Plus petitio IV. 53—60., 68., III. 113.

Populus I. 3.

Possessio II. 7.

— **iusta**, **utiiosa** IV. 151., 150., 154.

— **pro herede**, **possessore** IV. 144., **et usucapio pro herede vel lucratiua** II. 52—58.

— **uacua** II. 51., IV. 131a.

Postliminium I. 129., 187.

Postumi I. 147., II. 130—134., 183., III. 4.

— **alieni s. extranei** I. 147., II. 241.

Potestas v. ö. **personæ in potestate**.

— **uitæ necisque** I. 52.

Prædes IV. 13., 16., 94.

- Prædia Italica I. 120., II. 31., 63.
 — municipum III. 145.
 — provincialia II. 7., 21., 27., 31. s k., 46., 63.
 — stipendiaria II. 21.
 — tributoria II. 21.
 Prædiator, præliatura II. 61.
 Prælium dotale II. 63.
 Præiudicium III. 123., IV. 133., v. ö. formulæ præiudiciales.
 Præscriptiones IV. 10—137.
 Præsides provinciarum I. 6.
 Prætor urbanus et peregrinus I. 6., 184., 185.
 Prætor fideicommissarius II. 278.
 Procinctus II. 101.
 Proculus (jogász) II. 15., 195., 231., III. 140., IV. 163.
 Procurator IV. 82., 84., 98. s k., 101., 55, II. 39., 64., 252.
 Prodigus I. 53., 197.
 Proscriptio bonorum III. 79., 220., IV. 102.
 Prouinciæ Populi Romani et Cæsaris I. 6., II. 7., 21.
 Puberes I. 196.
 Publicani IV. 28., 32.
 Publiciana actio IV. 36.
 Publius Rutilius (prætor) IV. 35.
 Pupillus III. 107., IV. 172.
 Pusio (consul) I. 31., II. 254.

- Quadrantes I. 122.
 Quæstores I. 6.
 Quintus Mucius I. 188., III. 149.
 Quirinalis (flamen) I. 112.

- Ratio ciuilis I. 158., 128., II. 65.
 — naturalis I. 1., 89., II. 65—69.
 Recuperatores I. 20., IV. 46., 109., 141.
 Reges sacrorum I. 112.
 Remancipatio I. 137.
 Renunciatio societati III. 151.
 Replicatio IV. 126. s k.
 Repudium I. 137.
 Rescriptum Antonini de bonorum possessione contra tabulas a liberis
 feminini sexus petita II. 126.
 — — de bonorum possessione secundum tabulas testamenti non iure
 factas petita II. 120. s k. (149.)
 — — de erroris causa probanda I. 74.
 — — de exceptione doli mali scriptis heredibus opposita II. 151a.
 — Hadriani de erroris causa probanda I. 73.

- Rescriptum Hadriani de legatorum et fideicommissorum usuris II. 280.
 — — de responsis prudentium I. 7.
 Res corporales II. 12. s k., 19.
 — diuini iuris II. 2—9.
 — extra nostrum patrimonium II. 1.
 — furtiua II. 45., 49—51., III. 186. s k.
 — humani iuris II. 2., 9. s k., III. 97.
 — incorporales II. 12., 14., 17., 28.
 — in nostro patrimonio II. 1.
 — Mancipi II. 15., 18—27., I. 192. II. 41., 43., 47., 80., 204.
 — mobiles II. 50.
 — nec Mancipi II. 15., 16., 18—27., 43., 80. s k., 204.
 — nullius in bonis II. 9., 66. s k.
 — priuatae et publicae II. 10. s k.
 — quae pondere numero mensura constant II. 196., III. 90., 175.
 — religiosae II. 3—7., 48. (locus religiosus III. 97.).
 — sacrae II. 3—5., 7., 48. (locus sacer III. 97.).
 — sanctae II. 8.
 — ui possessae II. 45., 49., 51.
 Responsa prudentium I. 2., 7.
 Restipulatio IV. 174., 180. s k., 94., 166., 13.
 Roma I. 20., 27., 32b., 32c., 33., 100., 164a., 183., 185., II. 278., IV. 104.,
 105., 109. (v. ö. IV. 53c.).
 Rutilius praetor (actio Rutiliana) IV. 35.

Sabinus Caelius (jogász) I. 196., II. 79., 154., 178., 195., 218., 244., III.
 70., 133., 141., 156., 161., 218., IV. 79., 114., 170. Masurius (jogász)
 III. 183.
 Sacra II. 55.
 Saluianum interdictum IV. 147.
 Satis dationes IV. 88—102., 185.
 Satisfactio indicatum solui IV. 25., 91., 169.
 — pro praede litis et uindicarum IV. 91—94.
 — ratam rem dominum habiturum IV. 84., 98.
 Scriptura II. 77.
 Sectores IV. 146.
 Semisses I. 122.
 Senatores I. 20., III. 225.
 Senatus consulta I. 2., 4., 26., 46., 88., II. 5., III. 32., IV. 110.
 Senatus consultum auctore diuo Hadriano factum I. 30., 47., 77., 80.,
 81., 92., 115a., II. 57., 112., 143., 285., 287., III. 73.
 — Claudianum I. 84., 91., 160.
 — de causa et erroris causa probanda factum I. 67., 68—71., III. 5., 72.
 — de seruo minore annorum XXX testamento manumisso II. 276.
 — de tutore a muliere petendo I. 173. s k., 177., 180., 182.
 — ex Maximi et Tiberonis relatione factum (?) I. 136.
 — Largianum III. 63. s k., 67., 69—71.

- Senatus Neronianum II. 192. s k., 212., 218., 220., 222.
 — Pegasianum II. 254., 256., 258. s k., 286a., I. 31.
 — Tertullianum (?) III. 33a.
 — Trebellianum II. 253., 255., 258.
 Seneca (consul) III. 253.
 Serui I. 9., 52—54., 82. s k., 117., 120., II. 153., 185—190., III. 114.
 19., 179., 222., IV. 78., 134.
 Seruiana actio IV. 35.
 Seruus communis III. 167. s k.
 — populi Romani I. 27.
 Seruitutes II. 14., 17.
 Seruius Sulpicius (jogász) I. 188., 179., 183., III. 149., 183.
 — II. 244., III. 156.
 Sextus (jogász) II. 218.
 Societas III. 135., 148—154.
 Solutio III. 168., II. 85., III. 160.
 — per æs et libram III. 173—175.
 Spadones I. 103., 196.
 Specificatio II. 79.
 Sponsio de pecunia certa credita et pecunia constituta IV. 171., 13.
 Sponsores III. 115—127., 177—179., IV. 22., 25., 89., 113., 137.
 Σποράδην concepti I. 64.
 Spurii filii I. 64.
 Status I. 89., 159., 162.
 Stipendium IV. 27.
 Stipulationes, v. ö. obligatio verborum.
 — s. cautiones emptæ uenditæ hereditatis II. 252. s k., 257. s k.
 — partis et pro parte II. 254., 257. s k.
 Stipulatio fructuaria IV. 166. s k.
 Substitutiones II. 174—184., III. 72.
 Successio in alterius locum III. 7. s k., 12.
 Superficies II. 73.
 Surdus II. 105.
 Syngrafæ III. 134.
 Testamenta militum II. 109—111., 114.
 — quib. ex causis infirmentur II. 138—146., 131.
 Testamentifactio I. 40., II. 112. s k., 114., 218., III. 72., 75.
 Testamentorum genera II. 101—111.
 Testamentum II. 248.
 — calatis comitiis factum II. 101. s k.
 — in procinctu factum II. 101.
 — inritum II. 146. s k.
 — quod per æs et libram agitur II. 102. s k.
 — ruptum II. 131., 134—147.
 Traianus lsd constitutio.
 Traditio II. 19., 28., 41., 43., 47., 65. s k., 204., 213. s k.

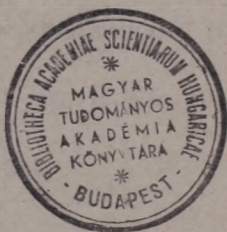
- Trebellius II. 253.
 Tribuni plebis I. 185.
 Triplicatio IV. 128.
 Tubero (consul) I. 136.
 Tutela I. 142—200., II. 112.
 — cessicia (tutor cessicius) I. 168—172.
 — fiduciaria (tutor fiduciarius) I. 166., 167., 115., 172., 175., 194., 195a.
 — impuberum I. 189., 167., II. 80—85.
 — legitima I. 155—184.
 — — agnatorum I. 155—164., 171., II. 47., 122.
 — — patronorum I. 165—167., 194., II. 122., III. 43. s k.
 — mulierum I. 144. s k., 173—184., 190—193., II. 47., 80—85., 118., III. 108.
 — testamentaria, datua I. 144—154., 186., 189., 200., II. 231., 234., 240., 289.
 Tutelarum genera I. 188.
 Tutor IV. 85.
 — alterius generis I. 194—196c., II. 122.
 — Atilianus I. 185., 194.
 — dativus I. 154.
 — in absentis tutoris locum petitus I. 172—184:
 — prætorius I. 184.
 — optivus I. 154.
 Tutoris auctoritas 80—85., 112. s k., 118., 121. s k., III. 93., 107., 119., 171., 176.
 — optio I. 150—154.
 Tyria (purpura) IV. 53d.
 Unus index IV. 104. s k., 109.
 Usus IV. 153. Usu in manum conventio I. 110., 111.
 Usucapio II. 41—61., 65., 89., 93. s k., 204., III. 80., IV. 36.
 — pro herede II. 52—58., III. 201.
 Usureceptio II. 59—61.
 Ususfructus II. 7., 30—33., III. 83., IV. 153.
 — in servis II. 86., 91—94., III. 165.
 Vadimonia IV. 184—187.
 Vectigal III. 145., IV. 28.
 Venditio bonorum l-d emptio venditio bonorum.
 — hereditatis nummo uno II. 252.
 Verrius Flaccus (grammaticus) III. 19. ?
 Vespasianus I. 85.
 Veteres (jogászok) I. 144., 145., 165., 188., II. 55., III. 180., 189., 202., IV. 11.
 Vi bona rapta III. 182., 209.
 Vindex IV. 21., 25., 46.
 Vindicationes IV. 5., 16. s k., II. 82., 194., 222., I. 124.

Vindicatio caducorum II. 207.
— fideicommissorum II. 285.
Vindicias dicere IV. 16., 94., 91.
Vindicta IV. 16.
Virgines Vestales I. 130., 145.
Vis fluminis II. 71.
Vulgo concepti I. 64., 90., 91.

IV. 103-109. 139-165. 187-26. 27. I. 95-96.

IV. 95. 97. 83. 84. 39. 42. 78. 44. 6. 56. 171. 182.

III. 89. 76. 191. 193. 173. 92. 93. 114. 116. 118. 180. 215.

I. 116. 84. 85. 86. 20. 47. 32. 27. 112. 65. 87. 93. 67.

II. 47. 41. 43. 52. 59. 47. 54. 57. 96. 90. 27. 52.

III. 176-180. 14. 18. 23. 53.

I. 93. 94. 102. 135. 192. 150. 168. 170. 182. 4. 6. 7.

II. 103. 167. 117. 213. 214. 219. 121. 122. 119. 120. 206.

II. 286. 207. 230. 244. 286.

26

126

94

26

1206

126

14=9

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent:

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKIRÓK

Kiadja a m. tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

PONORI THEWREWK EMIL.

Ára füzve 1 frt 60 kr. — Görögül és magyarul. Ára füzve 2 frt.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

CSENGERI JÁNOS.

Ára füzve 1 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 1 frt 60 kr.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

Magyarra fordította s jegyzetekkel kísérte

Dr. BOZÓKY ALAJOS.

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 3 frt.

THUKYDIDES.

Fordította és jegyzetekkel ellátta

ZSOLDOS BENŐ.

(Sajtó alatt.)
